

035,3M67,1
B7.10

035, BM67, 1 7836
F7.10

Chelakamarti Lakshmi-
nri simha Kavi

Sampurno grantha
suchi: story

F7. ~~10257~~

7836
B. 19.

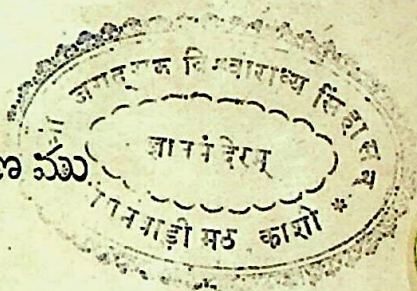
• • • • •

[illegible]

చీలకమర్తి లక్ష్మీనృసింహకవి

❧ సంపూర్ణ గ్రంథావళి ❧

షష్టిపూర్తి ముద్రణము

౧౦-వ సంపుటము - కథలు

రాజస్థానః ధావళి - రఘుకులదరిత్రము - ప్రచ్ఛన్నపాండవము.

షష్టిపూర్తి సంఘకార్యదర్శి :

పాలకోడేటి గురుమూర్తి గారిచే

బ్రకటితము.

1927

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

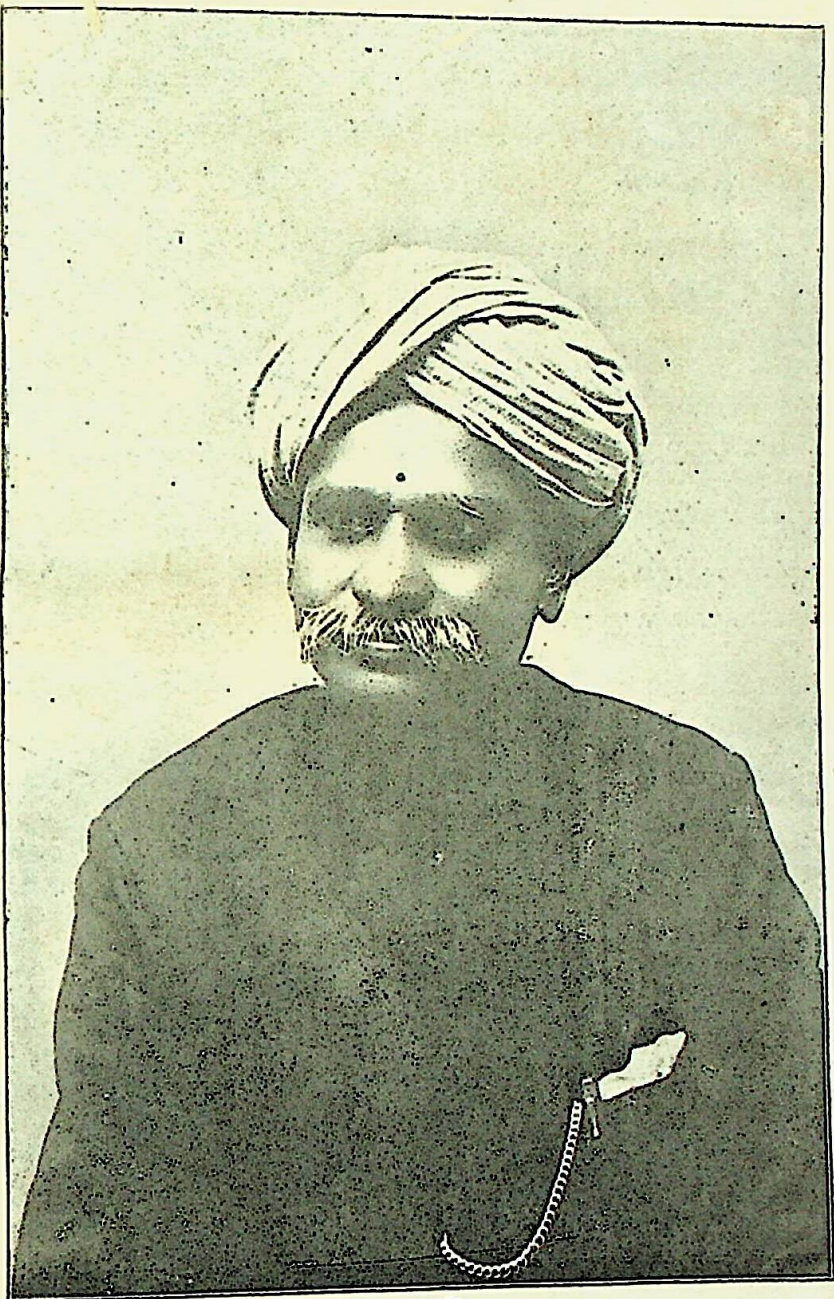
All Rights Reserved]

[Price Rs. 3

035,3M67,1
F7.10

RI JAGADGURU VISHWABHADRA
NANA SIMHASAN JNANAMANDIR
LIBRARY

Jangamwadi Math, Varanasi
Acc. No. 7836

అల్లసాని - లక్ష్మీ నాథులు.

ఉ పో డ్ద త ము

ఆర్యావర్తముని పూర్వలచేత న్యనహరింపఁ బడుచువచ్చిన యుత్తరహిందూస్థానమున రాజస్థాన మను దేశమొకటి కలదు. దీనినే రాజపుత్రస్థాన మనివాడుదురు. ఇందు రాజపుత్రు లనఁగా క్షత్రియులు విస్తార ముండుటచే దీనికి రాజపుత్రస్థాన మనియు, రాజస్థాన మనియుఁ బేళ్ళు కలిగినవి. ఈదేశముయొక్క వైశాల్యము 1,30,000 చదరపుమైళ్ళు. దీని కుత్తరమున పంజాబుదేశమును, దూర్పునం దాగ్రాయును, దక్షిణమునబాంబాయిరాజధానియుఁ, బడమటసింధుదేశమునండిలి యెడారులునుం గలవు. ఒకకోటి యిరువదిలక్షల జను లిందు వసించుచున్నారు. ఈదేశమునకు మధ్యగానున్న యజమీరనునదితప్ప తక్కినభాగము లన్నియు స్వదేశరాజులచేతఁ బాలింపఁబడుచున్నవి. ఆయజమీరొక్కటియు నిఁక్లిష్టువారి స్వాధీనములో నున్నది. స్వదేశప్రభువులచేఁ బరిపాలింపఁబడు సంస్థానములు, అల్వారు, బికనీరు, కృష్ణనగరు, జయపురము, భరతపురము, ధోలాపురము, కెరాలి, టాంకు, బూంది, కోట, జాలావారు ప్రతాపఘరు, బస్సువారా, దంగపురము, మీవారు (అనగా నుదయపురము) సిరోహి, మార్వారు (అనఁగా బాడ్పురము) జైసల్మీరనునవి యిరువది. ఇందు టాంకుసంస్థాన మొక్కటియు మహమ్మదీయ ప్రభువులచేతఁ బరిపాలింపఁ బడుచున్నది. తక్కినవానిలో భరతపురము, జాటువంశస్థుడైన రాజేలుచుండెను. తక్కిన పదునెనిమిది సంస్థానములును స్వదేశక్షత్రియప్రభువు లేలుచున్నారు. ప్రస్తుత మీరాజ్యము లన్నియు నాంగ్లేయులకు లోబడి వారిచేత సంరక్షింపఁ బడుచున్నవి. ఈదేశము వైశాల్యమున మిక్కిలి పెద్ద దయ్యఁ

బ్రాహ్మఖ్యతయందు మిగుల తక్కువగా నున్నది. కడుదూరము వ్యాపించు నినుకతిన్నె లేగాని ఫలవంతములైన భూములుగాని మంచి ప్రవాహములు గలనదులు గాని యంతగా లేవు. అందుచేతనే జన సంఖ్య మిక్కిలి తక్కువగా నున్నది. ఆరావళీపర్వతము లీశాన్య దిగ్భాగమునుండి నైఋతిమూలనట కీదేశమున వ్యాపించి యున్నవి. ఈకొండలకుఁ బడమటివైపున జాలభాగ మినుకయెడారియై యున్నది. కాని తూర్పునఁ జాలనటకు భూమి సారవంతమై, ధాన్యము, దూది, చెఱకు, పొగాకు, నల్లమందు పండును. చంబల్ నదియు దాని యుపనది యగు బేనాసును, లూనియను నొక చిన్న యేరు నిందు ముఖ్యనదులు. నదులు తక్కువగా నుండుటచే జనులకు పానయోగ్య మగునీరు నూతులనుండి లభించుచున్నది. ఉష్ణనీటి నరస్సులు విస్తారముగా నుండుటచే వానినుండి ప్రజలుప్పుచేసి వాడుదురు. ఇండ్లనిమిత్త మిచ్చటికొండలలో మంచితాళ్లు దొరకును. పూర్వము పాజహానుచక్రివర్తి తనభార్యపేర నాగానగరములోఁ గట్టించిన తాజమహా లను దివ్యభవనమున కీదేశమునందలి మక్రనా తాతిగనులనుండియే తాయి పంపఁబడినది.

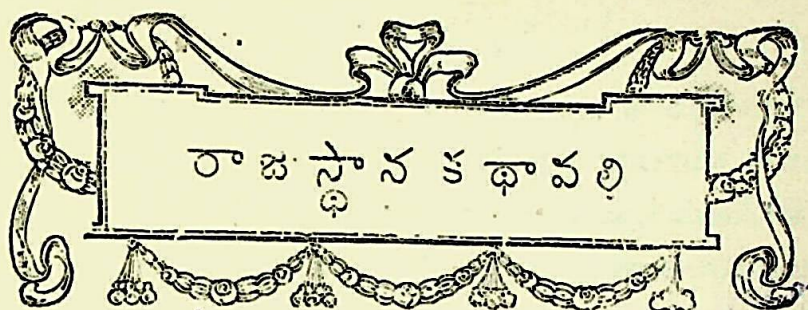
పట్టణములు.

ఆరావళీపర్వతములలో నాబూయను శిఖరముపైఁ గట్టఁ బడిన యాబూనగర మీదేశమునందలి ముఖ్యనగరములలో నొకటి యై యారోగ్యప్రదాయనిగా నున్నది. ఈపర్వతశృంగము జేను మతస్థులకు యాత్రాస్థలముగా నున్నది. ఈశిఖరముమీఁద స్ఫటిక శిలానిర్మితములగు దేవాలయము లనేకములు దర్శనీయములై యుండును. వానిలోఁ బ్రధాన దేవాలయముఁ గట్టుటకే పదునెనిమిది కోట్లరూపాయలు న్యయము జేయఁబడిన వఱట. మీవారు సంస్థా

నమున కుదయపురము రాజధాని. ఇది మిక్కిలి సుందర మగుపట్టణము. జాడుపురము మారువారు దేశమునకు రాజధాని. ఇందును తాతికట్టడము లనేకములున్నవి. జయపురము హిందూస్థానమునం గలనగరములో నెల్ల మిక్కిలి మనోహరముగ నుండును. తక్కిన ప్రతీసంస్థాన మాపేరు గలపట్టణమే రాజధానిగాఁ గలిగి యుండును. ఈదేశమున వసియించు జనులు రాజపుత్రులనఁబడుదురు. వీ రాజానుబాహులు. శౌర్యనిధాన్లులైన జాతివారు. సాము కసరతులు నేర్చి యెక్కుడు చాకచక్యము గలిగి వీరు యుద్ధము పేరు విన్నప్పుడు పండువుగాఁ దలంచుచుండువారు. ఈరాజపుత్రులవంటి యభిమానధను లగు సాహసికశిఖామణులు, ప్రపంచమునందుండుట యరిది. తమ దేశస్వాతంత్ర్యమును, కుటుంబగౌరవమును కాంతల పాతివ్రత్యమును నిలుపుకొనుటకై తమప్రాణంబులఁ దృణప్రాయముగ ధారవోసిన శూరాగ్రేసరులు. ఈరాజపుత్రస్త్రీలన్ననో తమ మగవారికన్న నెక్కు డభిమానము, శాంతము గల వీరమాతలు, వీరపత్నులునయి మానసంరక్షణార్థము దేహముల నగ్నిహోత్రున కాహుతులు చేసిన వీరరసాధిదేవత లని చెప్పువచ్చును. భర్తకాని కుమారుఁడు కాని కయ్యంబునఁ బరాజయము నొంది శత్రువులకు వెన్నిచ్చి పరుగెత్తుకొని గోటలోఁ దలఁదాచుకొన నచ్చినప్పుడు రాజపుత్రస్త్రీ వానిని గోటలోనికి రాని య్యక ములుకులవంటి పలుకులచే వాని మనసు నొప్పించి శౌర్యము గలిగించి మరల యుద్ధమునకుఁ బంపుచు వచ్చె నని యీక ముందు వ్రాయఁబోవు కథలలో మీగు చదివియక్కజపడకపోరు. ఈజాతిలోఁ బుట్టినఁబాలుఁడయినను సమరమునకుఁ బోవుటకుఁ గాని కాంతా జనంబుల వధించి కులగౌరవమును నిలుపుటకుఁ గాని యవసరమయినపు డగ్నిహోత్రమున దుమికి యాత్మహత్యఁ జేసికొనుటకుఁ

గాని యెన్నఁడు వెనుదీయఁడు. ఈరాజపుత్రులలోఁ గొందఱు సూర్యవంశజులు, కొందఱు చంద్రవంశజులు, కొందఱు అగ్నికులులు. పరశురామునిచేత ఊత్రీయవంశము లిరువదియొక్కమాఱు నాశనము చేయఁబడినప్పుడు, లోక మరాజకమై ధర్మమార్గంబుల విడిచి వర్తించుచుండఁగా వేదవిదు లగు మును లగన్త్య నాశ్రయించి మరల ఊత్రీయవంశముల సృజంపుమని ప్రార్థింప నాతఁడు వేదియందు వైదికాగ్నిఁ గల్పించి మంత్రబలముచే నగ్నిహోత్రమునుండి ఊత్రీయలను మరల సృజించెననియు వాచివంశస్థులే యిప్పు డున్న రాజులందఱనియు నొకకథగలదు. కొన్ని రాజకుటుంబము లీకథ నొప్పుకొనక తమవంశకర్త సూర్యుఁడో చంద్రుఁడో యని తక్కినరాజులను నిరసనచేయుచుందురు. వీరు పలు తెగలుగా విభజంపఁబడి యున్నారు. ఏతెగలోవా రా తెగకు నాయకుఁ డగువానిని మిగుల మన్నింతురు. నేల దున్నకొని జీవించు నేద్యగాఁడు సయితము కులగౌరవమునఁ దాను గొప్ప జమిందారుతో సమానుఁడనని గర్వించు చుండును. ఈరాజపుత్రసంఘములలో నొక్కొక్క కుటుంబము నొక్కొక్క భట్టువాఁ డాశ్రయించి యాకుటుంబములయశస్సు కైవారములు నేయుచు వారివిరోధులను హాస్యరసప్రధానములగు పాటలతోఁ బరిహసించును. ఈభట్టువారు గాక చారణులనుపేర మఱికొందఱు స్తోత్రపాఠకులు గలరు. వీరు జనులకు గురువుగాను, దేశచరిత్రములఁ దెలుపువారుగనుండి జనులచే మిక్కిలిమన్నింపఁబడుచున్నారు. ఈరాజస్థానమున జైనమతస్థులుఁ గూడ విస్తారముగా నున్నారు. ఈదేశస్థులందఱు మాటలాడునది హిందీభాష. వీరరసమునకుఁబుట్టిన యిల్లుగు నీరాజస్థానమునందలి సంస్థానాధిపతు లందఱుఁ దమదేశస్వాతంత్ర్యమును దమయార్యమతమును, గోబ్రాహ్మణులను, దేవాలయములను, సంరక్షించుటకయి పలుమారులు మహమ్మదీయ చక్ర

వర్తులతో యుద్ధములు చేసిచేసి ప్రసిద్ధి గాంచిరి. ఈసంస్థానము లన్నిటిలో మీవా రనునది సుప్రసిద్ధమై రాజపుత్ర దేశమున కలంకారమై శూరశిఖామణులకు నిలయమైయలరుచుండును. దానిపూర్వ రాజధాని చిత్తూరునగరము. ఢిల్లీచక్రవర్తు లానగరము నాక్రమించి నాశన మొనర్చినపిదప తత్ప్రభువు లుదయపుర మను పట్టణము వేటొకచోట గట్టుకొని దానిని రాజధానిగాఁ జేసికొనిరి. ఉదయ పురసంస్థానాధిపతియే రాజపుత్రులకెల్ల నాయకుఁడు. ఆతనియాజ్ఞ నాజాతివారందఱు శిరసావహింతురు. ఉదయపురాధీశ్వరునకురాణా యనుబిరుదము కలదు. ఈతనివంశము నిష్కళంక మని ప్రజలు చెప్పుకొందురు. శ్రీమద్రామాయణ కథానాయకుఁడునుధనుర్ధరులలో నెల్ల సగ్రగణ్యుఁడును నగు శ్రీరాముని రెండవకుమారుఁడగు కశుని సంతతివార మని యీరాజులు చెప్పుకొందురు. ప్రస్తుతమీయుదయ పుర రాజవంశము శిశోదయవంశ మని పేరొందియున్నది. ఈవిధంబుగనే కొందఱు రాజులు సాండవమధ్యముఁ డగునర్జునుని ప్రియపుత్రుఁ డభిమన్యుఁడు తమకు మూలపురుషుఁడనియు, దత్కారణమునఁ జంద్రుఁడు వంశకర్తయనియు సంతసించురు. జగద్విశ్రాంతకీర్తులగు సీరాజకులభూషణుల యద్భుతచరిత్రము లాంధ్రభాషలో వ్రాయవలెనని నాకుఁ జిరకాలమునుండి కుతూహల మున్నందున నేనిప్పుడు తచ్ఛరిత్రములు సంగ్రహముగ వ్రాయఁ బూనుకొన్నాఁడను. ప్రప్రథమమున నుదయపురము రాజధానిగానున్న మీవారు దేశముయొక్కయు జాడుపురము రాజధానిగానున్న మారువారుయొక్కయుఁ జరిత్రములు దెలుపఁబడును.

(మొకటి భాగము.)

C.M. V. Sharma
Madras

బప్పరావుల కథ

అనేక సంవత్సరములక్రిందట హిందూదేశమున వల్లభిపురమును పట్టణమును శిలాదిత్యుడు డనుమహారాజుకడు పాలించుచుండెను. అతడు చిరకాలము శత్రుదుర్నిరీక్ష్యముగఁ బ్రజారంజకముగ నే నేలెను. శిలాదిత్యుడు సూర్యునికుమారుఁ డనియు, నాకారణంబున నతఁ డామహారాజును సంరక్షించు ననియు బ్రసిద్ధికలదు. అతని నేనలతో నెవరుపోరినను వారు తప్పక పరాజయము నొందెడువారు. వల్లభి నగరపుగోటలో నొక దివ్యనరస్సుగల దంట. శిలాదిత్యమహారాజు శత్రువులకు జంకినప్పు డాదివ్యనరస్సునకుఁ బోయి, యొడ్లుననిల్చి చిన్ననాడు తనతండ్రి కరసినమృత్యుముచచ్చరించునట. వెంటనేయా సరోవర మధ్యమునుండి సూర్యునిరథములాగు రంగులగుట్ట మొకటి బయలుదేలి నారాజు దానినారోపించి, రణరంగమునకుంజన శత్రు సేనలు వానియెదుట నిలువలేక పటాపంచలై పాటుచుండును. ఇట్లుండఁ గొంతకాలమున కుత్తరదిక్కునుండి యరులమూఁకలు వచ్చి వల్లభిపురమును ముట్టడించెను. ఎన్నినాళ్లు మగంటిమిఁజూపి పోరొనర్చినను వారు శిలాదిత్యుని గెలువజాలక నిరాశులైరి. అంతలోఁ జర

కాలమునుండి రాజుపై మనస్సులోఁ గోధము నిల్పియున్న యాతని మంత్రీ యొకఁడర్థరాత్రమున, శత్రుశిబిరముం బ్రవేశించి వారితో “నాకోరినబహుమాన మిత్తురేని శిలాదిత్యుని గెల్చి వల్లభిపురమును బట్టుకొనునుపాయము మీ కుపదేశించెను” నని పలికె. ఆపలుకులు విని వారు సంతసించి వానికోరిక తీర్చునటుల వాగ్దానముచేయ, నా తఁడును దనతేని జయరహస్యమును బగతున కిట్లెఱింగించెను. “శిలాదిత్యమహారాజు సూర్యపుత్రుఁడు. అతని ప్రభావమువలనఁ గోటలో నియొక దివ్యసరస్సునుండి సూర్యాశ్వ మొకటి బయలువెడలును. రాజుదానిపై నెక్కి కయ్యమునకుఁ బోవుటం జేసివిజయుండగుచున్నాఁడు. ఆనరస్సు మైలవడినయెడల భానుఁ డలుగును. అతని యలుకచే రాజున కాగుఱ్ఱము లభింపదు. అప్పుడు మీరాతని సుబధముగాజయింపవచ్చును.” ఇట్లుపలికి వైరులను మహానంద నిమగ్నులనుజేసి దుష్టబుద్ధి యగునామంత్రి నగరమునకుఁబోయి యొకగోవును జంపించి దానినెత్తు రాకొలంకునీటిలోఁ గలిపించి కలుషంబు గావించె. కొండొకనడికి వేగులవాఁ డొకఁడు వచ్చి దేవా! శత్రువులు కోటపైఁ గవియుటకు మొనలుదీర్చియున్నవారని చెప్ప శాత్రువసేనలతోఁ బోరుమని తనబలంబుల కానతిచ్చి, యాధరణీశ్వరుఁడెప్పటియట్ల దివ్యసరోవరమునకుంబోయి తన ప్రియహయమును బిలిచెను. కాని తొంటియట్ల నీ రొకించుకయఁ గదలబాటదయ్యెను. ఆరాజేంద్రుఁడు శత్రురణ మారసి, తనమంత్రీపతిమంబు చెడినదనియు; దనజనకుఁడగుప్రభాకరునకుఁ దనపై ననుగ్రహంబు తప్పినదనియునిశ్చయించి సేనలంబురికొల్పుకొని యాయుధపాణియై దుర్వారసంగ్రామంబొనర్చి దేశసంరక్షణార్థమై ప్రాణంబులు విడిచి కీర్తిశేషుఁడయ్యెను. శత్రువులు వల్లభిపురమును బట్టుకొని కొల్లగొనిరి. అప్పుడు దైవవశమున నగరము నందులేని నొక్కరిత థక్కఁ దక్కినతేనికాంత లందఱుఁ జచ్చుటకే

భక్త్యనహగమనముఁ జేసిరి. ఆమె తనపుట్టినింటికిజని మరలభర్త
 నన్నిధికి వచ్చుచుండ దారిలో నొక నేవకుఁ డారాణిం గని శిలాది
 త్యుడు లోకాంతరగతుఁ డగుటయు వల్లభిపురముశత్రువులకుఁజక్కు
 టయు నాదిగాఁగల వృత్తాంత మెఱిగించెను. ఆదేవియు గుండె లవి
 యు తద్వాతఁవిని, పిడుగఁడచిన తెఱంగున మూర్ఛిల్లి దరిలేని శోకా
 భిలో మునిగి వల్లభిపురంబునకుఁ బోవఁగాళ్ళాడక నిండుచూలాలగు
 టచే నెటుబోవఁ దోపక దాపుననున్న యొకకొండగుహకు మెల్లమె
 ల్లనఁజనియె. అందుండఁ గొన్ని నాళ్ళకామె కొకనండనండుదయించె.
 అనంతర మామెలనాఁగ యొక బ్రాహ్మణునిఁ బిలిచి తనకుమారుని
 వాని కప్పగించి బ్రాహ్మణకుమారునట్ల వానిం బెంపవలయుననియు
 సంప్రాప్త యాననుఁడయినపిడప నొక రాచకన్యను నివాహము చేయ
 వలయుననియు, నొక్కఁచెప్పి చిరభర్తృవియోగముచే నవసియున్నతన,
 శరీరము విడిచెను. బ్రాహ్మణుఁడును శిశువు నెత్తుకొని యింటికిఁజని
 యాబిడ్డకు గుహలోఁజన్మించినకారణమున గౌహఁడను పేరుబెట్టి పె
 నుచుమని తనకూతున కప్పగింప నామెయుఁ డనబిడ్డలతోఁబాటు
 వానికి సంరక్షణఁజేయుచుండెను. పెంపుడు తలిదండ్రులు బిడ్డలపై
 నెంతయనురాగము జూపుదురో యంతయనురాగము బ్రాహ్మణుఁడు
 వానికూతురును వానిపైనిఁజూపి పెంప రాజకుమారుఁడును గ్రమక్ర
 మంబునం బెరిగి కడుంగడు నల్లరిబాలుఁ డయ్యె. అనుదినంబునబక్షు
 లంజంపుచు వనమృగంబుల వేటాడుచు రాజకుమారులం గలసియూ
 డుచు పోరాటంటు నల్పుచు నాతఁడు దుండగి డగుటంజేసి వానిని
 బ్రాహ్మణకుమారునట్ల బెనుచుట వానికి నలవిగాదయ్యె. ఇట్లుండ ప
 దునొకండేండ్ల ప్రియమున నొకనాఁ డాస్థిపకుమారుఁడు పెంపుడు
 తల్లిదండ్రుల యిల్లువిడిచి, యడవులఁగొండల వసియించు భిల్లులమూఁ
 కలఁ గలిసి వారలతో నిచ్చవచ్చిన తెఱంగున మెలంగుచు వేటలా

డుచు బాటలుబాడుచు విహరింపజొచ్చె. ఒకనాడు గౌహలుడు భిల్ల
 బాలకులం గలిసి వేటలాడుచుండ నక్కుమారులందఱు దమచుట్టు
 ప్రక్కలనున్న నాగరికులవలె దాముగూడ నొకరాజునేర్పఱచుకొం
 దమని పరిహాసార్థ మనుకొని గౌహలుని దమప్రభువుగా నియమించు
 కొనిరి. వెంటనే యొకపిన్నవాడు కత్తితో, దనవేలియు జీటికొనిజొ
 టజొటఁగారు కొన్నిత్తురు గౌహలుని నెన్నొనట టీకావేసెను. రాచ
 రికము పూనువాని కట్లుచేయుట యాదేశములో నాదినములయం
 దాచారమైయుండెను. భిల్లులకులనృద్ధు తద్వృత్తాంతము విని సంత
 సించి తమ యీదూరుగ్రామ మశేషము గౌహలునకుఁ బుత్రపాత్ర
 పారంపర్య మేలుమని యర్పించి యెల్లభిల్లులకు వాని దొరగా నొన
 ర్చెను. నాటనుండియు తద్వంశస్థులు గిహలోటు లని చెప్పఁబడుచు
 న్నారు. ఇట్లు గిహలోటు లీదూరిపురముచు భిల్లులను నెనిమిదితరము
 లవఱకుఁ బాలించిరి. అనంతరము భిల్లులు క్రొత్తవంశపురాజు పరిపా
 లనకు విసువుజెంది వారినెల్లయున దేశమునుండి పాఱదోలఁ దలంచు
 చుండిరి. ఒకనాఁ డప్పటిరాజు వేటతమకంబునఁ దిరుగుచుండ భిల్లు
 లు వాని నాకస్మికముగఁ దాఁకి వధించిరి. అప్పుడు రాజకుటుంబ మెం
 దేని తలఁదాచుకొనవలసివచ్చె. పూర్వముగౌహలునికాపాడినబ్రాహ్మ
 ణునికూతురుసంతతివారు వంశపారంపర్యముగ గురువులుం బురోహి
 తు లగుటంజేసి తద్వంశజుఁ డగుబ్రాహ్మణుఁడొకఁడు మృతినొందిన
 రాజకుమారునిమూఁడేండ్లప్రాయమువానిఁ జేరఁదీసి చేరువ నట్టడవిలో
 నున్న యొక కొండకోటకుం దీసికొనిపోవ నొకభిల్లుఁడు వానితండ్రి
 మీది పిశ్వాసముచేత రహస్యముగ వాని నందునంరక్షింపజొచ్చె.
 అచ్చటఁగొన్నినాళ్ళుగడచినపిదప పురోహితుఁడు రాజపుత్రుని కచట
 నపాయమువాటిల్లు నని తలఁచి యిప్పటి యుదయపురమున కైదు
 క్రోసులదూరముననున్న నాగేంద్ర మనుపుణ్యక్షేత్రమున కాకుట్రనిఁ

జేర్చెను. ఆపట్టణమున మూడుశిఖరములుగలయొకకొండ మొదట
యేకలింగస్వామియను పేరఁబరఁగుమహా దేవునిశివుని, వానివాహనమగు
నందిని బ్రాహ్మణులారాధించెడువారు. అడవుల నేరుల నిండిన యీ
యేకాంతస్థలమున రాజపత్ని తనకుమారునిదాచి పెంచుచుండె. అతనికి
నామకరణమేదియుఁ జేయక తల్లిబిడ్డయనిపిలుచుచు నూరిపిల్లలతో
పాటుపెరుగనిచ్చెను. ఆభాషలో బిడ్డయనఁబిల్ల వాఁడనియర్థము. ఆయూ
రిపిల్లలవలె నాకుఱ్ఱఁడు నుదయము మొదలస్తమయమువఱకు పశువుల
మందలం గావ నూరిబైటికిఁ బోవుచు, వారివలెనే తానునాడుచుఁ బా
డుచు వారందఱు యజమానుఁడయి తనయాజ్ఞ వారుశిరసావహించు
నట్లు ప్రవర్తించెను. బిడ్డఁడు నానాటికిఁ బెరిగి నెఱజన్వనంబుఁ బ్రా
పించియుండ నొకనాఁ డట్లతద్దివండుగకు నాగేంద్ర గ్రామనాయకుని
కూఁతురు తోడిపడుచుం గూడి పండుగదినంబున హాయిగ నుయ్య
లలూఁగ నూరిబైట దేవళముచుట్టు నున్న మామిడితోఁపున కరిగి
యచట నుయ్యల పన్నుటకు త్రాళ్ళుదొరకమిఁ జిన్నబోయి యుండె.
దైవదేవళమున నానమయంబున బిడ్డఁ డామామిడితోటలో దిరుగు
చుండ బాలిక లాతనిం గాంచి తమకొక యుయ్యలత్రాడు తెచ్చిపెట్టు
మని వేడఁ బిడ్డఁడును దాని కియ్యకొని “నరే మీరు నాతో నొక
యాట యాడుటకు నొప్పుకొందు రేని మీకు త్రాడిచ్చెదను. మీరు
మనసారనూఁగవచ్చు” నని పలుక గ్రామనాయకునికూఁతు రది
యేమియాట యని యడిగెను. మతేమియు లేదు. మనము పెండ్లి
యాట యాడుకొంద మని బిడ్డఁ డుత్తర మిచ్చెను. బాలురును బాలి
కలును బొమ్మలపెండ్లియాటలు తమపెండ్లియాటలు నాడుకొనుట
లోకవిదితమేకదా! ఉయ్యలత్రా డెక్కడ దొరకకపోవునో యని
బాలిక లట్లు చేయుట కియ్యకొనిరి. గ్రామనాయకునికూఁతురుచీర
కొంగున రాజపుత్రుఁడు తనశాలువకొంగు ముడివేసి యామెయు

నామెతో నున్న మఱి యాఱువందల పడుచులయు చేతులు పట్టుకొని యొకవృక్షమునకుఁ బ్రదక్షిణముఁ జేసి కొండొకతడవునకుఁ బాణి గ్రహణమహోత్సవము నిర్వర్తించెను.

నాగరికత లేనియాపల్లెటూరిపడుచులు తమచుట్టముల యిండ్ల జరుగువిహహములలోఁ బ్రధానాంగముగాఁ జరుగువని యదియే గావున నాపని కప్పుడు సుతసించి తనివిదీర నుయ్యలలూఁగి, సాయంకాల మిండ్లకుఁ జని యాపెండ్లియాటమాట మాటచి యుండిరి. బప్పుడు తనతోడిబాలకుల నందఱు జేరఁబలిచి తానాదినమునఁ గావించిన చిత్రకథ వారెవ్వరికిం దెలుపఁగూడ దనియు, గ్రామంబున నెప్పుడేమాట వినిననప్పు డది తనకెఱుంగఁజేయవలయు ననియుఁ గట్టిజేసి వాండ్ర నందు కొడంబఱచి, వారిచేఁ బ్రమాణములు చేయించుకొని యంతట నెల్లర వీడ్కొలిపె. బప్పుడు పశులమందల మేపుచున్న యాకాలమునఁ జింతపువ్వువన్నెయా వొకటి స్వభావమునఁ బరమ సాధు వయ్య నింటికి వచ్చి పాలు చేవక యెగదన్నచుండుటఁ జేసి కారణము దెలియక యెట్లకేలకు బప్పుడే దానిపాలు పితికికొనుచుండ వలయు నని నిశ్చయించి వానిదొంగతనము పొంచి యుండి పట్టుకొమ్మని యూరిపెద్దలు కొండఱిని నియోగించిరి. బప్పు డది యెఱిగి కడునలిగి యావు వట్టిపొదుగుతో నింటికి వచ్చుమాట నిజమేకాని తానేపాప మెఱుంగ ననియుఁ బొదుగుపై నెన్నఁడుఁ జేయి యైనవేయలే దనియుఁ జెప్పి యాగోవుజాడలు దాగనిపెట్టిరహస్యము బట్టబయలు చేయుటకయి, యత్నించి మందలోనుండి యాపసరము ప్రతిదినము తప్పిపోవుచుండ నని తెలిసికొని యొకనాడు సాయంకాలము పుంతలు పొదలు దాఁగి వెనువెంటం జని యొకకొండచరియంజేరెను. అచ్చటనల్లిబిల్లిగ నల్లుకొన్న పొదలనడుమ నొకవేదికపై నమరియున్న మహాశివలింగమునకుఁ దప్పిపోయినయావు తనపొదుగునుండి పాలు

చేసి యభిషేకముఁ జేయుచుండెను. చిరకాలమునుండి జపములు తప
ములు నుపవాసములు చేసి ముక్తినిఁ బడయు నిచ్ఛతో మనస్సు పర
బ్రహ్మముతో నైకకముఁజేయఁ బ్రయత్నించుచు నానమయమున
సమాధిలో నున్నయొకానొకసిద్ధుఁ డావేదినమీపమున నుండెను.
బప్పుఁ డామహాత్ముని సమాధిచుండి మేలుకొలుప నాతండు తన
దివ్యజ్ఞానమహిమమున నెదుటనున్న బాలుఁడుత్తమరాజకులసంభూతుఁ
డనియు, మహాకార్యములు చేయ నవతరించినాఁ డనియుఁ దెలిసికొ
నియె. బప్పుఁ డాసిద్ధునకు సాష్టాంగనమస్కార మొనర్చి తాను
నాగేంద్రగ్రామవాసి యగుపశులకావరియనియుఁ దప్పిపోయినయొక
యావును వెనకికొనుచు వచ్చె ననియుఁ జెప్పెను. సిద్ధుఁ డాపలుకులు
విని వాని నాదరించి యాగో ననుదినంబు నాకొండచరియకు వచ్చి
పాలు తనకును దేవునకు నొసంగుచుండెనని చెప్పెను. అది మొద
లాగోవు మందనుండి తప్పిపోయినపుడెల్ల దానివెదకుచు బప్పుఁడుసిద్ధుని
నెలవునకుంబోయి వాని దర్శించి కడుభక్తి వానిపాదములం గడిగి
యెడనెడ పాలు, పండ్లు నాహారములుగ సమర్పించుచు వానికిం
బ్రీయశిష్యుఁ డయ్యెను. సిద్ధుఁడును బప్పునియెడఁ బ్రసన్నుండై
శైవరహస్యముల నుపదేశింప నాతండు పరమశివభక్తుఁ డయ్యెను.
ఆ మునిబప్పు ని కు ప న య నముజేసి మంత్రోపదేశము చేయ
మం త్ర మ హి మ చే నా త ని కొ క నా డు శి వు ని భా ర్య
యగు మహిషాసురమర్దని వ్యాఘ్రవాహన మెక్కిరక్తాంబరముల ధరి
యించి ప్రత్యక్షమై శత్రునిహూలనసాధనంబగు సీతయు విల్లును
నమ్ములపొదియు నొసంగుటయే గాక మనుష్యకృతముగాక కేవల
విశ్వకర్మ నిర్మితమై యిరుప్పక్కల వాడిగల యొకమహాబద్ధముచు
గూడఁ బ్రసాదించెను. అబద్ధ మతిభార మగుటచే దివ్యపురుషులు
మహాశూరులుఁ దక్క సామాన్యులు దానిం దాల్చి నోపరు. దేవి

యిట్లాతని ననుగ్రహించుటయు సిద్ధుడు బప్పునింజూచి “వత్సా! రేపు నే నీశరీరము విడిచి దివికిం బోవుదును. కావున నీ వరుణోదయము గాకమున్న వచ్చి నా కట్టకడపటి దీవెనలం బడయు” మని యానతిచ్చె. రాజకుమారుడు తఱువాత తప్పక వచ్చునట్లు నచ్చు బలికి మునిని వీడ్కొనిపోయెను. కాని పెందలకడ నిద్ర మేల్కొనంజాలక కొంత ప్రొద్దెక్కినవెనుకఁ నతఁ డాకొండచరియకు వచ్చి చూచునప్పటికి సిద్ధుడందు లేఁ డయ్యె. ఆమహాపురుషుని కొఱకు బప్పుడు పొదలు పుంతలు పొలములు వెదకి వేసారి యెందునుం గానక యెట్టకేలకు నాకనమువంకఁ జూచెను. అప్పుడు మహేంద్ర లోకమునుండి వచ్చి కన్నులు మిఱుమిట్లు గొలుపు దేదీప్యమాన ప్రభలుగల దివ్యపురుషులు మణిమయం బగు స్వర్ణవిమానంబునఁ గూర్చుండఁ బెట్టికొని పోవ నంతరాశంబున మహానాయుపధంబునం దిరుగుచు సిద్ధుడు పుడమిపై కడుదవ్వలనున్న బప్పునిం జూచి పైకి వచ్చి నాయాశీర్వచనముల నుడుకొమ్మని కేకవేసెను. ఆపరమ ముసీంద్రునివాక్కుద్ధివలన బప్పుడుచూచుచుండఁగనే యిరువదిమూళ్ళ పొడు గెదిగె నట. అప్పుడు ముని వానిం బిలిచి నోరు తెరువుమని యానతిచ్చి బప్పు డట్లు చేయ తుబుక్కున మొగముపై నుమిసెను. రాజకుమారున కది కడు ననన్యముగఁ దోచుటం జేసి యతఁడు సిద్ధు నియుమ్మి తననోటఁ బడకుండ నించుక యావలకుం దప్పుకొన నది వానికాల్పిపైఁ బడియె. సిద్ధుఁ డది గనుంగొని నీవు నేఁజెప్పిన చొప్పునఁ జేసితివేని చిరంజీవివై యుందువుగదా? కానిమ్మిప్పుడైన నీ కేయాయుధమువలనను భయము కలుగ దని పలికి యంతఃకాన మయ్యెను. అనంతర మాబప్పు డింటికరిగి జరిగిన వృత్తాంత మంత యుం దల్లి కెఱింగింప నామెయు నతిలోకంబగు నయ్యద్భుతంబున కానంద పరవశయై “నాయనా! నీ వందఱునుకొన్నట్లు పశులకాపరివి

కావు. సకలమహీభరణదత్తుండ వగు రాజపుత్రుడవు. నేను రాజ కన్య" నని గుట్టు వెల్లడిచేసి పూర్వవృత్తాంత మెఱిగించెను. బప్పు డది విని నాడుమొర లావులమందలఁ గాఁచుట మాని రాచరికము సంపాదింప దేశముల వెంటఁ దిగుగ నారంభించెను. ఆసమయమున బప్పుడు నాగేంద్రగ్రామమును విడుచుటయు నాతనికి మిక్కిలి తేమ కరము. ఏలయన నాతని విషయమై దుర్భరమగు నొక చెడువాడుక వ్యాపించుటంజేసి యూరెల్ల నట్టుడికిన ట్టుడుక సాగెను. గ్రామ నాయకుని కూతురు సగపాస్త్రయాననయై వివాహయోగ్య యగు టంజేసి దానికిందగు నరుఁ డొకఁడు లభించెను. వివాహస్రయత్నము లన్నియు జరిగి సిద్ధముగనుండ ముహూర్తము నిశ్చయించుటకు వచ్చిన బ్రాహ్మణుఁడు బాలికజాతకమును జూచి గ్రహసంచారమును బట్టి యామెకు నదివఱకె వివాహ మయినదని చెప్పెను. ఊరి పెద్ద లీమాట విని మితిమీరిన యలుకచే మండివడి బాలికనునొక్కి యడుగ నామెయు భయపడుచు వెనుక నెఱవబడిన యాటపెండ్లి నెఱిగించెను. ఆ తెగవారి శాస్త్రమునుబట్టియు నాచారమునుబట్టియుఁ గొంగులు ముడివేయుటయుఁ జేతులు పట్టుకొనుటయుఁ జెట్టుచుట్టు దిరుగుటయు, నిజమయిన వివాహమును సూచించుటంజేసి బప్పుడు గ్రామమునందలి యాచార్యులకన్యలకు విధిగా మగఁడయ్యె నని పెద్దలలుక జెందుటకుఁ దగినంత కారణము లేకపోలేదు. తనతోడి వసులకాపరులలో నొకనివలన నీసంగతి బప్పుడు విని క్రోధపరవశు లగు మామగార్ల బారినుండి తప్పించుకొని తత్క్షణ మాగ్రామమును విడిచి కొంతదవ్వరిగి గొప్ప బయలునేల నొకతాతిపైఁ గట్టఁబడిన చిత్తూరినగరముం బ్రవేశించెను. ఆకాలమున చిత్తూరునగరము మాళ వరాజవంశస్థుఁ డగు బప్పని మేనమామ పాలించుచుఁ చిరకాల ముక్కిందటఁ జూచినతనతోఁబుట్టువును మేనయల్లుని గారవింపెను.

ఎవరో యెచ్చటనుండివచ్చినో యెవ్వరికిందెలియని యాశ్చర్యము
చుట్టాలపై రాజునకుం గలయాదరంబును గారవంబునుజూచి రాజు
శ్రితులందఱు గడుసల్లి తమపట్టణముపై నొకశత్రువుదండెత్తిరా
వారందఱు సతనికి సహాయముగా బోరరయిరి. రాజు వారినిసాయ
మడుగ మేనమామ చేసినయాదరంబునకెల్ల బప్పుడు తగినవాడైన
పక్షమున సతఁ డొక్కడే పగతురం దాకి జయింపఁగలఁడు. ఇంక
మాసాహాయ్య మెందుకు ? కావలసినయెడలమామడిమాన్యముల నైన
వదలుకొని మే మెందయినబోవుదుము. కాని, నీపక్షమునఁ బోరమని
రాజునకు వారు ప్రత్యుత్తర మిచ్చిరి. బప్పుడు జంకును గొంకును
లేక యొక్కడే యుద్ధమునకు సిద్ధ మయ్యెను. ఆతనిసాహసమును
జూచి సరదారు లందఱు దమతమమనస్పర్థలను విడిచి సిగ్గుపడియెట్ట
కేలకుఁ బప్పునివెంట రణంబునకుం బోయిరి. నాటికలహంబున శత్రు
రాజు బప్పునిచే బరాజయము నొంది యాశూరశిఖామణికి దసకూతు
నిచ్చి వివాహము చేసెను. సరదారు లందఱు బప్పునిం జేరఁబిలిచి
యారాజు దుష్పరిపాలనముచే దమకు విసువుఁ గలిగెననియు, నందుచే
మామను సింహాసనభ్రష్టుని జేసి యల్లుండు గద్దెయొక్కి పాలించిన
నుచితముగ నుండుననియు నుపదేశించి యల్లుచేయఁ బ్రోత్సహ
పఱచిరి. బప్పుడు నిశ్శంకబిరుదుం డగుటచే సరదారుల సాయమున
మేనమామ యని సంశయింపక తేనిం బాఱఁదోలి రాజ్య మాక్ర
మించెను. తొల్లి సిద్ధుండు బప్పు నేకలింగస్వామికి ధర్మకర్తగా
నేర్పఱచెను. అదిగాక బప్పుడు హిందూమతప్రభాకరుఁ డనియును
సర్వభూమండలాధీశ్వరుఁ డనియు బిరుదులు గ్రహించెను. అతఁడు
చిత్తూరుదేశము చండశాసనుడై చిరకాలము పాలించి రాజ్యముఁ
గడుపుద్ధి చేసెను. అతఁ డనేకకన్యలను వివాహ మాడెను. అందు
ద్వీపాంతరములనుండి వచ్చిన యొకానొక రాజకన్య తనసారైతొనొక

దేవీవిగ్రహమును దెచ్చి కోటలో నుంచెను. లోకమాతయగునాదేవి
 బహుసంవత్సరము లాకోటను సంరక్షించెనట. కాని యొక పిఠికి
 రాజు మంచినమయమున కోటను విడిచి పోయెను. ఆద్వీపాంతరరాజు
 కన్యకవలన బప్పని కుడయించిననండనఁడు పితరునంతరమున సింహా
 సన మెక్కెను. బప్పనిజీవిత మంతయు నెట్టియమ్మతకథలతో నిండి
 యుండెనో వానిమరణము నట్టికథలతో నిండి యున్నది. అతఁ డతి
 వృద్ధుఁ డైనవెనుక రాజ్యమును భార్యలను బిడ్డలను విడిచి నేనలం
 గూర్చుకొని పశ్చిమదేశములపయి గండు విడిసి చూచినతావెల్లఁ
 జయించుచు, తుట్టతుదకు కొరాసానను మ్లేచ్ఛదేశముఁజేరి యచ్చట
 నొకరాజ్యము స్థాపించెను. కాశ్మీర, గాంధార, పారసీకప్రభువులును,
 కాఫరస్తాను ఇస్పహాను దొరలును, తక్కుంగల పశ్చిమదేశాధీశ్వరు
 లును వానికి లోబడి కప్పము గట్టిరట. బాల్యమునందుఁబోలె
 వార్ధకమునందును నతనికి వివాహేచ్ఛ మిక్కుటమగుటఁ జేసి మ్లేచ్ఛ
 సామంతరాజపుత్రీకలఁబలువుర పాణిగ్రహణముజేసికొని యొకన్నెల
 వలన నూటముప్పదుగురు కుమారులం గనె నని చెప్పుదురు. ఈకొడు
 కులే నూటముప్పది పటానుతురుకతెగలకు వంశకర్తలై యుండె నని
 ప్రసిద్ధిగలదు. మున్ను చిత్తూరిపై వినుకు పుట్టియట్ల కొరాసానుపై
 నయిత మాతనికి వినుకు జనింప నతఁ డాదేశమును వైభవమును
 విడిచి తిరిగి పరమపావనమగు మహామేరుశైలము నెక్కిజతేంద్రియుఁ
 డయి సన్యసించి జపతపంబుల కాలముపుచ్చి యెట్టికేలకుశతవృద్ధయి
 శరీరము విడిచెనట. ఈతఁడు చచ్చి లోకము విడిచినను, నద్భుత
 ములు మహిమలు వీనిని విడువవయ్యె. అతని మొదటి ప్రిజలగు
 హిందువులును, తరువాతవ్రజ లగుమ్లేచ్ఛులును వానికళేబరవిషయ
 మై వివాదపడిరి. హిందువులు తద్దేహము నగ్నిసంస్కారముఁ జేయ
 వలయుననిరి. మ్లేచ్ఛులు నేలం బూడ్చిపెట్టవలయుననిరి. ఇట్లు కొంత

తడవు మేచ్చు హిందువులు కార్యనిశ్చయముఁ జేయలేక వివాదపడుచుండ నప్పుడందులో నొకఁడు శవముమీఁదఁ గప్పినబట్ట నించుకయెత్తెను. ఆప్పటియద్భుత మే మని వర్ణింపను. ఆస్థానమందు బప్పరావుల శరీరముఁగాని దానిజాడఁగాని యొక్కింతయు గానఁబడక పోవుటయేగాక శవమును పండుకొనఁ బెట్టినచోట భూమిలోనుండి లెక్కలేని తామరపువ్వులు మొలకలెత్తెను. ఈవిధమున బప్పడద్భుతముగా నస్తమించెను. ఈబప్పరావులే మీవారుసంస్థానము నేలుశిశోదయ వంశజులగు రాజులకు మూలపురుషుఁడు. అతనియనంతరమున సింహాసనమునకు వచ్చిన ప్రభువులు గొండలు బప్పనివలెనే రావులని బిరుదము వహించిరిగాని యిటీవల వారు రాణాయను నామము ధరించిరి. బప్పరావులకాలము మొదలు చిత్తూరురాజులచ్చటి శివాలయమ నకు ధర్మకర్తలై వారు స్వయముగా నాలయమునకుఁ బోవునపుడు దేవునకు సర్పకులై యుండెడు నాచారము గలదు.

పద్ధిని.

పూర్వకాలమున మీవారు దేశమునకు వైభవమున సాటిలేని చిత్తూరు నగరము రాజధానియై యుండెను. ఆనగరము చుట్టుపట్ల నలుదెసల బయలగు నేల నొకచదరపు గొండపైఁ గట్టబడి దుర్గములగు కోటగోడలు సున్నతములగు దేవాలయములు రమ్యములగు

మేడలు మనోహరములగుపూదోటలు శూరులగు రాజకుమారులు
 గలిగి రాజసంస్థానమున కలంకారమై యుండెను. ఆకొండమీదనే
 వెలిసిన యొక దేవత యానగరమును గాఢాడుచుండెనని యానాటి
 వారు నమ్మియుండిరి. పదమూడవశతాబ్దాంతమున మీవారు దేశము
 నకు లక్ష్మణసింగను నొక బాలుడు రాజయ్యెను. అతడు రాజ్యభార
 మును వహించుటకుఁ దగని బాలుఁడగుటచే నాతని పినతండ్రి యగు
 శూరశిఖామణి భీమసింగు సంరక్షకుఁడై రాజ్యతంత్రమును నిర్వహిం
 చుచుండెను. భీమసింగు సింహాశద్విపరాజపుత్రియు ననమానలావణ్య
 వతియు నగు పద్మిని బెండ్లియాడెను. ఆదేని చక్కఁదనముచు సౌకు
 మార్యముచు నెఱజన్వనముచు బట్టి భూలోకమున నిట్టి సౌందర్యవతి
 లేదని యాకాలపుజనులు చెప్పుకొన దేశమంతటా మెక్కిత్యవ్యాపించి
 యప్పటిఢిల్లీచక్రవర్తియు నధనూధముఁడునగు నల్లాయుద్ధను చెవిని
 బడెను. ఈచక్రవర్తి పరమదుర్మార్గుఁడు. చిన్నటనుండియుఁ దన్నుఁ
 బెంచిన పినతండ్రిని జలాయుద్ధును చక్రవర్తిని విశ్వాసఘాతకుఁడై
 చంపి సింహాసన మెక్కినను. గద్దెయెక్కినది మొదలతఁడు ప్రజలను
 మంగలములోఁబెట్టి వేచినట్లు పలువెతలఁ గుడిపెను. ఆచక్రవర్తి
 తనయాగ్రహమునకుఁ బాత్రులగు మందభాగ్యులనుఁ గన్నులు బొడి
 పించియు ధనము హరించియుఁ జెఱఁబెట్టించియుఁ జంపించియు నాలు
 బిడ్డల బిచ్చగాండ్రుఁ జేసియు ననేక చిత్రవధల పాలుఁ జేసి కలియుగ
 రావణుడయ్యెను. అతఁడు తనపై దండెత్తివచ్చిన పగఱఁ బాఱదో
 లుటలోను పరరాజుల దేశముల నాక్రమించుటలోను పితూరీల
 పేరైన లేకుండ నడచుటలోను సాటిలేని చండశాసనుఁ డగుటచే
 వానిరాజ్యము నకలై శ్వర్యమును కునికిపట్టు విలసిల్లెను. ఆతని
 క్రూర్యము నిరంకుశమై నేరములు చేసిన వారియెడలనే గాక నిరపరా
 ధులగు వారి యాలుబిడ్డలపై సైతము జూపఁబడుచువచ్చె. ద్రోహు

లగు పురుషుల దంజించిన రాజు లనేకు లుండిరి కాని యేపాప మెఱుంగని పసిబిడ్డలను బడఁతులను గ్రూరశిక్షల పాల్గొనించు నీచు నితనిఁ దక్క మఱొకని నెఱుంగము. ప్రజల హింసించుటలో నతనికి హిందువులు మహమ్మదీయు లను భేదము లేదు. స్వమతస్థు లగు తురకలు నయితము వానిసెలవు లేక యొకరిదర్శన మొకరు చేయరాదు. విందులకుఁ బోరాదు. పదిమందిచేరి మాటాడరాదు. వేయేల! తనపాలనకు లోబడిన యానాటిహిందువుల నితఁడు కడుపునిండఁ దిననీయక కంటినిండ నిదురఁ బోసీయక పన్నుల వేసి బందెలదొంగిసి పీడించుటచేఁ దల గోకికొనుటకై నను వారికి సిమితము లేకపోయెనని యొకచరిత్రకారుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు.

అట్టి యీమహాపాతకుఁడు పద్మినీదేవి సౌందర్యాతిశయము లను వీనుల విందుగా విని యామెను జేకొనఁగోరి మహాసేనం గూర్చుకొని యడవులు గొండలు నేఱులు దాటి మీవారుదేశము జొరఁబడి ఓత్తూరునగరపుఁ గోటయెదుట నిలిచి పద్మినీదేవిని తనకుం గానుకగ నడిగెను. రాజపుత్రులు నింద్యమగు తన కోరికను నిరాకరించుటచే తను నగరపుఠాతికోట తనకు దుర్భేద్య మగుటచేతను జక్రివర్తి తన యాట లచ్చట సాగిరావని తెలిసికొని బింకము వదలి సామవాక్యములకుం జొచ్చి పద్మినీదేవి తన కక్కటలేదనియు నామె చక్కదనము తాను వినినంత జగన్మోహనముగ నుండునో లేదో యెఱుంగఁ గోరివచ్చిననియుఁ బద్మినీదేవి రూపప్రతిబింబము నొకయద్దములోఁ దనకుఁజూపిన తాను రాజపుత్రుల బాధింపక సంతసించి పోవుదుననియు భీమసింగునకు వర్తమాన మంపెను. తనపగతుఁడు తనవలె మాటదప్పని మనుష్యుఁడనుకొని భీమసింగు వానికోరికఁ దీర్చుట కియ్యకొనెను. అలాయుద్ధీను పరమానంద భరితుఁడై స్వల్పపరివారముతోఁ జిత్తూరుకోటకుం జని రాచనగరుఁ బ్రవేశించి యచ్చట

నొక నిలుపుటద్దములోఁ బద్మినీరూప ప్రతిబింబమును జూచి కృతార్థుడై భీమసింగున కెన్నియో సలాములు చేసి కోట విడిచిపోయెను. అంతట చక్రవర్తి తనయింటికి వచ్చినప్పుడు కొంతదూరము వానిని సాగనంపకపోవుట సదాచారము కాదని యెంచి రాజపుత్రశూరుఁడు కోట విడిచి కొండ దిగి చక్రవర్తివెంట శిబిరమునకుఁ బోయెను. పద్మినీదేవి సాగనులుగులుకు తమ్మికొలను కెలఁకున నొక మేడలో నుండి ప్రాణేశ్వరుని రాక కెదురుచూచుచు నెంతసేపటికి నతఁడు రామి కలవలపడఁ జొచ్చెను. మానధనుఁడగు భీమసింగు తన్ను సాగనంపుటకుఁ దప్పక వచ్చునని యెఱింగి కఱకుతురక తనశిబిరముచెంత నొక గుట్టచాటున నాయుధహస్తులగు భటులను దాచినందున రాజపుత్రుఁడు చక్రవర్తియొద్ద సెలవుగైకొని కోటకుం బోవ మఱలిన తోడనే తురకజోదులు వానిపైఁబడి పట్టుకొని శిబిరమునకుం గొని పోయి యజమానుని యానతిం జెఱఁజెట్టిరి. చక్రవర్తియుఁ దనకావించిన గొప్ప పనికి సంతసించుచు “బద్మినీదేవిని నాకుం గానుకగా సమర్పింపకపోయినపక్షమున భీమసింగు నింక విడుచువాఁడగా” నని ప్రతినఁ జేసెను.

ఇంతలో నేవకులు పరుగుపరుగున వచ్చి యాయశుభవార్త దెలిపి దేవిని రాజబంధువులను దుఃఖమగ్నులం జేసిరి. తక్షణమ రాజపుత్రనాయకు లందఱును గర్తవ్యమును నిర్ణయించుటకుం గొలువుఁ దీర్చి భీమసింగువంటి శూరశిఖామణిని గోల్పోయి చిత్తూరు రాజ్యలక్ష్మీని దిక్కుమాలిన దానిగాఁజేసి రాజకుమారు నసహాయుఁ జేయుటకంటెఁ బద్మినీదేవి నాదూరాత్మునికడకుఁ బనుచుటయే గాలో చిత మని సిద్ధాంతీకరించిరి. పద్మిని ప్రాణరక్షణమునకన్న మానరక్షణమే యధికముగా నెంచుకొని రాజపుత్రస్త్రి యయ్య రాజబంధువులు చేసినతీర్పు నీచమని నిరాకరింపక యాపన్నమయమున మాన

భంగము రాకుండఁగాపాడు నాయుధమును జెంతనుంచుకొని పోవుటకు సిద్ధమయ్యెను. అంతటఁ జిత్తూరుకోటలోనుంచి యేడువందల పల్లకులు స్కంధావారమునకు బయలుదేరెను. పల్లకి గాఱుగురు బోయలు చొప్పున రమారమి నాలుగువేలమంది బోయ లోంకార ధ్వనులచే దిక్కులు పిక్కటిలునట్లు వానిని మోసికొనిపోయి చక్రవర్తి శిబిరమున దింపిరి. పద్మిని మేనమామయగు గోరాసింగును వాని యన్నకొడుకు పండ్రెండ్ర పాయమువాఁడు బాదూలుసింగును పల్లకులవెంట వచ్చిరి. పద్మిని వెంటఁ బల్లకులలోఁ గూర్చుండి వచ్చిన తక్కినవారెవరని చక్రవర్తియడుగఁ బద్మినిదేవిని సాగనంపుటకై చెలికత్తెలు చుట్టములు పరిచారికలు లోనగుపాండ్రు ప్రేమాతిశయమున వచ్చిరని గోరాసింగుత్తరముఁజెప్పెను. రాజపుత్రుల ఘోషాచేడకుండఁ జక్రవర్తి గుడారములు వేయించి జాగ్రత్త పెట్టించుటచే బోయలు పల్లకుల నచ్చట దింపిరి. గోరాసింగు చక్రవర్తియొద్దకుఁ బోయి తనమేనకోడలు కడసారి భర్తతో మాటలాడఁ గోరుచున్నది. కావున నట్లుచేయుట కనుమతింప మని ప్రార్థింప నల్లాయుదీను సంతోషపరవశుడై యందుకు సమ్మతించెను. భీమసింగు గుడారములోపలి కరిగి లోనివారితో నించుక మాటలాడి పద్మిని యెక్కివచ్చినదన్న పల్లకి నెక్కి మెల్లమెల్లఁగా నావలికిం దాటెను. కుటిలుఁ డగుచక్రవర్తి పద్మినిని స్వీకరించియు భీమసింగును విడువ నిచ్చగింపక భీమసింగు తప్పించుకొనిపోవుట గ్రహించి వానిం బట్టుకొమ్మని విచ్చుకత్తుల జోదులఁ బంపెను. ఆసమయమున మహమ్మదీయుల కద్భుతముగ సింహళరాజకన్య యగు పద్మినిదేవియు నామెపరిచారికలు వచ్చుటకుమారుగ నేడువందలపల్లకులనుండి యేడువందలమంది మహావీరు లగురాజపుత్రులు వెలువడి యాయుధపాణులై నిలిచిరి. పల్లకులు మోసిన బోయలందఱు సైనికులై కత్తులు

దూసి యుద్ధసన్నద్ధులైరి. చక్రవర్తినేన యింతపాటు వచ్చునని యెఱుంగక నిర్లక్ష్యముగ నుడుటంజేసి రాజపుత్రునికులు కఱకు తురకలపైఁబడి సంహరించి సైన్యంబును బటాపంచలుచేసి తురకలు తమరాజునకుఁ గావించినద్రోహమునకుఁ బరాభవమునకుం దగి నట్లు కసిఁ దీర్చుకొనిరి. రాజపుత్రులసహాయశూరులై బగతురం బొడిచి నురుమాడిరిగాని చక్రివర్తి యొద్దకుఁబోయి వానిం గడతేర్చ నేరక నలుదెసలం గ్రమ్మిన మ్లేచ్ఛసైన్యంబుచేఁ గ్రమక్రిమంబునం గూల నారంభించిరి. భీమసింగును పట్టుకొనుటకు వెంటనంటి చన్న తురక బంటుల కతఁడు దొరకక పల్లకిదిగి వేగవంత మగునొకగుఱ్ఱము నెక్కి ప్రాణము దక్కించుకొని మీవారు రాజ్యమును సంతరించుట కు బ్రతికి కోటలోఁబడెను.

అల్లాయుద్ధీను నీవిధముగ నంచించి భీమసింగుప్రాణముఁబద్ధిని మానముఁ గాపాడినగోరాసింగునుదక్కినరాజపుత్రుశూరులును స్వదేశమున కయి ప్రాణముల విడిచి యుద్ధభూమిని బడియుంిరి. రణహతులగుశూరులపత్నులు చిచ్చురుకుటకు సిద్ధముగనుండ నంతలో యుద్ధమునండి తప్పించుకొని బాలుండగు బానూలూసిం గచ్చటికి వచ్చెను గోరాసింగుభార్య వానింజూచి “నాయనా! కయ్యమున నాప్రాణేశ్వరుండెట్లు వర్తించెనో విసఁగోరుచుంటిగాన నేనాయనను గలిసికొనుటకుఁ బోవకమునుపే నాకెఱిగింపు” మని యడిగెను. ఆపకులు విని బాదూలుసింగు “తల్లీ! అతఁడిట్లు వర్తించినాడని నేను వర్ణింపఁగలనా? నీహృదయేశ్వరుండు స్వదేశసంరక్షణమునకై శౌర్యము మెఱయఁ బోరాడి తనకొన్నెత్తుటిచే భూదేవి నలంకరించి ప్రాణములఁ బరిత్యజించి వీరస్వర్గముఁ జూరఁగొని యున్నవాఁడు. పగతురక శత్రుబరంబుల మెత్తనిపాన్పుగఁ గావించుకొని యొకకఱకుతురకమేను తఁగడ నమచ్చుక ని వీరశయనముననుండి చచ్చియుఁ బగతురకు వె

అప్పుఁ గొలుపుచున్న వాఁడునుమీ! యని విన్నవించెను. అమాటలు విని యావీరపత్ని నేనికఁ దడయరాదు. ఆలస్యమైన నాజీవితేశ్వరుఁ డాగ్రహింపఁగలఁ డని నిర్భయముగ నిర్విచారముగ నిశ్శంకముగఁ జచ్చుటకి మృతినొందెను. అప్పుడు మీవాఁడురాజ్యమంతయు దుఃఖ సముద్రనిమగ్నమయ్యెను. రాజపుత్రవీరులలో ననేకులు మృతినొందినను జక్రవర్తి చిత్తూరుకోటం బట్టుకొనువిషయమున నానవదలుకొని చిన్నబుచ్చుకొని డిల్లీనగరమునకుం బయ్యె మై పోయెను.

చక్రవర్తికంతటితో బుద్ధినచ్చియుండునని రాజపుత్రులు తలఁచిరిగాని యాపత్కొండి చిత్తూరునందు జరిగినపరాభవమునిష్ఠనలె వానిహృదయమును దహించుటంజేసి పగఁదీర్చుకొనుటకుఁ దగినసమయమును నిరీక్షించుచుండెను. వెనుకటికయ్యమునాటికి బాలుఁడైన లక్ష్మణసింగుయు క్తవయస్కుడై రాజ్యభారముపూనిక్రమక్రమంబునఁ బండ్రొండుగురుకొడుకుల తండ్రియయ్యెను. భీమసింగు పద్మినీదేవిని గూడి యెప్పటికిని రాజగౌరవమునందుచు దేహదార్ధ్యముగలిగి తమ్మి కొలనిచెంత మేడలో సుఖించుచుండెను. అలాయుధ్దీను చక్రవర్తియు నేపనిచేయుచున్న నేవిషయమైయాలోచించుచున్న నెవరితోమాట్లాడుచున్న పద్మినీముఖపద్మమును మరువక యుత్కంఠముతో నుండెను.

ఇట్లుండియుండి ప్రజలకుదుర్భరముగఁ బన్నులుగట్టి ధనము చేర్చి మహాసైన్యమును గూర్చుకొని మీవాడుపై దండెత్తి చిత్తూరుకోటను మరలముట్టడింపసాగెను. చక్రవర్తిసాహసమునుఁజూచిరాజపుత్రులు తొలుదొల్త నెగతాళి చేసిరి. రాతిగద్దయపైఁ గూరుచున్న యంగనలవలె బురలక్ష్మీ చక్రవర్తికి దుర్భేద్యమైనట్టు కనఁబడెను. కాని తూర్పుద్వారమునొద్ద నేల కొంచెమెత్తుగ నుండినందునఁ జక్రవర్తి యదిగనిపెట్టి యాచో టెత్తుచేయింపఁ దలంచి తట్ట కొకడబ్బు

చొప్పున నిచ్చెన ననిచెప్పి సైనికులచేత మట్టిమోయించి కోటయెత్తు
న నొక చిబ్బగావించి దానిమీఁద గోడలను బగులఁగొట్టుటకు కోట
సంరక్షించువారిఁ జంపుటకు లోపలివారిఁ గడతేప్పుటకుఁ దగిన
యుద్ధసాధనములను యంత్రసాధనములను బెట్టించి పనిచేయించెను.
కోటలోపలనున్న రాజపుత్రుల కలోకసామాన్య మగుప్రతాపపా
రుషములు కలవుగాని మహమ్మదీయులయొద్ద నుండుయంత్రసాధనా
దులు లేకపోవుటచేఁ గోట నిలుచుటయుఁ దమప్రాణములు దక్కుట
యు నసాధ్య మనితలంచిరి. అంతలో వషణ్కాలము ప్రారంభమై
రాజపుత్రులబాధనధికముచేసెను. రాణా యగులక్ష్మసింగొకనాఁడు
రాత్రిమేల్కని యొకచోట నొక్కఁడు గూఁచుండి మీవారురాజ్య
మునకు రాదలంచిన మహోపద్రవమును గూర్చి యోజించుచుండగ
నొకమూలనుండి “నా కాకలియగుచున్నది నాకాకలి యగుచున్న”
దని యొకధ్వని విసఁబడెను. ఆశబ్దమువిని యతఁ డడఁగిపడి చిగ్గునలేచి
నలుకెలంకులఁ జూచునప్పటికి వానియెదుట దీపమువెలుగున భయం
కరాకారము గలయొక సైచుభూతము గనఁబడెను. లక్ష్మణసింగుదానిం
గని యామె చిత్తూరునగరమునుగాఁపాడు పురదేవత యనినిశ్చయించి
దానితో “రాజపుత్రులనెత్తురు కావలసినంత ద్రావితివి గదా నీ కిం
కేమిగావలయు” నని భయభక్తులతో నడిగెను. అప్పు డాపాడుద
య్యము వానితో “నాకు రాజులనెత్తురుద్రావినంగాని తనివిననము.
ఈనగరమునకు నాసహాయము గావలయునేని మూర్ధాభిషిక్తు లగు
రాజులు పండ్లెండుగురు నాకు బలికావలయు” నని యుత్తరమిచ్చి
యంతర్ధానమయ్యెను. రాణాయ మిగిలినరాత్రియంతయు నిశ్శబ్ద
ముగాఁ గడపి ప్రాతఃకాలమున సేనాధిపతులను బంధువులను రావిం
చి కొలువుదీర్చి రేయిజరిగినచిత్రకథ వారి కెఱింగించెను. కాని వా
రెవ్వ రాకథ నమ్మరైరి. “నామాటలు నమ్మరేని మీరీ రాత్రి నా

మందిరమునకువచ్చి యేమిజరుగునోచూడుడు. ఆ దేవత మరల రావచ్చునని నేడలంచెద.” అని రాణాపలుకుటయు రాజబంధువులారాని వానిమందిరమున కరిగి కనుమూయక చూచుచుండ నడిరేయి వెనుకటి యట్లు భూతము కనబడలేదుగాని విచువారిగుండెలు యల్లుమనునట్లు లీక్రిందిపలుకులు వినబడెను. “నాకాకలియగుచున్నది. నాకాకలియగుచున్నది. దురాత్ము లగుష్టేచ్చులనెత్తు రెంతద్రావినను నాకుఁ దృప్తి లేదు. నాకు రాజులరక్తము గుటగుట త్రాగవలెననియున్నది. రాణాకుటుంబమునుండి పండ్లెండుగురు రాజకుమారులనేరి యం దొక్కొక్కనికిఁ బట్టాభిషేకముఁ జేసి ఛత్రచామరాది రాజచిహ్నము లిచ్చి మూడు దినములు మీవారు రాజ్యము వానిచేత నేలించి నాలుగవదినమున ఘోషములమీఁదికి యుద్ధమునకుఁ బంపుడు. ఒకనితరువాత నొకని నీవిధముగ బలియిచ్చిన నేను జత్తూరునగరమునుండి దేశమున కొకభంగము రాకుండఁ గాపాడెనను.”

పురదేవత పలికిన యాదారుణవచనము కు నాడచ్చటఁ జేరినరాజపుత్రులలో శంకించినవాడు వెఱచినవాడు నొకఁడయినను లేడయ్యె. రాణాకొడుకులు పండ్లెండుగురు దేశక్షేమకర మగునీపనికిం దమప్రాణముల నిచ్చెదమని నిర్భయముగఁజెప్పి నేను ముందు బోవుదు నేనుముందుబోవుదు నని తమలోఁదారు వంతులు వోవఁజొచ్చిరి. తుట్టతుదకుఁ జ్యేష్ఠకుమారుడు తండ్రికడుపునఁదాను దొలుదొల్త నుడయించుటచే ముందుగఁబోవుటకుఁదనకు స్వాతంత్ర్యము గలదని వాదింప వానియనుజు లందఱు నందుకు సమ్మతించిరి. గ్రామదేవత చెప్పినట్లతఁ డభిషిక్తుడై మూడుప్రాద్దులు రాజ్యమేలి నాలవనాడు పగతురఁదాకి వీరస్వర్గము నొందెను. అనంతరము రెండవకుమారుఁ డగున జేయసింగునకు వంతువచ్చె. ఇతఁడు తండ్రికిఁదక్కిన కొడుకులకన్న నధికపిముఁ డగుటచేఁదండ్రి “నాయనా! అందఱు

నన్ను బాసిపోవడలచుకొన్నను నీవై ననాకడఁగొంతతడవుండి నాకూ
రట గలుగఁజేయుమని దీనముగ వేడుకొనఁ గుమారుఁ డట్లుచేయుట
కిష్టములేకయుఁ దండిమాట దీసివేయలేక కృమక్రమంబునఁ దక్కి
నసోదరులందఱు రణమునఁదెగువఱకు జనకుని సమీపమున నుండెను.
రణమునకుఁబోవుటకుఁ గుమారునివంతు వచ్చినదని తెలిసికొని రాణా
మంతుల సామంతుల సేనాధిపతుల రాజబంధువులఁ బిలిపించికొలుపు
దీర్చి “శూరులారా! హత శేషుఁడయిన నాప్రియనందనుఁడ జేయసింగు
పోవలసినకాలము వచ్చినది. ఈసగరరక్షణమునకయి యీ బాలుని
బదులు పెద్దవాఁడను నేనేప్రాణము, లర్పించెదను. దైవానుగ్రహ ము
న్నయెడల మనమిప్పుడు చేయఁజాలని యీవీరకర్మ మీబాలుఁడు
చేయఁగూడదా!” అని సభ్యులమనస్సులు నీరగునట్లు జాలిగదురఁబలి
కెను. ఆపలుకులు విని సభాసదులందఱు నై కకఁత్యముగ “వలదు.
వలదు. మీరొక్కఁడపోవలదు. మనమందఱము గలసియేపోవుదము.
ఇప్పుడే యుద్ధసన్నద్ధులమై వీరకంకణములఁగట్టుకొని పసపుబట్టలుఘ
రించి ఖడ్గపాణులమై మీవెంటవచ్చి చిత్తూరుపురరక్షణమునకు మా
యసువులవిడిచెద” మనిశౌర్యముట్టిపడ నుత్సాహవచనములఁబలికిరి.

అంతట రాణా వారీతోనిట్లనియె. “నరే! మీరట్లేచేయవచ్చు
నుగాని మన యంతఃపురస్త్రీలు పాపమునకు వెనుదీయని పచ్చి
తురకలపాలుగాకుండుట యేర్పాటులుమనము సేయవలయును. పిమ్మ
ట నిశ్చలమనస్కులమై పగతురఁ దాఁకవచ్చును.” అనుటయు
నందఱు నది యవశ్యకతఁవ్య మని తత్ప్రియత్నములఁ జేయఁదొడఁ
గిరి. ఆకోటలో నాపత్కాలమున దాఁగొనుటకు నిడివియు సన్నదన
మును గలనేలగదులు సొరంగములు గుహలుగొన్నికలవు. నేవకు లా
స్థలములలో గట్టెలతోఁజితులంబేర్చి చమురుబిందెలనచట సిద్ధపఱిచిరి.
అంతయు నాయత్త మగుటయు సంతఃపురకాంతాజనంబులు రాణి

మొదలు దాసివట కండలుఁ బనపుబట్టలు గట్టి నమస్తభూషణములు ధరించి పెండ్లికిఁ బోవు తెఱంగున సంతోషముతో నొకయుత్సవము జరిగినట్లు గుహలలోనికిం బోయి మల్లెపూబాన్సుల నెక్కినట్లు చితులపై దుమికి శరీరము లగ్నిహోతుని కాహుతులుచేసిరి. తనకారణమున మీవారు రాజ్యమున కంత దురవస్థసంభవించెనుగదా యనిచి తిలుచుఁ బద్ధిసీదేవియుఁ డక్కినకాంతలతోడనిష్ఠులగుండమునొద్దకుఁ బోయి సాటిలేని తనచక్కనిమే నగ్నిహోతుని కాహుతిఁ జేసెను. పిమ్మట మగవాండ్ర వంతు వచ్చినందున వారందఱు పనపుబట్టలను గట్టుకొని మృత్యుకన్యను వరించుపెండ్లికుమారునివలె సమరంగమునకుఁ బయన మైరి. ఆజోదులను మొనగాడ్డై నడిసింప నజేయసింగు సిద్ధ మయ్యె. కాని రాణా వాని నట్టిప్రయత్నమునుండి మరల్చి “నాతండ్రి! నాకంతమునఁ బ్రాణము లుండ నావంశ మంతమయ్యె ననుమాట నాచెవిని బడనీయక నీ వెందైనం జని నీప్రాణములం దక్కించుకొమ్మని శూరులగు రాజపుత్రులం గొందఱ సాయమిచ్చి కొడుకు నావలకుం బంపెను. అజేయసింగు జనకుని యదృష్టవశము ననో రాజకుమారుల నందఱు దనపొట్టం బెట్టుకొన్న పురదేవతా ప్రసాదంబుననో శత్రువులకంటఁ బడకుండ నవ్వలకుం బోయి సురక్షితమగుప్రదేశమును జేరెను. కొందఱు నిరపాయముగ దాటె ననుమాట వినినతోడనే రాణా కోటతలుపులం దీయించి సైన్యంబును బగతురపైఁ బురికొల్పుటయు నాసేన దిగబారు సెలయేటిచందంబున వడివడి వచ్చి మ్లేచ్ఛసైన్యంబు దాకె. రాజపుత్రయోధులు నెత్తురులుద్రావ వచ్చుబెబ్బలులట్లు కదనరంగముఁ బ్రవేశించి వీరావేశముచే నొడ లెఱుంగక నడచినచోఁబెల్ల వీనుఁగపెంటలు గావించుచు వేటాటుతునియలుగఁ దురకల నఱకుచు వీరవిహారంబు నల్పిరి. రసపుత్రులకు శౌర్య మెంత యున్నను వారినంఖ్య యనధిక మగుటచే

తను శౌర్యహీనులగు తురకలసంఖ్య మితి మీటి యుండుటచేతను గొట్టకొనకు విజయము మ్లేచ్ఛులకే లభించెను. రాజపుత్రసేనలు పేరైన లేకుండ నశించినపిదపఁ జక్రవర్తి జయజయధ్వనులతోఁ గోటఁ బ్రవేశించెను.

అతఁడు ప్రవేశించి చూచునప్పటికి మహాలక్ష్మి ఏహరించు మందిరంబులు నిర్మాణవ్యములై మృత్యుదేవత కొలువుఁజేయు హజారములై యుండెను. పరిజనంబుల కోలాహలంబులఁ బ్రీతిధ్వను లిచ్చు చదుకములు నిశ్శబ్దములై భయంకరములై యుండెను. వీధులు విహితలంబులు గుళ్ళుగోపురములు మఠములు మందిరములు వెలవెలబారుచుఁ గఠినచిత్తులై నతురకలకు సైతము వెఱపు గొలువఁ జొచ్చెను. చక్రవర్తి యిట్లు పాడుపడియున్న తావులు జూచుచు నంతఃపురమునకుఁ బోయి హృదయేశ్వరి యైనపద్మినికొఱకు వెదకు లాడి యామె నెందుం గానక తనలో “పురుషులందఱు యుద్ధమునం జచ్చిరి. సరే! ఇదియేమిచిత్ర మ్మాఁడుది యొక్క తెయైనంగానఁబడదు. ఆడువాండ్రందఱు నేమైరి చెప్పుమా?” యని విచారించుకొనుచు నలు దెసలు పరికించి చూడ నొకవైపుననుండి కమరుకంపుతోఁ గూడిన నల్లనిసొగ బయలుదేటి వచ్చుచుండెను. దానింబట్టి శుద్ధాంతకాంతా జనంబులు చిచ్చుటికి చచ్చి యుందు రనియు వారితోఁ బద్మినియు నశించి యుండు ననియు నిశ్చయించుకొని యందఱిప్రాణములఁ దీసి నను తనమనోరథసిద్ధి గాకపోయెఁగదాయనిబట్టువగచనిష్ఠులగుండము లున్న యానేలగదులం జూడఁగోరెను. అలాయుద్ధీను సేవకులగుండెలు తీసినబంటులేయైనను వారిలో నతిధైర్యవంతులుసైత మానేలగదుల తలుపులం దెఱువ సాహసింపరైరి.

నాటికి నేటిక నాస్థలంబుల కెవ్వరుఁ బోవఁజాలరు. ఒకమా నొకమనుష్యుఁడుమాత్ర మ్మాచీకటిసొగముల ద్వారముల దాటి

యావలకుం జని మరల నేదో భగవత్కటాక్షమునఁ బ్రాణములతో బయటికి రాఁగలిగెనని చెప్పుదురు. అచ్చటియగ్నిహోత్రము టార నివై యెడతెగక మండుచుండుననియు నాద్వారముముందర నొక పెనుత్రాచుబాము చుట్టలు చుట్టుకొని పండుకొని యెవరయిన నచ్చటికి వచ్చినప్పుడు నిప్పులు వినముం గ్రక్కుచు నచ్చెననియు జనులు కొంతకాలము చెప్పుకొనిరి.

రాజపుత్రు లదిమొదలు రణరంగమున నెంతెంత శూరులైన శత్రులైన నెదుర్కొన సాహసించిరిగాని యానేలగదులఁజూచుటకు జననొల్లరై. మీవారు దేశస్థు లగురాజపుత్రు లీనాడుచు గొప్ప యొట్టు పెట్టుకొనవలసినప్పుడు “చిత్తూరు నాశనము చేసినట్లే” యను చుందురు. ఆసగరము ముమ్మారు మహమ్మదీయులచేత ధ్వంసము చేయఁబడి యిష్ట దేవతలవల్ల బరిత్యజింపఁబడి మీవారు రాజకుటుంబ ముచేత విడువఁబడి యున్నందున నిప్పుడు పూర్వవైభవము దొలంగి నామావశేషమై కథావశేషమై చూచుచువారలకు వినవారలకు దాని చరితము దుఃఖకారణ మగును.

రాణా హమీరు.

అల్లాయుద్దీను చిత్తూరుపై దండెత్తకమునుపు రాణా లక్ష్మణ సింగుయొక్క పెద్దకుమారుడు హరసింగు గొకనాఁడంద్వాయడవికి సపరి వాగముగా వేటకుఁ జని గుహలో నున్న యొక యడవిపందిని లేపి తఱుమగా నది దొరకక పఱచిపఱచి చివరకొకజొన్న చేనిలోఁ దూరి

దాగెను. రాజకుమారుడును వానిబంట్లును చేనిచుట్టు గాఁచుకొని యుండి పంది నెవరయిన చేనిలోనుండి బయటకుఁ దఱిమిన బాగుండునని తలంచిరి. ఆచేనిలోఁబిట్టలదోలుటకయి కట్టఁబడిన మంచెపై మాసిన గుడ్డలు కట్టుకొని దృఢశరీరముతో నున్న యొక పడుచుకన్య తప్ప చూపుమేరదూరములో వారి కెవ్వరు గనఁబడలేరి. వేట కాండ్రప్రయత్నముం జూచి యాబాలిక యీమృగమును మీవయి పునకుఁ దఱుముదునా యని రాజకుమారు నడిగెను. ఆమె యేమిచేయునో యాచమత్కారమును జూడవలె నని యతఁడు సరే యట్లు చేయుమనెను. వెంటనే యాయువిద జొన్నకట్ట నొకదానిని బెఱికి చివర పడునుగాఁ జెక్కి మంచెవైపునకుఁ బోయి యొక్కనిమినములో నాపందినిం బొడిచి చంపి రాజకుమారుఁడుఁ బరివారము నద్భుతపడునట్లు దాని కశేబరమును బర బర యిడ్చితెచ్చి వారి ముందుఁ బడవైచెను. రాజకుమారుఁడు వేటాడఁదలఁచిన జంతువును మఱియొకరు చంపినచో వారిప్రాణములు నిలుచుట యరిది. అయినను హఠాసంగు మాత్ర మపడుచుపై గోపపడక సాహసమునకు మెచ్చుకొనెను. ఆ బాలిక మరలఁ బొలమునకుఁ బోగా వేటకాండు దాఁపుననున్న చిన్న యేటియొడ్డునకుఁ బోయి యన్నముఁ దిని సల్లా పములాడుచుఁ గూర్చుండిరి. అంతలో నొక మట్టియుండ వినవినవచ్చి రాజపుత్రునిగొట్టుపుకాలికిఁ దగిలెను. గొట్టుముకాలు కుంటుబడెను. అందఱును గోపవిస్మయములతో నలుదెసలఁ జూడ వెనుకటి బాలిక మంచెపై నిలుచుండి వడిసేలతో తీవ్రున రాళ్ళు రువ్వుచు చేనిపై వ్రాలు పిట్టలం దోలుచు వారికన్నుల కగపడెను. ఆమె తన కావించిన తప్పెఱింగి వడివడి రాజనందనునియొద్దకుఁ బఱుతెంచి తన్ను క్షమింపు మని ప్రార్థించెను. అతఁడుచు బాలికపైఁ గోపింపక మంచి మాటలం బలికి యామెం బనిచెను.

ఆదినమున వేట ముగించి రాజపుత్రుడు పరివారసమే తుండై మందిరమున కరుగుచుండ నాబాలిక నెత్తిమీఁద పాలకుండ తోను నిరుప్రక్కల మెడకు త్రాసుగట్టిన యొక్కొక్క మేఁకపిల్లతోను నడుచుచు వారివైపునకు వచ్చుచుండెను. ఆమెను జూచిన తోడనే యాపరివారములో నొకఁడు కొంటెతనమునకు నామె పాలకుండను జాఱవిడుచునో మేఁకపిల్లను వదలునో చూడ నభిలషించి యామెను బెరగఁగొట్టుటకై తనగుఱ్ఱమును నామె వైపునకు దురుకించెను. ఆబాలిక వాని టక్కరితనమును ముందే గ్రహించి జాగ్రత పడి యించుకయు జడియక చల్లగ నొక మేఁకపిల్లను గుఱ్ఱపుకాళ్ళ కడ్డముగ వదలెను. గుఱ్ఱము బెదరి తత్తటపడి యాహారశిఖామణిని నేలఁ బడవైచెను. ఆపడుచు చెక్కుచెదరక పాలొకచుక్క యైనఁ గొనగకుండ చేతిలోనిత్రాళ్ళు వదలకుండ నేమియు నెఱుఁగనట్లుతన దారింబోయెను. రాజకుమారుఁ డీవినోదమును గనిపెట్టి చూచి బాలికను బిలిచి నీ నెవ్వరిదాన వని యడిగెను. “నేను చందన వంశజుఁ డగు నొకరాజపుత్రుని కుమార్తెను. మాయిల్లక్కడకు సమీపమే” యని బదులుచెప్ప “తేపు మీతండ్రిని నాయొద్ద కొక సారి రమ్మని చెప్ప” మని పలికి యతఁడు త్వరితముగా నిగిటికిఁ బోయెను.

మఱునాఁడుదయమున నాబాలికతండ్రి రాజపుత్రునియొద్దకు వచ్చి తాను నిరుపేద యయ్యునందఱు నాశ్చర్యపడునట్లు వానితో సమానముగఁ గూర్చుండి సమానునితో మాటలాడునట్లుసంభాషించెను. అప్పుడు హరసింగు నీకూతును నా కిచ్చి పెండ్లి నేయు మని యడుగ నానృద్ధుఁడు తనకూతును రాజులకిచ్చు నుద్దేశము లేదని ఖండితముగఁ జెప్పెను. హరసింగు సజ్జనుఁ డగుటచే వానిఁ జెఱబెట్టించి యామెను బలవంతముగా గ్రహించుటకుఁ జెలుబడియుండియు

నట్టిపని చేయుట కిష్టపడఁ డయ్యె. కాని యామునలివాఁడుగృహంబు నకుఁ బోయి తన్నామె మెచ్చుకొను నని తలచి జరిగినవృత్తాంత మంతయు భార్యకుఁ దెలుప నామె కోపించి యెంత తెలివిమాలిన పనిఁ జేసితిరి? సిరి రా మోకాల్పొడ్డుదురా? ఇప్పుడైనను రాజపు త్తునియొద్దకుఁ బోయి చేసిన తప్పుల తుమింపు మని ప్రార్థించి కూతును వానికాళ్ళపైఁ బడవేయు మని మందలింప మఱునాఁ డతఁడు మరల చిత్తూరునకుఁ బోయి రాజనందనుని గాంచి తప్పు తుమింపు మని ప్రార్థించి కూతును వానికిచ్చి వివాహము జేసెను. వారిరువురకుఁ గలిగినకొడుకే హమీరుసింగు.

చిత్తూరుపురక్షణమునకు హరిసింగు ప్రాంత్యాగము చేసిన నాటికి హమీరు మిక్కిలి బాలుఁడు. అజేయసింగున చిత్తూరుకోట నుండి దాటించి యావలకుఁ బంపునపుడు మీవారురాజ్యమటనకుఁదన ముద్దులమనుమఁడైన హమీరును యువరాజుగఁ జేసి సింహాసన మెక్కింపు మని లక్ష్మణసింగు కడసారపు కోరికగ నజేయసింగును గోరెను. హమీరు తగి యున్నయెడల నట్లు చేయుదు నని యజేయసింగు వాగ్దానముఁ జేసెను. అల్లాయుద్దీనకు వెఱచి చిత్తూరు నందలి స్త్రీలందఱుఁ జిచ్చుటికి పురుషులందఱు శౌర్యము మెఱయ యుద్ధముచేసి మృతినొందిన యాదుర్దీనమున హత శేషులై కొండఱు జను లజేయసింగుతోఁ గలిసి పా పోయి కొండలలో కెయిల్వారలో దాగి యుండిరి. అల్లాయుద్దీను దేశమంతయు దోచుకొని నాశనము చేయుచున్నచు ఏరుమాత్రము వానికిదొరకక సురక్షితులైయుండిరి. పద్మినీదేవి వసియించు మందిరము తప్ప చిత్తూరులో తక్కిన మేడల మిద్దెలన్నిటి నల్లాయుద్దీను పాడుచేసి తానుపోవునపు డానగరమునకు మార్చేవను హిందువును పాలకుఁడుగా నేర్పఱచి మీవారు దేశము

నందలి యనేకపట్టణములనుగూడ నాశనముఁ జేసి మరల ఢిల్లీకిఁ జనియెను.

కెయిల్వారాలో హమీదు తనపితండ్రికుమారులతోఁ గలిసి విలువిద్య నేర్చుకొను చుండెను. విలువిద్యశ్చేకటచుట కట్టి యడవులే కదా తగినచోటులు. ఆకుమారులు మువ్వరచిరకాలములోనే పగతు దాఁకుటకు నెట్లో పొంచి నైరిం బడఁగొట్టుట యెట్లో పఱచుచున్న పగవానిని సిలుగులు బెట్టుటయెట్లో నేర్చిరి. అల్లాముద్దీను దేశము నం దుంచి పోయిన సైనికులతోడను రాజ్యవిహీనుఁడై యడవుల జరియించు రాణాకు లొంగుట కిష్టములేక స్వేచ్ఛగా దిరుగు కొండ దొరలతోడను దోపుడుగాఁడ్రతోడను దుర్మార్గులతోడను పలు మారు వారు పోరాడుచు వచ్చిరి. అట్టివారిలో బ్రధానుఁడు మూంజి జాతీయుఁ డగు నొకశూరుఁడు. ఆమూంజుఁడొకనాఁడు కెయిల్వారా మీదికి దండెత్తినచ్చి రాణా నెదిరించి వానిని తల్పపై బల్లెముతోఁ బొడిచెను.

అజేయసింగు గాయమున కంత లక్ష్యముఁ జేయలేదుగాని తీవ్రమైన యాపరాధవ కళంకమును మూంజుని నెత్తుటితోఁ గడిగి వేయవలయునని నిశ్చయించి తనకొడుకులం బిలిచి మీరు నా కపకారము చేసిన మూంజునిపై జని పగఁ దీర్చుకొనఁగలరా యని యడుగ వారు వీరపురుషోచిత మైనయుత్తర మొసంగ లేకపోయిరి. అప్పు డతఁడు హమీదునకుఁ దనకోర్కె నెఱిగింప నాకు మారసిం హుఁడు పినతండ్రితో “నే నిదె పోవుచున్నాను నేను పగతుని జయిం తునేని నన్ను మీరు వేగమే చూడఁగలరు. అపజయ మొందుదునేని మీరు నన్నిక నెన్నడుఁ జూడ” రని ప్రతిజ్ఞఁజేసి వెడలెను.

అనంతరము కొన్ని దినములకు కెయిల్వారాజనులందఱు సంత సింపునట్లు హమీదు విజయుఁడై వచ్చి పినతండ్రికి నమస్కరించి

‘దేవరవారి శత్రునిశిరస్సిదిగో! యని మూంజునితల వానిపాదముల
పైఁ బడ్డనైచెను. అజేయసింగు సంతోషమున బాలునిగొఁగిలించుకొని
‘నాయనా! నీవే మీవారు దేశమునకు రాజు వగుదు వని నీనొసటను
వ్రాసియున్నది.’ అని మూంజుని నెత్తుటిలోఁ దనవేలి ముంచి
కుమారుని ఫాలమున నెత్తుటిబొట్టు పెట్టి తత్తణమే వాని యువరా
జుగఁ జేసెను.

అజేయుని కొడుకులవలన నించుకయు బాధ కలుగదయ్యె.
ఏల యన నొకఁడు స్వల్ప కాలముననే మృతినొందెను. రెండవవాఁడు
రాజ్య సంపాదనమునకై దేశాంతరముల కరిగి మరల రాఁడయ్యె.
కొండలు నడవులు దప్ప మీవారు దేశమున మంచిభాగము లన్నియు
నప్పుడు ఢిల్లీ చక్రవర్తి స్వాధీనమున నున్నందున మీవారు రాణాగా
నెవరున్న నొకటియే యనియెంచి రెండవయతఁ డట్లుచేసెను. తరువాత
మూఁడువందల యేండ్లకు భాంస్లేకుటుంబమునఁ బుట్టి తురకరాజుల
యేలుబడిచే సిలుగులఁ బడుచుండిన మహారాష్ట్ర దేశంబునకు స్వాతంత్ర్యము
కలుగఁజేసి తురకరాజులకుఁ బ్రక్కలోబల్లెమై ఢిల్లీ పాదుషా
యగు నొరంగజేబునకు లోబడక వానిని బలుబాముల బెట్టిన దేశో
పకారి యగుశివాజీ యీతనివంశస్థుఁడే.

అజేయునియనంతరమున హమీరు రాణాయు ఢిల్లీ చక్రవర్తి
సైనికులతో క్రమక్రమమైన యుద్ధమును జేయుటకయి పూని తన్ను
రాజుగా నంగీకరించి తనరక్షణ మపేక్షించినవారందఱు కుటుంబము
లతో వచ్చి కెయిల్వారాలో కాపుర ముండవలసిన దని యాన
తిచ్చెను. అట్లు వారువచ్చి చేరినపిదప నారాజకుమారుఁడు వారిసాయ
మునఁ జక్రవర్తికి లోబడియున్న భూములలో దండువిడిసిదారులనరికట్టి
మేచ్చసైనికులకు గర్భనిర్భేదకముగ విహరించెను. అప్పుడు రాణా
హమీరు పేరు సింహస్వప్నమువలె నుండుటచే తురక సైనికులు వాని

యెదుటఁ బడలేక కోటలో డాగిరి. అతని నొకవేళ తఱుముకొని పోదలంచినను కొండదారుల నతఁ డెఱిగినట్లు శత్రువు లెఱుఁగక పోవుటచేతను చుట్టుపట్ల ప్రజలందఱు వానియం దిష్టముగ నుండుటచేతను వైరులప్రయత్నములు నిష్ఫలములయ్యె.

అట్లతఁడు వీరవిహారంబు నలుపుచుండ చక్రివర్తిచే జత్తూరు పాలించుటకు నియమింపఁబడినమాలదేవు తనకుమార్తెను హమీరున కిచ్చి వివాహము చేయుటకయి వానిని రమ్మని వర్తమానమంపెను. అతనియనుచరు లేదో దోహము జరుగునని పోవలదని ప్రార్థించిరి. కాని హమీరు వారిపలుకులు విని నవ్వి 'సాహసే లక్ష్మీ' యనుమాట నెఱుఁగరా? ఎట్లయినఁ జత్తూరు మరలఁ బట్టుకొనవలయు. నగరమేస్థితిలో నున్నదో తెలిసికొనుట కిదియే మంచినమయము. కాన పోవక మాననని కొండఱుమిత్తులం గలిసి యశ్వాహుఁడయి యాకన్నియను జేపట్ట తనతాతండ్రులు పాలించునగరమునకుఁజనియె.

మాలదేవుని మందిరసమీపమున కతఁడు పోయినతోడనే వాని మనస్సు శంకింప నారంభించెను. పట్టణమందుఁగాని రాచనగరు నందుఁగాని వివాహసంబంధమయినశోభయించుకయుగానరాదయ్యె. వేయేల! పెండ్లిప్రయత్న మున్నట్లే తోచదయ్యె. ఆస్థితిని జూచి వానియనుచరులు తప్పక దోహము జరుగు నని నిశ్చయించిరి. కాని హమీరు వారిని వారించి నిర్భయముగ నిశ్శంకముగ గొట్టము డిగిలోపలి హజారమునకుఁ జనియె. అక్కడ మాలదేవు బంధుగణ సమేతుడయి యెదురుగా వచ్చి పెండ్లికొడుకును గారవించెను. పెండ్లి కొడుకువా రనుకొన్నట్లు దోహ మేదియూ గనఁబడదు. కాని యది పెండ్లివారియిల్లువలె నుండదయ్యె. అంతట మాలదేవు వధువునుం బిలిపించి యామె నప్పుడే యక్కడనే యొక బ్రాహ్మణునిచేతహమీరు నకు వివాహము జేయించెను. పెండ్లికుమార్తె మేలిమునుంగు కొంగు

నకు పెండ్లికుమారునిశాలువ చెఱఁగు ముడివేసెడి తంత్ర మొకటి తప్ప మఱి యేతంత్రముగాని మంత్రముగాని కన్యాప్రదానముగాని ఫలప్రదానముకాని జరుగదయ్యె.

దంపతు లిరువురు రాత్రి గలిసికొన్నప్పుడు ప్రపంచమునందే పురుషునకును భార్యగ నుండఁదగని యేవికృతవిగ్రహముగల కురూపినో తనకుం గట్టిపెట్టి యుండఁదగదా యని యనుమానించి హమీదు మునుముం దామె మేలిముసుఁగెత్తి మొగముంజూచెను. ఆముసుంగు మఱుంగున హమీదు నిరుపమానలావణ్యముఁగలిగి శాంతరస మొలుకు వడనారవిండుమును గనుంగొనెను. కాని యామె యతిదుఃఖితయై చిన్నబోయి మగని మొగముఁ జూచుటకే సిగ్గుపడుచున్నదానివలెఁ గనంబడియె. ఆతెఱంగున నున్న భార్యను జూచి హమీదు “ఏమిది ! మన కేవిధముగ నిర్మంత్రవిధిగా నిరుల్లాసముగా వివాహము జరుగఁ గారణ మేమి? నీవిట్లు బిట్టువగవనేల?” యని యడిగెను. అనవుడు నాపడఁతి మెల్లగ నాతని కిట్లనియె. “స్వామీ! దీనికారణమిది. మిమ్ము మావాండు నిష్కారణముగా వంచించినారు. మీచెట్టబట్టినయీసేవ కురాలు వితంతువుకాని కన్యగాదు. నేను పసిపాపనై యున్ననాడు మాతండ్రి నాకు వివాహముచేసె. పిదప కొన్ని దినములకే గాభర్త యుద్ధమున మృతుఁ డయ్యె. ఆయన మొగమైన నాకుజ్ఞాపకము లేదు.” ఆవలుకులు విని హమీదు తాను నిశ్చయముగ వంచించఁబడి యెనని యెఱింగి గాఢవిచారసంతప్తుఁడయ్యె. హిందూదేశమున వితంతువును వివాహ మాడునతఁడు మిక్కిలి సీచుఁడుగ నెంచఁబడుటచే నతఁడు శోకాకులచిత్తుఁడయ్యె. శుభకార్యములు జరుగునప్పు డెదుట నైనఁ బడఁగూడని వితంతువును పరువుగల సుక్షుత్రీయుఁడు పెండ్లి యాడుటకన్న హైన్యమింక లోకంబున లేదని తలఁచి యతఁడునాటి తోతనయభిమానము కులగౌరవము పెంపు నశించెననిబెంగపెట్టుకొని

యేదియుఁ దోచక పాన్పుపైఁ బవ్వలించి విచారింపఁజొచ్చె. ఆసమయమున నతఁడాబాలికను కోపావేశమున వధించిన నామె నోరెత్తక యుండియుండును. ఏలయన దుర్భరపరాభవముఁ దెచ్చునావివాహమునకు వరుఁ డెంత సిగ్గుపడుచుండెనో వధువు నంతయ సిగ్గుపడుచుండును. తనజోలికిరాక తన నేమియు నిందింపక తనలోఁ దాను దుస్సహమగు పరివేదన మందుచున్న రాజనందను జూచి యాబాలికయిట్లనియె. “స్వామీ! నేవకురాలను క్షమింపుఁడు. ఇందునానేరమేదియు లేదు. మీకింత యవమానముగలిగించిన మీపగతుర సగదీర్చుకొను నుపాయము నేను జెప్పెదను. మీపితృపితామహజ్జితమగు చిత్తూరు నగరమును మీరు మరల స్వాధీనముఁ జేసికొనవచ్చును.” అప్పుడు రాణా శాంతము వహించి యామె చెప్పెడు నుపాయమేదియో వినఁగోర నామె మరల నిట్లనియె. “మాతండ్రినిమీరు కట్నములుకాను కలు నగలు భూములు నగుగక తనమంత్రియైన జాలుఁడనువాని నరణముగ నిమ్మని యడుగుఁడు. అతఁడు మీకోరికఁ దోసిపుచ్చఁడు. జాలుఁడు మన కార్యము నవలీలగా సాధించును”. అనవుడు హమీరామెయుపాయమునకు సంతసించి విచారమునువిడిచి వితంతువైనను దనభార్య జాణతనమును శౌర్యమును గలిగి రాణిగా నుండఁదగినదని నిశ్చయించి మరునాఁ డుదయమున మామయగు మాలదేవునొద్దకు బోయి కోపమును విషాదమును లేకయే మంత్రియగు జాలుని దమకు నరణముగ నిమ్మని యడిగి సెలవు పుచ్చుకొని భార్యతోడను క్రొత్త మంత్రితోడను కైలువారాపట్టణముం జేరెను.

అనంతర మొక సంవత్సరమునకు రాణాకీభార్యవలననొకకుమారుఁ డుదయించెను. రాణాయు రాణియు జాలుఁడును గలిసి యెవ్వయో పన్నుగడలం బన్నుచు దినములు గడపుచుండిరి. ఇట్లుండఁపెండ్లియయిన రెండేండ్లతరువాత చిత్తూరున కొకయాచారి వచ్చి హమీరు

సింగుభార్య తనచిన్నకుమారు నెత్తుకొని వచ్చి కులదేవతలకు మొక్కిరించి పోవలయునని కోరుచున్నదని చెప్పెను. అప్పుడు మాలదేవు యుద్ధయాత్ర వెడలి పరదేశమున నుండెను. అతనిజ్యేష్ఠకుమారుడు తనతో బుట్టువు రాక కనుమఱించి యామె వచ్చినప్పుడు సగౌరవముగా నామె సంతకపురమునఁ బ్రవేశపెట్టెను. ఆజాణయు మెఱియని వంటి సైనికులతోడను మంత్రియగు జాలునితోడను కోటలోఁ బ్రవేశించి మాయోపాయము తెన్నియొకడు నేర్పునంబున్ని ప్రార్థింపఁ దగినవారిఁ బ్రార్థించి, లంచములు కావలసినవారికి లంచము లిచ్చి బెడరింపఁ దగినవారిని బెడరించి, పొగడ్తలకుబ్బువారిని పొగడి తండ్రి సైనికులనెల్ల వశముచేసికొని తనభర్తను రావించి వాని ననాయాసముగ లోవలఁ బ్రవేశపెట్టించి బంగారపు సూర్యబింబముగల రాణా హామీరుయొక్క ధ్వజము కోటబురుజుపై నెత్తించెను. పిమ్మటఁ గొన్ని దినములకు మాల్దేవు యుద్ధమునుండి రాఁగా కూతురు నల్లుడును వానింగోటఁ జేరనియ్యక తమరది యాకృమించినట్లు తెలియఁ జేయుట కయి ఫిరంగిగుండఁ బ్రయోగించిరి. రాణా తన రాజధానిని మరల నాక్రమించెనన మీవారు దేశమునం దంతట జనులు చెప్పుకొనసాగిరి.

అందుచేఁ బ్రజానురాగముగల వానిసేనలో వేనవేలు చేర సైన్యము ప్రబలమయ్యెను. ఆ సేనం గూర్చుకొనియతఁడుశత్రుసంహారమున కయి సమకట్ట నొకనివెనుక నొకరుగ రాజులెల్లరు లోబడిరి. మాలదేవునితనయులలో నొకఁడు హామీరు ప్రేరణమున వధియింపఁ బడియె. రెండవవాడు వానికి లోబడి సేనాపతియై కొంతదేశమును జయించి యతని కప్పగించెను. చిత్తూరునందున్న చక్కవతిఁ సైనికులు రాణాయెదుట నిలువఁ జాలరైరి. స్వదేశపురాజు లదినటకే వానికి లోబడి యుండిరి. చిత్తూరునగరమునకు మీవారు దేశమునకు

మరల యెప్పటి మహాన్నతదశ వచ్చెను. ఈనడుమ నల్లాయుద్ధీను నక్రీనర్తి మృతినొందుటచే ఢిల్లీ రాజ్య మనేకసంఖ్యోభములకు లో నయి తనయనస్థలలో దానుండుటచే స్వతంత్రించిన విదేశములనంక జూడలేకపోయెను. అందుచే మీవాగు రాజ్యము హమీదు సాలనము క్రింద నృద్ధి జెంది కడు బలపడియెను.

హమీదు చిత్తూరుసింహాసనమున నున్నప్పుడు డయిన పిదప తురకలు తొల్లి చేసినచెటు పంతయుఁ జూచి దుఃఖించి మరల బాగు చేయఁబూనెను. అలాయుద్ధీను తాను గొనిపోయినంత గొనిపోయి తీసికొనిపోలేని దానిని బాడుచేసి రాణాలభనాగారమునందలి ధన మంతయుఁ గొల్లఁగొనెను. హమీదు చేయిదాటిపోయినయమూల్యా భరణములకు ధనమునకు నంతగా విచారింపలేదుగాని కోటలోనడుగు పెట్టినది మొదలు పూర్వార్జితముగు నొకవస్తువునకై చింతిల్లఁ జొచ్చెను. అదియేదియన మున్న జగన్మాతయగు భవాని వంశకర్త యగుబప్పరావునకుఁ బ్రసాదించినదియు విశ్వకర్మ నిర్మితమైనదియు రెండంచుల వాడిగలదియు నగు మహాఖడ్గము. అదియెచ్చటన్నదో యెవ్వరెఱుఁగకున్నను లోకమాత యాఖడ్గము మాత్రము గోహింస కులపాలునేయ దని యతఁడు నమ్మెను. అది చిత్తూరిముట్టజిలో నెట్లో యదృశ్యమయ్యె ననియుఁ బద్మినివలెనేనదియు శాశ్వతము గా నశించెననియు జనులు చెప్పుకొనిరి. అయినను తనయం దనుగ్రహించి తనకు మరల రాజ్యమునొసంగినదేవత లాఖడ్గముమరలనియ్య కపో రనినమ్మి సకల దేవతలను ముఖ్యముగా నగరసమీపమున వ్యాఘ్రగిరి మీఁద వెలసిన చారుణీదేవిని నతఁడు మిక్కిలి ప్రార్థించెను. ఆంతట చారుణీదేవి వానికిఁ బ్రత్యక్షమై యాఖడ్గ మంతఃపురమున కడుగున నున్న నేలకొట్లలో నున్నది. తీసుకొమ్మని చెప్పెను.

ఁద్రూరు రాజపత్నులు రాజపుత్రికలు చిచ్చుటికి చచ్చిననాఁ

డుమొదలై లింతవఱకు మనుష్యమాత్రుడెవ్వఁడు సాహసించి యాసారంగములఁ బ్రవేశింపలేదు. చచ్చినవారియాత్మ లచ్చటఁ గుమ్మరుననియు ద్వారమున నొకమహానర్పము బుసకొట్టుచు నిలిచి యెవ్వని దరిజేరనీయఁదనియు ప్రజలు భయంకరము లగుకథలు జెప్పకొనుచు వచ్చిరి. కాని నూనూగుమీసములయిన రాకముచుపేహమీరు మహాసాహసములుచేసినశూరుఁ డగుటచే నీమాటలకువెఱువక దయ్యములుండఁ దేనతలుండనీ పాములుండనీ యేముండనీ లోపలకుఁబోయి ఖడ్గమును దెచ్చుకొనుట కతఁడు నిశ్చయించెను.

అట్లు కృతనిశ్చయుడై యాశూరిశిఖామణి సూర్యరస్మి యెన్నఁజేఱుఁగని యాచుహాసధకార గుహలలోఁ బ్రవేశించి మెఱకపల్లము లెఱుఁగక చేతితో గోడలఁ దడుముకొనుచు తనమీఁద మందలుమందలుగావ్రాలుచున్నవి గబ్బిలములో దయ్యములో యెఱుఁగబాలక తానుతొక్కిపోవుచున్నవి తనతల్లియెముకలో తక్కిన రాజాంగనల యెముకలో యని తలంచుకొని జాలినొందుచుపోయిపోయి తుదకు విశాల మగునొకమహాభాగము ప్రవేశించి యచ్చట నొక వెల్తురు జిమ్ము మంటయు పొగయుఁజూచి దాని సమీపించెను. సమీపించి చూచునప్పటి కామంటచుట్టు సగము నర్పదేహము సగము మనుష్యదేహము గలిగి వికృతవేషములతో నున్నకొన్ని స్త్రీవిగ్రహములఁ జూచెను. ఆందొకటి పండ్లికిలించుచు నీవెవ్వఁడవు? ఇక్కడ, నీ కేమిపనియున్నది. మాయుత్సవమున కేల భంగముకావించెనని వాని నడిగెను. అతఁడును నిప్పుపై నున్న యొకడేగిసాచుట్టు గూర్చున్న యాదయ్యములయొద్దకుఁబోయి మీపండుగ నేఁజెఱుపరాలేదు. విశ్వకర్మనిర్మిత మగునాఖడ్గము నాకిచ్చిన నాదారిని నేఁబోయెదనని చెప్పెను. ఆపొగనడుమనుండి చూడచూడ తలలు విరియబోసిన కొనియున్న యాదయ్యముల కొకిలికిమొగములు మఱితభయంకర

ములై వికృతములై కానంబడియె. అప్పుడవియతనితోమాటలాడక
 జేగిసామూత తీయుచునినన్నచేయ నతడు వెలువక యట్లచేసి లో
 నున్నదానిం జూచెను. అతఁ డేమిచూచెనో యెవ్వ రెఱుఁగు. అం
 దొక చింపిరినయ్యము వికవికనవ్వి జేగిసాలో నుడుకుచున్నపదాథము
 ము కొంతతీసి యొకమూసులోబెట్టి తిను మనివాని కిచ్చెను. అతఁ
 డును సం దేహింపక మారుమాటాడక యిచ్చినదానిని భక్షించెను

అప్పు డవి వానిని మెచ్చి యొకమూలనుండి రెండంచులఖడ్గ
 మును దెచ్చి వాని కిచ్చిపంపెను. హమీరును కృతకృత్యుడై యెప్పు
 టియట్లంధకారబంధుర మగు గుహరు బాగరూకతతోదాటి బయట
 బడి విశ్వకర్మనిర్మిత మగుఖడ్గమును చేతధరించి తనవారి కన్నులకు
 విందుచేసి యాఖడ్గముతో శత్రువులఁ దెగటార్చి మీవారు రాజ్యము.
 చిరకాలము పాలించెను.

చండుని కథ

పదునాల్గవ శతాబ్దముయొక్క యంతమునందు మీవారు దేశ
 మునకు లఘుఁడనునతఁడు రాజయ్యెను. అతఁడు తనకుఁ బూర్వులైన
 హమీరు హమీరునికుమారుఁడు నడచినదారిని నడచి తొల్లిమీవా
 రురాజులు దుర్బలురయినకాలమున వారియొద్దనుండి ఢిల్లీ చక్రవర్తి
 యుఁ డక్కినరాజపుత్రులు నన్యాయముగఁ దీసికొనిన దేశములను
 మరల గ్రహించి దిట్టరియ్యెను. అంతియగాక యతఁడు పెవనూ

రనుపట్టణము గట్టించెను. పూర్వు లెఱుంగని తగరపుగనులను వెండిగనులను గనుఁగొని త్రవ్వించెను. అతని కిద్దఱుకుమారు లుండిరి.

అందు జ్యేష్ఠుడగుచండుడు శూరుడు. గౌరవనీయుఁడనై ప్రతిజ్ఞలు నిలుపుకొనుటలో నతి నిష్ఠుఁడై విద్యావంతుఁడై బుద్ధి శాలియై యుండెను. కనిష్ఠుడగురఘుదేవుడు చక్కదనమునకు శాంతస్వభావమునకును బేరుపొంది ప్రజానురాగమును బడసియుండెను. ఒకనాడు రాణాయగు లఘుమహారాజు కొలువై యుండఁగా నొక రాయబారి వచ్చి వానిపాదములపై నొకకొబ్బరికాయను బడవైచెను. రాజస్థానమునందుఁ దమకూతు నెవరికైన వివాహార్థమయి యర్పింపఁ దలంచినవారు పెండ్లికొనుటకు వారియొద్దకొక టెంకాయను బంపు టాకాలమునం దాచారము. మార్వారుదేశపు రాజగు రణముల్లు తనకూతు రగుహంస యనునామెను చండునకు వివాహమునేయ దలఁచినాఁ డని చెప్పవచ్చి యారాయబారి ముందుగ దేశాచారము నడపెను. కాయ తనకాళ్ళపైఁ బడవేయుటచే నారాజు తనకే కూతురు నీయఁదలంచుకొన్నాఁ డనుకొని యారాణా పక్కుననవ్వి మీసము వడివేయుచు రాయబారితో నిట్లనియె.

“ఆ కాయతీసికొని నాకుమారుడగు చండునకిమ్ము. తలయంతయు నెఱసిన నేనేమి! పడుచుకన్యను వివాహమాడుట యేమి? ఎవ్వరైన నవ్వరా?”

అనంతర మారాయబారి చండున కావార్త విన్నవించినప్పుడు తండ్రిమోటుతనంబు చేసినాఁడనుకొని కోపలజ్జాభరితుఁడై “ఏమి తండ్రికి ధర్మపత్నిగా నుద్దేశింపఁబడినకన్యను నేను వివాహమాడుదునా? వారు నానిమిత్తమే కన్యనుద్దేశించిరేచి టెంకాయమొదట నామీఁదనే బడవేయరా! కావుత తత్ప్రశంశ నాయొద్దతలపెట్టక కాయముటల మార్వారుదేశమునకుఁ బంపఁదగు”నని స్వభావసిద్ధ మగు ధై

ర్యముతో బలికెను. అప్పుడు రాణా కొడుకునుం బిలిపించి “నాయనా! నామాటవినుము. మనము మిత్రుడైన మార్వారురాజును మన మన మానింపవచ్చునా? రాజపుత్రులు పరాధనమును సహింతురా ఈ యక్కను మనసునం బెట్టుకొని వారు మనపై బగదీర్చుకొనజూడరా? బాహుబలసంపన్ను లగు నతనికొడుకు లూరకుందురా!” యని మందలింప చండు డామాటలు విని “నాకంతయుఁ దెలియదు. జగము తలక్రిందైనను సరే! ఆమెనాకు తల్లిగాని వేఱుగాదు. ఆమాటలు తలఁచుకొనుట మహాపాపము. నన్ను కడపవ” ధని తండ్రికి చెప్పెను. అప్పుడు రాణా మండిపడి తనయునితో నిట్లనియెను. నీవింతమూర్ఖుడవేని నేనేయాకన్యను వివాహమాడెదనులే. కాని యీసంగతి జ్ఞాపకముంచుకొనుము. ఆమెవలననాకుఁగలిగినకుమారుడే రాజ్యప్రతిష్ఠుఁడగును.

తండ్రికోపోద్దీపితుఁడయినను జంకక చండుఁడు సరే! మీయిష్టమువచ్చిన తెఱఁగునఁ జేసికొనవచ్చును. హంసాదేవికుదయించిననందనులలో నెవనికి రాజ్యమిచ్చినను నాకు సమ్మతమే. ఆమెను వివాహమాడి యధర్మకార్యముచేయుటకంటె రాజ్యమువదలుకొనుటయే యుచిత” మని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

అనంతరము రాణా హంసాదేవిని వివాహమాడుట కంగీరించి మార్వారునుండి యామెను చిత్తూరునకు రప్పించి యచ్చటనే యథావిధిగఁ బెండ్లియాడెను. కొన్ని దినముల కాదంపతులకు ముకుళుఁడను కుమారుడు కలిగెను. ముకుళుఁడు పసితనమున నున్నపుడే లఘుమహారాజు వానిని విడిచిపోవలసి వచ్చెను. హిందువుల పుణ్యక్షేత్రమగు గయును మహమ్మదీయులు పట్టుకొని నాశనము చేయఁబోవుదురని యారాణా విని తాను కత్తిగట్టి వాడితోఁ బోరవలయునని నిశ్చయించుకొని తురకలబారికిం దప్పి మరల తాను యాలుబిడ్డలను బ్రజలను దేశమును జూడ వీలగునోలేదో యని సం దేహించి చండు

నిం బిలిపించి తన పయన మెఱిగించి బాలుఁ డగు ముకుళునకు రాజ్యములో నెంతభాగ మిచ్చిన బాగుండు నని యడిగెను. చేసిన ప్రతిజ్ఞల నసిధా రావ్రతముగ నడపునట్టి చండుఁడు తండ్రి కిట్లనియె. “ముకుళుఁడు మీవారు దేశమునకు రాజగుఁ గాక! అతఁడు గద్దె యెక్కినతోడనే నేను వానికివిధేయుఁడనై ప్రియభ్రాతృలలో మొదటివాఁడనై యుండుచు” తండ్రిచేసిన ప్రతినిలిపి తా నాడినమాటఁ దప్పక నడుచు కుమారుని జూచి రాణా మహానంద భరితుఁడై నిర్విచారముగ గయకుఁ బోయి రణరంగమున నిలిచి నుహమ్మదీయుల తోఁ బోరి లెక్కకు మీరినవారి సేవలం గలువలేక తుదకు మతము నిమిత్తమై ప్రాణములు విసర్జించి వీరస్వర్గ మలంకరించెను.

రాణా పరలోకగతుఁ డైనవాతఁ మీవారిలోఁ దెలిసిన తోడనే చండుఁడు ముకుళుని రాజుగా నభిషేకించివానికిం బదులుగఁ దాను రాజ్యము సేయఁబూని తమ్మునిసింహాసనమున కీవల తనవీరము వేయించుకొని సకలవ్యసహారములయందు రాజునకుం దోడ్పడుచు విధేయుఁడై యుండి జనానురాగము గలుగునట్లు చక్కగఁ బ్రజాపాలనము చేయుచుండెను. చందునియం దందఱు కిష్టము నుండెను. కాని యేకారణముచేతనో హంసాదేవికిమాత్రమిష్టము లేకపోయెను. అతనియెడఁ గ్రమక్రమముగఁ బ్రజానురాగ మతిశయించుటచే హంస యోర్వలేనిదై భయమంది తనలో “సివేశ చండుఁ డల్పుఁడై నా కుమారునకు భ్రాతృఁడై నను ముందుముందు నాకుమారునే యితఁడు భ్రాతృనిఁ జేయఁ గలఁడు. ఈ యొదిగియుండుట యెల్ల రాజ్యసంపాదనమునకై చేసెడు నటనగాని నిజము కాదు. ఇప్పుడు సేవనకు రాజైన యితఁడు ముందుముందునిజముగా రాజే యగు” నని తలపోయఁ జొచ్చెను. ఈతలంపు లామె లో నడిగియుండక కృమకృమంబున వెలికి నచ్చుటం జేసి చండునకుఁ దెలిసెను. దై నముఖముఁజూచి

తాను సత్యముగా నడచుకొనుచున్నను దనయం దామెకట్టి యచు మానము గలిగినందుకు విచారించి యింక నెన్నిచెప్పిన నామె తన్ను నమ్మకని నిశ్చయించి తన యధికార మంతయు వదలుకొని సవతి తల్లియొద్ద సెలవు పుచ్చుకొని చండుడు చిత్తూరునగరముఁ బాసి తనకు నమ్మిన బంటులై తన్నెడ బాంధవజాలని రెండునందలమందిని వేటగాండ్రు వెంటబెట్టుకొని దూరదేశములకుం బోయెను.

చండుడు పోయినతోడనే హంసాదేవి హృదయశల్యముచు బాసినట్లు సంతసించి మారువారినుండి తన చుట్టములం బక్కములం బిలిపించె. వాండును గొడ్డునేలలుగల మారువారును విడిచి రత్నగర్భయగు చిత్తూరునకుఁ బోవుటకు మహానందభరితు లయిరి. ఆమె తండ్రియగు రణమల్లు చిత్తూరునకు వచ్చి యాపట్టణము సర్వసంపన్నముగా నుండుటచే దానిం బాంధవదలఁపడయ్యె. రాణీసోదరులు దమతమ కుటుంబములతో వచ్చి చిత్తూరున గాఁపుర ముండి కాల క్రమమున నధికారమంతయు వహించిరి. వారిచూచుచు యాదేశమున శాసన మయ్యెను. వారియాజ్ఞ నిరంకుశ మయ్యెను. వేయే? వారే రాజులైరి. తరములనుండి మీవారు సంస్థానము గనిపెట్టుకొని యున్న యుద్యోగస్థు లందఱు మెల్లమెల్లఁ దప్పకొనవలసివచ్చె. ప్రజలు సేవకులు జరుగుచున్న దుర్ణాయములఁజూచి తమలోతాము నణుగుకొనుచుఁ గోటచూపులఁ జూచుటయే కాని నోరెత్తి పలుకరైరి. ముక్కువచ్చలారని యొక రాచకుఱుని నిమిత్తము చండశాసనులగు రాణిబంధుగల నెదిర్చి యెప్పుడు ధనమును బ్రాణమును బోగొట్టుకొనఁ గలఁడు? పౌరుషశాలులగు ప్రజ లీతెఱంగున నసహాయులై యుండఁగా సంతిపురమందలి యొకయోధుడి యీ దౌర్జన్యము సహింపక తెగువఁ జేసెను. అది ముకుళునకుఁ బాలిచ్చి పెంచిన దాది రాజస్థానమునందు దాదులు తమప్రాణములనేని ధారవోసి 'రాజ

కుమారుల రక్షించినకథ లనేకములు గలవు ముకుళుని దాచియు నట్టిదియె.

ఒకనాఁడు రణమల్లుఁడు కొలువుకూటములో రాణాకూరుచుండెడి సింహాసనముపైఁ గూర్చుండితనమునుమనిఁ దనకాళ్ళవద్దగూర్చుండఁబెట్టుకొని యాశించుచుండె. అంతలో బాలుఁడు మెల్లమెల్లగ దిగజాతీ నేల గంతులు వేయసాగెను. అప్పుడేనియు రణమల్లు గద్దెదిగక తీవోఁ గూర్చునియుండుటంజేసి సభవారికిని సభవారికంటె నెక్కుడుదాదికిని మనసు మండెను. తోడనే దాది పట్టరాని బిట్టలుకతో నంతిపురిఁ బ్రవేశించి రాణియొద్దకుఁబోయి నిలిచి జరుగుచున్న దౌర్జన్యమును విన్నవించి యొక్కడనుండియో పొట్టకూఁటికిఁ జేరిన లాతివారు రాజకుమారునిఁ దృణీకరించి గద్దెయెక్కి కూర్చుండియుండఁగా నహించియూరకొనట యుచితముగాదని నొక్కిచెప్పెను. రాణి తన తప్పుఁ దెలిసికొని యారాత్రియే తనతండ్రిని జీవాట్లుపెట్టెను. వృద్ధుఁడగురణమల్లుఁడు పనికిమాలిన యాఁడుదానిపలుకులకు జంకగూడదని నిశ్చయించుకొనియెదు గామెపైఁ గోపపడి “నేనునాకొడుకులుచేసెను పనులకొప్పుకొని నీవు నోరుమూసికొని పడియుండుము. లేనిచో నీ కుమారుని సింహాసనమునకేగాక ప్రాణములకుఁ గూడ నపాయము రాఁగల”దని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఆపలుకు విని రాణి తనకును దన కుమారునకును నేమి కీడుమూడునో యని భయపడఁ జొచ్చెను.

ఆమె భయము మఱిత యధికమగునట్లులు రాణాయొక్క రెండవకుమారుఁ డగురఘుదేవుఁడు తనతండ్రి నేనకులచేతనే వధింపఁ బడెనని యొక్కఁ ఘోరవాతఁ యామెకుం దెలిసెను. అతఁడు మిక్కిలి మోగ్యుడగుటచే రాణియే గాక రాజస్థానమందలి జను లందఱా బాలగోపాలము వాని యకాలదుర్మరణమునకు విచారించిరి. అతని యందలి భక్తి శ్రద్ధలను సూచించుటకై మీవారు దేశస్థ్రీలు వాని

ప్రతిమను దమయిండ్లనిలుపుకొని దానికి మొక్కి పూజించుచు నే
 టేట నుత్సవములఁ జేయుచువచ్చిరి. సజ్జనుడగు రఘుదేవుని గడతే
 ర్చిన రణమల్లుని బంటులే తన కుమారునిఁగూడ దెగటార్తురని రాణి
 మిక్కిలి భయమునందుచు వచ్చెను. అట్లులుండ మీవాడు రాజకుటుం
 బములోఁ బుట్టి రాణికిం జెలికత్తెయగునొక జనరాలును జూచి రణ
 మల్లుడు తన కామెనిచ్చి పెండ్లిచేయు మని కూతురును బలంతపెట్టి
 దాసిలో వెలయాలినో తీసికొనిపోయినట్లు దానిం జేకొనెను. దినదిన
 ము సధికమగుచున్న తండ్రిదుండగముల సహింపలేక రాణి యెట్టకే
 లకు దిటము తెచ్చుకొని యాసమయమునఁ దనయక్కఱ గడవఁగల
 శూరుఁడు చండుఁడేయనినిశ్చయించి సత్వరము వచ్చితనను, దనకుమా
 రుని రాజ్యమును రక్షింపుమని వానికి వర్తమాన మంపెను.

ఇది జరిగిన కొన్ని దినములకు వెనుక చండునివెంటఁ బోయిన
 వేటకాండ్లు కొందఱు మఱులఁ జిత్తూరునకు వచ్చిరి. ఏల వచ్చిరని
 వారిని కొందఱుడుగఁగాఁ దాము చండునితో నొంటరిగఁ జరకాల
 ముండలేక విసిగి యాలుబిడ్డలఁ జూడవచ్చితిమని వారుచెప్పిరి. వారి
 నెవ్వరు సనుమానింపక కోటఁ జొరనిచ్చి యెప్పటియట్ల పనులఁ జే
 యనిచ్చిరి. ఆ సేవకులు వచ్చినదిమొదలు రాణి మిక్కిలి దైవభక్తిగల
 దై దేవతలకు నుత్సవములు జాతరలు చేయించుచు చుట్టుప్రక్కల
 నున్న పల్లెలజనంబులకు నిరతాన్నదానప్రదానముఁ జేయింపసాగెను.
 ఆయుత్సవములుజూచుటకు బాలుఁడగు రాణా తనదాదియుఁ బురోహి
 తుఁడును వెంటఁ రాగుఱ్ఱమునెక్కితఱుచుగఁబోవసాగెను. ఈకార్యము
 గర్వితులగు వానిమేనమామల కనుమానము గలిగింపడయ్యె. నల్ల
 మందుముద్దలు మింగుటచే మఱిలేకయో పడుచుపెండ్లాము వలపులఁ
 దగులుటచే నొడ లెఱుగకయో వానితాత యావిషయము దలపెట్ట
 డయ్యె. ఇట్లు దినములు జరుగుచుండఁ జిత్తూరున కేడ్డుమైశ్వరూర

మున దక్షిణముగానున్న గోనుండ యనుగ్రామమున దీపావలిపండుగ నాడు రాణి హంసాదేవి లక్ష్మీపూజ చేయించి గొప్పయ్యత్సవము గావించి దానింజూచుట కెప్పటియట్లు తనకుమారుని బంపెను. రాచ నగరును నిరుపేదవాని గుడిసెయు దీపములతో వెలుగుచున్న యా మహానందనమయమునచిన్న రాణాయొక్క నేవకులుకొండఱుమిక్కిలి హృదయసంతాప మొంది యేమియుం దోచక చిత్తూరుపురప్రాంత మున మొగములు వేలవైచి నిట్టట్టు దిరుగుచుండిరి.

“ఏమి చెప్పుమా యతఁడు రాకపోవుటకుఁగారణము! అతఁడు చెప్పినట్లు రాణాను గ్రామములవెంటఁ దిప్పితిమి. దీపావలిపండుగ నాడు గోనుండగ్రామమున నతఁడు సెలవిచ్చినట్లుత్సవముఁజేసితిమి ఈరాత్రి నత్తువని యతఁడు ప్రమాణము చేసెనే! ఏలరాకపోవలెను? ఆమాట మఱచియుండెనా? లేక శత్రువులచే నిరోధింపబడెనా? చండుఁడు రానిపక్షమున మీవారుగతి యింతే”.

అని తలపోయుచు నాబంటులు చిన్న రాణాను వెంటఁబెట్టుకొని తూర్పుద్వారమునొద్ద పూర్వమాలాయుద్ధీను వేయించిన దిబ్బఁ జేరు నప్పటికి వారిచేవులకు గుట్టపుదాడు చప్పుడు వినబడెను. అది యే మగునని నిలిచిచూడ నలువదిమంది యాయుధపాణు లగుజోదులు వచ్చుచుండిరి. అందు మొదలగాఁడు మాసినగుడ్డలు ననచూనమైన యాయుధములు ధరించినచ్చి యొకసంజ్ఞఁజేసి తనరాక రాణా కెఱిగించెను. ఎవ రావచ్చుచున్నదని కోటకావలివాండు వానిం బలుకఁ రించిరి. మేముత్సవముఁ జూచుటకు గోనుండకు రాగా రాణావారిం గొలిచి వెంటఁబోవలసినదని రాణిసెలవగుటచే వచ్చితిమనివారుత్తర మిచ్చిరి. ఆకావలివాండ్రకు దృప్తిపఱచి యతఁ డనేకద్వారములు గడచి తుట్టతువకు రామద్వారము పేరుగల లోపలిగుమ్మమునొద్దకు బోగా నక్కడీవాండు వాని నడగించి వానివెనుక నింక నొకపెద్ద

నేన వచ్చుటంజేసియు లోపలకుఁ జొరనీయలే రి. అప్పు డుపాయము లతో బనులుసాగవని యొరలోనుండికత్తి నూడఁబెఱికి ద్వారరక్షకుల శిరంబుల కొబ్బరిపుచ్చెల టైగర నఱకె. వెంటనే తొల్లిటి వేటకాండ్రింజలు వానికి సాయమై నిలిచిరి. చండుడు వచ్చెనచ్చెనని కోట యంతయుఁ బ్రతిధ్వను లెగయునట్లు కేకలువెడలెను. రాణిసోదరులు నిశ్చేష్టులై యూరకుండిరి. చండుడు నిరపాయముగ సైన్యసమేతుడై కోటలోఁ బ్రవేశించె.

చండున కందఱుఁ గనఁబడిరి; కాని మునలిరాజు గనఁబడ డయ్యె. అతఁడు నల్లచుందు మ్రింగి యామత్తుచే స్పృహదప్ప నొక మూలగదిలో గడ్డిపఱుపు వేసిన మంచముపైఁ బండుకొనెను ఆధతఁ చెంత రాణి చెలికత్తెయును రాజపుత్రాంగననిలువంబడియుండె. ఆమె కెవ్వరైన నన్నచేసిరో లేక యావలజరుగు కోలాహలము చేతనో యామె వాని తలపాగ నూడఁదీసి వానిమేచిచుట్టుం దిక్కి గట్టిగా మంచమునకు బిగించికట్టి తా నవ్వలకు దాఁటెను. చండునిబంట్ల సింహనాదములు చచ్చెనువారి యాతఁధ్వనులు కత్తులరాపిడి చప్పు డులు నగరమంతయు వినఁబడుచున్నను నల్లచుందు తాతకు మెలకువ గలిగింపఁ జాలవయ్యె. ఎట్లకేల నతఁడు మెలకువఁ దెచ్చుకొని యను కింకరులవలె నెడుట నిలిచిన శత్రువుల మొగములఁ జూచె. అప్పుడు వచ్చియు రాని తెలివికో నాతఁడు కట్టువడిన సంగతి యెఱుంగలేవ నుంకించి లేవఁజాలక కొత్త పెండ్లాము చేసినమోస మెఱిగి చింతించి హుమ్మని మంచము పాళమున లేచి యాయుధముకొఱకు వెదకు కొనుచుండఁగా చండుని సేవకులు వానిం దుదముట్టించిరి.

ఇట్లు చిత్తూరు కొత్త ప్రభువుల బారినుండి విముక్తిఁజెందెను. రణమల్లుయొక్క పెద్దకుమారుడు జోదాయను నతఁడుతక్క తక్కిన మార్వారుదేశస్థు లందఱు హతులైరి. జోడా 120 మంది బంట్లతో

చండునిబారిం బడక తప్పించుకొని పాణములు దక్కించుకొని తన స్వస్థానమును మార్వారు దేశమునకు రాజధానియునగుమండూరుపట్టణమునకు బయ్యమై పోయెను. చండశాసనుఁ డగు చండుఁడు నెన్నంటి తఱుముటచే నచ్చట నిలువలేక యతఁడు హర్బశంకరుఁ డను నొకమిత్రునియింటికి పాటిపోయెను. విజయుఁ డగు చండుఁడు మీవారు దేశమును, గ్రాత్రగా నాక్రమించి మార్వారు దేశమును తమ్మునిపేరఁ బాలించు చుండెను.

ఈహర్బశంకరుఁడు మీవారు మార్వారు సరిహద్దులో నున్న యొక యడవిలోఁ గాపురమున్న క్షత్రియుఁడు. అతఁడు పరమభక్తుఁ డు. మహాశూరుఁడు, ఆపద్బాంధవుఁడు, శరణాగతరక్షకుఁడు. అడిగిన వారికి లేదనకుండ నిచ్చునటుల దానకంఠణము కట్టుకొన్నవాఁడు. కాకులనుగొట్టి గృహులకు వేయునట్లతఁ డప్పుడప్పుడు చుట్టుప్రక్కల గ్రామములు దోచుకొనివచ్చి బీకలకు బ్రాహ్మణులకు సంతర్పణలు చేయుచుండును. తన చిన్న సేనతో జోడా హర్బశంకరుని యింటికిఁ బోయిన దినము పండుగ యగుటచే నచ్చట విశేషముగా నన్నప్రదానము జరుగుచుండెను గనుక తమ కేవలైయుఁ గలుగదని యతఁ డనుకొనెను. కాని శంకరుఁడు వారు వచ్చునప్పటికొక్క మెదుకైన మిగులకుండునట్లన్నప్రదానము చేసెను. ఆకలి దప్పికలచేతను మా గాఁయానముచేతను బడలి యాక్రొత్తగా వచ్చిన నూట యిరువది మంది యతిథులకు నేమిపెట్టుదును. నాకీదిన మెట్లు పరువు తక్కునని శంకరుఁడు విచారించి యొకయుపాయము గనిపెట్టెను. అప్పుడప్పుడు రంగులువేయుటకును గలుపుకాలమున బీదలుతినుటకు నుపయోగించు నొక మొక్క యతని కప్పుడు జ్ఞప్తికివచ్చెను. ఆచెట్లు తెప్పించి మెత్తగా నలగదంపించి పిండియుబెల్లమును గలిపించి నండించి వారికిఁ బెట్టించెను. వారందఱు మిక్కిలి యాఁకలిగొనియుండుటచేనదియేదో

కొత్త పిండివంట యనుకొని తమకముతో భక్షించిరి. ఆ మొక్కలు రంగువేయుటకుఁ దఱచుగ నుపయోగింపఁబడుటచే భోజనాంతరమున నతిథుల గడ్డములు మీసములు కొంచె మెట్టబడియుండుటచే వారొం డొరులు మొగంబులు జూచుకొన నారంభించిరి. అప్పుడు శంకరుఁడు వారియొద్దకుఁ బోయి తనపై వారికనుమానము కలుగకుండు నట్లు వారితో నిట్లనియె. “చూచితిరా! యీశ్వరమాయ! మీకష్టకాల మిట్లే మాజీపోయి సుఖకాల మగునని తెలియఁజేయుటకుభగవంతుఁ డు మీమీసముల కీకూర్పు కలుగఁ జేసెను” అని యతండుచెప్పవా నియందలి భక్తిచే వారానూటలు నమ్మి యటనుండిపోయి సమయ ము వచ్చువఱకు మండుూరు చుట్టుపట్ల నడవులలోఁ దిరుగు చుండిరి. అంతట ముకుభుఁడు యుక్తవయస్కుడై రాజ్యభారము వహించెను. చండుఁడును వానికొడుకులును మండుూరు రాణాకు బదులుగ నేలు చుండిరి. రాణీ మాంసాదేవి తనకుమారుఁడు రాజ్యభారముఁ బూని నిరపాయస్థితి నున్నందున దిక్కుమాలిన యడవులందురుగుచున్న తన సోదరున కేదేని యుపకారముఁ జేయ నిశ్చయించుకొని వానిరాజ్య ము వానికిమ్మని కొడుకును బ్రతిమాయకొనెను. ముకుభుఁడు సరే యని చండునితో నాలోచించుటకు వానిం దనయొద్దకురమ్మని వత్త మాన మంపె. ఇరువురుకొడుకులను సపరివారముగ మండుూరినం దుంచి చండుఁడు పెద్దకుమారుఁడగుముంజునితోఁగలిసి రాణాయొద్దకుఁ బయనమై పోయెను.

వాని పయనమునూట చారులవల్ల నెఱిగి జోడా హర్భశంక రుఁడు మొదలగుకొందఱుజోదులంగూర్చుకొనిమండుూరునకుఁబోయి చండునికొడుకుల వధించి పట్టణ మాక్రమించెను. చండుఁడు మార్గ మధ్యమున నామాట వినికోటఁ గాఁపాడుమనిముంజునివెనుకకు పంపె కాని సపరివారముగ సోదరు లదివఱకె మృతినొందుటంజేసి తా

నొంటిగ నేమియుఁ జేయలేక ముంజుఁడు మరలినచ్చుచుండ జోడా వానిని వెన్నంటి తఱిమి త్రోవలోఁ దెగటార్చి ప్రాతపగఁ దీర్చుకొనియె. చండుఁడు తనకుమారుల మరణవార్తవిని తాను మండుారు పట్టుకొని జోడాను సంహరించుటకు సమర్థుఁ డయ్యుఁ గయ్యమునకుఁ గాలుదువ్వక తనకొడుకులు రణరంగమున వీరపురుషోచితమైన మరణము నందినా రని సంతసించి జోడా తండ్రిని సోదరులను తాను మున్ను జంపినందుకుఁ దనకుమారుల నిష్పక్షతఁడువధించి యుండునని సరిపెట్టుకొని రాజపుత్రు లొకరితో నొకరు పోరాడుటతగనిపనియని హితోపదేశముచేసి ముకుళునితోఁ జెప్పి వానిరాజ్యము వానికిప్పించి మారువారు రాజ్యములోని యొక్కతాలూకామాత్రము చిత్తూరు రాజ్యమునఁ గలిపించి యెల్లల నేర్పఱచి తానెప్పటియట్ల తమ్మునింగొలిచి బ్రతుకుచుండెను.

నాఁడు మొదలు మీవారు రాజకుటుంబమును మారువారు రాజకుటుంబమును తమతమ ప్రాతపగలు మఱచిపోయి వియ్యము నెయ్యము హెచ్చ సుఖమున జీవించుచుండిరి. తరువాతఁ జిత్తూరు నగరముపై నొకసారి శత్రువు లెవరో దండెత్తిరా జోడా తన సేనలం గూర్చుకొని మేనల్లునకు సాయమయ్యెను. చండునివంటి నీతిమంతులు దేశాభిమానులు ననేకులు మన దేశమునఁ బుట్టి మార్గవర్జిదర్శకులయ్యెదరుగాక !

రాణాకుంభుఁడు

రాణాముకుళుని దర్బారులో నున్నదొరలలోఁ గాచుఁడు మేనుఁడు ననునిరువురు సోదరు లుండిరి. వారు ముకుళుని తాతయగు భేటసింగునకుఁ గుమారు లగుటచే నతనికి సప్రతిపినతండ్రులైరి. కాచ

మేరులతల్లి భటసింగునకు నగ్నిసాక్షిగా వివాహమైన ధర్మవత్నిగాక
యుంపుడుకత్తెయై పేద యగు వడ్లబత్తునికూతు రగుటచే వారు
సంస్థానమందుఁ జండుని తరువాత గౌరవనీయు లయ్యుఁ గొంచెము
తక్కువగఁ జూడఁబడుచుండిరి. ఆయన్నదమ్ము లిరువురు తమ వడ్ల
బత్తుల చుట్టరికపునూట యెవరుఁ దలపెట్టినను మహాకోపోద్దీతు
లగుచు వచ్చిరి. ఈసంగతి రాజుకొలుపున నున్నవారి కందఱకు
విశదము.

మహారాణాయగు ముకుళుఁ డొకనాఁడు కొందఱు బందిపోటు
దొంగల దఱిమికొట్టుచు విశ్రాంతికై యొకమామిడినోపులో దొర
లందఱుఁ గొలువఁ గూరుచుండెను. అదివఱకెన్నఁ దతఁడు చూచి
యెఱుంగని యొకచెట్టక్కడ కనంబడుటచే ముకుళుఁడు దానిపేరే
మని దగ్గరనున్న యొకదొర నడిగెను. ఆదొర తనకును గాచమేరుల
కును మనస్పర్థ లుండుటచే వారి నవమానము చేయుటకై యామ్రా
నిపేరుఁ దానెఱుంగనట్లు నటించి వారి నడుగుమని రాజుతో మెల్లఁగ
జెప్పెను. రాణా యందలికిటుకు నెఱుంగక పినతండ్రిలఁ బిలిచి యా
వృక్షముపేరడిగెను. ఆయన్నదమ్ము లిద్దరు వెంటనే తాము వడ్లబ
త్తుని సంతతియగుటచేఁ జెల్లయొక్క పేళ్లునాణెములుఁ దమకుఁజక్క
గఁ దెలియునను సర్థముతో రాజాప్రశ్న తమ్మవమానించుటకయి
యడిగెనని మహాకోపోద్దీతులై యప్పటి కూరకుండి సాయంకాలము
రాణా జవము చేసికొనునప్పుడు కత్తులదూసి వానిపైఁబడి తుత్తుని
యలుగా నఱికి చిత్తూరుకోటం బట్టుకొనుటకు నప్పుడ గుఱ్ఱములనెక్కి
పోయిరి. కోట కావలివాండ్రి జాగరూకతగలవా' రగుటచే వారి
ననుమానించి తలుపులం దెరువరైరి.

ముకుళుని దుర్మణవార్త తెలిసినతోడనే ప్రజలు హాహాకార
ములు చేసిరి. ముకుళుఁడు చిరకాలము రాజ్య మేలకున్న నేలినన్ని

నాళ్ళు న్యాయముగాఁ బ్రజాపాలనము చేయుచుఁ బగతురఁ బారఁ దోలుటలోను స్వరాష్ట్రమును బలపఱచుకొనుటలోను మిక్కిలి సమర్థుఁ డయ్యెను. అతనికొడుకు కుంభుడు తండ్రి మరణమునాటికి బాలుఁడయ్యు బుద్ధిమతుఁ డగుటచే మారపుటాలోచన చేసి తన తండ్రికిఁ బ్రాతఃపగతుఁడును మేనమామయు నగు జోడాయ తననహ యార్థము రమ్మని వర్తమాన మంపెను. జోడాయ వెరుకవైరము మఱచి దయాభుఁడై కుంభునికి సహాయమునిమిత్తము కొంతనేననిచ్చి తనకుమారుని బంపెను. అతఁడును చిత్తూరురాణాయుఁ గలిసి రాజ ద్రోహులగు నన్నదమ్ములు నిరువురను స్థిమితముగ నొక్క చోట నిలువనీయక యొకతావునుండి యొకతావునకుఁ దఱిమి కొట్ట నెట్ల కేలకు కాచమేరులు వారిబారి కోడి ప్రాణభీతిచే రాటకోట యను నొక కొండకోటం బ్రవేశించిరి. ఈదుర్గము నట్లడవులలోఁ గొండలపై నుండుటచే దుర్గమమనియు మీవారుప్రభువును మార్వారుప్రభువును దానిం బట్టుకొనఁజాలరనియు నిశ్చయించి కాచమేరులు దానం బ్రవేశించి మరమ్మతుచేసి బలపఱచిరి.

కాచమేరులు జాడలు దెలియుటకై మీవారు, మార్వారు ప్రభువు లొకనాఁ డడవులలోఁ దిరుగుచుండ నొకమనుష్యుఁడు వచ్చి వారిపాదములపైఁబడి న్యాయము దయచేయుఁడు మహాప్రభూ యని ప్రార్థించెను. నీవృత్తాంత మేమి యని వారడుగ నతఁ డిట్లనియె. “స్వామీ! నేను రాజపుత్రుఁడను చోళావంశస్థుఁడను. నాపేరు నుజా. నాకు చక్కనిచుక్కయగు నొకకూతురు గలదు. ఈకొండ లం దిరుగుచు నొకమారు కాచమేరులు నాముద్దుకూతును జూచి దాని కొని రాటకోటకుం బారిపోయిరి. నాదుర్గతినిగూర్చి నేను రాణావారితో మొఱవెట్టుకొనుట కిప్పుడే పోవుచుండఁగా నాయదృష్ట వశమున మార్గమధ్యమున మీరే యగపడిరి. రాటకోట లోకు లను

కొనునంత దుర్భేద్యముగాదు. దాని యాయువుపట్లు నే నెఱుంగుదును. ఈనడుమ కోటమరమ్మతులుజరిగినప్పుడు నే నొకకూలివాని వేషము వేసికొని పనిచేసినట్టె చేసి దానిగట్టెఁగితిని. తక్కినచోట్ల కోట దుర్భేద్యమే కాని యొక్కమూల వీలుగ నున్నది. సకష్టముపడి యైన నొక్కసారి మనము కోటమీఁది కెక్కఁగలిగితిమా యింక కోట మనస్పాఢీనమె. ఏలయందు లేని కాబలివాఁడ్రు కోట దుర్భేద్యమను తలంపున నశ్రద్ధతో నున్నారు.”

ఈకథ చెప్పునప్పు డతఁడు ప్రజలమొగముఁ జూడలేక తలపై ముసుగు వేసికొనెను. మీవారు మార్వారుప్రభువులుగుట్టముల పైఁ గూరుచుండియే వానిపలుకులు విని “సరే! యాకొండమీఁదికి దారి జూపగలవా!” యని యడిగిరి. చిత్తము స్వామి యని యతఁ డను మఱించుటయు మెఱియలవంటిబంట్లను కొండఁగ గూర్చుకొనిమార్వారురాజకుమారుఁడు వానివెంటఁ జనియెను. మొదట సుజాయుఁ బడప మార్వారుప్రభువును జీఁకటిచాటునఁ బర్వతశిఖరమున కెగఁబ్రాకిరి. ఆరాత్రి యాకాశమంతయుఁ గారుగ్రమ్మినమబ్బులతో నిండియుండుటచేఁ జమ్మచీకటి యెల్లడలవ్యాపించె. ఆకసము చిల్లివడినట్లు వాన ద్రిమ్మరింపఁ జొచ్చె. బ్రహ్మాండములు పటపట పగులున ట్లుఱుములు మొఱయసాగె. కన్నులు మిఱుమిట్టు గొలుపునట్లు తఱుకుతఱుకు మని మెఱపులు మెఱయఁ జొచ్చె. సకలఘాతుకజంతువులకు శరణ్యమైన యాకొండపై నారాత్రియం దాశూరశిఖాముఖులు కన్నుకన్ను గనఁ బడనిచీకటిలో ముం దేమియున్నదో యెఱుంగక వ్రేలు మోపుటకు తావు దొరకిన నందు నిలుచుచు జేలి కేది దొరకిన దాని నూతగా బట్టుకొనుచు మెఱపు కనఁబడినపుడెల్ల దారిఁ జూచుకొనుచు నిఱుకు నందుల గొందులఁబడి నడువసాగిరి. చీమ చీమక్కుమన్న నొకబొమ్మ రాయి గదలిన యట్టిచిన్నయలుకు డైనఁ బగతురు నమజాడఁదెలిసి

కొని కార్యవిఘ్నముచేయును రన్నభయమున నొండొరులతో మాట
లాడుకొనక ధైర్యమునిమిత్త మొండొరులఁ బ్రోత్సహముఁ జేసికొనక
జాతిపడినం బరస్పరసహాయ మడుగక యావీరు లాపర్యతశిఖరముల
మీఁద నడచు చుండిరి. కొంతదివ్వరిగి నుజాయెత్తగు నొకరాత్రిపై
నడుగు పెట్టఁబోవుచుండఁ జంతనిష్ఠలవంటి గుడ్లుగలిగి యెఱకొఱకై
చూచుచున్న యొకయూఁడుపులి గానఁబడియె. అచ్చమగు తనకులంబు
నకు మచ్చగలిగెనని మనంబున మిక్కిలి పరితపించుటచే యానుజా
పులియైనను సరే భూతమైనను సరే బ్రతికేనను సరే చచ్చిననుసరే
భయముపడక నెనుకంజ యిడక యచ్చటనే నిలువఁబడి మాటలాడ
వలనుపడమి యశాయముచు సూచించుటకై రాజకుమారుని హస్త
ము స్పృశించెను. రాజనందనుఁ డానన్న యెఱిగి యపాయ మానన్న
మయ్యెనని నలుదెనలు పరికించి నెత్తురుముద్దలవంటి కన్నులుగలిగి త
మపై నుంకించి దుముకఁబోవుచున్న బెబ్బలిం గాంచి కత్తిదూసి పా
డిచి యొక్కయేటను దాని నంత మొందించెను. ఆదెబ్బతోనది కొండ
లపై నుండి దొర్లి క్రిందఁబడియె. కాచునికూఁతు రప్పుడే మెలఁకువ
నొంది యేదో చప్పుడగుచున్న దని తండ్రిని లేపి శత్రువులేమో
చూడు నాయనాయని పలికెను. ఆపలుకులు విని కాచుఁడు భయము
లేదు. పండుకొనుము. మనశత్రువులు చాలదూరమున నున్నారు. అ
ది యులుములచప్పుడుగాని మఱియొకటికాదు. దైవమును దలఁచుకొ
నుచు నిర్భయముగా నిద్రింపుమని తానును గుఱ్ఱుపట్టి నిద్రించె.

అంతటఁ గొంత నేపటికి శత్రువులు గోటలోఁ బ్రవేశించినారని
యండఱకు స్పష్టముగాఁ దెలిసెను. కోటలోని సైనికు లండఱు చ
ప్పుచప్పున నాయధములకొఱకై పరుగులెత్తిరి. కాని వారిశ్రమయం
తయు వృధయయ్యె మార్వారు రాజకుమారుఁడు మేరుని గడతేర్చి
నుజా కాచుని దెగటార్చి తనయక్కను దీర్చుకొనియె. ఇన్విధంబున

నొక్కముహూర్తమందే రాజదోహంబును శ్రీమానదోహంబును చేసిన దురాత్ములు తమదోహంబులకుఁ దగినశిక్షలం బొందిరి. ఇట్లు తండ్రింజలపిన దురాత్ముల సంతమొందించి కుంభండు సింహాసనమున సుప్రతిష్ఠుడై నేలం బాలింప నారంభించెను.

ఆకాలమున శిలీరాజ్యము పూర్వవైభవము సంతను బాసినామావశిష్టమై యుండెను. తొల్లి చక్రవర్తులకు లోబడిన రాజ్యములన్నియుఁ గ్రామక్రమాబుస శిలీకి గప్పముజెల్లించుట మాని స్వతంత్రములయ్యె. ఈవిధముగా స్వాతంత్ర్యముఁ బడసిన రాజ్యములలో మాళవదేశ మొకటి. అది పూర్వము హిందూరాజులపాలనము నుండియు నాసమయంబున మహమ్మదనుపేరు గలయొక మహావీరుని పాలనంబున నుండెను. అతఁడు మహాబుద్ధిమంతుడై శిలీపైఁ దిరస్కారభావముఁ జూపుటయేగాక యనేక దేశముల జయించి చిట్టచివరకు రాజస్థానముమీఁద దండెత్తుటకు యత్నించెను. కుంభుఁ డాసమాచారము ముందుగానే విని లక్షగుఱ్ఱముల దళమును పదునాలుగువందల యేనుగులను గూర్చుకొని మహాసేనతో మాళవదేశముపై దండవిడిసె. అప్పుడు కుంభునకును మహమ్మదునకును దారుణయుద్ధము జరిగెను. దైవానుగ్రహముచే నాకయ్యమునందు మహమ్మదీయులకు సంపూర్ణపరాజయమును హిందువులకు పరిపూర్ణజయంబును గలుగుటయేగాక మాళవదేశాధిపతి యగుమహమ్మదు కుంభునిచేఁ జిక్కి చిత్తూరునకు ఖయిదీగాఁ దీసికొనిపోఁబడెను. అచ్చటసతఁడాలు మాసములుచెఱలోనున్నపిదప కుంభుఁడు వానిం గరుణించి వానియొద్దనుంచి ధనమును గాని కానుకలఁగాని రాజ్యమునుగాని గ్రహింపకయే తానేవాని కనేక బహుమానములిచ్చి వానినివిడిచి పుచ్చెను. మహమ్మదు తనకీరీటమును మాత్రము చిత్తూరుకోటలో విడిచిపోయెను. మహారాణాకుంభుఁడు తనయెడలఁ జూపిన నిర్భీతుక కృపారసమును

దలచి మహమ్మదు వానియెడలఁజాల కృతజ్ఞుడై వానితోఁగలసి సా
టితుఁడయగు ఢిల్లీచక్రవర్తిమీదికిఁ యుద్ధమునకుఁబోయి యిరువు
రుంగలసి మరల డలయెత్తుకుండ వానిని నోడించిరి.

మాళవదేశాధిపతి గర్వమడంచిన పిదప కుంభుఁడు తనవిజయ
మాచంద్రతారార్కముగ భూమిలో నిలుచునట్లు చిత్తూరునం దొక
జయస్తంభమును గట్టించెను. అది చిత్తూరు రాజ్యలక్ష్మీయొక్క
తొంటివైభవము. తెలియఁజేయుచు నిప్పటికిఁలిదియున్నది. దానిం
జూడనివారు దాని గొప్పతన మూహింపఁ జాలరు. చూచినవారు
వర్ణింపఁజాలరు. అది కట్టుటకే పడినంపత్సరములు పట్టెను. దాని
పొడవు నూటయిరివది రెండడుగులు. అది నలుదెసలకు నాలుగుపల
కలు గలిగియున్నది. దానికి తొమ్మిది యంతస్తులు గలవు. ప్రతి
యంతస్తునం దొక్కొక్కనల్ల రాతిపలకమీఁదఁ జిత్తూరురాజవంశచరి
త్రము వ్రాయఁబడియున్నది. అంతియగాక దేవతలయు రాక్షసులయు
నప్పరస స్త్రీలయు పీఠపురుషులయు విగ్రహములు చిత్రచిత్రములుగ
విన్నానమేర్పడ చెక్కఁబడియున్నవి. దాని సొగ సంతయు నిచట
వణిఁంచుటకు వీలు గాదు.

ఈజయ స్తంభమునే గాక యమ్మహావీరుఁడు చిత్తూరునగరము
నందు శ్రీకృష్ణునకును బ్రహ్మకును వేరువేరుగ నాలయములును ఆరా
వలీపర్వతములయందలి యాబూళిఖరముమీఁద మఱియొక కోవెలను
గట్టించెను.

అతఁడు మిక్కిలి దేవతాభక్తుడేగాని తనరాజ్యసంరక్షణము
నకుఁ గేవలము దేవతలనే నమ్మియుండక మనుష్యప్రియత్నముగూడ
నమ్మి ప్రాతఃకోటలను బాగుచేయించి కొత్తకోటలఁ గొన్ని కట్టించి
దేశము శత్రుదుర్నిరీక్ష్యముగ జేసెను. ఈకోటలో, కుంభర్ మియ
ర్ అనునది ముఖ్యమైనది. కుంభర్ మియర్ అనగా కుంభుని కొండ

యని యర్థము. ఈకొండకోటలోఁ గూరుచుండియే కుంభమహారాజు దనయిష్టదేవమగు శ్రీకృష్ణునిమీఁద బద్యములు కృతులు చెప్పుచు వచ్చెను. మహారాణా కుంభుఁడును వాని పట్టపు దేవియగుమీరాభాయియు హిందీభాషలో మిగులలలితమగు కవిత్వముజెప్పఁగల పోడిలు. నత్కులప్రసూనత చక్కదనము సత్ప్రసర్తనముగల రాజపత్ను లనేకులుందురు; కాని సాహిత్యము సంగీతము దైవభక్తిగలవారుండుట యరిది.

మీరాభాయి హిందీభాషలో ననేకపద్యములు కృతులుభగవత్పరముగాఁ జెప్పెను. చెప్పుటలోఁ దనివిననక చిత్తూరునది దొకకృష్ణాలయమును గట్టించి యచ్చటి కనుదినముచు బోయి తానుజెప్పినకృతులు పద్యములు చదివి స్వామినిస్తుతియించి తాను మహారాజుపట్టపుదేవిననుమాట మఱచి సామాన్యస్త్రీలవలె భగవంతునియెదుట నాడిపాడి వచ్చినవా రందఱు కన్నులకు వీనులకు విందునేయుచుండును. సహజముగఁ గంతమాధుర్యముగల స్త్రీసంగీతశాస్త్రమునందనమానప్రజ్ఞగలదై భక్తిరస ముట్టిపడునట్లు పాడునపుడు వినువారి మనస్సులు కఱగి సీరై పోవా? అందుచేతమీరాభాయిపాట విన్నవారందఱుగృష్ణునియందుఁ బరమభక్తులైరి, ఆమెజగమంతయు శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మ స్వరూపమేయని సంసారపుగొడవలు వదలుకొని స్వామిగుణముల వణింపి కవనముచెప్పుటయు పాడుటయు నాడుటయుఁ దక్క తక్కిన పనులజోలికై బోదయ్యె. పురజను లామె గానమును వినుటకుఁ బ్రీతిదినము వేనవేలు కృష్ణాలయమునకుఁ బోవుచువచ్చిరి. ఆమెకీర్తి కృమకృమంబున నుత్తరహిందూస్థానమంతయువ్యాపించుటంజేసి దూరదేశమునుండియు ననేకజనులు వచ్చి యామె గానమును విని భక్తికి సం తోషించి పోవుచువచ్చిరి. ఆనాటి ఢిల్లీచక్రవర్తి యామె యనమాన పృజ్ఞలను విని తనచెవులు ధన్యములుగఁ జేసికొనవలయునని నిశ్చయించి

నుకొని మహారాజు పట్టపు దేవికరకుతురకయెదుటనిలిచి పాడదనుకొని గోసాయి వేషము వేసికొని యొక్క నేవకునితో బయలుదేరి చిత్తూరు నకువచ్చి సాయంకాలమున హిందువులతోఁ గలిసి కృష్ణాలయముఁ బ్రవేశించెను.

ప్రవేశించి జగన్నాథుని నామోపాసనమును మనసుకర గించు పాటయుఁ గని విని ఢిల్లీశ్వరుడు పరవశుడయి యామె యడుగులకు మొక్కి తనజేబులోనున్న యమూల్యముగు రత్నహారముదీసి యామె కిచ్చెను. ఇది యొక్కడిదని యామెయడుగ నతడు స్నానము చేయుచుండ నాకిది యమునానదిలో దొరకినదని చెప్పి యవ్వలకుంబోయెను. ఆ దేవియు నతడు చక్కని ర్తియని యెఱుగక నిజముగ గోసాయి యనుకొని యా హారము స్వామి కర్పించెను.

రాజాకుంభుడు డా హారమును జూచి యది చక్కని ర్తివద్దనేగాని గోసాయిలవద్ద నుండునది గాదని నమ్మి రత్నాలవర్తకులకు జూప వారు దానిం బరీక్షించి యది ఢిల్లీచక్కనివర్తిదని యానవాలుపట్టి చెప్పిరి. కుంభుడు భార్యపై ననుచూసవడి భార్యం జంపుమని మంత్రుల కానతిచ్చె. ఆమె మహాపతివ్రత యని యెఱుగుటచే నామె నెవ్వరు జంపరైరి. అనంతరము భర్త కిష్టములేనప్పుడు తాను బ్రతుక గూడదని నిశ్చయించుకొని యాదేవి యర్థరాత్రమున నెవ్వరికి దెలియకుండ కోట నదలి యావలకుంబోయి యొకనదిలోబడెను. అప్పుడు భగవంతుడు కృష్ణుడే వచ్చి యామెను జావకుండ గాపాడె నట! పిదప నామె బృందావనమున కరిగి భక్తురాలై తన జీవితశేషము నచ్చటనే గడపెను. ఉత్తరహిందూస్థానమున మీరాభాయిచేసిన కృతులు నాబాలగోపాలముగ నిప్పటికిని బాడుచు నామె పేరు శివసా వహింతురు.

అనంతరము కుంభుని చుట్టములగు మార్వారు రాజకుమారు

లలో నొకనికి జాల్వారుదేశపు రాజకూతునిచ్చి వివాహముచేయుటకు బెద్దలు నిశ్చయించిరి. కుంభు డావాతఁ విని యాకన్యను తానే పెండ్లిచేసి కొనగోరి ప్రాతచుట్టరిక మునునను తలంపక యపకీర్తికి జంకక యాకన్యను బలాత్కారముగా నెత్తుకొనివచ్చి యామెకిష్టము లేకున్నను వివాహము చేసికొనెను. ఈయవివేకకార్య మతని ననేక కష్టములపాలుచేసెను. అదివఱకు గొంతకాలమునుండి గలిసియున్న మీవారు మార్వారు రాజకుటుంబములకు మగల బ్రబలవైరము గలిగెను. కొత్తపెండ్లాము మనసున మగనిపై నిష్టములేదు.

ఆమె మొదట మార్వారురాజకుమారుని వలచుటచే నెల్లప్పుడు నతనినే ధ్యానించుచు చిత్తూరునకు వచ్చి తనను దీసికొని పొమ్మని వానికి సందేశముల నంపుచు తనహృదయమున మదనానల మిట్లే మండుచున్నదని తెలియజేయుటకు దనమేడిపై నొకపెద్ద దీపమును రాత్రులు పెట్టించుచు వచ్చెను. మీవారు రాజకుమారుడు నామెయందే వలపు నిలుపుటచే నామెకొఱకే పరితపించుచు నొకమారు చిత్తూరునకు బోయి కోటలో ప్రవేశించి యామెను దీసికొని పోవుటకు యత్నించెనుగాని యాతనియత్నము కొనసాగడయ్యె.

కుంభుడు కొలువునకు వచ్చినప్పుడెల్ల ముందుగా దనచేతికత్తి ముమ్మారు తనచుట్టు దిగిప్పుకొని యేరికివినబడకుండ కొన్నిమాటలు తనలోదాను గొణుగుకొని పిమ్మట గూర్చుండును. ఇదియంతకుమున్ను చాలకాలమునుండి వానికి యభ్యాసము. కుంభుని జ్యేష్ఠపుత్రుడును యువరాజు నగు రాయమల్లుడు తనతండ్రిచేయునట్టి యాపని కేమియర్థమో తెలియక తన సందియము తనలోనణచుకొనజాలక సందేహ నివృత్తి జేసికొనదలచి దాని యర్థమేమని తండ్రినడిగెను. తండ్రి దానికి యర్థమును జెప్పలేదు సరిగదా మీదుమిక్కిలి తనదేశమునుండి తత్తణమె వెడలిపొమ్మని కొడుకున కాజ్ఞాపించెను. రాయమల్లుడు విదే

శములం దిరుగుచుండ రాణా చిన్నకొడుకులలో నొకడొక చారునకు
 లంచమిచ్చి వానిచేదండ్రిని జంపించి తనయన్న గారి-కావార్త దెలియక
 మునుపే తానేగద్దెయ్యెక్కును. ఆపిత్రద్రోహి తనపదవి స్థిరముగాజేసికొ
 నుటకు జుట్టుపక్కల రాజులకులంచములిచ్చి వారిమైత్రిగావించియెట్టె
 టో దేశము నై దేండ్లుపాలించె. అంతలో రాయమల్లుడు మహానేన గూ
 ర్చుకొని తమ్ములిపై నెత్తివచ్చి వాని నొడిసిపుచ్చిపారదోలి తానుసిం
 హాసనమెక్కెను. తండ్రిం గడతేర్చిన శూరశిఖామణి స్వరాష్ట్రమున
 నిలువ నీడగానక యప్పటి ఢిల్లీచక్రవర్తి యగుబహువాల్లోడి వద్ద
 కు బోయి వానినాశ్రయించి తనయన్న బారినుండి తన్నురక్షించి రా
 జ్యప్రతిష్ఠితుని నేయు మనిబ్రతిమాలి యట్లు చేసినచో మీవారుదే
 శము ఢిల్లీకి లోబడునట్లు చేయునట్లును విశేషించి సూర్యవంశప్రదీప
 కుఁ డగుతాను తనకూతును జక్రవర్తి కిచ్చి నిశ్శంకముగా వివాహ
 ము చేయునట్లును వాగ్దానము చేసెను. చక్రవర్తి వాని చెలిమికిచ్చ
 గించి సాయముచేయుదు నని యభయహస్తమిచ్చి వానిని నబహు
 మానముగ నావలకుఁ బంపె. ఆనాఁడు గొప్పవాన కురియుచుండెను.
 పిత్రుద్రోహి యగుటయేగాక కులద్రోహియు దేశద్రోహియునై
 గౌరవంబునకు బుట్టిని ల్లయినచిత్తూరురాజవంశమున జన్మించిన కన్య
 ను గోవురుగోసికొని తినుపచ్చితుఱక కిచ్చి వివాహము నేయఁదలంచిన
 యాదురాత్ముఁడు బ్రతుకఁగూడ దనితలంచి భగవంతుఁడు వానిం
 జంపబంపినయాయుధమోయనునట్లొక పెద్దపిడుగు వచ్చి గుమ్మముదిగఁ
 గానే వాని నణచె. పడియున్నయజమానునికడకు నేవకులువచ్చి చూ
 చునప్పటికి నంతయు మాడినమేనుతో బీనుగయై యుండె. మహా
 రాణాకుంభునియనంతరమునరాజ్యమునకువచ్చినయాదుష్టునకుబ్రజలు
 హంత్ర యనుపేరుపెట్టిరి. హంత యనఁగా జంపినవాఁ డనియర్థము.
 అంతియకాని వాని నిజమయిననామ మెవ్వరికిఁ దెలియదు. ఈశృశం

నుఁడు విరుగ డయిపోయినదే మంచి దనినందోషించి ప్రజలందఱు
రాయమల్లుని తమకు రాణాగా నంగీకరించి వానిని గొలుచుచు ను
ఖించిరి.

వృధివిరాజు సాహసములు

మీవారు దేశపు రాణా యగు రాయమల్లునకు సంగుఁడు వృ
ధివిరాజు, జయమల్లుఁడు నను మువ్వురు కొడుకు లుండిరి. అందువృ
ధివిరాజు నిరుపమానసాహసుఁడు. మహాతేజశ్శాలి. అతఁడు పదునా
లుగేండ్లు వయసుగలిగినది మొదలు ప్రతికక్షు లెందఱువచ్చినను లె
క్కనేయక యాయుధసహాయుడై యనేకవీరకర్మముల నొనర్చుచుం
డెను. మీవారు నందె గాక చుట్టుప్రక్కలదేశములందుగూడ వృధి
రాజు ధైర్యసాహసములకు పెట్టినదిపేరు. అందుచేత నతనియకాలమ
రణమునకు దరువాత కొన్ని వందల యేండ్లవఱకు జను లాతనివీరవిహా
రముల నెంతోచిత్రముగఁ జెప్పుకొనుచు వచ్చిరి.

వృధివిరాజు తనబలము తా నెఱిగినవాఁ డగుటచే దనకు తర
తరములనుండి శత్రువు లయిన మహమ్మదీయులతో జిత్తూరులోని
సూరులం గూర్చుకొని యుద్ధనేయుట పండువుగా దలంచుకొనెను.
తనయన్న సంగుఁడు తనకన్న శాంతుఁడును వివేకియునైనను అతఁడు
సింహాసన మెక్కడనియు దానె పింహాసనమెక్కి చిత్తూరు నేలునట్లు
బ్రహ్మవ్రాసినాఁడనియు నతండు బలుమాఱు చెప్పుచుండును. ఒక

నాడు పృథ్వీరాజు పినతండ్రి యగు సురేశమల్లుడును సోదరులును డగ పై నఁజెప్పినట్లు బలికెను. ఆమాటలు విని సంగుడు తమ్మునితో నిట్లనియె.

“తమ్ముడా! దేవతల యభీష్టమే చెల్లనిమ్ము. విధినిర్మాణ మట్లున్నయెడల నేను జ్యేష్ఠుడ నయినను రాజ్యమును నీనిమిత్తమై విడిచిపెట్టెదను. అయినను మనయూరుబైట వ్యాఘ్రగిరిమీఁదనున్న చారుణిదేవియొక్క యర్చకురాలియొద్దకు బోయి తండ్రియనంతర మున మాలో నెవ్వఁడు రా జగునని మన మడుగుదము. అందుకు సోదరు లంగీకరించి సురేశమల్లునితో వ్యాఘ్రగిరికిం బోయిరి. అత్తరి సమ్మవారి యర్చకురాలచ్చట లేనందున నామె వచ్చువఱకువారందు నిలువనిశ్చయించిరి. పృథివిరాజును జయమల్లుడు నాయర్చకురాలి మంచముమీఁదఁ కూర్చుండిరి. సంగుడు నేలఁ బఱచిన యొక సివంగిచర్మముపైఁ గూర్చుండెను. శురేశమల్లుడు వాని ప్రక్కనే మోకాలు సివంగిచర్మముపకుఁ దగులునట్లు నేలఁగూర్చుండెను. అంత గొంతసేపటి కర్చకురాలు వచ్చుటయు ముందుగా పృథివిరాజు లేచి తమవచ్చినపని నామె కెఱింగించెను. ఎఱింగించుటయు నామె సంగుని వంకఁదిరిగి యిట్లనియె.

“సివంగిచర్మమే పూర్వము రాజులకు సింహాసనము. దానిని నీవిప్పు డధిష్ఠించితివి గనుక ముందు మీవారు సింహాసనమును నీవ యధిష్ఠింపఁగలవు.” అని పిదప సురేశమల్లునివంకఁ దిరిగి యనేకసంవత్సరములు బహుశ్రమల ననుభవించినవెనుక నీకు దేశమును ప్రభుత్వమును లభింపఁగలవు. అవియెట్లనిన నింకఁ గొంతకాలమునకుఁబితృ విహీనుఁ డగునొకరాజకుమారునిఁ పగతుర బారింబడకుండఁ దల్లి సంరక్షించుచుండును. ఆమె కతంబున నీకు రాజరికము లభించు నని మొగమోటము విడిచి పలికెను.

ఆపలుకులు విని పృథివిరాజు మండిపడి పట్టరాని బిట్టలుకయు
 సీర్వ్యయుఁ దన్నుం బురికొల్పఁ గత్తిఁదూసి సంగునిఁ జంపుటకై వాని
 మీఁద దుమికెను. అంతలో ను రేశమల్లుఁ డడ్డుపడి సంగుని రక్షింప
 వారలకు మహాకలహము సంభవించె. అయ్యర్చకు రాలును మిక్కిలి భ
 యపడి తన్నెక్కడ చంపుదురో యని గునూ విడిచి పారిపోయెను.
 ఆమెచిన్నగుహ రాజపుత్రుల దూషణభూషణములతో బడ్డసంఘట్ట
 నములతోను ప్రతిధ్వనుల నిచ్చెను.

ఆదినమున వ్యాఘ్రుగిరికి సమీపమున నొకమతముయొద్ద రహ
 తూరు వంశస్థుఁ డగునొక రాజపుత్రుఁడు గుట్టముపైఁ జీనువేసుకొని
 యెక్కడకో పయనమగుటకు సిద్ధముగ నుండెను. అప్పుడు వానియొ
 ద్దకు నొకపురుషుఁడు తనగుట్టమును మిక్కిలి వేగముగాఁబరుగెత్తిం
 చుచు వచ్చెను. అతనిశరీరమున నైదు కత్తిపోటులుండెను. వానిగుట్ట
 ము మిక్కిలి యలసటపడి నోట నురగలు గ్రక్కుచుండెను. రక్తము
 న స్నానముచేసినట్లు వానిదేహమంతయు నెట్టుబడియుండెను. బాణ
 ము తగులుటచే నొకకన్నుపోయియుండెను. రహతూరువంశస్థుఁడు నీ
 వెవ్వడ వని వాని నడుగ నాతఁడు “నేను రాయమల్లుకుమారుఁడగు
 సంగుఁడను. నన్ను నాసోదరులు చంపనెంచి” రని చెప్ప రహతూరు
 ఁడు వాని కభయమిచ్చి చేయూతయిచ్చి గుట్టముపై నుండి దివి నేడ
 దేర్చు నప్పటికి వారియెదుట గుట్టపుదళము వచ్చుచున్న జాడలుదె
 వుదు. మృగుపడియెను. అది చూచి సంగుఁడు “అదె నాతమ్ముఁడు
 జయిమల్లుఁడు నన్నుఁ దెగటార్చుటకు వచ్చుచున్నాఁడు. పృథివిరాజు
 ను రేశమల్లుఁడు నొండ్వారులందఱికి పోరి యలసటఁ జెంది కదలలేక
 యచ్చటనేయిండి” రని పలికెను. రహతూరు వంశస్థుఁ డామాట విని
 “భయములేదు. ఈమతములోనికి వారురాకుండ నేను నిలిపెదను.
 ఇంతలో నీవు నిరపాయముగఁ బాటపొమ్మని ధైర్యముఁజెప్పి వాని

నావలకుఁ బంచె. అంత గొంతసేపటికి జయమల్లుడు వచ్చి రహతూ
దువంశజునిఁ జూచి “సంగుని మాకప్పగింపవలసిన” దని యడుగ న
తఁడు సంగుడు నన్న శరణజొచ్చెగావున నతని నప్పగింపనని నిర్భ
యముగా బలికెను. అప్పుడు జయమల్లుడు “అట్లయిన మేమేవానిని
బట్టుకొనెద” మని మఠముం బ్రవేశింపఁబోవ రహతూరుడు కోపా
యత్తుడై కత్తిఁదూసి జయమల్లుని వానిసేనను లోనంజొరసీయక
నిరోధించె. అంతట కొండొకసేపువఱకు సందడికయ్యెంబు జరుగ శ
రణాగత బిరుదమును బూనిన రహతూరుడు ప్రాణములు విడిచెను.
అతఁడు గూలిన వెనుక జయమల్లుడు మొదలగువారు మఠముం జొ
చ్చి యందు సంగునిఁగానక యతఁడు మఱర తప్పించుకొనిపారిపోయె
నని విషాదము నొంది చనిరి.

ఈవాతఁ రామమల్లునకుఁ దెలిసినతోడనే యతఁడు పృథివి
రాజును మందలించి జీవాట్లుపెట్టి యిట్లనియె. “నా గారపు కొడు
కగు సంగుని నాకు దక్కనీయక దుండగీడ వైతివి. పాపము వాడు
నీకు వెఱచియేగదా నిలువనీడలేక యడవులఁ గొండలఁ గుమ్మరు
చున్నవాడు, నీమొగముఁ జూడరాదు. నావద్దనుండి లేచిపోమ్ము
పోయి నీవెప్పుడు పరాటములే కోరుచుందువు గావున యెందేని
పోరులు నలుపుచు బ్రతుకుము.”

అభిమాన ధనుఁ డగు పృథివిరాజు తండ్రిపలుకులు విని
రోషముఁ బెంది తనగాయములు కుదిరిన వెనుక తండ్రివద్ద సెలవు
గైకొని యొక గుఱ్ఱము నెక్కి యైదుగురు సేవకులను వెంటఁ గొని
తనయాయుధముల సంగ్రహించుకొని తాను గొప్పగార్యములఁ జేసి
ప్రసిద్ధుఁ డైనప్పుడు కాని మరలఁ దండ్రియింటికి రాఁగూడదనినిశ్చ
యించుకొని యిల్లు విడిచి విదేశముల పాలై పోయెను.

రాజసాసమున గద్వారను చిన్నదేశము కలదు. దానినిఁ

బూర్వము మీనవంశజులగు రాజు లేలుచుండిరి. చిత్తూరురాజు లా
 దేశమును మీనకులజలవద్దనుండిజయించి పుచ్చుకొని తమపాలనలో
 నుంచిరి. రాయమల్లుని సోదరుడు మీవారుపాలించిన కాలమున
 గద్వారుసంస్థానము మీవారునకు లోబడక స్వాతంత్ర్యము నొం
 దెను. రాయమల్లు మఱల దానిని లోబఱచుకొనలేకపోయెను. పృథి
 విరాజులువిడిచి క్రమక్రమముగా నాదేశమును జేరెను. అతఁడు
 పోవునప్పటి కాదేశమునం దంతట బందిపోటుదొంగలునిరంకుశవత్క
 నులయి పట్టపగలు దోపుడులు చేయుచు చేలరేగియుండిరి. మీన
 వంశజుఁ డొకఁ డాదేశమునకుఁ దానుఁ బ్రభువునని చెప్పుకొనుచుం
 డును; కాని యతని యధికారము సేరునకు మాత్రమే. రాయమల్లుఁ
 డాదేశమున నతని యధికారము స్థాపింపలేకపోవుటయేగాక దొంగల
 దౌర్జన్యమయిన నడవలేక పోయెను. పృథివిరాజుదేశమును జయించి
 మఱలఁ దనతండ్రి కర్పింపవలయు నని నిశ్చయించుకొని యేదేని
 యుపాయము దొరకకపోవునా యని ముఖ్యపట్టణమునకుఁ బోయెను.
 ఇంతలో నతనివద్దనున్న ద్రవ్యమంతయు న్యయ మయ్యెను. అతని
 యనుచరు లతనికన్న నిరుపేదలై యుండిరి. తన యనుచరులకుం
 దనకు నొకపూట బనయు నన్నమును సమకూర్చుకొనుటకుఁదనవేల
 నున్న వజ్రపు టుంగరము గొదువపెట్టుటఁ దప్ప గత్యంతరము కానఁ
 బడదయ్యె. అతఁ డాయుంగరమును దీసికొనిపోయి ఓజుఁ డనునొక
 వత్కకునికిఁ జూపి దానిమీఁద కొంతసా మ్మడిగెను. దైవవశమున
 నావత్కకుఁడు మును పాయంగనమును పృథివిరాజున కమ్మిన
 యతఁడే యయ్యెను. ఆవణిజుఁ డాయుంగరమును, రాజకుమారుని
 గుర్తుపట్టి తద్వృత్తాంతము వినఁగోర పృథివిరాజు తనసంకల్పమును
 మర్మము విడిచి యతనితోఁ జెప్పెను. అది విని వత్కకుఁడు సంత
 సించి యుపాయముచే గద్వారుదేశము ననాయాసముగ గెలువవచ్చు

నని యతనికి ధైర్యము చెప్పి వానికిం దోడ్పడ నెంచెను.

అనంతరము పృథివిరాజు నేర్పరియగు నోజును యాలోచనము విని మారువేసము వేసికొని యూరుపేరు దెలియనీయక తన యనుచరులతోఁ గూడి యచ్చట మీసనంశపు రాజునొద్ద కొలువునకుఁ గుదిరి వానికి మిక్కిలి విధేయుడై భక్తిశ్రద్ధలతోఁ బరిచర్య సేయుచుండె. ఇట్లుండ నొకనాఁడు పండుగ రాఁగా మీసరాజు నమ్మికగల తనబంట్ల కందఱకు సెలవిచ్చెను. పృథివిరాజును వానికడ సెలవుఁ గైకొని తన యనుచరులనుమాత్రము కోటలో రాజువద్ద నిలిపితాను పండుగసౌఖ్య మనుభవించి యూరుబైట చెట్లచాటున దాఁగుకొనెను. అంతలోఁ గోటలోఁ పృథివిరాజుచే విడువఁబడిన నేవకులైదుగురు పరివారశూన్యుడై యొంటిగనున్న మీసరాజుపయింబడి వానిం దుదముట్టింపఁ దలంపఁ నతఁడు ప్రాణభీతుడై గుఱ్ఱముపై నెక్కి కోటవెలువడి యూరుబైట కొండలలోఁ దలఁదాచుకొనుటకుఁ బారిపోవుచుండెను. అతఁడు వచ్చు దారిలోనే చెట్లచాటును దాఁగియున్న పృథివిరాజు తనపన్నినకుట్ర నిర్విఘ్నముగ నెరవేతినందుకు సంతసించి పఱుగెత్తుచున్న మీసరాజును బట్టుకొని బల్లెముతోఁ బొడిచి వాని కష్టము సంతము నొందించెను. పిమ్మట మీసరాజు పరిజనులు కొంతయాగడమునేయ పృథివిరాజును వానియనుచరులును వారినోడించి పట్టణము పరశురామప్రీతిఁ గావించి. దేశమును స్వాధీనముఁ జేసికొనిరి పృథివిరాజు తానప్పుడు సర్వస్వతంత్రుడయ్యు నాదేశమునకు రాజగుట కిష్టలేక యోజుని దానికిఁ బాలకునిగాఁ నియమించి తనతండ్రిపేరనే పాలింపుమని వానికిఁజెప్పి తన కక్కడ కాలు నిలువకపోవుటచే ననేక సాహసకార్యముల నింక నొనర్చి ప్రఖ్యాతిం గాంచవలయు నని గద్వారు విడిచి యనుచరసమేతుడై యస్యదేశములకుఁ బోవ నిశ్చయించుకొనెను.

ఆకాలమున మీవారు రాజ్యమునందలి బదనూరు పట్టణము లో రాజ్యభ్రష్టుడైన యొకరాజపుత్రప్రభు వుండెను. అతని రాజధాని తోడ యనుపట్టణము అతఁడొకతురకరాజువలన జయింపబడి యూరువిడిచి తల దాచుకొనుటకు బదనూరునకువచ్చిమరలఁ దనరాజ్యమును దాను సంపాదించుకొనుట కనేకపర్యాయములు సేవకులఁ బంపి విఫలప్రయత్నంజై యూరకుండెను. ఆరాజునకు తారాభాయి యనునొక చక్కని కూతురు గలదు. ఆబాలిక సూర్యరశ్మిరాని యంతఃపురముల గూఢస్థమండూకమువలెఁ బడియుండుటకిష్టము లేక ఘోషావిడిచి విల్లువంచుటయుఁ గత్తిదూయుటయు గుఱ్ఱపునవారు చేయుటయు పాజులం గూర్చుకొని కయ్యములు నడపుటయు నేర్చి తండ్రినిమరలరాజ్యప్రతిష్ఠితునిఁజేయ నిచ్చగించె ఆవన్నెలాడి చక్కదనమును సాహసమును విని జయమల్లుఁడు తన కా కన్నియ నిమ్మని తండ్రికి సందేశ మంపెను. అమెతండ్రి యామాట కుత్తరమును దానియ్యక యాపని కూతురుమీఁదనే పెట్టగా నామె నాతండ్రి కెవడు మరల రాజ్యము సంపాదించి యిచ్చునో యతఁడే నాపాణిగ్రహణము సేయుగాక" యని యుత్తరమిచ్చెను. జయమల్లుఁ డట్లుచేయుదునని ప్రమాణముచేసి నమ్మిక వొడమునట్లు సంచరించి తారాదేవినిం జూడగోర నామెతండ్రి దాని కంగీకరించె వారుభయులు పరస్పరసందర్శనము చేయువేళ జయమల్లు డామె చక్కదనముమ జూచి పరనశత్రువుఁజెంది మతిభ్రష్టుఁ డాటచేతనో లేక రాజపుత్రు లందఱు మైకమునిమిత్తము ద్రావు నల్లమందు మద్దతు మితిమీరఁ ద్రావుటచేతనో యామె గౌరమునకుఁ దనగౌరవమునకుఁ దగినట్లు వత్తింపి యాబాలిక నవమానించె. వెంటనే యభిమాననిధియగు నామెతండ్రి ఖడ్గపాణియై వచ్చి జయమల్లుని నిలుచున్న వానిని నిలుచున్నయట్ల ఖండించివైచె.

జయములుని మరణవాతలు రాయములు మహారాజునకుఁ దెలిసినప్పుడు వాని కొలువునందున్న రాజపుత్రు లనేకులు కోపోద్దీ పితులై తారాదేవితండ్రినిం దెగటార్చి పగదీర్చుకొనక తప్పదని రాణాతో విన్నవించిరి. రాణా వారిని వారించి యిట్లనియె. రాజ్య ముచు గోల్పోయి నిలువ నీడలేక మనయండనుండి యెట్టెటో కాల తేపము నేయుచున్న యారాజున కంత యవమానము చేసినవాఁడు నాకొడుకై నను జావవలసినవాఁడే, మానరక్షణమునకై యీసాహస మొనర్చిన యారాజుశౌర్యమునకు మెచ్చి బదనూరుభూముల నతని బహుమానములుగ నిచ్చుచున్నాను.

అంత గొన్నినాళ్ళకు పృథివిరాజు తనసోదరుని మరణమును తారాదేవి యొసర్చిన ప్రతిజ్ఞయు విని సత్వరంబుగబదనూరునకువచ్చి తన్ను వివాహమాడు మని యామెనడిగెను. తనతండ్రిని రాజ్యప్రతి స్థితునిఁ జేయువానినేగాని వివాహమాడ నని యామె యెప్పటియట్ల పలుకుటయుఁ బృథివిరాజుట్లు చేయుదునని శపథముచేయవానిసాహస ములయందు నమ్మిక గలిగి తారాదేవినిచ్చి యామెతండ్రి యతని వివాహముచేసెను. వధూవరు లిరువురును తోడొప్పట్టణమును బట్టు కొనుటకు సమయము వెదకుచుండిరి. అంతలో తురకల మొహరము పండుగ వచ్చెను.

తురకరాజువాసిసైనికులుచుట్టములునానందపరవశులై యుత్సవములం జూచుచుండిరి. పండుగ కడపటిదినము నీళ్ళంబడిన వెనుక పీఠులను శవాకారముగఁగట్టి తురకలు నాలుగువీధుల మొగలోబెట్టి వారియాచారప్రకారము దుఃఖించుచుండిరి. జను లనేకులు గుంపులు గూడి యావినోదమును జూచుచుండిరి. అప్పుడు గంభీరాకారములు ను చిత్రవేషములుం గలిగిన మువ్వరు మనుష్యులాగుంపులో గానఁ బడిరి. తురకరాజు తనమేడమీఁదనుండి యాయుత్సవమునుజూచుచు

కొత్తమనుష్యులపై దృష్టినిలిపి వారెవ్వరని ప్రక్కవారి నడిగెను. ఆమాటలు వానినోటినుండి కడదేరరాకమునుపె రివ్వురివ్వున యొక బాణ మాగుంపులోనుండి వెడలి నిలుచున్న యారాజును గుఱాలున నేలంబడవైచి శవముగఁజేసెను. అంతట నగరమంతయుఁ గళవళము పుట్టెను. ఉత్సవముఁ జూడవచ్చినవారు నిర్విణ్ణులై పరుగెత్తిరి. మ్లేచ్చసైనికులు యదాయడలైరి. ఆకొత్తమనుష్యులు మువ్వురు పృథ్వి రాజు తారాదేవి వారిసేవఁడుదక్క మరొకరుగారు. వారు వచ్చిన పని నిర్వర్తింపఁబడినదిగాదాయని యూరుబైటకుఁ బోవుచుండిరి. అప్పుడు కొండలు మ్లేచ్చసైనికులు ధైర్యముఁ దెచ్చుకొని వానిరివలయు నారంభించిరి. ఆమువ్వురు వారిని లెక్కసేయక చనుచుండ నగర ద్వారమువద్ద కొండవంటి యొకయేనుఁగు వారికడ్డమువచ్చి. తోడనే తారాదేవి యొరలోనుండి ఖడ్గము నూడఁబెట్టికి రులిపించి తొండమును సఱికి యేనుఁగును పీనుఁగును గావించె.

అనంతర మామువ్వురు నూరుబైట సిద్ధముగానున్న తమసైన్యముంగలసికొని యనాయకమై యరాజకమైన మ్లేచ్చసైన్యము పయింబడి దానిం జెల్లాచెదరుగాఁజేసిరి. కాలికొలఁది పరుగెత్తినవారు తక్కఁదక్కిన మ్లేచ్చులుపాతులైరి. తారాదేవియొక్క మనోరథము సంపూర్ణముగ సఫలమయ్యె. తోడనగర మామెతండ్రి స్వాధీనమాయె. సాటితురకరాజునకు జరిగిన పరాభవమునుపిని యజమీరును బాలించుచున్న మ్లేచ్చప్రభువు పృథ్విరాజును దండింపవలయునని నిశ్చయించుకొనెను. ఆవాతెఱవిని పృథ్విరాజు వాడు తనమీదికివచ్చువఱకుఁ గనిపెట్టికొనియుండక తానే వానిమీదికి ముందుగ యుద్ధమునకు సిద్ధమయి సైన్యముం గూర్చుకొని తనజాడ వారెఱుంగకుండ నడిరేయి పయనముజేసి యుదయమగునప్పటి కాయూరుఁజేరి వారిఁజలఁబులు నోడించి కొట నొక్కపూటలోఁ బట్టుకొనియె.

రాయమల్లుడు తనకుమారుని మహాసాహసములు విని యానందపరవశుడై వానిం దననన్నిధికి రమ్మని వర్తమానమంపె. జయమల్లుడు కులమునకు పరాభవముఁదెచ్చి దుర్మరణము నొందుటయు సంగునిజూడ యొక్కింతయుఁ దెలియరాకుండుటయుఁ దలంచి రాయమల్లుడు పృథివిరాజొక్కడే తనకుం గొడుకని యెంచి చిత్తూరునకు రావించి వానిని సబహుమానముగా నాదరించె. పృథివిరాజును తండ్రికి విధేయుడై యుండఁదలంచెను కాని, వానికే జిత్తూరునగరమున శూరకర్మములుమాని సోమరియై భోగపరాయఁబడై యుండుట కిష్టము లేకపోవుటచే తనయిచ్చవచ్చిన తెఱంగున వీరవిహారము నలుపుటకు మీనారు దేశమున పడఁచుటిభాగముననున్న కమల్మయిర్ కోటలోఁ గాఁపురముచేయఁదలంచి నుచ్చటికిఁబోయెను. ఆకోట యిప్పుడు మిక్కిలిపాడుపడియున్నను మిగిలినభాగములు జూచువారికి దాని తొంటిగొప్పతనము తెలియకపోదు. దృఢమయిన తాతిగోడలు మహోన్నతములయిన గోపురములు బురుజులు మంచిమంచి మేడలు గలిగి యాకాలమున నచి సకలసౌఖ్యనిధానమై శత్రువుల ర్భేద్యమయి యుండెను. పృథివిరాజుండు భార్యానమేతుడై వసియించి దుష్టుల దండ్రించుచు దొంగలనడఁచుచు హాయిగనుండె. రాజపుత్రులనేకు లా మహావీరుని గొలుచుటకువచ్చి యాశఁడు చిచ్చులుకుమన్న నురుకుటకు సిద్ధముగనుండిరి. ఇట్లుండి పృథ్విరా జొకనాఁడు తండ్రిని దర్శించుటకు చిత్తూరునకువచ్చెను. అప్పుడు రాయమల్లుడు మాళవరాజు యొక్క సేవకునితో మిక్కిలి చనువిచ్చి తనగౌరవమునకు దగనట్లు వానితో మాటలాడఁజొచ్చె. ఆసంభాషణమువిని పృథ్విరాజు సేవకుఁడు చనినవెనుక తండ్రినిఁబిలిచి యట్టిసీచుల కంతచనువిచ్చి మాటలాడుట రాణావంటివాని కనుచితమనియు నాఁడుజరిగిన సంతభాషణము తనకేకాక రాజబంధువుల కందఱకు నలుకపుట్టించినదనియు నట్టి

చనువులింక నియ్యగూడదనియుఁజెప్పెను. రాయమల్లుఁ డామాటలు విని కుమారునితో “నాయనా! నీవు మహాసాహసుండవు. రాజులం బట్టి బంధింపఁగలవు. నాకంత ప్రయోజకత్వములేదు. నేను చుట్టుప్రక్కరాజులతో మంచిమాటచేసికొని యెట్టెటో నారాజ్యముఁ గాపాడుకొనుచున్నాఁడ” నని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

పృథ్వీరాజుదివిని తండ్రికి మాటలతో నుత్తరమియ్యక వెంటనే యచ్చటవాసి తనసెలవునకుంబోయి యొక సేనంఘాన్నికొని మాళవదేశముపై దండువిడిసె. మాళవరాజు వాని దౌర్జన్యమునకు సైపక మహాసేనాసమేతుఁడై వేశ్యాంగసల యాటపాటలు హెగ్గడల హెచ్చరికలు వందిమాగధుల కైవారములు సెలంగ మహేంద్రవైభవముతోఁ గయ్యమునకు బయలుదేరెను. ఈమహాసేన యొకనాటిరేయి యొకచోవిడిసియుండి సంగీతసాహిత్యములతో మహాకోలాహలముచేయుచుండ రాజగుడారమునకుసమీపమునపెద్దకలకలముపుట్టెను. అదియేమగుననికొందఱుచూచునప్పటికిఁకూరశిఖామణులు కొందఱాయుధపాణులై గుఱ్ఱములనెక్కి శిబిరముంజొచ్చినిర్భయముగా రాజున్నకడ కరుగుచుండిరి. ఆకస్మికముగా శత్రువులు పయింబడుటచే మాళవసైనికులు నిశ్చేష్టులై పగతురను నిలువరింప నేరరైరి. అప్పుడు పృథ్వీరాజు సింగపుంగొదమవోలె మాళవరాజున్న గుడారములోనికి దుమికియామహారాజుం జెరబట్ట వానిసైనికులు రిచ్చవడి చూచుచుండ వానిం గొనిపోయెను. అంతఁ గొంతవడికి మాళవసైనికులు టిచ్చవాటునుండి మేలుకొంచి యాయుధముల సంగ్రహించి తమరాజును విడిపించుటకు పృథ్వీరాజు వెన్నంటి తఱుమజొచ్చిరి. ఆ సైనికులు తనకుఁ గూతవేటుదూరంబునకు వచ్చినప్పుడు పృథ్వీరాజు వారిని వారిచి సమీపమునకు రావలదనియు సాహసించి రాజును విడిపించుటకు వచ్చిరేని రాజు నప్పుడ పొడిచి చంపెదననియు రాక

నిలిచినపక్షమున రాజున కేయపాయమును నేయననియు మాళవరాజును తనజనకుని పాదములపయిం బడవైచి మఱల వానిని విడిచిపుత్తుననియు వారికి సందేశమంపెను. ఆమాటలువిని మాళవస్థానికులు వెనుకకుం జనిరి.

పృథ్విరాజు మాళవేందుని దీసికొని చిత్తూరునకుఁ బోవునప్పటికి రాయమల్లుడు కొలువుఁదీర్చియుండె. వీరగసావతారుఁ డగుకొడుకును బిక్కమొగముతోనున్న మాళవపతినిఁ జూచి రాయమల్లుడు మాళవపతి నదివరకెన్నఁడు జూచియుండమి నతఁడెవ్వరని కొడుకుం దఱచితఱచి యడిగెను. కొడుకు తండ్రితో “సీతఁడెవ్వఁడో నేను చెప్పను. శొల్లి మిక్కిలి చనువుతో మీతో మాటలాడిన యానేవకునిం బిలిపింపుఁడు. అతఁడే చెప్పఁగలఁ” డని పలికెను. రాణా యానేవకునిం బిలిపించి యతఁ డెవ్వఁడని యడుగ నాతఁడు మహేంద్రవైభవుఁడగు తనయేలిక యంతటి దశలో నుండుట గనుంగొని తీవ్రపడి నోట మాటరాక యెట్టకేల కతఁడు మాళవేందుని డని రాణాతో విన్నవించెను. రాణాయును వాని సామాన్యనట్లాదరింపక రాజునకుఁ దగుగౌరవముతో నాదరించి చిత్తూరులోఁ గొన్నిదినములుంచి వానివద్దనుండి కప్పము గ్రహించి లోబఱచుకొని నబహుమానముగ విడిచిపుచ్చె. పృథ్విరాజు తండ్రికి తనప్రతాపముఁ జూపగలిగెగదా యని సంతసించి మఱల కమలమియరుకోటకుం జనియె ఇట్టిశూరకర్మల పృథివిరాజవలీలగా ననాయాసముగఁ జేయుచుండునుగాని వానికై పెద్దప్రయత్నముఁ జేయనక్కరలేదు.

పృథివిరాజు కమలమియరుకోటకుఁ బోయి కొన్నిదినములుండునప్పటికి వాని పినతండ్రి యగు సురేశమల్లుడు రాణాపై తిరుగబాటు చేసి యుద్ధమునకు సిద్ధమయ్యెను. పూర్వము చారుణీదేవి యర్చకురాలు తనకు ప్రభుత్వము రాజ్యము వచ్చునని చెప్పినమాట

మనసులో నుంచుకొని సురేశమల్లుడది యెంతకాలమునకు నఫలము కాదయ్యెనని వగచి సాహసేలక్ష్మీ! యనుమాట నమ్మి భుజబలము చేత రాజ్యము సంపాదించఁదలచి తనసోదరుఁడును మహారాజునాయు నగురాయమల్లునిమీఁద గత్తికట్టెను. రాజుకు మున్ను మిక్కిలిసమ్మ కము గలవాఁడును దగ్గరచుట్టము నగు సారంగదేవుఁ డనురాజ పుత్రుఁడు రాజద్రోహియై సురేశమల్లునితోఁ జేరెను. వారిరువురం గలిసి మీవారు దేశముంజూచ్చి గ్రామంబుల దోచుకొని గృహంబుల పరశురామప్రీతి గావించి కొంతదేశము నాక్రమించిరి. రాయమల్లుఁడు తనసైన్యంబులం గూర్చుకొని వారిపై నడచి యెదుర్కొని సంకుల నమరము గావించి తాను నొక్కసామాన్యపుజోడువలెపోరియిరువది రెండుగాయములఁ దిని యేమియుఁ జేయలేక యుండెను. అప్పుడు రాయమల్లుని సైన్యము పగతురచేత నిర్మూలింపఁబడుటకు సిద్ధముగ నుండెను. అంతలో పృథివిరాజు వచ్చి తండ్రినేన నిర్మూలింపఁబడ కుండఁ గాపాడెను. గాని శత్రువులను పరాజయము నొందింపలేదు.

ఉభయుల నేనలు నొండొంటికి తీసిపోక వెనుకంజ యిడకచావు నకు వెరువక రాత్రులాయుధములమీఁదనే బవ్వళించుచు నెప్పుడు దెల్లవారు నెప్పుడు పోరునేయఁ గలుగునని యువ్విభులూరుచు దినము లం బుచ్చుచుండిరి. అట్లుండ నొకనాఁడు రాత్రి సురేశమల్లుఁడు మంచముపైఁ బండుకొని వ్రణవైద్యుఁ డగునొక మంగలివానిచే గాయముల గుట్టించుకొనుచుండెను. అప్పుడు పృథివిరాజు మెల్లమెల్ల గ శిబిరముంజూచ్చి సైనికులచేఁ జిక్కకుండ పినతండ్రి గుఱారమునకు వచ్చి వానికట్టుదుట నిలిచెను. వానింజూచి సురేశమల్లుఁడు భయవి స్మయములతో బలిమిని లేచెను. లేచునప్పటి కదివరకు కుట్టినగాయ ములన్నియుఁ బటాలున బగిలి నెత్తురులం గ్రక్కజొచ్చె. పృథివిరా జు వానిసంభ్రామము వారించి భయములేదని నేమమడిగెను. సురేశ

మల్లుడును “నాయనా! సుఖముగానున్నాను. నీరాకచే మఱింత సుఖము గలిగినది సుమీ” యని కుమారునకుఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చెను. పిదప పృథివిరాజు “నేనుమిక్కిలి యాఁకలిగొనియున్నాను నిన్నెప్పుడు చూతునోయెట్లుచూతునో యని బెంగగొని మాతండ్రినైన దర్శింపక యన్నమైన దినక నీతావునకు వచ్చితిని. నాకించున యన్నము బెట్టింపు”మని పినతండ్రిని బ్రార్థించె. సురేశమల్లుడు నన్నము తెప్పింప పగలెల్ల నొకరి ప్రాణంబుల నొకరుదీసికొనుటకై ప్రయత్నము చేసిన యారాచకొడుకు లిరువురు నారాత్రి జుట్టరికము నెయ్యము మెరయ కలసి మెలసి భుజించిరి. అనంతరము పృథివిరాజు పినతండ్రితో “రేపు మన కయ్యమును ముగింపవలయు”నని పలుక “నాయనా! పెందలకడ రమ్మ పో”మని సురేశమల్లుడు బదులుచెప్పి వానింబుచ్చె.

మరునాఁడుదయమున యుద్ధమారంభ మయ్యెను. ఆకయ్యమున నెప్పటియట్లు పృథ్విరాజే జయమునందె. సారంగదేవుడును సురేశమల్లుడును యుద్ధభూమివిడిచి పలాయతులైరి. పృథ్విరాజు వారిం దరుముకొనిపోవ నెడనెడ చిన్నచిన్న పోరాటంబులు జరుగుచుండె. వానిలోనయిత మెప్పుడు పృథ్విరాజే విజయమునందుచువచ్చె. ప్రళయాంతకునిఁబోలు రాచకుమారునిదాడి కోడి సురేశమల్లెట్టకేలకొక యడవిం జొచ్చి యందు నట్టనడుమ దుర్భేద్యమగు నొకప్రదేశము నెలవుఁగా జేసికొని పగతురకు తమజాడలు తెలియ వనుకొని యచ్చటనుండెను. అట్లుండ నొకనాటి రేయి నిశ్శబ్దమైన యడవిలో కత్తులరాపిడిచప్పుడువినంబడియె. అదివిని సురేశమల్లుడు మాయన్నకొడుకు వచ్చినట్లు తోచుచున్నదని యింక నేమోచెప్పు బోవుచుండఁగనే పృథ్విరాజు సపరివారముగ వానిముందరకు దుమికి ఖడ్గముతోఁ బినతండ్రి నొక్కయేటు యేయుటయు సారంగదేవుడు

వానికడ్డమువచ్చి సురేశమల్లుడు గాయములచే బీడితుడై కదలలేక
యున్నవాడు. తొల్లి యిరువదిదెబ్బలకైనను సరకునేయని యీ
శూరు డిప్పుడొక గుడ్డుకైన నోపలేడు గావున నవధ్యుడని పలికె.
అప్పుడు సురేశమల్లుడు నేను పోయిన నాయన్నకొడుకు చేతిలోనే
గదా యని పృథ్వీరాజువంకఁ దిరిగి కుమారా! కయ్యము మాను
ము. నీవు నన్ను జంపినది యొక లెక్కలోనిది గాదు. నాకుఁ
గుమారులు కలరు వారు రాజపుత్రులగుటచే వారికి సాయనంప
త్తులు గలుగును కాని మేము నిన్నే చంపుట సంభవించినయెడల చి
త్తూరుగతి యేమగునో? నిన్ను జంపి నేనెల్ల కాలము లోకనిందపాలు
గావలసివచ్చు” నని వీరపురుషాచితముగఁ బలికెను. దయనీయముల
కు పినతండ్రి పలుకులు విని పృథివిరాజు హృదయము గరుగఁ గత్తు
లొరలో నుంచుడని తనసైనికుల కానతిచ్చెను. పిమ్మట పినతండ్రి
యుం గొడుకును నొండొరుల బిగ్గశాగిలించుకొనిరి. తోడనే నిరుబల
ములు తమతమప్రాతపగలు కొండొకతడవు మరచి మరల కలసిమెల
సి కూరుచుండి యిష్టగోష్ఠిం బ్రవర్తిల్లిరి.

అనంతరము పృథ్వీరాజు పినతండ్రిని జూచి “అయ్యా! నేనువ
చ్చనప్పటికి మీరేమిచేయుచుండి”రని యడిగెను. చేయుటకేమి
యున్నది, ఉన్న మట్టుకు దిని యుబుసుపోక పిచ్చపాడి చెప్పుకొనుచుం
టిమని సురేశమల్లుడు తరమిచ్చెను. “కాని నీజాడ లరయుటకయి
నేను విశ్వప్రయత్నము చేయుచుండుట నీవెఱిగియు నింత యజాగ్ర
త్తతో నేలయుంటి”వని మరల గుమారు డడుగఁ బినతండ్రి
యిట్లనియె. “నాయనా! నే నేమి చేయగలను? నీవు నన్నెక్కడ
కాలూది నిలువకుండ దఱుముచుంటివి. నే నెచ్చటనైన తలదాచుకో
వలయునుగదా! అందుచే నిచ్చట నుంటి” నని సురేశమల్లుడు ప్రత్యు
త్తర మిచ్చె. ఆరాత్రి యట్లుగడపి మఱునాడుదయమున పృథివిరాజు

పినతండ్రినిజూచి యచ్చటకు సమీపమున నున్న భవానీదేవాలయమునకు దనతోవచ్చి యాదేవికి బలి సమర్పింపు మని యడిగెను. సురేశమల్లుడు లోకానుభవ మ్మెక్కిగినవా డగుటచే పృథివిరాజు దనకీనెపమున నేదేని యపాయము నేయునని యనుమానించియోయంతకుమున్ను కొన్ని నెలలనుండి తెరపిలేక పోరులునలుపుచు గాయములచే బీడితుడై కదలజాలకయో పృథివిరాజును జూచి క్రిందటి రాతిరి తగిలినగట్టిదెబ్బకే తాను కదలజాల కున్నవాడనని వంకపెట్టి తనబడులు సారంగదేవునిం గొంపొమ్మని యొత్తి పలికెను.

ఎవరువచ్చినను మంచిదేయని పృథ్వీరాజు సారంగదేవుని దన వెంట నాలయంబునకుం గొంపోయి యచ్చట వానింజంప నుంకించుటయు నాపీరుడును పృథివిరాజునకులొంగక కొంతసేపు పోరానర్చి తుదకు వానిచేత హతుడయ్యెను. తొల్లిమీవారు రాజులలో మొట్టమొదటివానికి నప్రతిహతమగు ఖడ్గము బ్రసాదించిన యామహాదేవికి బృథివిరాజు భక్తి మెరయ సారంగదేవుని తల బలిగా సమర్పించి తండ్రికిగల ప్రాతపగ దీర్చికొని సంతృప్తాంత రంగుడయ్యె.

సారంగదేవుని దుర్మరణవార్తలు విని సురేశమల్లు డేదియో నెపముపెట్టి యన్నకొడుకుతో జనకపోవుట చాలమేలయ్యెనని సంతసించి గుట్టమునెక్కి ప్రాణభయంబున నచ్చోటు విడిచి నవరివారముగ నొండొకయెడకు బోవదలంచి మున్ను తానుజయించి యాకృమించిన భూములకుం జనియె. ఆభూములలో నిరపాయముగ దాను నన్నినాశ్శనుండి పగతురబారి కోడి తానందు నిలువలేనప్పుడు తనభూములు రాణాకు దక్కనిచ్చుట కిష్టము లేక సురేశమల్లుడు రాజుకన్న బలవంతులు బ్రాహ్మణులేకదాయని నమ్మి వారికి దానమిచ్చినమాన్యములు రాజు మరల గ్రహించుటకు భయపడునని యాభూములను వారికి దానమిచ్చి తానెందేనిం జనియె రాణా

సురేశమల్లుడు చేసిన యాపనికి గోపోద్దీపితుడయ్య బ్రాహ్మణ ష్టేత్రములను మరల గ్రహించినచో దానును దన వంశస్థులును నటువదివేల యేండ్లు నరకకూపముల బాధపడవలయు నని నమ్మి యాబాధలు పడుట కిష్టములేక బ్రాహ్మణుల జోలికి పోవక యొక దండముపెట్టి యూరకుండెను.

అనంతరము సురేశమల్లుడు మీవారు శాశ్వతముగ విడిచి దక్షిణాభిముఖుడై చని యడవుల కొండల గుమ్మరుచుండ నొక్కనాడొక యాడుమేక తనపిల్లను తోడ్చి కబళింపకుండ నంరక్షించు చుండగా జూచితొల్లిచారుణీదేవి యర్చకురాలు తనకు జెప్పిన భవిష్యద్వృత్తాంతంబు జ్ఞప్తికిం దెచ్చుకొని యాసమయ మిప్పుడు వచ్చినదని యామేకను బిల్లను తోడ్చి బారినుండికాపాడి యాప్రాంతములందె చరియించుచు మెల్లమెల్లగ నచ్చటి యాట వికుల లోబరచుకొని చుట్టుప్రక్కలదేశ మాకృమించుకొని దేవల యనుగ్రామము దనకు నివాసముగ జేసికొని యం దొకకోట గట్టి రాజై తన జీవితశేష మచ్చటనే గడపెను దైవయోగమున సురేశ మల్లుడు తాను చిత్తూరునకు దొంగయైనను యచ్చటం బుట్టిబెరిగిన వాడగుటచే నాపట్టణమందును మీవారుదేశమునందును ప్రేమము విడువజాలక తానాపురమందభిమానము గలవాడగుటయేగాక యెల్లయపుడు చిత్తూరునే మాతృస్థానముగ నెంచుకొనవలసిన దని తనకొడుకుల కవసానకాలమున జెప్పిపోయె. ఆమాటలయందు వాని కొడుకులు విశ్వాసముంచుటచేతనే చిత్తూరున కగ్గురుచక్రవర్తివలన మహాపాయము వాటిల్లి రాణా యప్రయోజకుడై చావునకు వెఱచి యిల్లుదూరినప్పుడు సురేశమల్లుని తనయులలో నొకండు చిత్తూరు నిమిత్తము తనప్రాణములు ధారవోసె.

ఇట్లు పినతండ్రిని స్వదేశమునుండి పారదోలి యనంతరము

పృథివిరాజుతనయన్నయగు సంగుడప్పటికినిజీవించియున్నవాడనియు
వానికి వివాహ ప్రయత్నములు జరుగుచున్నవనియు విని తొల్లి
చారుణీదేవి యర్చకురాలు చెప్పినమాట తలంచి సంగుడు జీవించి
యుండినచో తనకు రాజయోగము బట్టదని వానిని వెదకి వెదకి
జంపుటకు బయనమైపోవ నిశ్చయించుకొనియె అంతలో వానిసోదరి
వచ్చి దీనమగు తనవృత్తాంతముజెప్పి సోదరుని పయన మాపెను

రాయమల్లుడు తనకూతును సిరోహిదేశపు రాజున కిచ్చి
వివాహము చేసెను ఆకన్యక చక్కదనంబునకును సౌజన్యతకును
బాతివ్రత్యమునకును బేరువడసిన యోగ్యురాలైనను మగఁ డామెను
నిరంతరమును దగిన యాదరణము నేయక నీచముగాజూచుచుండెను.
ఆరాజు నల్లమందు మద్దత్తు మితమీరునట్లు ద్రావి యొడలెఱుంగక
భార్యను కొప్పుపట్టి పాన్పుమీదనుండి లాగి రాత్రియంతయు గటకి
నేలం బండుకొన జేయుచుండెను. అభిజాత్యముగల రాజకన్యక కంత
కంటె నెక్కుడవమానము లేదు. కావున యాబాలిక తనదైన్యమును
బాపు మని సోదరునకు విజ్ఞాపనమునంపుకొనియె. పృథివిరాజుసోదరీ
వత్సలుండై సంగునిమీదికి బోవలసిన పయనము మాని సిరోహి
పట్టణమునకు బయనిమైపోయి యానగరముజేరి యధఃరాత్రమున
నెవ్వ రెఱుంగకుండ కోటగోడలందాటి యంతఃపురము బ్రవేశించి
పండుకొన్నగదిలో నిలిచె అప్పుడు సిరోహిరాజు నల్లమందుమత్తుచే
మేనుమఱచి మంచముపై బవ్వళించి యుండె వానిభార్యయు భర్త
చేత నవమానింపబడి వట్టినేలం బండుకొని యుండె.

పృథివిరాజు తన గారావు జెలియలి దురవస్థ గన్నులారఁ
గనుంగొని కోపావేశంబున పరవశత్వంబుజెంది పరాభవానలముం
జల్లార్పగోగి నిద్రించుచున్న మరఁది మీఁదికి ఖడ్గము నెత్తెను. తన
యన్న మగనిం దెగటార్చుటకు నుంకించుట జూచి యాబాలికమహా

పతివ్రత యగుటచే నట్టి కూరకార్యమున కిష్టపడక సోదరుని వారించి భత్యప్రాణముల రక్షించెను. ఈకళవశములో సిరోహి రాజు మేలుకాంచి యమదూతవలె నెదుట నిలిచిన బావంజూచి భయముచే వడకుచుండ పృథిరాజు వాని నుద్దేశించియిట్లనియె. “నీవు మా చెలియలికిఁ గావించినపరాభవమునకుఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్తంబుజెప్పె దనినుము. నీ వామె పాదములంబడి వేడుకొని యామెచెప్పల నీ తలం దాల్చితివా నిన్నురక్షించెద. లేనిచో నొక్కయేటనునిన్ను. గడతేర్చెద నని గంభీరనాదముతోఁ బలుక నానల్లమందుపిరికి చేయు నదేమియు లేక ప్రాణభయంబుననాపని కొడంబడి యట్లు చేసె.

తనచెప్పినచొప్పున నతఁడు కావించినతోడనే పృథివిరాజు మరదిం గాఁగిలించుకొని వానిపై నెనరు కలిగి యాదరింప వారిరువురు కలసిమెలిసి సౌహృద్యమున నుండిరి; కాని రాచకొమరునకు భార్యచెప్పలు నెత్తినిదాల్చుటకన్న నెక్కుడపమానము లేదు. కనుక సిరోహి రాజుహృదయమున నీ పరాభవాగ్ని రవులుచుండె. పందయగుటచే నప్పుడేమియుఁ జేయలేక యతఁడు సమయమునకయి నిరీక్షించుచుండె. పృథివిరాజు రాచనగరు దొంగతనముగాఁ బ్రవేశించినను రాజుగారికి సేహపాత్రుఁడై విందుల నారగించుచు మహా నందమున కొన్ని దినము లచ్చటపుచ్చి తన కమల్మయరుకోటకుబోవ బయనమై మరఁదని వీడుకొనియె. సిరోహి మంచి మంచి మితాయి లకుబ్రసిద్ధికెక్కిన దగుటచే రాజు మాగ్గమధ్యమున దినుమని పృథి విరాజునకు గొన్ని భక్ష్యముల నొనంగె.

పృథివిరాజు తనపై తనతండ్రిపై గత్తికట్టిన పినతండ్రిశిబిర మునకుబోయి నిర్భయముగా నిశ్శంకముగ నన్నముతిన సాహసికుఁ డగుటచేదన బావయిచ్చిన భక్ష్యములనుగూడ మనంబున నేయను మానంబు నిలువక పుచ్చుకొని మాగ్గమధ్యమున వానిని భక్షిం

చెను. భక్తిచి కొంత దవ్యరుగునప్పటికి వానిగుండెలు బరు వెక్కిరించును. నోట మాట రాదయ్యెను గుట్టముపై గూరుచుండ లేక పోయెను. అతఁ డిప్పటికి దనకోటకు కొంతదూరములోనున్న మా మాదేవి యాలయమువద్దకు వచ్చె. అక్కడనుండి యొకయడ్డుగైన గదలలేక యతఁడు కడసారి తనప్రియురాలిని గనుంగొనఁగోరి తారాదేవి నచ్చటికి రమ్మని వత్తమానమంపెను; కాని యాదేవి వచ్చు లోపలనే తనకు బ్రియనిదానంబైన యాకోటపై దృష్టినిలిపి చూచుచు సిరోహి రాజుచేసిన విషప్రయోగముకతంబున ప్రాణంబులవిడిచె.

అనంతరము తారాదేవి యచ్చటకు వచ్చి భక్తకళేబరమును గాంచి విలపించి వీరపుత్రికయు వీరపత్నియు నగుటంజేసి పతివ్రతల మాగ్గ మనునరింపనిశ్చయించి భక్తకు జటిపటిపించినిర్విచారముగ స్వయంవరమునకరుగు కన్యకవోలె చిచ్చురికి తన భక్తతో గూడ పరమ పదమొందెను. ఇప్పటికి కాదంపతులు గతించి రమారమి నాలుగువందల సంవత్సరము లైనను మామాదేవిగుడివద్ద నేటికిని తద్దంపతులు తమదేహములు నగ్నిహోత్రున కాహుతిచేసినస్థలము గనఁబడుచుండునట. పృథివిరాజు తనచేసిన యుద్ధములన్నిటియందు జయము కపటోపాయములచే నొందినను మొత్తముమీఁద నతఁ డధికసాహసుండనియు రణమున వెనుకంజ యిడని వాఁడనియుపిటికి కండలేనివాఁ డనియు జెప్పవచ్చును.

అన్నను జంపి తాను చిత్తూరు సింహాసన మెక్కడలంచుట యాతనియందొక గొప్పలోపమే యనవచ్చును. ఈతఁడు గాకరాజ పుత్రులలో మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కిన పృథివిరా జింకొకఁడు కలడు. అతఁడు చోహణవంశస్థుడు ఢిల్లీచక్రవర్తి అతఁడే మహమ్మదు గోరీ యను మేఘరాజును మొట్ట మొదట జయించి మరల నామేఘుఁడు కన్యాకుబ్జభూపాలుఁ డగుజయచంద్రుని గలిసి యెత్తివచ్చినప్పుడు

వారిరువురచే నోడింపబడి రణముఖంబున పాణములు విడిచినశూర శిఖామణి. చిత్తూరు రాజకుమారుడగు నీ పృథివి రాజును ఢిల్లీచక్ర వర్తియగు నాపృథివిరాజుని చదువరులు భ్రమచెందదగదు. కాలాంతర మందాపృథివిరాజు చరిత్రముగూడ ప్రకటింపబడును.

రాణాసంగుడు

పదునారవ శాతాబ్ద ప్రారంభమునందు మీవారు సంస్థానము నం దొక మారుమూల నొక గ్రామమున బీదకాపు కుటుంబమొకటి యుండెను. ఒక చిన్న మేకలమంద నాలుగుకాళ్ళపశువులు కట్టుకొను ముతకగుడ్డలు మొదలగునవి తక్కువారికితర సొమ్మేమియు లేదు. ప్రపంచమునం దెంతటి దరిద్రులున్నను వారికన్నదరిద్రులు కొందఱు కనబడుచునేయుందురు. ఆకుటుంబయజమాని యొకనాడు పొలము నుండి వచ్చుచుండ దారిలో చినుగుగుడ్డలు కట్టుకొని యన్నము లేక మలమలమాడుచున్న యొకక్రొత్తమనుష్యుడు వాని కగుపడెను. పశువులఁగాచుట కెవనినైన నొక సేవకునిఁ బెట్టుకొనుట కది వరకే యోచించుచుండుటచే నతఁ డీక్రొత్తవాని నాపనియందు నియోగించెను. ఆకాపువాని భార్య యీ సేవకుని దెచ్చుట కిష్టపడక పొం చెము నణగుకొని యిట్లనియె. “బ్రాహ్మణులకు బిచ్చగాండ్రకునన్నముపెట్టుట పున్నెముగాని తక్కినవాండ్రకు దానముచేసిన నేమిలాభము. దేశములో దుర్మార్గులనేకులు పనిపాటలుమాని తిరుగుచుందురు

ఈమహానుభావుఁ డెంతటివాఁడో మన మే మెఱుగుదుము ? అదిగాక పశువులను మేపుటమాత్ర మంత పైపై నున్నదా? ఆపని యందఱు జేయఁగలరా? చిన్నప్పటినుండియు యలవాటుపడిన కుఱ్ఱవాండ్రొక లొంగునుగాని పశువులు కొత్తవానిని దరికిఁ జేరనిచ్చునా? ఈమనుష్యుని వలన మనపని యగునని తోచదు.”

భార్య పలుకులు పెనిమిటి మొదట సరకుచేయలేదు. కాని పిమ్మటఁ గొన్నినాళ్ళకవియే నిశ్చయము లయ్యెను. ఏలయన సరిగా నడువనైనలేనికుఱ్ఱవాండుకొకఱ్ఱపుచ్చుకొని యదలించినంత మాత్రమున గడగడ వడఁకి దారినిఁ బోయి దారిని వచ్చుమోటపశువు లాకొత్తకాపరిని లక్ష్యమునేయక విజృంభించి తిరుగఁజొచ్చెను. యజమానుఁ డానేవకుని తెలివితేటలు గనిపెట్టి యతఁ డందుకు పనికిరాడని యాపనిలోనుండి తప్పించి యింటిపనులు నేయుమని వానిని నియోగించెను. అతని దురదృష్ట మేమోకాని యాతఁ డింటిపనులకుం బనికిరాడయ్యె ఒకనాఁడు యజమానునిభార్య రొట్టెలు కాల్చుచు తానేదో మఱియొక పనిమీఁద లోనికిం బోయి యవి మాడిపోకుండా జూచుచుండుమని నేవకునకావతిచ్చెను. నేవకుఁడునరే యని యామాటమరచిపోయి పరధ్యానముగా నుండునప్పటి కంతలోరొట్టెలు మాడి బొగ్గులయ్యెను. ఆపూట భోజనము బుద్ధిలేని సోమరిపోతు మూలమున నిష్కారణముగఁజెడిపోయెగదాయని యజమానుని భార్య యేగాక యింటిలోనున్న వారందఱు వానిపై మండిపడి “రొట్టెలు కమ్మగా వేగినప్పుడు పొట్టబద్దలగునట్లు తినుటకు నీవు నోరు తెరవఁగలవుగాని యవి మాడిపోవుచున్న వేమో చూచుచుటకుఁ గన్నులు తెరవలేవు. నేవు మా కక్కరలేదు. నీకిష్టమువచ్చిన చోటికిఁ బో” మ్మని చెప్పిరి.

ఆమందభాగ్యుఁ డామాటలు పడి బదులుచెప్పక యాయిల్లు

విడిచి మెల్లగ నవతలకు నడచెను. పశువుల కాపరిగను వంటలవాడు గను పనికిరాకున్న సతఁడు తెలివి తేటలు లేనివాఁడు కాఁడు. అతని శరీరము సుందరమయ్యు దృఢమయి చాక చక్రము కలదియు కష్టము నకోర్చునదియునై యుండెను. రాజపుత్రదేశమందుఁ బుట్టినవాఁ డెవ్వఁడుచేత నాయుధములేక సంచరింపఁడు. ఈపురుషుఁడు నిరాయు ధుండగుటయేగాక నిర్భాగ్యుఁడై దారిద్ర్యమును వెళ్ళఁబోయుచుం డెను. ధగ ధగ లాడు నతనిశరీరచ్ఛాయనబట్టి యతఁడు కాపువాఁ డనుకొనుటకు వీలు లేదు.

రాయమల్లున జ్యేష్ఠకుమారుఁ డగునంగుఁడు వాఁడట్లాక మతమువద్ద నొకరాజపుత్రప్రీతుని సహాయమున నెట్టెటో ప్రాణ ములు దక్కించుకొని యావలకు దాటి మహారాజు కుమారుని క్షాత కెవ్వఱును పశువుల కాపరులయిండ్లు వెదకి రని నమ్మిగొల్లవాండ్రితో గలిసి మెలసి కాలక్షేపముఁ జేయుచుండెను. తాను నమ్మిన గొల్లలే తన్ను లేవఁగొట్టినప్పుడు పట్టుట కాయుధము తినట కన్నము తలఁ దాఁచుకొనుటకు పంచ కష్టసుఖములు జెప్పకొనుటకు మిత్రుఁడు లేని విదేశములో నిక నెట్లు బ్రతుకుదునాయనిసంగుఁడు విచారింపఁ జొచ్చెను. అట్లు విచారించుచు నతఁ డేమియుఁ దోచక నడవులఁ దిరుగుచుండ నొకనాఁడు కొందఱు గుఱ్ఱపురౌతులు వాని కగపడి వెంటనే గుఱ్ఱమునుండి దిగి వినయమున వానిపాదములపైఁ బడి నమస్కరించిరి. శరీరమునకు గాయపుమచ్చలు కొంతమార్పు దెచ్చి నను ఆవిశాలలోచనములు ఆచక్కఁదనము నొకమాటు చూచిన వారెవ్వ రతనిని మరచిపోదు. అందుచేతనే కనఁబడిన రాజపుత్రప్రీతు లాతఁడు తమకు ముందు రాజగునని గ్రహించి సంగుని గౌరవించి “అయ్యా! మీరు బ్రతికియున్న వాతఁ పృథివిరాజు విన్నపక్షమున మీకపాయము గలుగును గనుక మేము మీరహస్యమును వెలి

పుచ్చము; కాని మేము మిమ్ము విడువక నేవించు చుందుము. ఈ ప్రాంతములకు సింహస్వప్నముగా నున్న శ్రీనగరరాజుయొక్క కొలువులో మేమున్నాము. మీరుకూడ నారాజును కొలుతురేని మీరు గావలసిన యాయుధములు గుట్టము నిప్పించెదము.” అని వారు పలుకుటయు; దాను బాగుపడుట కింతకన్న మంచినమయము దొరక దని నిశ్చయించి సంగుడు శ్రీనగరరాజు కొలువు నంగీకరించి రాజపుత్రపీఠము విశ్వాసము గలిగి నేనింప దినము లొకతర బడిగాఁ బుచ్చుచుండెను.

ఒకనాఁడు శ్రీనగరరాజు పరివారసమేతుడై ప్రయాణమున నలసి సాలసి మట్టచుధ్యాహ్వామున నెండ కోర్వలేక యొకపెద్ద మట్టిచెట్టుకింద పండుకొనెను. సంగునకు వంటయందు నేర్పు కుదుర నందున దక్కినవా రందఱు పండుకొనుచుండ నతఁడు వంట మాని యాచెట్టుకింద చల్లగఁ బండుకొనెను. అన్నమువండి వాని మితులు దెచ్చునప్పటికి సంగుడు కత్తి తలక్రిందఁ బెట్టుకొని గాఢముగనిదు రించెను. ఆమట్టిచెట్టు తొట్టలోనుండి యొక మహాసర్పము వచ్చి సంగునితలవద్ద నిలిచి పడగవిప్పి వానితల కెండ సోఁకకుండ గొడుగు పట్టిన ట్లాడుచుండెను. ఆసాము పడగమీఁద చిత్రవణములు గల యొక పక్షి యవ్యక్తమధురముగాఁ గూయుచుండెను. ఆసమయమున నొక వెట్టిగొల్లఁ డాదారిఁబోవుచు నిది యేమివంత చెప్పుమా యని నోరు తెఱచి రెప్పవేయక చూచుచుండెను. తక్కిన రాజ పుత్రులు వానిదగ్గఱకు రాగానే సంగుడు మేల్కొని కన్నులు దెర చెను. ఆగొల్లబోయఁడు నేలపైఁబడి సంగునకు సాష్టాంగనమస్కార మొనర్చి భయసంభ్రమములతో “భళి భళీ! ఈబాబు గొప్పరాజు కాఁగలఁడు. ఇంతప్రభువు లోకములో లేఁడు.

ఆమాటలు విని సంగుడు తన రహస్యము వెల్లడిచేయుట

కిష్టములేక తాను పట్టినిరుపేదననియు, దన కట్టియోగముపట్టదనియు వాదించెను. గొల్లబోయెడు వాని పలుకులు చెవిబెట్టి తనకు పాములయొక్కయు పక్షులయొక్కయు భాషలు తెలియుననియునవి రెండు నిద్రబోవువానికి మహారాజభోగముపట్టనున్న దని చెప్పుకొన్న వనియు దృఢముగాఁ బలికెను. సంగుఁ డప్పటికిని గొల్లవారిమాటలు కల్ల యని నిరసించెను. కాని శ్రీనగరరాజు తనకు బంపై పని చేయు చున్న రాజకుమారుఁడు నిజముగా బంటులా గుండకపోవుటచే నతఁ డెవ్వఁడో ప్రచ్ఛన్న వేషుఁడని నమ్మివానిజన్మవృత్తాంతాదికము నెఱిగింపు మనిబలవంత పెట్టి యెఱిగించినచో, దనకూఁతు నిచ్చి వివాహముచేసి రాజ్యమురావలసియున్న సాయముచేసి యిప్పించెద నని వాగ్దానము చేసెను.

అప్పటికి సంగునితమ్ముఁడు జయమల్లుఁడునీచమగుమరణమును బొందెనుకాని పృథివిరాజమాతృము మహాన్నతదశలోనుండెను. సంగుఁడు మొదటినుండియు దురదృష్టవంతుఁడేయగుటచే శ్రీనగరరాజు వానిని జేరదీయుట కూఁతునిచ్చి పెండ్లిచేయుట సాయముచేయఁదలంచుట మొదలగువాతలు కర్ణాకర్ణిగ పృథివిరాజునకుఁ దెలిసినందున నతఁడు తనయన్నగారిని బెద్దపులినిఁ దరిమినట్లుఁ దరిమి చంపఁదలఁచె. అంతలో దైవయోగమున సంగుని పున్నెము బాగుండఁబట్టి పృథివి రాజు తన చెల్లెలియాపద గడువఁ బెట్టుటకుఁ బోయి తనకు మిక్కిలి ప్రియమైన కమలమియరుకోటకు దిరిగి రాకయె చారుణమరణము నొందె నని వెనుకటిరాజుచరిత్రలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. పృథివిరాజు గతించిన కొన్ని దినములకె తండ్రి యగురాయమల్లుఁడు మహాదుఃఖ భారముచేత గురింగిపోయిన యామేనువిడిచి పరమపదముచుబొందెను. రాయమల్లుఁడు మీవారు దేశమున కంత యెక్కువయభివృద్ధిని దేలేక పోయినను మునుపున్న దానినిఁ జెడగొట్టుకుండఁ గాపాడెను. రాయ

మల్లుడు కృపాశుడై గౌరవనీయుడై రాజపుత్రులయం దుండఁగూ
డని శాంతరసమునకు స్థానమైయుండెను కాని కొడుకులను వంచుకొ
నలేకపోయెను.

పితు రనంతరమున సంకుడువచ్చి సింహాసనమెక్కి చారుణీ
దేవి యర్చకురాలిమాటయు గొల్లబోయనిమాటయు నిశ్చయములు
గా జేసి రణసింహుఁ డనుపేరు వహించెను ; రాజస్థానమునందె గాక
యితర దేశములందును గట్టిరాజుగదై యెక్కె ననివెల్లడి యయ్యెను.
మార్వారు, అంబగు, అజమీరు, బూందీ, గ్వాలియరు, కాల్పీ మొ
దలగు రాజపుత్రసంస్థానములు సంగునియాజ్ఞను శిరసావహించుచు
వచ్చెను. మాళవదేశముమొదలు ఆబూ యనుపర్వతశిఖరమువఱకు
నతఁ డేకచ్ఛత్రాధిపత్యము వహించెను. రాజ్య మారంభించినవెనుక
నాతఁడు పదునెనిమిది చిన్నచిన్నయుద్ధములు ఢిల్లీచక్రవర్తితోను
మాళవరాజుతోను జేసి గెలుపు చేకొనుచు వచ్చెను. ఢిల్లీచక్రవర్తి
ని యొకమారుగాక యనేకమారులు గెలిచెను. మీవారురాజ్యము
యొక్కసరిహద్దు లన్నిప్రక్కలను పెరిగెను. ఉత్తరపుటెల్ల బయానా
యను కోటవద్దనున్న పనుపుటేరు వఱకు వ్యాపించెను. సంకుడుమీ
వారు రాణాలలో నెల్ల నగ్గిగణ్యుడగుట కొకకథ కలదు.

ఒకమారు దేవతలలో నొకఁడు మనుష్యావతారమెత్తి తన
పూర్వశత్రు వగు నొకమనుష్యునిమీఁద పగతీర్చుకొనుటకు భూమి
మీదకు వచ్చి తిరుగుచు శిత్తూరునకు వచ్చెనట. సంకుడు వానిని
చూడఁగనే యతఁడు మహాపురుషుఁ డనిగ్రహించి యాదరించి గౌర
వించెనట. ఆదివ్యుఁడు సెలవుపుచ్చుకొనిపోవునప్పుడు పటుత్వముగల
యొకరక్షరేఖ నొకసంచిలోఁబెట్టి సంకునకిచ్చి దానిని మెడలోఁ గ
ట్టుకొ మ్మనియు నది మెడతో నున్నంతకాలము వానికిఁ జయము గ
లుగుననియు నదిపొరబాటునగాని దైవవశమునఁగాన వీఁపుమీఁదకు
దిరిగినపక్షమున వానికి చెడదనములు వచ్చునవనినమ్మవలసినదనియు

దృఢముగాఁ జెప్పెనట. తనమాట నిశ్చయ మనియుజువుచేసికొనుట కు దివ్యపురుషుఁడు సంగునకు నెమలియీక నిచ్చి “దీనిని దీసికొని పోయి మీనగరమునందుఁ మృతినొందినవారినందరి దీనితో స్పృశియింపుము. వారందఱు మరల బ్రదుకుదు” రని పలికెను. ఆమాట చొప్పున రాణా చిత్తూరునకు వచ్చి కనఁబడిన ప్రతిశవమున కానెమలియీకను దగిలింప నామృతకళేబరము ప్రాణవంతమైలేచి నిలుచుచు వచ్చె. అంతట దేవునిమాటలు నిజమనినమ్మి సంగు డాదివ్యపురుషునిపేర తనయూర నొకయాలయము గట్టించెను. ఆయాలయము సంగుఁడు పోయిన వెనుక చాలకాలమువఱ కుండెను.

దివ్యపురుషు డిచ్చిన రక్షరేఖ రాజపుత్రులమీఁదను మహమ్మదీయులమీఁదను పలుమాఱు ప్రయోగింపఁబడి యజమానునకు జయము కలిగించుచు వచ్చెను. కాని స్వల్పకాలములోనే మహావీరాధివీరుడై మేటిమగల గం డడగించి సహారమండలమును గడగడ వడకించిన రాజసింహమునకుఁ దనకు వెరపుగలిగింపఁగల సాహసుఁ డొకఁడు బయలుదేరుచున్నాఁ డని సంగు డించుకయు నెఱుంగఁడయ్యె. అప్పుడు సుల్తానుయిబ్రహీ మనునతఁడు ఢిల్లీచక్రవర్తిగా నుండెను. వానిక్రూరత్వము దౌర్జన్యము గర్వము మితిమీరియుండుటచే మంత్రిసామంతాదులు వానితోవేగలేక వానినివిడిచిపోయిరి. దేశమందంతట పితూరీలు బయలుదేరెను. చక్రవర్తి యొకదానిని క్రూర్యముతో నడప మఱియొకటి తలయెత్తుచుండెను. ఇట్లుండ చక్రవర్తి పతిష్ఠింపఁగఁగి ఢిల్లీమీఁద దండెత్తుమని బేబరును ప్రేరేపించుటకు కాబూలునగరమునకుఁ బోయెను.

ఈబేబరు మొగలాయివంశస్థుఁ డగుమహమ్మదీయుఁడు. ఈతని పూర్వులు చంగీనుఖాను టామరులేను మొదలగువా రింతకుమున్ను హిందూస్తానముపై దండెత్తి తురకలకందఱకు దారిచూపిరి. బేబరు

చిరకాలమునుండి హిందూదేశముపై నెపుడుదండెత్తుదునాయని యూటలూరుచు మంచియదనుకై వెదకుచుండెను. అదివఱ కతఁ డొకసారి పాంచాలదేశముపై దండెత్తెను. ఆదండయాత్రలో నతనికి రాజ్యలాభమంతగా లేకపోయినను వానిసైనికులు పర్వతమయముగు తమగొడ్డుదేశముల నెన్న డెఱుంగని మహాభాగముల రత్నగర్భముగు హిందూదేశమున ననుభవించుటఁజేసి యీదేశమును వదలి పోజాలక దండెత్తుమని తమయజమానునిబురికొల్పిరి. యజమానుని యొక్కయు సైనికులయొక్కయు కోరికలకుగుణముగాఢిల్లీచక్రవర్తిఁ బండుగుఁడు గూడవచ్చిపిలుచుట సంభవించెను. అందుచేత బేబరు దిట్టమయిన సేనలంగూర్చుకొని పర్వతములోనుండి బయటఁబడి పంజాబుదేశమునుగడచి తన్నెదిరింపవచ్చిన సేనల నొకదానివెనుక నొకటి జయించి కృమక్రమమున ఢిల్లీమీఁదికి వచ్చెను. అట్లువచ్చివచ్చి పానిపట్టాగ్రామమున లక్షసైన్యముతో యుద్ధమునకు సిద్ధముగానున్న ఢిల్లీయబ్రహ్మాం లోడీని గాంచెను. ఇబ్రహ్మాం రణరంగమున మృతినొంది చక్రవర్తి యని యానవాలుపట్టుటకు వీలులేనిస్థితిలో పడియుండెను. బేబరుచక్రవర్తి యగుటచే మసీదులో ప్రార్థన సతనిపేరనే జరిగెను.

మహాసేనాసమేతుఁ డగు ఢిల్లీచక్రవర్తి కాబూలుప్రభువగు చిన్నదొరచేత నోడింపఁబడుట హిందువులకు సంతోషకరము గాదయ్యె. ఏలయన నిద్దఱు గొడ్డుమాంసముఁదినపచ్చితురకలె. ఇద్దఱు హిందువుల దేవాలయములనాశనముచేయుఘాతుకులే. వారిరువురిలో నెవరుగెల్చిన వానిని దరిమికొట్టుభారము రాజసింహుఁ డగు మీవారురాణాదని జనులు చెప్పుకొనిరి.

అందుచే రణమల్లుడును తేజోరాశియు నగు సంగమహారాజు బేబరుపైఁ గత్తికట్టి కయ్యమునకువెడలెను. ఆరాజసింహునకు సాయమైయెనుబదివేలగుఱ్ఱపుదళము నుత్తమవంశజులగు నేడుగురు

మహారాజులు రావు బిరుదములు తొమ్మండుగురు సామంతులు, రావలులు రాహూత్తులనుబిరుదులుగలనాయకులునూటబదునలుగురు నడుచుచున్న కొండలవంటి యేనుగులై దువందలును వచ్చి సంగర గంగమున నిలిచె. ఈసేనం గూర్చుకొని సంగుడు మొట్టమొదట బయానా యనునూరికి బోయి యచ్చటికోటను ముట్టజించెను. ఆ ముట్టడి జరుగుచున్న కాలముననే సంగుఁ డొకనాఁ డచ్చటిపనుపునీటి యేటిలో స్నానముసేయుచుండ గంతమునందలి రక్షరేఖ వెనుక పక్కకుందిరిగి వీపుపై వ్రేలఁబడియె. అప్పుడు దనమరణ మానన్న మైనదని యతఁడు దెలిసికొని తగుప్రయత్నముఁ జేయునప్పటికి కంత లో బేబరు బయానాకోటను విడిపింపు మని పదునై దువందల సైనికుల నంపెను. కాని యాసైనికులలోఁ గొందఱుమాత్రమే బ్రతికివచ్చి రాజపుత్రపీరుఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడనియు జీతములకొఱకే యుద్ధములు సేయు ఢిల్లీసైనికులకును రాజపుత్రసైనికులకును జాలభేదము కలదనియుఁ జెప్పిరి. మీవారు రాజ్యమున కుత్తరపునరిహద్దుగానుండ వలయునని సంగుఁడు కాణ్వాహ యను గ్రామమున గొప్పమేడ గట్టించెను.

ఆమేడయెదుటనే బేబరు శిబిరము వేయించెను. ఫిరంగులబండ్లను సరకులబండ్లతో గలిపి గోనెనంచులతో గట్టి సేనలో మొదటివరుస నమర్చి వాటివెనుక సేననునిలిపెను. ఆబండ్లు చాలనిచోట్ల కాపుదల నిమిత్తము గోతులు త్రవ్వించెను. వానిఫిరంగులలో జయఫిరంగి యను పేర నొకఫిరంగి యుండెను. దానిని ఉస్తాదాయనుసేనానాయకు డొకఁడే మిక్కిలి నేర్పుతో నుపయోగించుచుండు నట. అతనిశక్తి యేమోకాని యొక్కమా రాతఁ డాఫిరంగిని దినమునకు బదియాలు సార్లులైనను బ్రయోగింపఁ గలిగియుండె నట. ఆయుద్ధ ముభయ కక్షలవారికిఁ గడుబాధకరముగ నుండెను; కాని పెనుండి చూచిన

వారికి మిక్కిలి వినోదముగ నుండెను. ఉభయులు నొకరి కొకరు దీసిపోవువాడు కాదు. జన్మమంతయు యుద్ధములయందే గడపి దేశ సంరక్షణములమిత్తము రక్తము ధారపోసి యుద్ధములలో నొకకన్న నొకచేయి యొకకాలు పోగొట్టుకొని యెరుబది గాయములచేత తూట్లు బడియున్న శరీరము గలిగి శూరశిఖామణి యనుపేరు గాంచిన సంగుఁ డొకప్రక్కనుండెను. పెద్దపులిమీసములు మెలిపెట్టుటకైన సింగపు జూలు నూడబెరుకుటకైన వెరుకతీయనివారును గయ్యములయందు నుడమ దిరుగనివారును బ్రతికియుండిన మహాకీర్తిని మృతినొందిన వీరస్వర్గమును జూరగొనుటకు సిద్ధముగ నున్నవారు నగు రాజపుత్రుల వీరు లనేకు లామహారాజు వెరుక బాసటయై నిలిచిరి. వారందఱుఁ దరతరములనుండి పూర్వులు చేసినశూరకర్మములఁ దలంచి గర్వోద్ధీ పితులై యుండిరి. ఆ రాజకుమార రత్నములు క్రొత్తపెండ్లికూతుల ను వరించునట్లు మృత్యుదేవతలను గూడ వరించు విద్యను నేర్చికొని వీరపురుషునకు సంతఃపురమున హంసతూలికాతల్పము శాశ్వతమయిన పాన్పు కాదనియుఁ దమ యాముఖములచేఁ దెగిన పగతురకశేఖరము లతో నిండిన యుద్ధభూమియే శాశ్వతమయిన పాన్పునియు నమ్మిన మహాశూరులు.

ఇక రెండవప్రక్క నున్నవాఁడో పదునొకండేండ్ల పాము ముననే రాజ్యమున కభిషిక్తుడైనవాఁడు. పరరాజుల పీడవలన పితృ పితామహాశ్రితమయిన రాజ్యమును గోల్పోడి దేశదిమ్మరియై చిరకాలము గడపినవాఁడు అదివఱకు సమర్థుండునగరమున నతఁడు రెండు సార్లు. సింహాసన మెక్కి రెండు సార్లు దానిని వదలుకోవలసినవాఁ డయ్య నెప్పటికైన దాని మఱల సంపాదించి మఱి చావవలయునని తలంచుచుండువాఁడు. సంగునివలెనే యిల్లువాకిలి లేక గొడ్లఁగాసి కొనియు కొండలవెంబడి తిరిగియెఁ గొంతకాలము వుచ్చి యెట్టకేలకు

కాబూలు నగరమును బట్టుకొని దానికిం బ్రభువై యంతకన్న మంచి దేశమును స్వాధీనముచేసికొనుటకై యడను వెదకుచున్నవాడు. ఈ యుద్ధమునాటికైన నతడు నడివయస్సును దాటినవాడు గాక మంచి శరీరదార్ధ్యముఁ గలిగి శత్రుదుర్మిత్యుడై వెలయుచుండెను. బలము గల మనుష్యునిదగ్గఱను చెరియొకచంకఁ బెట్టుకొనికోటగోడలపై బరు గెత్తుటకును వానికి సామర్థ్యము గలదు. అతఁడెప్పుడు గుట్టపుజీను మీదనే కాపురము చేసినవాడని చెప్పవచ్చును. మార్గమధ్యముననడ్డమువచ్చిన ప్రాంతినదిని నతడు నిండువరదలోనైన ననాయాసముగానీదు కొనిపోవునేగాని దోనెలనైన నెక్కువాడుకాడు. అంతటి శూరాగ్రేసరుడయ్యి బేబరు పారశీకభాషలో మృదువయిన కవిత్వము చెప్పగల రసికుడు. అతనికి స్వమతాభిమాన మెక్కుడుగ నున్నదికాని యాయభిమానావేశముచేత శత్రురాజులయందు మంచిగుణము లేవైననున్న వానిని మఱచిపోవక వానిని మెచ్చుకొనుచు నతఁడు వ్రాసిన గ్రంథములలో నెక్కుడౌదార్ధ్యమును జూపుచువచ్చెను.

రాజానంగున కింతకంటె సుగుణవంతుఁడు నింతకంటె పౌరషశాలియునగు శత్రువుం డెన్నఁడు దొరికి యుండలేదు. రెండు తెగల వారి కది మంచియుద్ధమే. రాజపుత్రులందఱు తమ దేవాలయముల నెల్ల నేలమట్టముగఁజేసి దేవతావిగ్రహములఁ బగులఁగొట్టి పాడు చేసిన మ్లేచ్ఛులను తమకుల దేవతయగు భవానిమాత తప్పక యడచి తమకు జయమును గలిగించుననినమ్మి ధైర్యముగ నుండిరి. మొగలాయిలు విగ్రహారాధనముచేయు బాపాత్ములగు హిందువుల సంహరించుటకుఁ దోడ్పడు నని అల్లాను ప్రార్థించిరి. ఈరాజపుత్ర మొగలాయి ప్రభువులు తక్కినగుణములలో సమానులైనట్లై కైపునకునల్లమందు మద్దతుబీల్చుటలో గూడ సమానులే. పదునైదుదినములవఱకు రెండుసైన్యములు యుద్ధ మారంభింపక నొకదాని నొకటి చూచు

కొనుచు నేదిముందుగాఁ గయ్యమునకు దిగిన నేమిప్రమాద మగునో యని శంకించుచు నూరకొనిరి. బేబరు సైనికులు కొంతవఱకునిరుత్సాహములయి యుండిరి. ఏలయన వారు తమ మూలుబిడ్డలను గృహములను బాసి చిరకాలనుగుటచే నిండ్లపై నృప్తులు బార మిడిమిడి యెండలు గాయు హిందూదేశపుబయళ్ళను విడచి తమకొండగేహములకెప్పుడు పోవుమమా యని బెంగగొని స్వదేశమునకుఁ దోడ్కొని పొమ్మని బేబరును బలవంతపెట్టిరి. వెనుక బేబరు పంపిన పద్మనైదువందల సైనికులలో హతశేషులు వచ్చి సంగుని సైనికుల పేరు విన్న గడగడ వడఁకునట్లు తక్కినవారిని భయపెట్టిరి. తురక శిబిరము నంటివచ్చిన జ్యోతిష్కు లెప్పుడుచెప్పినను నీచదశనేగాని యుచ్చదశను జెప్పరైరి. అంగారకుఁ డప్పుడు పడమట నున్నందున వాని కెదుటదిక్కున నుండి యుద్ధము చేయువారికి తప్పక యపజయము కలుగునని వారు నొక్కిపలికిరి.

ఆరెండువారములలోను రాణాకును ఢిల్లీచక్రవర్తికిని సంధి మాటలు జరిగిన వని రాజపుత్రచరిత్రకారులు కొందఱు వ్రాసిరి. బేబరు తానువిదేశములలో పంచాగ్ని మధ్యమువంటి శత్రుమండల మధ్యమున నొంటిగ నుండుట యెఱుంగును. ఈయుద్ధములో తన కపజయము సంభవించెనా పగతురు నలుపురు నాలుగుమూలలనుండి వచ్చి తన్ను చుట్టుకొందురనియు నప్పుడు తాను కష్టపడి సంపాదించిన ఢిల్లీరాజ్యము చేయి దాటిపోవుటయేగాక స్వస్థానమైన కాబూలునైన చేరుటకు సంభవింపదనియు గూడ నతఁ డెఱుంగురు రాణా సంగుడు చాకచక్రము గలవాఁడు వివేకియునై మీవారు రాజ్యము నిమిత్తము స్వసౌఖ్యమును గణియింపక పాటుపడుచున్నవాఁడని యతఁడు నినియుండెను. అందుచే రాజపుత్రచరిత్రకారులుచెప్పినట్లు భయులు సంధిప్రయత్నములుచేసి యుందురనియే మనము నమ్ము

వచ్చును. ఆయొడంబడికలో బేబరుకోరిన పద్ధతులునన్నియు రాణా కష్టమానరకములు గానివియు నతఁడు తప్పక యంగీకరింపదగినవియు నై యుండెను.

పద్ధతులివి. 1. పసుపునీటియేరు మీవారు రాజ్యమునకు త్తరపు ట్లుగా నుండవలయును. 2. బేబరు ఢిల్లీ రాజ్యము నాక్రమించినందుకు రాణావారి కేటేట కొంతకప్పము నిచ్చుచుండ వలయును. కాని యట్లు సంధినిగురించి మాటలు జరుగుచుండ నగుచు బేబరు వద్దకుఁ బంపిన రాయబారి తురకలవద్ద లంచము గ్రహించి నీచుడై తనయజమానునిగుట్టు బయలుపెట్టెనని రాజ ప్రత్యుత్తరలో నొకవాడుక కలదు. ఆ రాజద్రోహి తారావంశస్థుడగు శిలాదేవుఁ డనువాడు. బేబరు పలుమారు తానుజేసిన తప్పులను గూర్చి నిజమయిన పశ్చాత్తాపమును బడుచు వచ్చెను. దాని కుదాహరణముగ కొక చిన్నకథ గలదు.

అతఁ డదివఱకు మద్యపానము విశేషముగాఁ జేసెడువాడుక కలదు. అది ప్రాపమనియు నాకారణంబున భగవంతునకుఁ దనపై నాగ్రహంబు వొడముననియు దెలిసికొని యతఁ డాదినము మొదలు సారాయములను ద్రాగననిగొప్పయొట్టు పెట్టుకొని యంతకాలమును సారాత్రాగెడు వెండి బంగారుగిన్నెలు పళ్ళెములు ముక్కముక్కలుగా బగులగొట్టి యాముక్కలను పక్షీరులకు బీడలకు పంచిపెట్టెను. అంతతో తనివిననక యతఁడు గూనలతో నున్న సారానంతయు నేల బారబోయించి యాదినమున దనకు జయము లభించిన పక్షుమున మహమ్మదీయులవద్దనుండి తాను గ్రహించుచున్న దస్తావేజుపన్ను కొట్టివేయుదునని ప్రమాణము చేసెను. మాటలతో బోవక కార్యముజేసి చూపిన తమచక్రవర్తియొక్క మాగఁగము ననుసరించి వేనాక్షులు సామంతులు ఉమ్మరావులు అమీరులు

మొదలగువారు మున్నూరుమంది యొక్కదినము లోపుగ త్రాగ
మని శపథముచేసి త్రాగుడుతనమును మాని పవిత్రులయిరి.
ఇట్లు జరిగినపిదప బేబరు విచారగ్రస్తుడయిన సైనికులను సేనాపతులను
బిలిచి వారికి మతావేశము గలిగించి కయ్యమునకు బురికొల్పవలయు
నని తలంచి యిట్లని విజ్ఞాపనము చేసెను.

ఓ ఏరులారా! ఈప్రపంచమున బుట్టినవాడు గిట్టక
మానడు ఎప్పుడో యొకప్పు డీలోకమును విడువక తప్పదు. బ్రతి
కియుండి పరాధవములు పొందుటకంటె చచ్చి గౌరవమందుటమేలు
నేనుచచ్చినను సరే మంచిపేరుతో చనిపోయినా చాలును భగవం
తుడు దయామయుడు మన మింను గడతేనూ మతముకొఱకు
మృతినొందిన శూరులమగుదుము గెలిచితిమా దేవునిమెప్పించినవార
మగుదుము. కాబట్టి మనము మరణమునకు జంక మనియు యుద్ధ
భూమినుండి వెనుకంజ యిడమనియు నొకమాగు ప్రమాణములు
చేయుదము."

అపలుకులు విన్నవారికండఱకు పౌరుష ముక్కెక్కించెను.
సైనికులందఱు దమ వేదమగు ఖురాను జేత బట్టుకొని యుద్ధమున
గలువవలయు లేక చావవలయు నని ప్రమాణములు చేసిరి ఒడలిలో
నూపిరిలేనివాడు సయితము మతావేశముచేత పరవశత్వమునొంది
ప్రాణములపై నభిమానము వదలుకొని ముక్కాకలను దేరినపగతురం
బాడుచుటకు సిద్ధముగ నుండెను. అంతట శత్రులపయిం బడుటకు
వారేర్పాటు జేసికొన్నందున మొనలుతీరిన వెనుక బేబరు గుఱ్ఱము
నెక్కి సైనికుల కుత్సాహము గలిగించుచు సేనాపతులకు నడచుకొన
వలసిన పద్ధతులను గఱపుచు గొంతనేపు దిరిగెను.

1527 వ సంవత్సరమున మార్చి 27 వ తేది శనివారమునాడు
రాజసానముయొక్క భాగ్య మెట్లున్నదో నిణఁయించెడు యుద్ధము

జరిగెను రక్షక మఱియొక లాగైపోయినను మొట్టమొదట జయ మెప్పటియట్లు రాణానంగునికే యగునని యెల్లరు భావించిరి. బేబరు చక్రవర్తియొక్కసైన్య మదివఱ కెన్నడు రాజపుత్రువీరుల పోటు చవిచూచి యెఱుగడు. నల్లమందుమత్తుతో కన్నులెఱ్ఱబడ రాజ పుత్రయోధులు శత్రువులవయింబడి కత్తులను బల్లెములనురక్తములో ముంచియెత్తుచువీరవిహారము చేయినారంభింప, దిట్టతనమునకు పరిసిద్ధికెక్కిన కఱకుతుఱక లేమియుం జేయలేక యూరకొనవలసి వచ్చెను. పూర్వ మెన్నెన్న యుద్ధములలో నైరుల యవరిపాటుల నడచిన బేబరుయొక్క జయభిరంగియైన రాజపుత్రుల నించుకయదు పులో నుంచజాలదయ్యె. ఆసమయము నెఱిగి బేబరు మంచియుపాయము నాలోచించి తనసేనలో గొంతభాగమును గుండ్రముగా దిరిగివచ్చి రాజపుత్రుల జుట్టుకొమ్మలని యానతిచ్చి భిరంగులను ముందునకు జరిపించి మూలబలమునకు తుపాకులిచ్చిముందునడిపించిబాణ వర్షమును గురిపింప నారంభించెను. అప్పుడు రాజపుత్రసైన్యములో నొకభాగమున కధిపతియైన శిలాదేవు డనునతడు రాజద్రోహము సేయఁదలంచి గుండె రాయి జేసికొని తన సేనలతో బయలుదేరి వచ్చి శత్రువక్షమునఁ జేరెను.

పగతురసేన వచ్చి యాకస్మికముగ వెనుక దాఁకుటచేతను స్వజనము మోసపుచ్చుటచేతను, తురకలు పట్టినపట్టు విషువకపోవుట చేతను రాజపుత్రసేన యెట్లకేలకుకట్టుచెడి తిరిగిపారిపోవలసివచ్చెను. మహమ్మదీయులు రాజపుత్రసేన నొకమూలకుం దరిమి పిరంగులు బారుచేసి కొట్టఁజొచ్చిరి. అందుచేదాదాపుగా నందఱుహతులయిరి. కొందఱెట్టెటో దెబ్బలు తప్పించుకొని పాఱిపోగలిగిరి. వారిలో రాణా యొకఁడు. ఆ రణమునఁ దగిలినగాయములచేత రాణా కుంటి యగుటచే రణరంగముననుండి పారిపోవుట కతని కిష్టము లేకున్నను

నేవకులే యతనిని మోసికొనిపోయి యపాయమునుండి దాటించిరి కాని యనేకులు యుద్ధభూమినుండి విడువక పాణము విడిచిరి. అట్టి వారిలో చందావతువంశస్థుఁ డగురాజపుత్రపీరుఁ డొకడు మహా శూరు లగు మూడువందలమంది చుట్టములతో మృతినొంది రాణా వారికి తొల్లి రాజ్యము నేయునప్పు డాలోచనలు చెప్పటలో నెట్లు ప్రథమగణ్యుఁ డయ్యెనో వారినిమిత్రము పాణములు విడుచుటలో నట్లేప్రథమగణ్యుఁ డయ్యెను. అతనికి సాయమై మార్వారురాజ కుమారుఁడు మజీ యిరువదిమంది రాజకుమారులతోఁ గూడి నేలం బడియుండె. ఈయుద్ధము జరిగినదాపునకు సమీపమునందే బేబరు రణనిహతు లయినరాజపుత్రకూరులపుట్టెలతో నొకజయస్థంభమును గట్టించెను.

ఇట్లుసంపూర్ణ పరాజయమునొంది కూరుచున్నచోటనుండి కదలలేని కుంటియై యున్న రాణాసంగుఁడు శౌర్యగాంభీర్యమునందు సింహమువలె మెరుగ జూచెను తలుపు వేసికొని చిత్తూరుకోటలో దాగికొనుట కతనికిష్టము లేక కోటతలుపు లెప్పుడు తెఱచి యుండ వలసిన దని యాశించి తానెప్పటికైన శత్రువులను జయించి జయ ధ్వనులతోఁ గోటలోఁ బ్రవేశింతు నని చెప్పుచువచ్చె. ఈపరాజయ మువలన గలిగినపరాభవమును పోగొట్టుకొనునటుకు యుద్ధభూమిలో నొకగుడారము వేసికొని యదియే యిల్లుగా నతఁ డుండెనట. అది వఱకు యుద్ధములో మృతినొందిన రాజపుత్రశూరులయొక్క భార్యలు నేనలం బోగుచేసి ఢిల్లీ చక్రవర్తిమీఁదికిఁ జను మని రాణాకు సమ ర్పించిరిగాని పరాజయమునొందిన యొక్కసంవత్సరములో నేయతఁడు పరలోకగతుఁ డగుటచే నానేనలం గూర్చుకొని తురకలతో పోరు సంతటిభాగ్య మతనికిఁ బట్టదయ్యె.

సంగుఁడు విషము దిని చచ్చెనని కొందఁ జెందురు; కానియది

నిజము కాదు. చిన్నతనమునుండియు నిల్లువిడిచి తిరిగి యతఁడు పడిన కష్టములను మహాయుద్ధములయందు దగిలినయెనుబదిగాయములను విశేషించి కణ్వాహా దగ్గరజరిగినయుద్ధమును విషముకంటెనెక్కుడు తీక్షణములై వాని కకాలమరణము గలిగించెను. మీవారు రాజ్యమును పాలించిన రాజులలో సంగుడు మహాప్రతాపశాలి. అందు చేత నతఁడు యందఱికన్న గొప్పవాడని యప్పుడప్పుడుకొంద అనుచుందురు. ఆతనివెనుక సింహాసనమునకు వచ్చిన వానివంశస్థులు సంగునివలె దృఢచిత్తులై చరించినచో చిత్తూరునకు దీనదశ రాకయుండును.

సంగుని చరిత్రము సమగ్రముగాఁ జెప్పబడినది గావున నిక నతని వైరియగు బేబరు చరిత్రము నించుక చెప్పవలసి యున్నది ఇతఁడు మొగలాయివంశస్థుఁడు ఈతని పూర్వుడఁగు చంగిసుఖానుడు ఆళియా యూరోపుఖండముల రెండును దండెత్తి మిడుతలదండువంటి తురకసేనలతో నింసి రక్తప్రవాహములు ప్రవహింపఁజేసి యానాటి మానవజాతి నంతను గడగడ వడకించిన చండశాసనుఁడు. అతఁడు పదమూడవశతాబ్దముయొక్క ప్రారంభమున హిందూదేశముపై దండెత్తి సింధునదికిఁ బడమట నున్నభూముల నాక్రమించియెందుచేతనో మనదేశమున నిలువక స్వస్థానమునకుఁబోయె. వానితరువాత వాని వంశస్థుడును వానికంటెను గూర్చుడు నగు తామరలేసు 1399 వ సంవత్సరమున హిందూదేశముపై దండెత్తినచ్చెను. ఈతనికాలొకటి కుంటిగ నుండెను. సహజముగ దుర్బలుడయ్య నితఁడు మెచ్చఁదగిన మనోబలముచే మొగలాయిలకెల్ల ప్రభుపై తార్తారుదేశమున నున్న సమర్థుండునగరమున సింహాసనమెక్కి యనేకదేశముల జయించెను. బేబరు తామరలేసున కాటవతరమువాఁడు. ఇతడు తనవంశస్థులవలె ప్రతాపవంతుడెకాని వారివలె నిష్కారణముగా మానవ

జాతిని నిర్మూలించునట్టికూర్చుడు కాడు. ఇతని తలిదండ్రులు చిన్న తనమునందె మృతినొందుటంజేసి బాల్యమునందె సింహాననస్థుడై పలుమారు రాజ్యభ్రష్టుడై యనేకస్థలములయందు కొత్త రాజ్యములు స్థాపించి యెట్టకేలకు హిందూస్థానముపై దండువిడిసి ఢిల్లీచక్రవర్తియయ్యెను. ఇతఁడు ప్రతాపవంతుఁ డగుటయేగాక పారిశీకభాషలోమంచి కవనముగూడ జెప్పఁగల సమర్థుఁడు. ఇతఁడు హిందూదేశమును జయించినాఁ డన్నమాటయే గాని జయించిన పిదప పట్టుమని పది కాలములపాటు దేశము నేలలేదు, అతడు 1526 సంవత్సరమున చక్రవర్తియై 1530 సంవత్సరమున మృతినొందెను. ఆనాలుగుసంవత్సరములైనను మనస్థిరుతము లేక యుద్ధములోనే గడవవలసివచ్చెను. ఇతని మరణమునుగూర్చి యొక చిత్రకథగలదు. అతని కుమారునకు జబ్బుచేసి పాణిముమీదికి వచ్చెనట కుమారునియందు బేబరునకు మితిమీరిన ప్రేమయుండుటచే దనకొడుకును రోగవిముక్తునిచేసి తన కాజబ్బు తెప్పింపుమని భగవంతుని ప్రార్థించెనట. అతడు ప్రార్థించినట్లుగానే క్రమముగా హూమాయూనున కారోగ్యము గలుగుటయు బేబరుజబ్బువడి మృతినొందుటయు సంభవించెను. ఢిల్లీ పాలించిన మొగలాయి చక్రవర్తుల కితన మూలపురుషుడు.

కన్యాహోయద్ధ మైనతరువాత పాడుపడిన స్థలములు బాగుచేసి కొనటకును మరల పూటుపడుటకును రాజస్థానమునకు గొంత విశ్రాంతి కలిగినది. ఎవడో యొకవీరుడు మృతినొందని కుటుంబముగాని గృహముకాని లేకపోవుటచే రాజస్థానమండంతట శోకదేవత విహారము చేయుచున్నట్లు కనబడెను. ఆదారుణయుద్ధ మైనతరువాత గలిగిన విశ్రాంతిచే రాజపుత్రస్త్రీలు తమ మగవారలకు జరిగిన పరాభవపు మచ్చను దుడిచివేయగల శూరులగు కుమారులను గనిపెంచుచుండిరి.

రాణాసంగుడు పోయిన రెండుసంవత్సరములకే బేబరుచక్క వర్షియు గాలధర్మమునొందుటచే గ్రొత్తగా జయించిన భూములన్నిటిని గలియ గట్టుకొని సంరక్షించుకొను భారము వానికిమారుడగు హుమాయూనుపయి బడెను. హుమాయూను ధైర్యశాలియు నాదార్యవంతుడునయి స్వగౌరవము గాపాడుకొనువిషయమున రాజపుత్రులెంత తీవరముగా నుందురో యంత తీవ్రముగ నుండి దయాళువై సర్వజనులచేత బేమింపబడుచు వచ్చెను. రాచరికమునకుండవలసిన కౌతన్యము మనోధైర్యము చిత్తనైర్మల్యము మొదలగు గుణములు లేకపోవుటయేగాక తొల్లి వానితండ్రి కభ్యాసములయిన నల్లమందు మద్దతు మొదలగునవి వాని కలవడెను. అందుచేనతడు సిరబుద్ధి లేనివాడయి బేబరువలె నలుదెనలం జెడరియున్న రాజ్యమును కూడగట్టుకొని పాలింప లేకపోయెను.

అదియటుండ రాణాసంగుని జ్యేష్ఠపుత్రుడు రత్నసింగు రాజపుత్రకులజులవద్ద నుండు శౌర్యగాంభీర్యాది సమస్త లక్షణములు గలిగి తండ్రి పరోక్షమున రాజ్యమునకువచ్చెను. గద్దెయెక్కినతోడనే యతఁడు కోటకావలివాండ్రుం బిలిచి “తొల్లిమాతండ్రియగు రాణాసంగుడు తెరచియుంచు మనిన తలుపులు తెరచియేయుంచవలయును కాని మరల మూయవద్దు. వానినాలాగుననే యుండనిండు. ఢిల్లీ మండూరు పట్టణములే చిత్తూరునగరద్వారములగు గాక” యని నొక్కిచెప్పెను. కాని యతఁడెన్నో కష్టము లనుభవింపవలసి వచ్చెను. ఆకష్టములలోఁ గొన్ని స్వయముగ దెచ్చుకొన్నవియుఁ గొన్ని వానియనుచరుల బుద్ధిహీనతచేతను దోహబుద్ధిచేతను దెచ్చినవియునై యుండె. మొట్టమొదట నతఁడు నిగ్రహింపవలసిన ప్రబలశత్రువువాని సవతితల్లి యగు జవాహీరుభాయి. ఆమె మారువారురావుల యాడుబడుచు. తనకుఁదోచినంతయేగాని యొకరుచెప్పినట్లు వినక

పోవుటయు దురాశచే నెప్పుడు కుట్రలజేయుటయు నామెచేయు ప్రధానకార్యములయియుండెను. భత్యయగురాణానంగుడు మృతినొందినతోడినే జవాహీరుభాయి సవతికొడుకును రాజ్యభిష్టునిఁ జేయఁదలంచి తనకుమారుఁడు విక్రమజిత్తును చిత్తూరుసింహాసనమునందు నిలుపుమనియు నట్లుచేసిన పక్షమున మున్న మాశవదేశపు రాజగు మహమ్మదు చిత్తూరులో విడిచిపోయిన కిరీటమును రంతంబాల్ అనుకొండకోటను బహుమానముగ నిత్తుననియు బేబరుచక్కవతికి రహస్యముగ వత్తమాన మంపెను బేబరు పనితొందరలోనుండి తెరపితేక ఆమెకు బ్రతిత్తుత్తరమునయిన నొసంగకపోవుటచే నామె సంకల్ప మంతరించెను.

ఇదియట్లుండ రత్నసింగు అంబరుదేశపురాజు కూతును వివాహమాడదలంచి తనకత్తి యక్కడకుబంపి యామెను పెండ్లిచేసికొనెను వివాహమాడియు నెంతకాలమునకు నామెను దనవద్దకు దీసికొనిరాకపోవుటచే బూందీనంస్థానాధిపతియగు సుతాజమల్లుఁడా బాలికను వివాహమాడి తన యంతఃపురమునకు దీసికొనిపోయెను. ఈకార్యముచేత సురాజమల్లునకును రత్నసింగునకును మనసులలో గొఱిధాగ్నులు పొడమి రవులుచుండెను. అట్లుండ రత్నసింగొకసారి వసంతకాలమున నొక యడవిలో వేటాడుటకు వచ్చిన సురాజమల్లును నిష్కారణముగ బాడిచి యాతనిచేత మరల నొకపోటు తిని పగతుని చంపిన సంతోషము లేకుండ తానునుజచ్చెను రత్నసింగు స్వయంకృతాపరాధమున దెగుటచే జవాహీరువాభాయియొక్క చిరమనోరథము ప్రియత్నమకర్తలేకయే సిద్ధించెను. విక్రమజిత్తు చిత్తూరు సింహాసనమెక్కెను. విక్రమజిత్తిట్టివాడని నిర్ణయించి వాయుటకు వీలులేదు. రాజస్థానచరిత్రకారులు వానియొద్ద సద్గుణములేవియు లేవని వ్రాసిరి. బంధువులయెడను సామంతులయెడను నిరాదరణము చూ

పుటయేగాక యతడు సీచులతో నహవానము చేయుచు రాణానం గుని కొడుకయినందుకు ప్రజలవలన బొందవలసిన గౌరవమును బొందక నిరసించబడుచు వచ్చె. రాజ్యవ్యవహారములను జూడక వస్తాదులను పందెగాండ్రిన గలిసి యతడు కాలమంతయు నేల వ్యర్థము చేసెనో తెలియదు. ఇట్లు దుస్సహవానములు చేసి పాడగుచున్నను విక్రమజిత్తు నహజముగ తెలివిగలవాడని యీక్రిందికథ వలన దెలియవచ్చును. అతనికాలము వఱకు రాజపుత్రులను గుఱ్ఱములనెక్కి కత్తులు బల్లెములు పూని యుద్ధములు చేయుచుండిరి. రాజపుత్రుల శత్రువులు తుపాకులను ఫిరంగులను బూని యుద్ధము నేయుచువచ్చిరి. అందుచేత రాజపుత్రులు తరచుగ నోడిపోవుటయు మహమ్మదీయులు గెల్పుటయు సంభవించెను.

విక్రమజిత్తు బుద్ధిశాలియగుటచే రాజపుత్రులెంతసూరలులైనను నిష్పాలుజమ్ము ఫిరంగులు మొదలగు నాయుధములు లేక పట్టి కత్తులు కఠాగులు బూని గుఱ్ఱములపై నెక్కి యుద్ధముచేసినంతమాత్రమున గెలువజాలరని నమ్మి ప్రాతపద్ధతిని విడిచి కొత్తపద్ధతి ప్రకారము నూతనాయుధములను బూనవలసినదని తనవారి నందఱిని బురికొల్పెను. కొత్తపద్ధతి యనగా రాజపుత్రసూరులు యుద్ధరంగమున కొండలు గుఱ్ఱములు దిగి ఫిరంగులు కాల్చుటయు మఱికొంతలు నేలనేయుండి కాల్బలమై తుపాకులతో యుద్ధముచేయుటయునని తెలిసికొవలయుచు విక్రమజిత్తు చెప్పినమాటలు రాజపుత్రులకు మిక్కిలిగౌరవభంగమని దోచుటంజేసి వారందఱు బుట్టపోయినను గుఱ్ఱములు దిగి కత్తి విడిచి యుద్ధముచేయమని వాదించిరి. అట్టి మోటయుద్ధమువలన గలుగు నష్టమున తుపాకియుద్ధమువలన గలుగు లాభమును జూపి రాజు వారినెంత వేడుకొన్నను వినక వారు “గుఱ్ఱములమీద నుండియే శత్రువుల ఫిరంగుల బాలుపడి ప్రాణ

ములనైనను విడుతుము; కానినేల దిగితుపాకి చేతబట్టుకొని పరువు పోతిష్టలు జంపుకొనము సుమీ" యని ప్రత్యుత్తర మిచ్చిరి. అట్టి వారితోనాదించుట నిరుపయోగ మనిగ్రహించి రాణావారియెడల నానవదులుకొని జీతములనిచ్చి కొండలు సిపాయిల నేర్పఱచి వారికి నూతనపద్ధతిప్రకారము యుద్ధముచేయుట నేర్పించెను.

ఈపనివలన రాజపుత్రులకు మనసులలో రాణాపై కోర్కెగలము నిలిచెను. దానికితోడు విక్రమజిత్తుకొత్త సిపాయిలకు బహుమాన ములిచ్చి వారిని గౌరవించి వారితో గలిసిమెలిసి యుండుటచే రాజపుత్రులు తమకోర్కెగలమును లోలోపల నణచుకొనజాలక పైకి వెడలి రాణాతో గలహమునకు డీకొనిరి. రాజ్యమున ప్రతిస్థలమందు ప్రజలు రాణాయొక్క యధికారము దిరస్కరించి రాజశాసనముల నతిక్రమించి యుద్యోగస్తులను బరిహసించి యధేచ్ఛముగ దిరుగజూచ్చిరి. కొండలలోనుండు మన్నెగాండు గుంపులు గుంపులుగ జిత్తూరునగరమునకుకు వచ్చి రాణాకన్నులయెడటనుండియే ప్రక్క పల్లియల దోచుకొని పశులమందలను దోలుకొనిపోవజూచ్చిరి విక్రమజిత్తు కొండదొంగలను దరిమి కొట్టిరండని తన గుఱ్ఱపుడశములకాజాపింప రాతులందఱు నవ్వచు "జీతబత్తెము లిచ్చి నిల్విన కొత్తకాల్బలమునుబంపుడు. మేమేమి చేయగల" మని పలికిరి.

చిత్తూరు రాజ్య మట్టిదుస్థిలోనుండుటచే శత్రువులు తమతమ ప్రాతపగలు దీర్చుకొనుట కడయే నందని విజృంభించిరి. గుజరాతు దేశప్రభువగు మహమ్మదుషా యనుతుఱక కొంతకాలముక్రిందట బేబరుచేత జయింపబడి ఢిల్లీ రాజ్యముతో గల్పబడిన మాళవదేశము నాక్రమించుకొనెను. అప్పటికి బేబరు చనిపోవుటయు బరమసాధు వగుహళమాయును సోదరులచేత బంధువుల చేతనపలుచిక్కులం బడి మనస్థిమితములేక యుండుటయు బహదూరుషాకుమాళ్ళను బుచ్చుకొనుటకు మంచివీలు కలిగించెను.

అట్లు బహదూరుషా ప్రక్కలో బల్లెమై మునుపు మాశన దేశపుప్రభువు లగుతురకల నిద్దటిని చిత్తూరురాజులు ఖయిదీలుగా దీసికొనిపోయి వానిలో నొకనికిరీట మహారింది యవమానించిన ప్రాగితవుత్తాంతమును జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని సాటితురకలకు జరిగిన దారుణపరాభవమునకు దగినప్రతీకారము జేయుటకు సమయమును వెదకుచు నెట్టకేలకు విక్రమజిత్తోకసారి బూందీనగరమునకు బోయి యున్నప్పుడు పెద్దసేనం గూర్చుకొని చిత్తూరుపై దండవిడిసెను.

విక్రమజిత్తు సహజముగ దొండరవాడగుటచే దనప్రతి కత్తులు తనసేనకన్న నధికసంఖ్యగలవారై యున్నను సరకుగొనక మహమ్మదీయసైన్యములందాక నిశ్చయించుకొనెను విక్రమజిత్తు తత్సమమున నేమి సేయుటకుం దోచక మనోవేదన నందవలసి వచ్చె. కూలికి వచ్చినసిపాయిలు శత్రువుల గొప్పసేనం జూచి భయపడి పోరుటకు సాహసింపరైరి. రాజపుత్రునినికులం బోరు మని రాణా యడుగ తమ్మవమానించి జీతగాండ్ర బిలిపించిన రాజుపక్షమున నిలిచి పోర నొల్లరైరి. అట్లు పోరక పోవుటయేకాక యారాజపుత్రులు యుద్ధభూమిని విడిచి పోయి రాణాసంగునకు నొక బూందీ రాజపుత్రీకవలన బుట్టిన యొకచిన్నకుమారుని రాణాగా జేయదలంచి కోట శత్రువులబారి బడకుండ గాపాడుటకు జిత్తూరు బ్రవేశించిరి.

ఈనగరమును గాపాడుట కామీవారురాజపుత్రులకు రాజస్థానమందున్న రాజు లందఱు సాయపడిరి. కణ్వహాయుద్ధమున దమవారనేకులు నిహతు లయినను హతశేషు లగుచందావతువంశస్థులు చిత్తూరు సంరక్షణమునకు మరల సిద్ధపడిరి. ఆబూపర్వతమువద్ద నుండి యాప్రాంతముల నేలుచుండిన రావువచ్చి మీవారునకుందోడు నూపెను. అటే మఱి యిరువురురాజులును దమ ప్రాతపగలమరచి

యీయదనునవచ్చి మీవారును బాసటయై నిలిచిరి. వెనుకటిరాణా
యగు రత్నసింగు బూందీనంసానప్రభువగు వెనుకటిరావునువేటాడు
వేళ జంపెను. అతనివెనుక సింహాసనమునకు వచ్చిన యర్జునరావు
మనసులో నామాట నుంచుకొనక మెరియలవంటి తనసైనికుల నైదు
వందలమందిని దోడ్కొని చిత్తూరునకు వచ్చెను. పృథివిరాజునకును
వాని పినతండ్రి యగునురేశమల్లునకును నెంతెంత మహాయుద్ధములు
జరిగినవో పృథివిరాజు సాహసములఁ జదివినవారందఁ జెఱుగుదురు.
ఆనురేశమల్లునికొడుకు భాగీ యనునతఁడు గతించినకార్యముల దల
పక తనతండ్రిని చిత్తూరురాణాలు దేశమునుండి వెడలఁగొట్టి రని
క్రోధమునైన నిలుపక దేవలకోటనుండి కొంతబలముం దోడ్కొని
వచ్చెను. ఈపైన పేర్కొనఁబడిన శూరులేగాక మఱియు ననేకప్రభు
వులు కత్తిఁగట్టుకొని వచ్చి చిత్తూరును సంరక్షించు చున్నయాదేవత
యాపత్కాలమున రాజవంశస్థులను గాపాడక పోదని నమ్మియుత్సా
హముతో రణోన్ముఖులైరి కాని ప్రపంచములో నున్నశౌర్య
మంతయు ముద్దచేసి యొకచోటికిఁ జేర్చినను బహుదూరుమాయొక్క
పిరంగులముందట నెందుకుం గొరకాదు.

ఆతురకరాజు తన గొప్పపిరంగులను కోటబురుజుల సమీప
మునకు లాగించుకొనిపోయి వానిసేనలలోఁ బనిజేయుచున్నపోర్చు
గీనువారిచేతఁ గడునిపుణముగ బనిజేయింపఁ జొచ్చెను. ఒకమూల
నుండి దారుణము లగుఫిరంగిగుండ్లు కోటలోనున్నమనుష్యులమీఁద
బడి నాశనము చేయుచుండ రెండవమూలనుండి మరికొన్నిగుండ్లు
వచ్చి కోటగోడలను గుభాలు గుభాలు మని పడఁగొట్టఁ జొచ్చెను
పూర్వ మల్లాయుద్ధీను ముట్టడించినప్పడువలెనే యిప్పుడును దక్షిణ
దిక్కున నున్నకోటభాగము బలహీనమై యుండెను. ఆవైపుబురుజు
మీఁద బూందీప్రభు వగునర్జునరావు తన యైదువందలమంది సైని

కులతో నిలిచెను. తురక సేనలో నున్న పోర్చుగీసుదొర యాబురుజుల కెదురుగా నేలసారంగము ద్రవ్వి యందు తుపాకిమందు కూరి చాని నంటించెను అగని బ్రహ్మాండము గడగడ వడకునంతటి ధ్వనితో, బగిలి దక్షిణదిక్కుననున్న కోటగోడచునువదియైదుమూళ్ళ పొడుగున గుఱాలున కూల్చెను. అత్తిధైర్యముతో నాభాగమును గాపాడుచున్న యర్జునరావును వాని జోడులును పేలిపోయి యానవాలైనలేకుండ నశించిరి. ఈరంధ్రమునుండి మహమ్మదీయులు కోటలోఁ బ్రవేశింపఁ జూచుచుండ వీరరసావతారు లగుచందావతువంశస్థు లక్కడకు వచ్చి శత్రులు లోనఁ బ్రవేశింపకుండఁ బోరిరి. ఎక్కడనుండి యైనమఱి కొంతసేన దోడు వచ్చినగాని చిత్తూరుకోట నిలువదని యందఱు గ్రహించిరి. అప్పుడు ముఖ్యసేనానాయకు లందఱు గూడి సభజేసి యాయాపద గడువంబెట్లుట కుపాయము వెదుకఁ జొచ్చిరి. వారికి మొట్టమొదట యాలోచన జెప్పినది విక్రమజిత్తు తల్లి యగు జవాహీరుభాయి. ఆమెచుగడుపోయినస్వల్పకాలములో నే తన సవతికొడుకును రాజ్యభగింపఁ జేసి తనకుమారుని రాజుని జేయుమని తురక చక్రవర్తిని బ్రతిమాలించినందుకు నిటీవల జాలపశ్చాత్తాపమునొంది యాసమయమున తనకుమారుని లాభమునుగాని తనలాభమునుగాని జూచుకొనక మీవారుయొక్కయు చిత్తూరుయొక్కయు గౌరవమును గాపాడుకొనుటకు సమస్తవిధముల బాటుపడి తాను యుద్ధమునకు బోవుదునని, సేనానాయకులతో జెప్పి వారి నొప్పించి తనమందిరమును తనగోషాను విడిచి కవచము దొడుగుకొని యాయుధముల ధరించి కొంతసేన నడపించుకొనిపోయి యొడలు దాచుకొనక కయ్యము చేసి స్వర్గస్థురా లయ్యెను.

ఈజవాహీరుభాయిగాక రాణాసంగునకు మఱియొక భార్య యుండెను. ఆమెపేరు కర్ణావతి. విక్రమజిత్తును రాజుగా నంగీకరింపక

ఆమె కొడుకగు నుడయసింగునే రాణాగారి జేయఁదలంచి రాజపుత్రపీఠము నానాభాగములనుండి వచ్చి చిత్తూరులో బ్రాణములు విడుచుచుండిరి. వీరస్వర్ణమునుజూరకొన్న యర్జునరా వీదేవి సోదరుడే. మరణమునకుఁ జంకని శూరునిగర్భమునఁ బుట్టి శూరాగ్రేసరుడగు రాణానంగుని చెట్టబట్టిన యీ దేవియు భయమెట్టిదో యెఱుంగని సాహసికురాలేయై తనప్రాణములు విడువఁదలంచెను; కాని చిన్నకుమారుని ప్రాణములు సంరక్షించుట కతఃప్రయత్న మనియూరకొనెను. వీరందఱు గోట సంరక్షణమునకై యుపాయములు వెదకుచుండ కుమారరక్షణమునకై యామె యుపాయములు వెదకి తుడ కొకటికనిపెట్టెను.

రాజపుత్రులలో నొకచిత్తమైన యాచారము కలదు. రాజపుత్రులైన తనకేదేని యాపదవచ్చినప్పు డాయాపద దీర్చగల సమర్థుడని తనకుఁదోచిన పురుషుని శరణువేడి వానికి రత్నఖచితమైన కంకణముకాని పట్టుతోరముగాని పంపుచుండును. ఆపురుషుడు రాజపుత్రుఁడు గావచ్చును. లేక తురక గావచ్చును. ఆస్త్రీ వాని నెఱింగి యుండనక్కఱలేదు. వానిపేరు విని శరణువేడవచ్చును. ఆపురుషు డాస్త్రీని జూడవలసినయావశ్యకమునులేదు. ఆస్త్రీ పరిపినబహుమానము నాపురుషుండు ముంజేతికిం గట్టుకొని యామెను సంరక్షించుట కు గంకణము గట్టుకొన్న శూరుడై యానాఁడు మొదల మొదలు పెంపుడు సోదరుడై యామె యేదిగోరిన నది చేయునట్లు ప్రమాణము చేయును. ఒకవేళ నాస్త్రీ యీపురుషునకు బ్రాణహాని కలుగుపనులు చేయుమన్న నతఁడు చేసితిరవలయును. అవత్సమమునం దున్నాస్త్రీ లీవిధముగ గంకణమును బంపుట తమకెంతో గౌరవ మని మహమ్మదీయచక్రవర్తులు హిందూరాజులు గూడ దలంచిరి.

కర్ణావతి యీయాచారము నడపి తనకుమారుని సంరక్షించుకొనవలయు నని సంకల్పించి యంతఃపురమున మెత్తని పట్టుదారము

లతో గడువిన్నాణముగ నొకపట్టుతోరము నల్లి నమ్మికగల యొకబం
 టునుబిలిచి యిట్లనియె. శత్రుసేనలబారిఁబడకుండ తప్పించుకొని యె
 ట్లయిన హుమాయూను చక్రవర్తియొద్దకు బోయి యీతోరము
 వానికిచ్చి యీతోరమువలన మీవారురాణి యగు కర్ణావతికి నతఁ
 డిప్పుడు సోదరు డయ్యెంగావున యాపద గడువంబెట్టవలయు నని
 చెప్పెము. ఆతోరము దీసికొని యాబంటు నిరంతరప్రయాణంబుల
 ధిల్లీపురమునకు జేరి యాసమయంబున నక్కడ చక్రవర్తి లేమింజేసి
 యాశాభంగమొంది యాగ్రానగరమున బేబరువేయించిన గులాబి
 పూలతోటలో నతఁడు విహారమును జేయుచుండు నని నిశ్చయించి
 కాళ్ళీడ్చుకొనుచు నచ్చోటికిఁ బోయి యచ్చటను వానింగానక నిర్వ
 ణ్ణహృదయుడై హుమాయూ నాసమయమున పితూరీల నడచుచు
 రాజదొరహుల శిక్షించుచు బుగాళాదేశముం దున్నవా డని విని
 చిత్తూ రెక్కడ శత్రువుల పాలైపోవునో యనుభయము తన కాళ్ళ
 కింతింతనరాని సత్తువ గలిగింప నెట్టకేల కచ్చటకుంబోయి హుమా
 యూనుని సందర్శించి యాదేవియిచ్చినపారితోషిక మతనికి సమర్పిం
 చెను. సమర్పించుటయు హుమాయూను మహానందభరితుడై దానిం
 గ్రహించి యీతోరము ముంజేతికిఁ గట్టుకొని రాజపుత్ర స్త్రీరక్షణకు
 దీక్షవహించి “కర్ణావతి కేమికావలయును? ఆమె యేమడిగిన నది
 యిచ్చెద చెప్ప” మని యడిగెను. “స్వామీ! ఆమె కేమియునక్క
 ఱలేదు. ఆమె మీతోబుట్టువగుటచే చిన్నవాఁ డగు మీమేనల్లుని ర
 క్షింపుడు. ఇదియే యామె కోరిక” యని యాసేవకుఁడు ప్రత్యుత్తర
 మిచ్చెను. ఆపలుకులు విని వల్లె యని హుమాయూను బంగాళమునం
 దింకను దాను చేయవలసినపని యున్నను దానిం గట్టిపెట్టి వివత్స
 ముద్రమునం దున్నస్త్రీని సముద్ధరించుట ప్రథమకర్తవ్య మని నిశ్చ
 యించి మహాసేనాసమేతుడై రాజస్థానమునకుఁ బోవ బయన
 మయ్యెను.

అప్పటికి బహదూరషా యింకనుఁ జిత్తురుకోటలోఁ బ్రవేశింపలేదు. హుమాయూ నించుక త్వరపడినపక్షమున పట్టణము పరుల చేతం బడకయుండును. కాని యెందుచేతనో పట్టణసమీపమునకు వచ్చియు బహదూరుషా పయింబడక కాలహరణముచేసి యుదాసీనుఁ డయ్యెను. మహమ్మదీయమత ద్వేషు లగు హిందువులను గెలుచుచున్న సాటితురకమీఁద గత్తిగట్టి పోరుట తనవంటితురక కనుచితమనియు మతవిరుద్ధమనియుఁ దలంచి హుమాయూనుఁడట్లుపేక్షించె ననికొందరు చెప్పుదురు. రాజపుత్రులకుఁ బ్రత్యక్షముగ సహాయము నేయకున్నను శిల్పిచక్రవర్తి యిట్టియకార్యములు చేసినందుకు బహదూరషాను మిక్కిలి చీవాట్లుపెట్టి యధిక్షేపించె నందురు.

కోటలోనున్న రాజపుత్రులులోపలిబలము క్రమక్రమముగ క్షీణమగుటయు పయినహాయము రాకుండుటయుఁ జూచి చిత్తూరున కంత్యకాల మానన్నమయిన దనిగ్రహించి సర్వముసిద్ధముచేసికొనిరి. బాలుఁడగు నుదయుసింగును విశ్వాసముగల యొక నేపకున కప్పగించి పగతురచేతఁ జిక్కకుండ నావలకుఁ దాటించి తొల్లి లక్షణసింగునకుఁ గలిగిన దేవతాసాక్షాత్కారమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని తమకు రాజుండవలయు నని రాజపుత్రనేనాపతు లెవ్వని రాజుం జేయుదమని యోచించుచుండ దేవలకోటనుండి వచ్చిన సురేశమల్లుని కుమారుఁడు భాగీ యనునతఁడు ముందరికి వచ్చి నేను చిత్తూరురాజులకు రక్షస్పర్శగల జ్ఞాతివర్గములోనివాఁడను. నేను నాయకుడనై మిమ్మునడపెద. నన్ను రాజుం జేయుఁ డనీకోరగా నప్పుడు యధావిధిగా బట్టాభిషేకము చేయుటకు వీలులేక వారందఱు వానిని రాణాగా నేర్పఱచిరి. గోటగోడ లొక్కటొక్కటిగా నేలంగూలజొచ్చెను. చిత్తూరు నలుమొగంబులును శత్రువులు చుట్టుముట్టిరి. ఒక్కగడియలో కఱకుతురకలు బెబ్బులులవలె వచ్చి కోటలోఁ పడుటకు సిద్ధముగ

నుండిరి. అప్పుడు స్త్రీలు ప్రత్యేకముగా చితులనేర్పఱచుకొని యందు బడి చచ్చుటకు వీలులేదు. అందుచే పుట్లకొలది యెండుపుల్లలొక్కటే కాడుగ పరిపించి దానిపై బాచపులకొలది తుపాకిమందు పోయించి రాణీకర్ణావతి పదుమూడువేల రాజపుత్రస్త్రీలతో గూడి యా కాడుఁ బ్రవేశించి చిచ్చుపెట్టుకొని యగ్నిహోతృన కేకాహుతి సమర్పించెను. మిగిలనస్త్రీలుకొందఱు విసముదినియుఁ గొందఱు ఖడ్గములతో బాడుచుకొనియు కర్ణావతి మాఁగము ననుసరించిరి.

ఇట్లు నిశ్శేషముగ నంతఃపురకాంత లందఱుఁ గులాచారమును నడపి గౌరవంబును నిలుపుకొన్నపిదప హతశేషు లగురాజపుత్ర పీఠులు నిర్విచారముగ రక్తాంబరములు ధరించి యాయుధపాణులై మృత్యుదేవతం దృఢీకరించి కోటతలుపులం దీయించి ముట్టడివేయు మ్లేచ్ఛసైన్యములపైఁ బడిరి. ఆదినము ముప్పదిరెండువేల రాజపుత్రులు దేశభిమానము నిమిత్తము ప్రాణములు విడిచిరి. రాజస్థానము నందున్న శూరులందఱానాడు పంచత్వము నొందిరి.

అనంతరము బహదూరుషా చచ్చినవారితోడను చచ్చుచున్నవారితోడను నిండియున్న చిత్తూరుకోటలో పదునైదుదినములు నటకు కొలువుఁ దీర్చియుండెను. అట్లుండ హూమాయూను దండెత్తి వచ్చుచున్నవాడనువాతఁ వినిదానికిం దగినప్రయత్నములఁ జేయ నారంభించెను. బహదూరుషాయొక్క నేనలోపోర్చు గ్రీసువారుకొందఱుండి ఫిరంగులను మిక్కిలి నైపుణ్యముతో బ్రయోగించి కోటలో బరుచుకొనిరి. అందుచేనతనికి పోర్చుగీసువారిమీఁదనువారిఫిరంగులఁ మీఁదను గడువిశ్వాస ముదయింప నతఁడు వారెంతఁచెప్పిన నంత నేయుచుండెను. ఆపోర్చుగీసువారి సహాయమాన హుమాయూను రాక నడ్డగింపగల శిబిర మొకదానిని నిర్మించిదడులు గట్టించి కందకములఁ ద్రవ్వి యాశిబిరము దుర్భేద్యముగఁ జేసిరి. దానిబలము జూచుకొని

బహుదూరుషా యిక తాను సురక్షితుడ ననుకొని నిర్భయముగ నందుగూర్చుండెను.

ఆపూహము పన్నిననేర్పరులు మిక్కిలి బుద్ధిమంతులే యగుదురు. గాని శత్రువులు లోపలికి వచ్చుట యెంతకష్టమో లోపలివారు బైటికి బోవుటయు సంతయేకష్టమనుమాట వారు మరచిరి. పూహము పన్నినయతడు పరాజయము గలిగినప్పుడు సేన బారిపోవుటకుఁ దగిన వీలుండునట్లు పన్ననలయును. పోర్చుగీసువారు బహదూరుషా సేన కట్టివీలును కలుగఁజేయఁచురి. హుమాయూను సేనలనాలుగు దెనలం జుట్టుముట్టి యెక్కడచూచిన దామెయై కనఁబడుచుండెను. తన సేనకు తిండిసరకు లంతకంతకు తరిగిపోవుటయు వానిని దెప్పించుకొనుటకు మరల వీలులేకపోవుటయు సేన యావలకు బారిపోవుటకు దుస్సాధ్యమగుటయు శత్రుసేనను జయించుట స్వప్నవార్తయగుటయు నెఱిగి బహదూరుషా తనయనస్థకుఁ దానే సిగ్గుపడి యైదుగురు బంట్లను సాయము దీసికొని మారువేషము వేసికొని యరరాత్రిమున నావలబడి ప్రాణములు దక్కించుకొని సేనకర్మము సేనదని యూరకొనెను. సేన మేలుకొని ప్రభువుగానక వానకుఁ గఱిగిపోయిన యుప్పులాగున నదృశ్యమయ్యెను. బహుదూరుషా కష్టపడి జయించిన చిత్తూరుకోట హుమాయూనుని స్వాధీనమయ్యెను.

బహుదూరుషా తఱుమఁబడి యొక నెలవుననుండియొక నెలవునకు బరువులెత్తుచుఁ గొంతకాలమున కెచ్చట గానబడడయ్యె. హుమాయూను సమయమునకు వచ్చి చిత్తూరునగరమును గాపాడలేక పోయినను బహదూరుషాయొక్క మంతులె తెలివితక్కువ ప్రియత్నమువలన వానింగెలిచి వానిరాజ్యములగు మాళవఘూర్జర దేశములను స్వాధీనము చేసికొనియెను. తనసహాయమున గోరిన కర్ణావతిదేవి మృతినొందుటచేతను నామెకుమారు డగు నుదయసింగెచ్చ

టనున్నవాడో తెలియకపోవుటచేతను హుమాయూను విదేశములందున్న విక్రమజిత్తును బిలిపించి రాణాగ జేసెను మొదటచిత్తూరు రాజ్యముయొక్క నాశనమునకు గారజుడైన బేబరుయొక్క కుమారుడే మరల చిత్తూరు రాజ్యమునకు సంరక్షకుడై యుపకారముజేసి విక్రమజిత్తును సింహాసనమెక్కించి యతడు తనకు మిత్రుడు విధేయుడు నగునట్లు లేర్పాటులుచేసెను.

ఉ ద య సిం గు క థ.

చిత్తూరుయొక్క రెండవముట్టడి ముగిసిన కొలదికాలములోనే విక్రమజిత్తు మరలవచ్చి సింహాసనమెక్కి పరిపాలన మారంభించెను కాని యతడచుభవించిన కష్టములవలన నతడించుకేనియు బుద్ధిదెచ్చుకొనక మునుపటివలెనే మంత్రులను సామంతులను రాజబంధువులను నవమానించుచు వచ్చెను. వానికి లోబడిన రాజపుత్రప్రభువులందఱు విక్రమజిత్తును బారదోలి చిత్తూరుసింహాసన మెక్కగల సాహసుడు మఱియొకడు లేమిచే గొంతకాలమువఱకు నతడేమిచేసిన నదియేనహించి యుండిరి. విక్రమజిత్తుయొక్క నవతితమ్ముడగు నుదయసింగప్పటి కాటుసంవత్సరముల వయసువాడు అతనిరాజుగా జేయుదమన్న నట్టిబాలకుని రాజుగా జేయవలసిన సమయము గాదు.

ఒకనాడు విక్రమజిత్తు నిండుకొలుపుండి మజిలీపదేశపు రాజుపయి నెందుకో గోపించి వానినొకదెబ్బ కొట్టెను అదిచూచిన లోడనే సభాసదులయిన రాజపుత్రప్రభువు లందఱు నొక్కమారు దిగ్గునలేచి సభవిడిచి యావలకుఁబోయిరి. ఆయవమానమునొందిన

యజమీరురాజు కడువృద్ధుడు గౌరవనీయుడు. నిండుకొలుపులో సాటిదొరలయెదుట నట్టియవమాన మెవరికయినను దుస్సహమే. అందులో విక్రమశ్రీ యాయవమానమునకుఁ గారణుఁ డగుటచే రాజపుత్రుల కోపమునకు మేరలేకపోయెను. అంతియగాక యాపరాధవము నొందిన రాజపుత్రుఁడు తొల్లి రాణానంగుఁడు తల దాచు కొనుటకు పంచయ్యనలేక నడవులం దిరుగులాడుచున్న కాలమున వానికభయ మిచ్చి సాయముచేసిన శ్రీచగరరాజు. నంగుఁ డాతని యెడఁ గృతజ్ఞుఁడయి వానిచేసిన మేలుం దలంచి వాని కజమీరు రాజ్యము బహుమానముగ నొసంగెను.

రాజపుత్రపీరులు కొలుపు విడిచి యావలకుఁ బోయినతోడ నే చందావతుకులజుఁ డగువీరుఁడు తక్కినవారిం జూచి యిట్లనియె. “సోదరులారా! యీవరకు మనము పువ్వువాసన జూచితిమి రేపు ఫలమచుభవింపవలయునుగదా!” అనవుడు సజమీరురాజు పండు రుచియు నిప్పుడే తెలియుచున్నదని మెల్లగ ననియెను. ఈమాటలు చెవిని బడినతోడనే రాజపుత్రపీరుల కందఱకు విక్రమశ్రీత్తుపయియులు క నినుమడింప కోపా వేశమున విక్రమశ్రీత్తుయొక్కగాని నంగుని పంశ స్థలలో నెవనియొక్కగాని యధికార మంగీకరింపఁగూడ దని యందఱు పృథివీ జేసికొనిరి. ఆపత్రినానంతరమున మఱల నెవ్వని రాణా గాఁ జేయవలయునని సంశయ ముదయించెను. ఈవఱకు నంగునికు మారులిద్దరు పడుచుతనపుగరువముచేత విజృంభించి రాజవంశమున కప్రతిష్ఠయు రాజ్యమునకు దురవస్థను సంఘటించిరి. అందుచేత మరల రాజ్యము సుప్రతిష్ఠముగఁ జేయగల బహుశాలియుండిన గాని వారిమనంబునకుఁ దృప్తిగలుగదు. అట్టివాఁడెవ్వఁడని యోచింపు చుండ వారిమనంబుల కొక్కపురుషుఁడు పొడకట్టెను. నంగునిసోదరుఁడును మహాబలసంపన్నుఁడును సాహసికాగ్రణ్యుఁడును దిగంత

విశ్రాంతకీర్తియు నగువృధివిరాజుకొక కుమారుడు గలఁడు. వాని పేరు వనవీరుడు. హిందీభాషలో వానిని బస్పీరు డందురు. అతని చిత్తూరురాజ్యసంరక్షకునిగా నేర్పఱచు టుచిత మని వారు నిశ్చయించిరి. అతఁడు బలసంపన్నుఁడును సింహవిక్రముఁడు నగువృధివిరాజునకుఁ గుమారుఁడు నగును గాని చాసిపుత్రుఁడగుటచేత వానిని వారు రాణగారి జేసికొనఁజాలక కొన్నిసంవత్సరములపాటు చిత్తూరు రాజ్యమునకు కతఁడు సంరక్షకుఁడుగా నుండి దానిని క్రిమస్థితిలోనికిఁ దెచ్చినపక్షమున నింతలో నుదయసింగు యుక్తవయస్కుడై పరిపాలనకుఁ దగినవాఁడగునో కాఁడో తెలిసికొనుటకు వీలు గలుగునని నిశ్చయించిరి.

మనవీరుడు తొలుదొల్త సం దేహించి సూర్యవంశపుదీపకులు మహాసాహసులు నగు చిత్తూరురాజులు పాలించిన రాజ్యమును తన వంటి హీనకులజుఁడు పాలింపఁదగదనియుఁగావున తన కదిష్టములేదనియు వారింబ్రార్థించెను. కాని రాజపుత్రవీరుల లండఱుఁజిత్తూరు రాజ్యముయొక్క దురవస్థను పఱిించిచెప్ప రాజ్యలక్ష్మి నట్టిదురవస్థ నుండి తప్పింపఁగల సమర్థు డతఁడుతక్క వేరొకఁడు లేఁడని నొక్కిపలికి బ్రతిమాలుటచే వారిమాటం ద్రోసిపుచ్చలేక యెట్టకేల కతఁడంగీకరించెను.

కార్యగతులిట్లుండ విక్రిమజిత్తుని సవతితమ్ముడగు నుదయసింగు పసిబాలుడగుటచే రాజపుత్రప్రభువులుచేయు కుట్రలెఱుంగక యాకలి యగునప్పుడు భుజించుటయు వేడుక గలిగినప్పు డాడుకొనుటయు నిద్రవచ్చినప్పుడు పవ్వళించుటయు వ్యాపారములుగ సం తిపురమున బెనుగుచుండెను. తల్లిదండ్రులు చిన్నతనమందే గతించుటచే పున్నయను నొకదాసి వానికిఁ దల్లియై పెనుచుచుండె అదితల్లిగా తనయీడువాఁడగు దానికొడుకు తనకుం జెలికాఁడుగా నుదయసింగు క్రిమముగా నభివృద్ధి పొందుచుండె.

ఒకనాడు సాయంకాల మెప్పటియ ట్లంతఃపుర సేవకుండగు మంగలిఁ ఉదయసింగునకు నన్నముదెచ్చి పెట్టి యారగింపఁ జేసెను. రాజపుత్రగృహములలో మంగలివాండు తక్కిన పనులకుఁ దోడుగ వంటలుగూడ చేయుదురు. ఉదయసింగుభోజనముచేసియొక పాన్నుపై నిద్రపోయెను. వానిమంచముపక్కనే దాసీపుత్రుఁడును పండుకొని నిద్రించెను. పున్నయుఁ దన కన్నకుమారునికన్న నెక్కుడు ప్రేమం బెనుచుకొనుచున్న రాజకుమారుని గాపాడుకొనుచునుచుక మేలుకొని యుండె. అట్లుండ నాకస్మికముగ నంతఃపురములనుండి గోలయురోద నము వినవచ్చె. పున్న తొండరపడి యదియేమో తెలిసికొనుటకు లేచిచెవియొగ్గి వినఁజొచ్చెను. సాధారణముగ నంతఃపురములో దప్పు చేసిన బానిసలను శిక్షించునప్పుడును నందకత్తియలగు నవతు లోం డొరులతో కలహించునప్పుడును నాతఁనాదములు వినఁబడుటకలదు కాని యానాటిధ్వను లట్టివిగా నుండవయ్యె. శ్రీవణదారుణమైగర్భ నిర్భేదకమైవినఁబడిన యారోదనముమరణసంబంధమైనదిగ్రహించి పున్న యేదో యపాయము వాటిలైనని తలంచి తాను తనజాగ్రత్త మీఁదనుండెను.

అంతలో వంటలవాడగు మంగలి పరుగుపరుగున వగర్చు కొనుచువచ్చి యాకళవళమునకుఁ గారణ మేమని పున్న యడుగ నిట్లనియె. “నీవెఱుగనేయెఱుగవా? ఈమూల నుండుటచే నీ కేదియు దెలియలేదు గాబోలు మనదొరలందఱు వికృమజిత్తును సింహాసన భిష్టునిజేసి వనవీరుని చిత్తూరునకు సంరక్షకుఁడుగా నేర్పఱచిరి. ఆవనవీరుఁడు రాజ్యము స్వాధీనము చేసికొని వికృమజిత్తును వధించి నాఁడు. ఆరాజు నిమిత్తము వానిభార్యలు చుట్టములునేడ్చుచున్నారు ఈరోదనమది.”

ఆపలుకులువిని పున్న నిశ్చేష్టయై యేమియుఁదోచక పండు

కొనియున్న రాజపుత్రునిజూచి తనలో విక్రమజిత్తును జంపినవాఁడుదయసింగును బ్రతుకనిచ్చునా? రాచపురుగేది మిగిలినను వనవీరు నకు డ్డేమకరము గాదుగదా” యనుకొని చప్పుచప్పున రాజపుత్రుని మేననున్న విలువగల బట్టలు నగలు నొలిచివైచి వానినొక పండ్ల గంపలో పండుకొనఁబెట్టి మీద కొన్ని యాకులను పండ్లనుగప్పియది యొరులకంటఁబడకుండ జాగరూకతతోఁ దీసికొనిపోమ్మని మంగలి వాని కప్పగించి “నీవీక్షణమే యిచ్చటనుండి పోయి నదిలో నిసుక తిప్పమీఁద నీగంపపెట్టుకొని కూర్చుండుము. నేనుం ద్వారలోవచ్చి మిమ్ముం గలిసికొనియెడ” నని చెప్పి వానిని సాగఁదోలెను.

మంగలి యాగంపెత్తుకొని కావలివాండ్ర యెదుటనుండియే యనేక కవాటములు దాటిదాటి కోటవెలుపలికిం జనియెను. రాజ భటులు వానింజూచియు రాజులు తినగా మిగిలిన కూరలు నన్నము మంగలి తన యాలుబిడ్డల నిమిత్తము వట్టుకొనిపోవుట నిత్యము జరుగుచుండుటచే నాదినముననుగూడ నట్లే మంగలి గొనిపోవుచుండ బోలునని గంప బరీక్షించి చూడకయే వానిని విడిచివుచ్చిరి. పున్న యింకను గొంతవని చేయవలసినది. రాజపుత్రుని మీదనుండి తీసిన విలువబట్టలు తనకొడుకునకు దొడుగవలసి యుండెను.

ఆబట్టలు నిద్రించియున్న తనకొడుకునకు వినవినదొడిగి రాబోవు దురవస్థ కెదురుచూచుచు నామెకూర్చుండెను. అంతట యచిరకాలములోనే యామెకు మనుష్యుని యడుగుల చప్పుడు విన బడియె. వనవీరుడు తలుపులు దీసికొని ఖడ్గపాణియై యామె యెట్ట యెదుట నిలిచి “అమ్మా! నీయభీనమునందున్న రాజకుమారుడేడీ? ఉదయసింగును నాకు జూపుమని గంభీరధ్వనితో బలికెను. కన్నకడు పగుటచే యాదాసిహృదయము నీరై పోయినందున నేమియుం బలుక జాలక యొక్కనిముస మూరకుండి; పిమ్మట ధైర్యము దెచ్చికొని

యతడే రాజకుమారు డని చేతితో నిదురించు చున్న తనకొడుకుం జూపెను. కూరకర్బుడగు వనవీరుడు ఖడ్గముతో వానితల రెండు ముక్కలుగ నరికెను. నిదురించుచున్న దాసిపుత్రుడు నిదురించుచుండగనే కన్నతల్లికన్నులముందుట యొక్క కేకవేసి పాణములు విడిచెను. వనవీరుడును రాజ్యము నిష్కంటకమైనదని నమ్మి తాను రాణానై తినని సంతసించి సంతృప్తితో సంతఃపురము విడిచిపోయెను.

రాజకుమారుడు బ్రతికియుండిన పక్షమున దనవంటి దీనుల సనేకుల నన్నవస్త్రములిచ్చి పోషించగలడని యెంచి దాసియగు పున్న తనకుం జిత్తురు రాజకుటుంబమువారు చేసినమేలు మరువక కృతజ్ఞతగలిగి రాజపుత్రుని పాణములు గాపాడుటకై తనకుమారుని పాణముల నర్పించి యుత్తమచరిత్రగలదైయెల్లరచేతం కొనియాడ బడుచున్నది. రాజకుమారునకు దహనక్రియలు వానితీవికిదగినంత గొప్పగా జరుపబడెను. అవి ముగియువఱకు పున్న కన్నీరు సంతత ధారగా గారునల్లేశ్చి యనంతరమున కొత్తరాణావధను దక్కినరాజ బంధువుల వద్దను సెలవుగైకొని రాచనగరుఁబాసి యావలకుం బోయెను. పోయి పురమువెలుపల నేటిలో నిసుకతిప్పమీఁదగంపతో దనరాక కెదురుచూచున్న మంగలిం గనుగొనియెను. నల్లమందు పెద్దమోతాదు ప్రయోగించుట చేతనో మఱి యేకారణముచేతనో యుదయసింగు గంపలోనుండి యంతవఱకు మేలుకొనలేదు మారు మూల తీవ్రవలంబడి నొరులకంట బడకుండ నడచి యాపున్న మెల్ల మెల్లగ దేవలనగరముఁ జేరెను. ఆనగరమును చిత్తురురాజ్యము నిమిత్తము తనపాణములు విడిచిన భాగ్యీయను శూరశిఖామణికుమారుఁడు పాలించుచుండెను ఆతనివలన రాజపుత్రునకు సంరక్షణము జరుగునని దాసిపుట్టెడాన పెట్టుకొని యరిగెను ఆరాజును రాజకుమారుని దాసిని సత్కరించి యాచరించెను కాని చండశాసనుఁడు

వనవీరునకు జడిసి తనరాజ్యమునం దారాజకుమారునినిలిపినపక్షమున
దేవలకోట చిత్తూరునకు సమీపమున నుండుటచే నావాత- వేగుల
వాండ్రనలనఁగాని మఱియొకరివలనగాని వనవీరునకు దెలియకపో
దనియుఁ దెలిసినచో నతఁడు తనకెక్కువేయుననియు జెప్పి వారిం దన
రాజ్యమున నుండనీయక వేఱొకతావునకుంబంచె. దాదియు, మంగ
లియు మఱుల గంపఁజ్ఞుకొని పయనమై యిట్లుదిరిగి దంజరుపుర
మను గ్రామము చేరిరి.

ఆచూరిరాజు నుదయసింగునకు దగ్గరచుట్టమే కాని తాను
బలవంతుఁడను కాననియు బాలకునకు శరణమిచ్చినట్లు దెలిసినచో
వనవీరుఁడు తనప్రాణముల దక్కనీయఁడనియు గావునదానుసహాయ
ము చేయఁజాలననియుఁ జెప్పియతఁడు వారి నక్కడనిలువనీయకపయ
నముచేసి వేరొక తావునకు బంపెను.

ఇట్లరువురచేత నిరాకరింపబడియుఁ బున్న ధైర్యము
విడువదయ్యె. మున్ను పృథివిరాజు కొంతకాలము వసియించినకమల
మియరుకోటలో నాకాలమున జైనుమతస్థు డగునొకవత్సకుఁడు
కొంతసేనం గూర్చుకొనివాసము జేయుచుండెను. శూరులమనివీరుల
మని చెప్పుకొనుచు సమయమగునపుడు రాజపుత్రునకుశరణమొసంగ
లేని యాక్షత్రీయుల నాశ్రయించుటకన్న మతాంతరుఁ డగునీకోమటి
నాశ్రయించుటయే యుక్తమని తలంచి పున్న బాలుని, మంగలిని
వెంటబెట్టుకొని కమలమియరుకోటకు బయన మయ్యె.

ఆపున్న తానెంత రాజపుత్ర స్త్రీయైనను ఉక్కునరములనిండు
పౌరుషము గలమగవానికన్న తానెంత ధైర్యముగల దైనను నొరు
లెఱుంగకుండ నామహారణ్యమధ్యమున నాకొండమీద కనుమలం
గడచి శిఖరంబుల నెక్కిదిగి సెలయేళ్ళ దాటి ఘాతుకమృగంబుల
బారినుండి తప్పియెట్లు కమలమియరుకోట జేరినదాయని యాచిక్కు

మార్గముల నెఱిగినవారంద రాశ్చర్యపడకపోరు ఆమె యసహాయ
యై యావనమధ్యమున బోవునప్పుడు ఘాతుకమృగంబుకన్న
నెక్కుడు ఘాతుకు లగుభిల్లులు మొదలగు నడవిమనుష్యులునహిత
మామె కథను విని జాలిపడి యామెకుం దోడుపడిరి.

పూర్వకాలమున బప్పరావులకు భిల్లు డొకిండు మొగమున
టికా వేసియనగా నెట్టనిచిహ్నము వేసి నజాతికతఁడు రాజని
చెప్పినారికి లోబడియెను. అట్లే యాభిల్లులందఱు నుదయసింగు
తమకు రాజని యంగీకరించి వానికిం దోడ్పడుదు మని వాగ్దానము
చేసిరి కమలమియఱు కోటలో జైచుమతస్తు డగుకోమటి యసాసా
యనునతఁడొకనాడు తల్లియుం దానును కూగుచుండి మాటలాడు
చుండగా తననిమిత్త మొకయాడుది వచ్చి వేచియున్నదని విని
యామెను లోపలికి రమ్మనియానతిచ్చెను అప్పుడు మేలిమునుంగు
వేసికొని యున్నయొక రాజపుత్రీప్రీతి వానియెట్టయెదుట నిలిచెను
నావల్ల నీకేమి కావలయు నని యసాసా యడుగ నామె తనప్రక
నున్న రాజకుమారు నెత్తుకొనియెతఁడు నీరాజు ఈబాలకుని రక్షిం
పుమని యాబిడ్డను వానిపాదములపై బడవైచెను అసాసా కొన్ని
ప్రసన్నులడిగి పున్నవలన బాలకుని వృత్తాంత మంతయు నెఱిగి యేమి
చేయుటకు దోచక కళవళిపడజొచ్చెను. స్వామిభక్తినిబట్టి చూచి
నను మతమునుబట్టి చూచినను గౌరవమును జూచినను బాలకుని
రక్షించితీరవలయు నని యతనికి దోచెను కానిదుర్జను డగు వన
వీరునితో గయ్యమునకు గాలుద్రీవుట కిష్టము లేదు. జైనుమత
స్తునకు రాజపుత్రుని కున్నంత సమరోత్సాహము లేదు అదిగాక
రాఁదలంచిన యవస్థ తనస్వవిషయము కాకపోవుటచే నసాసా యుద్ధ
మునకు మొదలే సమ్మతింప డయ్యె. అందుచేతనతండు సం దేహించు
చు దీర్ఘాలోచనము చేయుచు ననేకకష్టములు పడిపడివచ్చినపున్న కేసి

చూచుచు తనకు రాగలయిక్కట్టులనెల్ల జెప్పుచు గాలయాపనము చేయుచుండ నంతలో నతనితల్లి కుమారుని పిలిచి 'నాయనా! యేల సందేహించి భయపడెదవు? స్వామిభక్తిగలవారు గవ్వముల గణియింపదుగదా. ఇతఁడు నీరాజగు సంగునికుమారుఁడు మనయదృష్టము బాగున్నచో మనకే జయము కలుగగూడదా' యని పలికి వాని కుత్సాహము గలిగించెను అసాసాతల్లిపలుకులచేతోషముఁ దెచ్చుకొని వారికభయ మిచ్చెను. కాని మహాసాహసికురా లగునాస్త్రి యింత కంటెనెక్కువకష్ట మగుపని యొకటి చేయవలసియుండెను ఉదయ సింగు నాఁడు మొదలుకొని యాసాసాయొక్క మేనల్లుడని చెప్పుట కువారు నిశయించిరి. అసాసాకోమటి యగుటచేత నతనివద్ద రాజ పుత్రాస్త్రి పరిచారికగా నుండిన లోకు లనుమానింతురు అదికారణ ముగా తనకొడుకు నై నంజంపుకొని వానినే నమ్ముకొని యున్నయా దాది యాబిడ్డను విడిచి పోవలసివచ్చెను. బాలకుని విడువలేక విడువ లేక పున్న యెట్లుటో విడిచికన్నులు వాచిపోవునట్లేడ్చి యొక్కడ నైనం బాలుండుఁ బాగున్న చాలునని యధేచ్ఛం జనియెను.

ఆకొండలో నుడయసింగు పెరుగుచుండ బండుగులందఱు నతఁడు వనవీరునిచేతిలో మృతినొందినాడని యొక్కయేడుపేడ్చి యూరకొనిరి. వనవీరుండును రాజకుటుంబములో వారినందఱ గడ తేర్చి తనపదవి దిట్టపరచుకొని దాను దాసిపుత్రుడనుమాట మఱచి రాజపుత్రప్రభువుల యనుగ్రహముచేతఁ దనకింత మహేశ్వర్యము పట్టినదని తలంపక తానాగర్భశ్రీమంతుఁడే యనుకొని గర్వించి తిరుగఁజూచెను అతని రాజసంరక్షకునిగా నేర్పరచిన రాజపుత్ర ప్రభువు లందఱు దమచేసిన లోపమునకు పశ్చాత్తాపమునొంది రాజపుత్రవంశమెల్ల నిర్మూలంపబడిన దనుకొని చేయునది లేక యెట్టెటో యేడుసంవత్సరములు వానిపాలనకు లోబడి యుండిరి

అటులుండ నొకమా రొకపండుగకు కమలమియరుకోట కనేక బంధువులు వచ్చి యసాసాచేత సత్కరింపబడి విందులనారగించిరి. వచ్చినరాజపుత్రుని కండఱకు లోపలమందిరమును తనవర్ణమువారగువత్సకులకు మఱియొకమందిరమునకు సతడు వడ్డనల జేయించెను. భోజనమునవేళ ససాసా మేనల్లుడు రాజపుత్రుల బంతిలోనికి బోయి యచ్చట నొకకంచములో పెరుగన్నము తిన నారంభించెను. ఆబాలుడు కోమటి యుకొని వానిని పంక్తి బాహ్యుడుగా నెంచి యావలకుంబొమ్మని రాజపుత్రులు కొండఱు బ్రతిమాలిరి. కొండఱు వేడుకొనిరి. కొండఱు బెదరించిరి. శాలుడు వేడికోలు వినిపించు కొనఁడయ్యె. బెదరింపులకు బెదరఁడయ్యె. అసాసా యాబండబాలు నేమియు నేయలేక యూరకొనియెనని కొండఱు తలచిరి. అందులో నొకరిద్దరు బుద్ధిమంతులు బాలునియొద్ద కోమటిగుణము లేవియులేక పోవుటచే నతనికి ససాసాకు నేమియు సంబంధము లేదని నిశ్చయించిరి.

అనంతరము కొంతకాలము జరుగ నొకనాడు కమలమియరు మార్గమునఁ నొకరాజపుత్రుడు మార్గవశమునఁ బోవుచుఁ దనరాక ససాసాకు దెలియఁబరచెను. వానిని సగౌరవముగాఁ దోడ్కొంటెచ్చట కసాసా తనమేనల్లుని పంపెను. రాజచిహ్నములు ధీరలక్షణములు గలయాబాలునిముఖమువైఖరిఁ జూచి యావచ్చినయతఁ డాశ్చర్యపడి యతఁ డసాసాకు చుట్టముగా డని నమ్మి వానివృత్తాంతము దెలుపుమని యసాసాను నొక్కియడిగెను. అసాసాయుఁ దగినపని చేయవలసినకాలము వచ్చినదని గ్రహించి. యాబాలుడు తనమేనల్లుడు కాఁ డనియు సంగుని మూడవపుత్రుఁ డగునునయసింగనియు జెప్పి నిజము నొప్పుకొనియెను. ఈవచ్చినరాజపుత్రునిపేరుడు తొల్లి రాణా హమీరును వితంతువయిన తనకూతు నిచ్చి వివాహము చేసి వంచించిన మాల్ దేవుని వంశస్థుడు సోనిగుట్టయనుసంస్థానమునకుప్రభువు.

ఈకొండకోటలో సంగునికుచూరుఁ డగునుడయసింగు వసించు చున్నవాడన్నవాతలు దేశమంతట కొలదికాలములోనలముకొనెను. ఆమాట నిజమో యబద్ధమో తెలిసికొని రాజపుత్రుని కన్నులార చూచుకొనుటకై మీవారునుండియు దక్కిన సంస్థానములనుండియు రాజపుత్రప్రభువులు విరామము లేక కమలమియరునకు రాదాడగిరి. ఇటు లుండ చందావతుకులన్ఱు డగురాజపుత్రప్రభువు వనవీరునివలన పరాభవము నొంది వానిని విడిచి కమలమియరుకోటకు వచ్చి రాజపుత్రుని కలిసికొనెను. వాని పరాభవకారణ మిది. పూర్వమునుండి మీవారు రాణా రాజబంధువులను విందులకుపిలిచినప్పుడు తనకెవ్వరి మీఁద నత్యంతగౌరవము గలదో వానిని గౌరవించుటకు తనకంచము లోనుండి కొంచె మెగిలియన్నము వానికిఁ బంపుట యాచార మయి యుండెను. ఈయాచారము రాణా సరిగా నడుపనప్పుడు రాజపుత్రప్రభు లనేకపర్యాయములు రాణాపైఁ గోపించుచువచ్చిరి.

ఒకమా రొక రాజపుత్రప్రభుఁడు తనకు రాణాపంపవలసిన యన్నము మఱియొకనికి పంపుటచే గోపించి విందారగింపకయే లేచి పోయెను. వనవీరుఁడు తనస్థితిని మఱచి దాను నిజముగా రాణాయే యనుకొని యాయాచారమును నడుపఁజూచి తనయెంగిలి యన్నము మీవారు ప్రభువులగు కొందఱికి పంపఁగా వారాయుచ్చిష్టమును గుడువక యూరకొనిరి. అభిమాన ధనుఁడగు చందావతు వంశజుని గౌరవించుటకు మఱియొకమా రెంగిలి యన్నమును పంప నతఁడు కోపోద్దీప్తితుండై యాకంచముపొత్తును నిరాకరించి మీదుమిక్కిలి యిల్లని వానికి వత్తమాన మంపెను “బప్పరావుల వంశస్థుని యుచ్చిష్టము దినుటయే మాకు గౌరవముకాని దాసీపుత్రుని యెంగిలి కూడు తినుట మాకు గౌరవముకా” దని చందావతువంశస్థుఁడు చివాలునలేచి తనయూరికిఁబోయి వనవీరునకు లోబడక వానిని

రాజ్యభ్రష్టునిజేయుటకై యోచించుచు సంగునికుమారుడు కమల మియరుకోటలో నున్న వాడనివిని మహానందభరితుడై యచటికిఁ జనియె ఆమహావీరునితోఁగూడ ననేకరాజపుత్రు లాకోటకుంజని కొలువుదీర్చి కతవ్యము విచారింపఁ దొడంగిరి. అప్పుడు పున్న వెనుకటిమంగలిం దోడ్కొనివచ్చి యాకొలుపుకూటముననిల్చి రాజ పుత్రుని పూర్వవృత్తాంత మంతయు వారికిం బూనగుచ్చినట్లుచెప్పి వనవీరుడు వికృమజత్తును వధించిన నాటిరాత్రి చంపబడిన బాలుడు తనకుమారుడుగాని రాజపుత్రుడు కాడనియు గడుపుదీపియైనను మానుకొని తాను రాజపుత్రుని రక్షించితినినియు నతడు సంగుని కుమారుడగు నుదయసింగనియు గోమటి మేనల్లుడు కాడనియు బ్రమాణముచేసి వానికి నమ్మకము పుట్టునట్లు పలికెను. అక్కడకు వచ్చిన రాజపుత్రప్రభువులలో నప్పుడు చోహణవంశస్థుడగు వీరుడుండెను. అతడు చిత్తూరురాణాలకు దగ్గర చుట్టము కులవృద్ధు. అసాసా యానభవారి యెదుటకువచ్చి యాబాలుడు తన మేనల్లుడు కాడని చెప్పి వానిని చోహణవంశస్థుడగు రాజపుత్రులకు జేతిలో జేయివేసి యప్పగించి తనభారము తొలగినదని సంతసించెను.

అప్పుడా వృద్ధరాజు బాలుని గొగిలించుకొని యతడు తన యేలినవాడని వానితోగలిసి వానియెంగిలియన్నము భుజించెను. అప్పు డుదయసింగు మొగమున లత్తుకటీకా యనగా రాజచిహ్నముంచబడెను. వెంటనే యచట జేరిన రాజపుత్రప్రభువులందఱు నతడు తమరాజుని వానిపాదములకు సాగిలబడి మ్రొక్కిరి.

ఉదయసింగునకు సహాయముచేయ మిత్రులు వందలకొలది వచ్చి వానికిగావలసిన సాధన సామగులన్నియు సమర్పించిరి. అట్లు వచ్చినవారిలో మొట్టమొదటివాడు ముందుగాసీబాలునివృత్తాంతము బయలుపెట్టిన సోనిగుట్టసంస్థానప్రభువు అతడు రాణితోగలయు

టయే గాక తనకూతును వానికిచ్చి వివాహము చేయఁదలచెను. సోనిగుట్టప్రభువువంటి బలవంతునితో సంబంధబాంధవ్యములుండుట మంచిదని యుదయసింగుయొక్క ముఖ్యబంధువులు దానికంగీకరించిరి కాని యీసోనిగుట్టప్రభువు యొక్క వృద్ధప్రపితామహుఁడగు మాల దేవుఁడు తన వితంతువుత్రికను రాణాహమీరునకు మోసమున వివాహము చేసినప్పుడు హమీరు మహాకోపోద్దీప్తితుండై తనసంతతివారెవ్వరు మాలదేవుని సంతతివారితో వియ్యమండఁ గూడదని శాసించెను. ఆమాట కొందఱు రాజపుత్రవృద్ధులు జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని యుదయసింగు సోనిగుట్టప్రభువు కూతును బండ్లి యాడగూడదని పట్టుపట్టిరి. అయిన నుదయసింగుని బంధుమిత్రులుకలిసి యోచించి సోనిగుట్టప్రభువుతో వియ్యమొందుట వలన గలిగెడు సనేకలాభముల నుగ్గడించి హమీరుని శాసనము రెండువందల యేండ్లనాటి దనియు దేశకాలపాత్రములనుబట్టి తామది మార్పుకొన వచ్చుననియునప్పటి సీతిని జూచిన పక్షమున రాణాహమీరే తన ప్రతిన మార్పుకొనుననియు నొక్కిచెప్పి యాపట్టుపట్టినవారి నొడంబరచి వివాహము చేసిరి.

ఉదయసింగున కన్నియు శుభశూచకము లేయయ్యెను. ఆదినములలోనే వనవీరుడు తనకూతునకు వివాహము చేసి యామెకు నైదువందలగుట్టములను బదివేల యెద్దులపై వేసి యమూల్యవస్తువులను సారె పంపెను. ఉదయసింగుని మిత్రులు కొందఱు తాసారె నడ్డముగొట్టి యానరకులను దోచుకొని ఉదయసింగు వివాహము నిమిత్త ముపయోగించిరి. ఇరువురుతప్ప పేరుప్రతిష్ఠలుగల రాజపుత్రులందఱు వివాహమునకు వచ్చిరి. వివాహమహోత్సవములు మహావైభవముతో జరిగినపిదప బెండ్లికిరాని యాయీరువురు దొరలకు బుద్ధిచెప్పుటకై తక్కినరాజపుత్రులు వారిపై దండువెడలిరి.

ఆయిరువుర నొకడు రణరంగమున వధియింపఁబడెను. రెండవవాడు తెలివిగలిగి యుదయసింగునకు లోబడియె. వనవీరుడు ఇరువురురాజ పుత్రులకు సహాయము చేయదలచి తన సేనలం గూర్చుకొనిపోయెను. కాని మంచినయమున వానిసైనికులే వాని విడిచి పగవారితో గలిసినందున నతడు నిర్విణ్ణుడై పారిపోయి చిత్తూరు గోటలో దాగెను.

రాజపుత్రులెన్ని ఫిరంగులుతెచ్చి యెన్నియేండ్లు గోటముట్ట డించినను వనవీరుడు నిశ్చయముగా గోటలో సురక్షితుడై యుండ వచ్చును కాని వనవీరుని మంత్రిపైకి తనస్వామి కిష్టముగనున్నను లోలోపల నుదయసింగునకే కడుగూర్చును. ఒకమారు చిత్తూరుగో టలోనున్న వనవీరుల సైనికులకు భోజనసామగ్రిలు కావలసియుండి నందున వేయిబండ్లమీఁద సరకులు వచ్చుచున్న వని మంత్రి వనవీరు నితోఁ జెప్పి తలుపులుపూర్తిగా దీయించెను. వేయిబండ్లును గోట లోఁ బ్రవేశించినపిదప బండ్లలోనుండి సరకులకుమారు వేయిమంది రాజపుత్రవీరులు వడివడి దిగి కావలివాండ్రు నందఱు దెగటార్చిరి.

ఉదయసింగు విజయుడై భేరీభాంకరణములతోఁ గోటలోఁ బ్రవేశించెను. వనవీరుడు వెనుక విక్రమజిత్తును నురయసింగును జే సినట్లు వాని నప్పుడు రాజపుత్రప్రభువులు చేసినచో బాగుండును. కాని తామేవాని జిత్తుదుసంతతుకునిగా నేర్పరచినందున తామే వాని జంపుట యనుచిత మని కరుణించి వానిం గడతేర్పక నకుటుం బసపరివారముగా గోటవిడిచి యావలకుఁబో మ్మని వానిని విడిచిరి. వనవీరుడును రాజ్యభ్రష్టుడై బంధువిరోధియై నిర్భాగ్యుడై యన హాయుడై తనవస్తువులను దాను తీసికొని గోటవిడిచి దక్షిణహిం దూస్థానమునకుఁ బోయి యచట నొకచిన్ననంస్థానమున కధిపతియై

కాలము నుఖముగ గడపెను. ఉదయసింగు చిత్తూరురాణాయయ్యెను. పున్నయనగా హిందీభాషలో వజ్రిమని యర్థము. ఆశెబ్బమునకు నిజముగా పున్న దగినది యగుటచే నామెగీతి యాచంద్రాగ్రము లోకమున నిలుచు గాక!

చిత్తూరు మూడవ ముట్టడి.

చిత్తూరు దేశములోని సమస్త జనులకు గన్నులు చల్లబడునట్లుదయసింగు రాజ్యపాలన మారంభించెను. అతడు చిత్తూరునకు నచ్చినసంవత్సరమే చిత్తూరుకోటను సంపూర్ణముగ బాదుచేసినయొకమహాశత్రువు జన్మించెను. ఆశత్రువుడు ప్రసిద్ధికెక్కిన అక్కరుచక్రపతియే.

ఉదయసింగుగొండకోటలో గోమటియింట బెరుగుచున్న పుషిల్లిలోమార్పు లనేకములు జరిగినవి. హామాయూనుచక్రపతి పరమసాధు వగుటచే దనమీఁద పితూరీలు చేసి జనులను తనపై దండెత్తివచ్చి తన్ను జాలచిక్కులు పెట్టుచువచ్చిన తమ్ములను తమియించి కనికరించి యెప్పటియట్లు గౌరవమున జూడఁదొడఁగెను. యుద్ధములో నతఁడంత శౌర్యవంతుడై యొడలుమఱచి పోరునేయునో తదితరకాలములయందుతఁడంత భోగపరాయణుడై నిశ్చింతతో కాలము బుచ్చును. వేయేల? వానిదయాస్వభావమును, వానిసోమరితనమును తుట్టతుదకు వానిని సింహానవభ్రష్టుని జేసినవి. అతడు కష్టపడి చెమటయూడ్చి మాశవదేశమును జయించెను. కాని లొంగినదానిని పూర్తిగ లోబలుచుగొనక సంతోషపరవశుడై బంధుమి

తుల్యో విందుల నారగించుటతోను మహాభోగములతోను గాలము వెళ్ళబుచ్చెను.

ఇట్లుండ “షర్షాను” అను పశ్చాత్తాపముతో, జేరిన యొకతొరక బంగాళమునందు చక్రవర్తియధికారమునకు తిరుగుబాటుచేసి యొక సేనం గూర్చుకొని దానిం జయించి తాను నవా బగుటకుఁ దలచు చుండెను. వెనుక హుమాయూను బంగాళాదేశమును జయించుచుండగా జిత్తురునుండి కర్ణావతీదేవి వానిని రమ్మని వత్సమాన మంపుటయు నతఁడు బంగాళము సరిగ లోఁబఱచుకొనకయే కర్ణావతీ కు మారుని రక్షించుటకుఁ ద్వరపడి చిత్తురునకు భోవుటయుఁ జదువరులందఱెఱుంగుదురు. షర్షానుఁడు రేగినవాఁ డనివినినతోడనే హుమాయూను సేనాసమేతుడై వాని నడఁచుటకు బంగాళమునకుఁ భోయెను. అతఁ డక్కడకుఁ బోయినతోడనే తొల్లి వానిచే దెబ్బలుతిని రాజ్యమును విడిచి యనానుకుడై యెందో యడఁగియున్న బహదూరుషా మరలఁ దలయెత్తి గుజరాతు మాళవదేశముల నాక్రమించుకొనియెను. హుమాయూను కనఁబడినతోడనే షర్షానుఁ డొంచెము వెనుదీసెను. చక్రవర్తియు బంగాళమునఁ బ్రవేశించి పగతుఁడు పారిపోయెనుగదా యనిగర్వించి యెప్పటియట్లు భోగానన్తుడై కేళీవినోదములతోఁ గాలముబుచ్చుచుండెను; వానిబాడ యెఱిగి షర్షానుఁడు దారు లరికట్టి చక్రవర్తికి ఢిల్లీకి సుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుగకుండ నాటంకము గలిగించెను; హుమాయూనుని తమ్ము లప్పడయినను వానికి సాయము చేయరయిరి. అందొకఁడు హుమాయూను సేనకు భోజనపదార్థములు పంపుదు నని పెళ్ళి యాగ్రానగరమున దానే చక్రవర్తి నని లోకులనుఁ జాటఁబంచెను. రెండవసోదరుఁడు గద్దెయెక్కిన యాతమ్ముని నావలకుఁ బాఱదోలెను. కాని గట్టిపగతుఁ డగుషర్షాను విషయమున నేమియుం జేయఁడయ్యె. అందుచే

హుమాయూను తన పగతునితో సంధిచేసికొనవలసివచ్చెను. అంతట సంధిమాటలు జరుగుచుండఁగా ప్రాంతపగలు మఱచిపోయి హుమాయూనుని సైనికులు శత్రుసైనికులతో మనసిచ్చి మాటాడుచుండఁగా నాకస్మికముగా నొక్కనాఁడు షర్ఖానుఁడు తన సైనికులం దీసికొని చక్రవర్తి సేనపయింబడి నిద్రపోవుచున్న సిపాయిల నందఱను గట్టిక వాఁడు మేకలంగోసి జంపినట్లు చంపెను. అప్పుడు హుమాయూను ప్రాణములు దక్కుటయే దుర్ఘట మయ్యెను.

పరాజయమునందిన యాచక్రవర్తి తానుతప్పించుకొని పాటి పోవుట కేముపాయముచుగానక గంగానదిలో దుమికి యిదిపోవుట కుఁ బ్రయత్నించి మిక్కిలి శ్రమపడుచుండఁగా నీశ్వకావటివాఁ డొకఁడు వచ్చి మేకతోలుతోఁ గుట్టినయొకసంచి తెప్పగాఁజేసి దాని పై హుమాయూనుని గూర్చుండఁబెట్టి యెట్టెటో నావలకుఁ దాటించెను. ఆవలఁబడి యతఁ డొకసంవత్సరము మంచిసైన్యముచుపోగుచేసి రాజపుత్రపీఠులకు నిలయ మనిపూర్వము పేరువడిన కన్యాకుబ్జనగరము యొద్ద షర్ఖానుని గలిసికొని యుద్ధముచేసెను. అతఁ డప్పుడు తెచ్చిన సైన్యము వెనుక వానితండ్రి యగు బేబరు తీసికొనివచ్చిన సేనవంటిదికాదు. ఆసేనలో లెక్కకు లక్షమంది బంట్లుండిరి. కాని వారందఱు చావు పేరుచెప్పిన పాటిపోవువారే. అందుచే గొందఱు యుద్ధ ప్రారంభముకన్న మున్నే యాచోటు విడిచిరి. కొందఱు శత్రువుల మొదటి ఫిరంగిచప్పుడు వినినతోడనే గుంజెలు చెదరి చెల్లాచెదరై సిగ్గులేక కాలికొలఁది పరుగెత్తిరి హుమాయూనుమరలప్రాణములతో దాటిపోయి కొలఁదిపరివారముతో నొకతావుచుండి మరియొకతావునకుఁ బోవుచుఁకుట కిల్లులేక భగవంతునిపై భారమువేసి తిరుగుచుండెను.

డ్రోకడనున్న పట్టుదలయుఁ బ్రజ్ఞయు గొంతవఱ కున్నట్లు గనఁబడు
 చున్నది. ఏలయన నతఁడు తనకుఁ గలిగిన దుఃఖముచే నుత్సాహభం
 గమునందక నాపదలు గడచుచు క్రొత్త స్నేహితుల సంపాదించుకొ
 నుచు దారపుత్రాదివియోగదుఃఖము ననుభవించుచు పదునైదువత్స
 రములు గడపెను. మొట్టమొదట కొంతకాల మత, డతిదారుణము
 లగుదుఃఖముల ననుభవించుచు నెప్పటికప్పుడు తలగొట్టుకొనిపోవునట్టి
 యాపదలను గడచుచు సింధుదేశమునందు రాజపుత్రస్థానమునందు
 గల యెడారులలో దిరిగెడు ఆ యవస్థను గనిపెట్టి రాజపుత్ర
 ప్రభువులు చక్రవర్తికి తమ యోషినకొలఁది ధనమును సైన్య
 ము నిచ్చి సాయముచేసి వానిని సింహాసన ప్రతిష్ఠితునిఁ జేసిన
 పక్షమున మొగలారువంశస్థులు సూర్యచంద్ర వంశస్థులకునెల్లకాల
 ముకృతజ్ఞులై యుందురుకాని యట్లుజరుగలేదు. హుమాయూను
 సహాయము చేయుమని జనశ్రీకుసంస్థానప్రభువు నడుగ తన కత
 నితో స్నేహముచేసికొనుట కిష్టములేదని ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను.
 అనంతరము చక్రవర్తి మార్వారుసంస్థానప్రభువగు రావుమార్దేవును
 దోడుపడుమని యడుగ నతఁడు సహాయముఁ జేయకపోవుటయే గాక
 మీదుమిక్కిలి యాహుమాయూనుంబట్టి చెరసాలలో బెట్టింపఁ
 ప్రయత్నించెను. ఆచక్రవర్తి రాజ్యభిష్టుడై తిరుగుచున్న కాల
 ముననే యొక మహమ్మదీయయోగికుఁఁతురు హామిజా యనునామె
 వానిని మోహించి తినుటకన్నము నిలుచుటకు నీడలేని యారాజును
 వివాహము చేసికొనియెను. మంచియవస్థలోనున్నపు డెందఱుభార్య
 లైన రావచ్చును. దురవస్థలోనున్నపుడు మరల రాజ్యప్రాప్తియ
 గుననియైన లేనపుడు తనయంతనేవచ్చి తనతోఁ గలిసి తనకష్టములనే
 యనుభవించుటకుఁ దన్ను వివాహమాడిన యాకాంతను నెంటఁబెట్టు
 కొని హుమాయూను ప్రాణభీతిఁ బరుగెత్త నారంభించెను.

ఆబాలిక కష్టదినములు వెంటనే బయలుపడెను. దేశమునం దెచ్చటఁ దలఁ దాఁచుకొనుటకు వీలులేక యాదంపతులు స్వనంరక్షణనిమిత్తము సింధు దేశపు టెడారిం బ్రవేశించిరి. ఈయెడారి నీళ్ళు లేని సముద్రమయి యంతము లేనిదై యుండెను. ఇందు ప్రచండ వాయువు లప్పు డప్పుడు వీచుచుండును. ఆగాడ్పులు వినరునపుడినుక నేలనుండి నూరడుగుల యెత్తువఱకుఁ బెద్ద కెరటములాగున లేచిబాట సారులను మట్టిలో గప్పించివేయును. అక్కడక్కడ నెన్నో యామ డల కొక చోట నొకనూయియుండును. అది రమారమి యెనుబది నిలువులలోతు గలిగియుండును. అందుచేనాయెడారిలో నీరుదొరకనే దొరకదు. ఇట్లు దుర్గమమగుటచేతనే యాయెడారి మరణభూమి యని పేరు గలిగినది ఎంతో జాగ్రత్తతో భోయినవారికే యనేక యాపదలు సంభవించుచుండును. ఇట్టి భయంకరప్రదేశమును, క్రొత్త భార్యను, కొలదిపరిజనమును వెంటఁబెట్టుకొని హుమాయూను ప్రవేశించెను. నడచినకొలది మధ్యమధ్య వారికి యెండమావు లగవడి భ్రమపెట్టి మోసముచేయుచు వచ్చినవి.

వారిప్రయాణములు వారిగుఱ్ఱముల బలమునే యాధారము చేసికొనియుండెను. అవి కదలలేకపోయిన వారిప్రయాణములు తుద ముట్టినవని చెప్పవచ్చును. మాగ్ మధ్యమున వడగొట్టి యెవఁడైన పడిపోయెనా వానిగతి యంతే. కాని తక్కినవారు వానికొఱ కాగుటకు వీలులేదు. ఒకనాటి యర్ధరాత్రమున హుమాయూను గుఱ్ఱము నెక్కి స్వల్పసేనాపరివారసమేతుడై కుటుంబమునుతోఁజొనియను రకొటయను నగరమును జేరుటకుఁ బయనమై పోవుచుండెను. అప్పుడాయన యెక్కినగుఱ్ఱము మార్గాయాసమునఁబడి చచ్చెను. చక్రవర్తి తనకుందోడై వచ్చుచున్న 'టార్ డీబేగ్' అనువాని యొద్దకుఁబోయి దృఢముగా నడచుచున్న యాతనిగుఱ్ఱమును తనకిమ్మని యడిగెను.

చక్రవర్తి యాదినములలో మిక్కిలియల్పుడగుటచే టార్డీబేగ్ వానిమాట లెక్కనేయక నిర్దయాత్ముడై నే నియ్యను పొమ్మని బదులు చెప్పెను.

మాల్దేవుయొక్క సైనికులు హుమాయూనుం బట్టుకొనవలె నని వెనువెంటఁ దరుముకొనివచ్చుచుండిరి. కాబట్టి యెక్కుటకుగుట్ట మైననులేని యాచక్రవర్తి వెంటనేయపాయము తప్పించుకొనుట కొక యొంటె నెక్కెను. అతనియవస్థఁజూచి జాలినొంది పరిజనులలో నొకఁడు నీడంకొలాయనువాఁడు గుట్టముమీదనుండి తనతల్లిని దింపి యాగుట్టమును జక్రవర్తికిచ్చి చక్రవర్తియెక్కిన యొంటెమీఁద యామె నెక్కించి యామెప్రక్కనే పాదచారియై తానునడచెను. వారుపోయెడుదారి జలశూన్యమగు గొప్ప యడారియగుటచే దాహ మునకు నీరుదొరకక కొందఱు మృతులైరి. కొందఱు పిచ్చివాండ్రయి కేకలువేయ నారంభించిరి. ఆకొందనధ్వనులకుతోడను హాహాకారములతోడను నింగి నిండిపోయెను. ఈకష్టములకుదోడు పగవారు దాపునకు వచ్చిరను వత్తమానము దెలిసెను. యుద్ధము చేయఁగల వారి నందఱిని పయనము మానిపించి తనవద్దనుంచి స్త్రీలను సామగ్రిలను సాగిపొమ్మని పంపెను. శత్రువు లెంతనేపటికి రానందున చక్క వర్తి తన కుటుంబమెట్లున్నదో చూచుటకు ముందువెళ్ళెను. ఆకాటుఁ చీకటిలో హుమాయూను సైనికులలోఁ గొందఱు దారితప్పి శత్రువులకంటఁ బడిరి. అప్పుడు రాజపుత్రులకు మొగలాయిలకు నొకచిన్న యుద్ధము జరిగెను. మొగలాయిలు ప్రాణములపై నానవిడిచి ఘోరముగఁ బోరి రాజపుత్రునేనాపతిం జంపి నేనం బారదోలి వారియొంటెలను గుట్టములను సామగ్రిలను దోచుకొనిరి.

ఎన్నిదొరికినను మూడుదినములవఱకు నీటిచుక్కయైన వారికి దొరకదయ్యె నాలుగవఁనాడు వారికిఁ గన్నులపండువుగ నొకబావి

గనఁ బడెను. అది యెంతలోతున్నదో చెప్పఁజాలముగాని మోట గట్టి నీళ్ళు తోడునపుడు బొక్కెన పైకి వచ్చిన దని మోటయెడ్లను తోలువానికి తెలియజేయుటకై మాట వినబడఁక పెద్దభేరి వాయించ వలసివచ్చెను. ఇట్లతిప్రియత్నమున వచ్చిన యానీటినిమిత్త మదివఱకే నోళ్ళు తెరచుకొనియున్న యాజనులలోఁ గొందఱు దాహాతురులై నిలువలేక తిన్నగా బొక్కెన నూతియంచువఱకు రాకఁమునుపేదాని పయిగబడి నీరు త్రాగఁబోవ వెంటనే యాత్రాడు తెగి బొక్కెన నూతిలో బడెను. బొక్కెనతోఁగూడకొందఱుమనుష్యు లానూతిలో బడి మృతినొందిరి. కొందఱు మితిమీరిన దాహబాధ కాగ లేకనాలు కలు దెఱచుకొని వగర్చుచు వేడియిసుకపైఁ బడి దొర్ల సాగిరి. మఱి కొందఱ తాబాధకోర్వలేక నూతిలో గుఱాలున నుటికి తక్కినవారి కంటెత్వరగా ప్రాణములు విడిచి సుఖపడిరి. మరునాడు వారు మరల నొకనీటిపట్టుం జేరిరి గాని వారిదురవస్థ వెనుకటిదినముకంటె తక్కువకాలేదు.

అదివఱకు చాలదినములనుండి నీరుద్రాగియెఱుఁగక పోవుటచే నొంటెలు నీరు పోసినతోడనే మితిమీర ద్రాగి యెక్కనముచే యెన్నియొత్త ణమే మృతినొందెను. ఆయొంటెలవలెనే మనుష్యు లును కొందఱు నీరుత్రాగిన కొంతసేపటికి గుండెల బరువువలనబాధ పడి చనిపోయిరి. ఎట్టకేలకు హుమాయూను కొందఱుపరిజనులతో చచ్చి చెడి యమరకోటఁ జేరెను. అమరకోట మృత్యు దేవతకోట లలో నొకటియని చెప్పఁదగియున్నను అక్కడికోట యిటుకగోడలు రాతిబురుజులు చుట్టు గుడిసెలు గలిగి దర్శనీయముగ లేకున్ననునిరా థారులగు నాజనులకు నయనోత్సవము గావించెను. ఆయూరి కుత్త రమున మంచినిశ్లకాలువ యొకటియుండెను. హుమాయూను పరి జనులందఱుఁ దమ కాదినము పండగదినమట్లు భావించి కరువుదీర

నీరుద్రావి సుఖించిరి. ఆయూరిరాజు వారిబాధలు తొలగించుటకు తనకు జేతనై నంతపని చేసి చక్రవర్తికి విధేయుడై యుండెను. హుమాయూనుని క్రొత్త భార్యయగు హమిడా నిండుచూలాలై యాయెడాగులలో మగవారికంటె నెక్కుడుధైర్యముఁ గలిగి యద్భుత శక్తితోఁ బయనముచేసి దారుణ కష్టములం గడచి యమరకోటఁ జేరెను. అక్కడ నారున్న కాలముననే 1542 వ సం॥ ము అక్టోబరు నెలలోనక్కరు పుట్టెను. అతఁడు చక్రవర్తి చూడామణియనియు రాజన్యచూడామణియనియు భరతఖండమును బాలించినదొరలలో నగ్రిగణ్యుడనియు పేరువడసెను. తనభార్యలను బిడ్డలను ప్రిణ ప్రదాతయగు నమరకోటరాజు సంరక్షణములో నుంచి హుమాయూను బయనమారంభించెను. ఇటు కొంతకాలము తిరిగి తిరిగి యతఁడు పారశీక దేశము జేరి యారాజు ననుగ్రహమున తనప్రితారిత్ర మగు కాబూలు గాంధార దేశములను జయించెను. అదిమొదలతఁడు కొంచెము నిలువఁద్రొక్కుకొని క్రమక్రమముగాబలపడఁ జొచ్చెను. వానిసోదరులలో గొండలు మృతినొందిరి. కొండలు రాజ్యభిష్టులై దేశముపాలైరి.

ఇక్కడ ఢిల్లీలో షర్హాను హుమాయూనుం బారదోలి గద్దె యెక్కి ధర్మాత్ముడై దేశమును జక్కగా పాలించి చివటకు యుద్ధములలో మృతినొందెను. వానివంశస్థులు నీతిదూరులు బలహీనులు నగుటచే రాజ్యము వారికిఁ దక్కదయ్యె. ఆయప్రియోజకులు దేశమునంతయుఁ బడుచేసి యరాజకమగునట్లు గావించి ప్రజల కనాతులగుటంజేసి యాయద నెఱిగి హుమాయూను ముందుగా పాంచాలము జయించి తరువాత శత్రువుల నోడించి ఢిల్లీని పట్టుకొని మరల జక్రవర్తియయ్యెను. అతఁడు మఱల సింహాసన మెక్కినపిదపఁ జరకాలము రాజ్యమేలలేదు. గద్దెయెక్కిన యారునెలలకే యతఁడు తన

మేడమీడ స్ఫటికపురాళ్ళమీడనండి జారి మెట్లమీడనండిదొర్లి క్రిందపడి తత్కారణమున కొన్ని దినములలో మృతుడయ్యెను.

అతని యనంతరమున రాజ్యమును వహించిన యతడు తొల్లి యమరకోటలో నుదయించిన బాలుడే. తండ్రిపోవునప్పటికతడు పదుమూడేండ్ల పాయమువాడు. అక్కరు పాంచాలమున ఢిల్లీనివటియు డండిపాలనముక్రిందనున్న కాబూలుగాంధారములను జేసికొనియెను చిత్తూరును బాలించుట కుదయసింగెంత చిన్నవయస్సులో నారంభించెనో యక్కరు ఢిల్లీనేట కంత చిన్నతనమున నారంభించెను. కాని వీరిగురువు వేరువేరు స్వభావములవారు.

ఉదయసింగు రమారమి ముప్పదినవత్సరములు రాజ్యపాలనము చేసియున్నను వానియేలుబడిలో మంచిపనియని చెప్పడగిన దొకటియు జరుగలేదు. శూరశిఖామణులలో నగ్రిగణ్యుడని చెప్పడగిన రాజకడుపున బుట్టియు నుదయసింగు సింగముకడుపున బుట్టిన మేకపిల్ల వలె నమయము వచ్చినప్పుడు పిఱికియై మూర్ఖుడై నగు బాటనొందుచు వచ్చెను. వేయిమాట లేల? బప్పురావులవంశస్థుల యొద్ద గానబడవలసిన శుభచిహ్నములు రాజలక్షణములు వాని యొద్ద కానబడకపోవుటచే వెనక పున్న యనుదానిచే బెంపబడిన మీవారురాజపుత్రుడతడు గాడనియు నెవరో యొకదొంగపిల్ల వానిం దెచ్చి యతడే రాజపుత్రుడని భ్రమపెట్టెనియు గొందఱు దలంచిరి.

అదియటుండ నిచ్చట హుమాయూనునకు నమ్మినచెలి కాడును మంత్రియు నైనబేరాంఖా ననునతడక్కరుయొక్క చిన్నతనమందు నాల్గునవత్సరములు చక్కగా పరిపాలించి పిదప నక్కరున కప్పగించెను. అక్కరు చక్రవర్తియై తాను బాలుడైనను దృఢమనస్కుడై తనమాటయందు ప్రజలకు మంత్రికి గౌరవమునిలుచు

నట్లు నడచుకొనజొచ్చెను. అతఁడు రాజ్యముబూనిన కొద్దిదినములకే రాజపుత్రులమీఁద దండయాత్ర చేసెను. వానితండ్రి సింహాసన భిష్టుడై దేశాంతరములపాలై పోయినప్పుడు, రాజపుత్రప్రభువులు చేసినయనాదరణము ద్రోహము, బలుమారు తల్లియగు హమిడా దేవివలన వినియుండుటచేతనో లేక తల్లిపడినబాము లన్నియు గర్భములో నున్నపుడు వానిమనస్సుమీఁద ముద్రితము లయ్యెనోలేక శూరులను జయించి కీర్తి జెందగోరుటచేతనో యతఁడు రాజస్థానము మీదికే వెడలెను.

ఆమహాశూరుఁడు తొలుదొల్త మారువారు దేశము మీఁదిఁ జని మూల్ దేవుని నోడించెను. అంబరు సంస్థానప్రభువు చక్రవర్తికి జగిసి కప్పముగట్టి తనకూఁతును వానికిచ్చి వివాహముచేయుటచే నక్కరువానిం గరుణించెను. తురక రాజునకుఁ దమకూఁతునిచ్చి పెండ్లి చేసి యుత్తమత్పత్రయవంశమును సవిత్రముచేసిన రాజపుత్రులలో మొట్టమొదటివాఁడతఁడే తక్కిన రాజపుత్ర ప్రభుుందఱు తెలివిఁ దెచ్చుకొని జాగ్రత్తపడి చక్రవర్తికి లోబడి కప్పముగట్టిరి. అక్కరును వారిమతముజోలికిఁ బోక లోబడినపిదప వాతీనందఱు నన్నానించెను. హిందువులు తమ పుణ్యక్షేత్రములకు యాత్రనిమిత్తముపోవునపుడు తురక చక్రవర్తులు వారియొద్దనొకపన్ను గ్రహించుచువచ్చిరి. అదిగాక తురకలు కానందున హిందువులేడాదికి తలకొకసూపాయ వంతున పన్నియ్యవలసినవచ్చెను. హిందువులమీఁద నన్యాయముగఁ గట్టఁబడిన యీరెండుపన్నుల నక్కరు చక్రవర్తి తీసివేసెను. ఇట్లనేక రాజపుత్రులు ఢిల్లీశ్వరునకును లోబడినను సంధికిరాని మూర్ఖుఁడొక డుండెను. అతఁడు చిత్తూరురాణా యగునదయసింగు.

ఆయన గర్భముచేతఁ బారుషముచేత నక్కరునకు లోబడక పోలేను. సోమరితనముచేత మూర్ఖతచేత నతడు చక్రవర్తి దర్శన

ముచేసి సూతి కోరడయ్యె. ఉదయసింగు బాల్యము నతిక్రిమించి యావనమును బ్రాపించి తన సంరక్షకుల నావలకుఁబంపి యొకయుం పుడుక త్రెను జేరఁదీసి దానివలలోఁజిక్కి రాజ్యవ్యాపారాదివిముఖుడై దానితోడిదే బ్రతుకని యొడలుమఱచి యుండెను. అక్కరు మాళివ దేశమును జయించి దాని రాజగు రాజబహదూరును బారదోల నుదయసింగు వానికి శరణ మిచ్చి యట్టిపనివలన గలుగు నష్టము నాలోచింపకయే వానిం దనకడ నుంచుకొనెను. అందుచే నక్కరు కుచ్చితుడై పగదీర్చుకొనుటకు మీవారుపై దండువిడిసెను. ఢిల్లీచక్రి వర్తి యంటివాడు మహాసేనానమేతుడై తనపై కెత్తివచ్చుచున్నాడని వినియు నుదయసింగు విననివాడులోల నేప్రియత్నములు చేయక మొద్దువలె నూరకుండెను.

ఉదయసింగు స్త్రీకన్న నధముడై యింటగూర్చుండుటంజేసి వానియుంపుడుకతై నగరమునకు రాదలచిన ధుస్థితిని జూచి రోసముదెచ్చుకొని పనిచేయబూనెను. సిగ్గులేనిదియు వంచకురాలు నైనను నాపడతి రాజస్థానమున బుట్టినదగుటచే దేశాభిమానముం గలిగి పౌరుషవంతుడగు పురుషుడట్లు పనిజేయజొచ్చెను. వెనుకటి చిత్తూరుముట్టడిలో రాణి జవాహరుభాయి చేసినట్లే యీమెయు గవచముధరించి పురుషవేషమువేసికొని సేనలం దోడ్కొని మొగలాయి శిబిరముం బ్రవేశించి యొకమా రక్కరుచక్రివర్తి యున్నస్థలమునకే సాహసించి పోయెనట. ఇట్లేమె పనిచేయుచుండ దైవవశమున నక్కరుచక్రివర్తి పనులుతొందరచే జిత్తూరు విడిచి సేనానమేతుడై మఱియొకచోటికి బోవలసివచ్చెను. చక్రివర్తి చిత్తూరు విడిచిపోవుటకు దన యుంపుకత్తయే కారణ మనియు నామె తనకు జేసినమహాపకారమువలననే తన రాజ్యము తనకు దక్కిన దనియు నుదయసింగుచెప్పి సంతోషించెను. రాణాకు దనయుంపుడుకత్తైమీద

నున్నంతమాత్రపుగౌరవమైన దనమీద లేదనియు దాము కష్టపడి
 పాణములకాశపడక పోరాడుటయెల్ల నిరర్థకముజేసి మెప్పునంతయు
 తుద కతడు తనవలపుకత్తియకే యిచ్చెననియు రాజబంధువులు
 కోపోద్దీపితులై యా వలపులాడిన జంపించిరి. అప్రయోజకు డగు
 రాణా దనరాజ్యమును నిలిపిన యాపడతి పాణిరక్షణము జేయం
 బ్రయత్నింపలేదు సరిగదా, దానిం జంపినవారిని శిక్షింపనైన లేదు.
 ఈపర్యాయ ముక్కురు రాణాయొక్కభోగభార్యవలన బరాజితు
 డయ్యెనని మహమ్మదీయచరిత్రకారు లెవ్వరు వ్రాయరైరి. చరిత్ర
 కారులు వ్రాసినదేనుసగా 1567 వ సంవత్సరమున నక్కరుచక్కవతే
 రాజస్థానమును దండెత్తి చిత్తూరుకోటను బట్టుకొనుటకు నాలుగువేల
 సేనతో వచ్చెనని ఈసంవత్సరమున జక్కవతే కోటను ముట్టడించి
 పట్టుకొనుటచే నదిమాత్రమే వారు వ్రాసి వెనుకటివరాజయమును
 వారు వ్రాయరైరి. అక్కరు మంచిఫిరంగులతోడను సాధనసామగ్గుల
 తోడను వచ్చియున్న జత్తూరుకోటలో భోజనసామగ్గులు జలము
 సమృద్ధిగా నుండుటచే దుర్గసంరక్షకులు మొగలాయిసేనం జూచి
 వీరా! మనల జయించువారని పరిహసించిరి. అక్కరు సైనికులును
 మొట్టమొదట కోట దుస్సాధ్యమని యాస వదలుకొనిరి. కోటగోడ
 దూర్పున నుత్తరమున నల్లరాతితో గట్టబడుటచే నావైపుగోడలకు
 ఫిరంగులవలన నేమియు భయము లేదని వారలనుకొనిరి. అట్టికోట
 ప్రపంచమం దెచ్చట లేదని విదేశీయు లనేకులు వ్రాసిరి. బురుజులు
 మిక్కిలి దృఢముగా నుండెను. తుపాకిమందు కొట్లకొలది యుండెను
 అక్కరు కోటకు దూరముగా నొకకొండమీద బసచేసి తనసైన్యము
 నకు రాత్రులు వెలుతురు కలుగునట్లు తనయున్న పర్వతముయొక్క
 శిఖరముమీద పెద్దమంట వేయించుచువచ్చెను. ఆమంటలు చిత్తూరు
 కోట కావలివాండ్రకుఁ బ్రతిరాత్రుము స్పష్టముగఁ గనఁబడుచు

వచ్చెను. ఉదయసింగుమహారాజు ప్రాణముల కానపడక చిత్తూరు గౌరవము నిలుపుటకై రేలుబవళ్ళు పోరాడుచున్న వీరయోధులకుఁ బోత్సాహము గలుగఁజేయుటకు మారు దుర్గరక్షణ మన్యులపాలు చేసి, తాను కోటవిడిచి హారావళిపర్వతములకుం బారిపోయెను. అయినను మీవారు దేశముపై నభిమానముగలతక్కినరాజపుత్రులు తత్సహాయార్థము రాకపోలేదు. బదనూరుప్రభు వగుజయమల్లుడును చందావతువంశస్థుడై ఫేల్వా సంస్థానప్రభు వైన పుట్టాయను పడునాతేండ్ల బాలుఁడును వచ్చి తోడుసూపిరి వారిలో నప్పుడుపుట్ట తక్కినరాజపుత్రులకన్నఁ పిన్నయయ్య చందావతువంశస్థుడగుటచే తాను రాణాకు ముఖ్యుఁడనియు రాణా లేనపుడు కోట సంరక్షించు భారము తన దనియు దాను మొనగాడ్డ సేనల నడుపుదు ననియుఁ జెప్పి కయ్యమునకు మొదట సిద్ధమయ్యెను. దేవలనగరాధిపతి తన పితృపితామహుల జన్మస్థాన మగుచిత్తూరుపై మహాభిమానముగ గలిగి యావిపత్సమయమున దానికిం దోడ్పడుటకుఁ దనకొడుకు సంపెను.

అక్కరుచక్రవర్తి యీకోటఁబట్టుకొనుటకెన్నిప్రయత్నములు చేయవలయునో యనియుఁ జేసి హిందూదేశ మంతటనుండి నేర్పు గలపనివాండ్ర ననేకులఁ బిలిపించెను. కోటబురుజులమీఁదనుండిరాజ పుత్రులు నిష్ఫలవర్షము గురియించుచున్నను వెరువక మొగలాయీ సేన లంతకంతకు దరికిఁ బోవసాగెను. గెలిచినచో చాలబహుమానము లిత్తునని చక్రవర్తి యాశపెట్టుటచేఁ బనివాండ్లు సైనికులు నొడలు దాచుకొనక యెవరు చేయవలసినపని వారు చేయఁబూనిరి. సొరంగములు త్రవ్వవారు సొరంగములుత్రవ్విరి. అందులోమందులు కూరువారు మందులు కూరిరి. మొగలాయీసైనికులు దినమునకు నూరుగురు చొప్పున చచ్చిరి. చావనివారు చచ్చినవారికళేబరములను

డమకు దెబ్బలు తగలకుండ నడ్డువెట్టుకొనుచు బనిచేసిరేగాని జంకి వెనుకఁజ నిడరైరి. కోట సంరక్షించుచున్న రాజపుత్రులు తమదుర వస్థ నప్పుడు దెలిసికొని భయపడఁజొచ్చిరి. రాణా యదివఱకే తమ్ము విడిచిపోయి తనదారి తాను జూచుకొనుటచే వారు నిరుత్సాహులై ధైర్యలక్ష్మీయే తమ్ము విడిచినట్లు కళవళ పడఁజొచ్చిరి. కోటదెన చూడ రాజతోఁగూడ రాజ్యలక్ష్మీ యాతావువిడిచి పోయినట్లుపాడు వారు చుండెను.

అందుచే రాజపుత్రు లేమియుం దోచక తడబడుచుండ నింతలో తుపాకిమందు కూరిన యొక నేలసారంగ మంటుకొని చుట్టు ప్రక్కలప్రదేశ మంతయు నాశనము చేసెను. ఒకప్పక్క కోటగోడ గుభాలునఁ గూలెను. దానితో ముట్టడించుతురకలు, ముట్టడింపఁబడు రాజపుత్రులు వందలకొలఁదిజచ్చిరి. తరువాత నుభయ సేనలుకలియం బడి సందడికయ్యము జేసెను. అంతలో మరియొక నేలసారంగమంటు కొన తురకలు రాజపుత్రులు మేనులు దెగి తుత్తునియలై మృతి నొందిరి. బ్రహ్మాండము వగులునట్లు మహాధ్వనితో నాసారంగము లంటుకొనుటచే కోటగోడలు కూలిపోయెను. ఆప్రాంతమం దాకాశ మంతయు దుమ్ముతోను పొగతోను నిండి యుండుటంజేసిమనుష్యుల కూఁపిరి సలుపదయ్యె. ఆకసమున కెరిగిన మనుష్యావయవశకలములు మట్టిముద్దలు రాతిముక్కలు వర్షము కురిసినట్లు క్రింద రాలఁజొచ్చెను దుర్గసంరక్షణము చేయవచ్చిన వీరులలో వృద్ధులు కొండఱుముందుగా వీరస్వర్గము సలంకరించుటచే సైన్యాధిపత్యము బాలుఁ డగు పుట్ట మీఁద బడెను. ఆబాలుని తల్లి చిత్తూరునగరమునందె యానమయ మున నుండుటచే దనకుమారుఁ డదివఱకుఁ గొన్ని దినములక్రిందట నూతనముగా వివాహమాడిన బాలికపై గలయనురాగాతిశయముచే జాపునకుం వెఱచి వెనుకదీసి యప్రతిష్ఠ తెచ్చునేమొయని బెంగ

బట్టకొనెను కాని యావీరమాతకడుపున బుట్టినబాలకుడు కులమున కప్రోష్ణరాసీయలేదు. చిత్తూరుకోటలో తలనెరసిన వృద్ధులు మీనములు రాని బాలురు మహాయుద్ధములలో గాయములు దిని బ్రతికినశూరులు సంతఃపురము విడిచి యెఱుగని పుష్పకోమల లగు స్త్రీలు నేవకులు మొదలగు సందఱు గెలువనలయు చావవలయుననుమాటమీద నిలువబడి యుండిరి. ఈయుద్ధములోనే నూతనముగ భర్తను గోల్పోయిన యాబాలుని తల్లియు వానిం గోరి వరించిన క్రొత్త పెండ్లికూతురును కవచముల దొడుగుకొని బల్లములు బూని యుద్ధసన్నద్ధులై మీవాఱురాజపుత్రులతో గలిసి పరుసలిపివీరస్వర్గమును జూరగొనిరి. ఆడువాండ్రే యంతసాహస మొనర్చినపుడుమగవాండ్రు వెనుకదీయక సమరోన్ముఖులై రిచిత్తూరుముట్టడికథయన్నిటి కంటె నెక్కువ దుఃఖికర మయినదియు సతిసాహసవంతమయినదియునని చెప్పవచ్చును. అక్కరు తాను వసియించు కొండచివఱనుండి చూచుచు నడుమనడుమ మంటవెలుతుగులో గోటమీద నెవరైన మనుష్యులు నిలిచినట్లు గనబడినపుడు తనతుపాకితో వారిం గొట్టుచుండును. ఆదినమున సాయంకాలము సమాజువేశ నక్కరుచక్రవర్తి మున్న వేట కరణ్యమునకు బోవునప్పుడు పట్టపుఠేనుగు నెక్కి పెద్దపులిరాకకై యెదురు చూచినట్లై పర్వతశిఖరమునుండి మెలకువతో నెవరినిమిత్త మో కనిపెట్టి యుండెను.

అప్పుడు దుర్గసంరక్షణము చేయుచున్న జయమల్లుడను రాజపుత్రవీరుడు తనబంట్లకు గొంతయువదేశము చేయవలసి బురుజుమీదికి వచ్చెను. కొండమీదనుండి జాగరూకతతో జూచుచున్న యక్కరునకు వానియాకృతి చూచాయగ గనబడియె. కనబడినతోడనే చక్రవర్తి సంగ్రమను తనతుపాకిని బట్టకొని గురిజూచి కొట్టెను వెంటనే జయమల్లుడు పాణిములు విడిచి నేలబడియెను.

అతడు పడుటయు గోటలోపల సైనికులు జయమునం చాశ
వడలుకొని కడపటి కృత్యమును జేయబూనిరి. ఆడువాండ్రుబాధలు
కట్టి జోహారు నేయుటకు సిద్ధమైరి మగవారు రక్తాంబరధారులై
తాంబూలములు నమలుచు నూరేగింపు మహాత్మ్యమునకు జనునట్లు
యుద్ధమునకు జనిరి. పర్వతశిఖరమునందున్న యక్కరునకు గోటలో
పొగలు మంటలు గనబడి కమురుకంపు కొట్ట నారంభించెను.
మొగలాయి సైనికులు తత్కారణము నెఱింగి రక్షణము బొత్తిగా
లేకయున్న యుత్తరపునైపుననుండి లోపల బ్రవేశించిరి. కాని
యప్పటికిని చిత్తూరుకోట పగతురచే జిక్కలేదు ఏలయన నిర్భయ
ముగా నగ్నికుండములబడి మృతినొంది వీరపత్నుల యొక్కయు వీర
మాతలయొక్కయు గన్యలయొక్కయు భతలు పుత్రులు తండ్రులు
రక్తవస్త్రములు గట్టి కోటలో బ్రవేశింపబోవు మొగలాయిసైని
కుల హుమ్మని దలపడిరి. ఆ యుభయవీరులు పోరు నల్పినతావున
బ్రత్యంగుళము రక్తముతో దడిసి యడుగు జారుచుండెను తురక
సైనికులు చిత్తూరునగరమునందలి యిరుకునందులును వంకవీధులను
జొచ్చి యడుగడుగునకు నొక్కొక్కరాజపుత్రవీరుని వధియించుచు
గ్రామగ్రామంబున జారుచుకొని లోలోపలకు బోయిరి. ఆదుర్దినమున
నెనిమిదివేలమంది రాజపుత్రవీరులు మృతులై రణరంగము నలంక
రించిరి. మృతినొందిన యాడువాండ్ర బలగములో దొమ్మిండుగురు
పట్టపు దేవులు నైదుగురు రాజపుత్రీకలునండిరి. ఆనాటితో చిత్తూరు
యొక్కభాగ్యము కడముట్టెను అది మొదల నగరము మీవారు
రాజ్యమున కెన్నడు మరల రాజధానిగ నుండలేదు.

అట్లు చిత్తూరునగరమును నిర్వీరముగ జేసి యక్కరుచక్ర
వర్తి 1567 వ సంవత్సరము మెయిసెలలో నొకదినమున కోటలో
బ్రవేశించెను. మీనారు రాణా తరువాత నెన్నడు నాభయంకర

బృదేశమునకు వచ్చి కాపుర ముండలేదు. మరల మీవారు దేశస్థులు
 వగతురబారి బహుకుండ దానిని సంక్షింపలేదు. రాజస్థానకథావళి
 జదివి మీవారు రాజ్యముయొక్కయుఁ జిత్తూరునగరముయొక్కయు
 మహావైభవమును దెలిసికొన్నవారండఱు జిత్తూరుయొక్కయీనాటి
 యనన్తం జూచినపక్షమున మున్న సకలైశ్వర్యసంపన్నమైబహుజన
 సంకులమైన యానగర మంతపాడుగ నుండుటకును రాజ్యలక్ష్మి కిట్లు
 వైధవ్యము గలుగుటకును గారణమేమని తలంపకపోరు. తలంచి
 విచారించకపోరు. ఉదయసింగుహారావళీపర్వతములోనికిఁ బాటిపోయి
 మరల నెన్నఁడు చిత్తూరురాక యాపర్వతములనమీపముననే యుద
 యపురమను పేర నొకపట్టణమును గట్టించి దానిని రాజధానినిఁ జేసి
 కొని దేశమును పాలించుచు దనజీవితకాల శేషమును గడపెను.
 అందుచేతనే నేటికిని మీవారురాణా యుదయపుర మహారాణా
 యను పేరం బిలువఁబడుచుండును. ఉదయసింగు తనజీవితకాలమం
 తయు మరలఁ జిత్తూరును బట్టుకొనికై విజయము నొండవలయునని
 తలంచుచుండువాఁడు. అందుచేతఁ దనయద్యమము నెరవేఱునటకు
 గడ్డమును కత్తిరించుకొన నని యతఁడు ప్రతిపజేసెను. అప్రతిప నెర
 వేరకమునుపే యతఁడు లోకాంతరగతుఁడగుటం జేసి యాతని సంతతి
 వారగు నుదయపుర మహారాణాలు నేటివఱకుఁ దమవంశకతవలెనే
 గడ్డములు కత్తిరించుకొనక యుందురు.

చిరకాలమునుండి మీవారు సంస్థానమునకు రాజధానియగు
 చిత్తూరునగరమును నామావ శేషమున నొనర్చిన యక్కరుచక్రవర్తి
 చరిత్రము సంగ్రహముగా నిచ్చట దెలిపెదము. ఢిల్లీషాదుషాలలో
 నక్కరువంటి యోగ్యుడు గుణసంపన్నుఁడు మఱియొకఁడు లేడని
 చెప్పవచ్చును. తండ్రి రాజ్యభ్రష్టుడై సింధుదేశపు పెజారులలోఁ
 జరియించుకాలమున 15-12 సం॥ రమున నమరకొట పట్టణమునం

ఓతఁడు జన్మించెననియు జనకుని మరణానంతరము 1556 వ సం॥
 రమున బదునాలుగేండ్ల ప్రియమువాడై యున్నపుడు సింహాసన
 మెక్కెననియు నిదివఱకు జెప్పియుంటిమి. ఇతఁడు గద్దె యెక్కిన
 తోడనే షర్వాయొక్క సంతతివారికి మంత్రీయగు హేముఁడను హిం
 దువుఁడు తన స్వామిపక్షమున సభిమానము గలిగి మహాసేనం గూర్చు
 కొని యక్కరుమీఁదికి యుద్ధమునకు వచ్చెను. అక్కరును వాని గుండె
 కాయయు సంరక్షకుఁడు నగు బేరాముఖానును గలిసి హేమునిమీ
 దికిఁబోయి వాని నోడించి పట్టుకొనిరి హేముని స్వహస్తముతోఁ
 జంపుమని బేరా ముఖానుఁ డక్కరుతో జెప్పెను. అనహయయుఁ డై
 చెరలోనున్న దీనునిఁజంపుట యనుచితమని యతఁ డట్టిపని కొల్లఁ
 డయ్యె. బేరాముఖానుఁడు హేముని స్వహస్తముతో నరికిచంపెను.
 బేరాముఖానుఁ డక్కరును పుత్రప్రేమతో నాదరించి యుక్తవయస్సు
 డై నపిదప రాజ్యము నప్పగించెను. అక్కరు రాజ్యభారమును వహించి
 హిందువు లొక కన్నగ మహమ్మదీయులు రెండవకన్నగ నెంచుకొని
 భరతఖండమును న్యాయముగఁ బాలించెను. పృజలందఱు అక్కరుని
 కేవలము ధర్మరాజని కొనియాడిరి. మహమ్మదీయులని పక్షపాతము
 లేక హిందువులని క్రోధములేక యిద్దఱును సమానముగ నమ్మి యిరు
 వురకు గొప్పగొప్ప యుద్వోగములు భేదము లేకుండగ నిచ్చెను.
 సేనాధిపతులు దేశాధిపతులు వానికీంద హిందువులనేకు లుండిరి.
 రాజపుత్రునకుఁ దనకు మైత్రి హెచ్చునట్లు వారిపిల్లలం దాను బెం
 డియూడి పట్టపుదేవులం జేసెను. ఈతని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడును వానియ
 నంతరమున రాజ్యమునకు వచ్చినయతఁడునగు జహంగీరుచక్రవర్తి
 యొక రాజపుత్రస్త్రివలనఁ గలిగినకుమారుఁడే. రాజపుత్రవీరులును
 దమయెడలఁ జక్రివర్తి చూపు గౌరవమునబట్టి తాముగూడ జక్రి
 వర్తికి విధేయులై చుట్టములై నెచ్చెలులై యవసరమగునప్పుడుతమ

ప్రాణములనైన నడ్డమునేసి వానిప్రాణము గాపాడుచు వచ్చిరి. అక్కరు మిక్కిలి పండితపక్షపాతి. ఆచక్రవర్తియాస్థానమున అరబ్బీ పారసీభాషలు నేర్చినపండితులే గాక సంస్కృతమును దేశభాషను నేర్చిన పలుపండితు లుండి యనేకబహుమానముల నందుచువచ్చిరి. అతనికి స్వమతమునందు గౌరవము దక్కినమతములందు నిరసనము లేదు. ఖురానునేర్చిన మాలవీలను కైస్తవమతబోధకులను బౌద్ధ పండితులను వేదాంతశాస్త్రజ్ఞులగు బ్రాహ్మణులను పారసీమతస్తులను దనకొలుపునకు బిలిపించి వారిచే వాదములు చేయించి సర్వమతముల సారములం గ్రహించుచుండువాడు. వానిని హిందువులు వేదాంతి యనియు కైస్తవులు కైస్తవు డనియు మహమ్మదీయులు మహమ్మదీయుడనియు జెప్పుచుండురు. ఉపనిషత్తులయెడ నక్కరునకు గడుప్రేమయని చరిత్రకారులు చెప్పుదురు. ఆయన వితంతు వివాహములు హిందువులలో జేయింపవలయునని కొంతప్రయత్నము చేసెను. ఘోరదురాచారమగు సహగమనమును దనదేశమునఁ జాల పఱకు మానిపించెను.

ప్రజలకు భారముగానున్న పన్ను లనేకములు దొలగించెను రాజాటోటర్ మాల్ అనుహిందువునకుఁ గొప్పయుద్యోగమిచ్చి దేశమునందున్న యీనాం జిరాయితీ భూములను వానిచేత జాగ్రత్తగా కొలిపించి పంటనుబట్టి యాభూములకు పన్నులుగట్టించెను. పండిన పంటలో నాలుగవవంతు చక్రవర్తి-పన్నుక్రింద గ్రహించుచుండును అక్కరుచక్రవర్తివిద్యావంతుఁడు మహావీరుఁడు లోకవ్యవహారములు చక్కగఁ దెలిసినవాడు. ఈతనివంటి చక్రవర్తి నేటిపఱకు హిందూదేశమునకు మరల రాలేదని జనులు చెప్పుకొందురు. ఆయన రమారిమి యేబదినంపత్సరములు భరతఖండమును బాలించి సకల జనస్తవనీయుడై క్రీస్తుశకము 1605 సంవత్సరమున లోకాంతరగతుడయ్యెను.

హాల్డిగటు యుద్ధము.

అక్కరు చక్రివర్తి చిత్తూరును నాశనముచేసి పోవునప్పుడు దేశమునందంతట దారిద్ర్యమును మనుష్యుల హృదయములయందు నిరుత్సాహమును నెలకొలిపి పోయెను. మీవారుయొక్క గొప్పతన మంతయుఁ గథావశేష మయ్యెను పుణ్యభూములు పుష్పవనములు కోటలు కోవెలలు సంపూర్ణముగ నాశనము నొందెను. దేవతాచరిత్రములను రాజపుత్రవీరుల దిగ్విజయములను దెలుపుటకు దేవాలయ పుగోడలమీదను మేడలమీదను వ్రాయఁబడిన చిత్తరువులు రూపు మాసెను. విన్నాణముచుదెల్పు వింతసరకులను తీసికొనిపోవుటకు పీలైనంతవఱకు శక్తివంచనలేక మహమ్మదీయు లెత్తుకొని పోయిరి. దిగ్విజయములను జెప్పుడు పలుపఱజాలు రణభేదములు మ్రోగెడుకాలము పోయినది. నగరరక్షణము చేయుమని ప్రార్థించి నగరదేవత కఖండ దీపారాధనము జరుగు మేలుదినములు గతించినవి. వేయేల? రాణా వారి మందిరద్వారములే అక్కరు కట్టింపవలచిన క్రొత్తపట్టణము నందలి మందిరము నిమిత్తము తీసికొని పోబడెను. దేశమునంతను దుడిచి వేయుచున్న యుద్ధతరంగ మంతతో నిలిచిపోయెను.

రథంభాకుకోట వెనుక బహదూరుషాచేతజక్కెనని చదువరు లెఱుఁగుదురు. తరువాత దాని నామహమ్మదీయ ప్రభువువద్ద నుంచి బూందీసంస్థాన ప్రభువగు హర యనునతఁడును జోహాణవంశ స్థుడగు మఱియొకఁడును మఱల బట్టుకొనిరి. ఆకోట యీకాలమున బూందీప్రభువగు సూర్యుఁ డనుతని యధీనమున నుండెను. అతఁడు మీవారురాణాకు లోబడి యరిగ్గాపై యాకోట నేలుచుండెను. ఈసూర్యుఁడు వెనుక చిత్తూరిముట్టడిలో బహదూరుషాతోయు

ధమ్మచేసి మృతినొందిన యర్జనమారావు కుమారుడు అక్కరుచక్ర
వతికి యీకోటను కొంతకాలము ముట్టడించి పట్టుకొనలేకపోయెను.
దానికి దోడుగ నతడు కార్యాంతరములమీఁద మఱియొక చోటికి
బోవలసివచ్చినందున నీముట్టడి నాపదలంచుచుండెను. అంతలో నక్క
రునకు నమ్మికబంట్లును రాజస్థానమునకు ద్రోహులు నగు నిరువురు
రాజపుత్రులు మోసము చేసి యీకోటను జక్రవతికి కప్పగించిరి.
అంబరుదేశ పృథువునకు భగవానుఁబానుఁడును వాని యన్నకొడు కగు
మానసింగు ననువారే యామహాసభావులు ఈయిద్దఱు ద్రోహము
చేయనిపక్షమున రంతంబరుకోట శత్రుమర్గమమై నిరపాయస్థితినుండి
యుండునుగదా !

సూర్యనుని గలిసి మాటలాడినపక్షమునఁ జక్రవతికిఁ జాల
లాభము గలుగు నని నమ్మి మానసింగు దర్శనముచేసి మాటలాడ
వలయునని యున్నది గనుక కొంతకాలమువఱకు, యుద్ధము మాన
వలసిన దని సూర్యనునకు వర్తమాన మంపెను. సూర్యనుఁ డందుకు
సమ్మతించినందున మానసింగు తాను చక్రవర్తి రాయబారి నని
పేరుపెట్టుకొని కొంతపరివారముతోఁ గోటలోనికి బోయి యాతనిచేత
సబహుమానముగ గౌరవింపఁబడెను. మానసింగును సూర్యనుఁడునొం
డొరులతో సంభాషింపుచుండ హఠాత్తుగ సూర్యనుని మేనమామ కూ
ర్చున్నచోటనుండి లేచి రాజామానసింగుయొక్క వెనకనిలిచియున్న
చోపుదారువంకఁ జూడఁదొడంగెను. అటు కొంతసేపుమాచి యతడు
సోపుదారు చేతిలోనుండి వెండికట్టను వినయమునఁ దీసికొని సూర్య
నుఁడు సాధారణముగాఁగూర్చుండుస్థలముననాచోపుదారుంగూర్చుం
డఁబెట్టెను. అపు డందఱు తెల్లబోయి చూడఁదొడగిరి. నిగనిగ
లాడునట్టి యాకాటుక కన్నులును మేని చామనచాయను ముక్కు
మీఁద నెడమప్రక్కనున్న పుట్టుమచ్చను జూచి యతఁడు తప్పక

యక్కగుచక్కవర్తి యని మున్ను వాని నెఱింగినవారు కొండఱునిశ్చయించిరికాని గ్రహించినవారు సందేహించి చెప్పక యూరకొనిరి. గ్రహింపనివారు వెలవెలబారి చూచుచుండిరి. ఇంటికివచ్చిన యతిధికి హాని చేయుట రాజపుత్రధర్మవిరుద్ధము. హాని చేయక యుండవలయునన్న దుర్భేద్యమై పోతుంటేగ కైన జొరరాక సింహగుహయని చెప్పఁదగిన యాకోటలోనికి దివకుఁ డానై చక్కవర్తి వచ్చిలోటు పాటులనెల్ల గ్రహించెదగదా! చక్రవర్తిమాట యటుండ తమకంత మహాద్రోహము జేసిన మానసింగు నేమిచేయవలయునని యక్కడ నున్న రాజపుత్రుల కండఱకు సందేహములు దోచెను.

రాజపుత్రు లిట్లు కళవళ మందుచుండ నక్కరు నదరుబెదరు లేక నిర్భయముగఁ గూర్చుండి కొంతనేపటికి గంభీరమగుస్వరముతో 'సూర్జనా! ఇప్పుడు కర్తవ్యమే' మని యడిగెను. సూర్జనుఁడు తెల్లఁ జోయి యప్పలుకుల కేయుత్తర మిచ్చుటకుఁ దోచకయుండ మానసింగు ధైర్యముతెచ్చుకొని 'కర్తవ్య మేమున్నది? రంతంబరుకోట దేవరవారికి సమర్పించి సూర్జనుఁడు మీవాఁడై గౌరవమందుటయే' యని పలికెను. చేయున దేమియు లేక కోట యక్కరున కప్పగించి తొలఁగెను. ఈవిధముగ బంధుద్రోహముచేత రంతంబరుకోట మొగలాయీలపాలైన దని రాజస్థాన చరిత్రకారులు వాసిరి. అట్టి యవస్థలో నెంతటి మానవంతుఁ డైన నట్లే చేయవలసి యుండును గదా! రాజస్థానమునందలి సంస్థానములు తమలో తమ కైకమత్యము లేక దేనిమేలు నదియే చూచుకొనుచు బనిచేయుటయే గాని యావద్దేశముయొక్క మేలును జూడక పోవుటచే స్వనాశముచు గ్రమింపఁగల దెచ్చుకొనఁజొచ్చెను. దేశమునందు గల శూరశిఖామణుల నెల్ల రావించి దేశాభిమానము గలిగించి యుద్ధములు చేయింపఁగల సమర్థుఁడు రాణాసంగుఁడు గఠించుటయు సూర్యవంశపు

రాజుల గద్దెయెక్కుట ననర్హుడగు నుదయసింగు రాజగుటయు నాశ
 నమునకు ముఖ్యకారణములు. అక్కరుచూపిన సాహసమును మనో
 ధైర్యమును 'రంతంబరు' కోటలో నున్నవారి కత్యద్భుతమును గలి
 గించెను. విశేషించి యతఁడు ధీరోదాత్తుడగు పగతుఁడనియు సీచ
 శత్రువుఁడు కాఁడనియు వారికిఁదోచెను. మఱియు సతఁడు రాజపుత్ర
 స్త్రీని వివాహము జేసికొని యామెను తనమతములో గలియుమని
 బలవంతపెట్టక యామె యిచ్చవచ్చిన దేవతల నారాధించుకొనవచ్చు
 నని సెలవిచ్చుటంజేసి యాచక్రవర్తి మహారాజుఁడని యారాజ
 పుత్రులు గ్రహించిరి. బూదీసంస్థాన ప్రభువు లదివఱకు మీవారు
 నిమిత్తము పోరి చాల నష్టపడిరి. అందుచే నక్కరు వారి యభిమాన
 మునకు లోపముగలుగకుండునట్లు సంధిజేయవలంప 'సూరజనుడు'
 సంతోషముతో సంగీకరించెను. ఆసంధి నిబంధన లివి. సూరజరావు
 తన యేబదిరెండు జిల్లాల నెప్పటియట్లు పాలించుకొనవచ్చును. అవ
 సర మగునపుడు ఢిల్లీపాదుషాకుఁ గొంతసేన సతఁడు పంపవలెను.
 బూదీరాజులు మొగలాయీలకు నెప్పుడు తలపన్ను సీయనక్కఱ
 లేదు. చక్రవర్తి బూదీప్రభువులను సింఘుది చాటి యావలకు
 యుద్ధములకుఁ బంపఁగూడదు. బూదీరాజకన్యలు మొగలాయీలు
 పెండ్లియాడఁ దలంపఁగూడదు. బూదీవారి భేరిలు ఢిల్లీకోటగోడల
 నడుమ వాయింపవచ్చును. ఆరాజులు ఢిల్లీచక్రవర్తి దర్బారు బ్రవే
 శించునపుడు తమయాయుధములనెల్ల ధరించి యుండవచ్చును. చక్ర
 వర్తికిఁ దక్కినరాజులంబలె నేల సాగిలంబడి మొక్కనక్కఱ లేదు.
 షరతు లింతయనుకూలముగ నున్నపుడు సూరజనుడు వాని కంగీక
 రించుట యొకవంత కాదు. కాని యతఁడు సమ్మతించిన మాత్రమున
 పోరణగలేదు. ఏలయన తొల్లి బహదూరుషా యాకోటంబట్టుకొన్న
 పుడు వానివద్దనుండి 'శాంతహారు' డనునొక రాజపుత్రపీరుఁడుదానిని

వదలించి సూర్యనారావుని కప్పగించి మీవారు రాణాలకు లోబడిదాని నేలుకొమ్మని చెప్పెను. అందుచే నతఁ డిప్పుడు జరిగిన స్వామిద్రోహమును నహింసక సూర్యుఁడు చేసికొన్న నంధి కొడంబడక చక్రవర్తి నెదిరింప నిశ్చయించుకొనెను. కాని యతనివద్దనున్న నైవ్య మతిస్వల్పముగ నుండెను. అయిన నేమి! చే జేతులు కోటకు పగతునికప్పగించి సుఖించుటకంటె నిష్కళంక చరిత్రులై దేశమునిమి త్తము శౌరవముగ బ్రాణములు విడుచుటయే యుత్తమమని యతఁడు నిశ్చయించుకొనెను అట్లు కృతనిశ్చయుడై హరవంశజుడగు రాజపుత్రుఁ డెవ్వఁడు ప్రాణములు కంతమునం దుండఁగా రంతంభారుకోటవిడిచి పోవఁగూడదని యొట్టుపెట్టి యదియొక స్తంభముమీఁద వ్రాయించి యనంతరము రక్తాంబరధారుడై, దేశాచారపరీకారము తాంబూలము వేసి తన పరిజనులతోఁగూడి చక్రవర్తి సేనల నెదిర్చి ప్రాణములు విడిచెను. అది మొదలు నేటివఱకు హరవంశజుడగు రసపుత్రుఁ డాకోటదరిం బోవునపుడు సిగ్గునం దలవంచుకొని పోవుచుండును.

అనంతర మక్బరు చిత్తూరుం దోచుకొని యాద్రోవుడు ధనముతో ఢిల్లీ ప్రవేశించెను. అతఁడు మహమ్మదీయుఁ డైనను హిందువులలోఁ బరాక్రమవంతుడగు శత్రువుఁ డుండినపక్షమున వానినతఁడు తగునట్లు శౌరవించుచు వచ్చెను. ఈచిత్తూరు దండయాత్ర ముగిసినది మొదలు, అక్బరుచక్రవర్తి రాజపుత్రులకు గొప్పయుద్యోగములీయ నారంభించెను. ఆతనిపరీధానమంత్రులలోఁ గొందఱు సేనాధిపతులలో గొందఱు రాజపుత్రులుగిరి. చక్రవర్తి మీవారు విడిచిపోయినపిదప నుదయసింగు తానదివఱకు దాగియున్న యడవులలోనుండియుఁగొండలలోనుండియు వెలువడివచ్చి తన శౌరవహీనమయిన జీవితమును నిచ్చుటచ్చట కొంతకాలము గడపి వసియించుటకుఁ బట్టణమైన లేకపోవుటచే యొకనగరమును నిర్మింపఁ దలంచి ముందుగా నొకసరస్సు గల్పించి

యాసరోవరతీరమున నుడయపుర మనుపేర రాజధానింగట్టి యందుఁ బ్రవేశించె. ఆసరోవర మిప్పటికి నుడయసాగర మనుపేరు బరగుచున్నది. అదియేమిదోసమోకాని మీవారు రాజధానిలో సూరశిఖా మణులనేకులుండగ వారిలో నెవరి పేరంబరగక పొరుషహీనుడగునొక యశాశ్రుని పేర నేటికి బహుమన్నది. ఉదయసింగును హారాజునకు నిరుపదియైరుగు కుమారులు గలరు. బహుపుత్రులకు జనకుడై యుండుట దప్ప యుదయసింగునివద్ద లోకులు సంతసించదగిన యోగ్యత మఱి యేమియు లేదు. అతనిప్రియపుత్రుడు జగ్మో అను నతఁడు. తన యనంతగమున వానినే రాజుంజేయుట కతఁడు నిశ్చయించుకొని సింహాసనమునకు న్యాయముగ రావగినవాడును ప్రథమ భార్యకుమారుడగు ప్రతాపుని రాజ్యహినుం జేసెను. కొడుకుల యెడల నుడయసింగు మిక్కిలి కఠినుం డని చెప్పవచ్చును. వేటొక మారు సూక్తుడను మఱియొకకుమారుని జంపింపఁ దలంపక బంధువులందఱు బతిమాలి యాపి యాకుట్టవాని దేశమునుండి యన్వలకంపిరి.

సూక్తుడు శట్టఁగానే వానిజాతకమును వ్రాయుమని తండ్రి జ్యోతిష్కులం బిలుపింప వారు మీనమేషములు లెక్కపెట్టి గ్రహచారములఁ జూచి నోరు చప్పలింది “ఈబాలుడు స్వదేశమునకు శత్రుఁ డగుటయేగాక స్వకులమునఁగూడ నిర్మూలముఁజేయు” నని చెప్పిరి. అప్పలుకులు విని తండ్రి భయపడి యది మొదలు వానిని గడుజాగరూకతతోఁ జూచుచుండెను. సూక్తుఁడై దేడ్ల ప్రియముగల బాలుఁడైనప్పు డొకనాఁడు తండ్రివద్ద నాడుకొనుచుండఁగా లోహకారుఁడొకఁడు పదునైనగత్తిని దెచ్చి రాణాకిచ్చెను. అది వాడి గలదో లేదో చూచుచుట కుడయసింగు దానితో దూరిబుంగ నఱికి యది పదునైనదే యని సంతసించి యక్కడ పెట్టెను. వెంటనే

నూర్తూ డాఖిడ్గమును బట్టుకొని “కత్తులు మనుష్యులను నటకుటకు గాని దూది నటకుటకుగా” వని పలుకుచు నొక్కయేటను నెముక గనఁబడునట్లు తనచేయి నటకుకొనెను. ఆచేతనండి క్రొన్నెత్తురు జొట జొటగారి నేలఁబఱచిన రత్నకంబళమును దడిపి చూపఱకన్నలకు వెరపు గొలుపుచున్నను బాలుఁడుమాత్రము బెదరక నొప్పి యని యేడ్వక యెప్పటియట్ల నిశ్చలుఁడై నిలిచెను. కడుపిటికియగు నుదయ సింగు కుమారుని మహాసాహసమునుఁ జూచి సహింపలేక యాయీడు బాలునియందంత వైపరీతము గనఁబడుట దేశమున కరిష్టమని భావించి తత్క్షణమే యాబాలుని వధియింపుఁ డని తలారుల కప్పగించెను. తలవరు లాకుట్టుని వధియించుటకుఁ గొనిపోవుచుండ మార్గమధ్యమున చందావతుకులస్థుఁ డగురాజపుత్రుఁ డగపడి యావ ద్వృత్తాంతము విని తెలిపి యుట్టిపడుచున్న యాబాలుని మొగముఁ జూచి విడువలేక కనికరముపెంపున వానిం జంపనీయక వెంటబెట్టుకొని రాణావద్దకు వచ్చి బాలుని బ్రతికింపు మని ప్రార్థించి నాకు సంతానము లేదు నేను వీనిం బెంచుకొనియె, వీడు నాకులదీపకుఁ డై యుండుఁగాక!” యని పలుక దగ్గరచుట్టమును మిక్కిలి ప్రబలుఁ డు నగు చందావతువంశస్థునిమాట కెదురాడలేక యుదయసింగు తల యూచి యూరకొనియె. చందావతుఁడును బాలుని తనరాజధాని యగు సాలుంబ్రాసగరమునకు గొంపోయి నేల నడవనీయక కడు గారాబమునం బెంచుచుండె.

చిత్తూరు విడిచివచ్చిన నాలుగుసంవత్సరముల కుదయసింగు శరీరస్థితి చెడినందునఁ దన మరణ మానన్న మగుచున్న దని యెఱిగి లోకాంతరప్రయాణమునకు వలయుప్రయత్నము చేయసాగెను. అది వసంతకాల మగుటచే మీనారుసంస్థానమునఁ గల సామంతరాజు లందఱు రాణాతోఁ గలిసి యడవిపందివేటకుఁ బోవునట్టి సమయము

ఈవేటకుఁ బోవునప్పుడు రాణా సామంతప్రభువుల కాకుపచ్చని బట్టలు కొన్ని బహుమానముగ నిచ్చి వారిని వెంటఁబెట్టుకొని వేట నలుపు వాడుక గలదు. ఆవాడుకంబట్టి ప్రభువులందఱు నుదయసింగు మంచముచుట్టుఁ జేరిరి. ఉదయసింగు చావకమునుపు నోటమాట యున్నపుడె తనయనంతరమున జగ్గల్ రాణా కావలయునని చెప్పెను. అతనిమనసులో నేమున్నదోకాని యపుడైన జ్యేష్ఠపుత్రుఁ డగు ప్రతాపునిమాట యెత్తినేలేదు. అనంతరము కొన్నినాళ్ళ కుదయసింగు మృతినొందెను. ఆదేశాచార ప్రకారము పీఠుఁగును పురోహితుని యింట బాటవైచి దహనాదికర్మములు జరుపు మని చెప్పి రాజబంధువులు కుమారునిపట్టాభిషేకమునిమిత్తము మందిరము నలంకరింపఁ జొచ్చిరి.

ఉదయసింగు జగ్గల్లుచు రాజ్యాస్తుడుగఁ జేసినప్పుడు సోని గుఱ్ఱసంస్థానప్రభు వొక్కఁ డుండెను. ఉదయసింగుని పట్టపుదేవి యాతనికిఁ జెల్లె లగుటంజేసి యాప్రభువు ప్రతాపునికి మేనమామ. అందుచేఁ దన మేనల్లుఁడు సింహాసనభిష్టుఁడుగఁ జేయబడుటకు సహింపనోపక యావీరుఁడు నాపుననున్న చందావతువంశస్థుని జూచి మీరు దగ్గఱనుండియే యిట్టి యక్రమము జరుగుచుండ నుపేక్షింతురా? యని యడగెను. చందావతుఁ డాపలుకులు విని మఱియొక మాటమీఁదబెట్టి యిట్లనియె. “చావునకు సిద్ధముగనున్న యతఁడు పాలిమ్మని యడుగుచుండఁగ మనము నద్దననేల? మృతినొందుచున్న వానిమాట కడ్డము చెప్పనేల? వానికోరిక యాలాగే చేయుదమని తరువాత మనయిష్టము నచ్చినట్లు చేసికొనగూడదా” యని యామాటల యభిప్రాయము, అట్లుపలికి తనపలుకుల యర్థము విస్పష్టముగు నట్లు ప్రభువునకు వెండియు నిట్లనియె. “ఆయ్యా! నేను నీమేనల్లుని పక్షమువాఁడనే తప్పక నేను ప్రతాపునకే సహాయము చేయుదును.”

ఇట్లు వాగ్దానములు జరిగినను జగ్గలునకు పట్టాభిషేకము చేయుటకే ప్రయత్నములు జరుగుచుండెను. సామంతరాజులందఱు నుదయసింగు కోరిక చొప్పున జగ్గలును రాణాగారి జేయుటకు వచ్చి కూర్చుండిరి. ప్రతాపుడు సోదరుని రాజ్యమునం దుండుట తనకు నేమముకాదని తలంచి యేదేశాంతరములకైన బోవనిశ్చయించి గుఱ్ఱములకు జేనువేసి పయనముగమ్మని నేవకుల కాజ్ఞాపించెను. జగ్గలు పట్టాభిషేకమహోత్సవమునకై లేచి గద్దె యెక్కబోయెను. పట్టాభిషేకమప్పుడు చందావతులలో వృద్ధురాణాకునడుమునకుం గత్తి కట్టవలసిన యాచారము గలదు. ఆయాచారము నడపుటకు జగ్గలును కొక్కవొక్క చందావతులవంశస్థుఁడును రెండవప్రక్క వాని చేయిపట్టుకొని తారువంశస్థుఁ డగు వేరొకవీరుఁడు నుండిరి. అప్పుడు చందావతుఁడు గద్దెయెక్కబోవుచున్న జగ్గలుయొక్క హస్తముఁ బట్టుకొని “దేవా మీరు పొరఁబడుచున్నారు. ఈక్షీతము మీ రెక్క వలసినదిగాదు. ఇది మీసోదరుఁ డగు ప్రతాపుఁ డధిష్ఠింపవలసినది” అని నిర్భయముగఁ జెప్పెను. జగ్గలు వాని పలుకులు నరకు నేయక యతనిచేయి విడల్పుకొని యాగడముచేయఁ దలంచెను. కాని చందావతుఁడు వానిని నందిట నిఱికించి యొక చోటఁగూలవైచి ప్రతాపునిం దోడితెచ్చి గద్దె యెక్కించి వాని మొలకుఁ గత్తికట్టి సాగిలంబడి ముమ్మాటు వానిచరణములకు మ్రొక్కిమీవారు రాణా ప్రతాపసింగేయని మేఘగంభీరభాషణములతో నొక్కి చెప్పి చప్పట్లు కొట్టెను.

అంతకుమున్ను రాజ్యభిష్టుఁడై దేశములపాలై పోవలసిన యవస్థలోనుండి యాకస్మికముగ మండలాధిపతియై సింహాసన మెక్కఁగలిగినందులకు గర్వించి విజృంభింపక ప్రతాపుఁడు నిశ్చలమ ననుకొని యా శాంతముతో నుండెను. పట్టాభిషేకమహోత్సవము ముగి

సినతోడనే ప్రతాపుడు సామంతప్రభువులఁ బిలిచి యది వసంతకాల మనియు నడవివందిని వేటాడి శారికి సమర్పించి ముందునవత్సరము తన యదృష్ట మెట్లుండునో తెలిసికొనవలయుననియుఁ జెప్పి గుఱ్ఱమెక్కి వారిం దోడ్కొని వేటకుఁ బయలువెడలెను. రాజస్థాన మునందంతట శారి యిప్పటికి ననేకనామములతోఁ బూజింపఁబడుచు న్నది. ఇట్లు వెడలి వారడవివందిని జంపి దానిని దేవి కర్పించి యామెను సంతుష్టిపఱచి మఱుచటియేడు తమకు జయకరముగ నుండునని తెలిసికొని సంతసించిరి. అది మొదలు రాణాప్రతాపసింగు పలుమాఱీవిధముగఁ బలుకుచు వచ్చె. “రాణాసంగునకు నాకును నడుమమాతండ్రి యుదయసింగు లేకుండ నేనే సంగునికుమారుడనై న పక్షమున గొడ్డుమాంసము తిను తురకవాఁడు వచ్చి యీ దేశము న నడుగు పెట్టఁగలఁడా. రాజపుత్రులను లోబఱచుకొనగలఁడా.”

మీవారు రాజ్యమునకు స్వాతంత్ర్యమును దేవలయునని ప్రతాపునకు గోఁకయున్నది; కాని యదినెఱవేఱుట యసాధ్యము. ఏమన. బ్రతాపసింగునకు ఢిల్లీచక్రవర్తి సైన్యములెకాక స్వబంధు జనములలోఁగూడ శత్రువులుండిరి. మార్వారు, బూందీ, బికసీరు, అంబరు మొదలకు సంస్థానముల యధిపతులు చక్రవర్తికిదాసులై యుండిరి. అందు బూందీసంస్థానప్రభువునక్కఱ దక్కినవారు దాసులగుటతోఁ దనివినొందక తమయాడుపడుచులఁ దురకకిచ్చి పెండ్లి గూడచేసిరి. వారిమాటయేల? ప్రతాపుని సోదరులలో నొకఁడగు సూగుఁ డనువాఁడు తనయన్నను విడిచి యక్కరుచక్రవర్తి శరణంబు సొచ్చి యాతనిచేత నేలుటకు గ్రామంబులం బడసి మాన్యఁడై యుండె. అతఁడును బిడ్డలును సూగ్రవతు లనుపేరఁ జక్రవర్తి కొలువులో బ్రతిష్ఠితులైయుండిరి. మీవారు దేశము నిరంతర యుద్ధములచేత ధనశూన్య మగుటయేగాక యాయుధశూన్యమై వీర

శూన్యమై యడవియటు లుండె. ఆయవస్థలో మహావీరుఁ డగు ప్రతాపుఁడొక్కఁడు చక్రవర్తితోఁ బగసాధించెనుగాని మఱియొక్కఁ డై న పక్షమున నందుదొరికినదేచాలు నని చప్పుచప్పునఁ జక్రవర్తితో సంధిచేసికొని యాతన మన్ననలకుం బాత్రుఁడై సుఖముగ నుండి యుండును.

మీవారు దేశములోఁ బుట్టిన రాచవాఁడు ఢిల్లీ చక్రవర్తికి లొంగి నలాము చేయఁగూడదనియు వానిని తాము గెలువలేకపోయి నను తఱిమి దోచుకొని బెడరగొట్టి సిలుగులం బెట్టవచ్చుననియు వీలుపెప్పివచ్చినప్పుడు గౌరవముగ రణముఖంబునఁ జచ్చి వీరస్వర్గము జూఱగొనవచ్చు ననియు నందుచే సంధి చేసికొనఁగూడదనియు వాని యభిప్రాయము. ఆయభిప్రాయముంబట్టి తురకలను స్వదేశమునుండి వెడలఁగొట్టి మీవారును తొల్లింటి గొప్పదశలోనికిం దెచ్చువఱకుఁ గడుపారఁ గూడు తినననియుఁ గంటినిండ నిదురపో ననియు నతఁడు ప్రతినజేసెను.

ఇట్లు సంకల్పించి యాగడియ మొదలు ప్రతాపుఁడు సంకల్ప సిద్ధి యగువఱకు గొన్ని నియమముల నేర్పరచుకొనియెను. నేనబ యలు దేరునపుడు ముందుమోపు రణదుండుభు లదిమొదలు వెనుక వాయింపవలయును. శత్రువులను జయింపలేని పిఱికివాని రణదుండు భులు వెనుక నుండవలయునేగాని ముందుండడగవని యిట్లుచేసెను.

2. రాణావారు భోజనముచేయు వెండిబంగారుపళ్ళెములు పాత్రములు తీసివేయించి తనకును తనతోడి సామంతప్రభువులకును శత్రునాశన ము నేయువఱకు భోజనార్థము విస్తృతములునని యానతిచ్చెను.

3. ఆయన నిత్యము పవ్వళించు హంసతూలికాతల్పము లవ్వలఁ బాఱ నైచి తనగుఱ్ఱమును శత్రువులకోటలోఁ గట్టివేయువఱకుఁ దానుగడ్డి పాన్పుమీఁదనే పండుకొనునట్లు శపథముచేసెను.

4. చిత్తూరునగర

మెప్పటియట్లు రాజస్థానమునకు దీపమైవెలయునంతవఱకు ప్రతాపుఁడు తాను తన సామంతులు గడ్డములు కత్తిరించుకొనఁగూడ దని శాసించె ఆదినము మొదలు చిత్తూరు రాజధానిఁ జేసికొనువఱకు మఱల రాజధానిలో నుండఁగూడ దని యువయపురమును విడిచి కమలమియరుకోటలోఁ గాపురముండి యెందేని బోవలసివచ్చినప్పుడు గుడారములోనే వసించుచు వచ్చెను.

ఇట్లు సంకల్పించినతోడనే మున్నతనతఁడై మూర్ఖతవలన యన్యకుటుంబమునకు బోయిన తనతమ్ముని సూక్తుని రావించెను. ఆబాలుని పెంచుకొన్న తండ్రికి ముసలితనమున గొడుగులనేకులు పుట్టినందున దత్తుపుత్రిపై మోహముతగ్గెను. కావున సూక్తుఁడును పాలకపితను విడిచివచ్చుటకు వగవక కడుసంతోషమున నన్నవద్దకు వచ్చి యతని యనుగ్రహంబునకుఁ బాత్రుఁడై వానిం గొల్చుచుండెను. వచ్చినకొత్తలో నన్నదమ్ము లిద్దఱు మిక్కిలి సౌహార్దముతో నుండిరి. కానిదినములు గడచినకొలఁది స్థితి వెనుకటియట్లేయయ్యెను తమ్ముని కన్నపై నసూయ బాడమెను. రాజ్యమేలుటకు తనయన్న కంటఁ దానే యెక్కువ సమర్థుఁడనని సూక్తుఁడు తలఁచి యప్పుడప్పుడు దుర్విసయములు జూపుచుండ నొకనాడు వేటాడుతఱి నన్నదమ్ములకు మాటపట్టింపులు వచ్చెను. ఆమనస్పర్థ యంతంతకుఁ బ్రబలవైరముగ బరిణమింప సూక్తుఁ డన్నతో నిట్లనియె. “మనమిరువురము గుఱ్ఱములనెక్కి బల్లెముల చేతఁబట్టుకొని ద్వంద్వయుద్ధము చేసి యెవఁడెక్కువ బలవంతుడో నిర్ణయించుకొందము. పూర్వము తనతాత వ్యాఘ్రుగిరియొద్ద జయముగొన్నట్లు తానును జయముగాంచ వచ్చునను ధైర్యమునఁ బ్రతాపుఁ డాయుద్ధమునకు సమ్మతించెను. దే శాచారప్రకారము గౌరవముల నడవఁదలఁచి వారుభయులు ముందు నీవుకొట్టుమునీవుముందుకొట్టుమని యొకరినొకరు ఘోషించుకొని

ముందారంభించుట కెవనికి జేతులురాకపోవుటచే నొక్కసారిగ నిరువురు నొకరిపై నొకరు దుముటకు సిద్ధముగనుడ సంతలోఁ బురోహితుడు వారియిరువురనడుమ నడ్డముగ నిలిచి యతిదాసుణమైన కులనిర్మూలకారణమైన యాపోరు డగుమని వేఁడెను.

అప్పటికా వీరుల గ్రోధములు మేరమీఱినందున గురువుమాటమీఁది గౌరవముచేతగాని బంధుత్వముచేతగాని వారుపోరుమాననొల్లక బాడుచుకొనుటకు బల్లెములుదూసిరి. ఏయుపాయమునైన నీకుటుంబ కలహమును నివారింపదలంచి పురోహితుడు కర్తవ్యమేమియుం దోషమి యెట్టకేలకుఁ దనచేతిబల్లెముతో దానుబాడుచుకొని యిరువురకు నడుమ నేలబడియె. ఆయమానుషకృత్యముజూచి రాజపుత్రులిరువురు సంభ్రాంతులై గురుప్రాణరక్షణము చేయుటకు గుఱ్ఱములమీదనుండి క్రిందికి గుఱాలున దుమికిరి, కాని గురువుగారంతకుమునుపే మేచుదొరగిరి. పవిత్రమగు గురువుగారి శరీర రక్తము సోదరుల కిరువురకు మధ్యగ బాటుటచే నదిదాఁటి యొకరిపై నొకరు దుముకుటకు వారికి మనసొప్పదయ్యె. గురువుపోయినఁ బోయెగాని కలహముమాత్రము నివారితమయ్యెను. ప్రతాపుఁడు కొంతసేపటికిఁ దెలిపి తెచ్చుకొని సోదరునింజూచి నీవు నాయెదుటనుండి దేశాంతరములకుం బొమ్ము ఇచట నిలువవలదని వలికెను. చిత్తమని కపటవినయముతో నమస్కరించి సూక్తుకు గుఱ్ఱమెక్కి వెంటనే ఢిల్లీకిఁ బోయెను అనాటి పోరువలన రాణాప్రతాపునకు సోదరవియోగమును ఢిల్లీచక్కనర్తికి గొప్ప మిత్రలాభమును గలిగెను.

ఇట్లు కొంద రాస్తభంధువులు కొందరు రాజపుత్రులు విడిచినను ముఖ్యసామంతప్రభువు లనేకులు ప్రతాపునకుఁ దోడుపడిరి. జగ్గల్లును సింహాసన మెక్కింపదలంచిన నాఁడెట్లుండెనో యట్లే చందానతుకులజుఁడు నేటికిని రాణాపక్షము వహించియుండెను. జయ

మల్లుని కొడుకులును, పుట్టయొక్క కొడుకులును తండ్రిమార్గము ననుసరించి రాణాకు విధేయులైరి. అక్కరుచక్రవర్తి వారి కెంతెంత లంచమున నియ్యదలచుకొన్నను వారు తమ స్వామిభక్తిని దుచ్చ భనమునకై విక్రియింపనొల్లరైరి.

శౌర్య మెంతయున్నను సేనాబలము తక్కువగుటచే రాజ పుత్రులు తురకలను బ్రత్యక్షముగ నెదిరింపఁ జాలరైరి. అందుచే వెనుక రాణాహమీరు “అలాయద్దీను” మీఁద బ్రయోగించిన మాయోపాయములే రాజపుత్రులు మరలఁ బ్రయోగింపవలసినవచ్చెను అంతట రాణాప్రతాపసింగు కొండలలో వసియింపఁ బొవుచుండుటచే దేశమునందలి జనులందఱు వానిని నెంబడింపవలయుననియు రాని వారు కానివారేయనియు దేశమందంతట సతఁడు చాటఁబంచెను ప్రజలు రాజాజ్ఞ శిరసావహించి నేలఁ దున్నక పోలముల పైరుసే యక తమపశువుల నెల్ల శత్రుదుర్గమము లగు హారావళిపర్వతములోని కిందోలి తాము రాజుపద్ధతుఁ జినిరి. పట్టణములు పల్లియలు నిర్జన ములై భయంకరము లయ్యెను. మహావీరులు వసియించిన తావులవన ములనుండి వెలువడివచ్చి ఘాతుకమృగములు సంచరింపఁ జొచ్చె. బాటసారులు నడువకపోవుటచే మార్గములన్నియు ముండ్లతోనిండి బయనంబునకు నిరోధము గలిగించెను. ఢిల్లీచక్రవర్తి ప్రతాపుని మీఁదఁ దండువిడయ వానిసైనికులకుఁ దినుటకన్నముగాని దావ్రుటకు జలంబులుగాని లభింపవయ్యె. ఆయిక్కట్టులకు దోడుగ మహారాణా ప్రతాపసింగు నడుమ నడుమ కమలమీయరుకోటలో నుండియో మఱి యేయడివిలోనుండియో నాకస్మికముగ బయటకువచ్చి సూరతు నగరమునుండి ఢిల్లీచక్రవర్తి నిమిత్తము విలువగల సరకులం గొని పోవు బిడారములను కొల్లఁగొనుచుండెను. మఱియొకమాటు తన యాజ్ఞ జెలింపక బుద్ధిహీనుఁ డెవండైన కక్కుటితచే నేలదున్నట

పశులమందలను బెనుచుట మొదలగు కృత్యముల జేయుచున్న వాడేమో పరీక్షించి చూతమని రాజస్థాన మధ్యభాగమునకువచ్చి శోధించుచుండును. ఇట్లువిహరించుచుండ నొకనాణ్డొకచోట మంద భాగ్యుడొకడు రహస్యముగఁ దన మేకలమందను పచ్చికబీళ్ళ మేపుకొనుచుండెను. అది రాజాచూచి వానిం బిలిచి నాలుగుమాటలు వాని నడిగి నంగతి తెలిసికొని తత్తణమే వానికి మరణనండన విధించెను. ఆనిర్భాగ్యుని శవము దహనముచేయుటకై న దిక్కులేరుచేఁ గాకుల గ్రద్దలపాలయ్యెను.

అక్కరున కీకార్యములన్నియు నసహ్యములుగనుండెను. అతఁ డీవిరోధమును మితిమీలునట్లు చేయుటకిష్టపడఁడయ్యె. సహజముగ పరిశుద్ధమనస్కుడగుటచే నక్కరు భరతఖండము నంతయు దా నేక ఛత్రముగఁ బాలింపవలయు ననియు, దిన చల్లని పాలనముక్రిందట నన్ని తెగలవారు సుఖముగ బ్రతుకవలయుననియు సంకల్పించెను. అందుచేతనే యతఁడు రాజపుత్రుల నదివఱకే తక్కిన తెగలవారి కంటె నెక్కువ గౌరవించుచుండెను. అతని పట్టపుదేవి యగు జహంగీరుతల్లి రాజపుత్రుల యాడపడుచు. ప్రధానమంత్రులలో నొకఁడైనతోడరుమాలు రాజపుత్రుఁడు మఱియు నంబరుసంస్థానాధిపతి యగు భగవానుదానుఁడును వానియన్నకొడుకగు మానసింగును నేనాపతులై చక్రవర్తిని గొలుచు చుండిరి. ప్రజలనిమిత్తము చట్టములు చేయునప్పు డక్కరుచక్రవర్తి యతిబాల్య వివాహము, యజ్ఞములలో జీవహింస, బలత్కారసహగమనము, మొదలగు దురాచారములు జరుగగూడదని నిషేధించి హిందువులకుఁ గొంచెమనిష్ఠమే గలిగించినను మొత్తముమీఁద సర్వమత సహనముగలిగి యెవరిమతమువారిపూజలు తనకోటలో నయితము జేసికొనవచ్చునని యొప్పుకొని గోవుల నితరజాతులవారుకూడ చంపకూడదని కట్టు

బాటుచేసి ధర్మోత్తరముగఁ బ్రజాపాలనము చేసెను. ఈ సౌమ్యత నలన నక్కరునకు ననేకరాజపుత్రులు లోబడి కప్పము గట్టుటకు నమ్మతించిరి. కాని చిత్తూరునగరమును నాశనముచేసి తానుగొండ లలోనికిం బాటఁదోలినను రాణాలకింకను బుద్ధిరాలేదని యక్కరు విచారింపజొచ్చెను. రాజపుత్రునియెడల చక్రవర్తి చూపు డయా గౌరవాదులంబట్టి స్వమతాభిమాన మెక్కుడుగల మహమ్మదీయుల కక్కరుపై కోపముఘాతగలిగెను. కాలక్రమమున రాణాకును జక్ర వర్తికిని దొంగపోటుయుద్ధములు కడముట్టి ప్రబలయుద్ధములుజరుగ నారంభించెను. దానికికారణము రాజపుత్రకపు లిట్లుచెప్పియున్నారు.

“అంబరురాజవంశస్థుఁ డగుమానసింగు చక్రవర్తిపంపున నేదే శమునకో పోయి పగతుట జక్కఁడఁచి మరల ఢిల్లీకిఁ బోవుచుఘోర్ వశమున మీవారు దేశములోనుండి పోవలసినవచ్చెను. ప్రతాపసింగు ధనహీనుఁడై దుర్బలుఁడై యుండినను ముప్పదియాలు రాజపుత్ర కుటుంబములకు నాయకుఁడై వెలయుచుండుటచే “మహారాణావారి దర్శనము నేను జేసికొనవలయునని యున్నది రావచ్చునా?” యని మానసింగు వినయముగ వర్తమాన మంపెను. అప్పుడు ప్రతాపుఁడు కమలమిరుగుకోటలో నున్నందున వాని నక్కడ కలసికొన ననియు నుదయసాగర మను సరస్సుతీరమున గలిసికొందు ననియు, వర్తమాన మంపెను. దానికి నమ్మతించి మానసింగు సపరివారముగ నటకుం జన, వాని నెదుర్కొనుటకుఁ బ్రతాపుని పెద్దకొడు కగు ఉమ్మాయసునతఁడు మీవారుప్రభువులను దోడుకొని యక్కడకు వచ్చెను. వచ్చి మానసింగును నన్నానించి తలనొప్పిశాధచే రాణావారుస్వయముగ రాలేక తన్నుఁ బంపిరని చెప్పి పిండివంటలు చేయించి విందార గింపుమని వానిం బ్రార్థించె.

ఉమ్మాయకు నక్కడ నున్న తక్కిన రాజపుత్రులను బ్రతా

పుడు స్వయముగ వచ్చి మానసింగునకు నెందుకు విందు నేయలేదో కారణము తెలియదు. అంబరు రాజులు తురకలతో వియ్యమందుటచే ప్రతాపుడు వారిపంక్తిని దినఁడు. ఆసంగతి గ్రహించి మానసింగు “ప్రతాపుని తలనొప్పికారణము నేనెఱుఁగుదును. అతఁడే స్వయముగ వచ్చి నాకు విందు నేయవలయును కాని వానిస్థానమున వేఱొకరు పనికిరా” రని పలికెను. ఆపలుకులు విని ప్రతాపసింగు నిర్భయముగ నిట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. “తనయింటియాశుషడుచును దురకకిచ్చి పెండ్లిచేసి వానితోఁ గలిసి కూడుదిన నతనితో నేను భుజియింపఁ జాల”

ఆపలుకులు విని గోధలజ్ఞాపరవశుడై మానసింగు విందార గింపక దిగ్గునలేచి “దేవున కారగింపుచేసి తెచ్చినయన్న మే గాని మీ చేతియన్నము నేను దినను. మీమానములఁ గాపాడుటకే మీరాజ్యములు నిలుపుటకే మేము తురకలతో వియ్యమంది వారికూడు తినుచుండుట. సరేయిఁకమీన నీవేమాత్రము పారుషశాలివోమాతము కాఁచుకొమ్ము” అనిపలికి తనపరిజనుల నందఱిని లెమ్మని పయనము పోవుచుండ నింతలో ప్రతాపుఁ డీవలకు వచ్చి మానసింగును జూచుచుండెను. చిక్కి శల్యము మనోన్యధచే పాలిపోయి మాసిన బట్టలు గట్టుకొని సామాన్యర ట్లుండియు రాజతేజంబుచే మెఱయుచున్న ప్రతాపసింగును జూచినతోడనే మానసింగున కెక్కడలేని కోపము రాగా నాపుకొనలేక ప్రతాపునితో “నేను నీపొగ రణ గింపకపోదునేని నాపేరు మానసింగు గాదునుమీ” యని పలికి యెట్లు పెట్టుకొని పోవఁదొడంగెను. ప్రతాపుఁ డాపలుకులకుఁ గోపింపక మానసింగుతో యుద్ధము నేయుట నాకును సంతోషమే యని గౌరవముగఁ బలికెను; కాని ప్రతాపుని పరిజనులలో నొక్కఁడు కోప మాపుకొనలేక చప్పటలు గొట్టి మానసింగును వెక్కిరించుచు మీ

యక్కరు సీమాటు తీసికొనిరా! ఈసారి వానికి నీకునుగూడఁ దగినట్లు బుద్ధి చెప్పించెద నని బిగ్గరగఁజెప్పి యిక్కడ వ్రాయుటకు వీలులేని తిట్లు చక్రవర్తిని వానిని దిట్టెను. మానసింగు సపరివారముగఁ బయన ము పోయినవెనుక నతఁడు నతనిసైనికులు బనదిగినచోట గూర్చున్నచోట నడచినచోట పవిత్రముగు గంగానది జలము తెప్పించి చల్లించి పుణ్యాహవాచనము చేయించి యంతతోఁ బోక వారి మైల గాలి తమపై సోకినందుకుఁ ప్రియశ్చిత్తముగ దానును దనబంధు గులును శిరస్సానముచేసి వెనుకటి బట్టలు విడిచి మంచిబట్టలు కట్టు కొని కమలమీయరుకోటకుం జనిరి.

పరాభవము నొందిన మానసింగు వడివడిం బయనము చేసి ఢిల్లీకిఁ బోయి యక్కరును దర్శించి ప్రతాపుఁడు తనయెడల జూపిన యగౌరవంబును జక్రవర్తి యధికారమునెడం జూపిన తిరస్కారమును బ్రతాపుని పరిజనులు చక్రవర్తిని జేసిననిందలను మరచిపోకయొకటికిఁ బది జేర్చి పూనగ్రుచ్చి నట్లు విన్నవించెను. ఈకొండెములు విని యక్కరు మీవారుపై దండెత్తుటకు సేన సిద్ధము చేసెను. ప్రతాపు నితో మానసింగు చెప్పినవిధమున నక్కరు స్వయముగ దండయాత్రకు రాలేదు గాని తనకుమారుఁ డగుసలీమురు సేన గధిపతిగఁ జేసి మాన సింగును వానికి ముఖ్యమంత్రిగ నొనర్చి దండయాత్ర నడపించెను.

ప్రతాపసింగు తన చిన్న సేనతో నెనుబదిచతులపుమైళ్ళు వైశాల్యము గల నుదయపురజల్లాలో నొకయడవిలో నుండెను. మొగలాయీసేన నానాఁటికి రాణానుజుట్టి నలుదెసలం గ్రమ్ముకొనెను. ఆయడవి కొండలతో నిండి సమప్రదేశము లేక నిమోన్నతముగ నుండుటజే నిలిచి యుద్ధము చేయుట కిద్దఱకు వీలు లేదయ్యె. ప్రతాపుడు దాఁగొనియున్న కారడవికి సమీపమున హల్దిఘాటనుబయ

లుండుటచే నది యుద్ధమునకుం దగినభూమి యని యిరువు రచ్చటఁ జేరి నిశ్చయించి 1576 వ సంవత్సరము జూలై నెలలో జేరిరి.

ప్రతాపవంతుఁడగు ప్రతాపుఁడు కైటకమును పేరుగల తన గుఱ్ఱమునెక్కి రాచలాంఛనముగ శ్వేతఛత్రమును నేవకులుపట్ట కవచము ధరియించి ఖడ్గపాణియై యుద్ధమున నిలిచినతోడనే ప్రాణము లెంతో తీసియని చావునకుఁ వెఱచి మూలగాఁగొన్న సిఠికిసయితము తెగించి కత్తిబూని తనరాణాకుఁదోడుపడెను. శత్రుసైన్యములఁ జూచినతోడనే మనోనిశ్చలముగ ప్రతాపునిమనస్సుఁగూడ నించుక జంకెను. దీనింబట్టి యక్కరుపంపిన గొప్పభిరంగులు సాధనములు మహాయంత్రములు మొదలగువానిం జూచి రాణా జంకెనని మనము దలఁపరాదు. అన్నను జుఱపుటకు తమ్ముడును తమ్ముని దెగటార్చుట కన్నయు నొండొరులం జంపుకొనుటకుఁ జుట్టములు నచ్చటఁ జేరినందు కతఁడించుక వగచె. ఆ మహాసైన్యములో ప్రతాపుని సోదరుఁ డగు సూక్తుఁ డొకమూలనుండెను. మఱియొక సోదరుఁ డగు సూగుని కుమారుఁడు కొంతసేన కధిపతియై నిలిచెను. చక్రవర్తి పుత్తుఁడగు నలీము రాజపుత్తుల యాఁడుపడుచు కొడుకేగదా ! ఈసేనాచక్రము నంతను దిగ్విజయమున యంబరరాజపుత్తుఁడు మానసింగు ప్రతాపు నకుఁ జుట్టమేకదా? అతనిం జూచినతోడనే ప్రతాపుఁడు రోషావేశ పరవశుఁడై యుద్ధమేమయిన సరే వానిపై కసిదీర్చుకొన వలయునని ప్రతినచేసెను.

ప్రతాపుని పక్షముననున్న సైనికులందఱు నిరువది రెండువేల మంది. వారు మహాపౌరుషశాలురేగాని సకలసాధన సంపత్తి గల ధీల్లిసైన్యమున కేడగువారుగారు. వారితో ననేకులు రాజపుత్తులు గడువిశ్వాసముగల భిల్లులు గలిసియుండిరి. ఆయడవిలోఁ గొందఱు వనచరులుండిరి. వారిని యుద్ధమునకు రప్పింపవలయు ననుకొన్నఁ

గ్రామమున యుద్ధమున నిలుచుట యెట్లో పోరుటయెట్లో వారెఱుంగరు. ఆకారణమున వారు రణమునకు రాకయే రాణాకు సాయముఁ జేయదలంచి కొండలెక్కి చెట్లచాటున నుండి వీలగునప్పు డొకటి రెండు బాణముల విడుచుచు శత్రువులు కొండలనడుమనుండి పోవునప్పుడు వారిపయిన పెద్దపెద్దతాళ్ళను దొర్లించుచు యథాశక్తిగ స్వామిభక్తిని జూపుచుండిరి. అంతట నుభయ సేనలకు ఘోరయుద్ధ మారంభమాయెను.

కొండకనుమ నాక్రిమించినచోఁ దమకు సేమమగునని తురకలు ప్రయత్నించిరి. రాజపుత్రులు వీరావేశముతోఁ గొండదారి తురకలపాలఁ బడకుండఁ గాచుకొనిరి. ఎక్కడ యుద్ధము సంకులమయ్యెనో యక్కడ భానుబింబ చిహ్నముగల ధ్వజముతోడను, వెల్లగుబ్బ గొడుగుతోడను తప్పక ప్రతాపుఁడు గానఁబడుచునచ్చెను. ఆతని ముఖ్యాభిష్టము మానసింగునుగలిసి వానినోడింపవలయునని. అందుచే నంతకంతకు ముందుకు చొరుచుకొనివచ్చి ప్రాణములపై నపేక్ష విడిచి యతఁడు బోరఁజొచ్చె. రణరంగమున నతఁడు కొంతదవ్వు పోవునప్పటికిఁ వివిధాలంకారములచేత నలంకృతమయి బంగారపు టంబారీగల యొకపట్టపుటేనుఁగు వాని కగపడియెను. దానిచుట్టు వందలకొలది జనులు జేరుటచే నది చక్కవర్తిపుత్తుండగు సలీముని యేనుఁగని గ్రహించి ప్రతాపుఁడు విజృంభించెను. విజృంభించుటయు సలీముని యంగరక్షకులు రాజపుత్రులచే నిహతులై నేల నొడిగిరి. మావటివాడు కూర్చున్న చోటుననే కుంగిపోయె. అంబారీకి నలు పక్కలనున్న యినుపవలక మూలమున సలీము బ్రతుకఁ గలిగెను. గాని లేకున్నచో ప్రతాపుని బాణప్రహారములచేత చక్కవర్తిపుత్తుఁడు నాడే కడ తేఱియుండును. అప్పుడు పోరు మఱింత సందడియయ్యెను. చక్కవర్తి కుమారుని రక్షించుటకు మొగలాయీసేన

లన్నియు సచ్చటికివచ్చె. రసపుత్రపీఠులందఱుతమస్వామికి బాసటయై నిలిచిరి. ప్రతాపుఁడు మూఁడుబల్లెపు పోటుచేతను మూఁడు కత్తిదెబ్బలచేతను గాయములనుండి నెత్తురు సంతతధారగఁ గాఱుచున్నను లెక్కనేయక పోరుచుండ నొకతుపాకీగుండు కవచమును భేదించుకొని వానిశరీరమునఁ జొచ్చెను. ప్రతాపుని గుఱ్ఱము కైటక మనుమదగజమును డీకొన నింతలో నామరపుటేనుఁగు దెబ్బలచే నొడలునొచ్చి పిచ్చియై తిన్నట్లు విజృంభించి వేఱొకయెడకుం బాటి పోయెను. అందుచే సలీము పులిసోటి కండవలె దాఁటి యావలఁ బడియె.

మొగలాయీ సైనికులు మిడుతల దండువలె రాజపుత్రులం జట్టుముట్ట నారంభించిరి. ప్రతాపుఁడు ముమ్మారు పగతుంచే జట్టు ముట్టబడియు ముమ్మాఱును వారిం దనశక్తికి బలియిచ్చి యప్రతి హతుఁడై నిలిచెను. రాజపుత్రులు క్రమక్రమంబుగ నశించుటయు దురక నేన నెందఱుబంట్లు చచ్చిన నినుకపాతరవలె తఱఁగకుండు టయుఁ జాలవంశస్థుఁడగు నొక రాజపుత్రపీఠుఁడు చూచి ప్రతాపుని యపాయస్థితినిఁ దప్పించుటకు సూర్యబింబధ్వజమును తనచేతం బట్టుకొని గబగబ పరుగెత్తెను. తురకసైనికు లది చూచి ధ్వజ మెక్కడనుండునో రాణాయు నక్కడనే యుండుననుకొని జాలవంశ స్థుని వెంటఁబడిరి. ఇంతలోఁ గొందఱు రాజపుత్రులు ప్రతాపుని గుఱ్ఱపుకల్లెమును బట్టుకొని వాని కిష్టములేకున్నను రణరంగమునుండిఁ వాని సవలకుఁ దీసికొనిపోయిరి.

ఆరాజసింహ మావలకుఁ జనినపిదప వెనుక చిత్తూరు ముట్టడి లోఁ జెక్కు చెదరక బ్రతికిన తువారువంశస్థుఁడును వానికుమారు. డును రాజప్రాణసంరక్షణార్థము ధ్వజముపట్టుకొనిపోయిన జాలవంశస్థు డును ఉక్కుతునుకలవంటి మఱియేసూరు రాజపుత్రపీఠులును హోరా

హోరీగాఁ దురకలలో యుద్ధముచేసి మృతినొంది వీరశయన మలంక
రించిరి. నాఁడు యుద్ధమునకు వచ్చిన యిరువదిరెండువేల రాజపుత్రు
లలో నెనిమిదివేలుమాత్రము గాయములతో బలాయితులైరి. అప్పుడు
శూరశిఖామణియైన ప్రతాపుఁడు వెంటనొక్క బంటయినని లేక
యేంటరిగ గుఱ్ఱమునెక్కి దనకు శరణమియగలతావు లవియే యని
కొండలోనికి బోవుచుండెను. రాజపుత్రులైనవిరులు శత్రువులు తమ
రాణామిదికి బోకుండ వారినాపి పోరుచు చేతనయినంత నాయము
చేసిరి. తనకుమారుఁడగు నుమా తాను మృతినొందినచో స్వదేశ
మును గాపాడఁ దురకల నెదిరింపలేఁ డని రాజ్యలక్ష్మి నిమిత్తము
ప్రతాపుఁడు కొంతకాలము బ్రతుక నిశ్చయించుకొనియు దనతోడి
వీరులు గౌరవముగ రణంగమునఁ బ్రాణములవిడిచి వీరస్వర్గమును
గొల్లఁ గొనుచున్నందుకును దాను పిఱికివాఁడై యేకాకియై పాణ
ములు గాఁచుకొనుటకు బ్రతికివచ్చినందుకు సతఁడు తద్దయు విచారిం
చుచు గై టకమునెక్కి మెల్ల మెల్లగ రాళ్ళనడుమ బయనము సేయు
చుండ సంతలో వాని నెనుక గుఱ్ఱపుడెక్కల చప్పుడయ్యె. అప్పుడేమి
యని యతఁడు తిరిగి చూచునప్పటికి నిద్దఱు తురుకలు వానిం బట్టు
కొనుటకు వెంట దగిలివచ్చుచుండిరి. వారికంటెదూరముగ నింకొకఁడు
వచ్చుచుండెను. గుఱ్ఱముకంటె ప్రతాపుఁడును ప్రతాపునికంటె గుఱ్ఱ
మును నలసియుండిరి. గోరుచుట్టుపై రోకలిపోటువిధమున వారి దాఁ
కడ్లుగ కడువేగమునఁ బాటు నొక కొండియే అడ్డమువచ్చెను. ప్రతా
పుఁడు కై టకమును కొంచెము తరటచేయ నది యెక్కడలేని యోషికఁ
దెచ్చుకొని నొక్క యగురెగిరి యేలుదాఁటి యావలంబడియె. తరుము
కొనివచ్చిన తురకలిద్దరు తాళ్ళమీఁద జారిపడితిమా చావవలసివచ్చు
ననియు ప్రతాపునివంటి యసహాయశూరుని మీఁదికి తమరిద్దఱు చ
న గూఁడదనియు దమవారు మఱికొందఱు వచ్చువఱకు నిలుచుట
మంచిదనియు దలఁచి రోలుదాటరైరి.

ప్రతాపుడు పలుగాయములతో నెట్టుకొని కొంతదూరము పోయి నడచుటకు గుట్టమునకు దానిపైఁ గూరుచుండుటకుఁ దనకు బొత్తిగ నోపిక లేకపోవుటచే నేమిసేయఁదగు నని యోచించుచుండ నంతలో వెనుకనుండి కడువేగముగ దఱుముకొనివచ్చు నొకశత్రువుఁ డు కనఁబడెను. వానిబాటనుండి తప్పించుకొని పోవుటకు ఏలులేదని తెలిసి పోరాడి కౌరవముగ మృతినొందవలయునని నిశ్చయించి ప్రతాపుఁ డెదురుతిరిగి నిలిచెను. నిలిచినతోడనే “యోమహావీరుడా! యుద్ధమునుండి పాటిపోవు వీరుని మనసెట్లుండునో యిప్పుడు చెప్పగలవా?” యనుమాటలు వానికి వినఁబడియె. ఆమాట లెవరివోయని యతఁడు చూచునప్పటికిఁ దన మరణముగోరి శత్రుప్రక్షములోఁ గలిసిన తనసోదరుఁడు సూక్తుఁడే యతఁడని గ్రహించి యాపలుకుల కుత్తరమియ్యక ప్రతాపుఁడు పోరునకు సిద్ధముకాఁగా కైటకము నిలువలేక నేలఁబడి మృతినొందెను. అప్పుడు చేయున దేమియులేక ప్రతాపుఁడు నిశ్చేష్టుడై నిలువ “నీవు భయపడనక్కరలేదు నేను నీకు హాని సేయుటకు వచ్చినవాఁడను గాను. నీప్రాణములు వుచ్చుకొనుటకు వచ్చిన తురకలిద్దఱు నది కావలనే యున్నార”ని చెప్పి సమీపమునకు బోవ నన్నదమ్ములిరువురులో నడగియున్న చిరకోధానలము చల్లఁబడునట్లు వైరము మఱచి యొంజూరులక గాఁగలించుకొని కన్నీరువిడిచిరి. అట్లు కొండొక వగచిన పిదప సూక్తుఁ డన్నతో నిట్లనియె. “అనేక మహావీరులచే నిరంతరము కొలువఁబడు గౌరవశ్రీహమణులగు మీరు గాయములచే బడలి కొండలంబట్టి పోవుచుండుటఁజూచి సహింపలేక యేకగర్భజనితున కింతకంటె సాయము చేయవలసిన సమయముండదని నేను పరుగుపరున వచ్చి మిమ్ము తఱుముచున్న తురకల నిద్దఱను, నేనే పొడిచి చంపితిని. ఇదిగో నాగుట్టము దీనినే కిక్కి మీప్రాణముల దక్కించుకొనుండు. నేను ప్రస్తుతము సోమువద్ద

కుం భోయి కొలఁదికాలమున మీపాదనేవ చేయుటకువచ్చెద” అని పలికి సూక్తుఁడన్నకు తనగుట్టుమిచ్చి తనదారిం జనియె. చిరకాలము తనకుఁ గడు విశ్వాసముతోఁబనిజేసిన కైటకమ్మదననైపుఁ జూచుచు నప్పుడే ప్రాణములు విడుచుటచే ప్రతాపుఁడు దాని కాపస్యమయమున దగునపచారములు చేయలేనైతినని కన్నీరువిడిచి క్రొత్తగుట్టమునెక్కి మరలఁ బయనమయ్యెను.

సూక్తుఁడును సోదరునివద్ద సెలవుపుచ్చుకొని పాదచారియై మొగలాయిశిబిరముం బ్రవేశించెను. అంతమాలస్యముగ నొంటిగఁ గాలినడకను వచ్చుటకు గారణమేమని సలీము వానినడుగ సూక్తుఁడొక పెద్దకథకల్పించి యిట్లని చెప్పెను. “అయ్యా! దేవరవారియెడ దోహియగు ప్రతాపుఁడు రణరంగము విడిచి పలాయతుఁ డగుచుండ నాదురాత్ముని బట్టుకొని దేవర పాదపద్మములయొద్దఁ బడవేయవలయునని నేనును ముల్తాసు కొరసాను ప్రభువులగు నిద్దఱు తురకలును బయలుదేఱితిమి ఆప్రతాపహతకుఁడు మీతురకబంట్ల నిరువురఁ గడతేర్చి నాగుట్టము నపహరించి నన్నఁగూడఁ జంపనుంకించెను; కాని యేలినవారిపాదములు మరలఁ జూడనోచుకొనుటచే నెట్టెటో గండముగడపి నేను బయటఁబడితిని.” అనవుడు నాపలుకులయం దొక్క యక్షరమైనను సలీము నమ్మడయ్యె. నమ్మకపోయినను మహాకూరిస్వభా డగు నతఁ డెందుచేతనో సూక్తుని వెంటనే చంపింపక వానితో “జరిగిన నిజమును నీవొప్పుకొంటివేని నీకభయమిచ్చెద నున్న దున్నట్లు పలుకు” మని నిర్భంధించెను. అట్టిసమయమున నిజ మొప్పుకొనుటయే మంచిదని వానికి సూక్తుఁడిట్లనియె. మీవాకు రాజ్యభారము “మాప్రతాపుని భుజములపై నిలిచియున్నది. అతని దురవస్థజూచి నామనసు కరిగిపోవ నేను నాసోదరునిం గాపాడుకొంటి” నని యావద్వృత్తాంతము జెప్పెను. అదివిని సలీము

వానింజంపింపక తనసేన విడిచిపొమ్మని యానతిచ్చెను. సూక్తుడు బయలుదేటి వచ్చుచునొకచిన్న సేనం గూర్చుకొని మధ్యమార్గమున మొగలాయిల యాధీనములోనున్న భిల్సురారను పట్టణమును బట్టుకొని యాకస్మికముగ నొకనాడు ప్రతాపునియొద్దకు వచ్చి నమస్కరించి నిలిచెను. అతడు విన్నయమంది తమ్మునిరాకకు గారణమడుగ సూక్తుడంతయు జెప్పి “నేను మీసేవకుఁడనైతిని. మీదర్శనమునకు వట్టిచేతులతో రాక భిల్సురాపట్టణము పట్టుకొనివచ్చితిని. అది కానుకగ గ్రహించి. మీవారునన్ను మన్నింపఁదగు” నని ప్రార్థించుటయుఁ బ్రతాపుడు కృపాయత్తుడై భిల్సురారాజ్యమును సూక్తున కిచ్చి తనకు లోబడి పాలింపుమని యానతిచ్చె. అదిమొదలు సూక్తునిసంతతివారు సూక్తావతులను పేరంబరగి రాణాకు విధేయులయి యుండిరి, సూక్తుని పేరుగాక యీయుద్ధమున మనము జ్ఞాపకముంచుకొనఁదగిన మరియొక వీరుని పేరుగలదు ధ్వజమును మఱియొకచోటికిఁ గొనిపోయి రాణాప్రాణములను గాచి మృతినొందిన జాలవంశస్థుడే యీరెండివవీరుడు. అతడు చూపిన స్వామిభక్తికి మెచ్చి ప్రతాపుడు వాని సంతతివారికి రాజబిరుదమును నగారానాబతులనిచ్చి చాలగౌరవించెను. ఆవంశస్థుడు రాణాబయలుదేలునప్పుడు వానికిఁ గుడిప్రక్కను బోవునట్టి గౌరవముఁ గలిగియుండె. ఈవిధముగ హాళిగట్టయుద్ధము ముగిసెను.

రాణా ప్రతాపసింగు

హల్దిఘాటు యుద్ధమునందు రాణా ప్రతాపసింగు సంపూర్ణము గనోడింపఁబడినాఁడను నమ్మకముచేతను, యుద్ధయాత్రలు చేయుట కనర్హమైన వర్షకాలము వెంటనే ప్రాప్తించుటచేతను జహంగీరుచక్రవర్తి తాను గెలిచిన గెలుపు సఫలమగునట్లు రాజపుత్రులు నడుగంట ద్రొక్కక విడిచి తన సేనలను ఢిల్లీనగరమునకుఁ దీసికొనిపోయెను అందుచేత స్వేచ్ఛగా నూపిరి విడుచుకొనుటకు నలుదెసలకుం జెదిరి పోయిన తనమూకల మరలఁ జేర్చిగనుటకుఁ ప్రతాపునకు వీలుదొరకెను. మరుచటి సంవత్సరము దండయాత్రలు సేయుట కనుకూలమగు వసంతకాలమున జహంగీరు తన విజయమును సంపూర్ణము సేయుటకు మరల రాజస్థానముపై దండవిడిసెను. అప్పుడు ప్రతాపుఁడు రణరంగమున మొగలాయి సేనలం దాఁకి చారుణయుద్ధము చేసెను. కాని దైవయోగమున రాజపుత్రులు పూర్ణముగ బరాజయమునొందిరి. అందుచేత మున్ను పృథివిరా జేకోటలోనుండి శత్రువులఁ దృణప్రాయముగఁ జూడఁగలిగెనో యా కమల్మీయరుకోటకుఁ బోయిన తాను సురక్షితముగ నుండవచ్చునవి ప్రతాపసింగు సపరివారముగ నక్కడికిం జనియె.

ఎచ్చటికిఁజోయిన నాపదలు వెంటవచ్చునన్నట్లు ప్రతాపునకు నక్కడఁగూడ దనకపాయము సేయనెంచిన మహాద్రోహి యొక్కఁ డుండెను. వెనుక పృథివిరాజునకు వినముపెట్టిన దేవరకోట రాజవంశస్థులలో నొక్కఁడు ప్రతాపునిపక్షమున యున్నట్లే యుండి కోటలోని సైనికులు త్రావునీటిలో వినము గలిపించెను. అది కారణముగ ప్రతాపునినిమితము రాజపుత్ర మహావీరులు ప్రాణములు విడువ

వలసి వచ్చెను. ఆవీరులు చాటుచాటున డమ రాణాను గోడదాటిం
చి యావలకుఁ బంపి సోనిగుట్టసంస్థానప్రభువును నాయకునిఁ జేసికొ
ని మొగలాయిసేనల నెదిరించి తుట్టతుడవఱకు దుర్గమునుఁ గాపాడి
ఖడ్గహస్తై యొక్కఁడు లేకుండ వీరమరణము నొందిరి. ఆజనము
తో పాటు ప్రతాపునిపరాక్రమములు పాటలుగ బన్యములుగఁజేసి
పాడుచు వానిసైనికులకు మహోత్సాహమును గలిగించుచు వచ్చిన
యాసానకవికూడ మృతినొందెను.

అనంతర మొకదానివెంట నొకటిగ గోటలన్నియు మొగలా
యీల సేనాధిపతి యగు మానసింగు చేజిక్కినను. రాజు దాటి
పోయె నని గ్రహించి మొగలాయిసేనలు ప్రతిపర్వతమార్గము నరిక
ట్టి నలుదెసల జుట్టుముట్టి వానికి విశ్రాంతి నొనఁగక తఱుమజొచ్చిరి
వేయేల! ప్రతాపుని రాజధానియగు నుదయపురమే పగతుర యధీన
మయ్యెను. అందుచే పులులు వసించుపొదలు, సింగములుండుగుహ
లు నుదయపురమహారాజుగారికి విడిదు లయ్యెను. అడవిమృగముల
తో గలసిమెలసి చాలకాల ముండుటచేఁ బ్రతాపమహారాజు వనమృ
గంబువలలెనె దాగి యుండుటయు, పొంచుండుటయు, నదను వెదకి
తన పగతురమీద దుముకుటయు మొదలగు లక్షణముల నేర్చికొనె
ను. పలుసారులు తాము ప్రతాపుని జుట్టుముట్టి పట్టుకొనఁ గలిగిమని
మొగలాయిసేనలు సంతసించుచు నుండఁగనే వారియాసలు భంగమ
గునట్లు ప్రతాపుఁడు తనసేనతో నింకొకమూల శత్రుసేనలఁ దఱుము
చుఁ గానఁబడుచువచ్చె. ఒకప్పుడు రాణాచాలదూరమున నున్నాడని
విని తురుష్కసైన్యము నిర్భయముగఁ బోవుచుండ నాకస్మికముగ
నేమూలనుండియో ఇదె రాణా వచ్చెవచ్చెనని కేక వినఁబడుటయు
వినబడినతోడనే ప్రతిపొదనుండి ప్రతిమూలనుండి వీరులచేతులనుండి
బాణవర్షములు గురియుటయుఁ దఱుచుగ సంభవించుచు వచ్చెను.

ఈవిధముగ వారిం దప్పదారులం బెట్టుచు నొకమాటు ప్రతాపుడు మొగల్ సేనలలో నొక పెద్దభాగమునే పట్టుకొని నిశ్చేషముగ సంహరించెను. వనవాసులగు భిల్లులు విధేయులై మిత్తులై వానికిఁ గన్నలట్లు నుపచరించిరి. ఒకానొకప్పు డతఁడు పలాయితుఁడగుటకు వీలు లేనపుడు దైవమే వానికి సాయముఁ జేయుచువచ్చె. అదియెట్లన నయ్యడవులలో నాకస్మికముగఁ గాటుమబ్బులు పోడమ, జడివానలు దిమ్మరించి మొత్తుచుండును. అందుచే వాగులు నేలులు కొండకాలు వలు నిండి మార్గమరికట్టుటయెగాక దేశమంతయు జలమయమయి యుండును చక్రివర్తి సైన్యము లాకారణమునఁ బ్రతాపుని విడువవలసి వచ్చుచుండును.

ప్రతాపుఁ డెక్కడనున్న నక్కడనే యతనికొలు వుండును. రాజ్యపరిపాలనము సేయుచున్నప్పుడు, భీష్మఁడై తిరుగుచున్నపుడు, గృహమునం దున్నపుడు, కారాగృహమునందున్నపుగూడ ప్రతాపుఁడు రాచరికమే చేసెను. సింహాసనముమీఁద నున్నపుడెంత గౌరవమో నిరాధారముగఁ జెట్టుకొంది కూర్చున్నపుడు వానియెడ వాని యనుచరుల కంత గౌరవముండెను. చెట్టనుండి గోసినపండ్లు, బీడుగడ్డితోఁ జేసినరొట్టెతప్ప వారికి వేరాహార మేదియులేదు రాణాతన కొలఁదియాహారములోనుండి యొకభాగమును దీసినయతో నే నేనాభిషిక్తైన నిచ్చేనేని తొల్లి యుదయపురమున మహేశ్వర్య సంపన్నులైననాఁడు దయచే నిచ్చినబహుమానముల కెంత సంతసించుచువచ్చెనో యిప్పుడు నతఁ డంతియ సంతస మొందుచుండెను. కడుపునిండఁ గూడులేక కట్ట సరియైనగుడ్డ లేక తలదాచుటకుఁ దావులేక యరచేత ప్రాణములుంచుకొని యొకయడవినుండి యొకయడవికిఁ దిరుగునాశూరఖామణులవద్దఁ గనఁబడు పరస్పరప్రేమము గౌరవము వేటొండుతావునఁ గనఁబడుట యరిది. అతనియనుచరు

లీకష్టములఁ బడుటకంటె ఢిల్లీ చక్రవర్తికి లోబడితి మని యొక్క మాట నోట నుచ్చరించినఁ జాలు. వెంటనే వారి కేలుట కూఱ్ఱు, నడుపుటకు సేనలు, వహించుటకు బిరుదులు, గావలసినన్ని వచ్చి పడి యుండును; కాని యైశ్వర్యము రాని రాకపోసీ యన్న ముండసీ లేక పోసీ వా రామాటమాత్రమనరు. రాణా వారియెడదయగానున్నన్ని నాళ్ళు వారు వానియెడఁ గృతజ్ఞులై యందురు ఈకష్టములకు నపాయములకుఁ దోడుగఁ బ్రతాపుని యాలుబిడ్డలు వానివద్దనే వనము లలో నుండిరి. బంగరుశొట్టలో నూగవలసిన యామహారాజు చిన్ని పాపలు చెట్లకొమ్మలకు వేరిలఁగట్టిన గుడ్డయుయ్యెలలో నూగవలసి వచ్చె. ఒకప్పుడు మగవాఁడు యుద్ధములకుఁ బోయిన సమయమునను నాడువాండు పగతురకు జంకి పొదలలోఁ దాఁగొన్న సమయమునను జిన్నబిడ్డలను బులులు దీసికొని పోకుండ బుట్టలలోఁ బెట్టి చెట్లకొన కొమ్మలకుఁ గట్టవలసివచ్చెను. ప్రతాపుఁడు గతించిన రెండువందల యేబదియేండ్ల తరువాత ననఁగా నేడు సయితము వనవాసులు ప్రతాపమహారాజు కునికిపట్లగుచెట్లను రాచబిడ్డలు య్యెలలూఁగిన కొమ్మలను జూపుదురు. శత్రుభీతిచేతఁ బలుమాటు లాడవాండు మగవాండు పరుగెత్తవలసి వచ్చుటచే నొకమాటు ప్రతాపుఁడు తనబిడ్డలను దనతో తీసికొనిపోవుటకు వీలు లేకపోయెను. అప్పుడు భిల్లులు కొండలు కనికరముఁ బూని యాశిశువులను గంపలలోఁ బెట్టి తీసికొనిపోయి తగరపుగనులలో దాచి శత్రువులు దాటిపోవువఱకు పాలుపోసి పెంచి మరల తలిదండ్రుల కప్పఁజెప్పిరి.

వీరిగతి యిట్లుండ నక్కరునకు లోబడినరాజపుత్రులునమస్త సంపదలు గలిగి సుఖపడుచుండిరి. చక్రవర్తిని శరణుజొచ్చిన రాజపుత్రులలో ముఖ్యులిరువురు గలరు. బికసీరుసంస్థాన ప్రభువుయొక్క నిరువురుకొడుకులు రాయసింగు పృథ్వీరాజు సనువారు అక్కరు వక్ర

వర్తియ్యురువురు రాచకొమరులను గడుగౌరవమున నాదరించి
యందు రాయసింగు కూతునుఁ దనకుమానుఁ డగు జహంగీరునకిచ్చి
పెండ్లిచేసెను. పునివిరాజు మహావీరుఁ డగుటయేగాక మంచికవియు
నగుటచే రాజపుత్రులలో నెల్ల సతఁ డగ్రిగఁబ్రావ్వి డని యక్కఱు వానిని
తద్దయు సమ్మానించె. మానవతియు సౌందర్యవతియు పృతాపసోద
రుఁడగు సూక్తునిపుత్రీకయు నగు నొకయువతి నాపృథివిరాజువివాహ
మయ్యెను.

అక్కరుచక్కవర్తి తన వినోదమునిమిత్తము, తన్నుఁ గొలుచు
వారి వినోదమునిమిత్తము, ప్రతిమాసము తన యంతిపురమున నొక
సంత జరుపవలయునని యానతిచ్చె. చక్కవర్తి యాదరణమున జరు
గుటంజేసి యాసంతకు విదేశములనుండియు స్వదేశమునుండియు
వర్తకులభార్యలు వచ్చి విలువనరకుల నమ్మజూపుచు వచ్చిరి. చక్క
వర్తి భార్యలు కొనూరైలు వారి చెలికత్తెలు దాసీజనములు మం
తులు సేనాపతులు మొదలగువారి భార్యలువచ్చి యాసంతలోదుకా
ణములు పెట్టి తాము స్వయముగఁ గుట్టి సిద్ధముచేసిన పట్టుదుస్తులు
మొదలగువాని నమ్మవలయును. అమ్మకయున్న వర్తకుల భార్యల
వద్దనుండి కొననైనఁ గొనవలయును. చక్కవర్తి యంతఃపురస్త్రీలు
దుకాణములు పెట్టి యమ్ముటచే విలువలేనినరకులకునయితముమితిమీ
రిన వెల వచ్చుచుండెను. ఆసంతకు స్త్రీలేగాని పురుషులు రాఁగూ
డదు. చక్కవర్తి యప్పుడప్పుడు స్త్రీవలె మాటువేసమువేసికొనియా
న తయొక్కవైభవమును జూచుచుండును. ఆసంగతులు వెల్లడియైన
ప్పుడు రాజపుత్రులు కోపించి చక్కవర్తి దురుద్దేశముతోడనే యా
పని చేసెనని నమ్మికొని యక్కరు వివిధదేశములనుండి వచ్చిన
వంతవంతసరకుల వెలలు నాణెములు స్వయముగఁ దెలిసికొనుటకు
వాణిజ్యము సభిష్టమిచ్చుటకు నట్లు చేసెనేకాని చెడతలంపున నా

తావునకుఁ బోవలేదని మహమ్మదీయచరిత్రకారులు వ్రాసిరి. ఎట్లయినను రాజపుత్రుల కీవిషయమున గట్టియనుమాన ముండుటచేత వెనుక నక్కరునకు లోబడి రంతంబచుకోట నప్పగించినబూందీనంస్థానప్రభువు తన యాడువాండ్రను సంతకు రమ్మని బలవంతపెట్టకూడదనియొడంబడికలో స్పష్టముగ వ్రాయించెను.

ఈవింతసంతలో నొకమా అక్కరు తన వియ్యపురా లగు రాయసింగుభార్యను జూచెను. ఆచూపు మిక్కిలి యనర్థకమును దెచ్చెను. ఆరాజు దృష్టితగిలిన కొలఁదికాలముననే రాయసింగుభార్య యమూల్యము లగుమణులను వెలలేని బంగారునగలను చక్రవర్తి వద్దనుండి తెచ్చుకొని కులుకుచుండె. మహాకవియగు పృథివిరాజు తన యన్నకుజరిగిన యీ వాచుణపరాభవము వర్ణించుచుగొన్ని పద్యములు వ్రాసి వాని యవస్థకు చాల దుఃఖించెను. ఇది యెఱింగియు బృథివి రాజుభార్య సంతజరిగినపు డెల్ల సంతఃపురమునకుఁబోక తప్పదయ్యెను. అట్లు పోవునపుడు డాకసారి యామె చక్రవర్తి దృష్టిపథమునం బడి యెను. పడినతోడనే యతఁ డామె జగనోహృహనాకారమును జూచి మోహపరవశుఁ డయ్యెను.

ఆమె సంతలో తనకుఁ గావలసిన సరకులన్నెల్లఁ గొని చీకటి పడినవెనుకఁ దనమందిరమున కరుగఁదలఁచి నిర్జనములగు గదులు దాటి పలుచిక్కుచారులం బడి చనుచుండ గొంతదవ్వరుగునప్పటికి యెట్టయెదుట నొకమనుష్యుఁడు దారికడ్డముగనిలిచెను. ఆమనుష్యుని చూడఁగనే యతఁ డెవ్వఁడో, యేలవచ్చెనో యామె తక్షమెగ్రహించెను. చక్రవర్తి మానభంగము చేయఁదలఁచి యెదుట నిలిచినపుడు రాత్రి చేతనాయుధమైన లేక నొంటికత్తెయగునాడుది యేమిచేయఁగలదు? బప్పరావులవంశపు మొలకయగు నీమానవతి తన తోడ్పాటి డలువంటిది కాదుగనుక వెంటనే దైవ్యముగ వెచ్చుకొని యనహాయ

రాలగు తనకుఁ దోడుపడి మరణముకంటె దారుణముగు నీపరాభవమును దప్పించు మని తన యిష్టదేవతను వేడుకొనెను. ఆ దేవియుభక్తురాలిమొఱ నాలకించి పులివాహనమెక్కి వచ్చి పృత్యక్షమైయొక ఖడ్గమును రాజపుత్రీకకిచ్చి యంతర్హిత యయ్యెనట. ఆకత్తి చేబూని యావీరపత్ని డేగపగిది చివాలున చక్రవర్తిపై దుమికి యతఁడు మరల నామెను గొట్టఁ బ్రయత్నింపకమునుపే ఖడ్గము వాని కంతముపై మోపి మరల దయఁదలచి యతనితో నిట్లనియె. “నీవు బ్రతుకఁదలఁతువేని యింకముం దెన్నఁడు రాజపుత్రీస్త్రీకి మానభంగము చేయ నని ప్రమాణము సేయుము.” ఆపలుకులు విని యక్కరు చక్రవర్తియట్లే ప్రమాణముచేసి గండము తప్పించుకొని చల్లఁగ నావలకుఁబోయెను. రాజపుత్రీకయు మానరక్షణముఁ జేసికొనఁగలిగె నని సంతసించి గృహమునకుఁ బోయెను.

అనంతర మొకనాఁడు చక్రవర్తి పృథివిరాజును పిలువనంపి యొక యుత్తరమును జేతికిచ్చి చదువుమనియె. ఆయుత్తరము ప్రతాపమహారాజు తడపై ననుగ్రహము చూపవలసిన దని చక్రవర్తిని వేడుకొనుచు వ్రాసెను. పృథివిరాజు కాలవశమున ఢిల్లీచక్రవర్తికి లోబడవలసి వచ్చినను వానిమనసునఁ బ్రతాపునిపై నతిగౌరవ ముండెను. చక్రవర్తికొలుపులోనున్న మహాకవులు మహాశూరులు సైతమునంపదలను సౌఖ్యములను రోసి యాకులలములదినచు వనముల వసియించుచు వీరధర్మము నడపుచు నామాహాశూరునియందేగౌరవముగలిగి యుండిరి. చక్రవర్తులిచ్చునై శ్వర్యముమాన్యములుమన్ననలునశించునుగాని కీర్తి నశించదుగదా రాజపుత్రీకముగల పృథ్వీరాజుదృష్టికి తురక చక్రవర్తి కెన్నఁడు తలవంచి సలాముచేయని ప్రతాపుఁడు దేవుఁడువలెఁ గనబడుటఁజేసి ప్రతాపుడు లోబడెనా ప్రపంచమంతము గావలసినదే యని యతఁడు నమ్ముచు వచ్చెను. పృథివిరాజు

యుత్తరముఁ జదివి క్రిందఁబెట్టుచుండ “నీయభిప్రాయమేమి? అతఁడు లోబడునా” యని చక్రపర్తి యడిగెను. పృథివిరాజు కోపవిషాదములు మొగమునఁ దేటపడ “అతనిని నే నుఱుంగుదును. అతఁడు దీనిని వ్రాసినట్టు నమ్మచు శత్రు లెవ్వరో వానిపేరుపెట్టి యిట్లువ్రాసి యుందురు. ఈరాజ్యమంతయు ధారవోసిన నతఁడు లోబడువాఁడు కాఁడు. అయిన నతఁడు లోబడదలచుకొనునేమో వానికి వ్రాసి కనుఁగొనియెడ.” నని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

నిజస్థితి యేమన నొకనాఁడు ప్రతాపుఁడు మహాకష్టములో నుండి నిరుత్సాహుఁడై యాజాబు చక్రవర్తికి వ్రాసెను. ఆయెఱి కాయేఁడు గడచుచున్న దన్నమాటయేగానియతనికష్టముమాత్రము గడువక యంతకంత కెక్కువకాసాగెను. అతని నమ్ముకొనిన యనుచరులు కష్టములచేతనో గాయములచేతనో క్రమక్రమముగ నంతరించిరి. శత్రువులుచూత్రము విసుగులేక వారిని బాధించుచునే యుండిరి. వేటకాండ్రొసగిది. పగవాంఁగు వెనువెంట నంటి తరుముచుండుటంజేసి యొకనాఁడు వారైదుసారు లన్నము వండుకొని యైదుసారులు దినుటకు వీలులేక విచిడి పాణిభీతిం బఱచిరి. ఒకసారి ప్రతాపుండడవిలో నొకచెట్టుక్రిందఁగూరుచుండ చిన్నకూతు రేడుపు వానికి వినఁబడె. తల్లి యాపిల్లకుఁ దిను మని యొకరొట్టె యిచ్చెను. ఆబిడ్డ నగముదసి యాకలి పూర్ణముగదీరకున్ననురాత్రీకుండదను భయమున తక్కిననగమును దాచుకొనెను. అంతట నొక మానుషిల్లి చెట్టు మీఁదనుండి దిగివచ్చి యానగమురొట్టె నెత్తుకొనిపోవ బాలిక వెక్కి వెక్కి యేడ్చెను. అదివఱకెన్నికష్టములకైనఁగరుగని ప్రతాపునిమన సాచిన్న బిడ్డయేప్పులతోఁ గరిగిసీరైపోయెను. “నామట్టుకు నేను సకల సౌఖ్యములను రాజ్యవైభవమును విడిచి యీవఱకుఁబడినట్లే యెంత కాలమైనను గష్టములఁ బడఁగలను; కాని దారపుత్రాదులను నానిమి

త్తము సుఖములను జట్టములను బాసి వచ్చినమిత్రులను బాధపెట్టి చంపుటన్యాయము కాదు. వారందఱు తింతవఱకుఁగ భిమానమునిమిత్తము పడవలసినన్ని కష్టములను బడినవారు. పరువుగల వీరులందఱింతకు మున్నె చక్కనర్తికిలోబడియుండ నే నిప్పుడు లోబడుటతప్పుగా"దని తనలో తానువిచారించి ప్రతాపుఁడు తాను లోబడుదునని చక్రవర్తి కాయుత్తరమును వ్రాసి పంపెను.

ఎట్టకేలకు ఢిల్లీనుండి యుత్తరము పట్టుకొని యొకదూత వచ్చెను. కాని ప్రతాపుఁడు నకుటుంబముగ ఢిల్లీకివచ్చి చక్రవర్తి సింహాసనమున కెదుట మొక్కివలయు నని యాయుత్తరమందు లేదు. ఆజాబు పృథివిరాజే వ్రాసెను. అతఁడు మంచికవి యగుటచే దనవిచారము విస్మయము రసవంతము లగు పద్యములుగ వ్రాసి యీలేఖలోఁ బంపెను. అందుల నంగతు లిట్లున్నవి. "హిందువుల కష్టసుఖములకు హిందువులే తోడుపడవలయును. అయినను రాణా యిప్పుడు వారిని విడుచు చున్నాఁడు ప్రతాపుఁడు లోబడనేని యక్కరు రాజపుత్రుల నందఱహిసముగఁజూచు. ఈవఱకే మనలో మగవారు శౌర్యధనమును ఆడువారు మానధనమును గోల్పోయిరి. అక్కరు మనజాతివారిని వెలకుఁగొను సర్తకుఁడై యదయపురాధీశుని దక్కఁ దక్కినవారిని క్రియమునకుం దీసికొనియె. నిజమయన రాజపుత్రుఁడు గౌరవము నమ్ముకొనునా. అయిన నెంతదరివరకు విక్రయించిరో మీరె యెఱుంగుదురు. ఉదయపురముఁగూడ నిపు డీబజారునకు వచ్చునా? ప్రతాపుఁడు తన సర్వధనములఁ గోల్పోడినను మానధనమును మాత్రము నిలుపుకొనియె నని మేము తలంచు చున్నాము. ఆశ లడుగంటుటచేత రాజపుత్రులీవిధమున నొకనికిఁ జేయొగ్గిరి. అట్టి యవమానముపాలఁ బడకుండ హమీరుని వంశస్థుఁ డొక్కఁడై యిప్పటికి మానము దక్కించుకొనియున్నాఁడుప్రతాపున

కెక్కడనుండి సహాయము వచ్చు చున్నదని లోకు లందఱు విస్మయ మందుచున్నారు. వానియభిమానము వానిబడ్డము వానికి సహాయము లగుచున్నవి. వానిధైర్యముఁ జూచుకొనియే యతఁ డింతకాలము రాజ్యపురిపేరు నిలువఁజెట్టె. వీరపురుషులను క్రయమునకుఁ గొను నీవర్తకుఁ డెప్పటికైనఁ గడతేరకపోడు. మనుష్యు డెల్లకాలము జీవించునా? అప్పుడు మనరాజపుత్రిలందఱు నిస్సారము లగుతమ హృదయక్షేత్రముల మీఁద దేశాభిమానబీజములను జల్లుమని యుదయపురాధీశ్వరునివద్దకు వత్తురు. అభిమానము నిలుపవలసినదనియు మురుపటికన్న మెఱయునట్లుఁ జేయుమనియు రాజపుత్రిలందఱు వేడుచున్నారు.

ఈయుత్తరముఁ జదువుకొన్నపిదపఁ బ్రతాపుఁడుచక్కవ ర్తితో నంధిచేసుకొను తలంపు మానుకొనెను. తనస్వజన మంతయుఁ దన మీఁదనే యాసలు పెట్టుకొని యున్నవారు గావున వారియాస లడు గంట జేయఁగూడదని యేమయినఁగాని నేను లోబడ నని యతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. ప్రస్తుతస్థితినిబట్టి చిత్తూరు మరలఁ బట్టుకొనుటకు వీలులే దని గ్రహించి యతఁడు మీవారురాజ్యమును విడిచి తురకలబాధ లేని మఱియే దేశాంతరముకైనఁ బోయి తన్ను నమ్ముకొనబంట్లతోఁ గలసి క్రొత్తరాజ్యమును స్థాపించి యచ్చట నుభంపఁ దలఁచుకొనియెను.

మొగలాయిలకు మూలపురుషుఁడును రాజపుత్రిలకుమహా శత్రువు నగు బేబరు తనపితార్జితమగునమర్కండువిడిచికాబూలు రాజ్యము స్థాపించి యటనుండి మరల పగతురచేఁ దరుమఁబడి ఢిల్లీ రాజధానిం జేసికొని తనవంటివారికి మార్గదర్శి యయ్యెనని జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని ప్రతాపుఁడు తనతలంపు నెరవేర్పఁ దలఁచెను. రాజా సింధునదీవరిసరభూములకుఁ బోయి కాపురముండు ననియువానితో

నెవ్వరెవ్వను పోయి వాని సుఖదుఃఖముల ననుభవించు దలచిరో వారందఱు బయలుదేరివలయు ననియు మీవారెల్ల మోగజొచ్చెను. అప్పుడనేకులు రాణా ననుసరింప దలంచిరి. వారినందఱు దీసికొని పతాపసింగు కొండలు దిగి యడవులు గాఁటి సింధుదేశపు టెడారి మొగకు వచ్చెను. అక్కడ విడిసియుండ భామసా' యను సతనివద్ద నుండి యొకరాయబారి రాణాకడకు వచ్చెను భామసాయు వాని పూర్వులు పలుతరములవారు మీవారురాజులవద్ద మంత్రులైయుండి యితంత యనరానిధనమును గణించిరి. అప్పుడు భామసావద్ద నిరు వదియైదువేల సైనికులకు పండ్రెండుసంవత్సరములవఱకు నెంతధనము కావలయునో యంతధన మింట మూలుగుచుండెను. ఆవచ్చిన రాయ బారి ప్రతాపుని దర్శనము చేసి భామసా కావలసిన ధనమంతయు నీయఁదలఁచుకొన్నాఁడనియు పాతిపోవక మీవారు దేశముయొక్క పృతిష్ఠను నిలువబెట్టుటకు మఱియొకమాటు యుద్ధప్రయత్నముఁ జేయఁదగు ననియుఁ బ్రార్థించెను.

ప్రతాపుఁడు దేశమును విడిచిపోయె నని విని చక్రవర్తి సైనికులు సంతసించి యతఁడు సింధుదేశపు టెడారిలో నెక్కడనో త్రాగ నీరులేక వడఁగొట్టి చచ్చియుండు నని నమ్మి కోటలలోను పట్టణములలోను మిక్కిలి యశ్రద్ధగా నుండిరి. అటులుండ నాకస్మికముగఁ బ్రతాపుఁడు వచ్చి పడెపడె నని యడవులఁ గొండల గొప్పవాఁడుక పుట్టెను. పుట్టితోడనే ప్రతాపుని సైన్యము నడచినదారి యంతయు పీనుగుపెంటయై యతఁడు వచ్చిన యానవాలుఁ జూపెను.

మీవారు దేశమునఁ జక్రవర్తికి స్వాధీనమయిన భాగమంతయుఁ బ్రతాపుఁడు నాశనముచేసెను. ఇది ప్రారంభించిన సంవత్సరములోపుననే యజమీరు చిత్తూరునుదక్క తక్కిన మీవారు దేశము రాణాస్వాధీన మయ్యెను. ఇట్లయినపిదపఁ గొంతశాంతి నొంది ప్రతా

పుడు తన ప్రాంతపగతుడగు మానసింగుమీదఁగల యక్కనుఁ
దీర్చుకొనఁదలచి యాతని రాజ్యమండలి ముఖ్యవత్తకస్థానముం
గొల్లగొని యపారమును ద్రోపుడధనమును మీవారునకుఁ దరలించు
కొనిపోయెను.

పరాధవము నొందిన మానసింగునకుఁ దప్పఁ దక్కినరాజ
పుత్తుల కందఱకు రాజామీద మహాభీమాన ముడుచుటచే నక్కరు
నాతని నేమియుఁ జేయఁజాలఁ డయ్యె- దానికిం దోడుగాఁ
గొన్నిజిల్లాలు చక్రవర్తి యధికారమును దిరస్కరించెను. అదిగాక
యక్కరునకు వార్ధకావస్థవచ్చెను. ఆనమయంబున గృహకలహములు
గూడ నెక్కువయ్యెను. అతని కొడుకులలో నిద్దఱు తెగతొగి యొ
డలు తెలియక చచ్చిరి. జ్యేష్ఠకుమారుఁ డగు సలీము (జహంగీరు)
తండ్రిని ధిక్కరించి గృహము విడిచిపోవుటయే గాక తండ్రికిఁ బ్రాణ
మిత్తుఁడు, మహాపంశితుఁడు, నజ్జనుఁడు నగు నబులు ఖెజ లనువానిని
నిష్కారణముగఁ జంపించెను. ఈగృహచ్ఛిద్రములచే మనోనై కల్యము
నంది యక్కరు రాజస్థానవ్యవహారములను మునుపటియట్ల శ్రద్ధగా
జూచుట మానెను.

అయిన నక్కరుచక్రవర్తియై ప్రతాపునికన్న నెక్కుడుకా
లము బ్రతికెను. ప్రతాపుఁడు బహుకవ్వములఁ బడి చీమునెత్తురు శ
త్తువులకు ధారనోయుటచే నకాలమరణము నందె మునలివాడై
త్వరగ మృతినొందెను. ఎంతశ్రమపడినను ప్రతాపుఁడు చిత్తూరును ప
ట్టుకొనఁ జాలఁడయ్యెను. తనకొడు కగు నుమ్మా యప్రియోజకుఁ డ
గుటచే ముందుముం దానగరును బట్టుకొనునాశయు విడచెను. చిత్తూ
రు పట్టుకొనక తనరాజధానిం బ్రవేశింపఁగూడ దని యతఁడు ప్రతి
నఁజేసినందున నుదయపురసరోవరము చేంతఁ దాను నిర్మించుకొన్న గు
డిసెలొనే యామరణాంతము వసించెను.

అడవులలో గాయయు పండ్లు తిని పగతురతో యుద్ధములుచే
 సినింతకాలము ప్రితాపుర జేయాయాసము నెఱుగఁడు గాని కష్టము
 లు గడపి యిల్లు చేరిన పిదప వానిదేహము క్రమక్రమముగ దుర్బల
 మై రోగభూయిష్ట మయ్యెను. వ్యాధి యంతకంత కెక్కువకాఁగా
 రాజాకు మరణసమయ మాసన్నమయిన దని బంధుమిత్రులందఱు
 చుట్టం జేరిరి. అతఁడు మరణవేదనఁ బడుచు నోటిలో నేదియో
 గొణుగుకొనుచుండ నది చందాతువంశస్థుఁడు విని దగ్గఱకుఁ బోయి
 “నీప్రాణము సుఖముగా పోకపోవుటకు నీ కున్నవిచారమేమి?” య
 ని యడిగెను. ప్రితాపుర జానీరసములోనే కొంచెమోపికఁ దెచ్చుకొ
 వి మెల్లవ నిట్లనియె. “నాయనా! మీరు కంఠములో ప్రాణము
 లుండగా పునరాజ్యమును తురకవానికి లోబఱచ మని నాచేతిలో
 చేయివేసి ప్రమాణము చేయువఱకును నాప్రాణము పోదు. ఆచూట
 శ్రవణానందముగా విని పోవలె నని యున్నది” అనిచెప్పి తనకొడు
 కును గూర్చి వెండియు నిట్లనియె. “ఉమా! నావలె నీ చిన్నగుడిసె
 లోఁ గాపురము నేయనొల్లఁడు. ఈపర్ణశాలలు పీకి యిచ్చోట వాఁడు
 పెద్దపెద్దభవనములు కట్టును. అటుపిమ్మట సతిసుకుమారుఁడై కూర్చు
 న్నచోటనుండి లేవలేకపోవును. మననెత్తురు ధారవోసి మనము సంపా
 దించిన యీమీవారు దేశమును వాఁడు సుఖము మరఁగి నిష్కారణ
 ముగ గోల్పోవును.”

మరణమునకు సిద్ధముగ నున్నయా మహారాజు మాటలువిని
 రాజబంధువులు నైకకంఠ్యముగ నిట్లనిరి. “చిత్రారు మరలఁ బట్టుకొ
 నువఱకు మీవారునకు సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యము నచ్చువఱకుయీ
 గుడిసెగుడిసెపాశముననే యుండునుగాని యచటి మేడలుగీడలు కట్ట
 ము. మేము మీగద్దెయ్యానగాఁ బ్రిమాణముఁ జేయుదుము. ఉమా!
 కూడ మీయీన దప్పకండ్లు నెట్లు నడిపించెదము.”

ఈమాటలు వెడలినతోడనే రాణా వెనుకకు పడిపోయి పాణములు విడిచెను. ప్రతాపసింగు రమారమి యిరువదియాలు సంవత్సరములు మీవారురాణా యెఱుంగుడెను, కాని యాకాలమున స్వల్పభాగమే రాజ్యపాలనమందును విశేషభాగము కష్టములబడి యుద్ధములు చేయుటయందును జరుపబడెను.

పోడవ రాజకుమార చరిత్ర

తనకుమారునివిషయమై రాణాప్రతాపుఁ డనుకొన్నదంతయు నిశ్చయమయ్యెను. ప్రతాపునిశరీరము దహనమయినతోడనే వానిపుత్రులు మంతులు సామంతులు వాని చెప్పినమాటలుమరచిరి. పెద్దకొడు కగునుమా? సింహాసన మెక్కెను. కాని యతఁడు బాల్యము నుండియుఁ గడుపునిండఁ గూడు కంటినిండ నిదురయు లేక కష్టపడుచు నడవులఁ జరియించుటచే రాజ్యప్రాప్తి యయినపిదప నింటిపట్టున నుండి సుఖపడఁదలఁచి భోగపరాయణుడై వీరకర్మముల మఱచెను. అదియునుఁగాక నిరంతరము రణకేళిఁ బురికొల్పు తండ్రిలేకపోవుటచే చక్రవర్తి యంతవానితోఁ దననంటియల్పుడు వైరముగొనుట యనుచిత మని యుమా? కయ్యముచు మానుకొనెను.

ప్రతాపుని మరణానంతరము ఉమా మున్న తండ్రినిర్మించుకొన్నకుటీరము తీసివైచి స్పటికపురాశ్శతో నొకదివ్యమందిరము గట్టించి యందు హంసతూలికాత్పంబులం బొరలుచు వేశ్యాంగసల యాటపాటలం జొక్కుచు నిలువుటద్దములలోఁ దనముద్దియల చెలునంబురుగనుంగొని మురియుచు విషయాసక్తుడయి లోకంబు మఱచి

కొంతకాలము బుచ్చె. అటులుండ నట ఢిల్లీరమున 1605 వ సంవత్సరమున నక్కరుచక్రవర్తి మృతినొందెను. అనంతరము వానికొడుకులలో హతశేషుడగు సలీము జహంగీరు బిరుదుతో సింహాసనమెక్కిను. జహంగీరన జగమంతయు గెల్చినవాడని యర్థము. అతఁ డక్కరునకు రాజపుత్రీస్త్రీ వలన కలిగినకొడు కగుటచే హిందువులయొడఁ గొంతయభిమానము గలదు ; కాని యతఁడు వట్టితాగుబోతు. హిందువులమీఁద నెంత యభిమానమున్నను తనయధికారము నిరాకరించు రాజపుత్రుల బంటుదనము సహింపనివాడగుటచే జహంగీరు తండ్రిబోయిన కొన్నినాళ్ళకే యొకసేనగూర్చి యుమ్రామీఁదికిఁ బంపెను.

మొగలాయి సేనలను జూచినతోడనే రాజపుత్రులకుఁ గోపాగ్ని మరలఁ గొంచెము ప్రజ్వరిల్లెను. ఆమహావీరులందఱుకొత్తగానభ్యాసము చేసికొన్న భోగములను విడిచిపెట్టి వీరరసశోభితులై పగతురజంపుటయో తాము దెగటారుటయో కావలయు నని నిశ్చయించుకొని గుఱ్ఱములనెక్కి మహారాణా యగు సుమ్రాకడకుఁ జని తమకు సేనాధిపత్యముజేయు మని వాని నడిగిరి. ఆహూరులు వచ్చునప్పటి కుమ్రా మేనొత్తనిమెత్తని పాన్పులం బవ్వళించి వారివిన్నపములఁ జిత్తగించి వారి కిట్లనియె. “నేను నూగుమీసముల వయసునాడే మహాయుద్ధముఁ జేసి విసిగియుంటి. చక్రవర్తితోఁబోరుట మన నాశము గోరుట కావున యిప్పుడయిన బుద్ధిగలిగి వైరము మానుకొనుట యుచితము.”

అప్పలుకులు చెప్పుబడుటయు రాజపుత్రవీరులు తెల్లఁబోయి యొండొరుల మొగంబులు చూచుకొని లోలోపల గొణుగుకొనుచుండ నపుడు చందావతువంశజుడగు శలుంబ్రా కతఁవ్యము యొచించి యూరకొనిన గౌరవము చెడునని యొకసాహసము చేసెను.

గాణా యున్న మేడమీఁద విలువగల రత్నకంబళములు పరుపబడి యుండెను. ఆకంబళముపై పరమచేసి యాబట్టలు కదలకుండ కొనల నిత్తడిగుండెత్తి పెట్టి యుంచిరి. శలుఁబ్రా యాయిత్ర డిగుండలో నొక టి తీసికొని రాణా కెదురుగా నున్న పెద్దనిలువుటద్దముపయి వినరెను దోడనే యాదర్పణము వేయితునకలయి పడియె. పిమ్మట శలుఁబ్రా సాటిరాజపుత్రులఁజూచి వీరులారా! గుట్టములెక్కుడెక్కుడని పురిగొల్పి రాణాచేయిపట్టుకొని పాన్పునండి బలవంతముగ లేవదీసి యతని యిప్తయులేకయే “గుట్ట మెక్కుమెక్కు చుచి బరబర. లాకికొనిపోవఁ జొచ్చెను. శలుఁబ్రాయొక్క మొంశితనమునకు మహారాణా కడు కిస్కంబూని “వీఁడు రాజద్రోహి రాజద్రోహి” యని యటచుచు వానిచేతనినండి ననలుకొనుటకు గిజగిజ తన్నుకొనఁజొచ్చెను. కాని సాటిసామంతు లందఱు శలుఁబ్రాపక్షము బూనుటచే పానిరోదన మరణ్యరోదనము కాఁగా సతఁడు కోపము పట్టఁజాలక రోషము వావిడిచి యేడ్వసాగెను. అతం డేమిచేసినను లెక్కనేయక శలుఁబ్రా రాణా ను గుట్టముమీఁద గూర్చి నడిపించుకొనిపోఁ జొచ్చె.

అట్లు కొంతదూరము చనినపిదప నుమ్మా కోప మణచుకొని యేడుపుమాని యందఱియెడలఁ బ్రసన్నుడయి వారివందనములందు కొని శలుఁబ్రాను బిలిచి “నీవు మంచిపని చేసితివి. నీమోటతనము చేతనే నాకిప్పుడు బుద్ధివచ్చినది. లేనిచో నప్రతిష్ఠ పాలయిపోవుదును గదా? ఇదెచూడు నాదెబ్బ మీపూర్వపురాణా చేసినంతపనిచేసెద” నని వీరాలాపము లాడుచు సంగరమునకు సైనికులఁ దోడ్పొనిపోయె.

అవ్వధంబున నుమ్మా పౌరుషోక్తులు పల్కుటచేత రాజపుత్ర సైనికుల కుత్సాహము పొంగిపొరలెను. ఆయుత్సాహముతో రణమునకుఁ జని వారు తురకనేనల నవలీలగా నోడించిరి. ఓడిపోవుటచే మఱింతపౌరుషము తెచ్చుకొని యెట్లయిన రాజపుత్రుల నోడింపవలె

నని చక్రవర్తి యుమ్మామీడికి రెండేండ్లతరువాత మఱియొక సేన నంపెను. ఈసేనయు వెనుకటిసేనగతినే పొందవలసి వచ్చెను. అందుచే జహంగీరు రోసముజెంది మోసముచేత రాజపుత్రుల జయింపవలె ననియెంచి చిత్తూరుపురమన్న రాజపుత్రులకు మిక్కిలిప్రేమయనియు దానినిమిత్త మెందరెందరో ప్రాణములను విడిచిరనియు నెఱిగిన వాఁడు దానికి వానిని రాణానుజేసి యేలుకొమ్మనియె. ఈసూక్రుడు ప్రతాపుని తమ్ముడు. ఈతఁ డన్నతోఁ గలహించి దేశద్రోహి యయి ఢిల్లీచక్రవర్తిని గొలువఁబోయిన నాటనుండియు నచ్చటనే యుండెను.

సూక్రపాడుబడిన చిత్తూరులో రాజ్యముచేయుటనల్లకాటిలో రాజ్యముచేయుటగా భావించెను. పాడుపడిన దేవాలయములలోను దిబ్బలయిన మేడలలోను వానికంటికి దయ్యములు భూతములు దేవతలు నప్పుడప్పుడు కనఁబడుచున్నట్లు దోచెను. తురక బంట్ల సాయముతోఁ దనపూర్వుల పట్టణము నేలుటకు వచ్చిన యావీరునకు వీరరసము జారి వెనుకటిసంగతులు జ్ఞప్తికివచ్చి భయము క్రమ్మశొచ్చెను ఎంతకాలమతఁ డక్కడ వేచియున్నను తనవెంటవచ్చిన తురకబంట్లు దానును దప్ప దేశస్థులు బంధువులు నెవ్వరు నచ్చటికి రారయిరి. అట్లుండగా నొకనాఁడు పురదేవత వానికిఁ గనఁబడి వాని నచ్చోటు విడిచిపోమ్మని యాజ్ఞాపించెను. అందుచే నతఁడు కడువెఱచి యచ్చట నుండఁజాలక నగరమును స్వాధీనము చేసికొనవలసినదని యుమ్మాకు వర్తమానమంపి వాని భటులకుఁ గోట నప్పగించి యాతఁడు ఢిల్లీకిఁ బోయెను. చక్రవర్తి వానిపై నలిగి యేల వచ్చితివని యడుగ నతఁ డామాటకు త్రరముచెప్పక యొరలోనుండి కత్తి యూడఁబెరికిపొడుచు కొని చచ్చెను. చేసిన రాజద్రోహమునకు నాత్మహత్యకు వానిని హిందువులు తురకలు నేకగ్రీవముగ నిందించిరి.

చిత్తురు దొరుకుటచే రాజపుత్రుల కుత్సాహము మఱిత
పొచ్చెను. పాడుపడి యుండుటచే జిత్తురు రాజపుత్రులకంతప్రయో
జనకారి కానందున నుహ్మ వెంటనే దానిని యెప్పటియ ట్లడవిమ్మగ
ములకు విడిచిపెట్టి యప్పటికిని మొగలాయీల స్వాధీనములోనుండిన
ప్రధానములగు దుర్గముములఁ గొన్నిటిని బట్టుకొనఁ దలంచెను.

అట్లు యుద్ధసన్నాహము నేయుచుండ వానికి బదునాల్గురు
రాజకుమారులు వచ్చి తోడ్పడిరి. ఆకుమారులచరిత్ర యీక్రింద
సంగ్రహముగా వ్రాయుచున్నాము. కలఁడుగదా ప్రతాపసింగునకు
సూక్తుడను సోదరుఁడొకఁడు. అతఁడును దేశద్రోహి యయి తురక
లలోఁ గలిసి యన్నతో యుద్ధము చేసి హల్లిఘాటు యుద్ధములోఁ
బ్రతాపుఁడు పారిపోవుచుండ వానిఁ దరుముకొనిపోయి యెట్టకేలకు
సోదరునిప్రాణములు కాపాడెను. అతఁడు తనకడపడిదినముల చక్క
వర్తిని విడిచి భింసురాకోటలో గడపెను. చనిపోవునప్పటి కతనికిఁ
బమనేడుగురు కుమారు లుండిరి. అతఁడు మృతినొందినతోడనే
పెద్దకొడుకు భాంజీ యనునతఁడు తమ్ములను వంచింపఁ దలఁచి వారిం
జూచి “నేను కోటఁ గాచుచు నిక్కడ నుండెదను. మీరుపోయి
నాయనగారి కుత్తరక్రియలు నేయుఁ” డని చెప్పెను. అన్నమాటలు
నమ్మి వారందఱు అవలకుం జని తండ్రి కగ్నిసంస్కారము నుత్తర
క్రియలను చేసి మైల వెళ్లినవెనుక మరలఁ గోట కరుగ భాంజీవారిని
లోపలికి రాసీయక కోటతలుపులు వేయించి యందఱను బోషించుట
కుఁ దనకు శక్తి చాలదు గావున వేరొకతావునకుం బోయి యెవరి
పొట్ట వారు పోసికొండని యానతిచ్చెను.

పోడవ రాజకుమారులు సోదరునాజ్ఞ శిరసావహించి తమయా
యుధములను తమ గుఱ్ఱములం దనుకొనిచోఁ దొలఁగిపోదుమని చె
ప్పిరి. భాంజీ నరే యని వాని నీయ వారందఱు విదేశములకుబయలు

దేరి తమలో నొకడగు యచలుని సేనాపతిగఁ జేసికొని మహాబలశాలియగు బలుఁడనువానిని రెండవసేనాధిపతిగఁ నియమించుకొనిచనిరి.

ఆసోదరు లట్లు బయలుదేరి మీవారునకుడక్షిణమున రహతూగువంశస్థుల పాలనములోనున్న మేడూరుగ్రామమునకుఁ బోవ సమకట్టిరిగాని పయనము తుడముట్టకమునుపే యచలునిభార్యప్రసవవేదనపడ నారంభింప వారందఱు మరుగుతావు వెనుక నారంభించిరి. అత్తరివన్నము విరామము లేక దిమ్మరించెను. ఎంత వెదకినను వారికి గోష్పాదమంత చోటయిన నాయాపచ్చమయమందు దొరకకపోవుటచే నెట్టకేలకు వారొక పాడుదేవాలయమును గనిపెట్టి కొంచెము బాగుచేసి యామెను దానియందుఁ బ్రవేశ పెట్టిరి.

ఆజడివానకు నానినాని యాగుడి రాతిదూల మొకటి జారి యామెపై బడుటకు సిద్ధముగ నుండ దైవనశమున బలుఁడు దానినిఁ జూచి వెంటనే యత్తావున కరిగి తనతల బోటుపెట్టి రాయి పడకుండఁ జేసెను. ఇంతలో నచలుఁడు మొదలగుసోదరు లాస్థితఃజూచి చేరువచెట్టునరికి దానిందెచ్చి బోటుపెట్టి భీమబలుండగుబలు నీవలకులాగిరి.

ఆరాత్రి యచలునిభార్య యాపాడుగుడిలో నొకకుమారుని గనియెను. ఏదోభాగ్యము గల్గినని పుట్టెడాశతో వారు పోవుచుండుటచే నపుడు గల్గిన యాబిడ్డకు వారాశుఁడని పేరుపెట్టిరి. అనంతర మాసోదరులు యీడూరుగ్రామమునకుం జన నాపురాధీశుఁడు వారి నాదరించి తగినబనలు మాన్యములు సిచ్చెను. అక్కడవారు సుఖముగ కాలక్షేపము సేయుచుండ నొకనాఁడు మీవారుదేశపుమంత్రియౌదారిం బోవుచు భార్యాసమేతుఁడయి యాయూరుబయటగుడారములో విడిసెను. అప్పుడు పెద్దగాలి వానసంభవింప దానిచే గుడారము తెగిరిపోవసాగెను. మంత్రియు భార్యయు నిలువనీడలేక యిబ్బంది పడుచుండ బలుఁడు నచలుఁడు వారిదుస్థితి విని తొల్లి తాము నట్టిదుర

వస్తనే బడియుంటిమరుమాట జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని వారిం దమయింటికిఁ బిలుచుకొనివచ్చి యుపచారముచేసి యాపరించిరి.

ఆమంత్రియు వారియావరణంబునకు మహానందభరితుఁ డయి వారినందఱు దనతో నుదయపురమునకు రమ్మనియువచ్చినచోరాణా వద్దఁ దగినయ్యోగము నిష్పింతుననియు వారియన్న యగు భాంజీ మరియొకలా గనుకొనకుండ తాను సర్దిచెప్పుదు ననియు నొక్కచెప్పె ను. కొని యచలుఁడు వానిమాటల కీయకొనక పిలువని పేరంటముగ పోయినచో లోకున యగునని స్వశౌరవము కాపాడుకొనఁదలచి మా జ్ఞాతి యగు రాణా వర్తమాన మంపినచో వత్తుమనియు లేనిచోనచ్చుటనే యుందు మనియుఁ జెప్పెను.

మీవారు రాణా ఢిల్లీచక్రవర్తిపై కప్పుడు పోవయత్నించుచుండ మంత్రి సూక్తుని కొడుకులగైకొని యాపదునాఱురనచ్చటికి రా వించెను. అంతకుమున్నె సూక్తవంశమునం దగ్గిగఁబ్రొక్క డగు భాంజీ రాణాకుఁ దోడుసూపుట కచ్చటికి వచ్చియుండెను. అతఁడందఱి కన్నఁ బెద్దవాఁడైనను వానిమాట సరకునేయక నెల్లవారును వానితమ్ములయందే యనురక్తులయిరి. మహాసాహసుఁ డగుబలుఁడు శూరులగు తన సోదరులు కడు విధేయులయి పనులు నేయుటచే రాణాకు వారియందే యనుగ్రహ ముండెను. అందు ముఖ్యముగ బలుఁడు రాజానుగ్రహపాత్రుఁడు, రాత్రులు మంచు గురిసెనా వెంటనే బలుఁడు చెట్లనరికి రాణాకొఱకు నెగళ్ళువేయును. నేనలు తురకలలో దలపడెనా పగతురం భారదోటుటలో మొదటివాఁడయి యాబలుఁడే యొడలెఱుంగక యుద్ధము నేయును. అట్లాడలు దాచుకొనక పని నేయు నాఞ్జోడశరాజకుమారులమీఁద నింతింత యనరాని యనుగ్రహము గల్గి నంతోషపరవశుఁడయి రాణా యొకనాఁడు తనసేన లింకముందు యుద్ధమునకుఁ బోవునపుడెల్ల యాపూ కనతులే సేనలనునడ

పవలసినదని శాసించెను. ఇది రాజపుత్రులకు రాణా చేసెడి గౌరవములలో మిక్కిలి గొప్పది. చిరకాలమునుండి యీగౌరవము చందావతువంశస్థులకుఁ జెల్లుచుండెను. వెనుక చండుడు చిత్తూరునుండి పగతురఁ బారఁదోలుటచే రాణా యావంశస్థుల కాగౌరవము జూపెను. ఉమాసూక్తవతుల కీగౌరవ మిచ్చినపుడు తనమాట చెప్పుకొనుటకు చందావతువంశజుఁ డగు సలుంబ్రా యచ్చట లేకపోయెను. తక్కిన వారు రాణాకు జంకి యెదు రాడజాల రయిరి.

మఱునాఁడు తురకలతో యుద్ధమని తెలియుటచే నారాత్రి కొంచెము నిద్రాబోవలయు నని సలుంబ్రా తనగుడారమున నుండెను. కాని యతనికి నిద్రపట్టకుండ వానిబిరుదుల కీర్తనము సేయు భట్టు వాఁడు పలుమా రట్టిటు తీరుగుచు వానిబిరుదనామములు గట్టిగ కేకలు వేయుచుఁ జదువ నారంభించెను.

ఆకేకలు వినివిని సలుంబ్రా విసిగి “యోహీ! యేలరా యిట్లరచెదవు. నన్ననిద్రపోనిమ్ము. శత్రువులు దాపున లేరుగదాయిప్పుడు మనబిరుదులు చదువ నవసర మేమున్న” దని మందలించెను. ఆపలుకులు విని యాబట్టువాఁడు స్వామీ! మీబిరుదులు నేను కైవారము నేయుట కిదియే కటపటిసారి ఇకముందు ప్రియశః మీబిరుదులుచ్చరింప నవసర ముండదు. నేనను నడపించు నధికారముతో పాటుమిబిరుదులును రేపు సూక్తవతులకే యాయఁబడు”నని యుత్తరము చెప్పెను.

అప్పులుకులు విని సలుంబ్రా దిగ్గునలేచి పరుగుపరుగున రాణా యొద్దకుఁ బోయి తరతరంబులనుండి తనకుటుంబమునకు జరుగుచున్న యాగౌరవమును తీసివేసి యింకొకరియధీనము చేయుటతగదనిగట్టిగ వాదించెను. సూక్తవతులను వెనుదీయక రాణాయొద్దకుఁబోయి “మీరు నేనల నడపునధికారము మాకిచ్చితిమని మీనోటితో మీరేసలవిచ్చి

యున్నారు. చండుఁ డెన్నఁడో యేమో చేసెనని మాకిప్పుడిచ్చినవరము మరల పుచ్చుకొనుట న్యాయము కాదు. ఎవరడ్డము వచ్చినను నేన నడుపకమాన" మని పత్తిఘటించినిల్పిరి.

అప్పుడు పోడమినయ్యార్షచేత సూక్తవతులు చందావతులు మహారోషపరవశు లయి యొకరినొకరు సరుకుకొనుటకుఁ గత్తుల దూసిరి. కాని యుమావారి నడ్డగించి "మీకీపోరాటము లెందుకు? మీవివాదము నేను దీర్చెదను. ఇప్పుడు మొగలాయీలయధీనములో నున్న యంత్రాకోటలో మీరిరువురలో నెవరు ముందుగాఁ బ్రవేశింతురో వారే నా నేన నడపించు గౌరవమునకుఁ బాత్రులగుదు"రని యానతిచ్చెను.

అంత్రాకోట యప్పటికిని మొగలాయీల యధీనములో నుండెను. ఇది దుర్గముమయినకోటలలో నొకటి. ఇదియుదయపురమునకు పదునెనిమిది మైళ్ళదూరమున చిత్తూరునకుఁ బోవుదారిలో నున్నది. ఆకోటయడుగున నొక చిన్ననది పారుచుండును. ఆకోటలో నొక చిన్న కోట కలదు. అందులోనే దుర్గరక్షకుఁడు వశించుచుండు. రాణా యానతిచ్చిన సూక్తవతులు చందావతులు మరు నాడుదయమున నంత్రాకోటకు బయలుదేరిరి. కాని సూక్తవతులు పదునాఱుగురు చందావతులు రాక మున్నె దుర్గముఁజేరి తాము పెందలకడ వచ్చినందుకు చందావతులు రానందుకు నంతసించి గోడలెక్క బ్రయత్నించిరి; కాని పయనపుగడవిడలో నిచ్చెనలు తెచ్చుకొనుట మఱచినందున వారు కోటగోడ లెక్కజాలరైరి. అందుచే సూక్తవతులు సింహద్వారము భేదించి కోటలోఁ బ్రవేశింపవలసియుండెను. ఈపనికయి అనేకాయుధములు పుచ్చుకొని వారు తలుపుగోడలఁ గొంతవఱకు శిథిలపఱచిరి. తలుపులు కొంత వఱకు వదులయిన వని గ్రహించి యచలుఁడు తన మఱపుటెన్నఁగచే

దోయించి తలుపులు విడగొట్టవలయు నని తలంచి యేనుగుం బురి
కొల్పుమని మావటివాని కాజ్ఞాపించెను. ఇంతలో నక్కడ కోటకా
వలివాండు వచ్చి కోటగోడలపయి నిలిచి సూక్తవతులతో ఘోర
యుద్ధమారంభించిరి. మావటీడు యజమానుని యాజ్ఞబూని కవాట
భేదనము సేయుమని యేనుగుం బురికొల్పి ముందుకుఁ దోసెనుగాని
యది తలుపులవఱకుఁ జని యటనుండి కడలవయ్యె. మావటీని బెడ
రింపులు బ్రతిమాలుటలు వాడిగల యంకుశపుపోటులు వ్యర్థములై
మదగజము నొక్కగజమయిన కదపఁజాలవయ్యె. తలుపులకు ఇనుప
బొంగరములట్లు మొనలుదేరిన వాటిబొగడలు వందలకొలఁది యుం
డెను. ఆబొగడలు గ్రుచ్చుకొనినచో దట్టమయిన తన కుంభస్థలము
గూడ. బగిలి నెత్తురు వరదలుపాటు ననుభయమున తలపులంద్రోయక
మదపుటేనుగు మొద్దువలె నిలిచెను. అటులుండ సంతలో దుర్గము
యొక్క రెండవప్రక్క నొకకలకలము వినఁబడెను, చందావతులు
వచ్చి నిచ్చెనలువేసికొని కోటగోడల కెగఁబ్రాకి తమవంశబిరుదు
లం జడువుకొనుచు సింహనాదములఁ జేయనారంభించిరి. ఆకలకలము
సహించక కార్యము దప్పిపోవుచున్నదని భయపడి యచలుఁడు మద
గజమునుండి గుభాలున నేల కురికి వినవినబోయి తనయేనుగునకుఁ
దలుపులకు నడుమ నిలిచి మావటీని బిలిచి “యోరీ! యీసారితలు
పులు పగులఁద్రోయుట కేనుగు బురికొల్పుము. ఏనుగు కుంభ
స్థలమునకు నామెత్తని శరీరము తగులునుగాని మేకులుగ్రుచ్చుకొనవు.
నీవు సందేహించితివా చచ్చితివని నమ్ము” మని యాజ్ఞాపించెను.

స్వామియానతి యలంఘ్యమగుటచే మావటీడు విధిలేక
యేనుగు సంకుశముతోఁ బొడిచి కవాటభేదమునకుఁ బురికొల్పెను.
కొల్పుటయు నమ్మదగజంబు హుంమ్మని యుంకించి కుంభస్థలముతో
దలపులను ద్రోయుటయు తలుపులు పళపళ పగిలి విడిపోయెను.

సూరశిఖామణియగు నచలుడు ఇనుపబాగడల పోటులచేత మేన్లె జల్లెడవలెఁ జల్లులువడ నెత్తురులు గ్రొక్కుకొని క్షణములో శవమయి నేలం బడియె. కవాటంబులు విడిపోవుటయు మదగజములవెంట బలుడు మొవలగు సూక్తవతులు యచలుని శవముమీఁదనుండి నడిచి కోటలోఁబ్రవేశించిరి. అట చందావతులు వచ్చినవిధము వినుడు. ముందుగా వారు తెల్లవారుజాముననే బయలుదేరి దేవవశ మునదారితప్పి యొకపట్టణలోఁ బ్రవేశించి తెన్నుగానక సిలుగులంబడి పడి సూక్తవతులు ముందుగాఁ గోటఁ జేరిరి కాబోలునని వగచుచు జేయునదిలేక యెట్టకేఁ కొకగొల్లవానిఁ గలిసికొని వానిసాయమున దారినెఱిగి కోటం జేరిరి, నలుంబా) నిచ్చెనలుకూడఁ దెప్పించిగోడ లకు వేయించి తస్మైసైనికులు తానుబురుజులపయి కెగఁబొకమొదలు పెట్టిరి. అప్పుడు దుగ్గ-రక్షకులు తత్తరపడి కొందఱ తాములకుం జేరికొని చందావతుల నిచ్చెనల పడదో)సి తుపాకులతోఁ బెక్కండ్ర) గొట్టి చంపి విజృంభించిరి. అట్లు చచ్చినవాఁలో మొదటివాఁడ నలుంబా). చందావతుల యీదురవస్థకుఁ దోడుసూక్తవతుల జయ ధ్వనులుచెవులకు శూలములట్లు దాకెను.

నాడక్కడకు వచ్చిన చందావతులలో నొక చండశాసనుఁ డుండెను. అతఁడు దేవఘుకుకొట కధిపతి. వేటలలో నడవిమృగము లను యుద్ధములలో మనుష్యులను నిర్భయముగా నతఁడు చంపినట్లు ఎవరును చంపఁజాలరట ఆగజ్జెట్టి నలుంబా) మృతినొందినతోడనే నిర్విణ్ణుఁడు గాక రొద్ర)మూర్తియయి యాశవమును తన శాలు వలో జుట్టి భుజముపైఁబెట్టుకొని గోడపయి కెక్కఁజొచ్చెను. అత్తరి దుగ్గ-రక్షకులు వానిం గత్తులతో నరుకను, బల్లెములతోఁగ్రుమ్మను తుపాకులతో, గాల్పును బొప్పిడిరిగాని యాజోదు చెక్కు చెదరక యుక్కుతునకలాగున బురుజుపై కెక్కెను. ఎక్కి యటనుండి గంభీర

స్వరముతో, “రాణా సేనను నడుపుటకు చందావతులే యద్దులు మేమే కోటముందు జొచ్చితి” మనిపలికి శవముఁ జేతపట్టుకొని వినరి కోటగోడల నడుమ పారవైచెను.

అనంతరము చందావతులు మిశుతలదండుం బోలె కోటపయి కెక్కి తమయేలిక చచ్చిను బ్రతికినువానినె యనుసరింతు మనుమాట రూఢిచేసిరి. అంతలో సూక్తవతులు కులగౌరవము నిమిత్తము తమనాయకుఁడగు యచలుని బలియిచ్చి కవాటంబు భేదించి లోనం జొచ్చిరి. కోట యెవరు ముందుజొచ్చిన నెవరు వెనుకజొచ్చిన యా మాట యటులుండనిచ్చి యారెండు తెగవారు సామాన్యశత్రువులగు తురకలఁ దరిమితిరిమి కొట్టిరి అందుచే రాజపుత్రులకుఁ గన్నులపండువుగ మీవారు రాజుల విజయధ్వజము అంతల్లాకోటబురుజుపై నిల్చెను.

కోట స్వాధీనము చేసికొని రాజపుత్రులు లోపలిమందిరంబులకు జన వారి కొక చిత్రము కనఁబడెను. ఆమందిరమున నొక గదిలో నిద్దఱు గొప్పతురకలు నిర్విచారముగ చదరంగ మాడుచుండిరి. ఒకవిధమయిన కలకలము వారి చెవులం బడియెనుకాని పగతురు వచ్చి యంతల్లాకోటను బట్టుకొనుట యసాధ్యమని వారు సరకు నేయరయిరి. ఆట మంచి రక్తియగు వట్టునకు వచ్చినప్పుడు రాజపుత్రులు యమదూతలవలె యాయుధపాణులయి వచ్చి నిల్చివారిం జంపఁజోయిరి. అప్పు డాకరకుతురక లిరువురు రాజపుత్రులం గనుంగొని “ఆగుఁడు. ఆగుఁడు. ఆట మిక్కిలిరక్తిగా నున్నది. ఈయాట ముగియువఱకు మమ్ముఁ జంపఁవల”దని బ్రతిమాలుకొనిరి. రాజపుత్రులు వారిపట్టుదల కాశ్చర్యమునొంది సరేయని యాయుధపాణులయి యచ్చటనే నిల్చి యాట ముగిసినవెనుక తురకల సరికిఁ.

కోటస్వాధీనమయినదని వారు రాణాకు వత్తమాన మంప

నతఁడు తత్తణమే యచ్చటికిం బోయెను. పోయి చూచునప్పటికిఁ గోటలోపలను వెలుపలను, గుమ్మముకడ, బురుజులమీఁదను తన నమ్మినబట్లు పీనుంగులయి పడియుండిరి. నలుంబ్రాయొక్క శవము పగతుర మధ్యమున గానఁబడియె. అచలుడు నలుగురుతమ్ములనడుమ వీరశయన మలంకరించె. అందులో బలుఁడు మాత్రము రాణా వచ్చునప్పటికి కొనయాపిరితో నుండియెట్టెటో సలాముచేసి “దా నడ్వయమునష్టచతుష్టయ” మ్మని పల్కిపాఠమువదలెను. తనకత మున నిష్కారణముగా నంతటి మహాబలిశాలి మృతినొండవలసివచ్చె నని రాణా తద్దయు విచారించెను.

ఆదినము మొదలు సూక్ష్మవతులు యుద్ధరంగమున “దానడ్వ యము నష్టచతుష్టయ” మ్మని కేకలువేయుచు వచ్చిరి. బలుఁ డవ సాన సమయమునఁ బల్కిన యానిష్ఠురంపుఁబల్కులే యాతెగవారి కందఱకు జయనాదమయ్యెను. చందావతుఁడే ముందుఁగా గోటఁ పువేశింఁగుటచే రాజసేన నడుపు నధికారము వానికి చేందెను.

ఉమాచేసిన తెలివితక్కువవలన మహావీరులుమహాసాహసలు పలువురు నిష్కారణముగ నింధనమొందిరి. బలుఁ డన్నమాటలకర్థ మదియే. దానడ్వయ మనగా నొకవిషయముననే రెండుదానములు చేయుట నష్టచతుష్టయ మనగా నాలుగురెట్లు నష్టమని యర్థము నాఁడు మొదలారెండు తెగలకు మితిమీరిన మనస్పర్థపొడమెను. అం దుచే రాజస్థానమునకుఁ దురకలవలనఁ గలిగిన యాపదకంటె వీరి మనస్పర్థలవలన నెక్కుఁడాపద సంభవించెను.

ధీలీకిని మీవారునకును సంధి

ఒకసారి కార్యనిర్వాహము నేయవలెనని పూనుకొనెనారాణా యుమ్మా చేయవలసినంతపని చేసి యాతండ్రికిం తగిన కొడుకే యని

ప్రఖ్యాతిఁ బడయజాలునుగదా! అతఁడు ఢిల్లీచక్రవర్తి సైన్యములతో నొకసారిగాదు, రెండుసారులు గాదు పడునేడుసారులు పోరాడెను. పోరాడినపుడెల్లఁ దానె జయమునందుచు వచ్చెను. చక్రవర్తియగు జహంగీరు, ఉమ్రామిదికిఁ దనమూడవ కొడుకగు పార్విజునిబంపెను. కాని యతఁడు ప్రతిపర్యాయము పరాజయమును నొందుటచేవానిని తిరిగి ఢిల్లీకిఁ బిలిపించెను.

ఎన్నిసారు లోడిపోయినను ఢిల్లీచక్రవర్తి సైన్యములిసుకపాతర లవలె తలుగక మరల రాణామిదికి వచ్చుచుండెను. రాజపుత్రసేన లన్ననో యుదయసింగు పరిపాలన మొదలు నిమిషమయిననునూపిరి పుచ్చుటకుఁ దెప్పిలేక యెల్లకాలము కలహమే కార్యముగాఁ గ్రమక్రమముగ క్షీణించుచుండెను. అందుచేత యాధ్యము సరిగా జరుగుటకు వీలు లేదయ్యె ఏలయన నోడిపోయినసేన యోడిపోవుచుండఁగాఁ జక్రవర్తి పక్షమున వచ్చెడు కొత్త సేన వచ్చుచుండెను. రాజపుత్రుల పన కడముట్టెను. 1613 వ సంవత్సరమున జహంగీరు చక్రవర్తి మహా సేనాసమేతుఁ డయి మీవారుపై బోవఁడలఁచి యజమీరువద్ద విడిసి ముందుమార్గము సరిగా నుంచుటకుఁ దన రెండవకుమారుఁ డగు షాజహానును బంపెను. అదివిని యుమ్రా మీవారునకు వినాశకాలము సమీపించిన దని నిశ్చయించుకొనెను. చక్రవర్తి నెదిరించుటకు రమ్మని రాజపుత్రులను బిలువనంప ననేకు లదివఱకేస్వదేశరక్షణముని మిత్తము ప్రాణములు గోల్పోవుటచే హతశేఘులగు వీరులు కొలఁది మందిమాత్రమే రాణాయొద్దకు వచ్చిరి.

ఈస్వల్పసైన్యముతోడనే రాణా యుమ్రా కొంతకాలముచక్రవర్తి సేనల నెదిరించి శౌర్యము చూపెను, కాని యెట్టకేలకు దురగల భారికి నిలువలేక రాణా లోబడవలసి వచ్చె. ఈరాణా యెట్లు లోబడెనో యావృతాంతము జహంగీరు స్వహస్తముతో వ్రాసిన దినచర్య

(డయిరి) నుబట్టి తెలిసికొనవచ్చును. అం దిట్లున్నది. “నేను సింహాసన మెక్కిన 9 వ సంవత్సర ప్రారంభమున (అనగా 1914 సంవత్సరమున) నాకుమారుడు “జగద్గర్వ” మును బిరుదులుగల రాణాపట్టపు టేనుగును భద్రజాతిగజముల మఱి పదునేంటిని బట్టుకొని యొక మంచిదినమున నాకుం గానుకగాఁ బంపె. నేను మహానందభరితుఁడనై మఱునాఁడు జగద్గర్వముపై నెక్కి యూరేగి లెక్కలేని సొమ్ము పంచిపెట్టితిని.”

చక్రవర్తిసైన్యములు తన దేశమును నిర్ంతరము నాశము చేయుటయుఁ దనకుఁ కుడిభుజములట్లు పనినేయు రాజపుత్రప్రభులు రణభూమిం దెఱ్ఱుటయు నన్మహాప్రభుల దారపుత్రాదులు తురకలచే జక్కి బంధింపఁబడుటయు, విశేషించి తనప్రాణపద మగు పట్టపు టేనుగు పరులపా లగుటయు చూచి విహ్వలుడై రాణా యుమ్రా తొల్లింటిగర్వమెల్ల డీలుపడి వినయముతోఁ జక్రవర్తికుమారున కిట్లు రాయబార మంపెను. “మీరు నన్ను క్షమియించి చక్రవర్తియను గ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడుగఁ జేయుదురేని నేను మీకు లోబడుదును తక్కిన రాజకుమారులట్లే నాకుమారుఁడును జక్రవర్తి సేవం జేయఁగలవాఁడు.”

రాణా పంపిన యీసం దేశము విని జహాంగీరు మేరమీరిననం తోషము నొంది తన దినచర్యలో నీకిందివిధమున వ్రాసికొనెను “ఈ గొప్ప కార్యము నాపరిపాలనములోనే జరిగినందుకు నేను పొందినయా పంద మింతత కాదు అతిప్రాచీను లగు నారాజపుత్రులను వారి రాజ్యమునుండి తరిమివేయవలదని నాకుమారున కాజ్ఞాపించితిని. ఈనాటివఱకు రాణా యుమ్రాయు, వానిపితృపితామహప్రపితామహులు తమ సైన్యములు మిక్కిలి మిక్కిలి శౌర్యవంతములనియుఁ దమ దేశము పర్యవసాయ మగుటచే శత్రువుల ధృవ మనియునమ్మి యెవ్వరిని

లక్ష్యము నేయక హిందూస్థానచక్రవర్తి నెన్నఁడుఁజూడఁబోక, యితరుల నెన్నఁడుఁ దమ దేశములో నడుగుపెట్టనీయక గర్వ భూయిష్టలయి యుండిరి. అట్టిగర్వోన్నతులు నాయచృష్టవశమున నాకాలములోనే లోబడుటచేత నిట్టిసమయము దాటిపోగూడదని నిశ్చయించి నాకుమారుని ప్రేరణంబున రాణాను త్సమియించి యతనినిజాగరూకతతో రక్షింతునని స్నేహపత్రిక నొకదానిని వ్రాయించి నాహస్తము మంచిగంధమున నలఁది యాచేతిముష్రి కాగితముమీఁద వేసి రాణాయొద్ద కంపితిని. అట్లు పంపుటయేగాక సుప్రసిద్ధుఁ డగు నీరాజపుత్రుని వానిమనసు వచ్చిన తెఱఁగున సగౌరవముగా నాదరింపుమని నాకుమారు నియమించితిని.”

అదివఱ కే గుండెలుచెదరిపోయియున్న రాణా యీలోబడుట వలన మఱింత దుఃఖపడకుండునట్లుచక్రవర్తివానియెడ దయామయుఁడయి యుండెను. జహంగీరు సహజముగమదగజమువలెపాగరుకలిగి యప్పుడప్పుడు మద్యపానమత్తతచేత మిక్కిలి కూర్కుడై యుండినను కొన్ని వేళల జాలిగుండె గలిగి చేఁజిక్కినశత్రువుల నెన నత్యంతగౌరవముతోఁ జూచుచుండును. అందుచేత మీవారు రాణా లెవరు స్వయముగ చక్రవర్తినిఁ గొలుచుటకుఁ ధీల్లికి బోనక్కరలేదనియునేరాణాయయిన నూతనముగ మీవారు సింహాసన మెక్కినప్పుడు చక్రవర్తిదాని యాధిపత్యముగు స్థిరపర్చుచుఁ బంపెడు ఫర్మానా రాణాకోటలోనుండి వెలువలకు వచ్చి పుచ్చుకొనవలసిన దనియు చక్రవర్తిసైన్యమునకు రాణా వేయిగుఱ్ఱపుదండుఁ బంపవలసినదనియు జహంగీరునకు నుమా్రికు నొడంబడికలు జరిగెను. ఇదియే నుమా్రి కోరిక. సంధియయినపిదప నుమా్రి చక్రవర్తి దర్శనమునకుఁ బోవలసియున్నను వార్ధకముచేత నిల్లు కదలి రాలే సని వర్తమాన మంప జహంగీరు వానిని త్సమించెను.

చక్కన ర్నిని జూచుట తప్పించుకొన్నను రాణావానికుమారుని దర్శనము చేయక తప్పదయ్యె. అందుచేత నుమ్మా పాజహను దర్శనముకు బోయి వానిమోకాలిమీద జేయవేసి తన్ను తుమింపుమని పార్థించెను. పాజహను వానిని మన్ననతో గౌరవించి వానిపరివారమునకు గుట్టములు విలువగల సగలు బహుమానము లిచ్చి పంపెను.

పాజహనుతల్లి రాజపుత్రస్త్రీ యగుటచే నతని శరీరమునగూడ రాజపుత్రరక్తమే ప్రవహించుచున్నందున గాబోలు కడుదీను డైముఖి విలాసము డీలుపడియున్న రాజపుత్రప్రభువును జాల బహుకరించెను. ఉమ్మా పాజహనున కెన్ని మన్ననలు చేసినను కొట్టకొనకు శ్రీలీకుండి చక్కన ర్ని ఫర్ మానా వచ్చినప్పుడు కోటవెలుపలకు వచ్చి దానిని పుచ్చుకొన్నం జాలు నొక్క తురకబంటైనామీవారు దేశమున నుండకుండ జేసెదనని పాజహ నెన్నివిధముల వర్తమాన మంపినను వినక రాణా పాజహనుని యందుగల సుగుణములబట్టి యతని దర్శనము మాత్రమే చేసి వెళ్ళిపోయెను.

ఇదియైన కొన్నినాళ్ళకే రాణాకుమారుడు కరుణుడు చక్రవర్తి కొలువునేయుట కజమీరునకు బోవలసినచ్చెను. అప్పుడు కరుణుని నభిలోదన సింహాసనమునకు గుడ్డివైవున దగుపీఠముమీదగూర్చుండ బెట్టవలయునని జహంగీరునకు పాజహను వ్రాసెను. ఆ రాజకుమారుడు మిక్కిలి మొగమోటుము గలిగి యెవరితో గలిసి మెలసి మాటాడక సిగ్గుపడినట్లు నభిలో గూర్చుండుచు వచ్చినాడని జహంగీరు తన దినచర్యగ్రంథములో బలుమారు వ్రాసెను. అందరి కంటె నెక్కువ నల్లమందు మద్దతు పీల్చుచు సాయంకాలమునందు హాళిర్ డు అనియెడినింగ్లీషువాని నొకనిగూడి నోటిలో నన్నపుముద్ద నయిన బెట్టుకొనుటకు నోపికయుండనట్లు చెడత్రాగి యొడలు తెలియకుండ దొర్లుచుండ నాహుకులమారిచక్రవర్తి గుణములజూచుట

చేతనో మఱియెందుచేతదో తెలియదుగాని యాబాలుఁడు చక్క
వతి- యెంతయాదరించినను దిగులుజెందినవానివలెనే సభలో నుం
డుచు వచ్చెను. షాజహాను వానిని కొంచెము సంతోషపెట్టుటకు
ప్రతిదినము వాని కొక కొత్తబహుమాన మిచ్చుచు, ఆష్టాడష్టాడు
నూర్జహాను కొలువునకుఁ దీసికొని పోవుచుండెను. చక్రవర్తిని తన
వలలో వేసికొని యతఁడు తనగీచినట్లు దాటకుండఁజేసికొని మగని
మనస్సునేగాక హిందూస్థానమంతయు నేల గలిగిన యానెరజాణ
నూర్జహాను యారాజపుత్రకుమారునకుమంచియేనుఁగ యొకటి గుట్ట
మొకటి కత్తియొకటి బహుమాన మిచ్చెను. అంతియేగాక రతనాలు
చెక్కినకత్తులు మేలిమియుంగరములు పారసీకతురగములు ముత్యాల
హారములు రత్నకంబళములు సుగ్రంథద్రవ్యములు బంగారుపాత్రలు
మొదలగు పారతోషికములు షాజహానుఁ డాకొత్త సామంతరాజ
కుమారునకు విసుగులేక యర్పించెను. అట్లు రాజపుత్రుఁడు బడసిన
బహుమానములఁగూర్చి తనగ్రంథమున నిట్లు వ్రాసెను;

“ఆరాజకుమారుఁడు నాసభకు వచ్చినది మొదలు తిరిగివెళ్ళు
వఱకు నాకుమారుఁడు షాజహాను డిచ్చిన యైదుయేనుఁగులు నూట
పదిగుట్టములుగాక నేను స్వయముగానిచ్చనరత్నములుబంగారు గలు
గజతురంగములు మొదలగు బహుమానముల విలువ పదిలక్షల
రూపాయలు” ఈయల్పబహుమానములఁ జేసికొని కరుణుఁడు రాణా
యుమ్రాయు “మీవారురాజ్యపు పరువుముందర పదిలక్షలరూపాయి
లననెంత. మనము పొరపాటుపడి నిష్కారణముగ దేశశ్వాతంత్ర్యము
తురకల కమ్ముకొంటి” మని తద్దయు విచారించి లోలోపల కుళ్ళు
చుండిరి. జహంగీరు సభలోఁ గరుణుఁడుగూడ ముఖినికాసము తగ్గి
యుండుటకుఁ గారణ మిదియే సంగభూపాలుని కాలమునండియు
దురకలబారిపడి స్థిమితమెట్టిదో యెఱుంగని మీవారురాజ్యమిది

మొదలు దండయాత్రలు కలహములు లేక సేమముగ నుండు నని సంతోషింపవలసినపని లేదయ్యె. ఏలయన నదిమొదలు మిహిమ ప్రభువులు శ్రీచక్రవర్తికి లోబడినవారయి స్వాతంత్ర్యముముగోలు పోవుటచేత రాణాకు రాజకుటుంబమునకుఁ గాలక్రమమున శ్రీనాథుని వచ్చుబహుమానములు దుఃఖకరములుగ నుండెను. యుద్ధము మాను కొని చక్రవర్తిని గొలుచువారికి యుద్ధపుగుఱములు మహాయుద్ధము లేందుకు; జహంగీరు రాణాయొక్కయు వానికుమారుని యొక్కయు బ్రతిరూపములను స్పటికశిలలతోఁ జేయించి తన యుద్ధానవనమునఁ బెట్టించుకొనియె. అని చూచినవారందఱు చిత్తూరురాజవంశమున కంతకన్న నవమానకరముగు పని లేదని భావించిరి. అది యటుండ రాణాయొక్క మనుమఁడగు జగత్సింగు నయితము శ్రీలోనేయుండి చక్రవర్తి యిచ్చుబహుమానముల కుబ్బి వారినే మెచ్చుచుండెను. జహంగీ రొకసారి కొన్ని బంగారుబొమ్మలఁ జేయించి రాణావద్దకు వానిమనుమనిచేతనే పంపెను. రాణా యాబొమ్మలఁ జూచి తనయొక్కయు తనకుమారునియొక్కయు బొమ్మలే చక్రవర్తి యుద్ధానవనములలో దాన్యముచేయునట్లుండి హృదయము నెప్పుడు గాల్చుచుండ నీబంగారుబొమ్మను మాకేమి యానంద మియఁగలవని విచారిం చెను. విచారించుటయేగాదు ఈమహాపరాభవము నతఁడు నహింప జాలఁడయ్యె. తొల్లి ప్రతాపరాశియగు ప్రతాపసింగుజీవించియున్న కాలమున వానిచేతికిందనుండి మహమ్మదీయులతోఁ బోరిపోరినతని పరోక్షమునఁ దాను గద్దెయెక్కి సేనలం బురికొల్పి నడపించియప్రతి హతపరాక్రములగు శ్రీచక్రవర్తుల ననేకపర్యాయముల రణరంగంబునఁ బరాజయము నొందించి పాపనచరిత్ర యగురాజ్యలక్ష్మిని గోహంతకులపాలు గాకుండఁ జేసి పితృపితామహుల పృతిష నిలిపిన తాను నేటికాలమున నిట్లథోగతిపాలయినందులకుఁ దద్దయు సిగ్గు పడి యుమ్రా యీవిధముగఁ జేసెను.

తనకుమారుడు డగు కరుణుడు చక్రవర్తినేవ చేసి ఢిల్లీనుండి వచ్చినపిదప నొకనాఁడు మంత్రీ సామంతుల నందఱు బిలువనంపి కొలువుదీర్చి రాణా వారినందఱు జూచి “నాపని యయినది. ఇంక రాజ్య మెంతకాల మేలినను ఢిల్లీచక్రవర్తికి దానుఁడ నయి యేల వలయును. అట్లభిమానము జంపుకొని యేలుట నాకిష్టము లేదు.” అని పలికి కుమారుని బిలిచి “నాయనా! కులప్రశిష్టలు నీవు నిలువఁ దగినవాఁడవు. రాజ్యమునందు నిన్ను బ్రతిష్ఠించెద” నని వానిమొగమున స్వయముగ దన హస్తముతో టీకావేసి పట్టాభిషిక్తుని జేసి యప్పుడ సభవిడిచి కోటవదలి కొంతదవ్వున నున్న సరోవరము పొంతకుఁ బోయి యక్కడ మున్నదయసింగు గట్టించిన మందిరమునఁ బ్రవేశించి దలుపుమూసికొనియె. ఆదినము మొదల మామహారాజెన్నఁడు మరలఁ బ్రజలకంటఁ బడలేదు. ఆయిల్లువిడచి యీవలకురాలేదు. అటుపిమ్మట నై దేండ్ల కతఁడు మృతినొంద దహనమునిమిత్తము కొనిపోవుచున్నప్పుడు వానిమృతకళేబరమునూత్రము జ్రజలు చూచిరి.

అది మొదలు మీవారు రాజ్యమునకుఁ గ్రొత్త శకము ప్రారంభమయ్యెను. అంతకు ముంద రాజ్యము ఢిల్లీతో సంబంధములేక తన కున్నంతవఱకు తృప్తినొంది ప్రజాసౌఖ్యకరముగా నుండెను. కాని మీసంధియైన పిదప నదిగూడ చక్రవర్తిగారి రాజ్యతంత్రపు నుడిగుండములలోఁ బడక తప్పదయ్యెను. అదృష్టవశమున ఢిల్లీ మీవారు లకు నూతనముగా నంధి జరిగినప్పుడు మీవారు ముచిరాజులచేతిలోఁ బడినందున దాని గౌరవము దక్కె. కరుణునికంటె నెక్కుడు ప్రతాపవంతులు విశేషప్రజ్ఞావంతులు నగు రాజపుత్రులనేకులు చక్రవర్తి సభలోఁ బెక్కుసార్లు పరాభవము నొందినట్లు చాలకథ లున్నవిగాని కరుణునివిషయ మట్లు లేవు. అతఁడు మీవారును పాలించిన యెనిమిదియేండ్లలో దేశమును జక్కనిస్థితిలోనికిఁ దెచ్చి పాడివంటలతోఁ

దులతూగునట్లు చేయుటయేగాక కొమ్ముపేనుగులవంటి రారాజుల కయిన మానములుదక్కని శ్రీశ్రీశ్వరుని దర్బారులో నొక్కనాడయిన నవమానమందక యేపనిజేసిన బుద్ధికుశలతఁ జూపి చేయుచు శ్రీశ్రీకి లోబడి యే వెలితి లేకుండ నేలెను.

జహంగీరునకు మివారురాణాలమీఁద నెందుచేతనో నత్యంతాభిమానము గలిగెను. రాణా కుమారునిఁ జక్రవర్తి తనప్రక్కను వీరమువేయించి కూర్చుండఁబెట్టుకొనును. ఈరాణా బంధువులను తక్కిన రాజుల బంధువులకంటె నెక్కుడుగ గౌరవించును. జహంగీరు స్పృతఁడగు షాజహానుకును రాణాతమ్ముడగు భీమునకును గాటముగా మైత్రియయ్యెను. ఈభీముడు రాణాచక్రవర్తికి గానుకఁగాబంపునే నకధిపతియై దర్బారులోనే యుండువాఁడు. అందుచేత షాజహాను దానియందలి స్నేహంబుపెంపున తండ్రితోఁజెప్పి భీమునకు రాజబిరుద మిప్పించి యంతతోఁబోక లోడా యను చిన్నజిల్లాకు వానిని రాజుగఁ జేయించి బహువిధముల గౌరవించెను. జహంగీరు కొడుకు ప్రేరణంబున భీమున కనేకోపకారములఁ జేసినకొన్ని నాళ్ళకే యేల మేలుచేసితి నని విచారింపఁ జొచ్చెను.

జహంగీరునకు నలుగురు కొడుకులు. అందు జ్యేష్ఠుఁడు ఖుస్రాయినువాఁడు తండ్రి నెదిరించి పట్టువడి బంధింపబడి తుదకు చెరసాలలోనే మృతినొందెను. రెండవవాఁడు షాజహాను. ఇతనిమీఁద జహంగీరు ప్రియురాలగు నూర్జహానున కనిష్ఠము. అది కారణముగ జక్రవర్తికి వానిపై సంతయుష్టములేదు. అందుచేత నాత్రాగుబోతు చక్రవర్తి, షాజహానునిఁ దోసివైచి తనమూడవ కుమారుఁడును, త్రాగుబోతుతనమునఁ దనకుజ్జయగువాఁడునగు పార్విజును దనయనంతరమున జక్రవర్తి యగునట్లు నియమించెను. నూర్జహాను జహంగీరు నాల్గవ కుమారుఁడగు పార్వరునకు సింహాసన మిప్పింపఁబ్రయ

త్నించుచుండెను. స్థితిగతు లిట్లుండుటచూచి షాజహాను తానురాజ్యమును స్వాధీనము జేసికొను నుపాయము వెదకుచుఁ బ్రియమిత్రుఁడగుభీమునితోడను, వానిచుట్టము చెలికాఁడు సూక్త వతువంశస్థుఁడగు మానసింగుతోడను గట్టియాలోచన చేయసాగెను. ఆకుట్రల నడి యెఱింగి చక్రవర్తి యామిత్రుల నొకచోఁ గలసి యుండనిచ్చినచోఁ బ్రమాదము వాటిల్లు నని భీముని గుజరాతీదేశమునకుఁ బాలకునిఁజేయు మిషతో నక్కడకుఁ బొమ్మని యాజ్ఞాపించెను. ఈయుద్యోగము తన కక్కఱలే దని నిర్భయముగఁ జెప్పి యక్కడకుఁబోనని రాజపుత్రసాహస మంతయు మూతీభవించినట్లతఁడు ప్రత్యక్షమైరముమిచ్చెను. అంతవఱకు వచ్చినతర్వాత నూరకున్నచోఁ దనప్రాణము మీఁదికి వచ్చు ననిభయపడి షాజహాను తండ్రితో ప్రత్యక్షమైరముబూనెను. అత్తరి భీముఁడు మానసింగు మొదలగు సూక్త వతులు, చక్రవర్తి సర్వసేనాధిపతి యగు మహబతుఖానుఁడును షాజహానుతోఁ జేరిరి. ఈనడుమ నతిక్పూరుఁ డని పేరు వహించి జనవిరోధి యైయున్న పార్షిజు నెవరో జంపివేసిరి.

జహంగీరు మహాసేనాసమేతుఁడై తనపై ధ్వజమెత్తిన కొడుకును దండించుటకు బయలుదేఱెను. షాజహాను నెంతో యత్యకరణ శుద్ధియు దయాస్వభావము గలవాఁ డగుటచే రాజపుత్రులు వానిపై నభిమానము గలిగి తత్పక్షము జేరఁజొచ్చిరి. షాజహాను తల్లి మార్వారు దేశపు రాజసింగుయొక్క కూతురు. ఈకుటుంబకలహమునందు వృద్ధుఁ డగు గజసింగు తన యల్లునిపక్షము వచ్చునా మనుమని పక్షమువచ్చునా యని లోకులు సందియముపడి దాని పరియవసానము ప్రతీక్షించుచుండిరి.

ఎట్లయిన లోకానుభవము గల గజసింగు దూరమాలోచించిన రహతూరుబలముతోఁ గూడి చక్రవర్తిపక్షమునకే వచ్చెను. అ

ప్పుడు జహంగీరు మితిమీరిన యానందమునొంది సామంతరాజులను
 డలము నెడట మామగారిచేయు పట్టుకొని ముద్దుపెట్టుకొని వానిని
 గౌరవించెను. అప్పుడు కొడుకులు దండ్రులు గాశీపట్టణమునొద్దయు
 ద్ధసన్నద్ధులయి గలసిరి. ఉభయసైన్యము లొండొరుల దాకుటకై సి
 ద్ధమైనపుడు చక్రవర్తి యెవరిమరాలోచనమో విని మహావీరుడు
 నుత్తమకులస్థుడు నగు తనమామగారికి సైన్యాధిపత్య మీయక
 యంబరదేశపురాజు గజసింగునికంటె తక్కువవాడు నగు జయసిం
 గున కిచ్చెను. అభిమానధనులగు రహతూరువంశస్థులు తమరాజునకు
 సైన్యాధిపత్యము లేనిచో గత్తియే ముట్టమనిరి. గజసింగును నిర్భ
 యముగ దనవారి మభిప్రాయము జక్రవర్తితో జెప్పి తన సేనందీసి
 కొని దూరముగఁ బోయెను. అట్టిసమయమున భీముడు గజసింగు త
 నతో గలియునేమోయని యాసపడి వానికిఁ జారుషము గలుగు న
 ట్లివిధముగవతనమాన మంపెను. “రహతూరువంశస్థు లూరకున్నా
 రేమి? కలసిన మాతో గలియుడు. లేనిచో గత్తిదూసి యుద్ధము
 చేయుడు” సం దేశమున కనుకొనినట్లేప్రత్యుత్తరము వచ్చెను. సంధి
 గ్ధమనస్కుఁ డగు నాముదుసలి రాజు భీమునిపలుకులకు రోసముం జెం
 ది చక్రవర్తి పక్షముఁ జేరి రహతూరులం బురికొల్ప వారువిజృంభిం
 చి యుద్ధభూమి బీనుఁగుపెంటలుజేసి యాదినమున పాజహాను నోడిం
 చిరి. భీముడు రణరంగమునఁ బడి చచ్చెను. మానసింగు గాయపడు
 టచే రహతూరులు వాని నెక్కడకో మోసికొనిపోయిరి. మహాబత్తా
 నుడు పాజహాను ప్రాణభీతిచే రణరంగము విడిచి యుదయపురమున
 కుఁ బారిపోయిరి.

రాణాకరుణుడు తమ్ముడగు భీమునిచేత సమరసంబంధము
 మానిపింపలేక పోయినను సహజముగఁ జాల బుద్ధిచాలి యగుటచేమొ
 దటనుండియుఁ దానుమాత్ర మింకలహమున జోక్యము కలుగజేసికొ

నడయ్యె. అతని సంకల్పము చక్రవర్తికి గృతజ్ఞుడై యుండుటయే. అట్లు కృతనిశ్చయమైనను జక్రవర్తికొడుకంతటివాడు దీనుడై తనదేశమునఁ దలదాచుకొనవచ్చినప్పుడు వేరుధంగి నుపేక్షించుట పాడిగా దని కరుణించు వానిని గరుణించి సగౌరవముగ నావరించెను. ఉదయపురసమీపమున నున్న సరస్సులో నొక లంకమీఁద తాళా మనోహరమగు నుందిరము నొకదానిని కట్టించి మహమ్మదీయులకు రాజపుత్రులకు సంబంధమేమియు లేకుండునట్లు పాజహానుని వానిసేనాపతి నందు విడియించెను. కరుణఁ జూచుందిరమున పాజహానున కేసాఖ్యమునకు వెలితిలేకుండునట్లేర్పాటులు చేసెను. అతని తెక్కెము మేడపయి నాటించెను. లోపల స్ఫటికసిలతోఁ జక్రవర్తికి పుత్రున కొక సింహాసనము జెక్కించెను. వేయే! ఆ హజారమున కెదుట నమాజుసేయుటకు మసీదుగూడ కట్టించెను.

ప్రాణమిత్తుడగు భీమరాజు నేలఁగూలుటయు వానిచెలికాడగుమానసింగు మిత్రవియోగముచేత జీవితాశ విడిచెనని వినుటయు పాజహాను మనోహరమందిరమునుండి సుఖ మనుభవించుచున్నను వానిమనస్సుమాత్రము స్థిమితము గలిగియుండదయ్యె. మానసింగునకు భీమునకుఁగల స్నేహము లోకాతీతమయినది. భీముఁడు మృతినొందినచో మానసింగు బ్రతుకనని ప్రతినబట్టెను. అందుచేత మానసింగుసేవకులు భీముఁడు మృతినొందినవాతఁ వానితోఁజెప్పక దాచి ప్రతిదినము శ్మశ్శ్రమములతో ననేకభక్త్యములు తెచ్చి యవి భీముడే పంపినాడని తెలియఁజేయుచు గొంతకాలము గడపిరి. దురదృష్టవశమున నెట్లో భీముని మరణవాతఁ యొకనాఁడు మానసింగుని చెవులం బడియె. పడుటయు మానసింగు దుస్సహమగు మిత్రవియోగమునకు దాళఁజాలక దేహమాపాదమస్తకము నిండియున్న యెనుబదిగాయములమీఁద పట్టి నూడఁబెట్టికి తాను చావకమాననని నేలంబండుకొని ప్రాణములు విడిచెను.

అనంతరము షాజహాను తన కుడయపురమే నెలవుగాఁజేసికొని దేశదిమ్మరియై కొంతకాలమిందు కొంతకాలమందు తిరుగుచు వచ్చెను. ఎంతతీరిగినను లాభములేమిచే షాజహాను స్వలాభముఁజూచుకొని తండ్రితో సంధిచేసికొనుటయే యుత్తమమని యెంచి తాను లోఁబడితినిని రాయబారమంపి విశేషించి తండ్రికిఁ బాలనమ్మిక పుట్టుటకు దన యిరువురకుమారులఁ దారా యౌరంగజీబులనువారిని తండ్రివద్దకు జామీనులుగఁ బంపెను. మహబత్తానుడు వేరు తురకపేరు పెట్టుకొన్నను కులమున రాజపుత్రుఁడే. అట్లుగుటచే నతఁడు షాజహానుని విధమున జక్రివర్తికి లోఁబడక సంధికంటె సాహసమే లెస్సయని నిశ్చయించి సూక్ష్మవతులు మొదలగు కొందఱు రాజపుత్రుల సహాయముగఁ బడసి యేరాజపుత్రుఁడు నెన్నఁడు కలలోనయినఁ జేయఁదలఁపని యొక మహాసాహసమును గావించెను. కుమారుఁడు లోఁబడినపిదప మహబత్తాను తెక్కలు తెగిన పక్షివిధమున నొంటిగాఁడయి యున్నవాఁడని గ్రహించి జహంగీరు వానిపయి ధనాపహరణము జనపీడనము ననుఁ రెండునేరములుమోపి తనయెదుటికి వచ్చియా నేరముల కుత్తరము చెప్పుమని వాని కాజ్ఞాపించెను. ఎందునిమిత్తము చక్రవర్తి తన్ను రమ్మనియెనో యానంగతి పూర్తిగ నెఱిగినవాఁడు గావున వెళ్ళుటకిష్టములేక నిదిగో నదుగో యని కొన్నినాళ్ళు జరపెను. సత్వరముగ రాకతప్పదని చక్రివర్తి పట్టుపట్టెను. అటుమీద నొకనాఁడు మహబత్తుఖానుఁ డైదువేల రాజపుత్ర పరివారముతో వచ్చి శిబిరము జేరినాఁడని చక్రివర్తికిఁ దెలిసెను. ఆసమయమున జహంగీరు కార్యాంతరముమీఁద కాబూలునగరమునకుఁ బోవుచు సింధునది కువనదియయిన జలమును దాటబ్రయత్నించెను. సేనయంతయు ముందు నదిదాటి యావలియొడ్డుజేరెను. చక్రివర్తి నూర్జుహాను వారిపరివారములు మాత్రమీవావలియొడ్డున గుఱారములోనుండి

నందడి తగ్గినతోడనే యేరుదాటఁ దలపోయుచుండిరి. అప్పుడే తెల్ల వాఱుచుండెను. నూర్జహాను తక్కిన యంతఃపురాంగసలతోఁ గలసి యొకగుఱారమున నుండెను. చక్రవర్తి రాత్రిత్రాగిన సారాయముల యొక్క నిషాయింకను దిగనందున నొడలుమరచి యుండెను.

అంతలో మనుష్యులయఁగుల యలుకుడు చేతులలోనియా యుధముల చప్పుడులు వానిచెవులకు వినంబడ చక్రవర్తి యులికిపడి దిగ్గునలేచి చూచెను. చూచునప్పటికిఁ దనగుఱారమంతయు యమ దూతలవంటి రాజపుత్ర సైనికులతో నిండియుండెను. అయిన నతఁడు జంకక ధైర్యము చిక్కబట్టి ఖడ్గముపైఁ జేయివైచి పయికిఁ దీయుచుండ మహావీరుఁడగు మహబత్తునుని మొగము వాని కగపఱెను. ఆఖానుని జూచుటకుఁ గాని వానిపేరు వినుటకుఁగాని యతనికి లేశమిట్టము లేనందున యతని ముఖదర్శనము చక్రవర్తి క్రోధమును బెంచెను. అయిన నతఁడప్పటి తనయవస్థను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని తొందరపడిన గార్యము పాకముతప్పనని మహబత్తునుని జూచి “ఓరాజద్రోహి! ఇదియేమి?” అని యడిగెను. ఆపలుకులు విని మహబత్తును చక్రవర్తి కాళ్ళపైఁబడి యనేకవిధముల దీనాలాపములం బలుకుచు నిట్లనియె. “నాశత్రువులు దేవరవారితో నామీఁద నేరములుచెప్పి నాకు మీ కెడబాటు చేసిరి. అందుచేతనేగదా నేనుకొన్నినాళ్ళకిందటనే మీ శిబిరముఁ బ్రవేశించినను మీరు నామొగముజూడ రయిరి. నాతోఁ బలుకరైరి. ఎట్లయిన దేవరవారిదర్శనముఁ బడయంగోరి యిట్లుచేసితినిగాని ద్రోహముచేయుటగాదు.” అని మొఱి పెట్టుకొనెను. అతని పలుకులు చక్రవర్తి క్రోధిగా క్రాధ్యధారలయ్యెను. అయినను సమయము గాకపోవులచే జహంగీరు కోపముదిగ్మింగి పయికి మంచి మాటలేచెప్పుచు నదను దొరికినప్పుడు మహబత్తునుని కొంపదీయ వలయునని నిశ్చయించుకొని యతఁడేమన్న నదయేసరి యనసాగెను.

అప్పుడు మహాబలమును చక్రవర్తితో “దేవా! మీరు పట్టపుటేనుగుపై నెక్కి సామంతరాజులకు సైనికులకు దర్శనమియ్యవలసిన సమయము వచ్చినది. మీరగపడకున్న వారందఱు కళవళపడుదురుగదా! కావున నేనుగూ నెక్కు”డన మనవిచేసెను. చక్రవర్తి సరేయని తనదుస్తులు తొడుగుకొనుటకు పక్కగుడారములోనికి వెళ్ళివత్తునని చెప్పెను. అక్కడికి వెళ్ళినా చక్రవర్తి యింక దనకు దక్కక నూర్జహను చేతిలో జిక్కిపోవుననియు దనపన్నినపన్నగడ లన్నియునిప్పులము లయి పోవుననియు శంకించి మహాబలమునుఁడు దేవరవారు దుస్తులిక్కడనే తొడుగొనవచ్చునని చెప్పెను.

జహంగీరు వానిమాట కడ్డముచెప్పక యక్కడనే దుస్తులు వేసికొని బయలుదేరుటకు గుట్టమెక్కిెను. అప్పుడు మహాబలముఁడడ్డమువచ్చి “స్వామీ! గుట్టమెక్కుటకంటె నేనుగెక్కుట మంచిది. ఏనుగెక్కినచో నందఱకు మీరగపడుదురు. అది నిరపాయము కావున దాని నెక్కడగు”నని పలికెను. అప్పుడు జహంగీరు తన యేనుగుపయి నెక్కడలఁప రాజపుత్రులు వాని మావటివానిం జంపిరి. అప్పుడు మహాబలమును చక్రవర్తిని దన యేనుగుపై నెక్కించి యిరుప్రక్కల ఖడ్గపాణులగు నిరువును రాజపుత్రులను గావలిపెట్టి తన శిబిరమునకుఁ దీసికొనిపోయెను.

ఆశిబిరముచుట్టు మెఱియలవంటి రాజపుత్రులను మహాబలమును కావలి వేసి జీలము నదిమీఁద నున్నపడవల వంటెన నూర్జహను పాలబడకుండఁ గాపాడుటకు మఱిరెండువేల రాజపుత్రులను నియమించెను. మహాబలమును తన్ను ఖయిదీగఁ బట్టుకొనియెనని తెలిసికొనినను చక్రవర్తి కాలముదప్పివచ్చినప్పు డేమిచేయం గలమని యూరకుండి “నాసారాబుడ్డి కావలసినప్పుడు సారా యందిచ్చు నేవకుని నాకిచ్చినారుగదా తక్కిన ప్రపంచమేమయిన నాకేమి” యని సరిపెట్టుకొని యక్కడనే హాయిగ నుండెను.

చక్రవర్తి పక్షమున నున్న జనములో ధైర్యము సాహసముగ
 లది నూర్జహానొక్కతియె చక్రవర్తికి జరిగిన భంగపాటు వినినతోడ
 నే నూర్జహాను పిరికిపడక నిరుపేదవాని వేసమువేసికొని చిన్ననవారి
 నెక్కి యాడంబర మేమియు లేకుండ నావలియొడ్డు జేరుటకు బయ
 లు దేరెను. చక్రవర్తి శిబిరమువెంట వచ్చిన పేదరా లెవ్వతెయో
 పోవుచున్నదనుకొని వం తెనగాఁచు రాజపుత్రులమెను నిర్భయము
 గఁ జోవనిచ్చిరి. అట్లు నిరపాయముగ నావలియొడ్డు జేరి సేనాపతుల
 ను సామంతులను రావించి వారి పాలుమాలినతనమునకు మూర్ఖత
 కు గట్టిగఁ జీవాట్లు పెట్టి చక్రవర్తిని విడిపింపకున్నచో నందఱి ప్రా
 ణములఁ దీయింతునని బెదరించెను.

పరాక్రమవంతుడగు నొకతురకజోదు రోసముఁ దెచ్చుకొని
 చక్రవర్తిని విడిపించుట కారాత్రి యత్నించెనుకాని వానియత్నము
 నెరవేరదయ్యె. మరునాఁడుదయమున నూర్జహాను స్వయముగ నేనుఁ
 గు నెక్కి కత్తియు విల్లు నమ్ములు చేఁబూనితనసేనలం బురికొల్పి
 కొని మహబత్తానునిఁ దాకుటకు రాజోవుచుండెను. అప్పుడు రాజపు
 త్రులు పడవల వం తెనఁ గాల్చి వారిని రాకుండఁజేయ వారు పాటిరే
 వులందిగి రాజొచ్చిరి. రాజపుత్రులు వారిపై శరవర్షంబులు గురి
 యించియు తుపాకిగుండ్లఁ బ్రయోగించియు నూర్జహాను సేనల నురు
 మాడి నీటనున్న వారిని నీటను మెరకనున్న వారిని మెరకను జంపిరి.
 కొందఱు ప్రవాహవేగమున కొట్టుకొనిపోయిరి. అన్నిగండములను
 గడపి దరిజేరినవారిని కత్తులతో నఱికి చంపిరి. మహబత్తానుఁడు వా
 ని రాజపుత్రులైనికులు విజయము సంపూర్ణముగ సందిరి. కానియా
 తనిజయము చిరకాలము నిలువదయ్యె. ఏలయన నూర్జహాను పౌరు
 షంబు లగుచేతలు చేయలేక పరాభవము నొంది యాగడుసుపోకడ
 లంబోయి కార్యము సాధించుకొనియె. ఆమె నిర్భయముగ మహబ

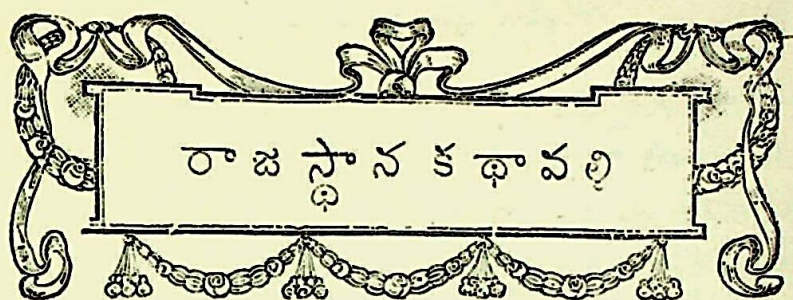
తానుని శిబిరముఁ బ్రవేశించి నాభతఁతో పాటు నన్నఁగూడ ఖయి
దీగాఁ జేయుమని యాతనింగోరెను. మహాబాహు మిక్కిలి యుబ్బిపో
యి సరేయని యూరకుండెను. అది సందుచేసికొని యామె సేనాధిప
తులమనస్సుల విరువనారంభించెను. అదివరకే ఖానుయొక్క యనుచ
రులలోఁ గొండఱతనిగర్వమును జూచి వానిని ద్వేషించుచుండిరి.
కొండఱు వాని రాజపుత్రపక్షపాతమును జూచి కడుపుమంట గలిగి
యుండిరి. అందుచేత నూర్జహను పన్నగడ లవలీలగ వారిమతములఁ
ద్రొప్పెను. కొన్ని దినము లామె ఖానుశిబిరములోనుండి యెట్టకేలకు చ
క్రవలీఁనిఁ జెరనుండి విడిపించి స్వతంత్రునిఁ జేసెను. అప్పుడు ఖాను
డు రాజపుత్రపైనికులు భగ్న మనోరథులై తమయవివేకమునకుఁ
జింతించుచుఁ దొలఁగి సోయిరి.

ఈనడుమ మీవారు రాణా పరలోకగతుడయ్యెను. కరుణుని
కుమారుడగు జగత్సింగు తండ్రివగోక్షమున రాజ్యప్రతిష్ఠితుండై
యెప్పటియట్ల పాజహనుతో నెయ్యముఁ బాటించుచుండె. జగత్సిం
గు రాజయినదిప పాజహనుడు కొన్ని దినము లుదయపురమున వసి
యించి యుండెను. అతఁడక్కడ నుండఁగనే జహంగీరు చక్రవర్తి కా
శ్మీర దేశమునందు దగ్గుబాధచేతఁ గాలధర్మము నొందెనని వర్తమా
నము తెలిసెను. పాజహనుడు సరోవరమధ్యమున నున్న మేడలో
నున్నప్పుడె రాణా మొదలగు సామంతరాజులు తమకొత్త చక్రవర్తి
దర్శనము ముందుగఁ జేసి కానుకలు సమర్పించిరి. పాజహనుడు
సింహాసన మెక్కుటకు శ్రీలీకిఁ బయనమయి పోవునపుడు మీవారు
రాణాకు వెనుక వానియొద్దనుండి తీసికొనిన యయిదుజల్లాలను మరలవా
నికిచ్చి వెలలేని కెంపొకటి బహుమానమిచ్చి యవసరమయిన పక్ష
మునఁ జిత్తూరుకోట బాగుచేసికొని యుపయోగించుకొమ్మని సెలవి
చ్చి యుదయపురము వెడలెను.

జగదీశ్వరుఁ డగుఁగ్గిల్లీశ్వరునిపుత్రుఁ డుదయపురమున నుండినట్లు
రెండుమూడనవా శ్శిష్టటికిఁ గలవు. షాజహానుని డాలొకటి, కు
సుంబావర్ణముగల వానితలపాగయొకటి. ఈతలపాగ షాజహానుఁ
డుతనతలమీఁదనుండి తీసి రాజపుత్రులిచ్చిన శిరోవేష్ట మొకటి ధరి
యించెను. మొదట చుట్టినప్పు డెన్నిమడత లున్నవో యన్నిమడత
ల నిష్టటికిఁ గలిగి చుట్టినట్లున్నది. జగత్సింగు బుద్ధిశాలియయి
యిరువదియాఱు సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి చక్రవర్తి యనుగ్ర
హమునకుఁ బాత్రుఁడయి కాలము గడపె. షాజహాను తక్కిన సంస్థా
నములకంటె మీవారు నెక్కుడుదయతో నాడరించుటచే నారాజ్య
ము పాడి పంటలు గలిగి వర్ధిలెను.

మొదటిభాగము-సమాప్తము.

రెండవ భాగము.

మారువారురాజుల చరిత్రములు

ఈవఱకు మీవారు సంస్థాన ప్రభువుల చరిత్రములు తెలుపబడినవి. ఇకమీద మారువారు సంస్థాన ప్రభువులలో గొందఱి చరిత్రములు సంగ్రహముగా దెలుపబడును. రాజపుత్రులు నత్కుల ప్రసూతులు శౌర్యరాసులు నగుటచేత నెట్లయిన నమ్మహావీరులనురప్పించి తమ కొలువులో నిలుపుకొనుటయే మొగలాయి చక్రవర్తులకుముఖ్యసంకల్పమయి యుండెను. ఆసంకల్పము సంపూర్ణముగ నెరవేరుచునే వచ్చెను. ఎట్లన దమరాజులచేత రాయబారులుగఁ బంపబడి కొందఱు రాజపుత్రులును, దమరాజులతో కలహమాడి దేశమునుండి వెడలఁగొట్టబడి కొందఱు రాజపుత్రులును, నేదో యుద్వ్యంగమునంపాదించుకొనుటకుఁ గొందఱు రాజపుత్రులును వచ్చి చక్రవర్తిఁ గొలచుచు వచ్చిరి. చక్రవర్తికి వారిపై నభిమానముండుటకుఁ గారణమిది; రాజపుత్రులు తమస్వజాతివారితో బోరవలసి వచ్చినను సరే తదితరులతో బోరవలసి వచ్చినను సరే యుద్ధమున భయమన మాటనెఱుంగక మడమఁదిరుగక తమ్ము నమ్మినవారిం జెరుపక పగతుం గలుతురు. గెలువజాలని యెడ ప్రాణములు విడుతురు. యుద్ధములులేక దేశము

నెమ్మదిగా నున్నప్పుడు డిల్లీ కోటలో గాఢపురమాండి యారాజపుత్రులు చీటికి మాటికి నెవరితోనో గయ్యమునకు గాలుదువ్వచు గర్వోన్మత్తులై యెల్లప్పుడు నేవో గొడవలు నేయుచునే యుండువారు వారు చక్కవర్తికి లోబడి నంగి సలాముచేసి విసములై యుండినను దైవవశమున నేదో కోవకారణముగలిగినప్పుడుతమయెదుటి వాడెంతవాడైనను సరే సరకుగొనక సభాసదులతో సభలో నేగలహింతురు. సభాసదులతో నననేల యొక్కప్పుడు సల్లమందు మద్దతు మత్తుచేతనొక్కప్పుడు కోర్కె తీరకముచేత వారొడలు మరచి తమ్ముపోషించుచక్రవర్తినే సంహరింపఁ జూచెడువారు. రాజపుత్రులిట్టి యుగ్రస్వభావులని యెఱింగియే చక్కవర్తులు తరుచుగా వారిని బట్టణములో బ్రత్యేకముగా నొకసలమందు విడియించి సాధ్యమయినంతవఱ కితరులతో సంబంధము లేకుండఁ జేయుచు వచ్చిరి. అటులుంచినను వారిమూలమున సంభవించు కలహము లంతము నొండవయ్యె.

షాజహాను చక్కవర్తియయిన కాలములో నతని కొలువునజగజ్జటియగు నుమ్రాయను రాజపుత్రుఁ డొకఁడుండెను. అతఁడురహతూరు వంశస్థుఁడు. మారువారు సంస్థాన ప్రభువగు గజమహారాజు పెద్దకొడుకు జ్యేష్ఠుఁడగుటచే నతండు యవరాజై తండ్రికి చేదోడువాదోడుగ నుండవలసినదే, కాని సహజముగ మహా కోర్కెస్వభావులగుతన దేశప్రజలకు బంధువులకుఁ గూడ సతఁడు మిక్కిలి దుండగుడై భయంకరుడై మెలంగుటచే రాజ్యభ్రష్టుఁడయ్యె. అతఁడుబాల్యమునుండియు దుండగులు దుస్వభావులు దుర్నయులు నగు నల్లరిపిల్లలను వెంట బెట్టుకొని ప్రజలకెంతయు బాధనుగలిగించుచు వచ్చెను.

కొంతకాలము బాధలు పడిపడి ప్రిజ లెట్టకేలకు వానియాగడములకు సహింపఁజాలక గజమహారాజువద్దకువచ్చి “దేవా! మీకుమారుని దేశమునుండి బాధనొందినవారిని నేను బ్రతిక్షణము మన కెవ

దైన శత్రువులున్న నక్షమున వారిమీదికి మనసేసల నడపించుటకు మీకొడుకు కడుదిట్టరియే కాని యేశత్రువులు లేనప్పుడు ప్రజలునేయి తండు శత్రువులుగానెంచి చంపుచున్నాడు. ఇతని కతమున బ్రజలుకంటినిండ నిదుర కడుపునిండ కూడునెటుంగరు. ఇతఁడుదేశములోనున్న యెడల ప్రజలు గాఢపురము సేయఁజాలరని విజ్ఞాపనముజేసిరి. గజమహారాజు కొడుకున కవులోనుంచఁజాలకపోవుటచేప్రజాభిమతమునకంగీకరించి మంత్రులను సామంతులను బంధువులను పురోహితులనుసేనాపతులను బిలిపించి నిడుకొలుపునీర్చి కుమారునిరావించి యండఱియెదుట వానిని రాజ్యభ్రష్టునిఁ చేసినట్లు శాసనమువ్రాసి దేశమునువిడిచి తక్షణమే పోవలసినదని యాజ్ఞాపించెను. ఉద్యాయ దేశమువిడిచి పోవువారు చేయవలసిన విధముగ నల్లబట్టలు కట్టుకొని నల్లనిడాలుమూపునదాల్చి నల్లనీకత్తి చెఱబట్టుకొని నల్లజీనువేసిన నల్లగుట్టముపై నెక్కి యండఱివద్ద సెలవుపుచ్చుకొని యాశలెల్ల వడలుకొని జన్మభూమి విడిచి దేశాంతరములకుం బోయెను.

రాజకుమారుఁ డెంతదుష్టుఁడైన సతఁడు వెళ్ళినదినము దుర్దినమేయని దేశస్థులందఱు విచారించిరి. ఆ రాజకుమారునితో ననేక సామంతరాజపుత్రులుగూడ బయలుదేరి వానిసేహ్న హమునుబాదు లేక దేశము విడిచిపోవుటచేరాజకుటుంబమేగాక బంధుకుటుంబములన్నియు దుఃఖినిమగ్నములయ్యెను. అట్లు వెడలి యుద్యాయనంబులఁ జేసి చేసి యాగానగరంబునకుఁ బోయి షాజహానుని సందర్శించివానింబ్రసన్నుని జేసికొని తనకథ వానికెఱిగించి తనతండ్రినిశిక్షించితిన్నమరల మారువారునకుఁ బంపుమని ప్రార్థించెను. షాజహానునకు నలుగురు కొడుకులుండెరి. వారతి దుండగులై మాటిమాటికినొండ్వారులతోఁ గలహించుచువచ్చిరి. దుర్వినయముగల కొడుకులవలన గలుగుబాధలు షాజహాను స్వయముగ ననుభవించుచుండుటచే గజమహారాజుకూ

డ తనకొడుకు కతముననెంతబాధ పడియుండునోయనియూహించివాని కేసాయమును జేయననిచెప్పి “కావలసినయెడల నావద్ద కొలువుండుము నేనొకయుద్యోగ మిచ్చెద”నని పలికెను. గత్యంతర మేమియు లేకపోవుటచేనారాచబిడ్డఁడు మంచిదని వానికొలువున గుదిరెను. కుదిరిన కొలఁదికాలముననే వానిని మూడువేలైనికుల కధిపతినిజేసిరావు బిరుదమునిచ్చి నాగూరు తాలూకా వానికిముఖాసాగా నిచ్చిపలువిధముల నాదరించెను.

ఉమాకుఁ జన్ననాఁటినుండియుయధమే యభిమానవ్యాపారము. అదిలేనినాఁడు వేట పరమస్త్రీతికరము. ఈరెండును లేకకడుపునిండ తిని చక్రవర్తికొలువులో నిరర్థకముగఁ గూర్చుండుటయుఁ బ్రతిదినము దరాహ్మరులలోనికిఁబోవుటయునచ్చటమితిమీరిన మొగలాయిమర్యాదలు నడుపుటయు రాచవిందులకుఁబోయి యొదిగియొదిగియుండుటయు భోగముభోటుల యాటలు చూచుటయు బాటలు వినుటయు మొదలగు పనులన్నియు వానికి మిక్కిలి నసహ్యములుగ నుండెను. హాయిగా నడపులలోఁ దిరుగుచు సెలయేటిసీళ్ళు ద్రాగుచుయడవిపందిని దఱుముట పెద్దపులినిజంపుటమరలనెన్నఁడయిన తనకుఁగలుగునాయని యూటలూరుచునతడక్కడకొంతకాలముగడపెను. ఒక్కనాఁడు షాజహాను నిండుకొలువుదీర్చి కూర్చుండి యుమాసభలోకనఁబడకపోవుటచే నతఁడేడని నభానదుల నడిగెను. సభలోనివారెవ్వఁడఱుగమనిరి. ఎవ్వరితోడం జెప్పకుండ నతఁ డాగ్రానగరము విడిచిపోయెగావలయునని యెల్లవారు నూహించిరి అనంతరము రెండు వారములుగడచుటయు నొకనాఁడా రాజకుమారుఁ డెప్పటియెట్ల సభకరిగిషాజహానుని కంటఁబడియె పడుటయుఁజక్రవర్తివానిపై నలిగి “మావద్ద సెలవుగైకొనక యెవ్వరితో నొక్కమాటయయిన జెప్పక యెండరుగుదువో తెలియక యేలపోయితివి. నీకు గొప్ప జరిమానావేయదలచు

చున్నార” మని కఠినముగా బలికెను. “నేను వేటకుఁబోయితినిక త్తి యేతప్ప వేరుధనములేనివానికి ధనదండనవిధించుట యేమిలాభ”మని నిర్భయముగ నతఁ డుత్తరము జెప్పెను.

ఈవలుకులు చక్రవర్తి యలుకనురెండురెట్లుగఁజేసెను. తరువాత నుమ్మాకొలువు విడిచి తనబసకుఁబోయినకొంతసేపటికి పాజహానుని సైన్యములకుఁ బ్రతిమానము జేతములు పంచిపెట్టినట్టి యుద్యోగ న్తుఁడు సబబత్తాననునతఁడు పోయి “చక్రవర్తిగారు నీకు జరిమానా వేసిరి. ఆధనమిమ్ము” అని యడిగెను. “జరిమానాకాదు చిల్లిగవ్వ యేని నే నియ్యనని చెప్పు” మని యుమ్మా యతిగర్వముతో బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను. మాటమీఁద మాటవచ్చుటచే నిరువురు తీవ్రముగ సంభాషించి యొండొరులను నిందించి యధిక్షేపించి తిరస్కరించుకొనిరి. కోపావేశమున నుమ్మా సబబత్తానుని దన యింటనుండి మెడబట్టి యావలకు గెంటెను. ఖానుతద్దయుఁ గంపితుఁడై రాజపుత్రునిపొగరెట్లైన నణచవలయునని కసిబూని చక్రవర్తి కడకుఁబోయి “స్వామీ! యాదు గాత్ముఁడు మీయాజ్ఞనుధిక్కరించెను. నన్నేగాక మిమ్ముచుగూడ నవమానించె” నని యొకటికి పదిబన్ని చెప్పెను. అప్పలుకులువివి చక్రవర్తి కాలరుద్దుఁడై యుమ్మాని తక్షణము దోడ్కొనిరమ్మని యొకబంటునంపె. వాడును పరుగు పరుగున వగర్చుకొనుచు వచ్చి పిలుచుటయు సరేయని యూహ్రాతీవ్రమైన యొక ఖడ్గము జేతబూని చిన్నసూరకత్తి మొలలోదోవుకొని యేటుతిన్న బెబ్బులివలె చక్రవర్తి యెదుటికిఁ బోయెను. అప్పుడు చక్రవర్తి కొలువులో ననేక రత్నస్థితమైన విన్నాణపు నగిషీలతో నిండి సొంపుల నింపు స్ఫటిక సింహాసనముమీఁద గూర్చుండి కోపారుణిత నేత్రుఁడై రాజపుత్రుని రాక కెదురుచూచుచుండెను. సబబత్తాను గద్దెయెదుట నిలువంబడి రాజపుత్రుఁడు గావించిన దుర్విసయమును దౌర్జన్యమును

గంతమెత్తి తన యేలికతో జెప్పుచుండెను. రాజపుత్రుడు డాపలుకులు విని మితిమీరిన బిట్టలుకం బట్టజాలక “సూర్యసంశము నందు ప్రభవించిన సుక్షుత్రియుండను నేను గోమాంస భక్షకుడైన యీకటకు తురకచేతవంచింపబడుదునా” యని లోదలించిచక్రవర్తిగద్దెచుట్టునున్న సామంతులను సరదారులను గడచి సలబతాను వద్దకు బోయి యండలు నివ్వెరపడునట్లు ఖడ్గమునెత్తి యొక్క యేటునయా ఖానుని నేలంగూల్చెను. సభాసదులందఱు రిచ్చపడి యేదినేయుటకుం దోచక యుండ నంతలో రాజపుత్రుడు సరసింహమూర్తి వడువున లోకభీకరుడై యుచితా నుచితము లెఱుంగక చక్రవర్తి డెగటార్ప వలయునని వానిపై ఖడ్గమువినఁజెను. అదృష్టవశమున ఖడ్గముపాజహానునకుం దగులక స్ఫటిక స్తంభములలో నొకదానికిం దగిలి విరిగిపోయెను. అప్పుడు సభాసదులు భయసంభ్రమాకాంతులైరి. చక్రవర్తియొక చిన్న గుమ్మమున నంతఃపురమునకుం బారిపోయి యెట్లో పాణమును దక్కించుకొనియె.

రాజపుత్రుడు ఖడ్గపాణియై పిచ్చియై త్రిన మదపుటేనుఁగు విధమున సభామందిరమున విచ్చలవిడిగా దిరుగుచు మిత్రుడనక శత్రుడనక కత్తికందిన వారినందఱు డెగటార్పజొచ్చె. ప్రళయకాల రుద్రునివలె నున్న వానియెదుట నెవ్వరు నిలువజాలరైరి. ఎట్ట కేలకు వాని మరచి వానిచేసిన పరాక్రమంబుల మెచ్చుకొనుచు మిత్రుడు వోలెచల్లని మాటలు జెప్పుచు వానిదాఁపునకుంబోయి యల్లన చేతిలోని కత్తిలాగి యొక్కపోటు బాడిచి వాని నేలంగూల్చెను. దారుణమయిన గాయముతగిలియు రాజపుత్రుడు కొనయూపిరి యున్నంతవఱకు సభాసదులకు దేరిమాడ శక్యముగాక యుండెను. ఆదినమున నుమాచేత నైదుగురు మొగలాయి దొరలు నిహతులై యుండిరి. అయిన సుమ్రావృత్తాంత మంతలో ముగియలేదు. ఈరాజకుమారుఁ

దు పాదుషా కొలువులో మృతినొందెనని వానిసైనికులు విని రోషవి
హ్వాల చిత్తులై కిందుమీఁదుగానక యెర్రబట్టలు కట్టుకొని యాయు
ధపాణులై దృఢాత్మ పువేళించి నేలం గూలియున్న తమ దొరం
జూచి రెట్టించిన యలుకతో సింగంబులట్లు విజృంభించి యడవిలో
వృక్షములు నరికినట్లు మొగలాయిబంట్లను నరికి నేలయంతయురక్త
ముతో జారునట్లు చేసిరి. ఆసభాభవనములోని స్తంభములు జూచు
వారికి నాఁడుజరిగిన చర్యలు నేటికై నజ్జ ప్తికి వచ్చుచుండును.

అట్లనేకులఁబరిమార్చి యావీరసైనికులు పలుగాయములంజెం
ది తమస్వామిఋణము దీక్షుకొని నేలనుగూలిరి. అనంతరము దర్బా
రున జరిగినవృత్తాంత మంతయు సుమ్రాభార్య విని కొండలు పరిచా
రకులతో సభా భవనముం బ్రవేశించి తననాధుని శవము వెదకి యా
నవాలుపట్టి నేవకులచే దాని మోయించుకొని శ్మశానభూమికరిగి
భతృసహగమనము జేసెను.

నాఁడు రాజపుత్రులు సభాభవనములఁ జొచ్చినద్వారము పా
జహాను మూసివేయించి మరల నెన్నఁడు తెరువనీయలేదట. అక్క
డగోడకలుగులలో నొకకాలసర్పము వసియించి యెవ్వరి నాదారిని
నడువనీయదని లోకులు చాలకాలము జెప్పుకొనిరి. వారిమాట నిశ్చ
యమేయ్యెను. ఆగ్రానగర మింగ్లీషువారి స్వాధీనమైనప్పిట రమా
రని నూరేండ్లక్రిందట నొక యింజనీరుదొర యాగోడం బగుల
గొట్టించెను. అక్కడ పామున్నది. ఆగోడజోలికి పోవద్దని పురవాసు
లు చెప్పిననువినక యాదొర పగులగొట్టింప నొకకలుగులోనుండి
యొక మహాసర్పము బయలుదేరి దొరగారి కాళ్ళనందునం బడెను.
కూలివాండ్లు భయభ్రాంతులై చెల్లాచెదరైరి. అదియేమి అదృష్ట
మోకాని పాము దొరగారి నేమియుఁజేయఁజాలక వానిచే జచ్చెను.

ఈకథనిక్కడముగించి మరియొకపీఠునిచరిత్రము దెల్పెదను.

ఉమాతమ్ముడగు రాజా జన్మంతుడు మారువారు నేలుచుండ కుంపావతి వంశస్థుడు అసోపునంస్థాన ప్రభువగు ముకుందదాసను రాజపుత్రుడు మిక్కిలి ప్రసిద్ధుడై జన్మంతుని కొలువులో నుండెను. వానిసాహస మెఱిగి యట్టివానిని విడిగ నుండనియ్యగూడదని షాజహాను కొడుకగు నౌరంగజేబు చక్రవర్తి వానిని బలవంతముగ రావించి వానికనిష్ఠచుయినను దనసభలో నుంచుకొనియె. ఒకనాడు చక్రవర్తి తనయొద్ద కేసో వర్తమానమొక ముకుందదాసు నిర్లక్ష్యముగ బ్రత్యుత్తరమిచ్చెనట. అది సహింషక యౌరంగజేబు మహాకంపితుడై తక్షణే యారాజపుత్రుని నిరాయుధునిజేసి పెద్ద పులిబోనులో బారవేయఁడని యాజ్ఞాపించెను. అవై చిత్రమును జూచుటకుఁజక్రవర్తియు వాని పరివారమును నొకచోట జేరిరి. రాజపుత్రుడు బోనులోవిడువబడెను. బెబ్బలి యాశూరునింజూచి కనులర్రజేసి తోకయాడించుచు ముందుకు వెనుకకు దిరుగఁజొచ్చెను గాని వానిమీఁదికిం బడఁజాలదయ్యె. పులికన్నులకంటె నల్లమందు మద్దత్తుచేత రాజపుత్రుని కన్నులు మిక్కిలి యెర్రబడి యుండెను.

అట్లు నిరాయుధుడై కొంతసేపుబోనులో నిలిచి ముకుందదాసు బెబ్బలిం జూచి “ఛీ! తురకపులీ రాచపులిమీఁదికి రావేమే” యని బిగ్గరగా బలికెను. ఒక్కనిముసమువరకు బెబ్బలియు రాజపుత్రుడు నొండొరులం రెప్పవాల్చక జూచుకొనురి. ఏమిజరుగునో యని చూపరులు నిశ్చేష్టులై యుండునంతలో వ్యాఘ్రము తలవంచుకొని బోనులో వెనుకప్రక్కకుబోయెను. అదిచూచి ముకుందదాసు చక్రవర్తి వంకదిరిగి “చూచితిరా! మీపులి నామీఁదికిరాఁ జాలక తోకముడిచినది. బెదురుచున్న శత్రువును సంహరించుట రాజధర్మము గాదుకావున నేనీ వ్యాఘ్రమును జంపక విడితి” నని కంఠమెత్తిపలికెను.

జన్మమధ్యమున నట్టిమహాద్భుతమెన్నడు గనివిని యెఱుంగక పోవుటచే నారంగజేబు లేనిషంతోషము కొంత తెచ్చిపెట్టుకొనిముకుందదాసును బోనలోనుండి బహుటికి రావించి వానికి బహుమానములుకుప్పతిష్టలుగనిచ్చి “అసాధారణమగు నీపౌరుషధనమును స్వీకరించి నీకుంబ్రతిష్ఠ తేగల కొడుకులున్నారా” యని యడిగెను. ఆపలుకులకు ముకుందదాసు “మీరు మాయిండ్లకుఁ బోసీక మమ్ము చిరకాలము మీకొలుపులో నేబడవేసి నిలుపుచుండఁగ మాకు సంతానమెట్లు గలుగఁగల” దని నిర్భయముగ బత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆదినముమొదలు ముకుందదాసు పులిదొరయను పేరంబరఁగెను.

ఈతని రెండవసాహస కార్యము చక్రవర్తి కుమారులలో నొకనితో వివాదము సంభవించినప్పుడు చేయఁబడెను. రాజపుత్రులలోమిక్కిలి కష్టమైన గుట్టపుదొడ్డొకటికలదు. అదిచేయువారికిహానికరము చూచువారికి భయంకరమునై యుండును. రాతగుట్టముమీదనెక్కి యదినిండుదొడ్డు తీయుచుండఁగ దానినొక చెట్టుకొమ్మక్రిందనుండివరుగెత్తించి గుట్టమునాపకుండగనే యతఁడు చెట్టుకొమ్మను పట్టుకొనవలయును. ఇట్టిమహాసాహసమును చేయఁబ్రయత్నించి మీవారు రాజపుత్రుఁడొకడు ప్రాణములఁగోల్పోయెనట. ఈపని నేయునపుడు సాధారణముగ నెట్టిశూరుఁడయినను గుట్టముమీదనుండినేలఁబడనివాడుండడు. ఈవిద్యలో ముకుందదాసు నిరుపమాన ప్రజ్ఞగలవాడు. అట్లగుటచే నారంగజేబు కొడుకులలో నొకడీ చిత్రగతుల జూడవేడుకపడి యాపనిని నేయుమని వానికి వర్తమానమంపెను. దొమ్మరివానినో గారడివానినో బిలపించి చక్రవర్తిఁపుత్రుఁడు విద్యలు నేయమన్నాడని యుద్దనకుఁ జాల గౌరవభంగము గావించెననియుఁ గోపించి ముకుందదాసు ముప్పొద్దు తిని గూర్చుండి పనిపాటలులేనిసోమరిపిల్ల వానియెదుట నేనా నావిద్యజూపించుట యని యభిమానముజెంది “నేనుకోతినిగా

ను నావిద్యలు జూడవలసిన పక్షమున నాఖడ్గము తళతళ మెరయుచున్నప్పుడు చూడవలసినచోటఁ జూడవచ్చునని యాబాలునకు వత్తమా నమంపెను. ఆవార్తఁ దెచ్చినవాఁడు ముకుందదాసుపలుకులు తూచడపు కుండ నబ్బాలునకు విన్నవించెను. విన్నవించుటయు సతంశు తండ్రితోఁ జెప్పియతని పొగరడంపడలఁచి యాకాలమున జక్రవర్తికిలోఁబడక తిరుగుబాటుఁ జేసిన సిరోహిప్రభువగు సూర్తానునలోబరచుకొనిగావలసినదని ముకుందదాసున కానతిచ్చెను. అట్లెయనిముకుందదాసుబయలు వెడల వానియనుచరులగు రాజపుత్రులును వెంటఁజనిరి. కానిసూర్తాను నసియించు కోట యీపులిదొరకును, వానియజమానుఁడగు నొరంగజీబునకును సాధ్యముకానిదియు వాని ఫిరంగి దెబ్బలకు సరకఁగొననిదియునైయుండె. అచలఘరని దానిపేరు. అనగా చలనములేనిది యని దానియర్థము. సూర్తాను కోటవిడిచిబయటికివచ్చి యుద్ధమెన్నఁడు నేయక లోపలనే చిరకాలము డాగియుండెను.

అట్లు కొంతకాలముండి శత్రుభయము పోయినదనుకొని యా సూర్తానొకనాఁడు రాత్రియజమీరు పొంతమున నున్న కొండనడుమ వేటకువచ్చి యొకచెట్టుక్రింద నిజపరివార సమేతుడై నిద్రించుచుండెను. అక్కడకు శత్రువు లేవ్వరు రాజులరని నమ్మి పర్వతముఖద్వారమున నొకజోదును గావలియుంచి రాజుతోపాటు పరివారముగూడ గాఢనిద్రఁ జెందెను. అట్లు కొంతసేపు నిద్రించి సూర్తాను మేలుకొనిమంచముమీఁదనుండి లేవబోవగా నతనికాలు సేతులతనికి స్వాధీనము గాక పోయెను. ఎవరో యెట్లోవచ్చి తన తలపాగాతోనే తన మంచమునకే తన కాలుసేతులు తనకుఁ దెలియకుండ నెవరో గట్టిపెట్టిరని యతఁడప్పుడు తెలిసికొనెను. తెలిసికొని కన్నులుతెరిచి చూచునప్పటికి తన యనుచరుల విగ్రహములు గాక మున్నెన్నఁడు చూడని క్రొత్తవిగ్రహములు గానఁబడెను. ఇదియేమని కలనరము పడుచుండ మారువారు రాజు

ల యుద్ధపు కేక మేఘగర్జనమువంటి గంభీరస్వరముతో వానిచెవులంబడెను. ఆధ్వనివిని సూర్యునియొక్క పరిచారకులు దిగ్గునలేచిమేలుకొంచి యాయుధపాఠములై చూచునప్పటికి గావలివాడు చచ్చి పడియుండెను. రాజుబంధింపఁబడి శత్రుహస్తములజక్కినను. వానిచుట్టు యమదూతలట్లు శత్రుయోధులు గ్రమ్ముకొనిరి. వారినడుమ ఖడ్గపాణియై పులిదొర నిజముగా బెబ్బులియట్లు బొరయజొచ్చెను. సూర్యునియొక్కయనుచరులు తమయేరికను విడిపించుటఁ బ్రయత్నములు నేయుటఁ జూచి ముకుందదాసు వారల కిట్లనియె. “మీరాజు ప్రాణములు నావేతనున్నవి. అతని విడిపింపఁ బ్రయత్నించి మీరు నాపైకి గవియుదురా యిప్పుడే మీదొర చచ్చెనని నమ్ముకు. ఆప్రయత్నము మానుకొందురా మీరాజు చెక్కుచెదరక మరల మీకడకు వచ్చు. మీతో జెప్పకుండ తీసికొనిపోగూడదని మీరు మేలుకొనునట్లు కేకలు వేసితినిగాని రహస్యముగ దీసికొని పోజాలకఁగాదు. కావున మీప్రయత్నము మానుకు. ఆపలుకులు విని వారు వివేకులై యూరకొనిరి. తొల్లి పృథివిరాజు మాశవరాజుం జెరపట్టి తెచ్చినవిధమున ముకుందదాసు సూర్యుని బట్టుకొని తనమొరటి యజమానుడగు రాజాజన్వంతసింగున కప్పగించెను. జన్వంతసింగు తక్షణమే సూర్యును ముకుందదాసుని వెంట బెట్టుకొని చక్రవర్తివలన నేయపాయము లేకుండ జేసెదనని సూర్యున న కెన్నో బాసలుచేసి యారంగజేబువద్దకుఁ బోయెను. చిరకాలము నుండి దొరకక మొగలాయీనేనలకు ముప్పుతిప్పలు పెట్టిన సిరోహి రాజువచ్చెననివిని యారంగజేబు వానిం దనయెదుటకు రప్పించుచుని యానతిచ్చె. ఇరువురు నేనాపతులు సూర్యునకుఁ జెరియొక ప్రక్క నిలిచి వానిం గొలువునకు దోడ్కొనివచ్చి యెదుటనిలువంబెట్టి చక్రవర్తికి సమస్కరింపు మనిరి. రాజపుత్రుడు కన్నోమలు ముడిచి రోషాయత్తుడై “నేనా సమస్కరించుట. నాప్రాణము చక్రవర్తి

చేతులలో నుండినను నుండుగాక! నా గౌరవము నా చేతులతోనే
యున్నది. ఈవరకెన్నడు నేను మనుష్యమాతునినకు వంగి నమస్క
రించి యెఱుంగ. ఇకముందు నమస్కరింప" నని ప్రత్యుత్తరము
చెప్పెను. ప్రక్కనున్న సేనాపతులిద్దరు బలవంతపెట్టి వానిచేత నమ
స్కారము జేయింపవలయునని యూహించిరి కాని యతఁడు జన్వంత
సింగుయొక్క సంతక్షణమునం దుండుటచేతను జత్వంతసింగుమాట
యనిన జక్రవర్తికిఁ జాలగౌరవముండుటచేతను తెగించి వారేమియుఁ
జేయఁజాలరైరి. దండము పెట్టింపక పోయినచోఁ జక్రివర్తియేమనునో
బాధించిపెట్టించినచో జన్వంతసింగేమనునో యనుభయమున సేనా
పతులు వేరొకగడనుపోకడ పోదలఁచి చక్రివర్తి కూర్చుండిన గదికి
రెండవప్రక్కనున్న దొడ్డిదారిని దీసికొని లోనుబ్రవేశింపుమనివాని
కానతిచ్చిరి. ఆదారిం బోవునపుడైన సూర్యును తలవంపక తప్పదు
గదా? యదియే తలవంచి చక్రివర్తికి నమస్కరించినట్లు భావించుకొ
నవచ్చునని యాసేనాపతు లూహించిరి. కానిసూర్యుఁ డావులించిన
ప్రేవులులెక్కపెట్టువాఁడగుటచే వారుపన్నిన యీకుట్రను గ్రహించి
తలుపువద్దకుఁబోయి ముందుగా తల దూర్చక కాళ్ళలోపలికిపెట్టి
యాగది ప్రవేశించెను. అవృష్టవశముచేత నప్పుడారంగజేబు రాజపుత్రు
ని గౌరవాన క్తికిని వానిపెంకితనమునకును గోపించుటకు మారు వినో
దమునొంది సూర్యును క్షమించి వానికిఁ గొన్ని గ్రామములు ముఖా
సాగా నిచ్చెను. ఆముఖాసా పుచ్చుకొన్నచో జక్రివర్తికిదాను
కప్పముగట్టవలసివచ్చునని శంకించి సూర్యునిట్లనియె "స్వామీ దేవర
వారు నాకెన్నియిచ్చినను నా యచలుఘుకుతోటకవి సమానములు
కావు. కాబట్టి నాకోటనాకు దయచేయుడు" అనవు డారంగజేబు
కప్పముమాటఁ దలపెట్టకయే వానికోట వానికిచ్చెను. పులిదొర
పట్టి తెచ్చిన యారాజపుత్రుఁడు తనకోటకుఁబోయి తలవంచి యొకరి
కెన్నడు నమస్కరింపకయే కాలము గడపెను.

బౌరంజుచక్రవర్తి- మార్వారు రాజు రాజా జన్మంతసింగు మీద మనస్సులో మిక్కిలి యిర్వ్యవహించి యుండెను. ముకుందదాసు కుక్కవలె జన్మంత సింగునెడ విశ్వాసము గలిగియుండి యెప్పటికప్పుడతని కంటికిరెప్పవలె గాపాడుచు పలుసారులు గొప్పయపాయముల నుండి వానిని దప్పించెను. ఆయపాయము లన్నిటికంటె నెక్కువయిన యపాయమొకటి జన్మంతున కొకసారి సంభవించెను. అది యేదియన జన్మంతునకు దయ్యముపట్టెను. కష్టపడి దానిని ముకుందుడు వదలించెను.

ఉదయసింగు మహారాజు కుమారుడగు ప్రతాపసింగు మీవారు నేలుచుండిన కాలమున మతీయొక యువయసింగు మారువారు రాజ్యము నేలుచుండిరి. అతనికి మూలరాజాయని రెండవపేరుగలదు. అనగా లావురాజని యర్థము. అతని తండ్రి మహాపరాక్రమశాలి. అతడు తండ్రికడుపున చెడఁబుట్టి యక్కరునకు లోబడి ప్రతిష్టజంపుకోని యిరువదియేడుగు కన్యలం బెండ్లియాడి భోగపరాయణుడై నిరంతర మతఃపురములో నివసింపుచు వచ్చెను. ఆరాజు మనము నమ్ముటకుపీలులేనంత లావుగానుండుట సంస్థానములోనున్న గుట్టమేదియు వానిని మోయలేకపోయెనట. అందుచేత నతడు తనబంధువులగు రహతూరులతో గలసి యుద్ధమునకు బోవుటకు పీలులేక యాడువాండ్రతో గోడిగంబు లాడుచుండవలసివచ్చెను.

ఈలావురాజు తనరాజ్యములోనున్న యొక బ్రాహ్మణునికూతురునుజూచి యతిసుందరియగునామెను మోహించి యామెనుబలిమినిదనయతః పురమునకు దీసికొనిపోవ నిశ్చయించెను. ఆబాలికతండ్రి రాజునెన్నో విధముల వేడుకొనెను బెదిరించెనుకాని యవియన్నియునిరర్థకములయ్యె. మరణమువల్లగాని బిడ్డమానము దక్కదని బ్రాహ్మణుడు నిశ్చయించి తనముద్దుకూతురును ఖడ్గముతో ముక్కముక్కలుగ నరికి

చితిశ్చల్పికాల్పి రాజునకు ఘోరశాపము బెట్టి యామంటలో దానుగూ
డ దుమికి యగ్నిసహోతుని కాహుతియయ్యె. అప్పుడతడిచ్చిన శాప
మిది. “నేనే సత్యవంతుడనగు బ్రాహ్మణుడ నయితినేని యీదు
రాత్ముడగు రాజ్గడియ మొదలుకొని మూడుసంవత్సరముల మూడు
మాసముల మూడుదినముల మూడుగడియలలో మృతినొందునుగాక.
నేమృతినొంది యీదినము మొదలు బ్రహ్మరాక్షసునయి యీయూరి
చెరువువద్ద నుండెద” బ్రాహ్మణుని యాదారుణకృత్యమువినియారాజు
బెంగబెట్టుకొని క్రమక్రమముగ కృశించి బ్రాహ్మణుడేర్పరచినకా
లమునకే మృతినొందెను. రాజాజన్వంతసింగు లావు రాజుని పేరుపడిన
యాయుడయసింగుని మునిమనుమడు. ఈరాజు తనవద్దనున్న యుద్యో
గస్థులలో నొకని కూతును మోహించి యామెనొడంబరచి తనముత్తా
త మోహపరవశుడై చెడియెననుమాట మరచి బ్రహ్మరాక్షసుడున్న
సంగతి యెఱుంగక యాచెరువుగట్టుననే ప్రియురాలుం దానురాత్రిక
లసికొనునట్లు సంకేతమేర్పరచు కొనెను. సంకేతము మరచిపోక రాత్రి
వేళ యిరువురక్కడకలసికొనిరి. కాని సౌఖ్యమునకుమారు వారికిదుః
ఖము ప్రాప్తించెను. జన్వంతసింగు తనవలపుకత్తియను మక్కువమెయి
గొగలించఁబోవ వారిరువురినడుమ నొకభూతమువచ్చి నిలిచెను. రాజా
భూతముతో బోరదలఁచెను. కాని వెంటనే స్మృతియెఱుంగక నేలంబడి
యె. ప్రియురాలి దారిని ప్రియురాలు పోయెను. పిదపనతఁడు కొంతతడ
వునకుఁ దెప్పిరిలి యింటికిబోవ దనవెన్నంటి యెవఁజోవచ్చుచుండినట్లు
మాటిమాటి కతనికి నొడలు జల్లుమనియెను. తరువాత సయిత మతఁ
డెడ్కడకుబోయిన నేపనిచేయుచుండిన వెనుక నెవరోవచ్చునట్లై కాన
బడుచు వచ్చె. పిమ్మటఁ గొన్నినాళ్ళ కతనికి మతిచెడిదిపిచ్చియైతైను. చె
ఱువుగట్టు నాశ్రయించి యుండిన బ్రహ్మరాక్షసుడు రాజుం బట్టుకొ
నియెనని ప్రజలు చెప్పుకొనసాగిరి. మహారాజుగారి దయ్యము విదల్చు

టకు దేశ మంతటనుండి మంత్రీవేత్తలు బ్రాహ్మణోత్తములు వచ్చి ధూపములు వేసి జపములు చేసి మంత్రముల జదివి యెన్నో ప్రయత్నములు సేయ నెట్ల కేలకు బ్రహ్మరాక్షసుఁ డిట్లు పలికెను. “సేనాకబ్రహ్మరాక్షసుఁడను ఈ రాజును బట్టినమాట నిజము మఱియొక రెవరయిన మనుష్యుఁడనాకు లభించినగాని నేను వీనిని విడచిపోను. రాజు ముఖ్యమంత్రిలలో నెవఁడయిన నాకు గావలెను.” జన్వంతసింహునకు ముకుందదాసుకంటె ముఖ్యమంత్రి లెవ్వరు లేరు. అతఁడు మంత్రియై రాజునకు రాజనీతి నుపదేశించుటయే గాక సేనాధిపతియయి రహతూరు వంశపుదొరలను రణరంగమునకు నడిపించెడు నధికారము గౌరవము గలిగియుండెను. అందుచేత సీభారమునతఁడే పూనవలసివచ్చె.

ముకుందదాసుఁడు వెనపుగొనక ముందరికివచ్చి రాజును విడిచి భూతముతన్ను బట్టు కొనుట కిష్టపడిన పక్షమున దానాకష్టము ననుభవించునని విన్నప్రముగ జెప్పెను. బ్రహ్మరాక్షసుఁడందు కొడంబడియె. అప్పుడు మంత్రీవేత్తలొక గిన్నెలో నీరువోసి యాగిన్నె మూడు సారులు రాజుతలచుట్టుఁ ద్రిప్పి దానిని ముకుందదాసుచేతికిచ్చిరి. ముకుందుడొక చుక్కయైన మిగల్చక యానీరు ద్రావెను. వెంటనే దయ్యము జన్వంతసింగును నదలి ముకుందుని పట్టుకొనియెను. ఆదినము మొదలు ముకుందునివంటి రాజభక్తుఁడు కృతజ్ఞుఁడు లోకములో లేడని జనులు జెప్పుకొనిరి. కాని ముకుందుఁడీ పెనుభూతము సేత మితిలేని బాధలపడియెనట. ఆకారణముచేతనే యతఁడు మరణకాలమున తనకుమారుని బిలిచి “నాయనా! మారువారు రాజునకు మంత్రిగానుండి నేబడిన సౌఖ్యము జాలును. నీవీ దినము మొదలు మంత్రిగా నుండవద్దు. మంత్రిలమైతిమా రాజునకువచ్చు యాపదలన్నియు మనమే భరింపవలయు.” అని హితోపదేశము చేసెను. ఆహితోపదేశమును వాని కుమారుఁడు మన్నించి పితరు ననంతమున

మంత్రీపదమును వదలుకొనియె, అదిమొదలు చంపావతి వంశస్థులగు రాజపుత్రులు మారువారు దేశమునకు మంతులగుచు నచ్చిరి.

జన్మంతసింగు

మారువారు సంస్థానమునకుజాడ్పురమురాజధాని. మారువారు నునది మరువారను శబ్దము చెడిపోయి పుట్టినది. మరువారనగామరణ భూమియని యాభాషలో నర్థము మీవారు రాజ్యమునకుఁ బడమట నున్న దేశమునకంతకు మరువారనుపేరుచెందుచున్నది. ఆదేశములో నెడలేని యిసుకయెడారులునిర్జలస్థానములు నిస్సారభూములువిశేషము గనుండుటచేత దానికి మరువారను సార్థకనామము గలిగినది. జాడ్పురము గాక బికనీరు జనల్మీరు మొదలగుననేకచిన్నసంస్థానములు గూడ నీమారువారులోనే జేరియుండును. అయిననుమరువారుశబ్దము జాడ్పురము రాజధానిగఁ గలసంస్థానమున కేముఖ్యముగఁ జెందుచున్నది. ఈదేశమధ్యమునందే యజమీరులోఁ బుట్టిన లూసీయనునది ప్రవహించుచున్నది. దీనిపొడవు నూటయేబదిమైళ్ళు. మరువారు దేశము నేలునిట్టి రాజులు రహతూరువంశస్థులు క్రీ॥ శ॥ 1193 నం॥ నందు మహమ్మదుగోరీ కోహణవంశస్థుడగు పృథివిరాజునుజయించిడ్లీనాక్రమించుకొని మరుచటిసంవత్సరము మరల హిందూస్థానముదండెత్తిక న్యాకుబ్జము నేలుచుండిన రహతూరువంశస్థుడగుజయచంద్రునిపై యుద్ధమునకు బోయెను. జయచంద్రుఁడు పరాజితుఁడై మృతినొందెను. అతని యనంతరము వానిమనుమ లిద్దఱు కొంతకాలమచ్చటనుండి తురకల దాడికోర్కలేక తమ పితృపితామహాజితములగుగంగాతీరజ్ఞే

త్రములు విడిచి రెండువందలమంది యనుచరులంగూడియెంచేని నుఖముగ బ్రతుకఁదలంచి వెడలి వెడలి కొంతకాలము తిరిగితిరిగియారాజనందనులు లూసీనదీతీరము జేరి యచ్చట రాజ్యము స్థాపించిరి తరువాత నూటయేబది సంవత్సరములవఱకుఁ దద్వంశస్థులచరిత్రము రాజ్యములో స్థాపించినవారి ప్రారంభదశ లెట్లుండవలెనో యట్లుండెను. అనగా దగ్గరరాజులతో సంబంధబాంధవ్యములు జేసికొనియుబలహీనులతో బోరిగెలిచియు సాగినప్పుడు ద్రోహముచేసియుజ్జుల రాజ్యముల గలుపుగొని యావంశస్థులుప్రసిద్ధులయిరి. ప్రప్రథమమున వారికి మండూరునగరము రాజధానిగనుండెను. అటులుండకొంతకాలమునకు జోజాయను నతఁడుజాడ్పురమును గట్టించి రాజధానిగజేసికొనియెను. అదినానాటికి రూడ్పురమనిప్రసిద్ధికెక్కెను. చాలకాలమువఱకు మారువారురాజులు దేశచరిత్రములోనంతగాబ్రసిద్ధికెక్కలేదు. డిల్లీచక్రవర్తియగు హుమాయూను రాజ్యభ్రష్టుడై యీమారువారులో దిరుగుచుండ నప్పటి జాడ్పురరాజగు మాలేవుడు పాపము వానికి నిలువనీడయైన నొనగక దేశమునుండి తరిమెను. వానిమనుమడగు శూరసింగు శూరుడై యక్బరుచక్రవర్తికిహితుడై యుండుటంజేసి యాచక్రవర్తి వానిం దనశత్రువులమీఁదికప్పడప్పుడుపంపుచు వచ్చెను ఆశూరసింగు కుమారుడై మున్నొకసారి జహంగీరునకు విపత్సమయమున సహాయముచేసినగజాడు. ఆగజునికుమారుడైరాజనీతి విశారదుడగుజన్మంతసింగు. ఈజన్మంతసింగుడిల్లీచక్రవర్తులగుషాజహాను ఔరంగజేబులకాలములలోనుండి యాకాలపు దేశచరిత్రచరిత్రండుజాల ప్రసిద్ధిగాంచెను. 1658 వ సంవత్సరమున షాజహానుచక్రవర్తి పరిబలమైన వ్యాధిచేత వీడితుండయ్యెను. అతని సలువురు కుమారులు తండ్రి చనిపోవువఱకు నేచియుండలేక యతఁడు జీవించియుండగనే సింహాసనమునకె బోరిడిరి తండ్రి చక్రవర్తియైన కాలమున నీన

లువురునాలుగురాజ్యములు నేలుటకుఁ దండించేత నధికారముపొంది
 పరిజల్చినకప్పపుసామ్రాజ్యమున నొకరినొకరు గెల్చుటకొరకు నేన
 లంగూర్చుటకే వినియోగించిరి. షాజహానువుత్తులలో జ్యేష్ఠుఁడు దా
 రాయనునతఁడు. ఇతఁడు తండ్రివద్దనే యుండెను. రెండవయతఁడుషు
 జా. ఇతఁడప్పుడు బంగళమును బరిపాలించుచుండెను. మూడవయతఁ
 డొరంగజేబు ఇతఁడు దక్షిణదేశమును బాలించెను. నాలుగవవాఁడు
 మురాదు. ఇతఁడు గుజరాతునేలుచుండెను. తండ్రిరోగవీడితఁడై చావు
 మీఁద నున్నవాఁడని విని ముందుగ రెండవకొడుకగు షుజా తానే
 హిందూస్థానచక్రవర్తిఁనని దేశమంతటఁ జాటబంచి తనపేరుతో నా
 జైములు ముద్దించి మహాసైన్యముం గూర్చుకొని తనయన్నయగు
 దారామొడికి యుద్ధసన్నద్ధుఁడై పోయెను. కడపటివాఁడగుమురాదు
 వానికంటె షుజాఁడై తానేచక్రవర్తిఁనై తనని తనదేశమున జాటబంచి
 తనపేరగూడ నాజైములువేయించి విశేషించి సూరక్షనగరముదోచు
 కొనియు పురజనులవద్దనుండి యాజులక్షలరూపాయిలు బలిమిదీసికొ
 ని నేనలంగూర్చుకొని బయలుదేరెను కానియొరంగజేబు మొదటినుం
 డి టక్కరితనమున మహాపండితుఁడగుటచేఁ దనకు ప్రపంచసంబంధమే
 మియులేనట్లు నై రాగ్య మభినయించి తక్కినసోదరులప్రయత్నములె
 ట్లు పరిణమించునో చూచుటకు గాఁబోలు కొంతకాల మూరకొనెను
 రోగవీడితఁడు ముసలిచక్రవర్తియు జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు దారాయు
 నాసమయమున దగుసహాయము జేయగలసహాయులు రాజపుత్రులేయ
 ని గ్రహించి ముందుగా షుజామొడికి విశ్వాసపాత్రుఁడైన యంబర
 సంస్థానాధిపతియగుజయసింగును పంపిరి. సార్వకనాముఁడగు జయసిం
 గు యుద్ధమున షుజానోడించి వానిధనమును ఖీరంగులను గొల్లపెట్టి త
 రిమెను. షుజా యోడిపోయినతోడనే యొరంగజేబు మురాదుతోగల
 సి దారాతో భోరనలయునని నిశ్చయించుకొనితనకురాజ్యమక్కరలే

దనియు మురాదును సింహాసనమెక్కించి పిమ్మట దాను ఘోరై మక్కాలో జీవయాత్ర గడపుదుననియు మూర్ఖుడగు మురాదునకునమ్మికపుట్టబలికి వానిసైన్యముచు దనసైన్యముతో గలిపికొని యన్నమీదికి దండువెడలెను.

ఈవార్త వారిరువురు కలియకముందెదారావినిజన్మంతసింగునకుసైన్యాధిపత్యమిచ్చి వారిరువురమీదికింబంపెను. వీరరసావతారులగు తనరాజపుత్రులైనైనికులను కాలకింకరులవంటి మొగలాయిబంట్లను గూర్చుకొని జన్మంతసింగునర్మదానదీతీరమున విడిసెను. అప్పటికారంగజీబుమురాదులసైన్యములు గలియలేను. ఆతరుణమెఱిగి పెంటనే జన్మంతసింగారంగజీబుసైన్యమునడచినచో బిమ్మటగోరలుదీసిన పామునుగొట్టినటు మురాదునవలీలగ నోడింపవీలుగలిగియుండును. అట్లు వేరువేరుగ నిద్దఱునుదాకక జన్మంతసింగుగర్వోన్మత్తుడై యిద్దఱునుజేరి యొకసారిగెలిచి శ్రమపడనే? ఇద్దఱుగలసినను మనమవలీలగ వారిని గెలువగలము. ఇద్దఱిక్కొక్కసారి జయించుటయెయెక్కువప్రతిష్ఠయని వీరాలాపములాడుచు సోదరులిరువురుగలిసికొనువఱకు నూరకయుండెను. వానిగర్వమే వానింజెరిపినది. ఈరాజపుత్రుఁడిట్లుచాసీనుడగుట చే నారంగజీబుమురాదులుగలసికొనిరి. జన్మంతసింగువద్దనున్న తురక సైనికుల తారంగజీబువద్ద లంచములుగ్రహించియో పిరికితనముచేతనో యుభయులు గలిసినతోడనేరణరంగము విడిచిపారిపోయిరి. కానిజన్మంతసింగువద్ద నుక్కుతుచుకలవంటి ముప్పదివేలరాజపుత్రులైనైనికులుండుటచేత నతఁడించు కేనియుభయమంకినిశ్చలుడై వారిందాకనిశ్చయించునెను. తననేన యల్పమైనను శత్రువుల గొప్పసేనతోబోరి ప్రాణములువిడుచుట రాజపుత్రునకు బండువుగదా! జన్మంతుఁడుమాబూనను తనగుట్టమునెక్కి చేతబల్లముబూని నిర్భయముగ సేనలంబురికొల్పుకొని పగతురపై గవిసెను.

ఆనంకులనమరంబునఁ బదివేలమంది తురకలు పదునేడువందల
మంది రహతుారు రాజపుత్రులు మఱియు ననేకులు తక్కిన రాజపుత్రు
లు ప్రాణములు విడిచి నమరరంగమున లంకరించిరి. ఔరంగజేబుమురా
దులు పరాజితులై వెన్నె ద్చి సారిరి. జన్వంతసింగువాని గుఱ్ఱముగాయము
లతో నిండిరక్తస్నానము చేసినట్లుండెను. నమరమున మిక్కిలి యలసి
పోయి జన్వంతసింగుచే జిక్కిన మృగము రుజారవిడిచి యాకలిచే మలమల
మాడుసింగమునిధమున ననహాములై సాహోవుమండిన చక్రవర్తి కొడు
కులం దఱిమిబట్టికొనలేక యూరకొనెను. అందుచేత నౌరంగజేబుము
రాదులు పరాజితులయ్యు చెడరిపోయిన తమమూఁకలనుగ్రమ్మరగూ
ర్చుకొని యదివఱకే మిక్కిలిపరిశ్రాంతిలైన రాజపుత్రులను వెండియు
దాకిరి. అత్తరి నిలిచియున్న యెనిమిదివేలమంది రహతుారులతో నాఱు
వందలమంది దక్క తక్కినవారందఱు వీరస్వర్ణమున కథితులైరి.
జన్వంతసింగు సంపూర్ణముగ బరాజితుడై హతశేషులగునాఱువం
దల రహతుారులతో రాజధానికిం బోయెను.

ఈ జన్వంతసింగు మహారాజుయొక్క పట్టపుదేవి మీవారురా
జుల యాడుచుడు. అందుచేతఁ బ్రతాపమున నగ్నిసిఖిలనుబోలిన
సంగుఁడు ప్రతాపుఁడు మొదలగు మహావీరుల నెత్తురామేశరీరమున
బ్రవహించుచుండెను. ఆవీరపత్ని తనభర్త తురకలకోడిపోయి ప్రాణ
భితిని బరతెంచి కోటలోఁ జొరబడుటకు వచ్చుచున్నాడని విని హృద
యమునకోభరోషంబులు నందడింప “మహారాజుగారు పరాజితులై
వచ్చుటకంటె రణమునుండి మరల రాకపోవుటయే ప్రతిష్టాకరముగ
నుండునుగదా!” యనిపలికి యట్టిపిరికిపందనుగోటలోపలికి రానీయ
గూడదని కోటతలుపులు మూసివేయించెను. ఆమెరోషమునకు జన్వం
తసింగు మిక్కిలి యక్కజపడి నేను మొదట శత్రువులను సం
పూర్ణముగ గెలిచితిని. పిమ్మట దైవవశమున శత్రువులనైన

ములు మెండగుటచే బరాజయము నొందవలసివచ్చె. ఓడినను గౌరవమును జంపుకొన లేదు. రణరంగమున నుండగలిగినంత నేపుండి పగతుర కోర్కెమునకు బలియాయ గలిగినంత మందినిచ్చి నిలువ శత్రుముగానప్పుడు బయలుదేరివచ్చితి"నని యెన్నో తెలుగుల నతడు తన దేనితో విన్నవించుకొన్నను నామెపట్టినపట్టు విడువక "మీరు నాకుభర్తగానుండఁ దగరు. చిత్తూరుమహారాణా వారి యల్లుడింత నీచముగ నెన్నఁడు బ్రసరింపఁడు మీకునహజముగ బరాక్రమము లేకున్నను శౌర్యరత్నాకరులగు మాపుట్టినింటివారితో వియ్యమందిన కారణమునైన నెక్కుడురోషముఁ జూపవలయు. వేయే? పగతురబాధువలయు లేదా ప్రాణములువిడువవలయు. ఇవి రెండేమానవంతులకు పద్ధతులుగదా?" అని కోర్కెవేశమున నొక మారును, మెటనే తనపరిచారికలంబిలిపించి ఓసీ నాభతఁగారు మృతినొందినట్లే గావున కట్టియందెచ్చిచితిపేల్చుడు రాజకన్యకకుచిత మైసమార్గముననునరించెదనని యభిమానవశమున నొకమారును, మఱియు నప్పుడే ముఖనిలనముచు మార్చి కెందామరరేకులవలె కనులెఱ్ఱజేసి శూలములవంటిపలుకులనాతని నొప్పించి యొకమారును, నొడలెఱుంగని దానివలె భాషింపజూచెను.

శత్రుబాణములకంటె నెక్కువదారుణములగు పట్టపుదేవిపలుకులచేతఁ జాలనొచ్చి యెట్టకేలకామె యనుమతిబొంది జస్వంతసింగుకోటలోఁబ్రవేశించెను. కాని యభిమానధనమగు నారాజపుత్రిక యాపిరికి మగనిమొగము జూడనని కొన్నిదినములు తలుపులు మూసికొని తనయంతఃపురముననేయుండి వానిదర్శనమునకు బోవదయ్యె. అంతటనావాతఁగిని యామెతల్లిబిడ్డవద్దకుఁబోయి భతఁపై గోపింపకుమని పలువిధముల నామెచు బ్రతిమాలి "అమ్మా! నామాటవినుము ఈయుద్ధమున గలిగినశ్రమ నివారణమైనతోడనే నీభతఁమరల

గొప్పసైన్యముం గూర్చుకొని యారంగజీబునుగెల్చి పోయిన తనగౌరవమును మరల సంపాదించుకొని నీమెప్పునొండఁ గలఁడు అంతవఱకువాని కనుగ్రహించి యోషిన యుపచారముచేయు” మని మందలించి భత౯సన్నిధికిం బంచెను.

మానవతులగునిట్టిస్త్రీలు భత౯లు సోదరులు మూఁపలోకములెత్తివచ్చినను మడమవిరుగక పోరుదురన్నచో నేమియాశ్చర్యమున్నది? ఇట్టియంగనలున్నచోట పిరికిపందలకైనను బాపము పుట్టునుగదా? రాణిచూపిన యీపాపము పైకిదుర్విసయముగ దోచినను జన్మంతసింగునకుమహోపకారము చేసెను. ఔరంగజీబు మురాదులుకలసి దారానోడించి తండ్రియగు షాజహనును జరసాలలోనునిచి తమమీఁదికి మరల మహాసైన్యముతోవచ్చుచుండిన షాజానుదండించుటకై బోవుచు “వెనుకటి మాటలుదలంపక మాకు వచ్చిసాయము చేయవలయును. మీరు మేము నిప్పటినుండి పరమమిత్రులుగనుఁదు” మని జన్మంతసింగునకు జాబువ్రాసిపంపిరి.

జన్మంతసింగు సరేయనియొప్పుకొని మిత్రుడుగానేయుండి యారంగజీబునకుఁ జేసేనై నంత యపకారము చేయదలఁచియశనిసిబిరము బ్రవేశించిషుజాకెట్లనివత౯మానమంపెను. ఔరంగజీబు సేననుముందుప్రక్కనీవుదగుల్కొందువేనివెనుకప్రక్కనేనుదాకెద. అట్లువర్తమానమంపి జన్మంతసింగు తనమాటందప్పక నిలుపుకొనియె. ఎట్లన నారంగజీబు సేనలలో వెనుకభాగము దీర్ఘప్రయాణములచేత నలసియుండనీరాజపుత్రుఁడు వెనుకప్రక్క జేరివారివద్దనున్న సమస్తవస్తువులదోచుకొనియా సరకులొంటెలమీఁదవేయించియారంగజీబుషుజాలొకరినొకరునిర్మూలము చేసికొందురుగా నాకేమియనియాగ్రానగరమునకుబోయెను. పోయి యక్కడ సుతులచేబంధింపఁబడినషాజహనునుబంధవిముక్తుని జేసి యతఁడుతనతోఁ గలియుమని దారానుపురిగాల్సెనుగానియాదారావా

నికిందగిన పృథ్వుత్తరమీయక యాలస్యముచేయుటచే నచ్చోటువిడిచి
తనరాజధానికిఁబోయి కొల్లగొన్న సరకులతోఁ దన కోటయంతయు
నింపెను.

ఈనడుమ నౌరంగజీబుతనస్థిరబుద్ధిచేతనుశాంతస్వభావముచేత
ను ఘజానుని శ్లేషముగ జయించి తానుచక్రవర్తియై మరలజన్మంత
సింగు మైత్రింగోరి వెనుకనైనదేమోయైనది. ఇఁకముందైనను నీవునా
కు మిత్రుఁడనై దారాఁక్షము బూనుటమానుదువేనినిన్నగుజరాతు
దేశమునకుఁ బరిపాలకునిజేసెదనని వానికి రాయబారమంపెను. అభిమా
నములేని యౌరంగజీబుయొక్కసం దేశమును సిగ్గులేనిజన్మంతసింగువెం
టనే యంగీకరించి యప్పుడే చక్రవర్తిశివాజీనడఁచుటకు మహారాష్ట్ర
దేశమున కంపుచున్నసైన్యములోఁ దాను రాజపుత్రునిరులకు సేనాప
తియై దండునడుపుట కొప్పుకొనెను. జన్మంతసింగు మొగలాయిసేనకు
తకు సధికారిగాఁడు. మొగలాయిసైన్యమునకు పేష్టాఖానుఁడనర్వాధి
పతియై యుండెను. జన్మంతసింగు మొగలాయి సేనలలోఁ జేరిశివాజీని
సంహరింపఁబ్రయత్నించుటకుమారు వానిమైత్రిగోరి“నీవునునేనునుంగ
లసి ముందుగ పేష్టాఖానునింగడతేర్చివేయుదము. పిమ్మటమనయు
భయసైన్యములకు నేను సేనాధిపతినై యుండిన నిచ్చవచ్చినతెఱఁగు
న జేసెదనని వానికి వత్కమానమంపెను. కాని యతఁడుచేసిన కుట్ర
యంతయుఁ బయలుపడెను. అప్పుడైన నౌరంగజీబువానిని దండింపక
యెప్పటియట్లదయతోను గౌరవముతోను జూచుచు సమయమువచ్చిన
ప్పుడు సైన్యాధిపత్యమునుండి జన్మంతునిదొలగించి రాజపుత్రులలో
నెల్లవిశ్వాసపాతుఁడు సత్ప్రవర్తకుఁడునగు నంబరు సంస్థానాధిపతినిజ
యసింగుచు సేనాపతినిజేసెను. అది మొదలుజన్మంతసింగుజన్మాంతరము
వఱకుఁజక్రవర్తిమీఁద వానిపగతురతోనో బంధువులతోనోజేరి కు
ట్రల పన్నుచునేయుండెను. ఎన్నిసారులు కుట్రలు పన్నెనోయన్నిసా

గొప్పసైన్యముం గూర్చుకొని యారంగజీబునుగెల్చి పోయిన తనగౌరవమును మరల సంపాదించుకొని నీమెప్పునొందఁ గలఁడు అంతవఱకువాని కనుగ్రహించి యోసిన యుపచారముచేయు" మని మందలించి భతకనన్నిధికిం బంచెను.

మానవతులగునిట్టిస్త్రీల భతకలు సోదరులు మూఁసులోకములెత్తివచ్చినను మడమదిరుగక పోరుదురన్నచో నేమియాశ్చర్యమున్నది? ఇట్టిమంగనలున్నచోట పిరికిపందలకైనను జారుషము పుట్టునుగదా? రాజిచూపిన యీపారుషము పైకిదుర్వినయముగ దోచినను జన్వంతసింగునకుమహాపాపకారము చేసెను. ఔరంగజీబు మురాదులుకలసి దారానోడించి తండ్రియగు షాజహానును జరసాలలోనునిచి తమమీఁదికి మరల మహాసైన్యముతోవచ్చుచుండిన షుజానుదండించుటకై బోవుచు "వెనుకటి మాటలుదలంపక మాకు వచ్చిసాయము చేయవలయును. మీరు మేము నిప్పటినుండి పరమమిత్రులుగనుఁదు"మని జన్వంతసింగునకు జాబువ్రాసిపంపిరి.

జన్వంతసింగు సరేయనియొప్పుకొని మిత్రుడుగానేయుండి యారంగజీబునకుఁ జేశనైనంత యపకారము చేయదలఁచియశనిసిబిరము బ్రవేశించిషుజాకెట్లనివత్కమానమంపెను. ఔరంగజీబు సేననుముందుప్రక్కనీవుదగుల్తొందువేనివెనుకప్రక్కనేనుదాకెద. అట్లువర్తమానమంపి జన్వంతసింగు తనమాటందప్పక నిలుపుకొనియె. ఎట్లన నారంగజీబు సేనలలో వెనుకభాగము దీర్ఘప్రయాణములచేత నలసియుండనీరాజపుత్రుఁడువెనుకప్రక్కఁ జేరివారివద్దనున్ననమస్తనస్తువులదోచుకొనియా సరకులొంటెలమీఁదవేయించియారంగజీబుషుజాలొకరినొకరునిర్దులము చేసికొందురుగా నాకేమియనియాగ్రానగరమునకుబోయెను. పోయి యక్కడ సుతులచేబంధింపఁబడినషాజహానునుబంధవిముక్తుని జేసి యతఁడుతనతోఁ గలియుమని దారానుపురిగాల్సెనుగానియాదారావా

నికిందగిన పృథ్వుత్తరమీయక యాలస్వముచేయుటచే నచ్చొటువిడిచి
తనరాజధానికిఁబోయి కొల్లగొన్న సరకులతోఁ దన కోటయంతయు
నింపెను.

ఈనడుమ నౌరంగజీబుతనస్థిరబుద్ధిచేతనుశాంతస్వభావముచేత
ను ఘజానుని శ్మేషముగ జయించి తానుచక్రవర్తియై మరలజన్వంత
సింగు మైత్రింగోరి వెనుకనైనదేమోయైనది. ఇఁకముందైనను నీవునా
కు మిత్రుఁడనై దారాషత్తుము బూనుటమానుదువేనినిన్నగుజరాతు
దేశమునకుఁ బరిపాలకునిజేసెదనని వానికిరాయబారమంపెను. అభిమా
నములేని యౌరంగజీబుయొక్కనందేశమును సిగ్గులేనిజన్వంతసింగువెం
టనే యంగీకరించి యప్పుడే చక్రవర్తిశివాజీనడఁచుటకు మహారాష్ట్ర
దేశమున కంపుచున్నసైన్యములోఁ దాను రాజపుత్రవీరులకు నేనాప
తియై దండునడుపుట కొప్పుకొనెను. జన్వంతసింగు మొగలాయి నేనకం
తకు సధికారిగాఁడు. మొగలాయి సైన్యమునకు పేష్టాఖానుఁడుసర్వాధి
పతియై యుండెను. జన్వంతసింగు మొగలాయి నేనలలోఁ జేరిశివాజీని
సంహరింపఁబ్రయత్నించుటకుమారు వానిమైత్రిగోరి“నీవునునేనునుంగ
లసి ముందుగ పేష్టాఖానునింగడతేర్చివేయుదము. పిమ్మటమనయు
భయసైన్యములకు నేను నేనాధిపతియై యుండిన నిచ్చవచ్చినతెఱఁగు
న జేసెదనని వానికి వత్కమానమంపెను. కాని యతఁడుచేసిన కుట్ర
యంతయుఁ బయలుపడెను. అప్పుడైన నౌరంగజీబువానిని దండింపక
యెప్పటియట్లదయతోను గౌరవముతోను జూచుచు సమయమువచ్చిన
ప్పుడు సైన్యాధిపత్యమునుండి జన్వంతునిదొలఁగించి రాజపుత్రులలో
నెల్లవిశ్వాసపాతుఁడు సత్ప్రవర్తకుఁడునగు నంబరు సంస్థానాధిపతినిజ
యసింగుచు నేనాపతినిజేసెను. అది మొదలుజన్వంతసింగుజన్మాంతరము
వఱకుఁజక్రవర్తిమీఁద వానిపగతురతోనో బంధువులతోనోజేరి కు
ట్రల పన్నుచునేయుండెను. ఎన్నిసారులు కుట్రలు పన్నెనోయన్నిసా

రులు నతనివన్నగడలు బయలుపడుచు నెవచ్చెను. ఎన్ని సారులు బయలుపడెనో యన్ని సారులు వానిని జక్రవర్తి తీసుంచుచు నేవచ్చెను. చెఱువుజేయుటకు జన్వంతునకెంత వినువులేకుండెనో వానిదుండగములు సైరించుటకు జక్రవర్తికి నంతయవినువులేకుండెను. జన్వంతసింగును దండింపఁజాలక చక్రవర్తి యూరకొనియుండలేదు. జన్వంతసింగునంతటి చండశాసనుని నంతటిసాహసుని నంతటిపరాక్రమవంతుని వేరొకభంగిచేసినపక్షమున రాజపుత్రప్రపంచమంతయుఁడనపై దిరుగబడునేమో యను భయముననతఁడూరకొనెను అప్పటికి రాజపుత్రసంస్థానములన్నియు సంక్షోభములేక నెమ్మదిగనుండెను. జన్వంతునిమీఁదికి మొగలాయిసేనలు వెడలి మారువారుజొచ్చెనా కందిరీగలతుట్టవలె రాజపుత్రస్థానమంతయుఁ గదలి భయంకరమగునని యతఁడువెఱచి యూరకుండెను. అదియునుఁగాక గొడ్డునేలయగుమారువారు దేశమునకుఁబోయినసేనలన్నియు నిహులము లగుటయేగాని తిరిగివచ్చుటలేనందున జక్రవర్తి జన్వంతునిపై నెప్పుడు దయయే చూపుచు వచ్చెను. మారువారు దేశస్థులగుకవీశ్వరులందఱు జన్వంతుఁడు మహాశూరుఁడనితమ గ్రంథములలో వ్రాసియుండిరి. వారిపొగడ్తలకేమిగానివానిచరిత్రము మిక్కిలి యసందర్భముగనుండెను. ఏలయనచక్రవర్తికి లోఁబడినవాఁడులోఁబడినట్లుండి కృతజ్ఞుఁడై విశ్వాసముగలిగి మెలగలేదు. పౌరుషముగలవాఁడు చేయవలసినట్లు స్వదేశస్వాతంత్ర్యమునిమిత్తము నిలిచి పోరాడిప్రతిష్ఠనిలిపినవాఁడుకాఁడు. పాజహానుఁడు బ్రబలరోగవీడితుఁడై మంచమెక్కినప్పుడు వానికొగుకులొకరిగొంతుకలొకరుకోయ జూచుచుండినసమయమున జన్వంతసింగు రాజపుత్రప్రభువులందఱుం గలియగట్టుకొని ప్రయత్నముచేసినచో రాజస్థానమునకు స్వాతంత్ర్యము కొంత కాలమైన నుండియుండును. కాని యప్పటిమీవారుప్రభువగు రాజసింగు అంబరునండ్లసాస ప్రభువగు జయసింగు మారువారు దొరయగు జ

స్వంతసింగు నెవరిమట్టుకువారే చూచుకొనిస్వలాభపరాయణులై దేశ స్వాతంత్ర్యముమాటమఱచిరి. జస్వంతసింగునొద్దతక్కినవారివద్దకంటె నొకవిశేషముగలదు. ఈతనిపేరు చక్రవర్తికీర్త్యరవేరు. జస్వంతసింగు బ్రతికియుండినకాల మారంగజీ బాకన్నాడైన సుఖముగ బ్రతికి యుండలేదు.

ఈరాచసింగమునుదనవలలోబడవేసికొనుటకువీలైనప్పుడు వానినిబాతాళలోకమునకు దొక్కుటకుఁ జక్రవర్తియెన్నోవిధములనయమునభయమున వానిం దనసన్నిధికిరావింపఁబ్రయత్నించెను గాని యాపులించినప్రేవులులెక్కపెట్టఁగలజస్వంతసింగునమ్మియొకసారియైన జక్రవర్తిసన్నిధికి రాఁడయ్యెను. కుటిలోపాయములెన్నిపన్నిననుజస్వంతసింగు లొంగలేదని తెలిసి చక్రవర్తిమైత్రీయనియెడురి వానిమెడకుఁ బోసిదేశమునుండి వానినివెడలించి యెన్నడుతిఁగిరానిదూరదేశములకుబంపెను. కాబూలురాజధానిగాఁగల యాపుగనిస్థానమిప్పటివలెవేరొకతురక రాజుపాలనముననుండక యాకాలమున ఢిల్లీచక్రవర్తికిలోఁబడియుండెను. ఆదేశస్థులు మిక్కిలిమోటవాండ్రు. చక్రవర్తికొకకన్నెప్పుడు వారిమీఁదనేయుండెను. ఆదేశమందుజనులుచక్రవర్తిపైఁ బితురచేయవజ్రిమునువజ్రిముచేతనే గెలువవలయునన్నట్లు కాబూలులోనిదుర్మార్గులనుమారువారులోనున్నదుర్మార్గులచేతనే జంపింపవలయునని నిశ్చయించి జస్వంతసింగునుబొగడి నీవుపోయినఁగానియాయల్లదులడఁగవనిచెప్పి బ్రతిమాలి వానిని నేనాధిపతినిజేసిపంపెను.

ఈతఁడువెడలుటచే జక్రవర్తికి మనోభారముడిందుపడియెను. కాబూలులోనిరంతరము పితురీలుచేయుజనులు వీనిచేతజచ్చిననుజక్రవర్తికిమంచిదే ఆకాబూలుదుండగులచేతజస్వంతుఁడుకడ తేరిననుమంచిదే. ఒకశత్రువుపోయిననుమేలెగద. జస్వంతసింగు తనయేలికవలన మహాధికారముబొంది తనకుబ్రతినిధియై రాజ్యముపాలించుటకు దన

జ్యేష్ఠకుమారు నియోగించి సైన్యసమేతుడై కాబూలునకు బోయెను. అతఁడు చన్నకొన్ని దినములకే యారంగజ్జీబు జన్యంతసింగు పెద్దకొడు కగు పృథుసింగును దనకొలుపుకూటమునకు రమ్మని యాజ్ఞాపించెను. పృథుసింగుచక్రవర్తియైన శిరసావహించి చక్రవర్తికొలుపునకుఁ బోయెను. చక్రవర్తియు వానిండ్లయు గౌరవించె.

ఒకనాఁడు పృథుసింగు మొగలాయిదర్బారులోఁ జక్రవర్తి యెట్టయెదుట పాదములు రెండు దగ్గర జేర్చితలవంచితములు జోడించి యాకొలుపున నెట్లుండవలయునో యట్లునిలిచియుండచక్రవర్తివానిని దనదాపునకు రమ్మనిచేసన్నచేసి వచ్చినపిదప జోడించియున్నయతని చేతులపై తనహస్తమువైచి “ఓయీ! రహతూరుడ! నీభుజము మీ తండ్రిభుజమట్లు బలిష్ఠమైనదనివిందు. ఇప్పుడేమిచేసెద” వనియడిగెను. అడుగుటయు రాజపుత్రుఁడు నిర్భయముగ నిట్లనియె.

దేవా! భగవంతుఁడు మిమ్మురక్షించుఁగాక! నరలోక చక్ర వర్తి తన పాలనమునకు లోబడిన యధమునిమీఁద చేయివైచుటయే చాలు. అంతకన్న కావలసినదేమున్నది. ఆమనుష్యునికోరికలన్నియు సిద్ధించినట్లై. ఇప్పుడు నారెండుచేతులు మీరుపట్టుకొనుటచే నేను పౌ పంచమంతయు జయించినట్లు సంతసించుచున్నాఁడ.

ఈమాట లనుచున్నపుడు పృథుసింగు మొగముజేపురించుటయు మేనుపులకలెత్తుటయుఁ జక్రవర్తిరెప్పవార్చకచూచి ఇతడు రెండవఖాటన్ నుడి యని సభవారితోఁ బలికెను. ఖాటన్ అనగా నారంగజ్జీబు జన్యంతసింగునకుఁ బెట్టిన పేరు. ఆపేరుదరుచుగా చక్రవర్తి జన్యంతసింగు ప్రసంగమువచ్చినప్పుడు నిండుగర్వముగ నుపయోగించుచువచ్చుటచే ఖాటన్ అనుమాట వినగానే సభికులు పృథుసింగున కేదోమూడినదని తలంచిరి. అంతలో నారంగజ్జీబు రాజకుమారుని భాషణంబులకు సంత సించినవాఁడపోలే నటించి వానికి బహుమానమియ్యఁదలచి వెలలేని

వట్టుదుస్తులు తెప్పించియక్కడనే వాటినిధరింపుమని యాజ్ఞాపించెను. అతండట్లేయావలువలుధరించి తనయశృష్టములెన్నగనుండెననిభావించి బనకుంజనియె. కాని నర్పారువిడచిన కొలదికాలముననే వానికి దారుణమైన యొకరోగము సంభవించెను. దానిచే నతడపరిమితముగబాధపడివికృతసూపుడై కొన్ని గంటలలోనే కాలధర్మమునొందెను. ఆదుర్మరణము రాజపుత్రులందఱు నదియూగంతుకమైనరోగము కాదనియు జక్కనివర్తి గౌరవించి పారితోషికముగనిచ్చిన యాదుస్తు వివముపూతగలదనియు నది ధరించుటచేతనే వానికాయ కాలమరణము గలిగెననియు దలంచిరి.

ఈదుర్వార్త కాబూలులో నన్న జస్వంతసింగుచకుదెలిసినప్పుడతడు తనపై గల కసిదీర్చుకొనుటకు జక్కనివర్తి తనకుమామని ఘోరముగఁ గడతేర్చెనని యూహించెను. పృథుసింగు తనకులప్రదీపకుండనియు, దనమరొధమనియు నమ్మి జస్వంతుడు వానిమీఁదనే పంచప్రాణములు బెట్టికొనియుండుటచే నీవార్తవిని యశుగంటిపోయెను. పిమ్మటనతఁ డెన్నఁడు తలయెత్తుకొని తిరుగలేదు. ఇదిజరిగిన కొన్ని నాళ్ళకె యతని తక్కినకొడుకు లిద్దరు కాబూలుకొండలలోఁ దగిలిన మన్నెపుజ్వరముచేఁ బీడితులై మృతినొందిరి.

తనంత కొడుకుల మువ్వరంజంపుకొని వార్ధకమున సంతానహీనుడై జస్వంతసింగు దుఃఖభాజనమగు జీవయాత్ర నడుపుచుండియుఁ దనకొడుకుం జంపినవానికే మేలుజేయుచు విదేశముల నుండవలసి వచ్చె. అతని నోదార్చుటకు రాణులిద్దఱుమాత్రము వానికడనుండిరి.

అందొక్కరిత మున్న తానుపరాజయమునొందివచ్చినపుడు కోటతలుపులుమూసివేయించిన మీవారు రాజపుత్రిక. ఆమెదుఃఖతుండగుభర్తను శాంతపచనములచే నోదార్చునట్టి స్వభావము కలదికాదు గదా! రెండవభార్యయొక్కతె యూరడించినను వానికి యూరడిగలగ

జ్యేష్ఠకుమారు నియోగించి సైన్యసమేతుడై కాబూలునకు బోయెను. అతడు చన్నకొన్ని దినములకే యారంగజ్జీబు జన్యంతసింగు పెద్దకొడు కగు పృథుసింగును దనకొలుపుకూటమునకు రమ్మని యాజ్ఞాపించెను. పృథుసింగుచక్రవర్తియైన శిరసావహించి చక్రవర్తికొలుపునకు బోయెను. చక్రవర్తియు వానిండద్దయు గౌరవించె.

ఒకనాడు పృథుసింగు మొగలాయిదర్బారులో జక్రవర్తి యెట్టయెడుట పాదములు రెండు దగ్గర జేర్చితలవంచించేతులు జోడించి యాకొలుపున నెట్లుండవలయునో యట్లునిలించియుండచక్రవర్తి వానిని దనదాపునకు రమ్మనిచేసన్నచేసి వచ్చిసపిదప జోడించునున్నయతని చేతులపై తనహస్తమువైచి “ఓయీ! రహతూరుడ! నీభుజము మీ తండ్రిభుజమట్లు బలిష్ఠమైనదనివిందు. ఇప్పుడేమిచేసెద” వనియడిగెను. అడుగుటయు రాజపుత్రుడు నిర్భయముగ నిట్లనియె.

దేవా! భగవంతుడు మిమ్మురక్షించుగాక! నరలోక చక్రవర్తి తన పాలనమునకు లోబడిన యధమునిమీఁద చేయివైచుటయే చాలు. అంతకన్న కావలసినదేమున్నది. ఆమనఃస్వనికోరికలన్నియు సిద్ధించినట్లే. ఇప్పుడు నారెండుచేతులు మీరుపట్టుకొనుటచే నేను పృథుసింగువంశమునకు జయించినట్లు సంతసించుచున్నాఁడ.

ఈమాట లనుచున్నపుడు పృథుసింగు మొగము జేవురించుటయు మేనుపులకలెత్తుటయుజక్రవర్తిరెప్పవాలృకచూచి ఇతడు రెండవఖాటన్సుడి యని సభవారితో బలికెను. ఖాటన్ అసగా నారంగజ్జీబు జన్యంతసింగునకుఁబెట్టిన పేరు. ఆపేరుదరుచుగాచక్రవర్తి జన్యంతసింగు ప్రసంగమువచ్చినప్పుడు నిండుగర్వముగ నుపయోగించుచువచ్చుటచే ఖాటన్ అనుమాట వినగానే సభికులు పృథుసింగున కేదోమూడినదని తలచిరి. అంతలో నారంగజ్జీబు రాజకుమారునిభాషణంబులకుసంతసించినవాడవోలె నటించి వానికి బహుమానమియ్యఁదలచి వెలలేని

పట్టుదుస్తులు తెప్పించియక్కడనే వాటినిధరింపుమని యాజ్ఞాపించెను. అతండఁ జేయావలువలుధరించి తనయశృష్టములెన్నగనుండెననిభావించి బసకుంజనియె. కాని నర్పారువిడచిన కొలఁదికాలముననే వానికి దారుణమైన యొకరోగము సంభవించెను. దానిచే నతఁడపరిమితముగ బాధపడివికృతసూపుండై కొన్ని గంటలలోనే కాలధర్మమునొందెను. ఆదుర్మరణము రాజపుత్రులందఱు నది యాగంతుకమైచరోగము కాదనియు జక్కవర్తి గౌరవించి పారితోషికముగనిచ్చిన యాదుస్తు విసముపూతగ లదనియు నది ధరించుటచేతనే వానికాయ కాలమరణము గలిగెననియు దలంచిరి.

ఈదుర్వార్త కాబూలులో నన్న జస్వంతసింగుచకుదెలిసినప్పుడతఁడు తనపై గల కసిదీర్చుకొనుటకుఁ జక్కవర్తి తనకుమారుని స్థూరముగఁ గడతేర్చెనని యూహించెను. పృథుసింగు తనకులప్రదీపకుండనియు, దనమనోరథమనియు నమ్మి జస్వంతుండు వానిమీఁదనే పంచపాణములు బెట్టికొనియుండుటచే నీవార్తవిని యశుగంటిపోయెను. పిమ్మటనతఁ డెన్నఁడు తలయెత్తుకొని తిరుగలేదు. ఇదిజరిగిన కొన్ని నాళ్ళకే యతని తక్కినకొడుకు లిద్దరు కాబూలుకొండలలోఁ దగిలిన మన్నె పుజ్వరముచేఁ బీడితులై మృతినొందిరి.

తనంత కొడుకుల మువ్వరంజంపుకొని వార్ధకమున సంతానహీనుండై జస్వంతసింగు దుఃఖభాజనమగు జీవయాత్ర నడుపుచుండియుఁ దనకొడుకుం జంపినవానికే మేలుజేయుచు విదేశముల నుండవలసి వచ్చె. అతని నోదార్పుటకు రాణులిద్దఱుమాత్రము వానికడనుండిరి.

అందొక్కరిత మున్న తానుపరాజయమునొందివచ్చినపుడు కోటతలుపులుమూసివేయించిన మీవారు రాజపుత్రిక. ఆమెదుఃఖతుండగుభర్తను శాంతవచనములచే నోదార్చునట్టి స్వభావము కలదికాదు గదా! రెండవభార్యయొక్క తె యూరడించినను వానికి యూరడిగలగ

దయ్యె. ఉత్తమరాజవంశమునంబుట్టి ప్రతాపనిధియై జగచ్చక్రివర్తి-
యగు ఢిల్లీ చక్రివర్తి నయితము తనపేరు వినినపుడెల్ల గడగడవడంకు
నట్లు జండశాసనుడై మెలంగి నలువదిరెండుసంవత్సరములుపరిపాలిం-
చి జన్వంతసింగు తుట్టతుదకు బిడ్డలులేక దిక్కుమాలి కానిదేశముల
లో మృతినొందెను.

వాని యిద్దరురాణులు వానినమ్మినబంట్లగు రహతూరులు చే-
యునదిలేక యెన్నో వందలచూడుడలదూరముననుండిపలుమారు మొగ-
లాయిసేనలకు దుర్భేద్యమైన మారువారు దేశమునకుఁ బోవనిశ్చయిం-
చి ప్రమాణమైరి. జన్వంతసింగు మృతినొందిననుజాడుపురరాజకుటుం-
బమునకు ఢిల్లీ చక్రివర్తికిని నైరమంతమొందలేదు. ఈరెండుకుటుం-
బములకుఁ జరకాలము యుద్ధముజరిగెను. అది ముప్పదియేండ్లు జరుగు-
టచే దానికి ముప్పదియేండ్ల యుద్ధమని పేరువచ్చెను.

ముప్పదియేండ్ల యుద్ధము

మారువారుసంస్థానాధిపతియగు జన్వంతసింగుపై నుదహరింపఁ-
బడినప్రకారము కాబూలునగరములో మృతినొందినప్పుడు వానిపట్టపు-
దేవి మీనావారురాజుల యాడుబడుచు మగని మృతకళేబరముతో సహ-
గమనముఁ జేయ నమకట్టెను; కానియామెయప్పటికి గర్భవతియయి
యుండుటం జేసి గర్భముననున్న శిశువు మగశిశువో యాడుశిశువో
తెలిసికొనువఱకు ననఁగాప్రసవమగువఱకు నట్టిపనిఁ జేయఁగూడదని

యు నొకవేళ మగళిశువేజనియించినపక్షమున నక్కుమారుడుతండ్రికి జగ్గినతిచేసిన యపకారమునకుఁ బ్రీతికారము నేయఁగలుగునని యు నందుచేత నామెతప్ప తక్కినరాజవత్సు లిష్టపడినచోనహగమనము చేయవచ్చుననియుఁజెప్పి యక్కడనుండిన రాజపుత్రులలోఁ బ్రధానుడగు కుంపావతివంశస్థు డామెను వారించెను. కాఁబట్టి జన్మంతుని పట్టపుదేవి నహగమనముచేయక శత్రుమండలమధ్యమున రెండు మాసము లుండెను. ఆతని తక్కినభార్యలు మగనికశేబరముతో నహగమనము చేసిరి. ఒకభార్య తనపుట్టినింట ననఁగా మండ్లూరునగరమున నున్నందున వెంటనే భర్తశవముతో నిష్ఫలంజొచ్చుటకు వీలు లేక మగనితంపాగ దెప్పించుకొని యాపత్రము గప్పకొని చిచ్చుఁ బ్రవేశించెను.

ఆరాజువోయిన రెండుమాసములకుఁ బట్టపుదేవియగు నావీర పత్ని యొకకుమారునిం గని వీరమాత్యయ మె్యను. ఆకుమారున కామె యజితుడని పేరుపెట్టెను. అద్భుతచరిత్రలుగల యట్టిమానవతుల కడుపున శూరులుగాక బీరులు పుట్టరుగదా? ఆరాణికి నామెకొలుపున నున్న తక్కిన రహతూరువంశరాజపుత్రులకును మాయోపాయకుల లుండైన యారంగజీబు చక్రవర్తి యేదోపన్నగడపన్ని మారువారు రాజవంశపు మొలకయును నాపసిబిడ్డను నపహరించి తనకోటలోఁబెట్టుకొని మారువారును గతలేనిదానినిగఁజేయునని భయపడఁజొచ్చిరి. అందుచే జక్రవర్తికిఁ దెలియకుండ నీవలఁబడవలయునని నిశ్చయించి తమపోకనుగూర్చి యారంగజీబునకు తెలియపఱచకయే వానిసెలవుగైకొనకయే యారాణి బిడ్డయుం దాను నొకపల్లకీలోఁ గూర్చుండి హతశేషులగు సైనికులు పరిజనులు తనకంగరక్షకులయి వెంట నరుగుదేర స్వనగరాభిముఖయయి బయలుదేరెను.

ఈపయనమునం దారాణికిఁ దానతిష్ఠింపఁగలగంగపు రాధిపతి

రహతూరులలో, గడుబుద్ధిశాలి బాహుశాలియగు దుర్గదాసయ్యవీరుని నమ్మి తనశిశునంరక్షణయు వాని కప్పగించెను. జాడుపూరునకుఁబోవు నీప్రమాణమునందును బిమ్మటను దుర్గదాసే యామెకు గుడిభుజమును నమ్మినబంపై చెలంగి స్వామియుణము దీర్చుకొనెను.

ఆచిన్నగుంపు సింధునదీతీరముఁ జేరునప్పటికి వాహుహించిన దంతయు నిజమయ్యెను. ఆనదియొడ్డుననున్న యట్టకపురమువారుచేరి రేవుదాఁటి యీవలగట్టునకు రాఁబోవ చక్రవర్తి రక్షకభటులు తమ స్వామియానతిలేక వారిని పోనియ్యచుని నిరోధించిరి. రహతూరులు చక్రవర్తిసైనికులతోఁ బోరాడఁచుంకించిరిగాని కార్యముగాదని యూరకుండి మొగలాయి సైనికులు లేని మఱియొకరేవు రాత్రి వెదకికొని యెవ్వరెఱుగకుండ నచ్చట సింధునదిఁ దాఁటి యీవలఁబడిరి.

అట్టకపురియొద్దనున్న రక్షకభటులు మరునాఁడావార్తవినిచక్రవర్తికిఁ దత్క్షణమే యెఱిగింప నవారులం బంపిరి. ఔరంగజేబు తద్వార్తవిని కార్యముచెడివచ్చెనని వేగిరపడిరాణియొద్దనున్న సేనకంటె గొప్పసేనంగూర్చి రాజపుత్రుల నిరోధింపుమని పంపెను. పుత్రసమేతయయిన యారాణి ఢిల్లీసమీపమునకు వచ్చునప్పటికిఁ జక్రవర్తి సేన యామెభటులం గదిసి చుట్టుముట్టి ముందుకుగాని వెనుకకుగాని పోనియమని మాగఁ మరికట్టిరి. ఎటుయిన ఢిల్లీనగరముఁ బ్రవేశించినచో నచ్చటనున్న రాజపుత్రులు తప్పక తనకునహాయముచేయుదురని నమ్మి తన్నునగరముఁ బ్రవేశింపనిమ్మని మొగలాయి సైనికుల నడిగెను. ఆమె వేడికోలు వారు నిరాకరించిరి. అందుచేత నామె తనరాజధానికిఁ బోవుటకుఁగాని ఢిల్లీ ప్రవేశించుటకుఁగాని వీలుగానక శత్రు సైన్యములు చుట్టుముట్టియుండ ఢిల్లీకిదూరముగా నొకచోట విడిసియుండవలసివచ్చెను. రాజపుత్రులతో కయ్యములు కోడతాఁచులతో నెయ్యములని చక్రవర్తి యెఱుఁగును. అందుచే రాజపుత్రవీరుల

ను సామదానభేదములచే వశపరచుకొన జక్రవర్తినిశ్చయించి దుర్గదాను మొదలగు రహతూరునాయకులను దనదర్బారునకు సగౌరవంబుగ రావించి సబహుమానంబుగ నాదరించి మచ్చిక చేసి యిట్లనియె. “మీ రాజపుత్రుని నావశము చేయుదురేని మీరేమికోరిన నదియిచ్చెద. వేయేల? మారువారు రాజ్యమే మీకందఱకుఁ బించియిచ్చెద. కావున లాభము పోగొట్టుకొనక వానిని నాకప్పగింపుడు.”

ఆపలుకులు వారందఱు మహాభీమాన పరవశులయి యైకకంకంఠ్యముగాఁ జక్రవర్తితో జన్వంతసింగునకు లేకలేక కలిగిన యాకుమారరత్నమును మేము విడుచువారముకాము. మాదేశమున మాకుఁ గావలసినంత సహాయసంపత్తిగలదు. కాఁబట్టి కంఠములలోఁ బ్రాణములున్నంతవఱకు మేము మాదేశమును మారాజపుత్రుని రక్షించెదమే గాని విడువ మని నిర్భయముగఁ జెప్పి రోషావేశమున నెఱ్ఱఁబాటిన కన్నులతో భయంకరములగు ముఖములతో సభాభవనము విడిచి రాణియున్న నెలవుకునం బోయిరి. ఆప్రదేశమును మునుపటికంటె నెక్కుడు జాగరూకతతోఁ గాపాడు మని చక్రవర్తి యధికబలముఁ బంపెను. మోసగానిని మోసఘోషితనే జయించుట కతఁవ్య మని దుర్గాదాను ప్రముఖులు కృతనిశ్చయులయి దానదాసీజనములను స్వదేశములకుఁ బంపుదు మని వంకఁబెట్టి రాణికి దాసీవేషము వేసి యామెను మఱికొండఱు పరిచారికలను ప్రాంతపల్లకులలో నెక్కించి శిబిరము దాటించి మంచితనము గలయొక తురకబంటును జేరఁదీసి మిఠాయిగంపలో రాజకుమారునిం గూర్చుండఁబెట్టి వారిచేత నది యావలకుఁ బంపి కృతార్థులైరి. దేవియుఁ గుమారుఁడునెక్కడ యని చక్రవర్తి యడిగినచోఁ జూపుటకు నొకదాసికి ఏలువబట్టలు గట్టఁ బెట్టి నగలువెట్టి రాణివేషమువేసి కొడుకునకు రాజపుత్రవేషము వేసి యతిశ్రద్ధవస్తుతో నారింజూచును నొకచోఁ దాచిరి. చక్రవ

రిసైనికులు పోవుచున్నది దాసీజనమనుకొనిలెక్కనేయక మిఠాయి గంప నెత్తుకొన్నవాడు తురకయగుటచే ననుమానింప నక్కఱలేదని దొరకినరాణిని రాజపుత్రుని జేతులార విడిచిపెట్టిరి. రాజపుత్రశిబిరములో జరిగెడు పరమరహస్యముల నెఱుంగలేక యేదోకుట్ర జరుగుచున్నదని యనుమానించి యౌరంగజేబు తల్లినికుమారుని దనకు తక్షణ మప్పగింపవలసినదని రాజపుత్రులకు వత్తమాన మంపెను. కొడుకుం దల్లియు దాటిపోయి రనిచెప్పినచోఁ జక్రవర్తి తోడనే సైనికుల సంఘి వారింబట్టి తప్పించునేమో యనుభయమున నావృత్తాంతము వానికిఁ దెలియుట కెంతయాలస్యమైన సంతమంచి దని రాజపుత్రులు తలంచి రాణియు బిడ్డయు నింక నక్కడనున్నట్లై పాదుషాయనుకొనునట్లు “మాదేహములలో నెత్తురుచుక్కలుండగ పిల్లవానినిగాని తల్లినిగాని మే మప్పగించుట స్వప్నవాత్యయని ప్రత్యుత్తరమంపిరి. ఈప్రత్యుత్తరము విని యౌరంగజేబు తనకుఁ గావలసినయిరువురు నప్పటికి దాటిపోవలేదని నమ్మి శిబిరము ముట్టడించి రాజపుత్రులనందఱు సంహరించి మాతాపుత్రులం బట్టి తెమ్మని తన సైన్యమున కాజ్ఞాపించెను.

ఆవాత్య విని రహతూరు లందఱు పరమానంద భరితులై దాటిపోవలసినవారు దాటిరి. ఇంక మనము కడతేరినను భయములే దని యుద్ధసన్నద్ధులై పితృదేవతలకు తర్పణము చేసికొని నల్లమందు మద్దతు మామూలుకంటె రెండురెట్లెక్కువగ నెక్కించి గుఱ్ఱములెక్కి యొండొరులతో “అహహా! మంచి యదను దొరకె. నేడు యుద్ధమను నదిసీది యుద్ధరికి బోవుటయో లేక నడుమమునిగి చచ్చుటయో జరుగవలయుఁ గాని మరల నద్దరికి రాఁగూడఁ దని చెప్పుకొనిరి. మొగలాయీసైనికు లాయుధపాణులై శిబిరమును జుట్టుముట్టుటయు జస్వంతసింగుయొక్కపుత్రికలు తక్కిన యంతఃపుర

స్త్రీలు మునుముందె పాణిములఁ బాసి స్వర్గలోకమును జూఱఁగొనిరి.

ఆ వారుణకృత్యము నిర్వృత్తింపఁబడిన పిదప మానవంతు లగు రహతూరులు ఖడ్గపాణులై శత్రువులపైఁ బడిరి. ఆనాఁడు పాతిన రక్తప్రవాహములలో కెరటములు బయలుదేరిన వని నిశ్చయముగఁ జెప్పవచ్చును. ఈసంగరమున రసపుత్రకులమున నుద్భవించినప్రతితెగ ప్రతిమరుష్యుఁడూ దనకోపినంత శౌర్యముంజూపి కొందఱు మహమ్మదీయులు ననుకులం బాపి కీర్తి- సంపాదించెను. దుర్గదాసు పలువురు పగతుఱనుదెగఱార్చి కులగౌరవమును స్వగౌరవమును నిలుపుకొనెను. చక్రవర్తి బాదినండి తప్పించుకొనిపోయిన కుమారరాజు పక్షమున నింక నెన్నియో యుద్ధములు చేయవలసి యుండునుగనుక కర్ణదాసు మొదలగుమహావీరులు కొందఱు రణరంగమును విడిచి యావలకుఁ బోవుట కిష్టము లేనివారయ్యు దూరమాలోచించి యనేకశత్రువులం జంపితిమి గదా! ఇంకరాజపుత్రరక్షణము నిమిత్తము యుద్ధరంగము విడిచినను మనకప్రతిష్ఠ యుండగూడ దనుకొని పగతురచేతఁ జిక్కక కృత్రిమరాజపుత్రుని వాని కృత్రిమమాతను విడిచి తప్పించుకొని పాతిపోయిరి.

దుర్గాదాసు మొదలగు శూరశిఖామణులు రణరంగము విడిచి కొంతదూరము చని మిఠాయిగంప నెత్తుకొనిపోవుచుండిన తురకం గ లిసికొని గంపలోనున్న రాజపుత్రుని వెలికి దీసికొని పగతురబాఱి బడకుండ వానిని సురక్షిత మగు స్థలమునకుఁ జేర్చిరి. పాపమాబాలుఁ డెంతమృదభాగ్యుఁడోకాని తనరాజధాని యగు జాడుపురము లో నున్నను వానికి సేమము లేకపోయెను. ఔరంగజేబు చండశాసనుఁ డగుటచే వానియాముధములు కడుదూరమున నున్న జాడుపురము సయితము వచ్చి బాలకుని బ్రతుకు సంశయావస్థకుఁ దెచ్చెను. రాజస్థానమునందు జాబాబాదులను కర్ణవశిఖర మొరటికలను అనిశై

వమతస్థుల పుణ్యక్షేత్రము సందేచీకటివేళల నక్కడనున్న స్పటిక గో
పురముల కాంతి దూరముననుండి చూచువారికి సముద్రపు నురుగు
వలె గానబడును. అచ్చటి దేవాలయములలో నతిరహస్యములయి
వరమపావనము లయిన గదులు కొన్నిగలవు. దుర్గవాసు తన చిన్న
రాజయొక్క డేమమునగూర్చి చాలభయపడి యాపుణ్యస్థలముల
లో వానిం దాచెను. ఆ బాలకుఁడు తా నెవ్వరో తన పుట్టుక యెట్టిది
యో యెఱుంగకయే మాటుమూలలఁ బెఱుఁగుచుండెను.

ఈనడుమ నబద్ధపురాణియు నబద్ధపురాజపుత్రుఁడును జక్రవ
ర్తి నన్ని ధికింగొంపోవఁబడిరి. వారింజూచినతోడనే యశారంగజేబు రా
జపుత్రులు తనకన్న బ్రాహ్మి రని గ్రహించియు గ్రహంపనివాఁడుపో
లెనటించి రాజపుత్రులవంశనకుఁ బ్రతివంశన చేయదలంచి యాదాసి
నే రాణిగాను దానిబిడ్డనే రాజుగాను సమాధించి గౌరవించుచు నం
దరదో మారువారురాణియుఁ గుమారుఁడు దన సంరక్షణములో
నున్నారనిచెప్పుచు మారువారుపైదండెత్తిపోయిన జాడుపురము ప్రవే
శించి తన యొద్దనున్న దాసీపుత్రుఁడు జన్వంతసింగు కుమారుఁడని
పట్టాభిషేకము చేయించి వానిని సింహాసన మెక్కించెను.
అంతతో తృప్తి నొందక యతఁడు జన్వంతసింగు తమ్ముని కొడు
కులలో నొకనింజేరదీసి రాజ్యమునిమిత్తముపోరాడుమని వానిం బురి
కొల్పెను. ఈరెండు పన్నుగడలతోను మారువారు దేశమంతయు
సంతోభస్థాన మయ్యెను. దాసీపుత్రుఁడును జన్వంతసింగుయొక్క
యన్నకొడుకు నేను రాజును నేను రాజునని బయలుదేరిననురహ
తురులు వారిపక్షము జేరరేదు. ఏలయన జన్వంతసింగుకన్న నుకొడుకెక్కు
డనుండెనో కర్ణదాసుతక్క తక్కినవారనేకు లెఱుంగకపోయినప్పటికి
నేరహస్యస్థలముననో సుఖముగఁ గర్ణదాసు సంరక్షణలో నుండెనని
యు రాజ్యభారము బూనఁదగినవయస్సు వచ్చినప్పు డాబాలుఁడు

బయలు వెడలుననియునమ్మి వారు కర్ణదానుచెప్పినట్లు నడచిరి. పెన పెక్కునఁబడిన ప్రతివీరులిద్దరువారి నెంతబ్రతిమాలినను బెదరించినను వారు లెక్కనేయక చెవులతో వినుటయే గానికన్నులతో నెన్నఁడుజూచి యెఱుంగని తమ రాజకుమారుని రాక కెదురుచూచుచు కృతజ్ఞులై యుండిరి. అప్పుడేగాదు. భౌరంగజేబు దండెత్తివచ్చి రాజధానియగు జాడుపురమును దక్కినపట్టణములను బట్టుకొన్నప్పుడును పుణ్యక్షేత్రముల బాడుచేసి దేవాలయములఁబడగొట్టి యాస్థానముల మనీషులనుగట్టించి దేశమంతయుఁగొల్ల పెట్టినపుడును రహతూరులు వారి మొనగాడగుదుర్గదాసు లేశమునులోఁబడక రాజకుటుంబము పక్షము నిలిచిరి.

అశ్వుని తల్లియగు రాణియు తనకుమారుని నిమిత్తము మగ వాంఛు కవచములు దొడుగుకొని యుద్ధములలో నెంతశ్రమపడిరో యంతిపురమునుండి తాను సంతియశ్రమలంబొరయఁ జొచ్చెను. భౌరంగజేబు నయిదికులు వచ్చి దేశముకొల్లఁబెట్టి నాశనము చేయుచుండుటచే దనకుమారుఁ డున్న యాబూవర్వతము బాలకులకు సురక్షిత స్థానముగా నుండదని భయపడి యాయాపద గడువంబెట్టుటకు తన పుట్టినయిల్లు శరణ మనియెంచి యప్పటిచిత్తూరురాణి యగు రాజసింగును సహాయము రమ్మని పిలచెను. మీవారుకంటె మారువారె యుద్ధములలో శత్రువులధాటికాగగలదేశము. ఏలయన మారువారులోఁ జాలభాగ మిసుకపట్టు యగుటచే నైసికుల కాహారము జంతువులకు మేత దొరకుట దుర్లభము. ఇంకమీవారునం దన్ననో భూములు సారవంతములగుటచేతను గొండలదారులు సుగమములగుటచేతను నక్కడ శత్రువుల యాగడములు మిక్కుటముగ సాగును. దేశస్థితి యిట్లున్నను దమయింటి యాడుపడుచు విపత్తులోనుండి వేడికొనుటచేనామెమొట్టఁ ద్రోసిపుచ్చరాదని రాణి రాజసింగు తక్షణమే యామెకుందోడ్డుననియ్యకొనెను

బలమునఁగూడ రాజసింగు మిక్కిలియధికుఁడుగాఁడ. చిక్కులు సంభవించెనా తొల్లినఁగూడు ప్రతాపుఁడు దాగినయడవులు హారావళిపర్వతపాఠములు దప్ప రహతూరులకు శరణమిచ్చుటకు వానియొద్ద మరియేదియులేదు. ఏమైననుసరే రాజసింగు వారికిఁదోడ్పడనిశ్చయించుకొనియె. మారువారురాశి తానుస్వదేశమును విడచివచ్చుటలేదనియుఁ దనపుత్రునిపక్షమునఁ బనిసేయువారికిను తాహముగలిగించుచు నచ్చటనే యుందుననియుఁ జెప్పికుమారునిమాత్రము మీవారునకంపెను. కర్ణదాసు బాలకునిం దోడ్కొని మీవారుఁబ్రవేశించి రాణాయే ర్పఱచిన కెముల్వాకోటలో బాలుకునిఁబెట్టి సంరక్షించుచుండెను.

చక్రవర్తికిమీవారుపై నలుకబుట్టుటకిది రాక మరియొకకారణముగూడ గలిగెను. మారువారుదేశములో చూపనగరమునియొకపట్టణముగలదు. అది ముఖ్యపట్టణముగ జన్వంతసింగు బంధువుఁడగు రహతూరువంశస్థుఁడు రాజపుత్రుఁడొకఁడు చిన్నరాజ్యమును పాలించుచుండెను. అతనికి మిక్కిలి యువకత్తియును నొకకొమరితగలదు. ఆబాలికను దనకిచ్చి వివాహముచేయుమని నౌరంగజీబు వానినడిగి యిచ్చినపక్షమునమాను గారికిరెండువేలగుట్ట పుడశములను బహుమానముగ నిచ్చివేయుమని యాపప్రైయె ఆశచేతనుభయముచేతనురాజుకూతు నౌరంగజీబున కియ్యఁదలంచి యామెచుట్టికిఁబంపుటకు నంతయు సిద్ధముచేసెను. తనవంశమునకుఁబరమశత్రుఁడగు మ్లేచ్ఛరాజునకు దండ్రి తన్నీయఁదలంచినాడని విని యారాజపుత్రునికమనమునఁ జాలభేదపడి యట్టివివాహముచేసికొనుట లేదనియుఁ బెండ్లిమానితండ్రితన్ను రక్షించిననుసరే లేనిచో మరియొక రాజపుత్రుని యింటికిబంపిననుసరే కాని యీమణియమువనికి రాదని చెప్పియే వెయుంజేయుటకుపేలులేనియెడల కరకుతురకను పెండ్లియాడుటకంటె మరణమునే తానుబాంధ నిశ్చయించుకొన్నట్లు నిర్భయముగాఁబలికెను. తండ్రియామెకుందగిన

యుత్తరము నొసంగకపోవుటచే నాబాలిక తనదారి తాను జూచుకొన
వలయునని జనకసమానుడు వృద్ధుడునగు పురోహితుని బిలిపించి
తన్నా విపత్సమునమునుండి దరిజేప్పుమని ప్రార్థింప నతడు నరే
యని రూపనగరమువిడిచి పలుకొండలెక్కి చాలయడవులు గడచి
యెన్నెన్నో యేఱుబువారి మివారురాజ్యము బ్రవేశించి యుదయ
పురముజొచ్చి రాణాను సందర్శించి వానిచేతికొక యుత్తరమునిచ్చె
ను. రాణా యాజుబులు జనువుకొనెను. అందలి ముఖ్యవాక్యములివి.

“ఈహంస యాసామకొంగకాభార్యయగుట. పరమపవిత్రయైన
రాజకన్య పండుకోతి మొగమువంటి మొగముగల యాష్టేచ్ఛుని బాణి
గ్రహణము చేసి ననలసిన దేవామి పరక్షించినరక్షింపుడు. లేనిచో
బ్రాణత్యాగము చేసికొను సగాని పాణిగ్రహణము చేసికొనను.”

ఈనడుమ చక్రవర్తి తనప్రియురాలి దొడ్డితెచ్చుటకు సైని
కులంబంపెను. పంపుటకు తంజ్రిపుయత్నించుచుండెను. కన్యనిమిత్తము
బంగరుపల్లకులతో బోయులు మొగసాలలో గనిపెట్టుకొనియుండిరి. అం
తలో నెక్కడనుండియో యొకరాజపుత్రులగుంపు వేచియున్న తురక
బలగమ్మపైబడి వేటాడజొచ్చెను. ఉదయపుర రాణాయగురాజసింగు
బాలికవ్రాసిన జాబును జూచుకొని కొంతసైన్యముతో రూపనగరము
నకు బోయి యడ్డమువచ్చిన తురకల నరికి తొల్లి శ్రీకృష్ణుడు రుక్మి
ణీదేవిని దెచ్చిన తెలింగున కన్యారత్నమును కీర్తితమేతముగా సంపా
దించుకొని మహావైభవముతో బురముం బ్రవేశించెను. ఔరంగజేబు
“రాజపుత్రులు తాముచేసిన యీసాహసమునకు ఫలమనుభవింపకపో
ర”ని తలయూచి మహమ్మదీయ మతస్తుడు కాని పృథ్విమనుష్యునకు తల
పన్ను విధించి తనసైన్యమును రాజస్థానముపై వేటకుక్కులవిడిచిన చం
దమున విడిచెను. ఈపన్ను తొల్లిదయాభుడగు నక్కరుమంచిదిగాదని
కొట్టివేసినదే. ఔరంగజేబు మివారునకు సమీపమున నున్న యజుమి

రుపట్టణములోనుండి స్వయముగానే సైన్యమునకుఁ గాలోచితములైన యాజులను బంపుచు నేనను మూడుభాగములుగ విభజించి తనకుమారులగు సజాము, ముజాము, అక్కగు, అనువారల సైన్యాధిపతులుగానియ మించెను. ఆధాటి కాగలేక రాణాయువానిబలగముమున్న సంఘము ప్రతాపుడుచేసినట్లు హారావళి పర్వతములకుం జని యయ్యడవులలో దాగిరి. చేయునదిలేక మొగలాయీలు దేశము నాశనముచేసి వారికి భోజనపదార్థము లందనీయక ఫలవృక్షములఁ బడగొట్టి గ్రామంబులు పరశు రామప్రీతిచేసి స్త్రీలను బిడ్డలను చెరబెట్టి దేశమంతయు మంగలములోఁ బెట్టి వేచినట్లు మాడ్చిరి.

తురకలుచేసిన యీ దార్జన్యముచేత హిందువులైన ప్రతిమనుష్యుఁడు స్వదేశమునందు స్వమతమునందు స్వగౌరవమునందు బట్టుదల గలిగి పోయినంగుక్కెడు ప్రాణమేగనా యని కత్తిబట్టి రాణాకడకు బోయెను. అదివఱకే ప్రాణములకుందెగించిన రాణాయొక్కచిన్నబలమీజనులచే గొంతవఱకు బలపడెను. అడవులలోఁ జరించు భిల్లులు మొదలగు వనచరులుగూడ తురకలం జంపవలయునని విండమ్ములు బూని రాజునకు దోడుచూపిరి. కాటుమబ్బులుభూమిమీఁద జడివాన గురిసినట్లే మొగలాయీల సేనలు దేశము పైబడియెను. ఔరంగజేబు దినములుమాత్రమే యజమీరునందుండి పిమ్మటచిత్తూరు ముట్టడించెను. ఆకోట యనాయాసముగాపగతురచే జిక్కెను. అకోటపడినప్పుడు కొండవిఱిగి క్రిందపడెననియే ప్రజలుభయపడిరి. ఎన్నికష్టములువచ్చినను రాణామారువారు రాజపుత్రుఁడగు నజితునివిడువక సంరక్షింపఁ జూచెను. చక్రవర్తి సైన్యము మితిమీరియుండుటచేనేవేళకేమి కేడు మూడునో యనిరాజపుత్రు లాయర్థకునిఁ గుండలో దీపము పెట్టిన ట్రెటనో దాచిరి.

చక్రవర్తి చిత్తూరును ముట్టడించుచుండ దుర్గధాను వానిదృ

ష్టి మరలించుటకు జాల్యారుపట్టణమును ముట్టడించెను. తురకలయెదుట నిలిచి యుద్ధముచేయుటకుజాలకపోవుటచేరాజపుత్తుల సేనలు మొగలాయి సేనలకు మార్గముధ్యమున గట్టములుగల్పించుచు వారికొరకుఁ బోవునరకుల దోచుకొనుచు నొకమూలనుండియొకమూలకు మారుత్రోవలం బోవుచునుండినవిగాక పోయినవిగాక కంటిలో నలునులవలెనుండెను. దేశమంతయు నాశనదేవత విహరించు స్థానమయ్యెను. రాజపుత్తులు హారావలీపర్వతములలో నడుమనడుమ దిగివచ్చి మొగలుసేనలు నిమిత్తము పండించినపంటల నెత్తుకొనిపోయి కొంటలమీద కుప్పలువేసికొనుచు నచ్చిరి. రాజపుత్తు లెంతకాలమునకు లోబడక మేరమీరిన సిలుగులఁ బెట్టుటచేఁ జక్రవర్తి విశ్రాంతి నెఱుంగక బాధపడఁజొచ్చెను.

అట్లుండ నొకమారు రాణాచక్రవర్తినిభ్రమపెట్టి పట్టుకొనవలయునని యొకయుపాయము పన్నెను. చక్రవర్తి వారిని మించిన జిత్తులమారియగుటచే నావలలోఁ బడక తప్పించుకొని యుదయపురమును బట్టుకొమ్మని యేబదివేలసైన్యమిచ్చితనకుమారుడగు నక్కరును పంపెను. ఆ సైన్యమును రాజపుత్తు లెవ్వరు నడ్లగింపలేదు. ఉదయపురము వచ్చినప్పుడును చక్రవర్తి కుమారునికంటి కొక్కమనుష్యుడైన కానబడలేదు. అంతఃపురములు ప్రముదావనములు సరస్సులునిర్జనములైయుండెను. అంతయుఁ బ్రశాంతముగ నుండెను. తనధాటికాగలేక పౌరులందఱు సగరమునువిడిచి పారిపోయిరని చక్రవర్తి పుత్రుఁడూహించి మరలఁవెనుకకుఁబోయినచోఁదనతండ్రియెల్లపుఁడేదోపనిచెప్పి వేధించుచుండునని యతనిపోరు తప్పించుకొనినుఖపడఁదలఁచియానగరసరోవరతీరమున గుడారములు వేయించియందువిడిసిశత్రుదర్శనములేమి నిర్భయముగా భోగపరాయణుడై యొడలుమరచి విహరింపఁజొచ్చెను.

రాణాయొక్క మంత్రిలలో సూక్తానతువంశవృద్ధుఁడొకఁడుండెను. అతఁడు విపత్సమయమున రాణానుచూచి 'మునుముందు చక్రవర్తి' సైన్యమును నిర్భయముగా మనదేశముఁబ్రవేశింపనిమ్ము? మనము వారినెదిరింపవద్దు. వచ్చినవెనుకనవ్వలివాతఁ నివ్వలకునివ్వలివాతఁ నవ్వలకు నందకుండ మనము దారులకట్టి కరవుపాలుచేసి చంపుదమని యాలోచనము చెప్పెను. ఆహితోపదేశమును బట్టియే రాణా పురజనులందఱు నుదయపురమునుండి పొమ్మని దాని నిర్జనముగఁ జేసెను. ఇట్లువచ్చిన యక్కరు సేనలను నలుమొగంబులనుండి పగతురు కనిపెట్టుచునే యుండిరి. అక్కరు సరోవరతీరమున యధేచ్ఛముగా భోగపరాయణుఁడై యుండ నొక్కనాఁడు మీవారు రాజకుమారుఁడు జయసింగును వాఁడేమూలనుండియో యాకస్మికముగా మొగలు సేనలపయింబిడుగువడుపునఁ బడియెను. ఆసమయమున మొగలాయిలలోఁ గొందఱు నమాజు చేయుచుండిరి. కొందఱు విందులారగించుచుండిరి. కొందఱు చతురంగమాడుచుండిరి. కొందఱునిద్రించుచుండిరి. దొంగిలింపబోయి బద్ధకించి నిద్దురపోయిన దొంగలాగున మొగలు సైన్యము వచ్చినపని యొకటి చేసినపని యొకటి అనేకు లానిద్దురనుండి యెన్నటికిని లేవనేలేదు.

హతశేష సైనికులతో నక్కరు తండ్రివద్దకుంబోవ పయనమయ్యెను. కాని రాణా సైనికులు దారి నరికట్టిరి. అక్కడనుండి మొగముఁ ద్రిప్పి యతఁడు కొన్ని కొండకనుమల దారిని మారువారులోఁబడి పోవలయునని యావంకకు మరలెను. కాని యక్కడ భిల్లులు మొదలగు నాటవికులు వారిమీఁద నమ్ములు రాళ్ళు విజ్జమ్మి వెనుకకు దరిమిరి. ఆభిల్లుల బారి తప్పించుకొని యతఁడు మరల వెనుకకు మరలగా నచ్చట జయసింగు కనిపెట్టుకొనియుండి సేనంబటాపంచలు చేసెను. మొగలు సేనలకు కత్తిచేయుచున్న యీనాశమునకుఁదోడు

కరవుగూడ తనపనిచేయ నారంభించెను. ఆరెంటిచేత తురకలు నిశ్చేషముగ వధింపఁబడియే పోవుదురు. కాని యంతలో రాజపుత్రుల యాదార్యము దయాస్వభావము దశాభేదము గలిగించెను. అక్కరు సంధికివేసి యుద్ధము నంతతో తుదముట్టించునని వాగ్దానముచేసి జయసింగును బౌద్ధింపకొట్టి మెఱుంగని యారాచబిడ్డ వానివా క్యములు సత్యములుగావగచి యాయుధములుదించియైన వెళ్ళుచునక యాతురకదళమును జిత్తురునకు బారిపోవనిచ్చెను.

ఔరంగజేబున కనేకభార్యలు గరు. అందు కకేషియస్ జాతిస్త్రీయొకతె యుండెను. ఉదయాపురీ యామె పేరు. చక్రవర్తియొక్క యీదండయాత్రలో నాతని ప్రియభార్యయగు నుదయాపురీ దైవవశమున రాణాచేతఁ జిక్కెను. రాణా యామెను మిక్కిలి గౌరవముతో నాడరించి కొంతపరివారమునిద్దినగౌరవముగాభర్త వద్దకు బంపి తనచేసిన యుపకారమునకు బత్యుత్తరముగా గోవులను వధింపవద్దని వేడుకొనుచు సందేశమంపెను. చక్రవర్తి యీమాటలు చెవిని బెట్టనేలేదు. చక్రవర్తికి మితిమీరిన సేనలుండినను కావలసినన్ని సంచారములుండినను రాజపుత్రులు క్రమముగా నిలిచి యుద్ధముచేయని వారగుటచే వారిని నిశ్చేయముగ జయింపలేకపోయెను. విశేషించి పలుమారు జయము రాజపుత్రులకే గలుగుచుండెను. ఒకసారి చక్రవర్తియేయగులు జండాలు రాణాచేతఁజిక్కెను. వేరొకసారి వానికుమారుఁడగు నక్కరును సమగ్రముగా జయించెను. ఈవిజయము సూక్ష్మబుద్ధిగల యొక రాజపుత్రవీరుని యుపాయముచేత లభించినది. ఆవీరుఁడు మొగలాయిలయొంటెల నైదువందలఁ బట్టుకొని వాటిమొగములకు కాగడాలుగట్టి వెలిగించి రాత్రి యాతురకసేనల మీఁదికి తోలెను. తురకలొనై చిత్త్యమును జూచి భయపడి పారిపోయిరి. యుద్ధమొత్త కాలమునకు ముగియునకును ముగ్ధాశ్రమననులో

నొకయుపాయము వన్నెను. ఔరంగజేబు వానిసోదరులు మున్ను తండ్రిపై గట్టిగట్టి యామునలివానిని రాజ్యభిష్టుని జేసినట్లే యిప్పుడు యుద్ధముచేయుచున్న యీచక్రవర్తికి కుమారులు మువ్వరు తండ్రిమీఁద తిరుగుబడినచో బెగుగదా యని యోచించి తండ్రి గొడుగులకు భేదములు గల్పింప నతఁడు సమకట్టెను. అతని సంకల్పమున కనుకూలముగ రాజపుత్రుల శౌర్యమునకు వారు తనయెడల జూపిన నెనరునకుఁ జాలసంతసించి యక్కరును వానియెడ ననురాగము గలిగియుండెను. ఈయనురాగమునకుఁ దోడుగ నక్కరు దెంపులేని యాయుధముతో విసుగుజెంది తండ్రిపై మిక్కిలి యనిష్టముగలుగ విధిలేక పోగుచుండెను.

ఇట్లుండఁ గొన్నినాళ్ళకు తనకుమారుడగు నక్కరుహిందూస్తాన చక్రవర్తీయను బిరుదుపూని స్వతంత్రుడై డెబ్బదివేల సైన్యముతో తనమీఁదికి దండెత్తి వచ్చుచున్నాడని ఔరంగజేబునకు వార్తదెలిసెను. రాజపుత్రప్రేరణమున నక్క రట్లుచేసినమాట నిజమే. అప్పుడు చక్రవర్తీ యజమీరులో నుండెను. అతనివద్ద దేహనంరక్షణార్థ మొకవేయి సైనికులకంటె నెక్కువలేరు. తక్కినకుమారులిద్దరు చాలదూరముననుండిరి. సైన్యబలము లేకపోవుటచే నతఁడు బుద్ధిబలమేపయోగించి మనోధైర్యమును నించుకేనియు బీరువోషనీయక యాయాపదను కప్పించుకొనియెను. తనకుమారుని రాజపుత్రులనుబడఁదోయుట కతఁడు గట్టియుపాయములనల యొకటివన్నెను. ఆవలయిది అతఁడు తన వేగులవాండ్రితో నొకనింబిలిచి వానిచేతికొకయు త్తరమిచ్చి యిది దుర్గదాసు డేరాలోఁ బడవేయమని చెప్పెను. ఆయు త్తరమును జూచుకొనఁగా జక్రవర్తీయు గొడుగు మనసులో నొకటేయనియు మహమ్మదీయ సైనికుల విశ్వాసమును బరీక్షించుటకుఁ గు రాజపుత్రులంబట్టియప్పగించుటకును గొడుగునుతండ్రియుఁ

గలసి యాపన్నగడపన్నిరనియు దుర్గదాసునకుఁ దోచెను. ఈసంగతులు నెల్లడియైనతోడనే తురకసైనికులకృపనువిడిచి చక్రవర్తిఁ జేరిరి. రాజపుత్రులు విడిచిపోయిరి. పాపమకృప దుర్గదాసునమేతుఁడై మూడువేలసైనికులుకొలువ ప్రాణభీతిం బారవలసివచ్చెను.

అక్కరుమనసులో నెవరికిద్రోహము తలంపలేదనియు నిష్కారణముగా జరకుండు పన్నిన పన్నుగడచేతసేయిక్కట్లు సంభవించినవనియును రాజపుత్రులు మరునాఁడు తెలిసికొనిరి. తెలిసికొనిననేమి? కార్యముచేదాటెను. ఇంతలోఁ జక్రవర్తియొక్క తక్కినకొడుకులిద్దరు తండ్రినిగలిసికొనిరి. కాబట్టి యక్కరుచేయఁదగిన దేదియులేకపోయెను. రాజపుత్రులు తమకొండలలో నతనిందాగుమని యభయమిచ్చిరి. కాని యతఁడు సాధ్యమైనంతవేగముగ కూరుండగు తండ్రి బాచినుండి తప్పించుకొని యానలబడవలయునని నమకట్టి మర్గాదాసు మొదలగు నైదువందవీరులు వెంటరా రాజస్థానము నిర్గమించెను. ఇంతలోఁ జక్రవర్తికొడుకుం దరుముచురాఁగా నతనికడనున్న రాజపుత్రులు కొడుకుదారి వానికిఁ జూపక తప్పతోవ దొక్కిరి.

ఇట్లు తనకుమారుఁడు తప్పించుకొనిపోయెనని చక్రవర్తివిని మిక్కిలికోపించెను. తనయుని పలాయనములో మారువారు రహతూరులు సహాయులై రనితెలిసి యకారంగజీబుమరల మారువారు దేశముపైఁబడెను. దండయాత్రకుఁదోడుగ విశూచిజాడ్యము మారువారునంబ్రబలి పగతురకత్తులవారఁ బడకుండ మిగిలినవారిని దనపొట్టంబెట్టుకొనెను. ఎన్నికష్టములు వచ్చినను రహతూరులుమాత్రము లోఁబడలేదు. ఈనడుమజన్మంతసింగుకుమారుఁడగునజతుఁడుదినదినాభివృద్ధికొందుచుండెను. రహతూరులనేకులు వానియునికి వినుటయేగాని విగ్రహమెన్నఁడు జూచియెఱుంగమి ప్రభువుంజూడఁగోరి “మాయేలికం జూడకపోవుటచే నన్నయనీకృత నోటికి రుద్రుఁడుబు లేముగొవునతప్పక

చూడవలయు"నని ప్రార్థించిరి. అప్పుడు దుర్గాదాసుబాలకునిదెచ్చి రహతూరలకు జూపెను. అప్పటికి చాదాపుగనతనికి యుక్తవయసు వచ్చుటచే రహతూరు లాకుమారునకు చేనుగులు గుట్టములు ముత్యములు రత్నములు కానుకలిచ్చి మొగమున రాజలాంఛనమగు టీకానువేసియేలికగాసంగీకరించిరి. యుద్ధమప్పటికిముగియనందున రహతూరులు మరల సన్నద్ధులైరి. కుమారరాజు కయ్యముల నారితేరని వాడయ్యు తన జన్మవంశములకుఁ బ్రతిష్ఠ గలుగునట్లు పోరాడెను ఇతలో గలహము మిక్కిలి సంపడిగనున్నపుడె మీవారు ప్రభువగురాజసింగు మృతినొందుటయుఁ దొల్లి యక్కరును డయాళువై విడిచిన జయసింగు మీవారు గద్దెనెక్కుటయు సంభవించెను. జయసింగు యుద్ధమున సింహమై యోడినశత్రువులకుఁ గృపాళువై శ్లాఘ్యుడయ్యెను. ఆతని డయామయస్వభావమే డకు వాని కమితోపకారము చేసెను. చక్రవర్తిదక్షిణహిందూదేశములోఁ గొన్నియల్లరుల నడచుటకుఁ బోవడలఁచి రాజసాగమును బీడించుటకు, గాలముచాలక జయసింగుతో సంధిజేసికొనియెను. కాని యాసంధి చిరకాలము నిలువలేదు. తక్కిన రాజపుత్ర సన్ధానములన్నియు మొగలాయిల దాడిచేసెన్న రాని సిలుగులఁబడుచుండ మీవారుప్రభువు తన్నుగానట్లు కులుకుచునూరకుండఁగలఁడా! అందుచేతనతఁడు తనబంధువులకుదోడ్పడెను. ఈసంధిచెడిపోవుటకుతప్పవారిపై వీరు వీరిపై వారు మోపిరి. చక్రవర్తిద్రోహముజేసెనని జయసింగుపలికెను. జయసింగునీతిమాలినంధి తప్పెనని చక్రవర్తియనెను.

ఔరంగజేబు చిరకాలము బ్రతుకుటచే ననేక రాజపుత్రప్రభువుల మరణముఁజూచెను. ఈయుద్ధమిట్లుండగానే బాహుళాలియగు జయసింగులో కాంతరగతుడయ్యెను. వానికుమారుడగు రెండవయుమ్రామీ వారు సింహాసన మెక్కినను. అతఁడు సింహాసనమెక్కిన యేడుసంవత్సర

ములకు రాజస్థానమంతయు మహానందనమునమున నోలలాడు నా రంగజేబు చక్రవర్తి మృతినొందినవార్త తెలిసెను. ఔరంగజేబు క్రీస్తుశకము 1707 సం॥ మార్చినెలలో చనిపోయెను.

పీనులవిందగునావాతఁ వినియజిత్తుఁడుగుట్ట మెక్కి బాడుపురము బోయి మొగలాయిలం దఱిమిసింహాననమెక్కి తనతండ్రితాతలదర్బారులో కొలువుదీర్చెను. ఎదిరించిన తురకలలోఁ గొందఱునరకి కొందఱు జెరఁబెట్టి కొందఱుఁడరిమికొట్టి వారుకసిఁదీర్చుకొనిరి. తురకలు రాజపుత్రుల బారికిఁ దిక్కి బలముకొలఁదివరుగెత్తుచుతురక వేషములదీసివేసి బైరాగుల వాలకములు చాల్చి హరిగోవిందానీతా రామాయనిపలుకుచు బగటిపూటల బిచ్చమెత్తుకొనుచు రాత్తులు పోగలిగినంత దూరముపోవుచు వీలైనంతవరకు బ్రాణరక్షణముచేసికొనిరి. తురకలగురువులగు ముల్లాయి జపమాల తిప్పనపుడు మహమ్మదు పేరుమానిరామనామము స్మరించిరి. మంగళ్లను బ్రతిమాలి సొమ్మిచ్చి గడ్డములను గొరిగించుకొనిరి. రాజపుత్రులకు గడ్డములు లేకపోవుటచే తమగడ్డములుఁ జూచి తమ్ముతురకలుగ వాడు గుత్తింతురని భయపడి యట్లుచేసిరి

ఔరంగజేబు సనంతరము వాసికుమారుఁడు బహదూరుషా డిల్లీ చక్రవర్తి యయ్యెను. అతనికి నారంగజేబునకున్న దార్భ్యము లేనందున నదివఱ కే చక్రవర్తి పడనికష్టములతోఁడుపడవలసినచ్చె. రాజపుత్రులు మహారాష్ట్రులు సీకులు వానితండ్రివలనఁ గష్టములు పడివడి యీతని కాలమున రేగి రాజ్యమును ముక్కముక్కలుగఁ జీల్చినారంభించిరి. మొగలాయిపీరులు సౌఖ్యములు మరిగి బంగారుపల్లకులలోఁ గూర్చుండియుద్ధములకుఁ బోవనలవడి తొలుదొల్త బేబుతోఁ హిందూస్థానమునకు వచ్చి నతమపూర్వుల నెందుంబోలక పౌరుషహీనులైరి. బహదూరుషా కాలగతులెఱిగి యున్న చిక్కులకుఁదోడు రాజపుత్రులకుఁ గోపము తెప్పించినచోమరిన్ని బాములుబడివలసినదన్ననీతి యిట్టియోగమునవారను

భవించెడునకలస్వాతంత్ర్యములనువారికిచ్చి రాజస్థానముపై తనకుగల
యధికార మొకవిధముగా వదలుకొనెను. రాజస్థానములో మూడుము
ఖ్యసంస్థానములుండెను. అవి యంబరు మీనారు మారువారులు. అం
బరుప్రభువగు జయసింగు మీనారుప్రభువగు రెండవయువ్రామావార్వా
రునాయకుడగు నజితుడు మువ్వరొకచోటఁ జేరి ఢిల్లీతో నేవిధమైన
సంబంధములేకుండఁ జేసికొనవలయునని యొట్టుపెట్టుకొని యొడంబడిక
జేసికొనిరి. ఆ యొడంబడిక మరింత కట్టుదిట్టముగ నుండుటకుఁ దక్కిన
యిద్దరు ప్రభువులు మీనారు ఆడుపడుచులను వివాహముచేసికొని వా
రిసంతతులకే రాజ్యమిచ్చుట కొడంబడిరి.

ఈవిధముగా రాజపుత్రులకు మొగలాయీలకు నాశనకారణమైన
ముప్పదియేండ్ల యుద్ధముముగిసెను. ఔరంగజేబుతనముత్తతయగునగ్గు
రువలె రాజపుత్రుల నాదరించి వారితోడిసంబంధబాంధవ్యములు నిలు
పుకొన్నచో మొగలాయీ రాజ్యము మహారాష్ట్రులచేఁజిక్కి విపద్దశనొం
దకుండ యీ రాజపుత్రులు సంరక్షించియుండురుగదా! ఔరంగజేబు
రాజపుత్రసహాయములేమికుడిభుజముఁ గోల్పోయి మహారాష్ట్రులతో
బోరవలసివచ్చెనని చెప్పనచ్చును. రాజపుత్రులు జైల్లీనుండివిడిపోవుట
మొగలాయీలకే గాక యీ రాజపుత్రులకును నష్టచూపఁడించెను. వీరు
పురువిడిపోవుటచే మహారాష్ట్రులు ప్రబలిపీరిరువురఁ జెరియొకసారిసడంచి
రి. మీనారు రాజుల యాడుపడుచులను తక్కిన రెండుసంస్థాన ప్రభువు
లు పెండ్లియాడుటచే రాజపుత్రులలో రాజపుత్రులకే గద్దెయెక్కెడు
విషయమున బలుమారుకుటుంబ కలహములు గలిగెను. ఆవివాదములు
చక్కఁబెట్టు నెపమున మహారాష్ట్రులువచ్చి వారిరాజ్యము నాక్రమించు
చువచ్చిరి.

అజితుడు మారువారు చిరకాలముబరిపాలించెను. అతనిపాల
ననున్ని విధముల మెచ్చదగియుండెను; కానియొక్కవిషయమున నిందా

స్పదమైయుండెను. ఆనాటిరాజపుత్రులు కఠిలో దుర్గదాసుజనులకు మిక్కిలియిష్టుడు. ఔరంగజేబు చక్కవ ర్తి యావజ్జీవ మిద్దరిశత్రువులం గూల్చి బెంగగొనియుండెను. ఒకడు మహారాష్ట్రుడగుసివాజి; రెండవ వాడు రాజపుత్రుడగుదుర్గదాసు. ఆచక్కవతికీపిరి పేరులీశ్వర వేషులు ఆతఁడాయిద్దఱుపగతురచిత్తరువులు వ్రాయుచుని యొక చిత్రకారున కాజ్ఞాపించెనట. ఆచిత్రకారుడును వల్లెయని మంచముమీఁదబవ్వళించినస్థితిలో శివాజీచిత్తరువువ్రాసి, గుఱ్ఱమెక్కి తీరికలేమి దానిమీఁద నేయుండి యుద్ధములోరొట్టెలుతీనుచున్నస్థితిలోదుర్గదాసు చిత్తరువువ్రాసి చక్కవతికీసమర్పించెను. ఆరెండుపటములు కగ్గరఁబెట్టుకొని యాముసలిపాదుషాగుండెబాదుకొని యాపాడునివాజీనెట్టులై నబట్టుకొని గెలువగలనుగాని యీరాచకుక్క దుర్గదాసుచమాత్రమీజన్మమున పట్టుకొనగలనని ధైర్యములేదుగదా యని పలుకుచుండునట.

ఆదుర్గదాసేగదాయజతుని కాబూలునుండి సేమముగదెచ్చి జీవితమంతయు ధారవోసిపెంచివిలువిద్యనేర్పి రాజ్యమప్పగించినంరక్షించెను. అట్లు తండ్రికంటె నెక్కుడైన యాదుర్గదాసున కజితఁడు మహాదోహము చేసెను. ఇందుకే యారాజుచరిత్రము నిం దాస్పదమైనది. కొండెములు వినియో, యోర్వలేమికిలోబడియోయెందుచేతనో నజితుడువృద్ధుడగుదుర్గదాసును ధనమెల్లదోచుకొనినర్వభ్రష్టునిజేసి దేశమునుండి వెడలఁగొట్టెను. చరమదశలో దుఃఖభాజనుడైన యా మహావీరునకుమీవారు రాజగు రెండవయుమ్మా శరణమిచ్చి యువయ సాగరము చెంతనొక మేడఁగట్టించియందుంచిదినమునకైదువందలరూపాయలు బత్తెమిచ్చిపోషించిగౌరవించెను. ఒకమారు బహదూరుషాదుర్గదాసును బట్టితనకప్పగింపవలసినదని మీవారురాణాకు జాబువ్రాసెనట. కాని ధీరోదాత్తపురుషుడగు రాణా యట్టిదర్శయమున కొడంబడుట లేదని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

అజతుడు చాలకాలమునే యేలినపిదప 1730 సం॥న నొకనా రాటిత్రిబూందీరాజుల యాడుపడుచగునొకభార్యమందిరమునఁ బవ్వళించియుండగా నాదంపతులకు జన్మించినకొడుకులేముద్దగు రెండుజాములవేళమందిరముఁజొచ్చి తండ్రినివధించిరి. స్వహస్తములతోఁ దలఁడి నిజంపినవాఁడు రెండవకొడుకు. జ్యేష్ఠుఁడుతానుగద్దె నెక్కనలయునని దగ్గరనుండి తమ్మునిచేతఁ దండ్రిని చంపింపెను. అదురాత్మునినామధేయము అభీసింగు. ఈదుష్టార్యముజరిగినది మొదలుకొని మారువారు సంస్థానమున కభ్యుదయములేదని జనులుతలంచుచున్నారు.

రాణాసంగ్రామునికథ.

సంగ్రాముఁడు క్రీ, శ. 1716 వ సంవత్సరమునమీవారుసింహాసనమెక్కెను. పూర్వపురాజుల శౌర్యమునుజూపిన యుదయపూరు రాజులలో నితఁడే కడపటివాఁడు. అతఁడుధృఢఘనస్కుండనియు న్యాయప్రదాత యనియు నాడంబరము లేనివాఁడనియుఁ దెలుపుటకనేక కథలుగలవు. అతనికాలములోఁ బ్రజలుమహారాష్ట్రులవలన మొగలాయిలవల్ల బాధలులేక చాలనుఖపడిరి.

అతఁడు కడు బాలుఁడయియున్నయపుడతండ్రిమృతినొందుటచే దల్లిబాల్యకాలమున రాజ్యపాలనముఁజేసెను. యుక్తవయస్కుఁడయినపిదప నతఁడు రాజ్యభారమును బూని తల్లిపెత్తనమేమియు లేకుండ బాలించెను. ఒకమారు వానితల్లి యనవసరముగదనకుసంబంధములేని

వ్యవహారములలో జోక్యము కలుగఁజేసికొనఁగ నతఁడాయెకు నెంతో చమత్కారముగ బుద్ధిజెప్పెను. సంగ్రాముఁడు సర్వకాలసర్వావస్థల యందు మిక్కుటమగు మాతృభక్తింజూపి యామెయమగులఁ గన్నుల నద్దకొని విధేయుఁడయి యుండుటఁజేసికొడుకు తనపలుకులు వినకపోవునాయని తలంచి యామె యడుగరానికోరికల నడిగెను.

దేరియావదు పేరుగల యొకచిన్నసంస్థానముగలదు. ఆసంస్థాన ప్రభువుసంగ్రామమునకురక్తస్పర్శగలమట్టము. అతఁడుదుర్జయుఁడయి యుండ వానిసంస్థానమును సంగ్రాముఁడు తనయధీనము చేసికొనెను. రాణా చిన్నవాడయ్యి యుక్తాయుక్తము లెఱిగి పార్వావర్యములువిమర్శించి ప్రతికార్యమునేయుటఁజేసి సామంతరాజు లెవ్వరు దేరియావదు ప్రభువుపక్షమున రాణాను బ్రతిమాలరైరి. అట్లు రెండుసంవత్సరము లాప్రభువు రాణావారి దర్బారునకు దూరుఁడయి నానాబాధలు పడిపడి యెట్టకేల కేదోవిధమున రాజానుగ్రహము బడయ నిశ్చయింకొనెను. సంగ్రాముని తల్లియొద్ద నూడిగములునేయు పనికత్తియలలోఁ గొందఱి నాప్రభు వెఱుఁగును, అందుచే వారిం గలిసికొని యతఁడు వెలలేని నగలు వారికి బహుమానముగ నిచ్చెదనని వాగ్దానమునేసి రాణావారి తల్లితోఁ దనసంగతి మనవిచేయుచుని చెప్పి యామె కొకయజ్ఞీయును రెండులక్షలరూపాయలు కానుకగ నిచ్చునట్లుక పత్రమును వ్రాసి వారిచే నామెకుబంపెను. రాణాసంగ్రాముఁడు పూటపూట భోజనమునకుఁ బోవకముందు తల్లియున్న యంతఃపురమునకుఁ బోయి యామెకుఁ బాదాభివగదన మొనరించి సిమ్మట నారిగించుటకుఁ బోవుచుండును. ఒకనాఁడు సాయంకాలము రాణా యెప్పటియట్లు తల్లియడుగులకు మొక్కి భోజనమునకు వెడలఁదలఁచుచుండఁ దల్లి కొడుకు నొకకోరిక కోరెను. “కుమారా! దేరియావదు ప్రభువు నీచేతఁ దగినట్లు దండ్రింపఁబడియె, ఇప్పుడతఁడు పశ్చా

త్తాపము నొందుచున్నాడు. కృష్ణుర వానిసంస్థానము వానికిచ్చి నీ యనుగ్రహమునకుఁ బాతుని చేయఁగూడదా' యని యడిగి యామె తనకాప్రభువు వానిపక్షమున చెప్పినందున కిచ్చెనన్న రెండులక్షల రూపాయల మాటకూడ దాచక చెప్పి యెట్లయిన వాని ననుగ్రహించుమని బ్రతిమాలెను. ఆకోరిక విని రాణా విసుగుకొనక లేశము సం దేహింపక యట్లే చేయుదునని చెప్పెను. రాణా యేకార్యమును జేయదలచుకొన్నను వాగ్దానముచేసినపిదప నొకవారము గడపి తానిని వ్రాసి చర్యజరిగించుట మీవారులో వాడుకగ నుండెను. రాణా నాడు తల్లింటివాడుకలు విడిచి తాను తల్లిసమక్షముననుండి యావలకుఁ బోవకమునుపే దేరియావదుప్రభువును రాజ్యప్రతిష్ఠితునిఁ జేసి నట్లు శాసనము వ్రాయుమని చెప్పి రెండులక్షలరూపాయలు మాత్రము వానియొద్ద లంచము పుచ్చుకొనవద్దని యామెను బ్రతిమాలి వినయముతో మరల సమస్కరించి భోజనమునకు జనియె.

రాజమాత తన తెలివికి మిక్కిలి సంతసించుచు కొడుకుం బొగడుచుండెను. కాని మరునాడు సంగ్రాముఁ దెప్పటియట్లు తల్లికివందనము నేయుటకు రాడయ్యె. అట్లు నేయుటకుఁ గారణ మేమని తల్లి వత్సమానమంప నెప్పటికంటె నొకగడియముందు భోజనముచేసెనని యామెకుఁ దెలిపెను. పోనీ సాయంకాలము వచ్చునని యామె వేచియుండ నప్పుడును రాలేదు. ఆమెబిడ్డనురమ్మని ప్రేమాస్పదముగ మరల సందేశమంపెను. రాణా మునుపటికంటె వినయముగఁ బ్రత్యుత్తరమంపెను. కాని తానుమాత్రము మాతృదర్శనమునకుఁ బోవఁడయ్యె.

అంతట రాజమాత తనతప్పఁ దెలిసికొని దుఃఖితయయి మూడుతరములనుండి మీవారునకు మంత్రీగానుండి రాణాలకు హితోపదేశము జేయుచున్న ముఖ్యమంత్రిసలహా నడుగవలయునని వానిఁ దనకడకు రమ్మనియానలిచ్చెను. బుద్ధిశాలియగు నామహామంత్రీ

“రాజ్యాంగవిషయములను రాజావారితోఁడక్క మఱియెవ్వరితో నేను మాటలాడఁగూడదని నాకు రాజావాగు శాసించిరి. కావున నేను రాజుల” నని యామెకు నవినయముగ వత్కమానమంపెను. ఈప్రయత్నము విఫలమగుటయు నామె తనకు శక్యమయిన యత్నములన్నియుఁ జేసె. ఎన్ని చేసినను గొడుకుదర్శనము గాడయ్యె అప్పుడు కోపము హెచ్చజొచ్చెను. పనికితైలెదుట నిలువఁబడుటకు వీలులేక పోయె. తుదకామె యన్నముదిరుట మామకొని యెవరికిఁగానఁబడక విలపింపఁ జొచ్చెను. అప్పటికయినఁగుమారుఁడు లక్ష్యము సేయఁడయ్యె ఎట్టకేల కామె దేశము విడిచి గంగాయాత్రకుఁ బోదునని గొడుకునకుఁ జెప్పిపుచ్చెను. వెంటనే కుమారుఁడు తల్లి ప్రయాణమున రవంతయు కష్టపడుకుండునట్లు కావలసినన్ని సదుపాయములు జేసి వలయు పరివారమిచ్చి కోరినధనమిచ్చి వెళ్ళుమని వత్కమానమంపెను. ప్రయాణసమయమునఁ బల్లకియంతఃపురమునొద్ద సిద్ధముగానుండునప్పుడయినఁ దన్ను సాగనంపుటకు గడసారి తనకొడుకు తనయొద్దకు వచ్చునని యామె యూహించియుండెను. గడుసరియయిన యామెకొడుకు సందేశములతో నె వెళ్ళబుచ్చెనుగాని యప్పుడయిన తల్లికంటికగువడ డయ్యె. అన్నివిధముల నిరాశఁజెంది సిగ్గుపడి యారాజమాత నల్లని గంగానదిజలములయిన నార్ప లేనిహృదయసంతాపముతోఁ బల్లకినెక్కి పయనమయి పోయెను.

పోవుచు నామెమాగఁమధ్యమున నంబరుపట్టణమున నొక పూట విడియ నాదేశపురాజగు జయసింగు భక్తిపంపున నామెదర్శనము జేయవచ్చెను. అంబరురాజు మీవారురాజు బావమఱిందు లగుటచే జయసింగు బాంధవ్యముచేతను భక్తిచేతను రాజమాతంగనుఁ గొని తాను క్రొత్తగా కట్టిన జయపుర మనుమహానగరమును జూచి పొమ్మని యామెను బ్రోత్సహింపఁ బోయెను. యువచార

ములుచేసి యెంతకు నామె సమ్మతింపకపోవుటచే నామె యెక్కినపల్లకిదండె తనభుజముపై బెట్టుకొని కొండొకమోసి తనభక్తిజూపెను. ఈయువచారమునకు రాజమాత మిక్కిలి సంతసించి జయసింగు తనయింటిగుట్టు వెళ్ళబోసికొనవలసినంత యాహ్లాదముగాకున్నను తన మొర వినువారు మఱివ్వరు లేమి యాతనితో దనహృదయతాప మెఱిగించెను. అతఁడును విని యామె దుస్థితినిగూర్చి విచారించి కొడుకునకు నామెకు మధ్యవర్తియయియుండి పొత్తునేయుటకుఁ బూనుకొనియె.

రాజమాత సరేయని తీర్థయాత్ర బెల్ల నేవించి మరల వచ్చునప్పు డంబరుపట్టణమునకు రాగా జయసింగు తనమాట నిలుపుకొనుటకు నామెతో నుదయపురమునకుఁ బోవఁ దలచి తగుపరివారముతో బయలుదేరెను. తల్లి జయసింగును వెంటబెట్టుకొని వచ్చుట విని సంగ్రాముఁడు వారియుద్దేశ మెఱిగి గృహచ్ఛిద్రముల విషయమున నొకరిచేతఁ జెప్పించుకొనఁ దగునాయని సపరివారముగ పురమువెడలి తల్లికెదురుగఁ బోయెను. పోయి జయసింగు విడిసియున్న తావునకుఁ బోక తల్లి యున్న నెలవునకుఁ బోయి తనరాక నామెకెఱిగించి దర్శనముచేసి వెనుకటియట్ల ఓననలువడసి యామె నభ్యంతర మందిరమునకుఁ దోడుకొనివచ్చెను. ఆమె నింట విడియించినపిదప వెండియు నతఁడు బయలుదేరి జయసింగువద్దకుఁజని వానిని సగౌరవముగఁ బురికిం దోడితెచ్చెను. ఆహాటితోఁ గొడుకునకుఁ దల్లికి మనస్పర్థ లంత రించెను. గృహచ్ఛిద్రములు వచ్చినప్పుడు జనులు తమయింటిగుట్టు పరు లెఱుంగకుండ కార్యములు చక్కఁజేసికొనుట కడులెస్స యని యతఁడు పలుమారు ప్రిజల కుపదేశించుచుండును.

ఆతనిపాలనమునమీవారుసంస్థానము క్రమక్రమముగక్షీణదశ నొందుచున్న మొగలాయిరాజ్యముతోఁ గయ్యముకుఁ గాలుద్రువ్వక

యుదాసీనముగా నుండెను. ఇట్లనియతఁ డెవ్వరితోడ యుద్ధములు చేయలేదని మనము తలంపరాదు. అతఁడు పదునెనిమిది యుద్ధములు చేసెను. అన్నియు స్వదేశసంరక్షణము నిమిత్తమేచేసెను. తనసాటి రాజులగు మారువారుప్రభువగు నబతుఁడు, అందరరాజగు జయసింగు మొగలాయిల చొరబల్యముకనిపెట్టి యదేనండని క్రొత్తనేలలు కొన్ని కలుపుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండఁగా సంగ్రాముఁడు పరరాజ్యములు గలుపుకొనుటమాట దేవుఁడెఱుఁగు. తనరాజ్యములో నున్న ప్రజలు కుడువఁగూడు కట్టబట్ట గలిగి నుజించిన నంతెచాలునని యావజ్జీవము ప్రజాసౌఖ్యము నిమిత్తమే పాటపడెను.

ఒకనాఁడతఁ డప్పుడే భోజనమునకుఁ గూర్చుండెను. నకలపదార్థములు బంగరపర్యేరములలో వడ్డింపఁబడి సిద్ధముగ నుండెను. అప్పుడొకపజరినుఁడు పరుగుపరుగున వగర్చుకొనుచు వచ్చి “స్వామీ! మాళవదేశమునుండి కొండఱు తురకబంట్లు మనగ్రామములోఁ గొన్నిటి పైఁబడి దోచుకొని పరశురామవీరిఁ జేసి స్త్రీల పురుషులపశువులజెరఁబట్టుకొని పోవుచున్నారు” అని విన్నవించెను. అప్పులుకులు చెవులంబడుటయు సంగ్రాముఁడు సిద్ధాన్న మొకకబళమయిన భుజింపక దిగ్గున లేచి రణభేరి మ్రోయించి దుర్భేద్యమగుతనకవచముఁదెమ్మనినేవకుల కాజ్ఞాపించెను. రణదుందుభుల మ్రోత విసబడినతోడనేకవచధరులయి మహాశూరులయిన రాజపుత్రులు వందలకొలంది రాజమందిరద్వారములకడ నిలిచి మేముపోవలసినతావెద్ది ఒక్కపరుగునఁబోయెదము. నెలవిండని యడుగజొచ్చిరి. పోవలసిన తావుమాళవదేశమనియు వైరియైనవాబనియు వినినతోడనే యాజోదులు “స్వామీ! గడ్డిపోచవంటిమాళవేందునినిమిఁదికి దేవరవారు స్వయముగఁ రాఁదగదు. మేము మీనమిగ్గునబంట్లము. మమ్ముఁబంపుఁ డొక్కనిమునమునగెలిచివచ్చెద” మని పీరాలాపపూర్వకముగ పోడికొనిరి. అపోడికొనిమిఁదొడఁగిపోకకు

నమ్మిందితాను బలవంతముమీద రాజధానిలో నుండనియ్యకొనెను

అజ్ఞోదులు వెడలిన సంతసేపటికిరోగముచే నవయవపాటవము దప్పిన బడుగుమేనిపురుషుడొకడు రాజదర్శనమునకు నచ్చి తక్కిన జ్ఞోదుల సంపినట్ల తన్ను గూడఁబగతురమీది కంపుమని ప్రార్థించెను. అతఁడుకనోరు దేశపుప్రభువగు సామంతరాజు. రాణావారి రణమందుభి మోసినప్ప డతఁడు జ్వరప్రీడితుడయి కడలి రాజులకపోవుటచేసంత యాలస్యముగ రావలసి వచ్చెను. దేశాభిమానము రాజభక్తి వానిహృ దయమున మిక్కుటముగ నుడుటచే నతఁడు కడురోగప్రీడితుడయ్యి నమరమునకుఁబోవనమకట్టి రాణావారియత్తురు వేమనియడిగెను. రాణా వానింజూచి దయఁదలఁచి “నీవింటికిఁబోయి పండుకొని మందుఁదినుమ ని నాయత్తురు” వని చెప్పెను. ఆమాట లాశూరుని కపథ్యము లగుట చే నతఁడు రాజుమాట పెడచెవింబెట్టి మరల నింటికిఁబోవ గుఱుమెక్కి బయలుదేరి వెనుకటిసేన మాళవసేనతో గలియునప్పటి కాతావు జేరి రణమొనరించెను. తురకసేనలో జచ్చినవా రెక్కువ బ్రతికినవారు త క్కువ. మీవారు రాజసామంతులుసంపూర్ణ విజయము నొంది మెర సిరి కాని కనోరు రాజకుటుంబమునకు మాత్రచూదినము దుర్దినము. ఏలయన రోగప్రీడితుడగు నారాజు వీరస్వర్గమధిష్టించెను సింహకిశోర మువంటి వానినందనుఁడు తీవ్రమయినగాయము నొంది బాధపడెను.

ప్రతిదినము దర్బారు ముగిసినతోడనే కొలువవచ్చిన సామంత రాజులకు దప్పక తాంబూలము లిచ్చుటయు నందు మిక్కిలి గౌరవ నేయులయి సంస్థానమున కుపకారముజేసిన మహావీరులకు రాణావారు స్వయముగనే వానిని యిచ్చుటయుఁ జిరకాలమునుండి మాదివా ణమున మరియుదగ నుండెను. కనోరుప్రభువుల కుటుంబ మదివఱకు రాణావారి స్వహస్తమునుండి తాంబూల మందుకొను గౌరవమునెన్న టు పొందలేదు. ఈయుద్ధ మయినపిదప సంగ్రాముఁ డాకుటుంబమున

కట్టిగౌరవము గలిగించి యాచిన్ని కుమారునకు తాంబూల మిచ్చెను. అదిచూచి తక్కినరాజు లీనుజెండక కనోరుప్రభువురోగపీడితుడయ్యు నొడలు దాచుకొనక చూపినశౌర్యమునకు వానికొడుకు గాయముల చే బడినబాములకు నీగౌరవ ముచితమేమని తలచి సంతసించిరి.

సామంతులకు సంగ్రామునియం దెంతగౌరవము గలదో సామంతులమీద సంగ్రామునకు సంతప్రేమగలదు ఒకసారి చందావతు వంశప్రభువయిన సలుంబ్రాయనుశూరుడు రాణాచేతనియకుండయిమా శవదేశమునకు సైన్యముం దోడ్కొనిపోయి యచ్చట పగతురం జయించి విజయభేరిభాంకరణములతో మరల నుదయపురమునకు వచ్చి ముందుగా రాణావారిదర్శనము నేయకయే స్వకుటుంబమును జూచుట కింటికిబోయెను ఇది సందుగ జేసికొని సలుంబ్రాపయి కిట్టనివాండ్రు కొందఱు రాణాయొద్దకుబోయి యిట్లని కొండెములు చెప్పిరి “స్వామీ సలుంబ్రాను మీరు నమ్మకగూడదు. ఎల్లప్పుడతనిమీద నొకకన్న వేసియే యుండవలయును అతడు ఢిల్లీచక్రవర్తితోనో లేక మనయితర శత్రువులతోనో తప్పక కుట్రచేయుచుండవలయును కానిచో నేల మునుముందు మీదర్శనము చేయకుండ నాలుబిత్తలంజూడదలచును? పెండ్లాము బిడ్డలెక్కడయిన బారిపోదురా? మీరు వేయిచెప్పడి నూరుచెప్పడి ఇతడుమీమీదతిరుగుబాటు చేయుటకయి తానువచ్చునప్పటికి స్వపక్షమువారి నింటనుండుమని వారిగలిసికొనుటకు బోయి యుండును.”

అనివలికిన కొండెగాని వాక్యములు సంగ్రాము డెప్పటిశాంతముతో గొనముట్ట విని చిరునవ్వునవ్వి “నాసామంతులెవ్వరునన్ను బగతుర కప్పగింపరు. సలుంబ్రాకు గలరాజభక్తిని మనము వేర పరీక్షింపనక్కరలేదు. కాని నీవంటివాని యనుమానముదీర్చుటకయి నే నిప్పుడ దర్బారునకు రమ్మని వానికి వత్తమాన మంపెదచూడు”

మని వెంటనే తన్ని మిత్తము సేవకుల సంపెను ఈనడుమ నలుంబ్రా తన సైన్యమును విడగొట్టి సైనికుల గృహములకంపితనస్థానమున కరిగి యంతిపురిజొచ్చి తనరాక కెదురుచూచుచుండిన భార్యలను బిడ్డలను బంధువులను పరిజనులను జూచుటకయి లోనడుగిడుచుండ నంత లో నొక సేవకుడు వచ్చి యొకయుత్తరము చేతికిచ్చి రాణావారు మిమ్మున్నవారి నున్నట్టుగ రమ్మని యానతిచ్చినారని చెప్పెను. పాపము నలుంబ్రా తిన్నగా లోని కరుగనయిన లేదు. బిడ్డలముద్దాడలేదు. భార్యల బలుకరింపలేదు. సేవకులవందనము నందుకొనలేదు అయినను రాజశాసనము జూచినతోడనే దానిం గన్నులనద్దకొని గుట్టముదెప్పించుకొని దానినెక్కి రాజదర్శనముకయి యదయపురము నకుఁబోయెను.

అప్పుడే యుద్ధముచేసి యింటిపయి మనసుబార స్వకుటుంబమును జూడవచ్చిన వీరుని నిలువసీయక మరల రాణా గొంపోయినందునకు పురజనులు సంతఃపురజనులుగూడ విచారించిరి. ఆవీరుడుదయపురమువచ్చునప్పటికి వానివిడిదికయి యేర్పటచిన గృహములో వంటలులేవు సేవకులు లేరు. ఆతఁడాశ్చర్యపడి యట్లుండుటకు గారణమేమని వితర్కించుచుండ నంతలో రాజసేవకులు మందలు మందలుగ వచ్చిరి కొందఱు గుట్టములకు దాణాపెట్టిరి కొందఱు పాన్పులమర్చిరి కొందఱు పలు పిండివంటలతో నిండిన వంటకముల రాజుగారివంటలోనుండి తెచ్చి నలుంబ్రాకు బరిజనులకు నారగింప బెట్టిరి మరునాడుదయమున నలుంబ్రా రాణాదర్శనము చేయ నతఁడు వానిని మునుపటికంటె నెక్కువగౌరవమున నాదరించెను.

రాజదర్శన మయినపిదప నలుంబ్రా సెలవువడసి మరల నింటికి బోవునపుడు రాణా వానిసాటివారి కందరకు నిచ్చునగలు గుట్టములు మొదలగునవి బహుమాన మిచ్చుటయెగాక కొన్నిభూములు

గూడ వానికి దానమియ్యదలచెను నలుంబా తనకెన్నడులేని భూదానమిచ్చుటకు గారణమేమని యడిగి రానాచేత గారణముల నెఱిగి యిట్లుని పలికెను. “అయ్యా! ఈభూములు కష్టార్జితములు గావు కాన నాకక్కరలేదు బుట్టిపోయినను నేనిల్లు కడలగూడని యసమయమున నన్ను మీరు పిలుపించితిరి. అయినను మీశాసనము తలదాల్చి నేనువచ్చితిని. ఇంతమాత్రమునకు నేనుభూములు బహుమానము బడయుటకు దగను. దేవరవారు నిజముగానీ సేపకనిననుగ్రహింప దలతురేని కోరుకొనుటకు నాకు సెలవొనంగుదురేని యొకకోరిక కోరెద నాకు మాయములువద్దు అగ్రహారములువద్దు. రానావారికివంశిన పంటలోనొం డిపదార్థములనుభుజించుటరాజపుత్రులకుమిక్కిలిగౌరవముగావున దేవరవారికముందు నన్నుగాని నావంశస్థులనుగాని రాజకార్యములమీద నుదయపురము నకుబిలుపించునపుడెల్ల మాకు వేరువంటకముల జేయింపక మియింట మినిమిత్తమువంశినవంటకములనే యినినము పంపినట్లే పంపినన్ను గౌరవించి యనుగ్రహింపవలయునని ప్రార్థించుచున్నాడ

ఈకోరిక సంగ్రాముడు నిర్విచారముగ వానికొసగెను. చందావతుల కామర్యాద మొన్న మొన్నటివఱకు జరిగెను రానా తన సౌఖ్యముకై న లెక్కసేయక తనకుం బరమాప్తులగు చందావతులకు దనమాట బోటుపోకుండ నెల్లవస్తువులశ్రద్ధతోనొసగుచుండెను తన పూర్వులు పలుమారుధనముచాలక యిక్కట్లులుపడుట పెద్దలవలనని ని సంగ్రాముడువ్యయముఁదగ్గించవలయుననిచాలప్రయత్నించికొన్ని యేర్పాటులఁజేసెను. సంస్థానమునందుఁగలపత్రిగ్రామమువల్ల రావలసిన సొమ్మింతయని యేర్పాటుచేసికొని యాసొమ్మనసూలుచేసిపంపుట కొకయధికారి నేర్పరచి యొక్కొక గ్రామపులిస్తానొక్కొక కర్షుకింద నుపయోగించుచువచ్చెను. అనఁగా నొకయూరిమీద వచ్చినశిస్తు తన భోజనమునిమిత్తముననుకొని మిగిలినదానిని గ్రామముమీదఁబెట్టి రాష్ట్రమునిమిత్తము

వేరొక్కవల్లెశిస్తు బట్టలనిమిత్తమునుపయోగించెను. భోజనమునకుఁజూ
లనిపక్షమున కర్చుతగించుకొనునేగానిమఱియొక గ్రామపుశిస్తునందుకు
వినియోగింపఁడు. ఒకసారి మరచియోయశ్రద్ధచేతనో సంగ్రాముఁడు
తనగ్రామములలో నొకదాని నొకనికి దానమిచ్చెను. ఇచ్చినపిదపనొక
నాఁడు రాణా భోజనమునద్దగూర్చుండిపెరుగన్నము కలుపుకొని చిర
కాలమునుండి పెరుగులో చక్కెరగలుపుకొని తినుట కలవాటుపడుట
చే నదియేలవేయలేదని వంటవాని నడుగ నతఁడు వినయముతోనిట్లు
నియె “దేవా! పంచదారనిమిత్త మేర్పడినగ్రామముమీరెవరికో దాన
మిచ్చిరట. అందుచేత మీకు చక్కెరలేదని మంత్రిగారు మీతో
మరచిచేయుచున్నారు” ఆపలుకులువిని రాణా “నిజమే యతని లోప
ములే”దని చక్కెర లేకయే భుజించి పోయెను.

సామంతరాజు లండఱిలో సంగ్రాముఁడుకోఁపేరియోసంస్థానప్ర
భువుమీద నెంతయు ననురాగము గలిగియుండెను. రాణాయొద్దనతని
చనువులు మెండగుటచే నతఁడొకసారి దర్శనముచేసి యిట్లునియె “స్వా
మీ! మనపూర్వులుధరించినల్లెప్రాతఃఫక్కిగాదుస్తులుధరించుచున్నా
రు అవి యండముగను లేవు చాలుటయునులేదు. ఆమాదిరి మార్చి
పొడవు నిడివియుగల నంగీలుదొడిగికొనిన తీవియు సౌఖ్యముఁజేకూగు
ను. ముందుగా మీరుకొత్తమాదిరి దుస్తులుతొడుగుదు రేనిమేమం
దరము మీమాగఁము ననుసరింతుము కావుననట్లునేయవలయు”నని
వేడుకొనుటయు రాణా వానిపలుకులు శ్రద్ధగ నాలకించి యట్లేచే
యుదు పొమ్మని యానతిచ్చె. రాణా చేసినవాగ్దానము వినియానాడు
మొదలు మీవారుదర్బారులలోనిసామంతులుతక్కినదర్బారులలోని
సామంతులల్లె పలువన్నెలదుస్తులు దాల్చి కులుకవచ్చుననినమ్మియిం
టికిబోయిరి. పోయిన కొంతసేపటికి రాణాకడనుండి యొకదూత వ
చ్చి “అయ్యా! మీగ్రామముల రెంటిని రాణావారు కలుపుకొని”రని

చెప్పిపోయెను. రానాయటిపని చేయుటకుఁ దనయొనరించిన నేరమేమియు యుండునాయని యాసామంతుఁడు తలపగులునట్లెంతవిచారించిననువానికిఁ బొడఁగట్టకయ్యె కారణములేక రానా పిచ్చకోపముతో నిట్టి పనులు చేయువాఁడు కాడని గ్రహించి తక్షణమే ప్రయాణముయితఁడు కారణమును దెలిసికొనుటకు రానావారినిన్నిధికిబోయి “మహాప్రభూ! మీకింత యనుగ్రహము తప్పదుకు నేనేమి నేరముచేసితిని నెలవిం”డని బ్రతిమాలెను అప్పుడతనికి రానాయుట్లనియె. “ఓయీ నేర మేమియుఁ జేయలేదు సీగ్రామమును మేము గలుపుకొనుటకు గారణమిది నేను నాలెక్కలుతోఁగించి చూచుకొనగా నాకు వచ్చెడు ప్రతిపాదమును నేనో కర్చునిమిత్తమేర్పాటుచేయబడియున్నదనియు ధనమేమియు నిలువలేదనియు దేలినది నీవు చెప్పినదుస్తులకు ధనము చాలవ్యయమగును అవి కుట్టించుట మానుకొంద మన్ననాకుం బరమాప్తుఁడవయిన నీవు చిన్నబుచ్చుకొందువు నిన్ను చిన్నబుచ్చుట కిష్టము లేదు అప్పుచేసి దుస్తులు కుట్టించుకొనుట కిష్టములేదు కావున కొత్తగా కుట్టించు దుస్తునిమిత్తము మాకు దగులుకర్చులకొనుట మీగ్రామమును గలుపుకొన దలంచితి” కోటేరియోప్రభువు రానావాక్యమును నాలకించి నిష్కారముగ గౌరవితో తలగోకికొంటినని విచారించి “దర్బారుదుస్తులు మార్చనక్కరలేదు మహాప్రభూ” యని యేలికను వేడుకొని యెన్నడటువంటి సలహాలు చెప్పరాడదని నోటికి బుద్ధిచెప్పుకొని రాజుచేత ననుగ్రహింపబడి యింటికిబోయెను

సంగ్రామఁడు క్రీ శ 1734 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను అనంతరము మీనవారు సింహాసనమును దుర్బలు లధిష్ఠించుటచే నది తొల్లింటిగౌరవము నిలుపుకొనలేక మహారాష్ట్రులవండ్లయాత్రల పాలయి క్రమక్రమముగ క్షీణింపకు వచ్చెను.

అజితుని కొడుకుల కథ

మారువారు దేశప్రభువగు జతునిగుఱించియొకకథగలదు. అ
 తడు ఛోహణవంశజాతియగు నొక రాజకన్యను వివాహమాడదలచి
 పయనమైపోవుచుండ మార్గమధ్యమునవానికి రెండుసింగములగపడియె
 నట అందొకటి నిద్రించుచుండెనట రెండవదిమేల్కొని యుండెన
 ట ఆశకునఫలమేమని యారాజు తనజ్యోతిష్కునకుగగా నతడిల్లనిచె
 ప్పెనట “రాజా! నీవువివాహముకాజోవు కాంతవలన నీకిరువురు కొ
 డుకులు పుట్టుదురుఅందొకడు మహాబాహుశాలియగు. రెండవవాడు
 నిదురపోతు పలికిమాలినవాడునగు ఇదియే శకునఫలము” అసిద్ధాంతి
 యన్నటె యజితునికిద్దఱు కొడుకులుపుట్టిరి పెద్దవానిపేరభయసింగు
 రెండవవాని నామము భక్తసింగు ఈకనిష్ఠుడే తండ్రిని గడతేర్చినపా
 పకర్ముడు అజితుని ఘోరమరణమును విని జరులు హాహాకారములు
 చేసి యెంతో దుఃఖించిరి ఈదారుణము పాలై నందుకేగాక య
 జితుని కొడుకుజనులు విచారింపవలసినమేలుగుణములతనియందుకొన్ని
 యున్నవి అజితుడు బలాధ్యుడు కావున తనకును తండ్రికిని బరమ
 శత్రువై మహాపకారములజేసిన యారంగజేబు మృతినొందినతోడనే
 వానికొడుకులను బలుచిక్కులుపెట్టి కొంతదేశమువారియొద్దనుండి సం
 గ్రహించెను పిన్న నాడుతన్ను సంరక్షించిన దుర్గదాసువిషయమునకృ
 తఘ్నుడయ్యెనను కళంకముతప్ప వానియందు మఱేలోపములేదు. అ
 జితుని పట్టపు దేవులు సహగమనము చేయదలంచిరి ఆఫని చేయవలద
 ని ఛోహణరాజపుత్రికను బలువురు వేడిరి ఆమెయే తండ్రింజంపిన
 భక్తసింగుతల్లి ఎంతవేడిన నామె తనపని మానక యిట్లనియె నేను
 భక్తప్రకృతు నిదురించుచుండ నిద్రిలోబాడువబడినయాయన దేహ

మునుండి ప్రవహించు కొన్నెత్తురులు నన్ను మేల్కొల్పెను కన్నతం
 డ్రియనక ప్రక్కను బవ్వలించినతల్లిని నన్నైన జూడక మాముద్దుల
 బిడ్డఁడు భక్తుడే యాయతిఘోరముచేసెను అనుచుండ భక్తుడుచిన్న
 బాబాకటివ్రాసి “నేకొక్కడనచంపలేదుతండ్రింజంపుమని మాయన్న
 నన్నుంబురికొల్పె అతనిస్వహస్తముతో వ్రాసినయుత్తర మిదిగోచూ
 డుండని గుంపుగూడిన సామంతులమీద సారవై చెను ఆయుత్తరమును
 జూపినపిదప నారాజి “యీకొడుగు నమ్ముకొనియా నన్ను బ్రతుకమ
 నుచున్నాడు చాలుచాలు నాకొడుకుల యింటనుంటకంటె నీమంట
 పాలగుటయే నా కెక్కువసుఖ” మని పలికి సహగమనముచేసెను.

తండ్రింజంపించి గద్దెయొక్కనాడన మాట మరచితిమా యభ
 యసింగు మారువారుబ్రభువులలో నగ్రిగణ్బుడని చెప్పవచ్చును అ
 తఁడు కదలక కదలక యొకసారి విజృంభించిలేచెనో శూరులను దలత
 న్నిన శూరుడై మెరుయువాడు ఆకాలమున రాజస్థానమునందంతట
 వానింబోలిన విలుకాడు పోటుమానిసి మఱియొకడులేడు ఆకారణము
 న నతనికి మిక్కిలి గర్వముకలదు ఈగర్వముచేతనేయతడొకసారియొ
 కగొప్పప్రమాదమును జేసెను. ఈతడు తనకుమార్తెను అంబరురాజు
 కచ్చావంశస్థుడనగు జయసింగునకిచ్చి వివాహముచేసెను ఈకచ్చావం
 శస్థులు తక్కిన రాజపుత్రులవలె యుద్ధమునందంతవండిమగలుగారు
 అందుముఖ్యముగా జయసింగు యుద్ధపరాజ్ఞులుడై కత్తులమీదకం
 టె చదరంగపు కత్తులమీద నెక్కువ యాసక్తిగలిగి కాలముపుచ్చు
 చుండును ఆందుచే తభయసింగు డిల్లీచక్రవర్తి సభలో నైననునరే
 తనయల్లునిపరిహాసముచేయుచువచ్చె ఒకనాడుచక్రవర్తియు గొం
 దలు సామంతులు నల్లుడుగూర్చుండ నభయసింగుపరిహాసార్థకముగా
 జయసింగుతో ముమ్మలలోకులు కచ్చావంశమున జన్మించిన అదికచ్చావంశమున

కస్వా యనఁగా గడ్డి. గడ్డి పోచ లెట్టిపోటులఁబాడుచునోమికత్తులు నట్టిపోటులే పోడుచును.” అనెను.

ఈయెంతాళిమాటలు విని జయసింగు మనసునం గోధముఁ బూని యదనువచ్చినప్పుడుమామగారిపైఁ బగదీర్చుకొనఁదలంచెను. జయసింగు యుద్ధములలో గొప్పజోడుకాకపోయిననుఁ బగతురనెట్లో కడతేర్చి తనకార్యము చేసికొనుటలోఁ గడుదిట్టరి. కాబట్టి మామ పైఁగల యక్కనుఁదీర్చుకొనుట కతఁడు చక్రవర్తిఁకొలుపులోనున్న యొకయుద్యోగస్థునితోఁ గుట్రలుపన్ని యరను వెదకుచుండెను. అటు లుండ నొకనాఁడు చక్రవర్తిఁ కొలువులో మంత్రిలు సామంతులు మొదలగువారనేకులుండజయసింగునభయసింగునక్కడకువచ్చిరి. జయ సింగుతోఁ గలసి కుట్రలుపన్నిన యుద్యోగస్థుఁ డభయసింగుయొక్క సామునేర్పులు బంటుతనము మొరలగునవి మితిమీరినట్లు మెచ్చుకొనుచుఁ జక్రవర్తిఁ చెప్పుకు వినఁబడునట్లు పొగడ నారంభించెను.

ఆపలుకులువిని చక్రవర్తిఁభయసింగు వంకఁజూచి “అవును నీనేర్పునుగుఱించి నేనును బలుమాఱు వినియున్నాఁడ” నని హెచ్చరింప నభయసింగు “చిత్తము, దానికిందగు సమయము వచ్చినపుడు నాప్రజ్ఞ కనఁబడు” నని యుత్తరము చెప్పెను. అనవుడు జయసింగు నిమిత్తుఁడగు నుద్యోగస్థుఁడు చక్రవర్తితో “నితఁ డొక్కయేటను దున్నపోతుమెడఁ దెగవేయఁగలఁడట. ఏలినవారెప్పుడైన నిది విన్నారా” యని యడుగఁ జక్రవర్తి “యోహో! యట్లయిన నాచిత్రముఁ జూడవలసినదే. సత్వరమే యొకదున్నపోతుం దెప్పింపు” డని యానతిచ్చెను. తోడనేయొక కాటుదున్నపోతును నేవకులుదెచ్చి యెట్టయెదుట నిలిపిరి. అది రాకమునుపె భయసింగు బిడ్డమునుదూసి మెఱపుఁ దీఁగెలాగునఁ ద్రిప్పుచు నట్టహాసము జేయుచుండ మంత్రిసామంతప్రభృతులు చక్రవర్తియు వాని భుజాదర్శముఁజూడ నెంతయు

నుబలాటవడిరి. నడగొండవంటి యాకాతెనమును నేవకులు గొని తేర
గానింజూచిన తోడనే దుర్నిరీక్ష్యముయిన యభయసింగుమోము
వెలవెలఁబోయెను.

ఆయెనుఁబోతుసామాన్యపు తెనుబోతు కాదు. జయసింగు
వానిమిత్రుఁడు గలసియోచించి మిక్కిలి పొగఁజెక్కిన దున్నందెప్పిం
చి యది తెగబలిసిపోవునటకు మొలలోతు గడ్డిలో మేఱిరి. చక్రవ
ర్తి సమ్మఖమున కది వచ్చునప్పటికి దానిమెడ ప్రపంచమునం దేబ
లాధ్యుఁడైన నెంతపదునకత్తితోనైన తానొక్కయేటుతోఁ గాదుగ
దా పదియేటుల నయిన దెగనేయుటకు వీలులేనంత దిట్టముగ బలిసి
యుండెను. అందుచేఁ దప్పక మామకుఁ బరాభవము జరుగునని
జయసింగు నిశ్చయించుకొని యుండెను. అభయసింగు దానినొక్క
సారి తేరిపారఁజూచి చక్రవర్తితో “నేనొకసారి నాగదిలోనికిఁ బో
వుటకు సెలవీయ వేఁడెద”నని యడుగనతఁడు దానికంగీకరించెను. అ
భయసింగు గదిలోనికింజని నల్లమందు ముద్దఁదీసి సాధారణముగా
తానుపుచ్చుకొను మోతాదుకన్న రెండురెట్లెక్కువపుచ్చుకొని కన్నులు
జ్యోతులవలెనెఱ్ఱఁబడ నుగ్రమూర్తియై యీవలకు వచ్చి చేరియున్న
సభికులనందఱవంక నొకసారి కలియఁజూచి దానికంతకుఁ గారకుఁడు
తనయల్లుఁడే యని గ్రహించి తెప్పవాల్చి కాతని నొకనిముసముచూచి
పిమ్మట చక్రవర్తివంకఁ తనదృష్టులు నిగుడ్చెను. జయసింగు మామ
జూచినచూపులలోగీడు శంకించి చక్రవర్తి కిట్లనియె. “దేవా! రా
జపుత్రు లవమానము పడినప్పుడు మీదు మిక్కిలి నల్లమందు మద్ద
తు పుచ్చుకొన్నపుడు పిచ్చివారలయి యెదుట నెంతవారున్నను లె
క్కనేయక పరాభవకారణులగువారలపైఁ బడుదురు. కావున మీరిట
నుండి తొలఁగిపొండు” అట్లుజయసింగు మాట్లాడుచుండఁగానే యభ
యసింగు పట్టాభిషేకమునకును నేతలుంబట్టి బిల్లిబిల్లి దొప్పుకొనుచు జంతు

వునుడాసెను. సభాసదుల కన్నులు చీకట్లు గ్రమ్మెను. పిడుగువంటివ
ప్పుడు చెవులకు వినబడియె. కొన్నెత్తురులునేగారె. సభాసదులు
కన్నులుదెరచిచూచునప్పటికి దున్నపోతు తల నేలబడియుండె. ఆదె
బృచే నలసి యభయసింగును జంతువు ప్రక్కను నేలం బడియుండె.
అందఱు బహువిధంబు సభయసింగుదోర్చలముఁ గొనియాడిరి. జ
యసింగును వానిమిత్రుఁడు తమ యక్కసుఁదీరలేకని లోలోన సిగ్గు
పడవలసివచ్చె. కాని యీదారుణకర్మమును చూచినపిదపఁ జక్రవర్తి
జన్మమధ్యముననెన్నఁడు వేడుకనిమిత్తము దున్నపోతుం జంపుమని
వాని నడుగఁడయ్యె.

అభయసింగు దేశ మిరువదేడ్లు పరిపాలించెను. ఆకాలము
లో నిరంతరమును వానికిఁ దమ్ముఁడు దుఃఖకారఁబడయ్యెను. భక్తు
డు బలము సాహసముగలయోధుఁ డగుటచే సోదరులకు విధేయుఁడై
నెమ్మదిగఁగాలముఁ బుచ్చఁడయ్యె. అభయసింగు మీవాడు ప్రభువైన
తోడనే తమ్మునకు నాగూరుసంస్థాన మిచ్చెను. ఆసంస్థాన మనుభవిం
చుచు సంతృప్తుఁడై యుండక భక్తసింగు తనయందుఁ దనయన్నకు
నమ్మిక లేదనియు నట్లగుటచే దనకతఁ డెప్పుడైన నపకారము చేయవ
చ్చుననియు లేనిపోని యనుమానములు తెచ్చిపెట్టుకొని యన్నగారి
కేవల నిబ్బందులు గలుగజేసినపక్షమునఁ దనజోలికతఁడు రాఁడని
నిశ్చయించి యిక్కడిమాటలక్కడ నక్కడిమాటలిక్కడ చెప్పి చు
ట్టుపట్లరాజులతో సోదరునకు గలహము గలిగించెను. ఇట్టికలహము
వానిప్రయత్నముచేతనొకసారి యంబరప్రభువునకు నభయసింగునకు
సంభవించెను. అభయసింగు దండెత్తిపోయి జయసింగునగరములలో
నొకటియగు బికనీరు ముట్టడించెను. జయసింగు గానగరమును విడిపింపఁ
బోయి సంపూర్ణముగ నోడిపోయెను. ఈగెలుపువలన జననష్టమేగాని
యభయసింగునకుఁ గలిగినలాభములేదు. జయసింగు పరాజయము

నొందినను బినమాయగారగు భక్తునియొక్క దేవతార్చనపు పెట్టెను మెల్లగా సంగ్రహించుకొని తనయూరుతీసికొనిపోయి యందులో నున్న దేవునకుఁ దన దేవతార్చన పెట్టెలోనున్న యమ్మవారిని వివాహముచేసి తన్ని మిత్తమున గొప్పయుత్సవముచేసి యనంతర మావిగ్రహమును మరల భక్తునకుఁ బంపివేసెను. కావలయునని కలహము దెచ్చినందుకు భక్తునకే పరాభవము జరిగినదని యందఱునంతసిందిరి. అభయసింగు తనయల్లునితో వచ్చిననిష్కారణకలహమునకు విచారించి, యెట్టకేలకు మీవారు రాజుల ప్రేరణమున సంధిగావించుకొనియె.

ఈయుద్ధము ముగిసిన కొంతకాలమునకే మరల తనతమ్ముఁ డెవరితోఁ గొత్తకలహముఁ దేకమునుపే యభయసింగుచృత్తినొందుటయు వానికొడుకగు రామసింగు సింహాసన మెక్కుటయు సంభవించెను. ఈకుమారునకుఁ బినతండ్రివలనఁజుక్కులు మొదట పట్టాభిషేకమునాఁడే కానఁబడియెను. పట్టాభిషేకమప్పుడు రహతూరుల రాజు బంధువులలోఁ బ్రధానపురుషుడగుటచే భక్తుఁడువచ్చికాసుకలుకట్నములునమర్పించియన్నకుమారునకు మొగమునఁటికాన్వయముగ వేయనలసినది. అట్టిమర్యాద లతిక్రమించి భక్తుఁడైనమయమున స్వయముగ రాక తనకాసుకలు తనవిన్నవములు కొత్తరానాకు నమర్పించుటకు ముసలిదగు తనదాదినంపెను. రాజపుత్రులు తమ్ముఁబెంచినదాదులను మిక్కిలిగౌరవముతో యావజ్జీవము రక్షింతురు. కొందఱు రాజపుత్రులు రాజకీయవ్యవహారములలోను గృహకృత్యములలోను తమదాదుల మాటల కడుగుదాటక వతింతురు. ఎంతగౌరవమైన నంతపురములలోఁ జరుగదగినదేగాని సభలలోనికివారు రాజనదు. పినతండ్రికిబదులుగావచ్చిన యాముసలిదానినిఁ జూచినతోడనే కొత్తరాజుగు రామసింగునకు నుహంగ్రహము పొడముటచే నతఁడిటనియె.

“ఛీ! ఛీ! సీతమరల నిన్ను బంపినరాజువద్దకుఁ బొమ్ము. పట్టాభిషేక పు సమయమున నామొగమున టీకావేయుటకు తానుస్వయముగ రాక శొక్కువలెనున్న తొంబదియేండ్ల తొత్తును బంపునా? నేను కోరి ననుకొనినాఁడా యేమి. మీరాజుపంపిన కానుకలు కట్నములు నాకక్కరలేదు. ఆతఁడు నూయెడఁ జేసిన యవరాధమునకు మేము మునుపతని భరణమునిమిత్తమిచ్చిన నాగూరు సంస్థానమునం దర్థభాగము గ్రహింతుమని చెప్పము.”

ఇట్లు పరాభవము పడినదాది నాగూరునకుఁబోయి తనపెంపు డు బిడ్డయగు భక్తసింగుతో రామసింగన్నమాటలం దొకటియుమ రచిపోక పూనగృచ్చినట్లు చెప్పెను. ఆపలుకులువిని భక్తసింగు కోప ముచేమిడిసిపడకశాంతుడై “యర్ధరాజ్యమెందుకు. కావలసినపక్షమున నాగూరు సంస్థానమంతయు మీకు నేనర్పించెద” నని మరల నొక రాయబారిని రామసింగునొద్దకుఁ బుత్తించెను.

రామసింగు గద్దె యెక్కినది మొదలు గద్దరితనమునం బెచ్చు పెరిగి తనదండ్రీ కాలోచనలు చెప్పు మంత్రులయు వృద్ధులయు హి తోపదేశములు వినక నిరాకరించుటయే గాక మీదుమిక్కిలి యా లోచనలు చెప్పునప్పుడు వానిని వెక్కిరింపఁ జొచ్చెను. హృదయము ను హృదయముతోఁబాటు నోరును మంచివి గాకపోవుటచే నతనికి స్వల్పకాలములోనే రాజబంధువులగు రహతూరులలో నగమకంటె నెక్కువమంది శత్రువులైరి. రహతూరుదొరలలో నగ్గిగణ్యుడగు కుసీరామనువానికి మొగమున ముడుతలు మెండుగా నుండుటచే రామసింగు వానికి గొండము చ్చని పేరు పెట్టెను. చంపావతి కులా గ్గిణియు దనతండ్రీకి మంత్రీయు నగు కుసూలుసింగు పొట్టిగ లావుగ నుండువాఁడు. రామసింగు వానికి బొంతకుక్క యని పేరుపెట్టెను. రహతూరులతో ఫరిహాసమాడుట పాముతో జెరలాటలాడుట

రానా తన్ను బలుమారులు వెక్కిరించినప్పుడు కుసూలుసింగు చెప్పుడు వచ్చిన మోటయుత్తరములనుఁ బట్టి వానిస్వభావమును రానా తెలుసుకొనవలసినదే కాని మందుఁ డగుటచే రానా తెలుసుకొనలేకపోయెను. ఒకనాఁడు రానా వెచుకటియట్లపరిహాసమాడ కుసూలు వాని కిట్లనియె. “అవును నేను కుక్కనే కాని యీ కుక్క సింగము నెబ్బరించుకుక్క” పాపము రానా రామసింగు మనోన్మత్తుడై వానిమూలం యథాము గ్రహింపలేకపోయెను. మఱియొకనాఁడు చంపావతికులస్థుఁ డగు కుసూలుసింగుతో గలిసి రానా పువ్వులతోట లోఁగూరుచుండి యొక చెట్టునుఁ జూచి యీవృక్షము నే రేమని యడిగెను. “ఇది చంపకము. మీసేనకు నే నెట్టిశిఖానుణిలో యీ తోట కిది యట్టి శిఖానుణి” యనియుత్తర మిచ్చెను. చంపావతి కులస్థునిపై రానాకు మిక్కిలి కోపముఁ గుటచే సత డదిపట్టలేక తక్షణ మే దీనిని పడగొట్టి నిర్మూలము చేయును. మాసనాసలో చంపక ము పేరుగల దేవియు నుండఁగూడ నని యీవృక్షమును నాశము చేసెను.

అది మొదలు కుసూలుఁడు రానాదర్శనమునకుఁ బోవుట మానెను. అట్లుండ రామసింగు తనపట్టాభిషేక సమయమున బినతండ్రి యగు భక్తుఁడు తనకుఁ గావించిన యవమానమునకు బగదీర్చుకొనుటకయి వానిపై దండువెడల నిశ్చయించెను. దేశమునకు బరమశత్రువులగు విదేశస్థులనేకులుండగ వారినందఱు విడచి రానా పినతండ్రిమీఁద యుద్ధమునకుఁ బోవుట స్వకలక్షయహేతు వని కుసూలుసింగు విచారించి యట్టిపని చేయవద్దని రానాకు హితోపదేశము చేయుటకు మనసులో నిష్ఠము లేకయే యొకసారికోటలోనికి నచ్చెను. అతఁడు సభలోఁగూర్చున్నతోడనే రానా వానిం జూచి వెక్కిరించి పరిహాసపువచనము లాడి “నీపితాచర్యము నేను జూడలేదు కావున

మీరు శ్రమపడి మాకు తరచుగా దర్శనమియ్య నక్కఱలేదు” అని చెప్పెను. ఆపలుకు చెవులబడినతోడనే తోకద్రొక్కిన త్రాచువలె చివాలున పీతమునుండి లేచి ఖడ్గము నొరలోనుండి యూడఁబెఱికి రుళిపించి “యీ ఖడ్గమును త్రిప్పినంతసుళువుగా మారువారు దేశము నంతను ద్రిప్పివేయఁగల రహతూరు రాచవాని నవమానించితివి జాగ్రత్త” యని మరియేమియుం బలుకక సభామందిరము విడిచి యావలకుఁ బోయెను.

అసోవుసంస్థానప్రభు వగు కుసీరా మనువాఁడు రానా చేష్టలు రోసి లేచి పోబోవుచుండ రానావానిం జూచి “ఓముసలికోతీ! వెళ్ళకురా” యని పరిహాసముగా బలికెను. “కోతీ గంతులువేయుట యారంభించి నప్పుడు మీ రాసందింపవచ్చు” నని ప్రత్యుత్తరము చెప్పి యతఁడు గొలువును విడిచిపోయెను. సభ విడిచి యాయభిమానధను లిద్దఱుఁ గలిసి కొంచెమునే పాశించి యాదినము మొదలు రానాతో తమ కేవిధమైన సంబంధము నుండకూడదనియు భక్తసింగునే రానాగా జేయవలయు ననియు నిశ్చయించుకొని నాగూరు కోటకు నైఋతమేతులై పోయిరి. ఆయిరువురతో వారివంటిప్రధాన పురుషుఁడే చేరి నాగూరునకుఁబోయెను. అతఁడు మారువారురాజుల యాస్థానకవిశ్వరుఁడు.

కుసూలుసింగు కుసీరామసింగుమారువారు దేశపు సరిహద్దులు దాటి నాగూరునకువచ్చుచున్నారనివిని భక్తసింగువదోగొప్పకారము లేక మారువారురాజ్యమునుమోయు స్తంభములవంటి నూరులిద్దఱు నొక్కమాటు తనదెనకు రారనినమ్మి వారికి సగౌరవముగ నెదురు నన్నాహము జేయుటకు గుట్టమెక్కి బయలుదేరెను. అతఁడు వచ్చు నప్పటికి వారిద్దఱు నిదురించుచుండిరి. సేవకులు తమ యజమానుల నిద్దురనుండి లేపుదు మని ప్రయత్నించినను వద్దనిచెప్పి భక్తుఁడు కు

సూలుసింగుడేరాలోనికిఁ బోయి యాతని పలువుమీఁదఁ గూర్చుండి యతఁడు తనయంతట తాను లేచువఱకు గనిపెట్టుకొనియుండెను.

తనగుడారములో గొంచెము సందడి జరుగుటచే గుసూలుఁడు మేలుకొంచి కనులు దెలువకయేహుక్కా దెమ్మని తనసేవకున కాజ్ఞాపించెను. సేవకుఁడు ప్రత్యుత్తర మేమియునియ్యక కను తెఱచినతోడనే యజమానుని సౌజ్ఞచే భక్తసింగుచుజూపెను. చూపుటయుదక్షణము కుసూలుఁడు నిశ్చేష్టుడయి మారుమా పేదియు నాడలేక భక్తసింగును దనయజమానునిగనంగీకరింపవలసివచ్చెను. రాజపుత్రులకోపము తాటియాసల మంటనంటిది. దురాగ్రహవశులైన రాజపుత్రులు నిద్రానంతరము భోజనానంతరము దమకాగ్రహముదెప్పించినవారి ననుగ్రహించుట గలదు. కుసూలుఁడు సుఖనిద్రఁజెంది కలతదేసనమనసుతో మేలుకొంచుటచే దనరాజు చేసిన తప్పులు మరచి వానిని క్షమింపవలయు నన్నను భక్తసింగు మిక్కిలి వినయముతో గూర్చుండుటచే నతనికి వీలులేకపోయెను. మొగమోటముచే నతఁడు భక్తసింగునకు విధేయుఁడు కావలసివచ్చె. అందుచేనతఁడు పాన్పు మీఁదనుండిలేచి భక్తునకు నమస్కరించి ఇదిగో నాగిరిస్సు. ఇదియిప్పటినుండియు మీది" యని పలికెను.

పాపము భక్తసింగు వారువచ్చినదేచాలునని ముందుగా నంగీకరింపలేదు. తనయన్న కొడుకు బాల్యముచే వివేకహీనుడై యట్లు ప్రవర్తించియుండవచ్చుననియు నిష్ప్రమేనచో రానాకువారికి దాను సంధిఁజేయుదు ననియు నందుకు సమ్మతింపవలయుననియు వాని ననేకవిధముల బ్రతిమాలెను. ఆరహతూరు శూరులిద్దఱు గార్యము మిగిలిపోవుటచే నధి పానఁగదని స్పష్టముగ జెప్పిరి. ఆకవీశ్వరుఁడు మరల నెన్నఁడు మారువారునకుబోవనని ప్రమాణము చేసెను. దృఢనిశ్చలులైన

క్తుడు మారువారులో బ్రాహ్మణపురుషులగు నామువ్వురను తనప్పాదీ
నము జేసుకొనెను.

తనసేనలోఁ బ్రాహ్మణపురుషులు ముగ్గురుదాయావితోఁ జేరినా
తని విని రామసింగు కుపితుఁడయి జహలూరుకోటఁ దన యధీనము
చేయ వలసిన దని భక్తునకు వత్తమాన మంపెను. భక్తుడు వాని
వలె కోపావిష్టుఁడుగాక వినయసంపత్తిగలిగి నాకునాయేలినవానితో
యుద్ధమునేయుట కిష్టములేదు. మీరువచ్చిపుచ్చుకొనినపక్షమున జ
హలూరుకోట సచ్చుట కేమాటంకములే" దనిప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.
ఆమాటల సరకునేయక రామసింగు భక్తుని వానియనుచరులను నా
శనముచేయ సంకల్పించుటచే జహలూరుకోట యిచ్చెడ నన్నను
నాగూరుపై దండ విడిసెను. మారువారుదేశ మంతయు సంతకల
హములతోడ నట్లుడికిన ట్లుడక జొచ్చెను. ఉభయసైన్యమునకు గొ
న్ని చిన్నచిన్న పోరాటములు జరిగినఁమీదట మేర్తా యనుగ్రామ స
మీపమున నొక గొప్పయుద్ధము జరిగెను. రామసింగు కుసూలును
గుసీరాముని బరిభవించినట్లే యనేకరాజపుత్రవీరుల నవమానించుట
చే పలుపురుషురాలు వానిని విడచి భక్తసింగుతోఁ జేరిరి. అందుచే
భక్తునిసేన గొప్పదిగ నుండెను. అయినను రామసింగు దేశమేలుచు
న్నరాజగుటచే వానిపక్షమునగూడ ననేకులు చేరిరి. వాక్పారుష్య
ములేక కొంచెము గౌరవమే పెద్దలయెడ నతఁడు చూపినయెడ నతని
సేనయే విస్తారముగ నుండియుండును. అతని స్వయంకృతాపరాధము
ననే సేన స్వల్పమగుటయు నాఁడు పరాభవ మగుటయు సంభవించె
ను. రామసింగు యుద్ధమునకు వచ్చునప్పుడు తన భార్యలలోనొక్క
తెను వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చెను. ఆమెభూజదేశపురాజు కూతురు.
భతకెంతో యుపయోగకారిణి యై యుండెను. ఆమె తుపాకిలో
మండు దట్టించుటయు సరిగా గురిచూచి తుపాకిపేల్పుటయు నే

రెన్ను. ఆ సేనలో నామెను బోలు శూరు లరుదుగ నుండిరి. అదియును గాక యామె జ్యోతిశ్శాస్త్ర వేత్త. స్వప్న ఫలములు శకున ఫలములు లెస్సగ నెఱుఁగుచు. అవియున్నియు నటుండ నామె పుట్టినింటినుండి మెఱియలవం టియైదు వేల సైనికుల నరణము దెచ్చి రాజునకిచ్చెను. యుద్ధము ప్రారంభ మగునాఁడు రామసింగు డేరామిఁడ నొక మాలకాకి వాలి కూయఁ జొచ్చెను. అకూతవిసగానే తమకు దారుణపరాజయము వినాశనము తప్పక కలుగుననియు నట్టి ప్రళయము నాదుశ్శకునము శూచించుచు న్నడనియు నమ్మి సైనికు లుత్సాహముచు విశిచి మొగములు వ్రేల వేసికొనియుండిరి. ఆమాలకాకి కావుకావుమని రెండుసారులుకూసి మూడవసారి కూయఁబోవునప్పటికి నేమూలనుండియో తుపాకిదెబ్బ వినఁబడెను. సైనికు లదరిపడి యిదియేమని చూచునప్పటికిఁ కాశకు నపక్షి చచ్చి నేలఁబడియుండెను. అదిజూచినతోడనే సైనికుల మొగ ములు మరలవికాసవంతము లయ్యెను. రామసింగుమహారాణామా త్రము పట్టరాని బిట్టలుకచేఁ బండ్లు పటపటగారుకుచు “నీవల నేనుం డగ సాహసించి నాడేరామిఁడ తుపాకి పేల్చినవా రెవ్వరు! ఆదురా త్ములెవ్వరో తక్షణమే కనుగొనిరండని యాజ్ఞాపించెను. అనవుడు కొందఱు లోలోన గొణగుకొనిరి. కొందరు కళవళమువడిరి. కొందఱు నందేహించి యిట్టటుదిరుగజొచ్చిరి. ఎట్టకేలకందఱిలో ధైర్యవంతుఁ డొకఁడు తెగించి రాణావద్దకుబోయి యూతుపాకి రాణిగారు పేల్చి నారని చెప్పెను. తనభార్యయే యాపనిచేసినదని వినినతోడనే రాణా కోపోన్మత్తుఁడై నోటికిరాని తిట్లుతిట్టి “తక్షణమేయూమెనారాజ్యము ను విడిచివచ్చినదారినే పుట్టినింటికి బోవచ్చునని చెప్పు” మని వతఁ మానమంపెను.

ఆవతఁమానము విని యాదేవి భయకంపితయై తనసేనముసై రింపుమని ప్రార్థన ప్రార్థనముగ వతఁమానమంపెను. ఆతఁడొక సారి

ధనము నిరాకరించుటచే నొకసారి దర్శనమిమ్మని యాదేవి వేడెను. ఎంతో విశ్వప్రయత్నముమీఁద నతఁడామెకుఁ గడసారి దర్శనమిచ్చెను. అపుడామె భర్తపాదములపైబడి “ఇంతమాత్రమున దేవరవారికింత కోపముగలుగునని యరుగక యీమశ్వకునభయమున సైనికులు వెలవెలఁ బోవుటచే మీకు జయమును సేమమును గోరి యట్లు చేసితి. కావున నీతప్పుగాసి నన్ను రక్షింపవలయు”. నని బ్రతిమాలెను. ఆమె వేడికోలు బూడిదఁబోసిన పన్నీరయ్యె. భార్యనుజూచి రామసింగు “నానోటిమాటకు తిరుగులేదు. ఇక్కడనుండి నీవు వెళ్ళవలసినదని నేరంటిని. నామాట చెల్లితీరవలయును. నీవిటనుండి వెళ్ళితిరవలయు” నని యెంతో కఠినముగఁ జెప్పెను. తాబట్టిన కుందేటి మూడేకాళ్ళని వాదించుచున్న యామోటరాజుతో వాదించిన కార్యములేదని యాదేవి “నరే! నన్ను విడుచుట మీరాజ్యలక్ష్మిని విడుచుటయే. ఇదిగో నేఁబోచున్నా” నని రాజసముఖమును విడిచి తండ్రి తనకరణముగ నిచ్చిన యెదువేల సైన్యమును వెంటబెట్టుకొని యావలకుఁ బోయెను.

అనంతరము యుద్ధము రెండుదినములయ్యెను గెలు పెవ్వరికిని సరిగ జేకూరదయ్యె. జోదులుచేతులుచేతులుఁగలయునట్లాండొరులం జంపువఱకు హోరాహోరీగాఁ బోరఁజొచ్చిరి. ఆ రెన్నాళ్ళయుద్ధముతో మారువారు దేశమంతయు శూరజనశూన్యమయ్యెను. అన్నతమ్ముడుమీఁద తమ్ముడన్న మీఁద గ!త్తికట్టి యొండొరులరక్తముప్రవహింపఁ జేసిరి. కొన్ని రహతూరువంశములు నిర్వంశములయ్యెను. సమరములయందు గడితేరిన చంపావతి కుంపావతి వంశస్థులగుముసలి దొరలు మొదలుకొని బాలుఁడగు మెహత్రీప్రభువువఱకుగల రాజపుత్రులందఱాదినమున మృతినొందిరి. ఈమెహత్రీప్రభువప్పుడేవివాహముజేసికొనెను. వివాహసంబంధమైన కాళ్ళపారాణి యానవాళ్ళయిన పోకమునుపే పసపుబట్టలు విడువకమునుపే యుత్తజందెములు తీయ

కముచుపే హస్తకంకణములు విప్పకముచుపే భార్యను గలిసికొనకుము నుపే మహారాణా రామసింగు వర్తమానమంపుటచేనాబాలుముదేశా నురాగము భార్యానురాగముకంటె నెక్కువగ నెంచి యొకదినమైన నామెతో సుఖంపకయే యుద్ధమునకుఁబోయి యచ్చటమృతినొందెను. పాప మాతనిభార్య నివాహవేషముచు దీసివేసి నైధవ్యవేషముచు దాల్చి మగనిశరీరము యుద్ధభూమిలో నుండిపోవుటచే నహగమనము చేయుటకు వీలులేక యాతని తలపాగ తెప్పించుకొని ధరించి చిచ్చు గుకి మృతినొందెను.

ఈయుద్ధము జరుగుచుండిన స్థలమునకునమీపముననొకకోనేటి గట్టిననొక మతముండెను. ఆమతములో మహాత్ములగుసన్యాసులనేకులు వసియించుచుండిరి. ఉభయ సైన్యముల జేరి యెండొరులమీఁద ఫిరంగి గుండ్లు విసరుకొనుచున్నప్పుడు సన్యాసులు తమకవి తగులునేమోయని ప్రాణభీతినిమతమువిడిచి పరుగెత్తిరి. ఫిరంగిగుండ్లు వడగండ్లవలెవానిన మీపమున బడుచున్నను లెక్కనేయ యాసన్యాసుల గురువుమాత్రము నిర్భయముగ నిశ్చలముగ నామతములోఁగూర్చుండెను. ఆతనిస్థితి విని యుభయ సైన్యాధిపతులు, సురక్షితమగు వేరొక్కస్థానమునకుఁబో మ్మని వేడుకొనుచు వానికి వర్తమానమంపిరి. అయ్యిరువురప్రార్థనలు గూడ నాముసలినన్యాసిచెవినిఁబెట్టకయిట్లని ప్రత్యుత్తరమంపె. “నా కు ఫిరంగిదెబ్బవలన చావలసినయోగమున్న పక్షమున నెక్కడికిఁబోయిన నాకదితగలక తప్పదు. నేనుచావకతప్పదు. అట్లుగాకభగవంతుండింకగొంతకాలము బ్రతికింపదలచినపక్షమున నిచ్చటనున్నను నాకొక గుండుదెబ్బయైన తగలదు. కావున నేనిచ్చటచుండికదలను. అంతగా నాక పాయమునంభవించుననిమీరుభయపడుదు రేనిమీరెండు సేనలు దూరముగఁబోయి యోధావృద్ధులగుచుఁగొంతవిధవిధములఁజూచుచుండును.

అందుచేత నప్పటికి రెండు నేనలు యుద్ధముమానిమరుఁనాఁడు వేరొకఁచో
టికిఁబోయి కయ్యమారంభించిరి.

రెండవనాటియుద్ధమున రామసింగునంపూర్ణముగ నోడిపోయి
మేర్తాయను పట్టణమునకుఁ బారిపోయెను. కాని యాపట్టణమువానికి
శరణమియఁగలపాటి సామర్థ్యము గలదికాదు. పట్టణమతివిశాలమగు
టచేతను కోటగోడలు సరిలేకపోవుటచేతను వానికికక్కడనుండుట చా
లకష్టమయ్యెను. అదియునుపరమనిర్భాగ్యుడగుతమరానా నిమిత్తము
రణరంగమున న్మృతినొందిన శూరులుగాక దక్కిన రాజపుత్రులందఱు
భక్తునియెడ మిక్కిలి పక్షపాతముగలిగి యుండిరి. ఈస్థితిగతులు చూ
చి రామసింగు రెండుజాములరాత్రివేళఁ గొందరనుచెరులనువెంటఁబె
ట్టుకొని మేర్తాపట్టణము విడిచి పారిపోయెను. ఈపనికిమాలిన పనికిఁ
దోడుగ జయప్పసింధ్యాయను మహారాష్ట్రప్రభువుతో సంధిచేసికొని
వాని రశణమును జూచ్చెను.

ఈనడుమభక్తుడు విజయమునంది తిన్న గొమారువారురాజధా
నియగు జాడుపురమునకుఁబోయి యచ్చటన్లు రహతూరులచేననుజ్ఞాతు
డయి పిఠీయమగు సింహాసన మెక్కెను. పిమ్మట స్వల్పకాలముననే
రామసింగు ప్రేరణమున మహారాష్ట్రనేనతో సింధ్యామారువారుపై
దండెత్తెను. అప్పుడు స్వదేశసంరక్షనార్థము రాజపుత్రులనేకులు భ
క్తునికొలుపులో సైనికులుగజేరిరి. భక్తునినేన గొప్పదగుటచే నేదైన
లాభమున్నపుడె కాని పోరునేయని మహారాష్ట్రులు పోరాటమువలన
గలుగులాభములకంటె నష్టమెక్కుడగునని చల్ల చల్లగ జారిరి.

భక్తుడు సద్గుణాఘ్నుడైయదివఱ కేలినరాజులనందఱినిమరపిం
చిచక్కగఁ బరిపాలించెను. శూరుడు మహాబలశాలియున్నతచిత్తుఁడు
గంభీరాకారుఁడు మహాదాత ఖడ్గమెత్తి శత్రువులనేయునప్పుడుకలమె
త్తి పద్దెములు వ్రాయునప్పుడు సమానచాతుర్యముగలవాఁడు నెలోక

వద్యంబుగ రాజ్యముం బరిపాలించినభక్తునిజూచిప్రజలునంతోషించి
యింతమంచివాడు నిజముగ తండ్రిం జంపియుండునాయని సం దేహిం
చిరి. బంధువులగు రహతూరులుసయితముభక్తునితల్లి మరణకాలమం
దు పితృవధచేసిన భక్తునిగూర్చి పలికిన శాపవచనములుగూడమరచి
యొకవేళ మహాపత్రివ్రతయగు నామేశాపము తగులునేనియికముందె
వ్వరికో తగులుచుగాని భక్తునకుఁ గాదనుకొనిరి.

మహారాష్ట్రులు రాజస్థానముమీఁద దండెత్తుచుండుటచే భక్తు
డు వారిని బారదోలఁదలఁచితనసంస్థానమునకునంబరుసంస్థానమునకు
నడుమచున్న యజమీరునకుఁబోయి మహాకూరులగు కచవాహులను
కూరులను వెంటఁబెట్టుకొని మహారాష్ట్రులను దరిమివేయుటలో దన
కు సహాయము చేయవలసినదని యంబరురాజుగు నీశ్వరసింగుచకువర్త
మానమొపెను. ఈశ్వరసింగుస్థితి ముందుకు వెల్లిన గోయి వెనుకకు వె
ల్లిన నూయి యచునట్లుండెను. ఈశ్వరసింగు గూఁతురును రామసింగు
పెండ్లియాడెను. అదియుచుగాక రామసింగు రాజ్యభ్రష్టుడై భక్తుని
మీఁదికి మహారాష్ట్రులను బురికొల్పి తీసికొనివచ్చెను. మరియు మహా
రాష్ట్రులు మిక్కిలి చండశాసకులు అందుచే నీశ్వరసింగు మహారాష్ట్ర
లతోనే గలసియుండవలయునని తలంచెను. కాని భక్తుడు పొరుగు
వాడగుటచేతను తనకన్న బలవంతుడగుటచేతను తననమ్మినన్నేహితు
లగు కచ్చాహాలుసయితము రహతూరులమీద పనికిరాకపోవుటచేత
ను భక్తునితో విరోధపడినచో తనకుజేమములేదని యేమిచేయుటకుం
దోచక యీశ్వరసింగు భార్యనాలోచనచెప్పుచుని యడిగెను. ఆమె
యజ్ఞశింగుయొక్క మనుమరాటు. భక్తునకు మేనగోడలు అయినను
భక్తునియందు ద్వేషముఁబూనినదగుటచేత వానినెటులైన గడతేర్చె
దనని యామె బ్రతినిఁబూనెను.

అనంతరము కొంతకాలమునకు భక్తుడు సైన్యసమేతుడై యం

బరుమీవారు మార్వారు రాజ్యముల సరిహద్దులో నుండగ సంబగు రాణియగు మేనగోడలు వానింజూడవచ్చెను ఆమె రాకచేత భక్తుడు పరమానందభరితుడై సర్వవిధముల నాదరించెను. ఆమె మేనమామను జూచి తనభతృ విధేయుడనిచెప్పి యనేకాభరణములు విలువగల బట్టలు బహుమానమిచ్చెను. భక్తుడా పారితోషికముల సంగీకరించి యావస్త్రముల ధరించెను. మేనగోడలు బహుమానమిచ్చి వెల్లిపోయిన కొంతసేపటికి భక్తుని శిబిరమునందు “మహారాజు చనిపోవుచున్నాడు చనిపోవుచున్నాడు” గొప్పకళవళముపుట్టి యెల్ల వారినిదుఃఖ సముద్రములో ముంచెను.

మొదట వైద్యులాలక్షణములనుబట్టి యది జ్వరమనుకొనిచికిత్సచేసిరి. కాని పిదప రాజపుత్రస్త్రీలు బట్టలకు విషముపూసిమనుష్యులను జంపునేర్పున గడుజాణలగుటచే నది జ్వప్తికిరానెల్లవారు నదివిషప్రయోగమే యని గ్రహించిరి. భక్తుడనుమాత్రము తక్కినవారివలె భయపడక నెప్పటియట్ల ధైర్యముగనుండి మందులిమ్మని వైద్యునడిగెను. వైద్యుడగు సుజా యాగోగమునకు మందులేదనిచెప్ప భక్తుడు “ఏమయ్యా! నావద్ద మాన్యములు గొప్పజీతములు పుచ్చుకొని యనుభవించుటయేనా మీపని. సమయమువచ్చినప్పుడు మందు లేయలేకపోయినచో మీపాండిత్య మెందుకు? కాల్పనా” యని యడిగెను.

అడిగినను వైద్యు డేమియుంబలుకక యూరకుండెను. మఱి యొక రాజయినపక్షమున నప్పుడే వాసిబుట్ట తీయించును. భక్తుడు యోగ్యుడగుటచే నట్లుచేయలేదు కాని నిష్ఠురోక్తులు పలికెను. వైద్యు డాపలుకులువిని యెట్టకేలకుతనసామర్థ్యము జూపఁదలఁచియొక గొయ్యిత్రివ్వించి దానినిండ నీరుపోయించి రాజుచూచుచుండ నొక వేరుముక్క యానీటిలో పారవేసెను వేసినతోడనే యానీరు గడ్డగాఁ బేరుకొనెను ఎల్లవారి కదిజూపి యావైద్యుడు “ఇది నాప్రజ్ఞ నామం

దుల ప్రభావము" మనుష్యయత్నమునకు లోబడినచో నేచికిత్సయైన జేయగలను. ఇది మనుష్యయత్నమునకు మించినది.

జీవితాశ యించుకయు లేదని విని భక్తుడు మనోధైర్యమును విడువక మంత్రసామంతుల నందఱ బిలిపించి బాలుడగు తన కుమారుని బిజీయనువానిని వారికప్పగించి వానిపక్షముండు నందఱితోపమాణములు చేయించెను. అవసానకాలము సమీపించుటచే బిదప బ్రాహ్మణులు వానికి బ్రాయశ్చిత్రాదికర్మలుచేయించి షోడశమహాదానముల బడసిరి. అనంతరము భక్తుడు మరణోన్ముఖుడై తల్లిశాపముం దలచి వెనుక దానుచేసిన పితృదోహముచే తన ఎముకలు మారువారు దేశమున నుండనీయవద్దని చెప్పి మృతినొందెను పోయినచోటనే వానిని దహనముచేసి యొకనమాధిగట్టిరి. అది మొన్న మొన్న టివఱకు నుండెను భక్తునిమరణముచేత వానికుమారుడగుబిజీసింగు పెదతండ్రియగు రామసింగురాజ్యమునకై కలహింప జొచ్చిరి. బిజీసింగు పిన్నవాడగుటచే మహారాష్ట్రులు మారువారును లోబరుచుకొనుట కదేనందని మేర్తాపట్టణమును ముట్టడించిరి బిజీసింగు సైన్య సమేతుడై యక్కడకు బోయెను.

అంతట మూడుదినములు ఘోరయుద్ధమయ్యెను ఉభయ సైన్యములు చాలనష్టపడెను మహారాష్ట్రులు కొండలలోను జెల్లచాటునదాగి చాటుపోరున కలవడినవారగుటచే బయలుమీఁద జరిగిన యాయుధమున వారికంతగానుత్సాహము కలుగలేదు బిజీసింగు సైనికులుపొరబాటుపడి రామసింగు సైనికులనుకొని తమనేనలో మొరియలవంటి వారిని తుత్తునియలుగ నరికిరి దైవికమైన యీనష్టము రాజపుత్రనేనకు గలిగినను మహారాష్ట్రులు పారిపోవుట కేనిశ్చయించిరి అదికనిపెట్టి జయము తనకు తప్పకచేకూరినదని బిజీసింగు సంతసించి తనగుడారము లో రహస్యముగ దైవమును ప్రార్థన చేయుచుండెను బట్టిపయము

న నద్భుతముగ బలముల యద్భుతములు మారిపోయెను. ఆపడలోనున్న పుషుడు రాజపుత్రులు కుటిలో పాయములబన్ని తరచుగ జయము చేకొనుట ప్రసిద్ధమేగదా! రామసింగుపక్షముననున్న యొక సేనాపతి సేవకునొక్కని బిలిచి బిజిసింగు సేనాపతులలో నొకనివద్ద నొకమాట చెప్పుమని పంపెను ఆ సేవకుడు వచ్చి దండము పెట్టి బిజిసింగు సేనలో మనుష్యునివలె నటించి “స్వామీ మనమింక నేలయుద్ధము సేయవలయును. మన మహారాజుగారగు బిజిసింగుగారు ఫిరంగిదెబ్బతిని చనిపోయినారు. ఈమాట మీరెఱుంగరు కాబోలు” నని చెప్పెను.

అతడదినమ్మి యుద్ధముమానెను. ఆవార్త యడవిచిచ్చువలె నంతటవ్యాపించుటయు పండువేసగియెండకు మంచువలె రాజపుత్ర సేనయంతయు గరిగిపోయెను. ఇదినిజమా యబద్ధమాయని యెవ్వరు నరయరైరి. బిజిసింగును జూడరైరి. మహాశూరులగు కృష్ణనగరు మహారాజు బికసీరుమహారాజు మొదలగు రహతూరులందఱు తిరిగిచూడక ప్రాణములమీది వీరితచే బరుగైతిరి. కొందఱు రామసింగుదయను సంపాదింప బ్రయత్నించిరి.

ఫిరంగులన్నియు మహారాష్ట్రులస్వాధీనమయ్యెను. సాయంకాల మగునప్పటికి యుద్ధభూమి నిర్జనమగుటయు బిజిసింగు సంపూర్ణముగ బరాజితుడై రహిస్ సంస్థాన ప్రభువగు లాలసింగొక్కడు దనకు సహాయుడై వెంటరా శ్రాణము దక్కించుకొనుటకు నాగూరునకు పారిపోవగడగెను. అచీకటిరాత్రికతివయపరిచారకులతో నతడెట్టెటోనెట్టు కొనిపోవుచుండ గుఱ్ఱములలసి సరిగానడువవయ్యె. అనుచరులుగాయములచే బీడితులై బరువులగు కవచములు మోయలేక సకలావస్థలు బడజొచ్చిరి. అట్లుకొంతదవ్వరగినపిదప నాచిమ్మచీకటిలో తాము దారితప్పినట్లు రాజునకుబాడగట్టెను. పొడకట్టుటయు నతడులాలుసింగును బిలిచి వెనుకకు దిరుగుమని చెప్పెను. లాలుసింగు మొదట సంధి

హించి కొంచెముగొణుగుకొని యెట్టకేలకు దానినలనభయములేదని ధైర్యముచెప్పి యిట్లనెను. "మనము మరియొకదారినివచ్చుచున్న మాటనిజమేకాని యిది నాగూరునకుమిక్కిలిదూరమునలేదు మనమిప్పుడు మాయూరికి సమీపముగ నున్నారము ఏలాగోయింత దగ్గరకు రానే వచ్చితిమి గనుక నన్నొకసారి మాగ్రామము బోనిండు. నేనునాయాలుబిడ్డలను జూచి తిరిగివచ్చెద." "

అని పలుకుటయు బిజీసింగునిర్విణ్ణుడై లాలుసింగు దారిదప్పించవలయుననియే తప్పించినాడనినమ్మియైదుగురు సేవకులతో నాయర్థరాత్రమున నాగూరునకుబోవ రెండవదారిపట్టెను. ఆత్మలాభపరాయణుడగు లాలసింగు తననుమ్మినరాజునేకాకినిఁజేసి తనయూరుఁజేరెను. బిజీసింగు రహీర్ పట్టణము దారివిడిచి నాగూరుమాగఁ మనునరించి రేయంతయు గుట్టములుతీసికొనిపోగలిగినంతమేర పోయిరి. నాగూరు రెండ్రామడ దూరముననుండగ వానిగుట్టముపడిచచ్చిపోయెను. వెంటనే యతఁడొక పరిచారకుని గుట్టమెక్కిమిట్టమధ్యాహ్నమయిననుసూర్యుడు తనకిరణములచేత నిప్పులజెరగుచున్నను ఫలహారముచేయుటకైన నీరుద్రాపుటకైన గుట్టముదిగకపయినముచేసెను. ఆగుట్టములు మనుష్యుల నొకవిధముగా మోయగలిగినను వారికవచములనుమాత్రముమోయజాలక బాధపడఁజొచ్చెను వారు మఱిమూడుమైళ్ళదూరమందున్న దేశవాలుగ్రామము జొచ్చునప్పటికి గుట్టములడుగుతీసి యడుగుపెట్టలేక కుంటివయ్యెను అందుచేత నాయూరుగురుమనుష్యులు గుట్టములవిడిచి తామువిడిపోయి యెవరిదారినివారుతోచినచోటులకుఁ బోయి తమతమ యదృష్టముల ప్రకారము బ్రతుకవలయునని నిశ్చయించుకొనిరి.

బిజీసింగు కవచమును రాజచిహ్నములను దూరముగఁ బారవైచి పేదవానివేషము వేసికొని దేశవాలుగ్రామముచుట్టు నిట్టయిది

రుగుచుండ రెండెడబండి వాడొకఁడు కనబడెను. అతఁడువానితో సంభాషణలకుఁజొచ్చి “రేపుదయములోపున నన్ను నాగూరునకు దీసికొనిపోగలవా!” యని యడిగెను. అక్కడికి నాగూరెనిమిది కోసుల దూరముండుటచేతను రాత్రియంతయు బండితోలవలసి యుండుటచేతను బండివాఁడు కొంచెమునుమానించెను. రాజు తనయాత్రముచేత నెటులైనఁ దన్నుఁ దీసికొనిపోమ్మనియడిగి యెదురూపాయల నిచ్చెదనని యానపెట్టెను. బండివాఁడు బలవంతముమీఁద నెట్టెటో యంగీకరించి “నాకు కొత్త రాజగు రామసింగుగారి ముద్రయున్న రూపాయలేయివ్వవలయుగాని బిజీసింగుముద్రయున్న పాతరూపాయ లక్కరలే” దని చెప్పెను. సరేయని యారాజుబండియెక్కి బండివాని ప్రక్కనుగూర్చుండి రెండవరాత్రి పయనమారంభించెను. ఎడతేవేగముగఁ బోవుచున్నను వానితోందటనుబట్టి యవిమెల్లగా పోవుచున్నట్లు బిజీసింగునకుఁ దోచుటచే నతఁడు త్వరగా నాగూరుఁ జేరవలయునని ఛోయి ఛోయియని యెడ్లను త్వరపెట్టసాగెను. అందుచే బండివాఁడు మిక్కిలికోపించి బిజీసింగును బలుమారు కనరి “నీవెవ్వఁడవు నాగొడ్లనుబ్రతుకనియ్యవా యేమి? ఈయెద్దులను దోలుటకన్న యుద్ధములోనికీఁబోయి బిజీసింగుగారి పక్షముననుండి పగ వాండ్లను దోలరాదా? నీవైఖరిఁజూడ నిన్ను వెనుకనుండి యెవ్వరో తరుముకొని వచ్చుచున్నట్లుఁ దోచుచున్నది. నీవెంత గొంతుక బద్దలుచేసికొని యటచినను సరే. చచ్చినా నేనింతకంటె నెక్కువపడిగా తోలను. యిష్టమున్నయెడలఁ గూర్చుండుము లేదా దిగినడువు”మని కఠినముగఁ బలికెను.

ఆపలుకు విని రాజు “అవస్థాపూజితేరామ” అనుమాట జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని కాలానుసారముగ నడువకఁదప్పదని తలపఱచుకొని మాటలాడక గూర్చుండెను. అక్కడికి నాగూరు కోసెడు దూరముండెను

అంతలో బల్లున తెల్లవారె, తెల్లవారినది మొగలుకొని బండివాడు వానిమొగమువంక పరిక్షపట్టి పలుమాగులు చూడజొచ్చెను. చూచి చూచి యుద్ధములో నలిగి రెండుదినముల నిరంతరపు మాణముచే డస్సి తొట్టుపాటుతో మారువేసమువేసికొని నర్వవిధముచేత తేజోహీనుడై యున్నను బండిలోఁగూర్చున్న వాడుతనరాజుని గుర్తెఱింగియా బండివాడు బండిమీదనుంచి దిగించి క్రిందికురికి రేనికాళ్ళమీఁదబడి నన్నుక్షమియింపుమని పరిపరివిధములఁ బ్రార్థించి “నేనేలినవారితో నమానముగా కూర్చుండి సామాన్యనితో మాటలాడినట్లు దేవరవారి తో మాటలాడితిని. నన్నేమిచేసినను బాపమున్నదా” యనివిచారించెను

అతని దైన్యమును జూచి జాలినొంది మనకప్పుడు మరియాదల తోఁబనిలేదు. నిన్ను నేను క్షమియించితిని భయములేదు. బండెక్కి తోలు”మని యానతిచ్చెను; ఇచ్చిననువాడు ధైర్యములేక “స్వామీ నేనంత చనువునకుఁ దగను నేనేమి యేలినవారితో నమముగాగూర్చుండి బండితోలుటేమి? నడచుచు దోలెద”నని పలుక రాజువానిం బలవంతపెట్టి బండి యెక్కించెను వాడు బండియెక్కి తనవద్దనున్న బిరునుపిండి రొట్టెలు పెరుగుమొదలగు పదార్థములు రాజునకుఁ బెట్టి యాకటిఁదీర్చి ఛోయిఛోయియని యెడ్లను తానేత్వరపెట్టి సత్వరముగబండి నాగూరునకుఁ జేరెను.

గ్రామముజేరి బిజిసింగు బండివాని కైదుకూపాయలిచ్చి తనకు రాజ్యము ప్రాప్తించినప్పుడు మాన్యములిచ్చెదనని వాగ్దానముచేసి వానినంపెను పిమ్మట కొన్ని నాళ్ళకు బండివానికి భూములుకూడనీయఁబడెను బిజిసింగునకుఁ ద్రోవలోనిచ్చినరొట్టెలువంటి రొట్టెలు పెరుగువంటి పెరుగుప్రతినంపత్సరముబండివానివద్దనుంచియు వానివంశస్థులవద్దనుంచియుఁ బుచ్చుగునుచు బిజిసంతతివారా మర్యాదలం జరిపిరి. అవి నేటికిని బండివానివంశజులకు జరుగుచున్నవి.

మహారాష్ట్రులతో జరిగిన యుద్ధమునందు హతశేషులగురాజపుత్రులు వచ్చి నానాటికి నాగూరులో బిజిసింగును కలసికొనిరి అంతట శత్రువులు నాగూరుకోట ముట్టజింప రాజపుత్రులఱుమానములు కోటఁగాఢాపాదుకొనిరి ఈనడుమ మారువారులోనున్న కోటలు పట్టణములు క్రమక్రమముగ మహారాష్ట్రుల సహాయమొందిన రామసింగుచేతిలోఁ బడఁజొచ్చెను అందుచే బిజిసింగు బైటనుండి తనకుఁదగిన సహాయమువచ్చినంగాని తననేమములేదని గ్రహించెను. నాగూరుకోటలో సతనితో నైదువందల లొట్టిపిట్టలుండెను బిజిసింగుతన్న ముట్టజించుచున్న మహారాష్ట్రలేమరిపాటున నుండ నొక్కనాడు చక్కని యుపాయముపన్ని యొక్కొక్క లొట్టిపిట్టమీఁద నిద్దఱురహతూరులనుగూర్చుండఁబెట్టి కోటవెలువడి శత్రువులపై బడి నురుమాడియెనిమిదిజాములలోపుగనే తనచిన్నసైన్యములతో బికనీరుపట్టణము జేరెను.

బికనీరుప్రభువు బిజిసింగు పక్షముననుండి కొంతనేపు పోరాడి తనయేలిక మృతినొందిరాడన్న యపవాతఁబిని ముందుగా పారిపోయెను రాజ్యబ్రష్టుడైన బిజిసింగునకు మరల సహాయముచేయుట కిష్టములేక యతఁడు వానిని నిరసించెను అట్లు దుగ్ధమనోరధుఁడయ్యి బిజిసింగు ధైర్యమును విడువక మరలనొకదినము ప్రయాణముచేసి జయపురమునకుఁజని తనతండ్రినిజంపిన యీశ్వరసింగును సహాయమడిగెను తనకుమిత్రుడై తనపక్షమునఁ బోరాడిన బికనీరురాజుకంటెప్రాతపగతుడైన యీశ్వరసింగే మంచివాఁడయ్యెనని యినికి దోచెను ఆరాజు సన్మానపూర్వకముగా బిజిసింగును గోటలోబ్రవేశపెట్టుటయేగాక కొలదికాలముననే స్వయముగా వానిదర్శనముచేయుటకుఁబోయి వానినిమిక్కిలి కౌరవించి ప్రేమతో నాలింగనముచేసికొని వానితోసమానముగా ప్రక్కనుగూర్చుండి కుశలప్రశ్నము లడిగెను.

అక్కడకు బిజిసింగుతోఁగూడ నొకరహతూరు శూరుఁడువచ్చె

ను అతనిపేరు జోవానుసింగు అతడు బీజీకి నమ్మినబంధు యతనిప్రాణ మునకుఁ దనప్రాణమడ్డమువేసి కంటికి రెప్పయట్లు తోడ్చి యెల్లప్పుడు వానికుడిపక్కనేయుండును. అదినమునమాత్ర మతడెందుచేతనోతన యజనూనుని కుడిపక్కనుండక పక్కను గూర్చున్న యీశ్వరసింగు సంగరకాల కొంగులమీఁద గూర్చుండెను అట్లు చేయుటకుఁ గారణమేమాయని బిజీసింగును యోదించుచుండెను అతనింజూచి యీశ్వరసింగు మిక్కిలి యక్కజపడి “ఏమోయీ! నీవీదినమున మీరాజు వెనుకపక్కను గూర్చుండుటకుఁ గారణమేమి” యనియడిగెను “ఈ వేశ నట్లుచేయవలసి నచ్చిన”దని జోవానుసింగు ప్రత్యుత్తరముచెప్పి తనరాజువంక తిరిగి “తక్షణమేలెండు లేచియావలకుఁ బొండు పోవలేని మరణమో చెరసా” యోతప్ప”దని బిగ్గరగ హితోపదేశము చేసెను బిజీసింగు కచ్చివాహుల దుస్వభావ మెఱిగినవాడగుటచే తనబంటు చెప్పినమాటదప్పక తక్షణమే యటనుండిపోయెను. ఈశ్వరసింగు బిజీ సింగును సాగనంపుటకు లేవబ్రయత్నించెను కాని లేవలేకపోయెను. ఏలయన జోవానుసింగు వానియంగరకాలకొంగులమీఁదఁ గూర్చుండి కదలకపోవుటయేగాక విశేషించితనకై జారువానిమెడకు సూటిగబెట్టి హెచ్చుతగ్గు వచ్చినచోఁ బొడువనిశ్చయించుకొని చాటిపోవుచున్న తనరాజుతో మీరులొట్టియ నెక్కగాచేనాకు వర్తమాన మంపుడని కేకవేసి చెప్పెను ఈశ్వరసింగు చుట్టములగు కచ్చవాహాదొరలు తెల్ల బోముమాడసాగిరి. తనరాజులొట్టియ నెక్కువరకు జోవానుడ దేవిధముగ నుండి కచ్చవాహులనందఱ గడగడ పడంకునట్లుజేసి చెక్కుచెదరక లేచి యీశ్వరసింగునకు సలాముచేసి తనకు సెలవిమ్మని యడిగెను. ఈశ్వరసింగు తన మనోరథము భగ్నమైనదనియు జోవాను తన్ను ప రాభవించెననియు సిగ్గుపడి మరల సలాముచేసి పంపెను అంతట రహ తూరులండఱు నొంటెలనెక్కి సాగిపోయిరి అప్పుడీశ్వరసింగు తన స

రదారుల “చూచితిరా వాసివిశ్వాసము రాజభక్తి యెట్లున్నదో అట్టి నూరులుండగ నారాజు నెవడుగెలువగలడని పలుకుచు లోనికిఁబోయెను జోవానుసింగు పై విధముచేయుటకుఁ గారణమిది జోవానుసింగు మామగా రీశ్వరసింగు సేనాపతులలో నొకఁడు. ఈశ్వరసింగు బిడ్డశింగులకు ద్రోహముదలచినాడని తనమామవలనవిని జోవానుఁ డావిధమునఁజేసెను బిడ్డసింగు మరల బయనమై నాగూరునకు బోయి యానాయాసముగఁ గోటలోఁ బ్రవేశించెను.

అనంతరమతఁడు తనజీవితకాలములో తనకు రాజ్యప్రాప్తి కలుగునను నాసవిడిచియుండ నాటుమాసములు గడచినతరువాత నొకనాఁడు వాసియొద్ద కొకరాజపుత్రుఁడు నొకమహమ్మదీయుఁడు వచ్చి జోహారుచేసి నిలచి “స్వామీ! మాకుటుంబములను మీరుపోషించుటకుఁ వాగ్దానముచేయుదురేని మీపరమశత్రువు నొక్కనిని మేము గడతేర్చగలము. అతఁడు కడతేరినపిదప సంతయుఁ జక్కబడునని పలికిరి. బిడ్డసింగునకుఁ బరమశత్రువులిరువురు మహారాష్ట్ర సేనాపతీయగుజయప్పసింధ్యామొకఁడు; పెదతండ్రియగురామసింగొకఁడు; ఈయిద్దరిలో నెవరుగడడేరినను వానికి మంచిదే కాబట్టి యతఁడు వారుచేసిన ప్రతిజ్ఞ సంగీకరించెను.

ఒకనాఁడు జయప్పసింధ్యా దంతధావనముచేసికొనుచు డేరాగుమ్మమువద్ద గూర్చుండఁ సైనికులకు సరకులమ్ము వత్తుకులిద్దఱు లెక్కల పుస్తకములు ముందువేసికొని నీదితప్పు తీదితప్పని బట్టుగఁ గలహించితమతగవుదీర్చుమనిజయప్పను వేడుకొందమనియొకరియాడువాండ్రొకరు బూతులుతీట్టుచు చేతులుబారలు జాపుకొనుచు నొండొరుల వెక్కిరించుకొనుచుమీఁదమీఁదికిఁబోవుచు గ్రామక్రమముగా జయప్ప సమీపమునకుఁ బోయిరి. అప్పు డాకస్మికముగా సమీపమున రెండు కత్తులు తళితళమెరసెను. మెరసినతోడనే “ఇది

నా గూరుపోటు” “ఇది జాడుపూరుపోటు” అని పలుకుచు నిరువురు రెండుకత్తుల జయప్పను రెండుపోటులు పొడచిరి. జయప్పయు వెంటనే పీనుగయై డేరాగుమ్మమువద్దపడెను. పడుటయు శిబిరములో గొప్ప కళివళమువుట్టెను. ఆతొట్టుపాటులో జయప్ప సైనికులు తమయేలికనుజంపిన యిరువురలో దురకందుత్తునియలుగ నరికిరి. రెండవవాడగు రాజపుత్రిఁడు సైనికులచాటునఁబడి చల్లచల్ల గనాపలకు చాటి నాగూగునకుఁబోయి శుభవాతఁ బిజ్జిసింగునకు విన్నవించెను.

రాజపుత్రిఁడు మహమ్మదీయుఁడు బిజ్జిసింగుతోచేసిన ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకొనిరి. మహారాష్ట్రులదివఱకే యుద్ధములుచేసిచేసి విసికియుండుటచేతను నాయకుఁడు సంహరింపబడుటచేతను సంధికోప్పకొనిరి. బిజ్జిసింగు కొంతకప్పుము నజమీరుదేశము మహారాష్ట్రులకిచ్చి సంధి చేసికొని తానుమారువారునకు రాజయ్యెను. లంచగొండులగు నామహారాష్ట్రులు రామసింగుపక్షము విడిచి బిజ్జిసింగును రాజునుచేసి స్వదేశమునకుఁ బోయిరి. రామసింగురాజ్యము సంపాదించుట కిరువది రెండు యుద్ధములుచేసి జయము నందలేక క్రీ॥ శ 1773 సంవత్సరమునందు రాజస్థానమందలి జయపురమున మృతినొందెను. బిజ్జిసింగు సింహాసనమెక్కి యెడతెగని యుద్ధములు చేసిచేసి ముప్పదియొక్క సంవత్సరములు మారువారుదేశమును పాలించి 5794 వ సంవత్సరమున గాలధర్మము నొందెను.

కృష్ణకుమారి.

పదునెనిమిదివ శాతాబ్దాంతమందుహిందూదేశమంతయుమిక్కిలి
లిదురవస్థలోనుండెను. ఔరంగజేబు మృతినొందినతోడనే వానిసంతతి
మొగలాయీలుదుర్బలులై స్త్రీలోలులై మన్యపానమత్తులై రాజ్యము
మంత్రులచేతి కప్పగించి దేశమునకు దమకునాశనమునుచెచ్చుకొనిరి వారి
దౌర్బల్యముంగనిపెట్టి మహారాష్ట్రులు మఱితపజృభించి ఢిల్లీరాజ్యము
నందలి భాగముల నూడబెఱికి పంచుకొని దేశమున కెంతయు ఖోభగలి
గింపఁజొచ్చిరి ఒకప్రక్కను సీకులుతలయెత్తి రాజ్యమును స్థాపింపజొచ్చి
రి. మరెయొకప్రక్క నింగ్లీషువారు ప్రెంచివారు దేశాక్రమణమారం
భించిరి. దక్షిణమునుండి మహారాష్ట్రులు నిర్ణదప్రతాపులై దేశమును
మంగలములోఁ బెట్టివేచినట్లు తపింపజేసిరి నవాబులు రాజులు తమలో
తామైకమత్యములేక కయ్యములకుఁ గాలుద్రువ్వుచు కారణములేకయే
పోరుచు దేశమును రక్తభూయిష్టము జేసిరి. దేశమందు వ్యాధులు
కాటకములు మొండయ్యెను. స్థిరముగా నొకరాజౌకదేశమును గొంత
కాలము పరిపాలించుననుమాట నిశ్చయములేదు ఈయాపదలకుదోడు
పారసీకమునుండియు కాబూలునుండియు మహమ్మదీయులు దండువె
డలి దేశములం గొల్లగొని స్త్రీలంజెరబెట్టి యెల్లయెడల నాశనదేవతను
నెలఱొలిపిరి. ఆకాలమున హిందూదేశమంతలో రాజస్థాన మనుభవించిన
కష్టములెవ్వరనుభవింపలేదు రాజపుత్రులు తొంటివలె దమకుల
గౌరవమును దేశగౌరవమును నిలుపుటకుఁ బాటుపడక యంతఃకలహ
ములు పెంచుకొని పోరుచుఁ దమనహాయార్థము మహారాష్ట్రులనుబిల
చుచు వారిచే నెడతెగని బాధలంబడజొచ్చిరి. అందు ముఖ్యముగ
మీ వారు సంస్థానము పడినపాటు చెప్పనలవిగాదు.

పదునెనిమిదవ శతాబ్దాంతమందుభీమసింగననతఁడురమారమి
యెనిమిదేండ్ల ప్రియమునమీవారు సింహాసనమెక్కెను. ఇతనికియు క్త
వయస్సువచ్చువఱకు వానితల్లి రాజ్యపాలనమును జేయుట కైపూని వయ
సువచ్చిన వెనుకఁగూడ వానికి రాజ్యమియ్యక తానేయధికారము చెల్లిం
పఁజొచ్చెను. అతఁడప్రయోజకులలో మొదటివాడు. మిక్కిలిదుర్బులుడు
వానికి జగన్మోహన కారియగు కృష్ణకుమారియను కూతురుగలదు. ఆబా
లికయే సంస్థానమునకు వచ్చిన మహావత్తు మహాద్భుతముగా నివారిం
చెను ఆభీమసింగు మీవారు నలునదిసంవత్సరములు పాలించెను. అం
తకాలము రాజ్యముదురవస్థలోనే యుండెను. తల్లియధికారమెట్టెటో
యతఁడు వదలించుకొని యీవలఁబడ మంత్రిలువానిని మోసపుచ్చి
తమయధీనము జేసికొనిరి. దేశమువెలుపల మహారాష్ట్రులు మహమ్మదీ
యులు కాటుచిచ్చులట్లు జనులనుబాధింపుచుండిరి దేశములోపల రెం
డు రాజపుత్రకుటుంబములు మంత్రిత్వమువహించి రాజుపేర నధికార
ముచేయుటకుఁ దమలోతాము కలహించిరి. వీరుచందావతులు సూక్తా
వతులు పూర్వమువీరిరువురు యుద్ధములో నొంకొరులనుమించి పౌరు
షముజూప బ్రయత్నింపుచువచ్చిరి. కాని యిప్పుడు బుద్ధితేనిరాణాను
బుట్టలోబెట్టి దేశమేలుటకు గలహించిరి మొట్టమొదట చందావతు
వంశస్థులే గెలుపుఁగైకొనిరికాని వారుగర్వితులై యెవరిని సరకుగొనక
యందఱవమానించుచుండ రాజమాత కలహించి యధికారముగైకొ
మ్మని సూక్తావతులం బురికొల్పెను అదిమొదలు మీవారు దేశము
పడినపాట్లు కుక్కలునక్కలునయితము బడియుండవు ఆసంగతులు
నిద్దురలో జ్ఞప్తికివచ్చినను భయముపుట్టకపోదు.

చందావతులు నాయకుడు సూక్తావతులనాయకుని నిష్ఠారణము
గా నధర్మముగఁ జంపి వాని క్రొన్నెత్తురుతో దడిసిన చేతులతోనే
రాణావద్దకుఁబోయి బీరములుకొట్టెనుఅందుచేత నారెండు తెగలవారు

విధివిరామములు లేక పోరునల్పుచు నొండొరులమగవారింజంపుచు గెల్చివారు దేశమున నధికారులమని బయలుదేరి కప్పములిమ్ముని ప్రిజలం బీడించుచు రాక్షసకృత్యములుచేయసాగిరి. ఈయంతఃకలహమును నహింసలేక దుర్బలుడగు రాణాభీమసింగు విధిలేక తనకు సాయము చేయుమని సింధ్యానుకోరెను. ఈకోరుట కొఱవితో దళిగోకికొనుట యేయయ్యెను. మహారాష్ట్రులు మిడుతలదండువలెవచ్చివడి రాణాకు నహాయముచేయుదుమని వంకబెట్టి యకార్యములనెల్ల జేయజూచ్చిరి చందావతులలో నొకడు సింధ్యావల్ల లంచముగ్రహించి చిత్తూరుపట్టణము వానియధీనముచేసెను. అదిస్వాధీనముచేసికొని సింధ్యాగార్యాం తరములమీద పునహానగరమునకు బోయెను పోవునప్పుడు దుష్టశీలు డగు సంబాజీయనుమంత్రిని రాజస్థానవ్యవహారములు చక్కబెట్టుట కై నియమించెను వాడెనిమిదేండ్లు మీవారున నధికారము చేసెను వాడెంతదుర్నితిపరుడైనను రానాపట్ల మంచివాడై మొండివాండ్రొ ననేకుల నడచి వారియధీనములో నుండినరానాకప్పగించెను అంతలో నతనికి మఱియొకగొప్పయుద్యోగము కాగా నతనికిన్న నధమాధములు కొందఱుమీవారునందధికారముచేయుటకు వచ్చిరి వారువచ్చి మెనకప్రజలనుభవించినదుఃఖము నెవడనుభవింపఁగలడు ?

అంతలో సింధ్యామృతనొందెనుఅతనివారసులుతమలోదాము కలహించి రాజపుత్రుల బంధముల నెక్కువజేసిరి. ఆవారసులలో నెట్టకేల కెవఁడోయొకఁడు సింధ్యా యయ్యెను. అతఁడు మీవారు సంస్థానము తనకు సామంతసంస్థానమని యెంచి తనసేన గొంత నక్కడ నిలువజేసి వానిఖర్చులు రానా నిచ్చుకొమ్మనెను. ఎడనెడ సింధ్యాకు మఱియొక మహారాష్ట్రపుభవగు హోల్కారునకు వివాదములు యుద్ధములు సంభవించెను. ఆయుద్ధములలో హోల్కారు గెల్చినప్పుడు హోల్కారు సింధ్యా గెల్చినప్పుడు సింధ్యా మీవారు

నకువచ్చి తామే యధిపతులమని లక్షలకొలది ధనము కప్పమిచ్చుని
రానాను బీజించుచువచ్చిరి. రానాచే జిక్కిన ధనమంతయు నిచ్చి
మహారాష్ట్రుల యాశ యెంతకుఁ దీరకపోవుటచే నెట్లకేలకు నంతః
పురస్త్రిల నగలను వారి విలువగల వస్త్రములను నయిత మమ్మి
యామరాత్ముల ధనదాహము తీర్పవలసివచ్చెను.

దేశ మాస్థితిలోనుండరానాభీమసింగుకూతురగుకృష్ణకుమారి
యు క్తనయస్కురాలయ్యెను. ఆమెకప్పటికి పదునైదవయేడు. ఆము
ఖిలావణ్యము, ఆశరీరకాంతి, ఆయంగ సౌష్ఠవము, ఆపలుకులమార్దవము
వానినన్నిటినిమించినయూమంచితనమువర్ణించుటకు గాళిదాసునివంటి
కవులుగావలయునుగాని తదితరులుచాలరు. మూర్తీభవించిన చక్కఁ
దనమువలెను గలియుగమునకువచ్చిన జగన్మోహనావతారమువలెను
కృష్ణకుమారి ముద్దులు మూటగట్టుచుండెను. ఆబాలికసోయగమునా
నాటి రాజులందఱు విని యామెను దేవిగాబడయుట యెట్లనియువ్వి
ఘోరుచుండిరి. అందుమొదటివాడు సింధ్యా. అతఁడు తనకామె ని
మ్మని భీమసింగునకు సందేశమంపెను. కూతును సింధ్యాకిచ్చిన పక్ష
మున రానాకు మిక్కిలి లా మైయుండును. రానా యెంతచెడిపోయి
దుస్థితిలోనున్నను స్వలాభ మావిషయములో జూచుకొనక కులగౌర
వమునెంచి కుమార్తెను సింధ్యాకియ్యననెను. అనంతర మంబరుసంస్థా
నప్రభువగు జగత్సింగుబాలికనిమ్మని యుదయపురమునకుఁ దూతనం
పెను. అంబరురాజులు కులగౌరవమున మీవారురానాలకు నొకవన్నె
దీసిపోదురు. ఏలయన మొగలాయీలకుఁ దమకూతులనిచ్చి పెండ్లి
చేసిన మొట్టమొదటి రాజపుత్రులువీరే. వంశముమాట యటుంచి వ
రునిగుణములు చూచినపక్షమున నవియుఁ దృప్తికరములుగావు. జగ
త్సింగు కుటిలుఁడు భోగపరాయణుఁడు దుర్వ్యవసానశక్తుఁడునని వాని
కదివరకే యప్రతిష్ఠ సంభవించెను. అట్టియవస్థలో బుత్రికకుఁ దగిన

భత్రాఁడు వెదకువాడై భీమసింగు మిక్కిలి పరితాపము నొందజొచ్చెను. ఇట్లు మూడునాలుగేండ్లు వివాహముగాక కృష్ణకుమారి నిలిచెనావయసుముదిరినదని యెంత యధముడు నామెం జేకొనఁడు. ఎఱిగి యెఱిగి కులహీనులకుఁ గుణహీనులకు నీయబుద్ధి పొడమడుగదా!

ఎన్నివిధముల యోచించినను దొరకినవారిలో జగత్సింగునం బంధమే మంచినతలించిభీమసింగువానిహృతనుగౌరవించినబహుమానముగాఁ బంపెను. పిదప జగత్సింగును ప్రధానముచేసికొనిరమ్మనియ మూల్యాభరణములు వస్త్రములు నిచ్చి మంత్రిపురోహితుల సుదయ పురమునకంపెను. ఆప్రధానమైనకొన్ని నాళ్ళకు జగత్సింగుకన్నబలవంతుఁడు గుణములలో నానికన్ననధముఁడునగు మఱియొకవరుఁడు కృష్ణకుమారినిమ్మని యడిగెను అతఁడు మారువారుసంస్థానపరిభ్రమకు మానసిగు. అన్న చనిపోవుటచే మానసింగుస్వల్పకాలముకిరింపటనే రానాయయ్యెను. ఈతఁడు కన్యనడుగుటలో నొకక్రొత్తపుంతఁద్రొక్కెను. కృష్ణకుమారి యదివఱకేమృతినొందిన మానసింగుసోదరునకువాగ్దత్తముచేయఁబడెనట. అందుచేత మానసింగు భీమసింగున కిట్లునర్తమానమంపెను. “మీరుమీకన్యకనుమాయన్నకు వాగ్దానము చేసిరి. అతఁడు వివాహముకాకమును వే మృతినొందెను. మీవాగ్దానము మారువారురాణాకుఁగానిప్రత్యేకము మాయన్నకుగాదు. నేనిప్పుడు మారువారురాణాగ నైతిని. కనుక మాయన్నగారి తక్కినయాస్తి నాకు రావలయును.”

ఈవాదమునకుఁదోడుగ నతఁడుసింధ్యాతోడుగూడ సంపాదించెను. సింధ్యాకుజగత్సింగునకు నైరముండుటచేసింధ్యావీనిపక్షమేయవలంబించి జగత్సింగుతో సంబంధబాంధవ్యము మానుకొనికూతును మానసింగున కిచ్చి పెండ్లినేయుమని రాణా భీమసింగునాజ్ఞాపించెను. కులగౌరవము నిలుపుటకై భీమసింగదివఱకే యొకసారి సింధ్యా

కోరిక నిరాకరించుటచే నిష్పాడు నల్లే వానియాజ్ఞను తిరస్కరించెను. అట్లు చేయుటచే వానికాపదమూడెను. సింధ్యా తనయాజ్ఞాతిరస్కారము గావించిన రాణాను దండింపఁదలచి తనపిరంగులుదయపురముమీఁద బారువెట్టి పట్టణము భస్మీపటలముచేయుటకు నన్నధుఁడై యుండెను. అదిచూచి రాణా భయపడి సింధ్యాచెప్పిన చొప్పున చేయుట కొప్పు కొనెను. జగత్పింగు సాహసుఁడౌటచే మారువారు రాజ్యమునకు మానసింగుగాక మఱియొక వారసుఁ డున్నవాఁడని విని వానిని లేవదీసి తాను నానిపక్షముఁబూని మానసింగును సింహాసనభ్రష్టునిఁ జేయఁదలచెను. మారువారు సేనలో సగము మొదటనే యావార నుని పక్షముజేరెను. అటులంబడు మారువారు సంస్థానములు వరస్పర వినాశమునకై ప్రయత్నించి యుద్ధములు చేయఁజొచ్చెను. మాన సింగు పరాజయమునొంది సిగ్గుపడి కత్తితో బాడుచుకొని చనిపో వలయునని నమక్కిటెను. కాని యాతనిమిత్రులలో నొకఁడు వాని నాసాహసమునుండి తప్పించెను. ఈజయముగల్గినతోడనే జగత్పింగు మానసింగును దరిమిచంపి యుదయపురమునకుఁ బోయి కృష్ణకుమారిని వివాహమాడి తనరాజధానియగు జయపురమునకుఁ దీసికొనిపోయినచో నెంతయు బాగుగ నుండియుండును కాని యెందుచేతనో జగత్పింగు గట్లుచేయక యూరకొనుటచే మానసింగు తనరాజధానియగు బాడుపురమునకుఁ బారిపోయి కోటలోదూరి బలపరచుకొని దృఢస్థితి గలవాఁడయ్యెను.

జగత్పింగు కొందఱు రాజపుత్రులను సహాయము గైకొని బాడుపూరుకోటం జాట్టుముట్టి మాఱు ముట్టడించెను. క్రమక్రమముగా జగత్పింగు సేనలో నాహారపదార్థములు, తక్కువగుటయు, బరస్పరకలహములు జనించుటయు మొదలగు సరిష్టములు కలిగెను. ఈకలహములచేత బాడుపూరుకోట యొకవేళ స్వాధీనమైనను మాన

సింగును వారు పట్టుకొనలేనంత దురనస్థకు వచ్చిరి. మానసింగు కోటలోనుండి చెక్కుచెదరక పగతుర నిరాకరింపఁ జొచ్చె ముట్టడించు సైనికు లొంజూరులం జెఱుపఁదలంచుచుండుటచే వారికి జయముగలుగుట యరిదియని వెల్లడియయ్యెను. అంతలో జగత్సింగుతల్లి మారువారు సైన్య మొకటి తమ సైన్యములోఁ గొంతభాగమును దుత్తునియలుగా ఖండించి రాజధానియగు జయపురముమీఁదికి వచ్చుచుం డెనని కొడుకునకు వతఁ-మాన మంపెను. జగత్సింగు విషాదమగుండై మానసింగుకొద్ద బట్టుకొన్న నలువది పిరంగులను స్వసైన్యములోఁ జాలభాగమును దనరాజధానికిఁ బంపఁదలఁచెను. అదివఱకు మానసింగుతోఁ గలహించి జగత్సింగు పక్షమువచ్చిన మారువారు రాజపుత్రులు జగత్సింగుచేసినపనికిఁ గోపించి తమరతనితోఁ జేసికొన్న యొడంబడికను సరకునేయక తమరాజమీఁదగల కోధమును మఱచిపోయి తక్షణమే మానసింగుతోఁ జేరి జగత్సింగు భటులపైఁ బడి తమ పిరంగులు తాము పుచ్చుకొనిరి.

మారువారు రాజపుత్రులు తన్నుత్యజించినతోడనే జగత్సింగు పిచ్చివాడై యెద్దియుందోఁచక తన్ను సురక్షితముగఁ బారిపోనిమ్మని మహారాష్ట్ర సేనావతికి లంచమిచ్చి తనపట్టపుటేనుగును సయితము యుద్ధభూమిలో విడిచి ప్రాణము లఱచేతఁ బెట్టుకొని రాజధానికి బలాయితఁడయ్యెను. ఎట్లైన నతఁడు సురక్షితముగ నిల్లుచేరెను. ఈబ్రతికియుండుట యపకీర్తినిమిత్తమేయయ్యె అతఁడు ప్రాణముదక్కించుకొనెను గాని వానిసైనికు లనేకులు మాగఁమధ్యమునంబడి వచ్చిరి. వారియెముకలు చాలకాలమునఱకు జయపురముదారిలో పోగులు పోగులుగఁబడి చూపరులకు భయము గొలుపుచు వచ్చెను.

ఈవిధముగ బరరాజులతో సంభవించిన యుద్ధమున మానసింగు విజయమునొంది యంతశృతువగు తనజ్ఞాతని నిర్మూలంప

ప్రియన్నించెను. ఈకార్యమున నతనికి సింధ్యాసేనాపతియగు నమీరు
ఖానను మ్లేచ్ఛుడు చాలసహాయము చేసెను. ఆతురక వానిజ్ఞాతి
కడకుఁబోయి మానసింగుపక్షము తాను మానినట్లు వానికి సహాయము
జేయఁబూనినట్లు దియ్యనిమాటలుజెప్పి వానిపక్షముననున్న గొప్ప
సరదాదులను తన శిబిరమునకు సాధిమాటలనిమిత్తము రమ్మని పిలి
చెను. ఆసరదారులు వానిమాటలు సత్యములుగావగచి వానిగుడార
మునకు వచ్చి యతఁడు చేయించిన మేజువాణి చిత్తగించుచుండిరి.
అంతలో నమీరుఖాను డేరావిడిచి యానలకుఁబోయెను. వెంటనే
గుడారము గుభాలున వారినెత్తినిగూలిపడెను. అందఱు బ్రాణావశి
ష్టతై గిజగిజ తన్నుకొనుచుండ మహారాష్ట్రసైనికులు వారితలలు
నఱకి వెలుపలనున్న వారిసేవకులను దుపాకులతోఁగొట్టి చంపిరి.

ఇత్రైతంగున మానసింగు శత్రుసంహారము గావించి తన
దేశము నిష్క్రంతకముగఁ జేసికొని కృష్ణకుమారిని వివాహమాడ
నిశ్చయించుకొనెను. అప్పుడు సింధ్యా “నీకూతును మానసింగున
కిచ్చి వివాహముచేసిననునరే లేక యన్యులపాలుగాకుండ నామెను
జంపినను నరే”యని భీమసింగుతోఁ జెప్పమని యమీరుఖాను నుద
యపురమున కంపెను. కృష్ణకుమారిం దనకిమ్మని నెనుక సింధ్యా
భీమసింగు వేడినప్పు డతఁడు నిరాకరించినందున నాఁటిపగ దీర్చుకొన
వలయునని సింధ్యా యిట్లుచేసెను. పాపము భీమసింగు కడుపు తీపిచే
నట్టివని యన్యాయమని దారుణమని యెన్నివిధములనో మొఱు పెట్టు
కోనెను. కాని ప్రయోజనము లేదయ్యె. పిమ్మట నతఁడు తననమ్మిన
మంత్రియగు నజితసింగునుబిలిచి యాలోచనచెప్పమనియె. దురాశా
పాతకుఁడు దుస్వభావుఁడు దుర్నితపరుఁడునగు నజితసింగు లంచగొం
డియై యమీరుఖానునొద్దనుండి కొంతధనము స్వీకరించి యిక్కింది
విధమున దురాలోచనము చెప్పెను. “మీవారురాజ్యరక్షణనిమి

త్తము కృష్ణకుమారి చచ్చి తీరవలయు. మీరు జగత్సింగునకు గూఁతు నిత్తురేని మానసింగు సింధ్యాప్రముఖులతో దేశమును భస్మీపటలము చేయును. మానసింగున కిత్తురేని బలగర్వితుడగు జగత్సింగు దండు వెడలి మీవారు నెత్తుకువరదలుచేయును. కన్యకనెవ్వరి కియ్యక యంతఃపురమున దాచుదురేసి సింధ్యా మరాటిమూకలతో, గోటచుట్టు ముట్టి పురుషులనెల్ల గత్తికి బలియిచ్చి యాడువారిని నింతింతయన రాని పరాభవము పాలునేయును. మనమెట్లులైనను మనయాడువారి గౌరవము గాపాడవలయుగదా. కాబట్టి రాజ్యముగోల్పోయినను నేకు లిడుమలఁ బడుటకంటె రాజ్యరక్షణనిమిత్త మొక్కతె మృతినొందుట చాలమంచిది.”

అని మంత్రిచెప్పిన సహేతుకమైన యుపదేశమును వినిదుఃఖముచేత మతిచెడియున్న రానా యదితెన్నగానున్న దని యొప్పుకొనెను. కృష్ణకుమారిగతియు నిశ్చయముచేయఁబడెను. కాని యాబాలికను జంపుట చంపింపుమని యుపదేశముచేసినంత సులభముకాదు. రాజకన్యను రాజబంధువులే వధింపవలయును. పరపురుషు లామెం దేరియైనఁ జూడరాదుగదా! రాజబంధువులలో రాతిగుండె గలయట్టిపురుషుఁడు దొరకవలయు. చూచిచూచి యాజగన్నోహనవిగ్రహమును చేతులార నెవ్వఁడు జంపగలఁడు? ఎట్టకేలకు రానా తనబంధువులలో నొకనిం బిలిచి యాపనిచేయుమని వేడెను. అతఁడాపలుకులు విని గడగడ వడంకి నిర్విణ్ణహృదయుడై “నేనీ ఘోరకృత్యమును జేయఁజాల. ఇంతకంటె నన్ను నామరూపములులేకుండ జంపివేయఁడని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. పిమ్మట రానా తన సవతితమ్మునిబిలిచి యాకృత్యము నిర్వహింపుమనియె. అతఁడును సాహసికుడై సరేయని ఖడ్గపాణియై గంభీరముగ సంతఃపురము బ్రవేశించి నిష్కళంకమగు మనస్సుతో దేదీప్యమానప్రభలతో వెలయుచున్న యాలోకై కనుందరిని జూచి

చంపుటకుఁ జేతులురాక కత్తి నేలబారవైచి యేడ్చుచు నామెపాద ములవయింబడి తననచ్చినపని జెప్పి యామెదగ్గఱ నిలువలేక మరల రానాయొద్దకుఁ బోయెను.

మహాపాతక హేతువై హృదయనిర్భేదకమగు నీహారకృత్యము నంతఃపురవాసు లెవ్వరుఁ జేయజాలకపోవుటచే రానా రాతిగుండె గలవాని నెననినైన బయటనుండి పిలుపింపవలయునని తలంచుచుండ నంతఃపురమునందుండు నాడువాండు కొందఱ తాకార్యము జేయుట కొప్పుకొనిరి. దానికి రానాయును సమ్మతింప నాయాడువాండును దారుణములగు కొన్ని విషములను గలిపి యొకగిన్నెలో వేసి సిగ్ధము జేసిరి.

ఆ బాలికతల్లి తనముద్దులకూతునకు జరుగుచున్న మహాపదా నమును గన్నలారఁ జూచి యంతఃపురము ప్రతిధ్వనులిచ్చునట్లుదాపున నున్న వారిహృదయములుభిన్నములగునట్లువిలపించుచుండఁజెలిమికత్తైలుకంటికి నేలకు నేకధారగ నేడ్చుచుండఁ గృష్ణకుమారిమహాధైర్యముతోముఖము వైవర్యమునొందకుండభయములేశములేకుండ సంగముచలింపకుండ పానకముఁద్రావినట్లా వినమునుద్రావి తల్లిఁ జూచి “అమ్మా! యేలయేడ్చెదవు. మరణమన్న నాకుభయములేదు. నేను నీకూతురను గానా! రాజపుత్రికలు దుఃఖింపఁదగునా! రాచబిడ్డకుసాధారణముగ బలవన్మరణ మే కలుగుచుండునుగదా! నన్నింతకాలముబ్రతుకనిచ్చినందుకే నాతండ్రికినేను గృతజ్ఞురాలైయున్నా”నని జ్ఞానగర్భితములగు మాటలచేత నూరడించెను. ఆమెశరీరత్వమునుబట్టియో పాశ్చునరిగా పడకపోవుటచేతనో యావినమామెను జంపలేదట. అందు చేతమూడుసారులாமెకు వినముకలిపి యివ్వవలసివచ్చెను. ఎట్లకేలకు వారు మఱియొకవిషము తేనెతో గలిపి యిచ్చిరి. ఆమెయది చేతబట్టుకొని చిఱునవ్వునవ్వుచు “నిదియైననాయంతముజూడకపోవునా” యని

తాగి నిర్మలముగాఁ గన్నులుమూసినిదురవోయెను. ఆనిదురయేమూ మెనుఁ బెద్దనిద్దురయయ్యె.

మంత్రియగు నజితసింగు సంతోషముతో నీవాతఁ యమీరు ఖానునకుఁ జెప్పగా నతఁడును దారుణముగు నాకృత్యమునకువగచికాఁ బోలు “ఇదియారాజపుత్రశౌర్య”మని వానింబరిహసించెను. ఈమర్వాతఁ రాజస్థానమంతట వ్యాపించినపుడు ప్రజలందఱు హాహాకారములుజేసి యతిఘోరమనిరి. ఆవాతఁ వినినప్పుడేగాక తరువాత ననేకసంవత్సరములకుగూడ రాజబంధువులు లోకులుకృష్ణకుమారిమాట జ్ఞప్తికివచ్చినప్పుడు గోలుగోలున నేడ్చుచువచ్చిరి. మందబాగుండగు రాణాదుర్మంతి నమేతుండై నిశ్చేష్టుండైకొలువుకూటమున గూర్చుండియంతఃపురమున జరిగిన దారుణ వృత్తాంతమును వినియెను. తనకు గూఁతురుతోడిదే లోకమని యామెతల్లి మరల నన్నముముట్టక నీరు ద్రావకస్వల్పకాలముననే కృష్ణకుమారిం గలుసుకొనెను. రాణా జీవచ్ఛవమై దారపుత్రిలం గోలుపోయి కూఁతుంజంపించిన దురాత్ములతోగలసి బ్రతుకవలసినవచ్చె రాణిమరణమును కూడ విని విలపించుచున్న రాణావద్దకు సుక్తావతుల నాయకుండగు సంగ్రాముండనువాడు వచ్చి రాజునకెప్పటి మరియుదలు నేయక నిర్లక్ష్యముతోరాజసింహాసనముకడకుఁబోయితలవంచినమస్కారమైన జేయకయీవిధంబునబలికెను. “హాపిటికిపంద! రాజవంశమునకు శాశ్వతమైనయప్రతిష్ఠఁదెచ్చితివి ఈవఱకెన్నఁడు మనకులమునకు కళంకమురాలేదు. పాతకుండనగు నీకతమున గొప్ప మచ్చగలిగినది. ఈమచ్చయెన్నటికి మాయదు. బప్పరావులవంశమింక నాశనమగును. దేవతలుమనమీదమహాగ్రహచిత్తులై యున్నవారు. ఇంక మనకు జయములేదు” అని గజగజవడంకుచున్న యారాణానువిడిచి మహాపాపాత్ముకుండగు మంత్రియందేశించిదురాతా! నీవు గాజపుత్రకులమునతప్రబుట్టితివిరా! నీతలగొట్టచీ! నీబి

తుకెందుకురా! నీవంశమునిర్మూలమగుగాక నీపేరునశించుగాక ఏమంత
యాపదవచ్చెనని యింతపని జేయించితివిరా? తురకలు మనకోటగుమ్మ
ముకడకువచ్చి ముట్టడించిరా? శత్రువుడంతఃపురముబ్రావేశించెనా! మ
నపెద్దలీవిధముగానే గౌరవముకాపాడుకొనిరా! పూర్వముచిత్తూరుము
ట్టడించిన పగతురను నునపూర్వులిట్లేచేసిరా! చీచీ మీరురాజపుత్రు
లుగారు. రాజపుత్రుడైనవాడు ఖడ్గపాణియైరణరంగమున జావవలయు
నంతఃపురస్త్రీలగ్నిహోత్రమునంబడి మగ్గవలయు అట్లుగాక దేశము
నెమ్మదిగనున్నప్పుడెవడోయొక యపాత్రుడంచెప్పినాడనినోరెటుంగ
నివసేబాలికను నిష్కరణముగ జంపింతువా! శూరులమైరణమునమన
ముమ్మతినొందినచో దైవానుగ్రహమున మనవంశములుండును. ఇంక
మనవంశములుండవు"

అనిసింహనాడముతో, దూలనాడి యవ్వలకుఁబోయెను. రాణా
గాని వానిమంతులుగాని యాశూరశిఖామణి కెదురుమాటాడఁజాలక
పిల్లులవలెనొదిగియుండిరి. కాలక్రమమునవానిమాటలక్షరాలజరిగెను.
ఈదారుణకృత్యముజరిగిన కొన్నివారములకే మంత్రీకొడుకు లిద్దఱు
భార్యయు నాకస్మికముగ మృతినొందిరి. లోకు లజతునికాకులుబాడి
చినట్లు జూడిచి నిందించుటచే లోకాపవాదము బడనోపక యతఁడు
బైరాగివేషము వేసుకుని పాపపరిహారమునకుఁ బోవుదునను వంక
బెట్టి యొకపుణ్యక్షేత్రమునుండి మఱియొకపుణ్యక్షేత్రమునకుఁ బోవు
చుఁదిరుగులాడఁజొచ్చెను. కొన్నినాళ్ళట్లు తిరిగి మరల దేశమునకు
వచ్చి తన యెప్పటి కుట్రలు ప్రారంభించినతోడనే రాణా వానిని
దేశమునుండి సాగదోలెను. రాణాకితరనంపత్తి యేదియులేకపోయినను
పుత్రనంపత్తి మొందుగగలదు. ఈయనకు తొంబదియైదుగుఱు బిడ్డలుం
డిరఁట. అందులో నాతని కన్నులముందరనే తొంబదియిద్దఱు కడ
తేరిరఁట. ఆమిగిలినమువ్వురిలో నిద్దఱు కూతులు నొకకొడుకు

నుండిరి. అక్కడ మానసింగు గతియునట్లే యుండెను. అమీరుఖాను వానిని నానాబాధలుపెట్టి వానిముఖ్యమిత్రుల నిద్దఱజంపి మనస్తిమితములేకుండఁ జేసెను. మరాటిమూకలువచ్చి దేశమును దోచుకొన జొచ్చెను. ఈసీలుగులు బడలేక మానసింగు రాజ్యము కొడుకునకప్ప గించి తానన్ని వ్యవహారములు మానుకొని సుఖముగ గూర్చుండెను. ఆతఁని కుమారుఁడు స్వల్పకాలమే రాజ్యమేలి యవమానకరమగు మరణమొందెను. మానసింగునకు మఱిపోయెను. పందొమ్మిదవశతాబ్దప్రారంభమున నింగ్లీషువారు మారువారును వశపరచుకొని రాణాకు సహాయము జేసిరి. మానసింగు వారినహాయము నడసి తన పూర్వపు శత్రువులనందఱ బరిమార్చి దేశస్థులందఱకు విరోధియై దేశమును బాడుజేసెను. జగత్సింగుచరిత్ర వర్ణించుటకు సయెతము సిగ్గునట్లుండెను. కర్పూరసారమను పేరుగల యొకతరకపడఁతి నుంచుకొని రాజ్యము జంగములు చిల్లరదుకాణదారులు మొదలగు నీచులకప్ప గించి దానిపొత్తులుమరిగి యదేస్వర్గము మోక్షమని దానిని రాణిఁ జేసి నాణెములమీఁద దానిపేరు ముద్రింపించి లోకమునే మరచి వత్కించెను. ఎట్టకేలకు సరదారులందఱు వానిచేష్టులకు విసిగి వాని యుంపుడుకత్తెను బట్టుకొని చెరలోఁజెట్టిరి. అనంతర మాకులట వార్ధకముచేత మృతినొందెనో లేక సరదారులే వెనుక తమకదిగావించిన యవమానములం గలంచి కడతేర్చిరో తెలియదుగాని యది మొదలమెచరిత్ర మడుగంటినది. జగత్సింగు పదునేడు సంవత్సరము లేకవిధముగా దుష్పరిపాలనముజేసి పరలోకగతుఁడయ్యెను. అతఁడు వోయిన చాలసంవత్సరములకు వానిధార్యులలో నొకతె యొక కొడుకును గనెను. ఆతని జన్మమునుగూర్చి రాజబంధువులు చాలశంకించిరి. కృష్ణకుమారి జనకుఁడు నామెను నరింపఁదలచిన రాజకుమారులు తుదకీ విధంబున నెరి.

నూటొంబది గుణములుగల జయసింగు

మీవారు బూందీనంస్థానముల కుత్తరమునను మారువారు బికసీరుసంస్థానములకు బడమటను జయపురసంస్థానము గలదు. దీనినే కొందఱు అంబరుసంస్థానమనియు, గొందఱు ధూనేథారుసంస్థానమనియు జెప్పుదురు. ఆసంస్థానమేలు రాజపుత్రులు కచ్చవాహలు. ఈశబ్దమునకు వారిభాషలో, దాబేలని యర్థము. వారు బాహుబలమందు, దక్కిన రాజపుత్రులకు, దీసిపోవుటచే న్నబంధువులకు వారియెడ గౌరవ మించుక తక్కువ.

పూర్వ మంబరు రాజగు భగవానుదాసుతురకలనిసం దేహింపక డిల్లీ మొగలాయీచక్రవర్తులకు దన గూతుఁ నిచ్చి వివాహము జేసెను. తురకలతో వియ్యమందిన రాజ పుత్రులలో నితఁడేమొకటి వాఁడు అతని దత్తపుత్రుడు మానసింగు భగవానుదాసునంతరము న సింహాసనమెక్కెను. అక్కరు పరిసాలనముం దితనిపేరు తఱుచుగ వచ్చుచుండును. ఇతఁ డక్కరుచక్రవర్తికి నమ్మినబంపై సోదరుని మీఁద దిరుగబడి ధ్వజమెత్తిన యక్కరుతమ్ములలో నొకనినిజుయించుట దిరుగబడిన పటానులను లొంగదీయుట మారువారుప్రభువగు ప్రతాపసింగుతో నక్కరుపక్షముజేరి పలుమారు పోరాడుట మొదలగును. పకారముల జేసి, బంగాళము, బేహారు, డక్షిణదేశము, కాబూలు మొదలగు దేశములకు నక్కరుచేతఁ బ్రతినీధిగా నియమింపఁబడి తన యేలికకుఁ జాల నమ్మికగలుగునట్లు బాలించెను. ఇవిధంబున తన యనుగ్రహము సంపాదించిన మానసింగు నధికారముజూచి యోర్వ లేక యక్కరొకమారు వానిం గడతేర్పడలఁచి మిత్రులతో విషము గలిపించెననియు నది మానసింగున కిప్పించుటకు బదులుగా బొర

పాటున దానే తిని మృతినొందెననియు నొకకట్టుకథ గలదుగాని యది నమ్ముటకు ఏలులేదు.

1615 వ సంవత్సరమున మానసింగు మృతినొందెను. ఇతనికాలమున నంబరుసుస్థాన మనేకయాపదలు గడచి స్థిరమయ్యెను. అతని యనంతరమున రాజ్యమునకువచ్చిన యిరువురురాజులు మిక్కిలిప్రయోజకులై ఢిల్లీదర్బారులోఁ దమకుగల గౌరవము పోగొట్టుకొని మారువారురాజుల పాలుజేసిరి. అందుచే న్వబంధులగు కచ్చవాహులు వారిపై నలిగిరి. ఆప్పుడు జహంగీరు. ఢిల్లీచక్రవర్తిగనుండెను. అతని భార్యలలో నొక్కతె బికనీరుప్రభువుల యాడుపడుచు. ఆమెపేరు జోదుభాయి. ఒకనాఁడు చక్రవర్తిగ జోదుభాయింగూడి మేడమీఁద నిలిచియుండ మానసింగుయొక్క మనుమఁడుజయసింగనువాఁడుక్రింద నడచిపోవుచుండెనట జోదుభాయి వానిని మగనికి జూపి యంబరు రాజ్యము వానికిమ్మని బ్రతిమాలెను. జహంగీరు పట్టపుదేవిమాట దిరస్కరింపలేక సరేమని “ఓ.యంబరురాజా నీకు రాజ్యమిచ్చితి రాజ్యప్రాప్తికిఁ గారణమైన యీజోదుభాయికి జోహారు (సలాము) నేయు” మని వానిని బలుకరించెను. రాజపుత్రపురుషుఁడు ప్రాణముపోయిననుసరే స్త్రీకి సలాము జేయఁగూడదని యొకయాచారము గలదు. తలపనితలంపుగాఁ దనకుగొప్పరాజ్యము చేబడినందుకు జయసింగు మిక్కిలి సంతసించుచుండియు దన కులాచారవిరుద్ధముగ నామెకు నమస్కరించుట కిష్టపడఁడయ్యె. అంతియగాక యతని మతమున జోదుభాయి స్వచ్ఛమగురాజపుత్రపంశమున బుట్టి గోహంతకు డగుతురకను బెండ్లియాడుటచే బొత్తిగా వందనమున కర్హురాలుగాదు ఈరెండుకారణములను లోఁదలంచిన చక్రవర్తికి సలాముచేసి ధైర్యగాంభీర్యములతో “స్వామీ మీయంతఃపురముననున్న యేస్త్రీకే నను నమస్కరించెదను; కాని బుట్టపోయినను జోదుభాయికిమాత్రము

సలాము చేయ" నని పలికెను. రాజపుత్రుల యాచారముల చక్కగా నెఱిగినదగుటచే జోదుభాయి వాని పైసలుగక గొప్పరాజ్యము ప్రాప్తించినను స్వకులధర్మమువిడిచిపెట్టని బంధువుఁడు తనకొక్కడైనను న్నాఁడని పైపెచ్చు లోలోపల సంతసించి వానిమాటలకుఁజరుసవ్వు నన్ని "పోనీ నాకు సలాముచేయకపోయిననున రేసికంబరురాజ్యమిచ్చి తిని వుచ్చుకొమ్మని మేడమీదనుండి మెల్లగఁ బలికెను.

అట్లు సింహానమెక్కి జయసింగుతన్నేర్పరచినవారికి సంతోషకరముగా బాలించి చక్రవర్తికిననేకోపచారములుచేసి యంబరుసంస్థానమేలినప్రభువులలోనగ్రగణ్యుడనిపించుకొనెను. అతఁడొరంగజేబునకుఁ జేసినయుపకారము లనేకములుగలవు. అతనికి బరమశత్రువై హృదయశల్యమటులుండిన శివాజీయును మహారాష్ట్రప్రభువును జయసింగు పట్టి యప్పగించెను. ఔరంగజేబు తనయధీనమందున్న శివాజీని జంప బ్రయత్నించుచున్నట్లువినిశివాజీనిబారిపొమ్మనిదానికిందగినవీలుగలుగఁజేసెను. ఇతనికి మీర్జారాజాయనిచక్రవర్తిఁబిరుదిచ్చెను. ఇతఁడు తనరాజధానియగు నంబరుపట్టణము మునుపటికంటెనెంతోయందముగానుండునట్లుచేయదలంచియొకసరోవరముత్రవ్వించిదానిచుట్టుపూవు దోటలు వేయించి తనపూర్వికుఁడు కట్టనారంభించిన యంతఃపురమును ముగించి యొకగొప్పకొలువుకూటమును గట్టించెను. దీని కేదివానుఖానాయనిపేరు. దీనిలో నెఱ్ఱరాళ్ళస్తంభములు గట్టబడియున్నవి ప్రతిస్తంభముమీఁద మనోహరములగు విగ్రహములుచెక్కబడియున్నవి. అనేకు లిప్పటికి నానగరమునకుఁబోయియాకొలువుకూటముఁజూచి సంతసించుచుందురు. ఆకొలువుకూటము జహంగీరుకాలములోనే ముగిసెను. ఈజయసింగు ముగ్గురు చక్రవర్తులకాలములోనుండెను. అందుచే మువ్వరసంబంధములైన కథలువచ్చుచుండును. ఆకొలువుకూటము ముగిసినతోడనే జహంగీరువద్దకుగొందఱుపోయి జయసింగుగొప్పదివా

గుణముల జయసింగు రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటికి బాత్తుగ పేరులేక యుండెను.

ప్రస్తుత మంబరు సంస్థానమునకు రాజధానియై జయపురము నుగట్టించిన మహావీరుఁ డీనూటతోమ్మిది గుణములుగల జయసింగే ఆనగరముయొక్క యండమును జూచినవారందఱు స్వర్గములో నొక భాగమేమోయని తలంపకమానరు. ఆపురమధ్యమున గులాబిరంగు గాలిమేడయనన్యసామాన్యమగునట్లు జగదద్భుతముగగట్టించిన శిల్ప శాస్త్రవేత్తయితఁడే. ఒకశత్రువుమీఁద నింకొక శత్రువుచుంబురికొల్పి యిరువురగతులు జాగ్రత్తగా గనిపెట్టి వారియుచ్చనీచదశలవల్ల తాను లాభము నొందుచున్నట్లై జ్యోతిశ్శాల నొకదానిని నిర్మించి యనేకయంత్రములు తెప్పించి యాకాశముమీద సంచరించు గ్రహముల మార్గములంగనిపెట్టుచు నిరంతర మంకెలంగుణించుచు మహానందము నొందుచుండును. జ్యోతిశ్శాస్త్రమం దీయనకుఁగల పాండిత్యము ప్రీతి యింతింతయని చెప్పనలవిగాదు. ఆసంస్థానమునకుఁ బూర్వరాజధానియగు నంబరుపట్టణమునువిడిచి తనపేర జయపురమను పట్టణము గొత్తగా గట్టుకొని యందుఁగాపురముండునతఁడు పూర్వ రాజధానిమీదఁ యభిమానమువిడువకయక్కడ పూలతోటలో స్పటికశిలామందిరము గట్టించి గోడలలోనడుమనడుమ నిలువులద్దములు వేయించి మొదట జయసింగు చేసిన యలంకారమునకు వన్నె దెచ్చెను.

ఈజయసింగు పయినచెప్పిన విష్ణుసింగుయొక్క కుమారుడు. ఈవిష్ణుసింగున కిద్దఱు భార్యలుండిరి. అందొక భార్యకుమారుఁడు విజయసింగు ఒకరాజున కిరువురు భార్యలున్నపుడు వారికిఁ గుమారులున్నప్పుడు సాధారణముగ రాజాంతఃపురముల నాశిశువులకు క్షేమముండుట యరిది. బహుభార్యలున్న రాజుల యంతఃపురములలో రాజపుత్రులకు బాహ్యశత్రుబాధలకంటె సంతశ్శత్రుబాధలే యధి.

కముగ నుండును. అందుచేత విజయసింగు తల్లి సింహాసనమును గూర్చి యెప్పుడో యొకప్పుడు వివాదములు రాకమానవనియు వచ్చినప్పుడు తనకుమారునకు నేమముండదనియు గ్రహించి తనకుమారుని పుట్టి నింటికంపెను. కాలక్రమమున విష్ణుసింగు మృతినొంద దగ్గరనున్న జయసింగే సింహాసన మెక్కెను. జయసింగు గద్దెయెక్కిన కొన్నినాళ్ళకు విజయసింగు వానియొద్ద కొకరాయబారి నంపి వానిచేత నిట్లు సందేశమంపెను. “మనమిద్దర మొకతంజి కుమారులమగుటచే వాని యాస్తి నాకుఁగూడ రాదగునుగదా. అందుచేత నాభరణము నిమిత్తము బుస్వాపరగణా నాకిమ్ము” ఆసందేశము విని జయసింగు చిరకాలమునుండి తనసోదరుని వాతఁ తెలియకపోవుటచే వానికోరిక సంతోషముతోఁ దీర్పదలంచెను. కాని యంతలో పిడుగువంటి వాతఁ వానికి దెలియవచ్చెను. డిల్లీదర్బారులోనున్న ప్రియమిత్రు కొకడు సీత కృష్ణర్యగల బంధువుఁ కొకడు నిన్ను రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేయదలఁచుచున్నాడు. కావున మిక్కిలి జాగరూకతతో నుండుమని వతఁ మానమంపెను. విజయసింగు వినయముతో జయసింగునకు సందేశము లంపుచు గుటిలుఁడై డిల్లీ ప్రవేశించియంబరు సంస్థాన ప్రిభుత్వమును సంపాదించుటకుబ్రయత్నించుచుండెను. వానితల్లి యంతఃపురములో నుండియే కుమారునిం బురికొల్పునందేశములంపుచు దగునహాయము చేయుచుండెను. విజయసింగుతల్లి పంపిన వెలలేని నగలు కానుక లిచ్చి కమారుద్దీనుఖానుయొక్క యనుగ్రహము సంపాదించెను. ఈకమానుద్దీనునకు జక్రవర్తివద్దమిక్కిలి చనువుండెను. తనసోదరుని రాజ్యభ్రష్టుని జేసినపక్షమున గావలసినంతధనము నైదువేలగుట్టము లిచ్చునట్లు వాగ్దానము చేసెను. కమానుద్దీను దానికొప్పుకొని చక్కవర్తి యంగీకారమును గూడ బడసి వలసినదస్తావేజులు పట్టాలు వ్రాయించి సైన్యమును సిద్ధముచేసెను. ఆవాతఁజయసింగు విని

మంత్రీయూలో చన మడిగెను. అతఁడు చక్కగా విచారించి “మన శాస్త్రములలో శత్రుసాధనమునకు సామదానభేదదండములనియెడు నాలుగుపాయములున్నవి. ఇందులో నేదోయొకటి మనము బ్రయోగింపవలయు. దండము మనము సేయలేము సామము వ్యర్థము. దానమువారు గ్రహింపరు, గావున భేదోపాయమే యుత్తమమయినది. “నజ్రింవజేరి సభివ్యతే” యన్నట్లు మోసగాడు మోసముచేత పడిపోవు”నని రాజునకు విన్నవించెను. జయసింగు యుద్ధమునందు మంచిచేరు సంపాదించలేదు. రాజనీతిలోనో యుగంధర చాణక్యులవంటి నయసాలి. అందుచే జయసింగు మహావీరులగు పండ్రెండుతెగల రాజపుత్రులను బిలిపించెను. వారిలో నగ్రిగఁబ్రొద్దు మోహనసింగు అతఁడు కూషానంస్థానప్రభువు. నాథానతుల తెగలోనివాఁడు జయసింగు, మోహనసింగుప్రముఖులగు వీరులతో నిట్లనియె. చూచితిరా నాయవస్త్ర యెంతవఱకు వచ్చినదో మీరు నన్ను గద్దెయెక్కించిరి నాసోదరుఁడువిజయసింగు బూస్వాతాలూకా ఛుచ్చుకొని సంతృప్తుఁడగుటకునంగీకరింపక మారుద్దీనుఁ ఖాను బలవంతముగవానికి నానంస్థాన మిప్పించెదనని బురికొల్పుచున్నాడు. చేయవలసిన పని చేయుడు.”

ఆపలుకులు విని యమ్మహావీరులు జయసింగునకుఁ గావలసిన సహాయము చేయుదుమని యైకకంఠ్యముగఁ బలికి “నీకార్యభారమంతయు మామీదవదలుము. ఈయపాయము మేము తప్పించెదము బుస్వానంస్థాన మెప్పటికయిన విజయసింగున కీయవలయునుమా” యని కార్యలోచనము పేరుగ నుపదేశించిరి. వారియుపదేశము విని “బుస్వానంస్థానము మీరెప్పుడిమ్మన నప్పుడు మాసోదరున కిచ్చెదను. అది విజయసింగుదే, మీకనుమానమెందుకు. ఇదిగో పట్టానిప్పుడే వ్రాయుచున్నా”నని వ్రాసి ఘోరప్రమాణముజేసి కొలువుచాలించెను. ఆవీరులు స్వగృహమునకుఁబోయి కర్తవ్యము విచారించుచుండిరి.

ఆ రాజపుత్రులందఱుఁ దమలో తామాలోచించుకొని విజయ సింగునద్ద కొక రాయబారి నంపిరి. “నీవివాదము పరిష్కరించుకొనుట కు మావద్దకురమ్ము బుస్వాతాలూకా నీకిప్పించెదము. జయసింగు నీక దియిచ్చునట్లు వాగ్దానముచేసె అతఁడు మాటతిరుగఁడు” కాని విజయసింగుగూడ కచ్చవాహవంశజుడే గావున సోదరునిమాట నెంతవఱకు నమ్మవచ్చునో ఎఱుఁగును అందుచేత నతఁడు “నాకపాయములే కుండునట్లు తగినయేర్పాటులు మీరు చేయనిపక్షమున నేను మాసోదరుని నమ్మి జయపురములో నడుగుపెట్టెను అటువైపుచూడ” ననివారికి బ్రత్యుత్తరమంపెను రాజపుత్రీపిరులు బండ్రొండుగురు భయముపడవలసిన యవసరము లేదనియుఁ దమమాటమీఁదనచ్చిన తమకుటుంబములు పండ్రొండు వానికంగరక్షగా నుండుననియు జయసింగు చేయరానిపని యేడ్చెనుఁ జేయునేని వానిని రాజ్యహీనునిజేసి విజయసింగునే సింహాసనమెక్కింపఁ బ్రయత్నము జరుగుననియు మరల సందేశమంపిరి. విజయసింగు వారిమాటమీఁద సంబరుసంస్థానమునకుఁ బోయి బుస్వాతాలూకా గ్రహింపఁదలంచి పోవుటకు సెలవిమ్మని కమారుద్దీనును కోరెను కాని వానికంత యిష్టముగ లేకపోయెను ఎందుచేతనన కచ్చవాహులు తమలాభమును జూచుకొని స్వకార్యసిద్ధికొఱకు వాగ్దానములుచేసి కార్యంతరమందు వినజిఁంతునని యాతురకమంత్రి యెఱుఁగును ఎఱిగియు విజయసింగు పోవ నిశ్చయించుటచేతను పండ్రొండుగురు రాజపుత్రుల సహాయమున నొక వేళ సంబరు రాజ్యమే తన మిత్తునకు వచ్చిన రావచ్చుననియు లోనెంచి కమారుద్దీను విజయసింగు పోక కనుమఱించి యాటువేల గుట్టపుడశమును దర్బారులోనున్న యిద్దరు సామంతులను వానికి సాయమిచ్చి పంపెను ఆయిద్దరిలో మునుపు జయసింగునకు రహస్యముగ వత్కమానమంపిన మిత్రుఁడొకఁడుండెను కమారుద్దీను వానిసంగతి నెఱుగఁడు.

ఈనడుమ జయసింగు తమ్మునిమీఁద నెక్కడలేనియనురాగమును బూనివానిరాక నెంతో ప్రేమతో నెదురుచూచుచుండెను అతడంబరుపట్టణములో నే మొదట విజయసింగును గలసికొనఁదలచెను కాని సోదరుఁ డొప్పుకొనకపోవుటచే నచ్చోటుమాని కూమూగ్రామమున గలసుకొనఁ దలచెను ఈయూరు నాధావతుల ప్రభువగు మోహనసింగునకు రాజధాని ఎందుచేతనో జయసింగు కూమూగ్రామమున గలసికొనుట కిష్టపడక మరల సంగనేరుగ్రామమున గలసుకొనగోరి సోదరునక్కడకు రమ్మనియెను ఆయూరు జయపురమునకు నైరుతి భాగమున మూడుమైళ్ళదూరములో నున్నది విజయసింగక్కడకు సరివారముగ వచ్చియుండెను.

జయసింగు సంగనేరునకు బోవుటకు బ్రయాణనన్నాహముచేసికొని దర్బారులో గూర్కుండ వానిమంత్రిప్రవేశించి యిట్లనియె “మీ సోదరులిద్దరు ప్రాతపగ లడంచుకొని సంధిచేసికొని మిత్తులై యుండగామీయమ్మగారు కన్నులపండువుగామిమ్ముంజూడ దలచుచున్నారు మీసెలవైనచో నామెగూడ సంగనేరు వత్తునని మీతోజెప్పుమన్నారు” అనిమంత్రివిన్నవింప జయసింగుమహారాజు మిక్కిలివినయముతో “నామిత్రులుపండ్రెండగురయిష్టముకానినాయిష్టముగాదనిచెప్పను అనవుడు నాపండ్రెండుగురు పెద్దది కన్నులపండువుగా జూచునప్పుడు మనకాటంకమేమున్నదని యందుకొప్పుకొనిరి అప్పుడు రాజమాత పల్లకిబయలుదేరెను ఆపల్లకివెంట మూడువందల గవిసెనబండ్లు బయలుదేరెను మార్గమధ్యమున వేనవేలుజనులు గుంపులుగూడి “యాపల్లకిలో రాజగారిత్తల్లి యున్నది ఈబండ్లలోనివారు దాసదాసీజనంబు” అని చెప్పుకొనుచు విస్మయముతోఁ జూచిరి వారివెనుక జయసింగు వానిమంత్రులు రాజపుత్రులు పండ్రెండుగురు తక్కిన పరిచారకులుబయలుదేరి వెళ్ళిరి సంగనేరు జేరెనబిడప జయసింగు మొగమున చిరు

నవ్వుదోప సోదరునత్యంత ప్రేమతో గాఢాలింగనము చేసికొని యా నందబాష్పములు విడిచెను అచటజేరినవారందఱు వానిభ్రాతృవాత్సల్యమునకు వీనిసౌజన్యతకుఁజాలనంతసించిరి ఆసమయమున జయసింగుసోదరునితో నిట్లనియె “తమ్ముఁడా బుస్వాతాలూకానీకు పుత్ర పౌత్ర పారంపర్యమనుభవించుట కిచ్చుచున్నాను ఇదిగోపట్టా నీవింత తో దృష్టి నొందక రాజ్యము నాతో నమానముగా బంచుకొనదలఁతువా. నాకదియు నిష్టమే లేదా నీవేయంబరుసంస్థానపరిభ్రమగాదలంతువా యదియునుమేలే నేనే బుస్వాతాలూకాపుచ్చుకొని నీకుపట్టముగ ట్టిపోదును మనకిరువురకుమాత్రమువైరమొద్దు” అనిపలికిన జయసింగు పలుకులు వినినతోడనే విజయసింగు సోదరునకుఁడనపైఁగల ప్రేమను దలంచి తనకంతప్రేమలేనందుకు సిగ్గుపడి నోరెత్తలేక “నాకు బుస్వాతాలూకా చాలును మఱియేమియు నక్కరలే”దని ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను.

అట్లు చిర కాల దర్శనములచేత మాహానందభరితులై నసోదరులం జూచి యాసభికులు సంతుష్టులై వారింబ్రిశంసిచుచుండ నంతలో జయసింగుమంత్రి యక్కడకువచ్చి “అమ్మగారుమీయిరువురంజూచుటకు మిక్కిలివేడుకపడుచున్నారు మీరిరువురమెక్కడకునత్తురా? ఆమెనే యిక్కడకు రమ్మనెడరా” యని యడిగెను జయసింగు సభవారివంకజూచి “మీయిష్టమెట్లో యట్లుచేయుఁడు మమ్మక్కడకుబొమ్మన్నచో బోదుము. లేదా మీరావలకు బోయినపక్షమున నామె నిటకే రప్పింతు”మని పలికెను. సభవారు రాజమాత నక్కడకు రప్పింపఁ గూడదనియు ఏరే యామెకడకుఁబోవు టుచితమనియు నైకకంఠ్యముగ పలుక నరేయని జయసింగు విజయసింగును జేయిపట్టుకొని స్త్రీలున్న బసకుఁ దోడ్కొనిపోయెను. ఆబస పరివేశించినతోడనే జయసింగు తనమొలలోని కత్తి నూడఁబెట్టికి “చీ! మాతృదర్శనమునకుఁ

బోవునప్పుడు ఖడ్గమెందుకని ద్వారపాలకుని జేతికిచ్చెను జయసింగు దీసినప్పుడు తానుఖడ్గము దీయకపోవుట మంచిదికాదని విజయసింగు గూడ తనకత్తినావలబారవేసి జేరాలలోని కరిగెను. వెంటనే గుమ్ము కముకడ కాచియున్నమంత్రి ద్వారముబంధించెను విజయసింగు లోని కరిగినతోడనే వానికడకెవ్వరోవచ్చి రెండుచేతులు మెడకుఁజుట్టి యాలింగనము చేసికొనిరి ఆహస్తములు తల్లిహస్తములుగావు ఇనుపగడియలవంటి మోటచేతులు ఆకొఁగిలింతనుండి విజయసింగు తప్పించుకొనుటకు గిజగిజ తన్నుకొనియెను వానిపట్టు విడిపించుకొనలేదు. కేకలువేసి తనవారిని బిలుచుటకు నోరురాలేదు పల్లకిలోఁగూర్చుండి వచ్చినరాజమాత భట్టిసంస్థానప్రభువేకాని రాజమాతగాదు అతఁడేనుఁగవంటివాఁడు వానిముందర విజయసింగు చేయునదిలేక పిల్లవలెనుండ వాఁడతనిని గాలుసేతులుఁగట్టి తనపల్లకిలో బడవైచి తానందుగూర్చుండి పల్లకి యంబరుపట్టణమునకుఁ బట్టించెను వానివెనుక నెప్పటియట్లు గవిసెనబండ్లు మూడువందలు బయలుదేరెను మార్గమధ్యమున వారింజూడవచ్చిన జనులు మొదటిపల్లకి రాజమాతదనియుఁ దక్కిన బండ్లు దానదాసీజనంబులవనియుఁ దలంచిరేకాని యామొదటిపల్లకిలో కాలుసేతులు బంధింపఁబడిన విజయసింగును బట్టుకొని భట్టియారాజుండెననియు మూడువందల బండ్లలో నినుపకవచములు దొడిగి కొనిన మహావీరపురుషు లుండిరనియు నెఱుంగకపోయిరి.

జయసింగు వాఱందరంబరుపట్టణముఁ జేరువఱకు నాగుడారములోనేయుండి విజయసింగు నిర్భాధకముగ నంబరుపట్టణముజేరి యచ్చట కైదీయైయున్నవాడని విని యాడేరావిడిచి కొండఱంగరక్షకులతోగలసి తనసభికులయొద్దకు వచ్చెను. అతఁడొక్కడేవచ్చుటజూచి యాసభికులు తెల్లబోయి యొకరిమొగము లొకరుజూచుకొనియెట్టకేలకు విజయసింగెక్కడనున్నాడని యడిగిరి. ఆమాటలువిని జయసింగు విజ

యసింగా! నాకడుపులో నున్నాడు మేమిరువురమువిష్ణుసింగు కుమారులము. అందునేను జ్యేష్ఠుడను గావున నాకుమీరు రాజ్యమిచ్చిరి. వానిని రాజుజేయఁదలంతురేని నన్ను ముందు జంపియటమీఁదజేయు" డని వాఁకిప్రత్యుత్తరమిచ్చియంతతో బోకవారేమనుకుందురొయని సందేహించి మరల నిట్లనియె "నేను మీక్షేమముకొఱకే యిట్టిదోహము జేసితిని చూచితిరా విజయసింగుమొగలాయి నేనదెచ్చియెదురొమ్ముమీఁదకుంపటిలాగు మన దేశములో నిలిపినాఁడు అతఁడా నేనను మనమీదికి నడపెనా మీరందరు జావవలసియుండును." ఆవలుకులు విని యాపండ్రెండుగురు రాజపుత్రులుతక్కిననభికులుని శ్రేష్ఠులై నిష్కారణముగా తమమాటలునమ్మివిజయసింగుదురవస్థపాలయ్యెననివిచారించి రాజుస్థితి మిక్కిలియుచ్చదశలోనుండుటచేవాని నేమనుటకదినమయముగాడని మారువల్కక తొలంగిపోయిరి. అనంతరము జయసింగు చేయవలసినపని యింకొకటుండెను. అదియేదియనసోదరునకు సాయముచేయవచ్చిన మొగలాయి నేనను వచ్చినదారినే పంపుట

ఆ మొగలాయి నేనల కధిపతి విజయసింగువారేదెలియక యతఁ డెక్కడనున్నవాడని జయసింగు నడిగెను. "ఆనంగతి నీకెందుకు మీఁడేరాలు విప్పుకొని తక్షణమిచ్చటనుండినడుపుడు. లేనిచోగుఱ్ఱములను హరించి బుద్ధిచెప్పి పంపించెద" ననివానిప్రశ్నకుజయసింగుబదులుచెప్పెను. మొగలాయినేన యామాటలువిని విజయసింగుకర్మము విజయసింగున డని తమమాటములైలుగట్టుకొని బయనమై పోయెను. విజయసింగుగతి యేమయ్యెనో యెవరికిం దెలియదు జయసింగును గురించి జనులుచెప్పుకొను నూటతొమ్మిది కథలలో నిదియొకకథ.

ఇవిధంబున రాజ్యంబున సుస్థిరుడై యదివఱకురాజపుత్రసంస్థానములలో మిక్కిలి తక్కువదశలోనున్నయంబరుసంస్థానముచుజాలవృద్ధిపఱచుటకు సంకల్పించెను. ఇంతకుపూర్వము దానివైశాల్యముత

క్కువగనుండెను. మొగలాయీలుదానిపడమటిభాగమునుజాలవఱకు కలుపుకొనిరి. అంతకుమున్నుబంపరురాజునకు గప్పముగట్టుచు లోబడిన సిఖావతువంశస్తుడగు నొకరాజు స్వతంత్రుడయ్యెను అంబరులోనున్న పండ్రెండుగురు చిన్నసంస్థానాధిపతులుతక్కినరాజపుత్రులవలె ప్రతిష్టలుగాంచక పేరులేకుండిరి. మీవారురానావద్దసామంతుడై సేనాధిపత్యముచేయు సలుంబ్రాయనునతిడే యంబర రాజుకంటె గొప్పవాడై యుండె ఇంకతక్కిన రానాలు గొప్పవారని వేరెజెప్పనేల పైసంగతులన్నియు జక్కగా గ్రహించి జయసింగు చల్లగా తన రాజ్యము వృద్ధిచేసికొనుట కారంభించెను. అతఁడు గుండెలుతీసినబంటు నీతికి నతనికి వేయిరూమడ దూరము అతనికిఁ దనజాతి రాజపుత్రుడన్న యభిమానములేదు. అన్యజాతివాఁడు నన్యమతమువాఁడు నగుతురకమీద ద్వేషము లేదు. అనవసర మగునపు డిద్దరియందు నమాన ద్వేషమే. ఇరుగుపొరుగురాజులెంత యాపదలో నున్ననునరేయతఁడు తనలాభము జూచుకొని యాసమయములో వారివద్ద నేదో గొంతయాస్తి సంగ్రహించును. ఔరంగజేబుతో రాజస్థానప్రభువులుచేసినముప్పదియేండ్లయుద్ధములో జయసింగుచెక్కుచదరకయెవరిపక్షము పోక యిరవరీతో నెయ్యములు సలుపుచు నొకనిమీదనొకనినెక్కించుచుతానభివృద్ధి నొందెను.

నీతిమంతులగువారు చేయనొల్లని యకార్యములనుజేసిసాధారణముగా లోకమున దుర్నీతిపరులందఱు వృద్ధిలోనున్నట్లే యతఁడును వృద్ధి నొందెను. అందుచేత సంబరుసంస్థానము రాజస్థానమందలి దేశములలో మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్క. ఆకాలములో దాని రానాయందరి రానాలందృఢీకరించియుండె. వెనుకటి ముప్పదియేండ్ల యుద్ధములలో నతఁడు పన్నినకుట్రలు చేసినదోహములు తక్కిన సంస్థానచరిత్రలతో సంభవించియుండును గనుక నిచట వానిని చెప్పనక్కఱలేదు.

ఇరుగుపొరుగుసంస్థానములతో నతని కెట్టి సంబంధములుగల వో తెలియజేయుట కతఁడు దియోతిస్థానము నెల్లుపుచ్చుకొనెనో చెప్పినంజాలు. అంబరు సరిహద్దులలో దియోతియును చిన్న సంస్థానము గలదు. అది స్వతంత్ర రాజ్యము. అది చిరకాలమునుండి బిహూ జర్ వంశస్థుల పాలనముక్రింద నుండెను. దానికి రాజధానిరాజూరు ఈకుటుంబమువారు కచ్చవాహాకుటుంబమువారు నొకజాతివారేయైన నుదియోతీవారు తాముపెద్ద కుటుంబమువారమనియుకచ్చవాహులవలెతమ కూతులను దురకల కిచ్చి పెండ్లిచేయలేదనియునీరెండుకారణములచేత దాము గొప్పవారమనియు గర్వించుచుండిరి. కచ్చవాహులలో డిల్లీచక్రవర్తులతో వియ్యమందినవారమనియు దమకంటె గొప్పవారు లేరనియు విట్టవీగుచుండిరి. ఆందుచేత గాలక్రిమమున నారెండుతెగలవారికి రవరవలు వుట్టెను.

అప్పటిదియోతిప్రభువు డిల్లీచక్రవర్తులకు గొలువునేయుటకుఁ గొంతపరివారముతో డిల్లీకిఁ జనియుండెను. అతఁడుతనలేనికాలమునదారపుత్రసంరక్షణమునకు రాజ్యసంరక్షణమునకు దన తమ్ముని నియోగించి చనెను. ఆతమ్ముఁడు మిక్కిలి వేటలతమకముగలవాఁడు అతఁడొక నాడడవిపందిసివేటాడదలచి పయనమై భోజనముపెట్టుట యాలస్యమైనందున సేవకులమీఁద మంగిపడజొచ్చెను. వానివదెనె నిష్కారణముగ వానికోపమును జూచి “ఇంతలో నేయింతతొందరయెదుకు. ఈతొందర మనశత్రువుడగు జయసింగును బాడుచుటలోనుండిన బాగుండు”నని మరదినగతాళిచేసెను. ఆపలుకులు వినిదురహంకారముగలయారాజపుత్రుఁడు “నరే జయసింగునుబాడిచియే నీయింటనేనన్నముతినియెదనంతపనికికొడ విస్తరివేసి భుజింప” నని తక్షణమే భోజనశాలవిడిచిపదిమంది రాతులందొక్కొనికోటతలుపులం దీయించి రాజూరు విడిచి యంబరుమాగమును బట్టి పోయెను.

అట్లుపోయి యాసాహనుఁ డంబరుపట్టణము జేకోటవెలుపల
 బసచేసి యుండెను. ఆయుధములతోను గుట్టములతోను వచ్చినయా
 క్రొత్తవాఁడెవఁడో యెఱుంగక పురజనులువచ్చి చూచిపోవుచుండిరి.
 అతఁడు మొదట నచ్చట గొన్ని దినములుండఁదలఁచి పనిముగియకపో
 వుటచే గొన్ని వారములుండి యప్పటికిఁ గార్యముగామిగొన్ని నెలలుం
 డెను. భోజనపదార్థములు తరిగిపోవుటచే నతఁడు తనతోవచ్చిన పరిజ
 నులనునొక్కనినొక్కని నేయుంటికిపంపి క్రమక్రమముగానన్ని గుట్టము
 లనమ్మకొని తినెను. అప్పటికి వానిమనోరథము సఫలము కాకపో
 వుటచే నతఁడాస్థానము విడువకకనిపెట్టుకొని యుండెను. పిదప నా
 పంతగొండి యొక్కొక్కప్పుట భోజనమునకొక్కొక్కయాయుధము
 చొప్పునతనబల్లెము తక్కుతక్కినవన్నియు నమ్మకొనితినెను. అప్పటి
 కి వానిపని తీరకపోవుటయు నతడచ్చోటు బాయకపోట్టనిండమి గుం
 టలుపట్టిన కన్నులతో శుష్కించిన యవయవములతో నాకలిగొన్న
 పులివలె గూర్చుండెను. ఎట్టకేలకుతినట కేమియులేక మూడుదినము
 లుపవాసముచేసి నాల్గవనాఁడు తలపాగ రెండుముక్కలుచేసియందొక
 ముక్క యమ్మియన్నము దెచ్చుకొనితని కార్యసాఫల్యమునిమిత్తము
 నిరీక్షించుచుండెను. అదినమున జయసింగుచుట్టుగవిసెనలువేసిన పల్ల
 కినెక్కి కార్యాంతరముమీద నెక్కడికో బోవుచు మాగవశమున
 నీచలపాదియున్న వైపునకువచ్చెను. వెంటనే యాపంతగొండియీటె
 ను వానిపై వినరెను. అదిదైవవశమున జయసింగునకుఁ దగులక తెర
 చింపుకొని పల్లకిలో నొకమూలబడెను. అదిచూచి రాజబటులు మ
 హాకుపితులై తక్షణమే మూడు రాత్తుని తుత్తువియలుగా దునిమెనమ
 నినానిపైఁ బడబోవ జయసింగు మహారాజు వారిని వారిం చి చంపనీ
 యక వానిబట్టుకొని యుంచి తాను తిరిగినచ్చిన పిదప తన కప్పగిం
 పుమని యాజ్ఞాపించెను.

జయసింగు తిరిగి రాజధానికివచ్చియాసాహసునితనసమక్షమునకు రావించి సీవెవ్వడవు? ఏల యిట్లు చేసితివనియడుగనతడిట్లనియె. “నేను దియోతీప్రిభు సోదరుడను నావదెనగారు నన్నదూలనాడుట చేరోషావేశముననేని పని చేసితిని నన్ను నీవు చంపిననునరే విడిచినను నరే. నేను చిరకాలము నానావస్థలుబడి నీప్రాణములు గొనుటకు నిరీక్షించియుంటిని. మూడుదినముల యుపవాసముచే జేతిలోనత్తువలేక పోబట్టియూయీటె యిట్లునిరర్థకమయినది. కానిచో దానిపని నదిచేసియే యుండును” జయసింగు రాజనీతిసారము జూచినవాడగుటచే వెంటనే శిరచ్ఛేదము జేయింపక వానికాలునేతుల కట్టువిడిపించి వానికి దొడ్డిగొనకుటకు విలువదుస్తులనిచ్చి గౌరవించి మంచిగుట్టమెక్కించి యేబదిమంది సైనికుల వెంటనిచ్చి మరల రాజూరునకు వానిని బంపెను. ఆ రాజకుమారుడు రాజూరునకుబోయి తన కావించిన సాహసము నెఱిగింప వానివదిన తద్దయు విచారించి మఱుదికిట్లనియె “అయ్యయో! యెంతపనిచేసితివి. జయసింగు చిరకాలమునుండి మనతోగిల్లికయ్యముకెచ్చుకొనవలెనని జూచుచున్నాడు. త్రాచుబామును దొక్కివచ్చితివి. అది పగబట్టి మనలఁజంపకపోదు. ఇంక మనము రాజూరు సంస్థానమునకు నీళ్ళువడలుకొనవలయును. జయసింగు మన మీఁదికి రాకమానడు.”

అని యామె పలికినతోడనే మంత్రులు సేనాపతులు యుద్ధసన్నద్ధులై రాణితప్ప తక్కినస్త్రీలను బిడ్డలను తమరాజున్న తావునకుఁ బంపి కోటలుబలపరచి జయసింగు రాకంబ్రీతీయించుచుండిరి. వారిరాజప్పటికి స్వదేశముజేరక గంగాతీరమున నొకగ్రామముననుండెను. ఆ రాజకుమారుని బంపిన మూడవనాఁడు జయసింగు తనమంత్రీ సామంతులం బిలిచి “దియోతీరాజు సోదరుడు నాప్రాణములు దీయఁదలచెను. కావున మనమింక వారిమీఁదికి దండెత్తిపోవలయును. ఇష్టము

లేనివారు తమతమ యభిప్రాయములఁ జెప్పవచ్చునని యాజ్ఞాపించుటయు వారందఱు రాజునకు జడిసి యెదుఁరాడలైరి. అందులో కుమూసంస్థానప్రభువగు మోహనసింగు మాత్రము తనకీర్త్యములేదని స్పష్టముగఁజెప్పెను. ఏలయన దియోతీరాజభార్య వానిచెల్లెలు. ఆమెయూడిన కఠినోక్తుల మూలముననే మఱఁదివచ్చి యాపనిజేసెను. అదియును గాక దియోతీసంస్థానముతో యుద్ధమువలదనుట కీక్రిందికారణముగూడ చెప్పెను. “దియోతీప్రభువు డిల్లీచక్రవర్తికి మిక్కిలి యిష్టుఁడు. ఆ ప్రభువిప్పుడు స్వస్థైర్యముతోఁ జక్రవర్తి కొలువునే చేయుచున్నాఁడు. దియోతీమీఁద మనయుదండెత్తినవాతఁ చక్రవర్తి వినునేని యతఁడు మనమీఁద కక్షసాధింపవచ్చు. అప్పుడు మనము పశ్చాత్తాత మొందినను గార్యములేదు”

అతనిమాటలు సహేతుకములుగ నుండుటచే మొదట నోరెత్తకయూరకున్న సభికులందఱు మోహనసింగుమాటలు బాగున్నవి యుద్ధమువలదని యేకగ్రీవముగఁ బలికిరి. జయసింగు మహాకుపితుఁడై కొలువుచాలించెను. అప్పుడూరకుండి జయసింగొకనెల గడచినపిదప మరలఁ దనసభికులను బిలిపించి యుద్ధసన్నద్ధులుగమ్మని చెప్పెను. సభికులందఱు నిష్ఠములేక వాని మాటల కుత్తర మీయరైరి అప్పుడు ఫతీసింగను పేరుగల యొకచిన్న జమిందారుఁడు మిక్కిలి పేరుప్రతిష్ఠలు లేనివాఁడు నూటయేబది సైనికులకంటె నెక్కువలేని వాఁడులేచి తాను స్థైర్యమును నడపించి యుద్ధమునకు బోవుదునని చెప్పెను. జయసింగు వాని కైదువేల గుఱ్ఱపునేన నిచ్చి దండయాత్ర నడుపుమని పంపెను. ఈయుద్ధము రాజునకుఁ దప్ప మఱియెవ్వరి కిష్టములేదు.

దియోతీరాజు సోదరుఁడు పరమమూర్ఖుఁడగుటచే బంధువుల యింట పెండికై రాజూరు విడిచి యెటకోపోయెను. అతఁడా వివాహము

మహోత్సవములో మహానందభరితుడై యుండ వానికడ కిరువురు రాయబారులు పోయి “యంబరు సేనాపతియగు ఫతీసింగు వచ్చినాడు మీకుననుస్కారములు చెప్పమనినాఁ”డని విన్నవించిరి. ఆరాయబారుల సందేశమువిని యాధూర్తుండు సేయుట కెద్దియుందోపమి యాయీరువురుదూతలంబట్టి చంపించెను. ఆవాతవిని ఫతీసింగు వానిని వానిసహకారులను దరిమి తరిమి కొట్టిచంపెను.

అనంతరము ఫతీసింగు రాజూరుకోటం బట్టు కొనియె. రాణి యాత్మహత్యజేసికొని కులగౌరవము నిలుపుకొనియెను. అంబరురాజు సైనికులు రాజూరు సైనికులం జంపి చచ్చినవారి తలలు తెగన టికి చేరుమాళ్లలో వానినిమూటగట్టిస్వదేశమునకుబోయిజయసింగుతనపై వెనుక బల్లెమువిసిరిన రాజూరు రాజసోదరుని తలదెమ్మని యడిగి దానింజూచినంతయుఁడయ్యెను. కానివృద్ధుఁడగు మోహనసింగుజ్ఞానహీనుఁడగు నాధూర్త వీరుని శిరస్సుఁ జూచి “వీనిమోటతనమునంగాదె పండువంటి సంసారముభగ్నమయ్యెను. రాజ్యములస్వతంత్రముపోయెను. మాచెల్లెలు దారుణమరణమొందె” ననికొలఁకులనుండి కన్నీళ్ళు దొరగవిచారించెను. జయసింగు మోహనసింగు విలాపము చూచిమహాకుపితుడై “ఓయీ! నీవు రాజద్రోహివి. నీమొగము చూడరాదు. నీ మూలముననే నాపగదీర్చుకొనుట కొక నెలతడవై నది. ఆదురాత్ముండు నాఁమీదబల్లెమువినరినప్పుడునీకుదుఃఖములేదుకానియిప్పుడెక్కడలేని దుఃఖము వచ్చుచున్నది” అని తూలనాడి యంతతో నిలువకవానిరాజ్యమును బుచ్చుకొని తన్ను సింహాసన మెక్కించి మహోపకారము చేసిన యావృద్ధుని దేశమునుండి వెడలనడచెను. మోహనసింగు దేశమును విడిచి యుదయపురమునకుఁ బోయి మీవారు రాణి యనుగ్రహమునకుఁబాతుడై యుండెను. దియోతీరాజు గంగాతీరమందలి యానన్దిహారేయనుగ్రామమునందుండగా పగతురబారినుండి తప్పించుకొని

పోయినస్త్రీలవలన బాలకులవలన రాజులునకు బ్రాహ్మినిదూరవస్థవిని
 స్వసంస్థానమునకెన్నడురాక యతఁడక్కడనేయుండిపోయెను. చక్రవ
 ర్తివానికదియేమఖాసాగానిచ్చెను. అతనివంశస్థులముఖాసాననుభవిం
 చుచు నూరేండ్లక్రిందటివఱకునక్కడనుండిరి. మందభాగ్యుఁడగునారా
 జు దూరదేశముననుండుటచేత స్వలోపమువలనగాక ధూర్తుఁడగు సో
 దరునిమోటతనమున రాజ్యమునుగోల్పోయి విదేశములపాలయ్యెను.
 ఈవిధముగా జయసింగు పరరాజ్యముల నాక్రమించుకొని యంబరు
 సంస్థానమును మిక్కిలిబలపఱచెను. వ్యవహారములో నతఁడు బాత్తుగ
 నీతియు నియమములేక వర్తించినను మొత్తముమీఁద నతఁడువివేకము
 గలిగి స్వలాభమునెఱిగి పనిచేసి రాజ్యమునువృద్ధిచేసెను. పూర్వరా
 జధానియగు సంబరుపట్టణమును క్రొత్తరాజధానియగుజయపురమును
 గలిపివేసెను. ఆతనిగొప్పమందిరములన్నియు నొకజైనునిచేతనిర్మింపఁ
 బడెను. శిల్పశాస్త్రాదులలోఁ బ్రవీణులగువారి నందఱును తురకలు
 హిందువులను భేదములేకుండ నతఁడాదరించినను జైనులయందుబక్షిపా
 తముమెండు. ఆకాలమునందుజ్యోతిశాస్త్రమందతనికి నమానుఁడవఁ
 డులేడు. ఆశాస్త్రమందంతప్రజ్ఞయున్నందు కతఁడుమహారాజై పుట్టక
 సామాన్యపండితుఁడై యేబీదకుటుంబములోనైనఁబుట్టి నిరంతరము
 గ్రహచారములనెన్నుకొనుచుగాలముశాస్త్రచర్చలయందేపుచ్చినపక్ష
 మున నంతకంటె నెక్కువకీర్తి సంపాదించియుండునని యనేకులుతలం
 చిరి. ఆశాస్త్రమందితఁడేడుసంవత్సరములుకృషిచేసినేర్చుకొనువారికిసుల
 భమగునట్లు రెండుగణితమానములనేర్పరచెను. అంతతోతృప్తిబొంద
 క జయసింగు పోర్చుగలు దేశమందు గొప్పజ్యోతిశాస్త్రవేత్తలులున్నా
 రనివిని యాదేశపురాజైన యిమాన్యుయలుగారివద్దకు రాయబారుల
 సంపి యక్కడవ్యవహారములలోనున్న గణితమానములఁదెప్పించుకొనె
 ను. అవివచ్చినపిదప తనగణితములను వారిగణితములతోఁబోల్చిచూ

చి మనగణితములే హెచ్చుతగ్గులులేక సరిగనుండననియు పోర్చుగలు
 వారివి సరిగలేననియుఁజెప్పెను. వారివి సరిగనుండకపోవుటకుఁగారణము
 తెల్లవారి సక్షతదర్శనయంత్రములలోనున్న లోపమేయని చెప్పెను.
 ఆతనిసాధనయంత్రములుమిక్కిలియద్భుతములైనవి. వానిసహాయము
 న సతఁడు మిక్కిలి గొప్పసంగతులంగనిపెట్టెను. యూరపుఖండవాసు
 ల యంత్రములు మంచివికావని యతఁడభిప్రాయపడినను వారివద్దనేర్చు
 కొనవలసిన విద్యలుమాత్ర మతఁడలక్ష్యముచేయలేదు. యూక్లిడ్లువ్రా
 సిన ిఖాగణితశాస్త్రము మఱికొన్నిగణితసిద్ధాంతములు సంస్కృత
 ములోనికి వానియాజ్ఞచేతనే భాషాంతరీకరింపబడెను విద్యావినోదియ
 గుటచే సతఁడుకష్టపడి యెన్నోగ్రంథములఁజేర్చియొకభాంభారమేర్పర
 చేను. అతని యనంతరము రాజ్యమునకు వచ్చినవారిలోనొకమూర్ఖు
 డు పుస్తకముల యుపయోగమెఱుంగక వానినితనయిచ్చవచ్చినట్లుపం
 చిపెట్టెను. జయసింగు మంచిచట్టములనేర్పరచి జనులనున్యాయముగఁ
 బరిపాలించెను. జనులవిషయమున సతఁడు మిక్కిలి యోగ్యుఁడే. తన
 రాజ్యమున సనేకప్రదేశములయందతఁడు బాటసారులనిమిత్తమునత్ర
 ములు కట్టించెను. ఆకాలమున రాజపుత్రులు తమకుఁబుట్టినకూతుల
 కుఁ దగినసంబంధములు తేజాలకయు వచ్చినయల్లరకులక్షలకొలఁదిక
 ట్నములుపెట్టఁజాలకయునాడుపిల్లలనుజన్మించినతోడనేజంపించుచుండె
 డివారు. ఈదుచారము నిర్మూలించుటకు వివాహవ్యయములఁ దగ్గించు
 టకు జయసింగు కొన్నిచట్టముల నేర్పరచెను. అతఁడుతఱచుగ త్రాగె
 డివాఁడుకగలవాఁడు. ఒక్కొక్కప్పుడుమితిమీరిత్రాగుచుండును. రా
 జపుత్రుని దేహతత్వమెక్కువ నిషానుభరింపగలదియగుటచే సతఁడెం
 తత్రాగినను నొడలెఱుంగకపోక దేశమునుపాడుజేయక యంబరునంస్థా
 సమును నలువదినాలుగేండ్లు పరిపాలించెను. ఇరుగుపొరుగురాజులతో
 నెట్టికలహములు పొందినను జయము జయసింగునదే. అతనిటక్క

రితనముం గనిపెట్టి ఢిల్లీ చక్రవర్తి వానికి శివేయి యని బిరుదమిచ్చెను. ఈశబ్దమున కర్థ మొకటిపావు. అనగా జయసింగు తక్కినతనకాలపు రాజులకంటె నొకపావుఘనుడని చక్కవ ర్తియభిప్రాయము. అతనిసంతతివారిప్పటికి శివేయియను బిరుదము నిలుపుకొనియున్నారు. జయసింగు తనజీవితకాలమున రెండుసార్లు నూత్రమేయొకరికిఁజంకవలసివచ్చె. ఆజంకు రెండుసార్లు నాడుదానికే.

జయసింగు తోబుట్టువు బూందీసంస్థాన ప్రభువగుభూఃసింగును వివాహమాడెను. ఆప్రభువున కామెనలన సంతానము గలుగలేదు. ఈకారణమున నామె మిక్కిలి చింతించుచుండెను. ఆచింతకుఁదోడుగ నామెనవతియగు మీవారురాజుల యాడుపడుచునకు ముద్దులుమూటగట్టు కొడుకులిద్దఱు పుట్టిరి. దైవికమైనయీపరాభవము సహింపలేక యామె మగఁడు రాజధానివిడిచి మఱియొకరాజుతో యుద్ధముచేయుటకుఁ బోయియుండగా గర్భవతియైసట్లు సఠించెను. నటించిభూతసింగు వచ్చునప్పటికిఁ జిన్ని కుమారు నొకనినొడిలోబెట్టుకొనికొలఁదికాలముకిందటనే వానింగనినట్లు దెలియఁజెప్పెను. బూందీప్రభువు పుత్రుజననమునకు సంతసింపక యాబిడ్డఁడు తనకుం దనభార్యకుఁగూడపుట్టలేదని నిశ్చయించుకొని యప్పుడేమియు ననగూడదని యూరకుండెను. ఆదినములలోనే జయసింగు తనబావను జూచుటకు బూందీపట్టణమునకుబోయెను. అప్పుడు బూందీరాజు తనభార్యచేసిన మోస మామెయెదుటనే యామెయన్నతోఁ జెప్పెను.

జయసింగు మహాగ్రహమునొంది దానినిజమరయుటకు సోదరినదల్చి ప్రశ్నము లడుగఁజొచ్చెను. ఆమెయఁ దనపన్నుగడయంతయు బయటకువచ్చునను భయమున వానిప్రశ్నములకుడికి సోదరునినోటికి వచ్చినట్లు దిట్టి రాక్షసివలె మీఁదబడి మొలదట్టి పట్టుకొని కైజారుతోఁ బొడువ యత్నించెను. అప్పుడు జయసింగు గడగడలాడి యేమి

యుఁ జేయలేక యాడుదానికంటె నధముడై ప్రాణములఁదక్కించు
కొని యావలకుఁ బాటిపోయెను.

అతనికి జరిగిన రెండవపరాభవము వానిభార్యలలోనొకతెవల
న. ఆమె కోటానంస్థాన ప్రభువుల యాడుపడుచు. ఆమెపుట్టినింటివారు
చంద్రవంశజులు. ఆమెవారియొక్క త్యమువారియాచారవ్యవహారము
లునడుపుకొనుచువచ్చెను. ఆమె చిన్ననాటనుండియుమిక్కిలి పాడవు
వెడల్పుదట్టముగలచీరలుకట్టుట కలవాటువడి యత్తవారియింటికివచ్చి
నపుడునయిత మవియేగట్టుచు వచ్చెను. జయసింగుయొక్క తక్కిన
యంతఃపుర స్త్రీలు భార్యలు ఢిల్లీజనానాస్త్రీలు కట్టెడి విధము నొడలు
కనబడెను నన్నని దువ్వలువలు గట్టుచుండిరి. తోడియువకలెన్నిసా
రులుదన్నెగతాళిచేసిదెప్పినను మగడెన్నిసారులు నన్నదువ్వలువలు గ
ట్టునుని ప్రేరణముజేసినను కోటాప్రభువుల యాడుపడుచువినుపించు కొ
నక యెప్పటియట్లే ముతుకబట్టలు కట్టెను. ఒకనాఁడా దేవితోగూడిజ
యసింగుమహారాజు తనయతిపురమున నేకాంతమున నుండి తక్కిన
యంతఃపురాంగనలు చీసీచీనాంబరములు గట్టుచుండ నీవీవిధంబునవి
లువలేని మోటబట్టలు గట్టెదవేల" యని యామెనుబరిహాసము జేసె
ను. మగడెంత యెగతాళిచేసినను మహాపతివ్రతయగుటచే నామెయే
మియు ననక తలవంచుకొనియుండెను. ఆమె మెత్తదనము గనిపెట్టి
జయసింగుచేత నొకకత్తెరను బుచ్చుకొని నేలజమ్ముకొననట్లు వ్రేలా
డుచున్న యామెకుచ్చెళ్ళుగ త్తిరించెదనని లేచెను. అప్పుడాదేవియీ
నిన పులివడుపున మహాకోపధపరవశయై గుబాలున పాన్పుమీదను
నుండి యుటికి ఖడ్గముచేతఁబట్టుకొనిభయంకరాకారయైమగనినొకప్ర
క్కకుద్రోసివేసి యిట్లునియె. "జాగ్రత! హారవంశమునందు బుట్టిన
యాడుపడుచు లిట్టిపరిహాసమును, సహింపరు. మోటహాస్యములు చే
యవలదు. సతీపతులలో నొకరియం దొకరికి గౌరవమున్నప్పుడె సా

ఖ్యము మరియాదయు నుండును. ఈసారి యిటువంటి హాస్యము చేసి చూడు. అంబరురాజు కత్తెరబూని చేయుపనికంటె కోటాప్రభువుల యాడుపడుచు ఖడ్గముబూని యెక్కువపని చేయఁగలడని లోకమునకు వెల్లడించెను.

ఆమె కోర్కెవేళమును జూచిరాజు భయపడి వినయముతో నన్ను క్షమింపుమని యెన్నియో బ్రతిమాలెను గాని యామె శాంతము నొండక హాసవంశస్థులటుమీఁద నెన్నఁడు కచ్చవాహులతో ను బంధములు జేయఁగూడదనియు జేసినచో మరియాద యెఱుఁగని కచ్చ వాహులిట్ల భార్యల నవమానింతురనియు శాసించెను.

శివేయి జయసింగు 1748 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. ఆ తనితో వానిభార్యలు ముగ్గురు సహగమనముచేసి లోకాంతరమునొందిరి. అతని యనంతరమున దుర్బలులు దుర్నితిపరులు దుస్వభావులు గ దైయెక్కి జయసింగు తెచ్చిన యున్నతస్థితినుండి యంబరురాజ్యమును మిక్కిలి యధమస్థితికిఁ దెచ్చిరి. అందు ముఖ్యుడగు జగత్సింగు గూడ భోగవరాయణుడే. కృష్ణకుమారినివివాహమాడుటకుబ్రయత్నించిన యాతఁడు ఈతఁడు. జయసింగు సంపాదించిన ధనమంతయు వెచ్చ బెట్టెను. జయసింగు సొగసగు కొలువుకూటము గట్టించి వానిస్తంభ ములమీఁదను సరంబీలమీఁదను వెండిరేకులతికించెను. ఆమందిర ప్రవేశము చేయునప్పు డతఁడు సూర్యున కొకగుఱ్ఱమును బలియిచ్చెను జగత్సింగు గతిలేక యామందిరమందలి వెండినంతను దీవించివేసెను మూర్ఖుడగు నాజగత్సింగు తురకబోగముదాని నుంచుకొని జయసింగు చేర్చిన గ్రంథభాండారమునందు సగము పుస్తకము లామెకిచ్చెను దానిబంధువులు వాితపుస్తకములు చేతఁ బట్టుకొనియిల్లు దిరిగి వాని నమ్ముకొని జీవించిరి. ఈవిధముగ జయసింగు మాయోపాయముల చేత సంపాదించిన రాజ్యము వానివారసులు మిక్కిలి తక్కువకాలములోనే నిజస్థితికి దెచ్చిరి.

హారవంశస్థులకథలు

రాజస్థానమధ్యమున నొకమెట్టనేల గలదు. దానిపేరు పతాచు రాజశాసనముం దిరస్కరించినవారు దొంగలు మొదలగువారి కా భూమి చాలాకాలము శరణ్యమై యుండెను అది మీవారు రాజులకు లోబడియుండెనని చెప్పుకొనుటయేగాని యలాయుద్ధీకు చిత్తూరుకోటముట్టజించి పాడుచేసినదిమొదల మెట్టనేల యన్యాయకాంతమే యయ్యెనుకొండకొనలమీదగొండలమొదళ్ళయొద్దనడవులనడుమనిప్పటికి నీమెట్టనేలలో బాగుపడినకోట లనేకములు మనకుఁ గనబడుచుండును వానింబట్టి పూర్వనూమెట్టనేలగూడ కొంతకాలము వైభవముభవిం చినదనియు దానిరాజులు నుప్పసిద్ధులై ప్రతాపనిధులై వెలిగిరనియు గాలగతివల్ల నిట్టియవస్థ వచ్చెననియు జూచువారికందరకుఁ దోచకపోదు. ఇందొక్కొక్కకోటకు కొక్కొక్కచిత్రీకథగలదు. ఆమెట్టనేలలో బడమటివైపున బూర్వము బుమోడామనునొకపట్టణ ముండెను. దానిరాజురువదినాలుగు కోటలకధిపతియై యుండెను. ఇప్పుడాపురము పాడువడియున్నది. ప్రస్తుతస్థితినిబట్టి కోటయొక్క మొదటిప్రాకారమును రెండవప్రాకారమును, మూడుదేవాలయములు నొక కొలుపు కూటమును జూచువా రానవాలుపట్టి స్థలనిర్దేశము జేయవచ్చును. ఆ కోటకింద నొకరాతి గుట్టమీద హారవంశస్థులకులదేవతవిగ్రహము న్నది. దాని యాకారము భయంకరమై మిక్కిలి పెద్దదిగ నున్నది.

బుమోడాగ్రామము పదునాలుగవ శతాబ్ద ప్రారంభమున నొక హారవంశస్థునిచేఁ గట్టఁబడెను. హారవంశస్థులు చోహణవంశము లోఁజేరినవారే. చోహణవంశస్థులు పేరెన్నికగన్న ముప్పదియాఱు రాజపుత్ర కుటుంబములలోఁ జేరినవారు. హారవంశస్థులుగూడ మగ

టిమికిఁ బ్రసిద్ధికెక్కిరి. ధైర్యమునందు బుద్ధికుశలతయందు రాజభక్తి
యందు సాహసమునందు హఠవంశస్థులకు సమానులెవ్వరు లేరని
చెప్పవచ్చును. వేయేల రాజపుత్రులలోనున్న సారమంతయు హఠ
వంశమైపుటైనని కొందఱనుకొనిరి. అందుఁబుట్టిన యాడుపడుచులు
నయితము పౌరుషంబునకు మెప్పువడసిరి. ఇంతయెందుకు రాజపుత్ర
కుటుంబములలో నెక్కడైనను సరే పూర్వము సాహసముగల
యాడుదియుండిన నామె హఠవంశస్థుల యాడుపడుచేయని గ్రహింప
వలయును.

మొట్టమొదట బుమోడా కట్టి యేలిన రాజు పండ్రిండుగురు
కొడుకుల తండ్రియై యంత్యకాలమున రాజ్యసంరక్షణము సేయుమని
వారిని నియోగించి చనిపోయె. ఆకొడుకులలో నొకఁడగు రావుదేవు
పతారుదేశమునకుఁ బ్రభునై తనచాకచక్యముచేతను మగటిమిచే
తను సరుగుపరుగువారికి భయంకరుఁడై యుండెను. అతనికిఁ
జిల్లీనగరమువఱకు వ్యాపింప జిల్లీచక్రవర్తి మీవారును బాడుచేసి
నను దనకు పక్కలోబల్లెమట్లు మఱియొకసంస్థానము బయలుదేరెనని
విని యోర్వలేక వానిం జెఱువదలఁచి యారాజును జిల్లీకిరమ్మని నబ
హుమానముగ బిలిచెను జిల్లీకి బోయినచో శ్రాణములతో మరల
నింటికివచ్చుట యరిదియని యెఱింగియు నతఁడు చక్రవర్తి దర్శన
మునకుఁ బోయెను. పోవుసప్పుడు తనకొడుకునకు రాజ్యమప్పగించి
తక్కినచుట్టములనెల్ల నతఁడు తనవెంటం గొనిపోయెను.

రావుదేవునియొద్ద మిక్కిలి యక్కజమగు గుట్టమొకటి యుం
డెను. అట్టిది చక్రవర్తి-వద్దనైన లేదు. దానితండ్రి మీవారు రాణా
వద్దనుండు గుట్టము తల్లిపతారుమెట్టలోబుట్టినదే. ఆగుట్టమొకమా
త్రపు లేరున డెక్కతడిగాకుండ దాటగలదట. అట్టిగుట్టమును
వెంటఁబెట్టుకొని రావుదేవు జిల్లీకి బోవ చక్రవర్తి చూచినతోడనే

దానిని తన కిమ్మని యడిగెను. చక్రవర్తి వేడుకొన్నను బెదిరించినను రావుదేవుడు గుట్టము నియ్యడయ్యెను. అందుచేత జక్రవర్తి తనపిలుపువలన దనయింటి కతిథియై వచ్చిన యారాజశిఖామణిని జంపింపఁదలచెను. రావుదేవుడీసంగతి నెట్లో జాడకట్టి తనతోవచ్చిన బంధువులను రహస్యముగ నొక్కొక్కరుగ స్వదేశమునకు బంపి తానొక్కఁడుమాత్రము మిగిలియుండెను.

ఒకనాఁడు చక్రవర్తి యొకమేడమీద గూర్చుండియుండ నొకశూరుఁడు సర్వాయుధములు దాల్చి గుట్టమెక్కి నవారుచేయుచుండెను. అతఁడు రావుదేవుడే, అతఁడు గుట్టమెక్కి పోవుచు మేడమీఁదనున్న చక్రవర్తి వంక దిరిగి “అయ్యా! నాకిదేసెలవు, మీకు మాకు నికసంబంధములేదు. రాజపుత్రు నడుగఁగూడనికోరికలు మూడున్నవి. మొదటిది కత్తి. రెండవది భార్య మూడవది గుట్ట” మని యెలుగెత్తి చెప్పి వెడలిపోయెను. అతనిగుట్టము తరటు చేసినతోడనే వాయువేగ మనోవేగములం బరుగెత్తి క్షణములో దృష్టిపథము సతిక్రమించెను. చక్రవర్తి మహాకుపితుడై వానిం దరిమి పట్టితెమ్మని డిల్లీలోనున్న మంచి పాఠశిక హయముల నెక్కించి గొప్పనరదారుల నంపెను. కాని వానిం గలసికొన నెవరితరము !

అట్లు డిల్లీవిడిచి రావుదేవుడు స్వదేశమువచ్చి బుమోడాపట్టణము చేరునప్పటికి వానికుమారుఁడు యుద్ధనన్నాహముమీదనే యుండెను. అతనినట్లు జాగ్రత్తగా నుండుమను రావుదేవుడు తాను గంగానదీతీరమునకు బోయి యిప్పుడు బూందీనగరమున్న ప్రదేశముల దిరుగులాడఁజొచ్చెను. అప్పుడాదేశమందలి జనులందఱు చండశాసనఁడగు నొక బందిపోటుదొంగ బారిపడి నిద్రాహారములు లేక బాధపడుచుండిరి. ఆదొంగవేరు రామగంగఁడు. వాడు రామఘనుగ్రామమున గట్టి కోటగట్టుకొని యప్పుడప్పుడు ద్రోపుచుచేయుటకు

జుట్టుప్రక్కల గ్రామములపైఁ బడుచుండును. రెండుమాసముల కొక సారి పున్నమనాటిరాత్రి రావుగంగఁడు దండువెడలి తనకీయవలసిన కప్పమునొకనందిలోబోసి యాయనిగ్రామస్థులను జిత్రవధలుజేయును. రావుదేవుఁడీ దారుణకథలువిని యాదొంగనేయు దుండగములకు రోసి వాని దండింపదలచి ముందునెలదొంగలతేడు వచ్చినప్పుడు కప్ప మీయవలదని గ్రామస్థుల కుపదేశముచేసెను.

రావుగంగఁడును బున్నమినాడెప్పటియట్ల నిర్భయముగగత్తి నొరలోవేసికొని ప్రజలుకప్పము దెచ్చి యందింతు రనుకొని గ్రామములకుఁ బోయెను. కాని కప్పమురాదయ్యెను. అప్పుడువాఁడు మహాకోపమున మండిపడుచు నెదుటనున్న జనులజూచి యెవఁడురా నాయెదుట నిలుచువాఁడని కఠినముగఁబలికెను. “నేనురా” యని ఖడ్గపాణియై రావుదేవుఁడు వానియెదుటనిలిచెను. అప్పుడిరువురకు నద్భుతమగు ద్వంద్వయుద్ధముజరిగెను. గంభీరాకారమందు ధైర్యమందు వారొండొరులకుఁ దీసిపోవరైరి, రావుదేవునకు విజయలక్ష్మీవంటి గుట్టముండిన రావుగంగనికిగూడ దానికిఁదీసిపోవని గుట్టమేయుండెను. వానిగుట్టముకూడ తనయజమానుని బలుమారుపద్రవములనుండి తప్పించి మహాోపకారము జేసెను. కొంతయుద్ధ మగునప్పటికి గంగఁడు మిక్కిలియలసి తనకు బరాజయమేయగునని నిశ్చయించి గుట్టమెక్కి పరుగెత్తసాగెను. రావుదేవుఁడు తనగుట్టమెక్కిదొంగను వెంటనంటి తరుమజొచ్చెను. దొంగయు దూరుపుకొండలలోనున్న రామఘరుగ్రామముదెస పారిపోయి చంబలు సదతీరముననున్న గుట్టలపై కెక్కెను అప్పుడు రావుదేవుడు “హా! అవ్వల సదియున్నది. వీడిఁక నెందుబోగలడు, నాచేజిక్కినా”డని సంతసించుచు వానిదగ్గరకు వచ్చునప్పటికి గంగఁడు మహాసాహసమున కొండకొనమీదనుండి గుట్టముమీదనున్న పాళమున గుఱాలుసక్రింది ప్రవాహమునం దుమికెను. అదిచూ

చిరావు దేవుడు తనచేత చచ్చుటకంటె శత్రువుడు గంగలోదిగి చచ్చు
మంచిదని భావించి యట్లు దుమికెనుకొని తాను గుట్టముమీద
నెక్కి కొండకొనను నిలిచి పడినవాని గతియేమయ్యెనోయని చూచు
చుండెను. అంత నొకగడియలో వానికి మహాశ్చర్యమగునట్లు రావు
గంగడు చావలేదు సరికదా చెక్కుచెదరక గుట్టమెక్కియవ్వలయొడ్డు
చేరెను. చేరుటయురావు దేవుడు మహాద్భుతము మహానందము నొంది
నహ్వ రాజపుత్రుడా వహ్వ! నీపేరెవ్వరని యడిగెను “నాపేరు
రావుగంగడు కాని నీపేరెవ్వ”రని యొడలు దుడుచుకొనుచు నతడు
బదులుచెప్పెను.

“నాపేరు రావుదేవుడు. ఇకమీద మనమిద్దరము వైరము
మానిమిత్రిలమగుదము. ఈనదిలో మనయిరువుర దేశములకు సరి
హద్దగుగాక” యని హారవంశస్థుడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఇట్లు రావు
దేవుడు రావుగంగనికిమొదట పరిచితుడై పిదప విత్తుడయ్యెను.
అది మొదలు రావుగంగడు వానిదొంగలగుంపులు దేశములు దోచు
టమానిరి. రావుదేవుడు భాందీయను పట్టణమును గట్టి యదితనకు
ముఖ్యపట్టణముగ రాజ్యమేలెను.

అతనికిమారుడు బుమోడాపట్టణము చాలకాలమేలిమృతి
నొంద వానికొడుకు రావుదేవుని మనుమడునైన యాలూహరుడుసిం
హాసనమెక్కెను వానినిగూర్చి యనేకచిత్రకథలు గలవు, రాజపుత్రు
లందరివలె యతడును శౌర్యనిధియు గాంభీర్యనిధియు నయ్యెను, అత
నినోటనుండియేదియైన మాటవచ్చెనా మరితిరుగుటలేదు. ఎంతబహు
మానమిచ్చిననునరే ప్రాణభయమువచ్చిననునరే యతడన్నమాట
దాటి యెఱుగడు. ఒకనాడతడు వేటనుండి మరలివచ్చుచుండ నొక
చారణుడు (స్తోత్ర)పాఠకుడు) వానికగపడిదీవించెను, చారణు డాశీర్వ
దించినప్పుడు రాజపుత్రుడైన తక్షణమువానికిచ్చుట యాచారమ

గుటచే నేమిగావలయునని యాలూహరుడువానినడిగెను, ఆచారణుడు రాజుగారిపాగ కావలయునని యడిగెను. ఆలూహరుడు తలపాగ మాత్రమడగవద్దనియు దానికిబదులు కోరినగలుగాని మాన్యములుగాని ధనముగాని యిచ్చెడననియు మిక్కిలిబ్రతిమాలినను చారణుడందుకొప్పుకొనడయ్యె. ఎట్టకేల కాలూహరుడు దాని నిచ్చుటలేదని పలుక చారణుడు వానిని శపింతునని బెడరించెను, ఆలూహరుడు సహజముగ నట్టిదైర్యశాలియయ్యి శాపమునకు భయపడి తలపాగ వానికిచ్చెను, అదితన తలబెట్టుకొని యాచారణుడరిగెను.

అనంతరమా యాలూహరుడొకనాడుబుమోడాపట్టణమునఁగొలువుదీర్చియుండ వినయముతోనొకమనుష్యుడువానివద్దకువచ్చినిలిచెను. ఆతఁడు వెనుకటిచారుణుడే. అతడు ప్రయాణముచేత నలసి పైబట్ట జారుచుండ వెనుకటిరాజుచ్చినతలపాగ చంకబెట్టుకొనిమారువారు రావును నిందించుచు రాజునకెటుటనిలిచి యిట్లనియె “నాడునేను దేవరవారి తలపాగదీసికొని సెలవుపుచ్చుకొని మారువారు రాజధానియగు మండూరునకు బోయి కొలువుకూటముం జేరినాతలమీదనున్న పాగను కుడిచేతితోఁబట్టుకొని యెడమచేతితో నామారువారు రాజునకు సలాముచేసిని. అట్లుతలపాగతీయుటకు నెడమచేతసలాముచేయుటకుఁ గారణమేమని యతఁడు నన్నడుగ నేనిట్లంటి “ఇదియాలూహరునితలపాగ ఆరాజుపాగ మఱియొకనికి వంగినమస్కరింపదు” స్వామీ! యపుడేమి చెప్పుదు నాపలుకులువిని యారాజు బిట్టలుకతోనాచేతనున్న పాగ తన కాలితోదన్ని కొలువునుండి నన్ను వెడలనడిపించెను. నేనును దేవరవారికది విన్నవించుటకు రోజుచువచ్చితిని. వానిమీఁదమీరు తప్పక కసిదీర్చుకొనవలయు”

ఆపలుకులువిని యాలూహరుడు చారణునిశ్లాఘింపక “నేనునీకుఁ గావలసినన్ని గోవులు నగలునిచ్చెదననియెంతబ్రతిమాలిననుమిన

క మోటపట్టుపట్టి యీతలపాగపట్టుకొనిపోయి దానితో కయ్యము దెచ్చితివి. ఈగుడ్డపీలిక నిమిత్తమిప్పుడు నేనువానితో యుద్ధమునకుఁబోవుచునా?" యని వానింజీవాట్లు పెట్టి యవ్వలకంపెను. పంపినను వానిమనస్సులో మాత్రమే సరాధనము రవులుచునేయుండెను. అందుచేత నతఁడు తనచేతికిందనున్న యొకచువంకల రాజపుత్రవీరులను నత్వరమ బిలిపించి వారియొలో చనమనుగ నారేక గ్రీవముగ నిట్లనిరి. "మారువారు రాజునకొకమారు బుద్ధి చెప్పవలయును. బుద్ధి చెప్పుటకుఁబోవుచున్న మనము మరల బ్రతికిరాకపోయిపోవుచుముగాక" యని వారు రాజుం బురికొల్పి సాధారణముగా యుద్ధమునకు బోవునప్పుడుచేయు ఘోరప్రమాణములుచేసి గృహములకుజని యాబుబిడ్డలయొద్ద కడసారిసెలవు పుచ్చుకొని కొండకొటదిగి యచ్చువారివిగ్రహముపక్కనుండి నడచి మారువారునకుదండువెడలిరి. ఆదినమునవారితో బయలుదేరనిమగవాడుకొటలో నొక్కడఁగుండెను. అతఁడాలూహరుని యన్నకొడుకు బాబుఁడు. వానింఁగూడ తీసికొనిపోయిన తనవంశము నాశనమగుననుభయమున నాలూహరుఁడు వాని నేడుప్రాకారములమధ్యనున్న యొక గదిలో దాచెను.

ఆలూహరుఁడు చండశాసనుఁ డగుటచే జరిగినపరాధవమునకు బ్రతిక్రియ నేయక మానఁడని మారువారు రాజాతోఁగొందఱు ముందు గజెప్పిరి. అతఁడదినమ్మకయలక్ష్యముచేసి "ఏమీ! ఒకచిన్న జమీందారుఁడు నావంటి మహారాజుమీఁదదండెత్త గలడా? ఎత్త నిమ్మతనినే నడుగులు పెట్టినభూములన్నియు బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెన" ననివీరములుబలికెను. కొంతకాలము జరుగ నొకనాఁడారాజు నిద్రించుచుండ నర్ధరాత్రమున గొప్పచప్పుడువిని యతఁడు లేచెను. ఆచప్పుడురణభేరుల మోతతోను యుద్ధములలో నూడుకొమ్ము నావముకోసు గలసి ని నఁబడెను. అదివినియతఁడుకోపముతో "యెవడురా! మండూరుకోట

గుమ్మమునొద్ద నింతధ్వనిసేయ సాహసించినవాడని యడుగ “బు
మోడాప్రభునకు నాలూహరుడు స్వామి”యని యెవఁడో ప్రత్యు
త్తరమిచ్చెను.

ఆలూహరుడు వానిమూఁగలు గుట్టపువత్రేకుల వేసములు
వేసికొని నందడిసేయక పట్టణముజొచ్చి వెరుక తలపాగకుజరిగిన పరా
భవమునకు బగ వక్రితో దీర్చుకొనుటకు గ్రామమునెత్తురువరజలుజేయు
టకు నిశ్చయించుకొని నచ్చిరి. మారువారు రాజుగూడ తానునురాజు
పుత్రుఁడేయగుటఁ దగినట్లుబ్రతింపెను. “శత్రుసైనికులు తొక్కి
నభూములన్నియు బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెననంటివియిప్పుడిచ్చెదవా
యని తల్లిమారువారు రాజుఁదెప్పెను వానిసైనికులు బెట్టులులట్లు
బగతురపై నెప్పుడుపడుదుమోయని తొందరపడుచుండిరి శత్రువులగు
హరివంశస్థులుయుద్ధమునకు రా రమ్మని పిలుచుచుండిరి. అవియన్ని
యుఁ జూచియుమారువారురాజుతనకెక్కునబలమున్నందులకుబారుష
వంతులగు నందఱిహరివంశజుల నొక్కసారి సంపుటమంచిదికాదనిత
లంచి శత్రువుల సైనికుల నైదువందలతోఁ బోరుటకుఁ తనసైనికుల
నైదువందలమంది నేర్పరచెను. ఆయాలోచనముబాగున్నదనియాలూ
హరుఁ డొప్పుకొనెను. వీరప్రతివీరు లొకస్థలమందుజేరిరి. నయనోత్స
వముగ దానిఁజూచుటకు వేసవేలుజనులు చుట్టుమూగిరి. ఉభయపక్ష
ములవీరులు యుద్ధనన్నద్ధులైయుండిరి. అప్పుడుదూరపుప్రయాణమున
నలసిన యొకగుట్టపురాతువానినడుమనిలిచెను. అంతరాయములేనిప
యనముసేయుటచే గుట్టమునురుగులుగ్రక్కుచు డొక్క లెగరవేయఁ
జొచ్చెను. రాతుమాడ మిక్కిలి బాటుఁడు అటు లారాతు కొంచెమి
ట్టుచూచి మారువారురాజుకడకుబోయి యుద్ధమునకు మొట్టమొదట
హరివంశస్థులపక్షమున దానువచ్చుటకంగీకరింపుమని వానింబ్రార్థించె
ను. మారువారుజనులువీడెవ్వడెక్కడనుండివచ్చెననివిస్మయముగచుండ

వీరులు నిశ్చేష్టులైరి. ఆలూహారుడు వంశనాశనమగునను భయము న నేడు పాకారములగదిలో పెట్టితాళమువేసిదాచినగట్టవాఁ డితఁడే ఆలూహారుడు మొదట మాటలాడలేనంత నిశ్చేష్టుడై యెట్టకేలకు నృతిదెచ్చుకొని బాలుంజూచి “ఓమూర్ఖ! యోదుర్విసయసంపన్నహారవంశమునకు మిక్కిలయైనలేకుండజేయుటకువచ్చితివా!” యని కోపముతో నడుగ నాబాలుడు “లేకపోయిన లేకపోవుగాక” అపదనమయమున మీకక్కరకురానప్పుడు నేబ్రతికిన బ్రయోజనమే” మునివ్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

ఆకుమారుడు నిర్భయముగ యుద్ధమున కున్నట్లుడగుట జూచి స్వస్తినిగులు వానికి దేవప్రసాదముకలిగెనని తలంచిరి. అది నిక్కమే యట ఎట్లన నాడువానిం దాచినట్లు పినతండ్రి తన్నేడుప్రకారముల నడుమగదిలో పెట్టి తాళము వేసియుద్ధమనకురానీయసందుకాబాలుడు మహాభీమానవశుడై కోపముచేత నొడలెటుంగక లోలోపలనెంతయు మఱుగుచుండ గొంతసేపటికి తలుపు గడియలు విడిపోయెనట. తలుపులు తమయంతట నవియే తెరువబడెనట. ఒక్కక్షణములో భవానిమాత ప్రత్యక్షమైవానికన్నులయెదుట నిలిచెనట. నిలిచి బాలుంజూచి “వత్సానీహృదయతాపము నేనెఱిగిజాలినొందివచ్చితిని ఈ యాయుధము నీవుపుచ్చుకొని యుద్ధమునకుబోయివిజయుడవై నీవంశమునకు బ్రతిష్ఠ తెచ్చుని యామె పలికెనట.

ఆబాలునియుత్సాహముజూచి వానితో బోరుసల్పుటకు మారు వారురాజవక్షమునుండిపోరాటములలో నారి తేఱినయొక మహాయోధునిద్దమైనిలిచి మొదటిదెబ్బతన్నుగొట్టుమని బాలునింబురికొల్పెనుకాని యాబాలుడు పెద్దలయందుచాలగౌరవము గలవాడగుటచే “మీరే మొదటిదెబ్బకొట్టుడని సగౌరవముగబలికి యెంతసేపటికామేటిజోదు యుద్ధము మొదలుపెట్టకపోవుటచేవినికి తానేమొదలుపెట్టవలచి యుద్ధము

బూని యొక్క యేటునేయ నామహాయోధు రెండుతునకలై నేలబడి యె. అనంతర మాబాబునిమారువారులో బేరుగన్న మేటిమగ లందఱు రోసంబునందాకి మొరటివాడుబోయినగతికేపోయిరి ఆశుమారుని నిరంకుశ వీరవిహారముజూచి వానిపక్షమువారందఱు “దేవీవాని ననుగ్రహించి మేనునిమిరిదుర్జయునిగా జేసినప్పుడు వాని యెట్టయెటుట నెవడు నిలువనోపు”నని యొండొరులతో జెప్పుకొనిరి అట్లు కొంత సేపు విజృంభించి యెదుటబడినవీరులనందఱు దనకఱకుకత్తి కెఱచేసి శ్రాంతుడై యాబాలకుడు మరియొక మహావీరునిచేత మెడమీద నారుణమగు దెబ్బతిని మృతినొందెను.

దేవీప్రసాదముగాంచిన యతఁడు మృతినొందుటకు గారణమిది ఆదేవీ కృపారసనివ్యందములగు తనహస్తములతో వానిమేరునిమిరిని మిరినభాగమెల్ల వజ్రశరీరముజేసి మెడమీద జేయివేయ మఱచెనట. అది కారణముగ రాజపుత్రుడు శత్రునిహతుడయ్యె. ఉత్తమోత్తముడగు నారాజపుత్రుకొన్నెత్తురులజూచి హారవంశస్థులు రోషాయుత్తచిత్తులై శత్రువులకుత్తుకలు గోయనుంకించిరిగానిమారువారురాజు తల్లిదేశము నెత్తురువరదలగుననుభయమున కొడుకుంబిలిచి యాపోరాటము మానిపింపదలచి యిట్లనియె. “ఇట్టి మహావీరవంశమునిష్కారణముగ నాశనముకాగూడదు. తలపాగకుజరిగిన యవమానమునకు దగినట్లు కసిదీర్చుకొనుటయైనది. మనయాడుపిల్లలలో నొకతెనాలూ హరుకిచ్చి పెండ్లిచేయుదము ఇప్పుడు పోయిన బాబుని వెలితి కనఁబడకుండ నామెవలన వీరసంతతి కలుగఁ గలదు.”

రాజమాతపలుకులకందఱునంతసించియట్లుచేయుమనిరి. మారువారురాజుతత్తణమ తనకూతు నాలూహరునకిచ్చి వివాహముచేసెను. అతఁడు వఘానమేతుడై బుమోడాకుబోయెను. వారిరువురుబెద్దలుతలంచినటు గుమారుఁ డుదయింపలేదు. కానియొకకూతురుదయిం

చె. ఆలూహారుడు తనకు పుత్రసంతానము లేకున్నను గూఁతువలన నైసవీరసావతోరులగుడాహితులుగలిగి వంశమునకుఁ బ్రతిష్ఠాకారులు గావచ్చునని తలచి యుక్తవయస్సు వచ్చినతోడనే యాబాలికకు వరుని వెనకి పెండ్లిచేయ నిశ్చయించి యావివాహమునకు నిష్పదేవత యగు దేవిని రమ్మని స్వయముగ నాయయమునకుఁబోయిపిలిచెను.

అంతట వివాహమూహూర్తము సమీపింప నంతయు సిద్ధమయ్యె. రాజబంధుగులందఱు సమావేశమైరి. ఆశుభ కార్యమునందు గడుపునిండ కూడుదొరకునని పుట్టెడానతోబిచ్చగాండ్లువందలకొలది సభాభవనసమీపమున నిలిచియుండిరి. ఆవచ్చిన నిరుపేదలలో నొక ముసలియన్వ యుండెను. ఆమెమొగము ముడుతలువాడెను. తలము గ్గుబుట్టవలె నటసెను. ఆయన్వ డట్టముగ మూఁగినజనుల నొత్తిగించుకొనికొంచెము ముందుకుఁబోయి “నాకాలూహరునితో మాటలాడవలసిన పనియున్నది. కావున వానిం బిలుపుమని ద్వారపాలకునితోఁ జెప్పెను. వాడును దానిం బరిహాసముజేయుచు నీకురాజుగారితో మాటలాడవలసిన పనియున్నదా? ఓసీ! అవకతవకముండ చాలుజాలు నీపాటికవతలకుఁబొమ్ము. రాజుగారికి నీతోమాటలాడుటకంటె నెక్కువయవసరపుఁబనులు లేవనుకుంటివా? నీమాటలుచాలించి ముసిలికంపుకొట్టకుండ దూరముగ బామ్మని కసరి కొట్టెను. అయ్యో! ఆతఁడేవచ్చిన్వయముగ నన్నుఁబిలిచినాడయ్యా!” యని యాముసుసలి మరల యెలుగైతి పలికెను. పలికినను ద్వారపాలు రామెను దరిఁజేరనీక తరిమిరి.

ఆయన్వ ద్వారపాలురు తన్నుఁదరుముచుండఁగిక్కురుమనకుండ నావలకుఁబోయి యాలూహారుడు స్వయముగా దననిలయమునకుఁబోయి వివాహమునకు రమ్మని పిలిచివచ్చినప్పు డావివాహమున నావాహనము వినర్జనములేకుండ ద్వారపాలకులచేత గెంటించినందుకుఁగోపోద్దీప్తితయై వానిని శపించి యంతర్ధానమునొందెను. అది మొదలమెయె

వ్యక్తికి గనబడలేదు. ఆవచ్చినముదుసలియవ్వయే యాలూహరుని యిలువేల్చుచుదేవి. ఆమెయిచ్చిన శాపవశమున నాలూహరుఁడుస్వల్ప కాలములోనే లోకాంతరగతుఁ డయ్యెనట.

అతఁడు మృతినొందినను వానివంశస్థులశౌర్యము వానితోసంత మొండక తరువాతకూడ నప్పుడప్పుడు బ్రకటిత మయ్యెను. ఈహారవంశస్థులకుఁబర్వతద్వారసంరక్షకులనియొక బిరుదునామముఁగలదు. ఆలూహరుఁడు పోయినకొంత కాలమునకు గోమానుసింగనునొక హారవంశస్థుఁడు పర్వతద్వారసంరక్షకుఁడుగనుండెను. అతఁడుద్వారసంరక్షకుఁడు గనున్న పర్వతముమాశవసంస్థానమునకుఁగోటసంస్థానమునకునడుమ హారవంశస్థులదేశమునకుదక్షిణముగనుండెను. పర్వతద్వారసంరక్షకుఁ డగుగోమానుసింగు మహావీరుఁడైన కోటసంస్థానప్రభువునకు లోబడి యుండెను. గోమానుసింగు తనప్రభువునెడల భక్తిశ్రద్ధలు కలిగి తనపని నిర్వహించుచున్నను మచ్చరముచేత నెవ్వరోదురాత్ములు వానిమీద ప్రభువుతోఁగొండెములు చెప్పిరి. ఆకొండెములు విని యజమానుఁ డగు కోటసంస్థానప్రభువుగోమానుసింగున బిలిపించివానియొద్దగము నధికారము ధనము భూములు మొదలగు సర్వస్వము నూడదీసికొనిదేశమునుండి వెడలనడచెను. ధనము సధికారము బోయినందుకుగోమానుసింగు మిక్కిలివిచారింపలేదు గాని తనసంశ్చలకండఱకుఁ జరకాలమునుండి జరుగుచున్న పర్వతద్వారసంరక్షకత్వముదీసివేసినందుకుమిక్కిలి చింతించి పోవుటకుఁబయలుదేరి కొంతదూరమగుగమార్గమధ్యమునఁ దనమీఁద ప్రభువుతోఁ గొండెములు చెప్పినదురాత్ముడు పల్లకినెక్కి కొంతపరివారము వెంటరాఁ బెద్దగాగడాలు వేయించుకొని తీవితోఁబోవుచుండఁగఁజూచెను. చూచి కోపముబట్టజాలక కాగడావాని నేలంకూల్చి పల్లకీలోనున్న యామనుష్యునిఁదనయీటెతోఁబొడిచిపరివారము చెల్లాచెదురుగఁజేసి కొంతవఱకు, సంతృప్తుఁడైగోమానుసింగు తన్నఁగా

తననివాసస్థమునకుఁ బోయి పరివారమును జేరఁదీసుకొనికోటాప్రభువు తన కితరద్రోహమేచియుఁ జేయుటకుఁ వీలులేకుండునట్లు తక్షణమే మీవారు రానావద్దకుఁ బోయి వాని శరణుజొచ్చెను.

ఆరానా వానియందుఁ దయాభువై పోషణమునిమిత్తమువాని కొకచిన్నసంస్థానమునిచ్చి యాశరించెను. గోమానుసింగు తనదుఃఖముచురచి కొంతకాల మతనియందు పండెను. అటులుండ నంబరునంస్థానప్రభువు కోటసంస్థానప్రభువుమీఁద దండువిడిసిముఖ్యపట్టణమును ముట్టడించుచున్నాడని మీహరులో నొకవాతఁడయలుదేరెను. ఆవాతఁడనిన తోడనే గోమానుసింగు పూర్వసంబంధమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని పూర్వవైరమునుఁ దక్షణమే మఱచి తనపూర్వయజమానుఁడగు కోటాప్రభువునకు సహాయముఁ జేయనిశ్చయించుకొని మీవారు రానావద్ద సెలవుపుచ్చుకొని కొంతపరివారముజేర్చి రాత్రియనకపగలనక నిరంతరప్రయాణములుచేసియతికష్టముమీఁదకోటపట్టణసామీప్యమునకుఁ జేరెను. అంతముకుమును పేయంబరురాజు సైనికులుకోటాపట్టణమును నలుదెసలం జుట్టిముట్టిపోతుటీగయైవంజొరఁబడుటకు వీలులేనట్లుకాచియుండిరి. కావున నితరులకుఁగనఁబడకుండ గోమానుసింగుకోటాపట్టణముబ్రవేశించుటకు వీలులేక బహిరంగముగానే బోవలయుననిశ్చయించుకొని తనరణభేరీవేయించి నిర్భయముగ స్వసైన్యముఁ దీసుకొని యంబరురాజు సైన్యమధ్యమునుండి యారాజుగుడారము కెడుటనుండి బోవసాగెను. అంబరురాజుదిచూచి “యెవఁడురా నాకువినంబడునట్లు రణభేరీ వేయించుకొని నాయెదుటనుండి బోవసాహించినవాఁడని యడిగెను.

ఆపలుకులకు గోమానుసింగే యిట్లుత్తరము చెప్పెను. “ఏవడా గోమానుసింగు కోటాప్రభువునకు సహాయముచేయుటకు మీవారునుండి వచ్చుచున్నాఁడు” అమాటవిని యంబరురాజు “ఏమీ! గోమాను

సింగా! అతఁడేనిజముగ వచ్చినపక్షమున వాని నాకడకు గొనితెండు. అతఁడు మున్నొకసారి చేత నేయాయుధమును ధరింపక పెద్దపులినిజం పెనని మాతండ్రి చిన్ననాట నాకుంజెప్పుచువచ్చెను. ఆమహామహానా క్కసారి కన్నులారజూడవలయునని యున్నది. తీసికొనిరండని నేవ కులకాజ్ఞాపించెను. నేవకులు గోమానుసింగునుదమప్రభువునొద్దకు రమ్మ నియడుగ నతఁడొక్కఁడు పోవుటకిష్టము లేకపరివారసమేతుఁడైయంబ రురాజెదుటకుఁబోయెను. ఆరాజు గోమానుసింగును సగౌరవముగనాద రించి కోటాప్రభువునకునహాయముచేయవలదనియు, దమపక్షముననిలు వవలసినదనియు వానిబలువిధముల బ్రార్థించి తనపక్షమున నున్నయె డల జాలధనమిచ్చెదనని వాగ్దానముజేసి మరియొట్లనియె. “కోటా ప్రభువు నిన్న మున్నొకసారి పరాభవించెను. నిన్నింతయవమానము పాలుచేసిన ప్రభువునకు నీవెదురుతిరిగినచో నందుతప్పేమియులేదు. అ దియునుగాక పట్టణము నాకులోబడకతప్పదు. అది యెఱిగియెఱిగి యేలనీవుమృతినొందసాహసించెదవు. ఈతమలపాకులచుట్టనమలునంత నేఁటిలో కోటాపట్టణము నాచేతఁ బడునుచూడు నాదెబ్బ” ఆరాజుప లుకులు చెవులంబడుటయు గోమానుసింగు మహాకుపితుఁడై కనులెఱ్ఱ జేసి “ఇరువదివేలమంది హరవంశస్థులనెత్తురులు ప్రవహింపకుండనీవు కోటాపట్టణము పట్టుకొనలేవు. నీలంచములు నాకక్కరలేదు. ఇదిగోన లాము. పోయివచ్చెద”నని చివాలున లేచిపోయెను.

అంబరురాజుకూడ మిక్కిలిసరసుఁడగుటచేఁ దనయధీనములో నున్నను వానినిప్పుడేమియు ననక గోమానుసింగు దనసైన్యమధ్యము నుండి కోటాప్రభువునొద్దకుబోవనిచ్చెను. గోమానుసింగువానివద్దనుండి తిన్నగావచ్చి కోటాపట్టణముప్రక్క బారుచున్నది కావలియొడ్డున నిలిచి “పర్వతద్వారనంరక్షకులము. నావకావలయును పంపుకు పంపు” డని కేకలువేసెను. కోటాప్రభువుతనకోటలోఁగూర్చుండియాకేకలువిని

యెవరో వారిని దెమ్మని నావ పంపెను. అదియొక్కయేరుదాటిగోమా
నుసింగు ప్రభువునన్నిధిజేసి నమస్కరించి నిలిచెను. ఆప్రభువుమున్న
తనచేత నవమానింపబడి ధన మపహరింపబడి దేశభ్రష్టుడై యుండి
యు వెనుకటి పగలు మఱచి మరల దనకు సాయముచేయవచ్చినయా
యున్నతచిత్తునిజూచి లజ్జయునానందముసంభ్రమముదోషద్వైఖ్యో
చూచి కౌగలించుకొనెను. వెనుకతానుచేసినయపరాధములు క్షమింప
మనుటకుగాని క్షమింపమనికోరుటకుగానియపుడుచేసిన సాయమునకు
జాలనేవు కొనియాడుటకుగాని కోటాప్రభువునకు వ్యవధి లేకపోయెను.
ఏలయన వారిరువురు మాటలాడుటకు మొదలుపెట్టినతోడనేపగతురు
పిరంగులతో కోటగోడ బగులగొట్టజూచ్చినారనివతమానములువచ్చె
ను. అది విని గోమానుసింగు మాటలు కట్టిపెట్టి ప్రభువునకుగడపటిస
లాముచేసి తనపరివారముచు వెంటబెట్టుకొని యుద్ధమునకుజొరబడెను.
చొరబడి కంతమునప్రాణమున్నంతనేపు శత్రువులు కోటగోడవద్దకు
రాకుండ నాతడుతరిమెను. ఎట్టకేలకు పగతురసంఖ్యయత్యధికమగు
టచే నాతడు చేయునదిలేక తనబంగముతో మరణమొంది కీర్తి
శేషుడయ్యెను.

హారవంశస్థుల యప్రతిహతప్రతాపము పైకథలనుండి తెలిసి
కొనవచ్చును. వీరు తక్కినరాజపుత్రులవలెనే మహాభీమానధనులై
యశోవిశాలురై ప్రసిద్ధికెక్కిరి.

ప త్రి వ త్ర శా ప ము

ఒకనాడుమీవారు రానాయొక్క పరిచారులు చెఱువులోనీరు తోడివేయుచుండఁ జూపరకుమహాశ్చర్యముగనాలుగుచేతులున్నవిగ్రహమొకటియందులోదొరకెను. అందొకబాహువుపైకెత్తియుండెను ఒకటి క్రిందికిచాపియుండెను. వేరొకటి ముందుకుసాగియుండెనునాలుగవది యిట్టివిధముగనున్నదనిచెప్పటకు వీలులేనట్లుగనుండెను. రానాయావిగ్రహమును జూచి తనయాస్థానమందలివిద్వాంసులనుకవిత్వముజెప్పుచారణులను బిలువనంపియాభామ్మ మూడుచేతులుమూడువిధములుగ నుండుటకుఁ గారణమేమని యడిగెను. కాని వానిప్రశ్నమున కెవ్వరుఁ దగిన యుత్తరమియలేకపోయిరి. అంతట రానా మిక్కిలి కోపించి సమయమునకుఁ దగిన యుత్తరము చెప్పలేని చారణులెందుకని వారిని దేశమునుండి వెడలఁగొట్టెను.

అంతఁ గొంతకాలమున కొకనాడు దేశాంతరమునుండి యొక కొత్తచారణుడువచ్చి యాభామ్మచేతు లట్లుండుటకుఁ గారణము తనకుఁదెలియునని జనులతోఁజెప్పెను. రానావానిసంగతివిని దగ్గరకు రావించి యావిగ్రహవృత్తాంతముచెప్పుమననతఁడిట్లనియె. “పై నిస్వర్గరాధిపతియగు సిందుఁడొక్కడేయున్నాడని తెలియుట కొకచేయియెత్తియున్నది అడుగున మహానరకలోక మున్నదనియుదానికొకనాయకుడున్నాడనియుఁ దెలుపుటకొకచేయి క్రిందికిచాపియున్నది. ఆస్వర్గనరకలోకములకు నడుమ భూలోకమందు సత్పురుషుఁడు మీవారురానాయొక్కడేయున్నాడని మూడవచేయి చూపుచున్నది” ఆచారణుడు చెప్పినయుత్తరము సహేతుకముగ నున్నదనిరాజుకొలుపులోని వారందఱునిరి. రానాయువానినోటంజక్కెరపోసి వానికిం దగినపాతితోషక

మీయఁదలచెను గాని యతఁ డెవరివలన బహుమానముఁ బడయుట లేననిచెప్పి దానినిస్వీకరింపక యదివఱకు దేశమునుండి వెడలగొట్టిన చారణులను వెండియురప్పించి సన్నానింపవలయునని కోరెను. రానా వానికోరికప్రకారము వారినెల్లర రావించి యాదరించెను. ఈచారణుఁ డును మీవారునందె కాపురముండి రాణా పెద్దకొడుకునకనగా యువ రాజునకు నాప్తమిత్రుఁడై యుండెను.

ఆయువ రాజాకనాఁడు షికారువోయి మరలమందిరమునకరు గుచుండ వానికంటి కొకనృద్ధబ్రాహ్మణుం డగపడెను. వానిమొగము కడుదీనముగ నుండెను. చేతిలో నొక కొబ్బరికాయయుండెను. రాజు పుత్రులు వివాహవిషయములుమాటలాడబోవునప్పుడు సాధారణముగ కొబ్బరికాయఁ దీసికొనిపోవుట యాచారము. యువరాజువిప్రుఁబిలిచి “అయ్యా నీకేమికావలయునీ మొగమిట్లుచిన్న బోయినదే” మనియడిగెను. వానికిబ్రాహ్మణుఁడిట్లనియె. “నేను బూందీనుండివచ్చుచున్నాను. హరివంశస్థుఁడైన యానంధానాధిపతి లాలాజీ తనకూతునుమీవారు రానా కీయఁదలచి నన్ను బంపె. కాని రానావారికి లాలాజీకూతును వివాహమాడుట కిష్టములేదు కావున నేలవచ్చితియని సిగ్గుపడి తల వంచుకొని పోవుచున్నాను.”

అప్పలుకులు విని యువరాజు జాలినొంది యిట్లనియె “నాతం డి వేరొకభార్యను స్వీకరింపనిష్టపడలేదుగావుననేనేమీరాజపుత్రకు వివాహమాడదను. అట్టిసూరున కిట్టిపరాధనముజరిగినదని నాకువిచారముగ నున్నది. కాబట్టి సత్వరమెపోయిమీవారురాజపుత్రుఁడునీకు మార్తెను బాణిగ్రహణము జేసికొనితీసికొనిపోవునమీరాజుతోవిన్న వింపుము” లాలాజీ యాయువరాజు పంపినసందేశమువిని తద్దయు సం తసించి బుమోఁడాకోటలో వివాహముచేయనిశ్చయించిదానికిఁగావల సిన సంభారములన్ని యుండెప్పించిపెద్దప్రయత్నముచేసెనునుముహూ

తమునాటికి యువరాజు ప్రియమిత్రుడగుచారణునిదీసికొని మహా
 నన్నాహముతో దరలివెళ్ళెను. అప్పు డెల్లవారు మహానందభరితులై
 యుండిరి. లాలాజీ తన కంతటివారితోడ వియ్యమండగలిగెననివచ్చిన
 చారణులకుఁ గవీశ్వరులకు ననేకబహుమానములనిచ్చెను. ఆసమయ
 మునఁ బెండ్లికొడుకు స్నేహితుడగుచారణునకుఁగూడ మంచిబహు
 మానములీయదలంచి జరీజీనుగల గుట్టుమును విలువగల వస్తువులను
 రొక్కముగల యొకసంచియు నర్పించెను. చారణుడు మొట్టమొదట
 బహుమానములు తానుస్వీకరింపనని కొంచెము బెట్టుచేసి విలువయతి
 శయముగనుండుటచే నెట్టకేలకుఁ బరిగ్రహించెను. అంతట వివాహ
 మారంభమయ్యెను. వధూవరుల పాణిగ్రహణసమయమునమీపించెను.
 అప్పుడు పెండ్లికుమారుని మిత్రుడగు చారణుడు చచ్చె చచ్చె నని
 యొకఘోరవాత రాజబంధువుల చెవులంబడెను. ఆచారణు నెవ్వరు
 జంపలేదు. ఎవ్వరివద్దనుండి బహుమానములు గ్రహింపనని మొదట
 విట్టవీగి కక్కురితిచేత నెట్టకేలకు లాలాజీవద్దనుండి బహుమానము
 స్వీకరించినందుకుఁ దనలోదాను సగ్గుపడి యాచారణుడు పొడుచు
 కొని చచ్చిపోయెను. పెండ్లికొడుకు మిత్రునిమరణవాత వినియెవరో
 చంపినారనుకొని పెండ్లికూతురు చేయివదలి పాణిగ్రహణము ముగి
 యకుండనే మిత్రుం జంపినవారిమీదఁ బగదీర్చుకొనుట కావలకుఁ
 బోయెను. అనంతరము మితిమీరినకవళముపుట్టెను. తనమిత్రునివరో
 చంపినారనుకొని పెండ్లికొడుకు వారింజూపునుని కేకలువేయసాగెను.
 పెండ్లికూతురువారు చారణుని చావుమాటదలఁపక పెండ్లికొడుకు
 దమకన్య పాణిగ్రహణము ముగియకుండ లేచిపోయి తమ్మును దమ
 కులమును మిక్కిలి యవమానపఱచినాడని యాయగౌరవము భరింప
 లేక రోషావేశపరవశులైరి. ఎట్టకేలకు హఠవంశస్థులు పెండ్లికొడుకును
 వానిచుట్టములను బుమోడాకోటలోనుండి యావలకు గెంటిరి.

అంత కొంతకాలమునకు మీవారు రాజుకొడుకుకొంతసేనం గూర్చుకొని బుమోడాకోట ముట్టడించెను. కాని యాకోటదుర్గముమై దుర్భేద్యమై యుండుటచేమీవారు యువరాజుపట్టుకొనలేక యేమిచే యడగునని యోచింపుచుండ నంతలో వసంతకాలమువచ్చెను. వసంతకాలమురాగానే రాజపుత్రులు ముందుగనొకయడవిపందింజంపిగారికి బలియాయవలయునని యొకపూర్వాచారముగలదు. ఆయాచారప్రకారము హారవంశస్థులు వసంతమునబుమోడాకోటవిడిచియడవిపందివేటకై ననములందిరుగుచుండ మీవారుయువరాజుసేనాసమేతుడై యాకస్మికముగ వారిపయింబడియెను. అప్పుడు సంకలయుద్ధమయ్యె ఇరుతెగలవారు పిరుదియ్యకపోయిరి. యుద్ధముముగిసినపిదపనిరు తెగలవారు స్వస్థైర్యములు జూచుకొనగా నుభయసేనాపతులు చచ్చినట్లు తెలిసెను. అనగా లాలాజియును మీవారుయువరాజును మృతినొందిరి అనంతరము బుమోడాకోటలో రెండుచితులు పేర్పంబడియెను. అందొకదానిమీఁద లాలాజిభార్య భర్త శిరస్సు నొడిలో బెట్టుకొని కూర్చుండెను. రెండవదానిమీఁద వివాహముగాకమునుపే విధవయైన లాలాజీకూతురు సహగమనము చేయఁదలచి కూర్చుండెను. రెండుచితుకుల నగ్ని దరికొలుపఁబడినప్పుడు కోటలోనున్న పరివారమంతయుఁగొత్తపెండ్లికూతురువద్ద శలవుపుచ్చుకొని యామె యేమనునో వినఁగోరియుండ నంతలో నాబాల యిట్లనియె. “బూందిప్పభవులు మీవారు పృథువులు వసంతకాలమునఁ బందివేటలోనెన్నఁడు గలిసికొనవద్దు. కలిసికొందురామరణము తప్పక సిద్ధించును.” అప్పులుకులు పతికి యాబాలిక యగ్ని కాహుతి యయ్యెను.

అనంతరము స్వల్పకాలములోనే యామెపతికిన పలుకులఫలమగుపడెను. మీవారురాణా వెనుక నుహమ్మదీయులు దండెత్తి పాడుచేసిన తనరాజ్యమును మరల జక్కజేసికొనఁదలచి మున్నుద

నకుఁ గప్పము గట్టునట్టి రాజులందఱు మరల లోబడియుండుడని చెప్పి బూందీప్రభువునకుఁగూడ నట్టివత్కమాన మంపెను. బూందీప్రభువులోబడియుండుట లేదనిచెప్పి యంతతోబోక రక్తవస్త్రములు దాల్చినయెదువందలపై నెక్కుల వెంటఁబెట్టుకొని సరిహద్దులలో నేమరి పాటుననున్న మీవారురానా పైనికులపయింబడి వారిందుత్తునియలుగ నటకెను. మీవారురానా తనప్రాణముఁ దక్కించుకొనుటయే మిక్కిలి కష్టమయ్యెను. పిమ్మట రానాకోపావేశమునం బరహళుడై బూందీపట్టణము పట్టుకొనునటకునన్నము దినుటలేదని యొట్టుపెట్టుకొనెను. ప్రతిస నెరవేర్చుటకై రానా సేనలంగూర్చుకొని తనరాజధాని కటువద్దమైళ్ళ దూరముననున్న బూందీపట్టణమునకుఁబోయెను. కాని యాకోట దుర్భేద్యముగ నుండుటచే గోటస్వాధీనమగు లోపల రానా యాకలిచే జచ్చిపోవచ్చునని భయపడి సేనాపతులు పట్టినపట్టు విడువుమని రాజు బ్రాధికించిరి. కాని యతఁడుచేసిన ప్రతిస నెరవేరవలయుననియె. అంతట సామంతులు రాజునకుఁ బ్రాణభయమువాటిల్లునని యొచించి రానాతోనిట్లనిరి. “చిత్తూరులో మనమొక మట్టికోటగట్టి దానికి బూందీ యనిపేరు పెట్టి యాకోటను ముట్టడించిపట్టుకొందము. నిజమైనబూందీకోటనుఁ బట్టుకొనఁజాలకున్నను మన మాకొత్తబూందీకోటనైనఁ బట్టుకొని ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకొన్నవార మగుదుము.” రానాకుఁ కడుపులో నాకలి పోచ్చినకొలఁది పంతము తగ్గగా మంతులు జెప్పిన యాలోచన మంగీకరించెను. వెంటనే చిత్తూరులో నొకమట్టికోట బయలుదేరెను. దానికి వారుబూందీయని పేరుఁబెట్టిరి. ఆకోట ముగిసినతోడనే రానా సేనాసమేతుడై దానిని ముట్టడించెను. కాని లోపల నెవరు లేరని వారు తలంచుచుండఁగా జిత్రముగ వారిమీఁద తుపాకిగుండ్ల వర్షము గురిసెను. దాని కారణ మిది. బూందీప్రభువుల బంధువుడు

హారవంశస్థుడునగు నొకరాజపుత్రుడు చాలకాలమునుండి మీవారు రానాకొలుపుతో నుండెను. అతడు లేడివేటకుబోయి తిరిగి చిత్తూరు వచ్చుచు సేనాసమేతుడగు రానాను నూతనమగు మట్టికోటను జూచి యది యేమని యచటివారినిడిగి రానాప్రతిని చెలించుకొనుచున్నాడనివిని తనజన్మస్థానమగు బూందీకోటకు బేరునకైన నట్టియవమానము గలుగగూడదని తనపరివారముందీసికొని మీవారురానాను దాకెను. అప్పుడు సందడికయ్య మయ్యెను. హారవంశస్థుడు వానిపరిచారకులు తుపాకులతోను ఖడ్గములతోను ఘోరయుద్ధము చేసి నిజమయిన బూందీపట్టణపు ముట్టడిలో నెంతవని జేయుదురో నీయబద్ధపు ముట్టడిలోగూడ సంతపనిచేసి కోట గుమ్మమువద్ద ప్రాణములు విడిచిరి. హారవంశస్థుల యభిమానమును రానాచక్కగాగుర్తెఱిగి యటుపిమ్మట వారితో నెన్నడు గలహమునకు డీకొన డయ్యె. అదిమొదలు రెండువంశములు మైత్రీగలిగియుండెను. తరువాత వారుభయులు సంబంధబాంధవ్యములు చేసికొని చాలకాలము సుఖించి పతివ్రతాశాసమును సంపూర్ణముగ మఱచియుండిరి.

రత్నుడు మీవారురానా యైయుండగా బూందీప్రభువులతో సంబంధము మఱింత దృఢమయ్యెను. ఎట్లనగా నప్పటి బూందీప్రభువగు సురాజమల్లుని తో బుట్టువగు సుజాభాయిని రానా వివాహము చేసికొనెను. రానా చెల్లెలను సురాజమల్లు పెండ్లియాడెను.

సురాజమల్లునియొక్క తండ్రి బలమునకు ధైర్యమునకు సాహసమునకు జాల బ్రసిద్ధికెక్కినవాడయ్య నల్లమందు మద్దతు మితిమీరి పుచ్చుకొనువాడు. సురాజమల్లుబలధైర్యసాహసముల యందే గాక మద్దతులోగూడ నచ్చగముగ దండింబోలియుండెను. సురాజమల్లు మద్దతు పుచ్చుకొనవలయునని కోరిక పుట్టినప్పుడు సమయముగాని సలముగాని విచారింపక దానిం బుచ్చుకొని మత్తిలి నిద్రపోవు

ను. ఒకనాడతడు రానాను జూడబోయి మద్దతువేసి రానాయొక్క దర్బారులోనే తివాసిమీఁద ననేకరాజుల సమక్షమున నిద్రపోయెను అప్పు డొకరాజపుత్రప్రభువు గుఱ్ఱుపట్టి నిద్రించుచున్న సుజమల్లుతోఁ బరిహాసమాడఁదలఁచితనదురదృష్టము తక్కినవారి దురదృష్టము గలిసి ప్రేరేపింపనొకగడ్డిపోచఁబుచ్చుకొని వానిచెవిలోఁ ద్రొప్పి చక్కిలి గింత గలిగించెను. కొలుపు లోనిరాజులు దానింజూచి నవ్వుటకైన నెడమలేసంతలో సురాజమల్లు నిద్రమేల్కొని మద్దతుచేత నయనంబులు జేగురుముద్దలట్లు మెరయుచుండ దెబ్బఁజిన్న బెబ్బులివలె హలంకరించి కత్తిఁబూని యారాజపుత్రుని శిరస్సు కొట్టరిపుచ్చివలె నెగరఁ గొట్టెను. కూర్చున్న రాజులు నిశ్చేష్టులైరి. రాజాధిరాజయిన తనకొలుపులోఁదన యెట్టయెదుట ననేకరాజులు దన్నఁ గొల్చుసమయమునఁ దనకన్న నన్నివిధములఁ దక్కువవాడగు బూందీరాజు నిద్రపోవుటయు నాదుండగము చాలక తనపరివారములో నొకనిని చంపుటయుఁజూచి రానా బూందీరాజుమీఁద మిక్కిలికొపమునహించెను. చంపఁబడిన యారాజపుత్రుని కుమారుఁడు రానావద్ద జేరి సమయమయినప్పుడెల్ల సమిధలువేసి యాకోపాగ్నిని బ్రజ్వరిల్ల జేయుచుండెను. అంతకుముందు సురాజమల్లు మొగమోటములేక వావియెంచక రానాకు బెండ్లిచేయ దలచిన యొకకన్య నెత్తుకొనిపోయి వివాహమాడెను. అందుచేతగూడ రానాకు వానియెడ జుద్దేషముండెను. అవియన్నియు మనస్సులో బనిచేయుటచే నతడు చిత్తస్థిమితములేక సురాజమల్లు తరుచుగా తనరాజధానికివచ్చుట చెల్లెలను జూచుటకుగాక యేదో కుట్రపన్ని తనకొంపదీయుటకే వచ్చుచున్నాడని యనుమానించి యెట్లు వానినావలకుఁ బంపనగునాయని యోచింపుచుండెను. రానాభార్యయగు సుజాభాయి శౌర్యముగల యంగన. తక్కిన రాజపుత్రస్త్రీలవలెనే నామెయున త్వారింటి కీర్తి

కంటె పుట్టినయింటివారికిరి నెక్కుడుగ విస్తరింపజేయఁ దలంచుచుండెను.

అదేవి యొకనాఁడు మగని సోదరుడగు సురాజమల్లుకు నిందు జేయఁదలంచి మఱి స్వహస్తముతోఁజేసి వారినిద్దఱిని రావించి పసిడి పళ్ళెరములలో వడ్డించి తాను వింజామరతో వినరుచు బ్రక్కనునిలిచియుండెను. సురాజమల్లు మిక్కిలి యాకలిగొనియుండుటచే వంజినపదార్థములు తమకముతో భక్షించెను. రానా యాకలిలేక యో కోపముచేతనో తిన్నగ దినడయ్యె. సుజాభాయి మగఁడు తనవంటకము యిట్లగౌరవించి నందుకు మనస్సులో నొచ్చుకొని పళ్ళెరములు దీసికొనిపోవునపుడు “బూందీరాజు పులివలె నారగించినాఁడు. రానా గారు చిన్నపిల్లఁ డట్లు మెతుకులతో నాఁడుకొన్నాడు.” అని పరిహాసించెను.

ఆపలుకు రానా చెవులకు శూలములట్లు నాటినందున తనమఱిదిమీఁద పగదీర్చుకొన సీశ్చయించి యది సమయముకా దని వానితో నెప్పటియట్లమాటలాడుచు “రాజోవువనంతకాలమునమనమిరువురము కలసి బూందియడవులలోబందివేటసల్పుద మని చెప్పిబహుమానములిచ్చి వానిని స్వదేశమునకుఁబంపెను. సురాజమల్లు బావగారిమాటలకు మిక్కిలిసంతసించిస్వనగరమునకుఁబోయెను. అంతటవసంతకాలము ప్రాప్తింప బూందీరాజు వేటవెడలి చంబల్ నదీతీరమునందలి యడవులలోవిహరించుచుండెను. మీవాడు రానాయుడువేటకొఱ కా ప్రదేశమునకేపోయిమఱదింగలిసికొనెను. ఇరువురపరివారములొనున్న రాజపుత్రశూరులు వేటదమతమతావులయందునిలిచి మిక్కిలి విలాసముతో నుండిరి. బావమఱిచులిద్దఱనరసనల్లాపములతో గొంతప్రాద్దుగడపివేటసమకట్టిరి. ముఖ్యస్థానములలో రానాయుబూందీప్రభువుకొకరి తరువాత నొకరునిలిచివందికె యెదురుచూచుచుండిరి. రాణాసమీప

ముగ వానిదాదికుమారుడు, సురాజమల్లుచే జంపబడిన రాజపుత్రుని కుమారుడు, జెరియొక్క కన్యకుండు. సురాజమల్లు మిక్కిలి జాగరూకుడై యేనిమిషమున నడవిపందికత్తులవంటి కోరలతో వెడలివచ్చి యెవనిమీఁదఁబడి చంపునోయని రెప్పవాల్చుక వనలక చూచుచుండెను. అంతలో యవ్వమనిధ్వనితో నొక బాణము సురాజమల్లువైపునకు వచ్చెను. అధ్వని విని యతఁడు మెడతీగిప్పి వెనుకకు చూచి యా బాణము రాణా వద్దనుండి వచ్చుటఁజూచి యేదో మృగము మీఁద వేయగా నది గురితప్పి తనవంక వచ్చెనేకాని యుద్దేశించి వేయ లేదనఁకొని యా బాణము నతన కత్తితో రెండుముక్కలు చేసి యపాయము నుడప్పించుకొని యట్టి పొరబాటు రాకుండ జాగ్రత్తగా నుండుమని రాణాతో జెప్పటకు రెండడుగులు పెట్టెను. అంతలో రానాయొక్క దాది కొడుకు మరియొక యమ్ము వింటఁదొడిగి సురాజమల్లుపై విడిచెను. బూందీప్రభువు దానిం దప్పించుకొని విస్మితుడై జూచుచుండ నంతలో రానాయేమరి పాటునగు భాలు నవచ్చి వానివయింబడి కత్తితో నొక్క పోటు పొడిచెను. సురాజమల్లుని పరిచారకులు దూరము ననుండుటచేత నోడగ్గటనున్న సుప్రీవలె రక్షణకై సహాయమడుగుట వానికిష్టము లేకుండుటచేత నో సతఁడు క్రింద పడి యుగేకలు వేయక గాయమునకు దనిశాలువును గట్టిగఁజుట్టిరక్తము రాకుండ యాపెను. పోటు పొడిచినతోడనే పిఱికి బంటగు రానా దనమఱచి వచ్చిపోయెననుకొని తిరిగి చూడక యచ్చోటు విడిచి పారిపోయెను. “నీవెంత వేగముగ బరుగెత్తినను నీ ప్రాణము దక్కదు, నీకును మీవారునకును ఋణము దీరినది” యని గాయములచేత బాధపడుచు నేలబడియున్న సురాజమల్లు కంఠమెత్తి కేక వేసెను. సురాజమల్లుచే జంపబడిన రాజపుత్రుని కొడుకు రానానుజూచి “నగమున గముగా జేసిన పని వలన లాభముండదు. చేసిన పని పూర్తిగా జేయు” మని యుపదేశము చేసెను. ఈయుభయుల పలుకులచే రానారో సముదెచ్చుకొని శత్రువుల గడ్డ తేర్చుటకు మరల

బోయెను. సురాజమల్లుఁ డాజాను బాహువగుటచే నానిచేతులుతక్కిన రాజపుత్రులహస్తములకన్న పొడవుగనుండెను. ఆమాటమఱచిరానా వానింజంపుటకు సమీపముననుఁ బోగా నేలబడియున్న బూందీరాజు మెల్లమెల్లగ నోపికదెచ్చుకొని చేతులుసాచి గుఱ్ఱముమీదనున్న రానా కాళ్లు నట్టుకొని క్రిందికిబడలాగెను. అంతట నేలబడినయూయిరువురు శూరులు నొకరినొకరు దొరకకుండఁ గ్రిందఁమీదఁబడికొంతసేపవ సుడ నెట్టకేలకు దృఢబుళలుడగు సురాజమల్లుఁడు పగతునడుగునఁ బడవైచి మోకాలు వానిపైఁబెట్టి తన కైబారుతీసి వాని కుచ్చితహృదయముపైకి వెడలివచ్చునట్లుపొడిచిలాగెను. రానాకిక్కురుమనకుండ ప్రాణమునదలెను. సురాజమల్లుఁడు నెనుకటిగాయముచేసినపడిమృతినొందెను. వారిబంట్లు వారివారిదేశములకుఁబోయి యజమానులదుర్మణముల సంతఃపురస్త్రిలకుండెలిసిరి. ఆవార్త సురాజమల్లునితల్లివిని యించుకయైన పగవక కంటతడిపెట్టక వార్తదెచ్చిన వానితో నిట్లనియె “నాపుత్రుడు చనిపోయినాడుననే పగవానింజంపకుండఁదానొక్కఁడె చచ్చినాడా? నిశ్చయముగ నాచనుబాలుద్రావిన వాడొంటిగఁబరలోకమున కెన్నఁడుఁబోడుగదా!” ఆసమయమున నామెమనస్సుగర్వము దుఃఖము నొకదానినొకటిమించి పైకి వెడలవలయునని యత్నింపనెట్టకేలకు గర్వమేవెడలెను. ఆముసలియన్వ గర్వముతో విజృంభించియున్న యాసమయమునఁ జరకాలముక్రిందట శుష్కించిన యామెపయోధరములు సంతోషమున మరలనుబ్బెననియు నుబ్బినతోడనే కేండుపాలచుక్కలు నేలబడెననియు బడినతోడనే నేలతాపటముచేసిన రాతిపలకలు వానితాకునఁ బరితెననియుఁ బెద్దలిప్పటికిం జెప్పకొందురు. సుజాభాయి భర్తృమరణమువిని యదియంతయు మున్నతానుజేసిన పరిహాస ఫలమేయని తెలిసి మగనితో సహాగమనముచేసెను. ఆవిధముగానే రానా చెల్లెలు భత్యయగు సురాజమల్లుతో గలసిచితిపైఁబవ్వు

లించి మేను దొరంగెను. ఈవిధముగ మరయొక సారివసంతకాలపువేట పత్రివ్రతా శాపప్రకారము ముగిసెను.

అనంతరము గొంతకాలము రెండు దేశములు నెమ్మదిగనుండెను. పదునెనిమిదవ శతాబ్దముయొక్కయంతమందు మీవాసుసింహాసనము మీద గర్విపొగరుబోతునై నయరసీ యనునతడు గూర్చుండెను. బూం దీరాజ్యమున కజితుడను నతడుప్రభువుగనుండెను. అరసీరాజ్యమునకు వారసుడగు సోదరపుత్రుని జంపి సింహాసనమెక్కినందున బ్రజలు వా నిపై నిష్ఠములేనివారై యుండిరి. బూందీప్రభునకు సజితునకు చిన్న తనమందె తండ్రియగు బుమిడాప్రభువు రాజ్యముప్పగించితానెక్కడి కోపోయెను. మీవారు ప్రభువులకు బూందీప్రభువులకు బూర్వమునుండి యు సరిహద్దుల కలహములుండెను. ఆప్రదేశములో బికేటా యను నొకచిన్నగ్రామముకలదు. ఆయూరుకడు చిన్నపల్లె సారములేని పుల్ల మామిడికాయలుదప్ప నక్కడ మఱియేమియుబండమి యాయూరెవ్వరికి లాభకారికాదు. ఆయూరిలోగొండలు బందెపోటువాండ్రుగలరు, ఆదొంగలు బూందీసంస్థానముపై బడి యూర్భుదోచి ప్రజలను బాధించుటచే బూందీరాజు తానాగ్రామమునకు హక్కువదలుకొని యా ద్రోపుడుకాండ్రయాగడములు నివారించుటకై యాగ్రామసమీపము ననొకసేన నిలిపెను. కొండెములుచెప్పిజీవించు మహానుభావులుకొండలు రానాకడకుబోయి బూందీప్రభువు తమరాజ్యము నాక్రమించుకొనుచున్నాడని సేనములుచెప్పిరి. రానాయదివిని నిజమరయక బికేటా గ్రామమువద్దనుండి సేనలందీసికొనిపోమ్మని బూందీప్రభువున కాజ్ఞాపించెను. అంతట నిరుదెగలపెద్దలు కలహములు ముదిరిపోవుననిభయపడి రానాకు బూందీరాజునకు సమావేశముచేసిరి, ఆకలహములో బూందీరాజు రానాయొక్కతీవిని గౌరవమునుజూచినంతసించెను. అజితునిప్రతాపముధైర్యముజూచి రానామెచ్చెను. ఈమెప్పులవలనగలిగినలాభ

మేమన బి కేటాగ్రామమునుగూర్చి వివాదపడగూడదని వారుకృతనిశ్చయములై మైత్రీమెఱయ బూందీయడవులలో వసంతకాలపువేట కలసి నలుపునట్లాడంబడి తమపట్టణములకు బోయిరి. బూందీసంస్థానముననున్న యడవులలో సందతగుట్టలని కొన్ని చిన్నకొండలుగలవు. అక్కడ వేటాడుటకు గావలసిన జంతువులన్నియు సనగా బెబ్బులిమొదలగు క్రూరజంతువులు జింకమొదలగు సాధుజంతువులు లభించును. అందుచేత రానాయాశపడి సందతగుట్టలలో వెనుక యెండుమూడుసారులు తమకులమువారికి బ్రాణహానికలిగినదన్నమాటమఱచి తిరిగి యాయడవులలోనే యాగుట్టలలోనే వేటాడుటకు నొప్పుకొనెను. వసంతకాలము రాగానే వారిరువురు వేటకునన్నాహము నేయనప్పుడు పెద్దలువారిని రావించిరి, వెనుకటి బూందీప్రభువగు బోమిడారాజ్యము విడిచివిరాగియై తీర్థయాత్రలుచేయుచు తనకుమారుని వసంతమృగయాత్రీడమాట విని పతివ్రతాశాసము వానికి జ్ఞప్తికిదెచ్చి వేటనద్దని వర్తమానమంపెను. కాని యజితశునవ్వి యంతమాత్రమునకు భయపడి వేటమాననని చెప్పెను. అక్కడ రానాభార్య యజితనిభార్యపోదరియగుటచే వేటదోడి యల్లరకిద్దరకు సపాయము దెచ్చుననిచెప్పి మానుమనిబ్రతిమాలెను, కాని రానా యామాట సరకుచేయడయ్యె.

రానాతో మీవారులోనున్న మంత్రిసామంతులందఱు వేటజూడవచ్చిరి. అప్పుడు ప్రధానమంత్రి రానాకు రావునకునొకచోట విందుచేసెను. ప్రభువులిద్దఱు తమతమపరివారములతోవచ్చి విందులారగించిరి. అంతవఱ కంతయు నెమ్మదిగనే జరిగెను. భోజనానంతరమున బూందీరాజు మరునాడు వేటలో గురినరిగనుండుటకు బెందలకడనిద్రింప దనగుడారమునకుబోయెను, పోయి నిద్రించుచుండ సర్థరాత్రమున నతని గుడారమునకు నొకకొత్తపురుషుడుపోయి వానినిమేలు కొలిపెను, అతడు మీవారురానాగారి ప్రధానమంత్రియే, అర్థరాత్రమున

వచ్చి యేల నిద్రమేలుకొలుపవలసెనని బూందీప్రభువడుగ నాతడిట్లు నియె, “స్వామీ! యిది నాతప్పుగాదు, మారానాగారు వెనుకటిసంధిమాటలు మఱచి బిక్కేటా గ్రామమువద్దనుండి తక్షణమేమీనేనలదీసికొని యావలకు బోవలసివచ్చెనని మీతో చెప్పమనినారు, మిమ్మునోట నుచ్చరింపరాని బండబూతులుదిట్టినారు.” ఆపలుకులువినియడకుడు మిక్కిలి యక్కజనడి చూడసాగెను. అందలియధారమేమనరానా నిజముగా యశితునివద్ద కట్టిరామభారమంపలేదు, రానామొక్క పరిపాలనము కూరముగ నుండుటచే నది భరింపలేక యేనో కలహముపెట్టి యుద్ధములోఁ గడతేచ్చినపక్షమునఁ దాముఘంపవచ్చునని మంత్రీ సామంతులు యోచించి యాబూటకములు పలుకుమని ప్రధానమంత్రీని బూందీప్రభువు కడకంపిరి. ఆచూచువాక్యములు పలికి మంత్రీతన సంకల్పము కొనసాగునని సంతసించి తననిలయనకుఁ బోయెను. మరునాటి యువయమున నిద్దరుప్రభువులు వేటలోఁగలిసికొనిరి. బూందీరాజు తనయెడ రానాకావించిన వెనుకటిద్రోహములఁ నప్పటిద్రోహములఁ దలచి చంబల్ నదియొడ్డున వానిం బలిపెట్టవలయునని నిశ్చయించుకొని సమయము దొరకకనో మనోధైర్యము లేకనోవేటలోనే జంపక యూరకుండెను. దినాంతమందు వేటముగిసినపిదప రానా యశితునిఁ బిలిచి మందహాసముతో మాటలాడి మరునాటియుదయమున మరల కలిసికొనవలయునని చెప్పిపంపెను. అజితుఁడు సరేయని కొన్నియడుగులు నడచి మరల వెనుకకుఁబోయి మరల సందేహించి నడయాడజొచ్చెను. అశితునకుఁ దనమాటలయర్థము తెలియలేదేమోయని రానా విస్పష్టముగాఁ జెప్పఁదలంచి “మీరింక వెళ్ళవచ్చును రేపుడయము గలిసికొంద”మని పలికెను. మంచిదని యశితుఁడు మరలిపోయెను. పోయినట్లేపోయి యజితుఁడు చివారున వెనుకకుఁదిరిగి యరీసీమీఁదఁబడి యీటెత్తో వానిని వానియె

క్కినగుట్టమును దూసివెళ్ళునట్లుబోడిచెను. కూరుడగు నజతుడు రా
నాను దుదముట్టింపఁ దలచి మరల భిక్షమునెత్త మరణమునొంచుచు
న్న రానా “ఛీ! యేమిపని జేసితివయ్యా” యనిపలికెను. రానాయొ
క్క మంత్రినామంతులు సేనాపతులు మహాభయావిష్టులై సూర్య
బింబధ్వజమును బట్టుకొని బూందీప్రభువుజోలికెఁబోక తీరిగిజూడక
చెల్లాచెడలై పరుగెత్తిరి. శిబిరము నిర్జనమయ్యెను. రానామృతినొం
దెను. వానిక శేబరముఁ గాచువారుగాని జూచువారుగాని లేరైరి. ఆ
తఁడుదయమున వేటాడి తరిమిన కూరసత్వములే వానిశరీరముభక్షిం
ప వచ్చెను. రానా తనవెంటఁ దెచ్చిన పరివార మంతలో విశ్వాస
ము గలదొక్క యాఁడుది యుండెను. ఆమెవానిభార్యకాదు. అదియొ
క యుంపుడుకత్తై. ఉంపుడుకత్తై యునునను బతివ్రత. ఆమెపారిపోవ
క రానాయన్నకడకుఁ బోయి కొందఱిసేవకులంబిలిచి మహారాజును
దహనముచేయుటకొకచితియైనఁ బేర్చుడని బ్రార్థింప వారియ్యకొని
యొకచెట్టుక్రింద చితి పేర్చి శవమును దానిపైఁ బెట్టిరి. ఆకాంత యత
ట నాచితిపై నెక్కి శవము నొడిలోఁబెట్టుకొని నలుదెసల నగ్నిదరికొ
ల్పుమని సేవకులకాజ్ఞాపించి నిప్పంటుకున్నతోడనే యిట్లనివలికెను.
“ఓ విశాలవృక్షమా! నేవలికెడుపలుకులువిని విన్నట్లు సంజ్ఞనేదైనఁ చే
యుము. ఈదినమున శత్రువుఁడు పూర్ణవిరోధకారణమునఁ జంపెనే
ని వాడు సిద్ధోషియై సుఖించుగాక! అట్లుగాక దోహబుద్ధితో నిష్ఠా
రణముగఁ జంపెనేని యాహంతకుఁడు రెండునెలలు దిరుగకుండ లోక
మద్భుత మొందునట్లు దారుణమరణము నొందుగాక!” అపవనము
లామె నోటనుండి వెడలినతోడనే చెట్టునుండి యొకపెద్దకొమ్మవిరిగిప
డెను. ఆయింతి తనమాటలకు వృక్షము ప్రత్యుత్తరమిచ్చెనని సంత
సించి రానాప్రక్కబండుకొని యగ్నిలోఁ మ్రగ్గెను, ఇదిజరిగిన రెండు
నెలలకే యజతునకు దారుణమగు కుష్టవ్యాధి ప్రవేశించెను. పృథివిన

ము వానియెముకలనుండి కుళ్ళుమాంసము ముక్కలుముక్కలుగ దె
గివడుచు వచ్చెనట. అదిప్రవేశించిన యల్పకాలములోనే యతఁడు
మృతినొందెను. అయిన ప్రభువులిద్దఱు నడవిగలిసిపోవ మీవాసుగదై
మీఁదను బూందీగదైమీఁదను బాలకులిరువురెక్కిరి. ఎక్కినదిమొద
లు రెండుసంస్థానములకు నాపదలు పరంపరలుగ వచ్చెనట. ఈవిధ
ముగ మూడవమారు పతివ్రతాశాపము ఫలించెనని పెద్దలుచెప్పుదురు

కలియుగములోనీవిధముగస్త్రీలుశాపములిచ్చుటయునిచ్చినట్లు
సరిగాజరుగుటయు నుండునాయని కొందఱకు సందియము తోచవచ్చు
ను. ఆసందియము మేమిక్రిందివిధముగ నివారించఁగలము. శాపమిచ్చి
నంతమాత్రమున నట్టిశాపముతగిలి యెవ్వఁడు జూచును. శపించినమాట
మాత్రము నిజమైయుండవచ్చును. ఏయన దుఃఖపరవశత్వముచేత మ
నతోభమునొందినవారు సాధారణముగ “మాయునురువారికిఁదగులక
పోదునుమీ! వారి వంశనాశము కాగలదునుమీ!” యని తరుచుగ
దిట్టుచుందురు. దైవవశమునఁదిట్టిన కొన్నినాళ్ళకే యపకారముచేసిన
మనుష్యుఁడు మృతినొందుట సంభవించెనా శాపముతగిలియే యతఁ
డు మృతినొందినాడని లోకులనకమానరు. ఈపతివ్రతాశాపము నట్టి
దే. పాణిగ్రహణ మహోత్సవమైనను ముగియకమునుపే తననిముత్త
మేర్పడిన వరుఁడు మృతినొందినకారణమున మహాదుఃఖ విహ్వలయై
యారాజపుత్రిక వినుగున నట్లు దిట్టియుండవచ్చును. అనంతరము రెం
డుతెగలవారికిగల మనస్పర్థచేత నిరుపక్షములనున్న వీరు లొండొ
రుల జంపుకొనిరి. చుట్టము లామెమాటయందు నమ్మికగలిగి యామె
శాపముచేతనేయాచావులు సంభవించెనని తలంచిరి. అంతియేగాని
వేడినీళ్ళచేత నిల్లుకాలుటయు మాటవలన మరణములు సంభవించుట
యు లోకవిరుద్ధము. ఆశీర్వాచనముల కాయువు వృద్ధియై శాపమునలన
జావులు సంభవించినయెడల లోక మీవిధముగా నుండదు.

జనల్ మీరు రాజుల కథ.

జనల్ మీరు సంస్థానము మారువారున కుత్తరమున నున్నది. ఇదియొక చిన్న సంస్థానము. రాజస్థానపు టెడారిలో నీచిన్న దేశముమిక్కిలి సారవంతమైనది. రాజస్థానమందలి తక్కిన రాజకుటుంబములన్నియు సూర్యవంశములని పృథ్వితిఁ గాంచుచుండ జనల్ మీరు రాజకుటుంబమువారు తాము చంద్రవంశస్థులమని చెప్పుదురు. చంద్రవంశములో వీరు భట్టికులములోఁ జేరినవారు వారిరాజునకు రావను బిరుదుగలదు. ఈభట్టి వంశస్థులు చుట్టుప్రక్క దేశములలోఁ గాపురముండిన తక్షకవంశస్థులతోను వరాహవంశస్థులతోను యుద్ధములు చేయుచువచ్చిరి. తక్షకులు తక్షకుండను సర్పరాజువంశస్థులట. వరాహులు వరాహదేవుని వంశులట. ఈతక్షకులు మొట్టమొదట మీవారులో గాపురముండిరనియు వారే చిత్తూరుపట్టణము నిర్మించిరనియు జెప్పుదురు.

ఎనిమిదవ శతాబ్దమందు జనల్ మీరులో గొప్పయుద్ధములు జరిగెను. ఆకాలమున రావుటన్నోయను నతడా దేశమేలుచుండెను వాని శత్రువులగు వరాహులు మొగలాయిలు పటానులు మొదలగు తురకలతోఁ గలిసి వానిమీదికివచ్చి వానికోటను నాలుగుదినములు ఘట్టడించిరి. అయిదవనాఁడు టన్నో కోటతలుపులు తెరపించి భట్టివంశ భూషణుడు శూరశిఖామణియగు తనకుమారుఁడు బిజీరావును వెంట బెట్టుకొని సేనానమేతుఁడై శత్రువులమీదికి దుమికెను. పటానులు మొగలాయిలు వరాహులు రాజపుత్రుల దాడికి నిలువలేక పక్షులవలె నానాదిక్కులకు బలాయితులైరి. రాజపుత్రులు గెలుపుపై కొనుటయేగాక శత్రువుల శిబిరమంతయు గొల్లగొనిరి. అదిమొదలు శత్రువు లెవ్వరు టన్నోజోలికి బోవవెరచిరి. అతనికోటలో విజయ సేనయను

దేవతయండెను. ఆకులదేవతయే వారినిరక్షించుచు వచ్చెనని చెప్పదురు. ఆదేవత రావుటన్నో భక్తికిమెచ్చి భూమిలోనుండిన సాము పాతును వానికిజూపెనట అతడా నిక్షేపమును ద్రవ్యతీసికొని సంవన్నుడై యొకకోట గట్టించి దానికి విజయనాటమని పేరుపెట్టెను.

రావు టన్నో యెనుబదివత్సరములు పరిపాలించి మృతినొంద వానికొడుకు బీజరావు పితూరనంతరము గద్దెయెక్కెను. అతడుభూతవంశస్థు రాలగు నొకరాజకన్యను బెండ్లియాడెను. అతని యేలుబడి చక్కగానేయుండెను. గద్దెయెక్కినతోడనే యతడు ప్రాతపగతురగు వరాహులను బలుకయ్యములలో దరిమితరిమికొట్టి యోడించె. అతనిధాటి సైవలేక యెట్టకేలకు వాని సంధికై ప్రార్థించిరి. బీజరావు కుమారుడగు దేవరాజు వరాహరాజు కుమార్తెను బెండ్లియాడినపక్షమున నుభయంశములు చిరక్రోధానలములను జల్లార్చుకొని శాశ్వతమైతిమండ వచ్చునని వరాహులభిలషించిరి. బీజరావు వారిప్రార్థనమునంగీకరించి నిష్కలుషమైన మనస్సుతో కుమారుని బరివారముచు దోడ్కొని వివాహమునకై వరాహుల సదనమునకు బోయెను. గాని యావియ్యము నెయ్యమగుటకుమారు కయ్యమయ్యెను. బీజరావు దేవరాజుమొదలగుభట్టివంశస్తుల౯డఱు దమ యాయుధములదాచి విందులారగించు సమయమున దురాత్ములగు వరాహులడవి పండులవలె వియ్యాలవారిపై బడి మారి మనలికట్లు సంహరించిరి. బీజరావునా డెనిమిది వందలమంది బంధువులతోఁ గలిసి దారుణ మరణము నొందెను. అంతతోఁ బోక వరాహులు ముస్తలఁ బెల్లగించినట్లు బగతురఁ బెల్లగింపఁదలచి విజయనాటపు కోటకుఁబోయి యాడుది మగవాడను భేదము లేక ప్రాణముతోనున్న జంతువులనెల్ల ఖడ్గమున కెరజేసి భట్టివంశము నిర్మూలమైనదని సంతసించి స్వదేశమునకుబోయిరి. కాని బీజరావు కుమారుడగు దేవరాజు మృత్యువునొందెను. దేవరాజు కుమారుడగు దేవరాజు మృత్యువునొందెను.

అతని పెండ్లినిమి త్తము భట్టిలందరు నరాహులయూరికిం బోయినప్పుడు పుట్టిననంతో భములో పెండ్లికుమారుడగు దేవరాజు మరణము దప్పించుకొని యొకయోగియింట దాగియుండెను. ఆ బాలుకు యోగి గృహము బ్రవేశించి తనచేరు తనయూరిపేరు తిన్నగా జెప్పకమునుపే విధితులువు నగులగొట్టింట్లు చప్పుడు వినబడెను. భట్టినంశస్థులలో నొకబాలుడు తప్పించుకొని పోయినాడని తెలిసి నరాహులు జాడలు తీసి వాడు జోగియిల్లు చేరెనని గ్రహించివెంటఱరిమి వానితులుపుం దట్టిరి. జోగి వరాహ పుభువునకు గురువుఁపరమాత్తుడే కాని యెంతగున్నైనను శరణుజొచ్చిన వానిని బట్టి యప్పగించుట కిష్టపడడయ్యె. ఆలోచనము చేసినగార్యము మించునని యాజోగి చప్పుచప్పున రాచబిడ్డ మెడలోనొక జందెమువేసి తన పక్షిని విస్తరివేసి యన్నముపెట్టి కలిసి భుజించుచుండెను. అంతలో వరాహులు తలుపు తీయించుకొని లోనికిబోయి గురువును వానిప్రక్కనున్న బాలునిం జూచి వాడెవడో బ్రాహ్మణ శిష్యుడని భావించి వానిని విడిచి రాచబిడ్డను వెదకుటకు వేరొకచోటికి బోయెను.

దేవరాజు కొంతకాలము యోగిమతమునఁ బ్రవృత్తుడై బ్రాహ్మణవేషముననుండి పౌరుషహీనమైన యావృత్తిలో నుండుట కిష్టపడక శత్రువులు తన తండ్రికోట నిశ్శేషముగా నాశనముచేసిరో లేక తల్లిగాని తక్కినచుట్టము లెవరైనగాని జీవించియుండిరో లేదో తెలిసికొనఁగోరి పరితపించుచుండెను. యోగి యెక్కడికైనఁ బోవలసివచ్చినప్పుడు దేవరాజునొక్కని ముములోనుంచి బోవుచుండును అట్లాకనాడు యోగి వానినేకతమ విడిచి యెక్కడికోజన దేవరాజే మియుందోచక మతములో నిట్టటు దిరుగుచుండ నొకప్రాత యంగ రక వాని కగవడెను. అది పైకిదీయుటయు నందుండి చిత్రిమైన యొక రసముతో నిండియుండిన యొకప్రాత క్రిందబడెను. దేవరా

జారసముతో నొకబాట్టు తనఖడ్గము చివర వేసెను. వేసినతోడనే వాడిగల యాకత్తిమొన మెత్తనై పదునుతప్పెను. కానియాభాగమంతయు సువర్ణమయమయ్యెను. అదిచూచి దేవరాజు మిక్కిలి యద్భుతపడి యాజ్ఞగి దివిజుల యనుగ్రహముచేత ప్రతివస్తువును బంగారముచేయగల దివ్యౌషధము సంపాదించి సిద్ధుడైన మహాత్ముడని తెలిసికొనెను. తన ప్రాణములు రక్షించిన మహాయోగి సొమ్మపహరింపఁ దగునాయని గొంకుజంకులేక యారాచపట్టి ఖడ్గమును రసపాత్రను తనబట్టచాటున నిరికించి యచ్చోటు వాసి తన యమ్మవంకచుట్టములున్న భూతాపట్టణమునకు బోయెను. అక్కడకుఁ బోవుచున్నప్పుడు నదృష్టవశమున “తన్నొమి” గ్రామమున శత్రువుల బారిపడక బ్రతికివచ్చిన తల్లియే వానికన్నుల కగబడెను. ఆమెకొడుకు నానవాలుపట్టి కౌగిలించికొని దీవించి కొంచెముప్పు దిగదుడిచి నాయనా నీశత్రువు లిట్లె కరిగి పోవుదురుగాక” యని పలికి యాయుష్షు సీటిలో వేసెను. ఆమె సోదరుడగు భూతమహారాజు సహజముగ భీరువగుటచే మేనయల్లునిరాక కిష్టపడక దానిరాకచే ననేకకష్టములు సంభవించునని భయపడెను. దేవరాజు తననివాసమునకు నొకగ్రామమిమ్మని మేనమామనడిగెను. మేనమామయెంతో కష్టముమీద నొకగ్రామమువాని కిచ్చెను. ఆరాజు చుట్టము లదివిని తేనింజూచి యిట్లనిరి. “ఏమీ! మేనయల్లునకు గ్రామమిచ్చితివా? అతడు పదిబల్లెములు పోగుచేసి మొనగాడ్డై చుట్టుపక్కలనున్న జనులం దోచుకొనును, వారందఱు మన ప్రాణముల కునుయమని మనపై తిరుగబడుదురు” మేనమామ దేవరాజు వద్దనుండి యిచ్చినగ్రామము మరలఁ బుచ్చుకొనెను. తోడనే దేవరాజు తలదాచుకొనుటకై యిల్లు కట్టుకొనుటకు కొంచెము చోటిమ్మని మేనమామను మిక్కిలి వినయమునఁ బొందించెను. ఆప్రార్థనలచేత బ్రాణమునుగ. దేవరాజునకు మేనమామ యొక యెద్దుచర్మ

ముపట్టునంత మేర స్థలమిచ్చెను. అంత స్వల్పస్థలమందు గృహము కట్టుకొనుట యసాధ్యమగుటచే దేవరాజు కతావ్యమునుగూర్చి వడ్రింగినడుగ నతఁడు పాయశాలియైనందున నెద్దుచర్మము సన్న పేలికలుగఁ గోసి యొకదాని కొకటి ముడిపెట్టి చాలాభూమి నాక్రమించి యదియే యెద్దుచర్మముపట్టినంత మేరస్థల మనిచెప్పెను. మేనమామ దానికి విచారపడక సమ్మతించెను ఏలయన మేరల్లుడు కొలిదిపుచ్చు కొన్నస్థల మినుక యెడారిలోనుండెను. మఱియు దేవరాజు కోటను గాని గృహమునుగాని కట్టుకొనుటకు ధనహీనుడై యుండెను. అట్లుండి దేవరాజు కొంతతడవాలోచించి వెనుక జోగివద్దనుండి దొంగిలించిన సువర్నరసముమాట జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుకొని యారసము కొన్నివస్తువులపై వేయనవి బంగారువస్తువులయ్యెను. అనియమ్మి యతఁడొక గొప్ప కోటగట్టించెను.

అదివిని మేనమామ యీర్ష్యజెంది యాకోట నేలతో సమముగ మట్టముచేయుమని తనభటుల కానతిచ్చి స్వయముగ దండుతీసుకొని కోటకుబోయెను. ఆకోటగుమ్మముకడ కతఁడు పోవునప్పటికి వానిమీఁద బాణవర్షము గురియుటకుమారు కడునన్నానము జరిగెను. భూతరాజు తోఁబుట్టువనగా దేవరాజుతల్లి తాళుము చేయిబట్టుకొని కుమారునిక్షమింపుమని వత్తమానము లంపుచు గుమ్మముకడ నిలిచెను. ఆసమయమున నామెపలికిన పలుకులివి. “నిలువ నీడయైన లేనపుడు నాకొడుకునకుఁ దల దాచుకొనుటకు స్థలమిచ్చిన మహోపకారిమీదికి నాభిడ్డ కయ్యమునకు గాలుదువ్వడు ఈకోటయు నాకుమారుని తలయుగూడ భూతరాజువే కావున లోనికిబోయి నాకొడికిచ్చు కానుకలందుకొనుడు.” అని పలికి కొన్ని కారణముల మీద నొక్కసారి పదిమందికంటె నెక్కుడు జనమును గోటలోనికి రానియ్యకపోయెను. శత్రువులు దానికి సమ్మతించి పదుగురు చొప్పు

నగోటలో బ్రవేశింపగానే దేవరాజు వారిని మత్తునియలుగ నటకి
యావల బారవేయుచువచ్చెను. అట్లు నూటయిరువది మహావీరులు
మృతినొందినపిదప వారు మోసము తెలుసుకొని పలాయించుచుండి.

అది జరిగిన కొన్నాళ్ళకు దేవరాజుకడ కొకయోగివచ్చెను
ఎవనిమతమునుండి దేవరాజుమున్ను బంగారముచేయు రసము దొంగి
లింఁచెనోయామోగియే యితడు దేవరాజు వానింజూచి భయపడెను.
గాని యామోగిమాత్రము వానిని దండించుటకురాలేదు. జనలు
మీరు కోటబట్టుకొనుట దేవరాజుయొక్క సంకల్పమని యెఱిగినవా
డగుటజే దానికి దోడ్పడుటకే యామోగివచ్చెను దేవరాజు తననువ
ర్నకరణి యపహరించిన దొంగయని యాజోగియెఱిగియు వానిం
దిట్టక నీవు నాశిష్యుడవగుదువేని నీచేసిన నేరము తమియింతునని పలి
కెను ఆమాట యన్నదే చాలునని దేవరాజుండు కొడంబడియె తోడనే
జోగి యారాజకుమారుని జరీబట్టలు విప్పించి కాషాయవస్త్రములు
గట్టించి నిరాయుధునిచేసి యోగులు దాన్ని కమండలములిచ్చి బిచ్చ
మెత్తుమనియె. దేవరాజుప్రతిగృహమున కరిగి కొంతనేపు బిచ్చమెత్తి
నపిదప యోగి వాని ననుగ్రహించి తనకడకు రావించి వానికి రావు
బిరుదముతీసి రావుల్ బిరుదమిచ్చి భిక్షాపాత్రమునిండ వెండి బంగా
రము పోసి మొగమున రాజచిహ్నముగు టికావేసి నీవు రాజువగుదు
వని వరమిచ్చి యది మొదలు జనల్ మీరు రాజులండలు పట్టాభిషేక
సమయమున నన్యాసి వేషముతో బిచ్చమెత్తెడు నాచారము నడపవ
లయునని శాసించి యంతర్ధానమునొందెనట నాడు మొదలు జనల్
మీరు రాజులుపట్టము కట్టుకొనునప్పుడు కాషాయవస్త్రములుకట్టు
కొని యాయాచారమునడపుడువచ్చిరి. దేవరాజు ననంతరము మున్నూ
రేండ్లవరకు నాని సంతతివారు ప్రసిద్ధులుకారు పండ్లొండవ శతాబ్ద
మున జనూలకు నతడా సంస్థానమునకు ప్రభువయి, యొకబ్రాహ్మ

ఋని యుపదేశమున జనల్ మీరు పట్టణము గట్టెను. ఆరాజు పిదప గద్దెయెక్కిన రావులందఱు వేరుప్రక్కలైపోయిరి వారిలో లక్ష్మణ సేను డనునతఁడు డొంగు. అతఁడు మందమతి పరమ మూర్ఖుడు ఆరాజుకొనిఁడు రాత్రి నక్కలు కూయుచుండ విని యేల యవి యే డ్దుచున్నవని యడిగెనట. చలిబాధ కోర్వలేక యజుచున్నవని మంత్రి బదులు చెప్పెనట. అదివిని యామూర్ఖుఁడు కుట్టుపనివానిం బిలిచినక్కలన్నిటికి చొక్కాలుకుట్టుమని యాజ్ఞాపించెనట. మంత్రి లు దొరకినన్ని నక్కలకు చొక్కాలుకుట్టించి తొడిగిరట. అయినను నక్కలూరకొనక మగల రాత్రులుకూయుచుండ విని రాజు దానికిఁ గారణము నక్కలకు వసియింపగృహములు లేకపోవుటయే యని తెలిసికొని మైదానములలో వానికొఱకు కొన్నియిండ్లు కట్టించెనట. ఆయిండ్లు మొన్న మొన్నటివఱకు నుండెను. ఈరాజుకాలమున నధికార మంతయు భార్యచేతిలోనుండెను. ఆమె యమరకోట రాజుకూతురు. మితిమీరినయధికారము చేశఁదాల్చినందు కామెకుఁ దగిన శాస్త్రజరిగెను. ఆదేవిసోదరు లొకసారి జనల్ మీరునకు రాగా రావులు వారిని జంపించి కోటగుమ్మమునకు గట్టించెను.

ఆరాజు సనంతరము వానికొడుకు గద్దెయెక్కిన కాని యతఁడప్రియోజకుఁడగుటచే లక్ష్మణసేనుని పినతండ్రిజయస్థియనునతఁడు రావులయ్యెను. అతని స్వభావము వేరు అతఁడుయుద్ధములలో ముక్కల దేరినజోడు. ఆనాటి ధనధనల కెల్లగురువు. అతనికొడుకులుమూల రాజు రత్న సింగు ననువారు తమబిడ్డలను రాజపుత్రకుమారులను విలువిద్యయందు గడునేర్పులఁ జేసిరి. అదియే ముందుముందువారికిగొప్పయుద్ధములలో సాయముచేసెను.

అలాయుద్ధినునకిల్లి రాజసానముమీఁద దండెత్తి చిత్తూరునాశనముచేసినకథ యీవఱకే యెఱుంగుదుముకదా. జనల్ మీరుప్రభువులు

గూడ సీమహాప్రళయములో బుద్ధిపూర్వకముగలోఁబడిపోయిరి. ముల్తానప్రభువు చక్రవర్తియగునలాయదీనునకుగట్టవలసినకప్పముపదునైదువందల గుట్టములమీఁదను పదునైదువందల కంచరగాడిలమీఁదనువేసి పంపెను. ధనము దెచ్చుచున్న యాబిడార మొకనదియొడ్డున నుండగా జయత్సీకొడుకులుదానిమాటవినిగొప్పసైన్యముందోడ్కొని ధాన్యపువత్తికల వేషములు వేసికొని యాబిడారముమీఁదబడి యా ధనముం దోచుకొనిరి. అది విని జయత్సీ చక్రవర్తిస్వభావమెఱిగిన నాఁడగుటచేఁ జాలభయపడి కోటమరమ్మత్తుచేయించి లోపలనున్నస్త్రీలను బిడ్డలను సురక్షితమగు తావునకుబంపి యవధ్యులగువారి నిచ్చనచ్చినచోటికి బోవనిచ్చి చుట్టుప్రక్క గ్రామములునిర్మలమృత్యుముగజేసి తాను కొడుకులుమనుమలు సంరక్షణకుసిద్ధమై చక్రవర్తి రాకకెదురుచూచుచుండిరి. ఆతనిదిన్నకొడుకులు కోటవెలుపల నొక చిన్న సేనం గూర్చుకొని ముందుగ జక్రవర్తి సేనలం దలబడ నుద్యుక్తులైయుండిరి. అల్లాయుద్దీను మాబూబనెడు సేనాపతిని గొప్పసైన్యమిచ్చి జనల్ మీరునకు బంపెను. ఆసైనికులినప కవచములు దొడిగికొని క్రొక్కాఱుమబ్బవలె భయంకరముగ నడవఁజొచ్చిరి. జయత్సీ కోటసంరక్షించునుపాయములుచక్కగానెఱుఁగును. ఆకోట కేబదియాఱు బురుజులుండెను. రావులాబురుజులమీఁదకోట గాపాడునిమిత్తముమూడువేలయేడువందలమంది సైనికులనేర్పరచి మఱిరెండువేలసైనికులనుసమయము వచ్చినప్పుడు రక్షించుటకునిలువయుంచెను. శత్రువులుకోటముట్టజి నార్పఁబడిరి. ఒకవాగము ముట్టడియగునప్పటికిఁ జక్రవర్తి సైన్యములో నేడువేలమంది కడతేరిరి. ఆముట్టడి రెండేడ్లునడచెను. ఆకాలములో యుద్ధములు నిరంతరాయముగ జరుగుటచే నెవరుముట్టడించువారో యెవరుముట్టడింపఁబడువారో తెలియదయ్యె. రాజపుత్రులు కోట గోడలవెనుక నెండవాన చొరనిప్రదేశములోఁ దాఁగొని సర

కుల స్వేచ్ఛగా దెప్పించుకొనుచు యుద్ధము చేసిరి. తురక సేనజయస్వీకృతము కులకు జడిసి శిబిరమువిడిచి పగతురపై రాజులదయ్యె. అట్లున్నను రావుల్ కొడుకులు పగతురకు సరకులను రానియ్యరైరి.

ద్వియుద్ధములు జరుగునప్పు డుభయపక్ష సైనికులకుఁ దరుచు గాప్రాద్దుపోదు. అందుకు రెండుపక్షములవారుఁదరుచుగ నాటపాటలం జరుపుచుందురు. రావుల్ కొడుకులలో నొకఁడగురత్న సింగుబగతుడగు మాబూబుతో నెట్లో మైత్రి పాటించెను. ఇద్దఱు చతురంగమాడుటలో నేర్పరులని యొండొరులకు దెలిసినపుడు వారిమైత్రి మతంత యధికమయ్యెను. ప్రతిదిన మేదోకాలమేర్పరచుకొని రాజకుమారుఁడగుటవెడలియు నబాబు శిబిరమువెడలియుఁ గలిసికొని చతురంగ మాడుచుందురు, సేనకులు చతురంగపుబల్ల నొకచెట్టుక్రింద వేయ వారిరువురుఁ గడుమైత్రితోఁ జాలసేపాడుచువచ్చిరి.

ఈకాలక్షేపము రమారమి యెనిమిదేండ్లు జరిగెను. అంతట రావుల్ జయస్వీ మృతినొంద జ్యేష్ఠకుమారుఁడు మూలరాజు గద్దెమెక్కినను, నవాబుయధాపూర్వకముగ జతురంగ మాడుటకువచ్చిరాజపుత్రుల సంతోషముచుగనిపెట్టి కారణమేమని యడిగెను; మూలరాజు పితరసంతరము సింహాసన మెక్కినందున సంతోషము గలిగెనని సేవకు లుత్తరముచెప్పిరి. అదివిని నవాబు మూలరాజు పట్టాభిషేకమునకు జాలసంతసించి మేలుగోరి చెట్టుక్రిందగూడిచతురంగమాడుటయింతటినుండి సంభవింపదనియునదియేకడసారియనియుచివారపూర్వకముగా జెప్పెను. దానికిగారణ మేమన నల్లాయుద్దీను తన సేనాపతిపగతురతో నతిమైత్రిజేసిరాడని విని చతురంగ మాడవద్దని వత్కమానమంపెను. అందుచేత నవాబావిధమునజెప్పి మరునాడు యుద్ధములో మరల గలిసికొనవచ్చునని రత్న సింగును వేడుకొనెను. మరునాడు నవాబుచెప్పినట్లు మహమ్మదీయులు యుద్ధసన్నద్ధులైరి. ఆమాటముందే వినుటచే రాజపుత్రులుగూడ గల్గొనవచ్చుటైరి.

అప్పుడు సంకుల సమరముజరిగెను మహమ్మదీయులలో దొ
మ్మిదివేలమంది మృతినొందుటచేనారినైనైస్యమెట్టకేలకు పారిపోవలసిన
చెప్పను చక్రవర్తియూపరాభవమును సహింపక తనసైన్యమునువెండి
యు బలపరచి యుద్ధముసాగించెను. కోటలోనున్నవారికి భోజనసామ
గ్నము కర్మకర్మముగ క్షీణించెను లోనున్నరాజపుత్రులసఖ్యయు
సంతకంతకు దిగనారెను అంతట మూలరాజుమంత్రిసామంతసేనాప
తిప్రముఖులను బంధువులను బిలిపించి యిట్లనియె. మనము మహాశౌ
ర్యముతో శత్రువులపాలబడకుండ దొమ్మిదేండ్లు కోట గాపాడితిమి
పదార్థము లయిపోయినవి బలముక్షీణించినది ఇప్పుడుకతవ్యమేమి?
ఆవచనములకు రాజపుత్రు లిట్లనియుత్తరముచెప్పిరి. “కతవ్యమేము
న్నది మనకులాచారప్రకారము ముందుగా నంతఃపురస్త్రీలను బరిహా
ర్చి పిమ్మట మనము రణరంగమునఁ బ్రాణమువిడుచుటయేగార్యము
అని కృతనిశ్చయమై వారుసన్నాహముచేసికొని మరునాఁడుదయము
న జూచునప్పటికిఁ జక్రవర్తి సైన్యము కానంబడలేదు అంత గొప్పసై
న్యమును జరకాలము విదేశములలో నుంచుట కిష్టములేక చక్రవర్తి
కోటముట్టడి యేమైననునరే తత్త ణమ బయలుదేరిరమ్మని సైన్యమున
కాజ్ఞాపించెను. అందుచేత మహమ్మదీయ సైన్యము గానఁబడదయ్యె.
అది చూచి రాజపుత్రులుమృత్యుముఖమునుండి బయటఁబడినట్లు మ
హానందభరితులై పరవశులై యుండిరి. ఆయుత్సాహసమయమున వా
రదివళకు చెఱపట్టిననవాబు తమ్ముడొకఁడదియేసమయమనితప్పించు
కొని పారిపోయెను. పోయి జనల్మీరుకోటలోనున్నగుట్టంతయు సో
దరునితోఁ జెప్పెను. ఆగుట్టెఱిగిమహమ్మదీయసేనాపతి తనసైన్యము
ను దీసికొని తలపెట్టినపనిసంపూర్ణము జేయుటకు మరల జనల్మీరు
నకు వచ్చెను. ఆ సైన్యముంజూచి మూలరాజు రత్న సింగుతో నెట్లనియె
“నీకు సవాలునగుగదా నీ ముఖమిదియేగదా! భారతముని జెరపట్టినప్పు

జే మనము సంహరించినపక్షమున, వాడువోయి యన్నతో గుట్టుమట్టెల్ల జేప్పక యుండునుగదా? మన మూరకుండుటచే నీయుపద్రవము వచ్చెను, మన మేమిచేయుదుము.”

అనవుడు రత్నసిం గిట్లనియె. “భిష్ణుడాక్కటేదారియున్నది. ఆడువారందఱి అగ్నిప్రవేశ మగుటయు మగవారందఱురణమున మరణ మొంది వీరస్వర్గ మధిరోహించుటయు, గోటలోనున్న ప్రతివస్తువు నా శసము జేయుటయు” ప్రధాన పురుషులందఱు రత్నసింగుమాటలనా మోదించిరి. మూలరాజును వారికందఱ కుత్సహముగలుగునట్టిటనియె. “నరేమీరందఱు శౌర్యముగల వంశములందు, బుట్టతిరిగదా. మఱియు మీరాజువిషయమునమీప్రాణములైనదాచనివారుమీకు లోకంబున నేశూరులు సాటిరారు యుద్ధమున నేరుగై న మిమ్మెదిరించి బ్రతికిపోలేవు. నామానరక్షణము మీచేతిలోనున్నది. మీప్రతాపమువలన, జనల్ మీరు వెలయుగాక!”

అనిపలికినపిదప మూలరాజు రత్నసింగు తమతమయంతఃపురములకరిగి తమనిధారణమును రాణులకెఱిగించిరి. ఆవాత్కలు విని రాణులలో నొక్కతెయిట్లనియె. “మీపనిమీద మీరుండుడు. మేమీరాత్రి పయనమై రే పుడయమున స్వర్గములో, బ్రాత కాపులమైయుండుము” తక్కిన రాణులు రాజపుత్రీశ్రీలు తద్విధముననే బలికిరి.

రత్నసింగునకు మనసులో నొక్కవిచారముండెను. ఆతనికిరువు రుకొడుకులు గలరు, పెద్దవానిపేరు గురుసింగు రెండవవాని నామము కనూరు. అందుజ్యేష్ఠుడు పడ్డిండ్డేండ్లవాడు, తనయనంతర మాపసిబాలు రిరువు రేమగుదురోయని బెంగఁగొని రత్నసింగువారినిరక్షింపుమని నవాబునకు వత్తమానమంపెను. అతఁడువాని మాటలయందుగౌరవముంచి బాలకుల నిరువుర నరక్షించునట్లు బ్రమాణముచేసి

వారిం దనకడకుతోడి తెచ్చుటకు నమ్మికగల యిరువురు సేవకులనంపెను. రత్నసింగు బిడ్డలంగడసారి గొరిలించుకొని యాసేవకుల కప్పగించెను, వాడను జాగ్రూకతతో వారిని దోడ్కొనిపోయిమాబూబున కప్పగించిరి. ఆప్లేచ్చ సేనాపతి యాబాలకులను జూచి పగవానిబిడ్డలని వేరుభావముజూపక మిక్కిలి యాదరించి మంచిమాటలాడి వారి శిరస్సులమీద దనచేయి పెట్టెను. మహమ్మదీయులలో శిరస్సులమీదచేయివేయుట రక్షించుటకు బ్రహ్మాణము చేయుట అట్లు చేసి యాతురక పిమ్మట నిరువురు బ్రాహ్మణులంబిలిపించి యాకుమారుల వారికి జూపి రాజపుత్రుల గౌరవమునకుం దగినరీతిగ వారి కన్నపానాదులు పెట్టించి విద్యాబుద్ధులు చెప్పి బాగుచేయుమని యప్పగించెను.

ఆరాత్రియే కడపటిదగ్గుటచే గోటలోనున్న వారందఱుగలసి మెలసి యెట్టటోనాల్గుజాములుగడపిరి తెల్లవారినతోడనే ప్రాతఃకాల కృత్యములు దీర్చుకొని యీశ్వరప్రార్థనలుజేసి గోటలోనున్న యిరువదినాలుగువేలమంది స్త్రీలొక్కచోట గుంపుగూడిరి. పాలుత్రాగెడు పసిబిడ్డయు, దలనెరసిన వృద్ధయు వివాహముకాని కన్యయుపదుగురుబిడ్డలతల్లియు నాడచ్చటనేయుండిరి. వేయేల? ఆడపురు గొక్కటియైన మిగులలేదు. కొందఱుకత్తులతో, బొడుచుకొని మృతినొందిరి. కొందఱు తమదేహము లగ్నిహోతుని కాహుతులు జేసిరి. శత్రువుని బారిజిక్కుట కొక్కయంగనయైన మిగులదయ్యె. స్త్రీలట్లుగుచుండపురుషులందఱు మేడలెక్కియు, గోటగోడలెక్కియునాఘోరకృత్యములు జూచి తమభార్యలం గలిసికొనునమయము తమకుఁ గూడనమిషించుచుండెని చాలసంతోష మొందియాయుధములుధరించియదివఱకుదాల్చిన రక్తవస్త్రములు గుట్టపుజీనులపైఁ బెరచుకొని యొండొరులంగడసారి గొరిలించుకొని వివాహమునకుఁ జనినట్లు యుద్ధమునకుం జనిరి. తొమ్మిదినంపత్సరముల ముట్టడిలోను గడతేటక యప్పటికిమిగిలినపు

రుషులు మూడువేల యెనిమిదవందలు. ఈ సైనికులందఱుఁ గోట తలుపులం దెఱచి యొక్కమారు శత్రువులం గలిసిరి.

అప్పుడు ఘోరయుద్ధము జరిగెను. రత్నసింగు సింగమువలె విజృంభించి నూటయిరువదిమంది యమీరులను దనకత్తికెరచేసినమరమహాసముద్రమున మునిగిపోయెను. మూలరాజు తనబల్లముతోఁ దురకల శరీరములను గుచ్చిగుచ్చి పోలియించె నాడు నెత్తురు వరదలై పారెననుట యతిశయోక్తిగాదు. మృత్యుదేవత తలవిరిచుఁబోసికొని విచ్చలవిడిగ విహరించెననుటకవి చాతుర్యముగాదు. యుద్ధముముగిసిన పిదప నవాబు మూలరాజురత్నసింగులక శేబరముల వెదకించి తెప్పించి కోటలోనికిఁ బంపించి తగిన గౌరవములతో దహనములుజేయించెను అనంతరము నవాబు రత్నసింగు కొడుకులను జాగరూకతతోఁ గాపాడి వారు యుక్తవయస్కులై సపిదప రాజ్యభారము నప్పగింపఁదలచుచుండ నంతలో నతనికి మరణము సంభవించెను. ఆనవాబుకొడుకులుతండ్రిచేసిన ప్రతిస నెరవేర్చుట కాకుమారులను బ్రేమతోఁ బెంచిరి. వారట్లు ఢిల్లీలోఁ బెరుగుచుండ మొగలాయీలలాయుద్దీనురాజ్యముపై దండెత్తిరి. అప్పుడు రత్నసింగు కుమారుఁడగు గురుసింగు చక్కవత్తికి మహాోపకారముగావించెను. ఆయుపకారమునకుసంతసించియలాయుద్దీను కృతజ్ఞుఁడై పితృత్వమగురాజ్య మాకుమారునకుఁ బట్టము గట్టియిచ్చి మున్ను తన సేనాపతియగు మాబూబుపాడుచేసిన కోటనుమరలగట్టుకొనుటకు సెలవిచ్చెను. ఆగురుసింగు కొంతకాలమేలి పుత్రహీనుఁడై మృతినొంద రాజ్యమువానిజ్ఞాతూలోనొకనియధీనమయ్యెను.

పద్మనెదవ శతాబ్ద ప్రారంభమునందు జనల్ మీరుమండలము రాజులు మహాయుద్ధమునందుఁ దగిలి యనేకులు నాశనమునొందిరి. ఈ యుద్ధము వివాహముతో నారంభమై మరణముతో నంతమొందెను. జనల్ మీరుసంస్థానములోఁ బోగల్ అను పేరుగల చిన్న రాజ్యముగలదు.

దానిని రాణిగదేవరావు పాలించుచుండెను. అతనికొడుకు సాధువను
వాడు మేటిబిలుకాడై చండశాసనాడను ప్రసిద్ధివడసెను. అతని పేరు
విన్న రాజస్థానమందలి మహావీరులు చండుడు మొదలయినవారునయి
తము గడగడనడంకుచు వచ్చిరి. ఇతరసంస్థానములం దోపుడుజేయు
టలో నందివేసిన చేయియని పేరువడిన హర్బశంకరుడు సయితము సా
ధువు ముందరదివిటి ముందరదీపమని చెప్పవచ్చును. ఒకనాడు సాధువు
స్వబలముతో నొకదండయాత్రచేసివచ్చుచుండ మధ్యమార్గమున మో
హలువంశస్థులకు దొరయగు మాణిక్యరావు వానింజూచి తనకోటకుం
బిలిచెను. సాధువు దూరమాలోచింపక పిలిచినతోడనే వానికోటకుం
బోయి యతిథియయ్యెను. దేశమునంతన గడగడవడంకించుచున్న య
మ్మహాశూరునిగన్న లాఠిచూడవలయుననికోటలోని వారందఱు బలా
టపడిరి. రాజబంధువులు నేవకులు నెపమేదో గల్పించుకొని తప్పక
వానిం జూచిపోయిరి.

మాణిక్యరావు పుత్రికయగుకురం దేవితక్కినవారివలెనేవానిం
జూడనభిలషించి తైరలమాటునుండి పలుమారు వానిం దొంగిలొంగి
చూచి వానిని మోహించెను. రాత్రి భోజనానంతరమున మిక్కిలియ
సరమయినపనిమీఁద మాటలాడవలసియున్నదని కురం దేవి మాణిక్య
రావు నంతఃపురమునకు రమ్మని వత్తమానమంపెను. అంతయవసరమ
గుపని యేమియని చూచింపుచు మాణిక్యరావు పుత్రికాంతఃపురము
నకుఁబోవ నాబాలిక తాను సాధువునుదప్ప మఱియొకపురుషుని వివా
హమాడుట లేదని యొట్టుపెట్టుకొని సత్వరమబెండ్లిచేయుమని తండ్రిం
బ్రార్థించెను. మాణిక్యరావు కూతురుపలుకులువిని సమ్మతకాడై “అ
మ్మా! ఈవఱకే నిన్ను మండ్వారి నాగూరుసంస్థానములప్రభువగు చం
డుని పెద్దకొడుకునకు బెండ్లిచేయఁదలచి ప్రధానము జేసితిని. ఇప్పుడు
మరల నిట్లుచేయుట న్యాయమా? కావున సీపంతమువిడు” మని బ్రతి

మాలుకొనెను. ఎంతబ్రతిమాలుకొన్నను కురుం దేవి తనమూలముననే వ్వరి కేమికష్టములు వచ్చునోయని విచారింపకపట్టినపట్టువిడువదయ్యె కూఁతు రట్లుచేసినను లోకవ్యవహారవేత్తయగుసాదువావాత విన్న ప్పూడు తనకు సాయము చేయకపోవడనుకొని మాణిక్యరావు కురుం దేవిప్రతిజ్ఞ సాధువున కెఱింగించెను.

రాజకన్య మోహపరనశయైవివాహార్థముపురుషునివరించినప్పు డు రాజపుత్రుడా బాలికమాట దోసిపుచ్చగూడదని రాజపుత్రు లలో నొకనీమము గలదు. అందుచే వృద్ధాచారము దాటగూడదని సాధు మాణిక్యరావు తన్నెంత నిరుత్సాహపరచినను బీరువోక కురుం దేవిని వివాహమాడక మాననని చెప్పెను. మాణిక్యరావు దయాళువు శాంతశీలుడునగుటచే గుమాతెఁపంతమే చెల్లనిచ్చి కులాచారప్రకారము కొబ్బరకాయ పనపుకుంకమ పోగలునకు బంపి ప్రధానము జేసి వివాహముహూర్త మేర్పరచెను. సాధువు బంధుమిత్ర పరివారముతో బాణిగ్రహణ నిమిత్తము మాణిక్యరావుకోటకుబోయెను. కురుం దేవి యంతకుమున్నే రహతూరువంశస్థుడు చండునికొడుకునగు నిరంకువలు నకు వాగ్దత్తము సేయఁబడినది. ఇరంకువలుఁడు మున్ను తనకుఁ ప్రధాన ముచేయఁబడినయొకకన్యయొకదోపుడుకానియధీనమగుచుండెననివిని పెచ్చుపెరిగిన యీసున నూరకుండఁజాలక యా కొత్తపెండ్లికొడు కు కొన్నెత్తురు జూచితీరవలయునని శపథము చేసి సహాయార్థము బంధువుల ననేకుల బిలిచి దయలు దేరెను. నాలుగువేలమందిరహతూ రులు వానికి బాసటయైనిలిచిరి. కొల్లగాండ్రుకు గురువగుహర్షశంకరు డుగూడతనగుంపులతో వానికిఁదోడుసూపెను. ఈ సైన్యమునకుమెహ రాజను నతఁడు నాయకుఁడనడపించెను. ఈమెహరాజు కొడుకులలో నొకనిని బూర్వము సాధువుచంపిన కతమున వారికిరువురకుండిన ప్రా తపగఁ దీర్చుకొనుటకై మార్గనిర్ణయములు దేరెను.

వివాహము సుఖముగా జరిగెను. ఆమహోత్సవానంతరమున సాధువు భార్య సమేతుడై స్వదేశమునకుబోవ సమకట్ట మాణిక్యరావు కూతునకు నిజముగా నప్పరసలవంటి పదముగ్గురుపరిచారకులను వెండి బంగారు వస్తువులను వాహనంబులను జాల సరణమిచ్చి ప్రయాణమునిరపాయముగ నుండుటకు వెంట గొంతసైన్యముం దీసికొనిపోవుటమంచిదని “నాయనా నీసెల నైనపక్షమున గాలుగువేల సైనికుల నీవెంటఁబంపెద. దీని కొడంబడు” మని బ్రతిమాలెను. మామపలుకులు విని యల్లుడు సర్వ “నాతో నేడువండలమంది భట్టిలువచ్చినారు వారుండగ మఱియెవ్వరు నక్కఱలే”దని నిర్లక్ష్యముగను తరమిచ్చి మామగారి పార్థనముమీఁద తన బావమరదులలో నొకనిని సైనికుల నేఁబదిమందిని వెంటఁగొనిపోవుటకు సమ్మతించెను.

ఆపెండ్లివా రట్లు బయలుదేలి నిరపాయముగఁ గొంత దవ్వరిగి యన్న పానాదులకు ననుకూలముగనున్న యొకదావునవిడిసియాపూట నట గడపఁదలఁచిరి. సాధువు బంధువులలో జయతంగుండను శూరుఁడొకఁడుండెను. అతఁడు సైనికుల కోలాహలము లేనిచోట సుఖముగ నిద్రింపవలయునని బనచేసిన తావునకు గొంతదూర మునగుట్టుపుజీను నేల జరుచుకొని కళ్ళెముభుజమునకుజుట్టబెట్టుకొని పండుకొనెను. ఆతనిగుఱము తెల్లనికాళ్లు మొగమున తెల్లనిమచ్చ మొదలగుకళ్యానలక్షణములుగల యుత్తమజాతితుఱంగము. ఆహాయము మేత మేయక నిద్రించుచున్న యజమానుని సంరక్షణమే ప్రధానముగ జేసికొని నలుగడలంబరికింపఁజొచ్చెను. అంతలో గుఱముల డెక్కలచప్పుడులు వినంబడెను. వెంటనే కొంతసేన గానఁబడెను. ఆసైనికుల మొగములు మున్నగుట్టు మెప్పుడుజూడని క్రొత్తవి. అందుచే నాయశ్వము యజమానున కేదో యపాయము మూఁడనున్నదని గ్రహించి వానిం గాళ్ళతోఁదొక్కసాగెను. ఊరకత్తోక్కు చున్నదనుకొని జయతంగుడు “ప్రవళ పాదీ! నన్ను

నిద్రాపోనిమ్ము శ్రోక్కకు"మని బద్ధకముతోబలికి కాళ్ళావలకుద్రోసివేసెను. తోసినను గుట్టమూరుకొనక మాటిమాటికి మరలద్రొక్కుటచే జయతంగు డేదోయిపాయమున్నదనుకొని తక్షణమేలేచి నలుదెసలఁ జూచెను. చూచునప్పటికి రహతూరులు వానింజుట్టుముట్టిరి.

మెహరాజు జయతంగు నదినట కెఱిగియుండుటచేనిరంకువలు నకువానింజూపించెను, ఇరంకువలుఁడు తనరహతూరుభటులలోనొకనిని బిలిచి మాలో నెవరితోనైన ద్వంద్వయుద్ధమునకు రమ్మని జయతంగుని బిలువ్రుమని పంపెను. ఆభటుఁడు వోయిద్వంద్వయుద్ధమునకురమ్మని బిలువ జయతంగుడు "వచ్చుటకు నాకుభయములేదు. కాని యిప్పుడు రాజులను నానల్లమందు మద్దతయిపోయినది. మెహరాజువద్దనుండిగాని యిరంకువలుని కడనుంకిగాని యొకమోతాదు నాకుదెచ్చి పెట్టియించుక నేవుమరల నిద్రింపనిత్తు వేనియుద్ధమునకుసిద్ధమయ్యెద"నని చెప్పెను. ఆభటుఁడోయి యప్పులుకు లెఱిగింప మెహరాజుకావలసిన నల్లమందు మద్దతు వానికంపెను. అది చేకొని జయతంగుడు నసాశ్రమంటునట్లు పీల్చి మరల గాఢముగనిద్రించి మెలకువవచ్చినపిదప కలహమున కభిముఖుడై తనహయము నెక్కి గుట్టమున కుత్సాహకరములగు పలుకులు పలుకుచు వెడలెను.

అతఁడు కొంతదవ్వరుగునప్పటికి శత్రుబలమునుండి యొక జోదువానిమీఁదికురికెనుగుట్టముజోదుకలిసినవానిని తక్షణమేకడ తేర్చిరి నెత్తురు కంటఁబడుటయు జయతంగుడు పులివలె భయంకరుడై శత్రుమండలమధ్యమున దుమికెను. ఇరంకువలుడు మెహరాజునంకులయుద్ధమున కొప్పుకొనక తమపక్షమునుండి యొకపీరుడు శత్రుపక్షమునుండి యొకపీరుడు గలిసి వేరువేరుగ యుద్ధములు నేయవలయునని యేర్పరచిరి. ఆసీమమున కొడంబడి రెండు సైన్యములు దారుణముగ బోరెను. ఇరంకువలుని బలములో గాఢమండలమందిమ్మతినొందిరి. సాఘవునే

నలో రమారమి నాలుగువందలుగడతేరిరి. అట్లుజరుగుచున్నయాకల హమును గలహకారణురాలగు కురుందేవి తెరచాటుననుండి చూచి యానందించుచుండెను. అప్పుడు సాధువుగుట్టమెక్కి శత్రుబలముంజూరబడి ద్వంద్వయుద్ధమునకువచ్చిన యిద్దఱు మహావీరులనుజంపి తనశిబిరమునకుంబోయి భార్యమెప్పునందెను. శత్రువులు వానిజయమున కోర్వక మరల డీకొనుటయు నతను తనశరీరమునిండదగిలిన గాయములం బట్టియటమీద జయమునొందుట దుస్సాధ్యమని మరణోన్ముఖుడై రణమునకుబోవ నమకట్టెను. అప్పుడు క్రొత్తదంపతులు కడసారి దృఢాలింగనము చేసికొనిరి. కురుందేవి మూడునాళ్లు కాపురముచేసిన క్రొత్తపెండ్లికూతురయ్య భర్తకుత్సాహము గలుగుట కిట్లనియె. “నేను మీవీరకర్మమును గనిపెట్టుచునే యుండెదను. రణముననుండి మీరు మరల రానియెడల నేనే మీకడకు సత్వరము వచ్చెదను.”

సాధువు నిర్విచారముగ రణరంగమునకు బోయి ద్వంద్వయుద్ధమున కిరంకువలుని బిలిచెను. ఆతడు తక్షణమే వచ్చి వాని నెదుర్కొనెను. తళతళమనికత్తులుమెరయ నిరువురునొండొరులం దాకిరి. సాధువు తన యెదిరి నొడిసిపట్టి యొక్కయేటను నేలంగూలనేసె. ఇరంకువలుడు నేలగూలుచు సాధువుంబట్టుకొని తలపై నొక్కదెబ్బగొట్టెను. ఆదెబ్బతో సాధువక్కడనే మృతినొందెను. ఇరంకువలు డప్పటికిప్రాణముతో నుండుటచే నేవకులు వానిని శిబిరమునకుం గొంపోయిరి. ఆయుభయవీరు లట్లు పరస్పరఖడ్గహతుల దౌఢ్యులగనిపైనికులుయుద్ధమును మానిరి.

కురుందేవి భతృమరణమును విని శోకింపక పనికితైలం బిలిచి ప్రాణేశ్వరునకు బడియున్నచోటనే చితి బేర్పుమని యానతిచ్చెను నేవకులు కాష్టములంబేర్చి చమురువోసి సాధువు కళేబరమందుబెట్టిరి. అంతట కురుందేవి చితిజేరి యొకఖడ్గముం దెప్పించి దానిని గుడిచేతి

తో పట్టుకొని తనయెడమచేయి తెగవేసికొని పరిచారకులం బిలిచి
 “ఓసీ! యీభుజము పోగల్గునకు గొంపోయి నా పొజ్జేళ్ళనుని తిండి
 గారికిం జూపి మీకోడలిట్టిదినుడీయనిచెప్ప”డని యాజ్ఞాపించిరెండ
 నచేతితో మగని తనయెడలిలోనం బెట్టుకొని యంతతో నలువకపరిచా
 రిక నొకర్తు బిలిచి “ఓసీ! నాకుడిచేయి ఖండించి దానిమీదనున్న
 నాపెండ్లి నాటినగలను మాడండి యాస్థానములో నున్న చారణునకిచ్చి
 వేయుడనియీసతిచెప్పను. పరిచారికయజమాను రాలుచెప్పినట్లుచేసెను.
 అంతట నాయంతి కాంతునితో గలిసి యగ్ని దేవున కాహుతియెయ్యె.

ఇరంకువలుడు గాయములతో గొన్ని నాళ్లు బాధపడి యెట్టకే
 లకు మృతినొందెను. వీరుల కిరువురకు నంతముగలిగినను కలహముల
 కంతము గలుగవయ్యె కుమారులు మృతినొందిన వాతలువిని వారి
 తండ్రులు కలహమునకుడికొనిరి. సాధువుతండ్రియగు రాణంగదేవు
 రావు పుత్రుని మరణవాతలువిని కోడలుబలిన హస్తమునుజూచి శ
 త్రువులపై బగదీర్చికొనవలయునని చుట్టములనెల్ల బిలిపించి మూకలం
 గూర్చుకొని బయలుదేరి వెనుకటియద్దములో బ్రధానముగబనిచేసిన
 హర్బానంక్లా యనునాతని దాకెను. సంక్లాకు మిక్కిలియపాయకరమ
 గుగాయము తగిలెను. వానిసైనికులు మూడువందల యేబదిమందిలో
 నిరుపదియైదుగురు మాత్రమే జీవించి పారిపోయిరి. రాణంగదేవుడు
 పగతురం గసిదీరజంపి దొరకినసొత్తెల్ల దోచుకొని జయపాప్తికిజాల
 సంతసించి హాయిగా మరల దనకోటకుం బోవుచుండెను. అంతలోనే
 క్కడనుండియో యిరంకువలుని తండ్రియు మండుారుసంస్థానప్రభువు
 నగు చండుడు ప్రచండకోపముతో వానికడ్డమువోయి తాకెను. అప్పు
 డు చాలసేపు సందడికయ్యె మయ్యెను. రాణంగదేవుడు తనయను
 చరులం గలిసి యుద్ధభూమిం బడియె. చండుడు జయశీలుడై శత్రు
 సంహారము జేయ గలిగినందుకు మిక్కిలి సంతసించి మండుారునకు
 బోయెను.

వైరమప్పటికి నంత మొందలేదు. రాణంగదేవుని పుత్రులగు మి
హిరుడు టన్నుడు గలహాగ్నిని మరల రవులుకొల్ప సమకట్టిరి కాని
పోగల్లు సంస్థానము మిక్కిలి చిన్నదగుటచే బలవంతులు ధనవంతులు
నగు మండూరు రాజుల ధాటికాగలేదని వారు తెలిసికొనిరి కొత్త
పెండ్లికొడుకగు సోదరుని సోదరానంతరమున జనకుని వధియించిన
చండునిజెండాడక విడుచుటకిష్టములేదు చాలని పోరుషములకుబోయి
సంస్థానము దిబ్బచేయుట కంతకన్న నిష్టములేదు. ఎట్లైన పితృపరా
భవము మాన్పుకొనవలయునని కృతనిశ్చయములై యాసోదరులిద్దరు
తమకు పోగల్లుసంస్థానమునంగల హక్కులన్నియు వదలుకొని కట్టు
గుడ్డలతో ఢిల్లీకిబోయిరి. పోయి చక్కవర్తెయగు కిజరుఖానున జూచి
స్వమతమువిడిచి తురకలై పగతుడగు చండునిమీదికి దండెత్తిపోవు
టకు నేననిమ్మని వాని నాశ్రయించిరి. చక్కవర్తె కొంత నేననిచ్చెను.
ఆబలముంగూర్చుకొని వారు చండునిమీదకరుగుచుండ జనల్మీరు
రాణాయొక్క మూడువకొడుకగు కేలన్ వారికిం దోడుపూపను. కే
లన్కు మొదటినుండి పోగల్లుసంస్థానపరిభ్రమమీద నిష్టమగుటచే నత
డు వారింగలిసి శత్రుసాధనము కేవలము శౌర్యముచేతనేగాక మా
యోపాయముచేతగూడ చేయవలయునని టన్నునకు మిహిరునకుగూడ
నుపదేశించెను. పగదీర్చుకొనుటకేతురకలయినయారాజకుమారులిద్ద
రువాని యుపదేశము విని యతను చెప్పినట్లు నడువ నొడంబడిరి.

అప్పుడు కేలన్ ముందు మాయోపాయమే యుపయోగింప
దలచి చండునకువినయముతో నొకజాబు వ్రాసెను. ఆజాబులోనివిష
యము లివి, “మన రెండుసంస్థానములకు గల నిరంతరవైరము నాకు
మిక్కిలి సంతాపము గలిగించుచున్నది, మనముసంధిచేసికొనినెమ్మది
గ నుండగూడదా? మన దండయాత్రల మూలమున సరిహద్దులలోను
న్న జనలు వేగపోవుచున్నారు. సంధికి నేనేపరిధమప్రయత్నముజేసి

దను నాకూతురను నీకిచ్చి వివాహము చేసెదను. రాజపుత్రుల కులాచారప్రకారము నీవు మాయింటికివచ్చి కన్యను బాణిగ్రహణము చేయవలసినదే! కాని నాగృహమునకు వచ్చుటకు నీమనసులో ననుమానముండవచ్చు. కనుక నాచార విరుద్ధమయినను సరే నాపుత్రికనువివాహము నిమిత్తము మియింటికి పంపెదను.”

ఆలేఖలోనున్న విషయములు చండునకు మిక్కిలిగౌరవముకలిగించునవియు ఖేలనుకు మానహాని కలిగించు నవియునై యుండెను. రాజపుత్రుడైనవా డెవ్వడోడంబడని యంతనై చ్యమునకు కేలన్ నమ్మతించుటచే జండుడు వానిని నమ్మి వివాహమున కంగీకరించెను. వివాహము నాగూరులో జరుగుట కేర్పడెను కేల్ తనకుమార్తెం దీసికొని బయలుదేరి వచ్చెను. చండుడు చుట్టములను నెచ్చెలులనుస్వల్పపరివారమును వెంట బెట్టుకొని కోటవిడిచి పెండ్లివారినెదుర్కొనుటకు కొంతదూర మరిగెను, పెండ్లికూతురువారి పక్షమున మునుముందు చిన్నగుట్టపుడశము బరువుతోనుండిన కొన్నియొంటెలు వచ్చెను, దాని వెనుక తలుపులుమూసిన రథములేబదివచ్చెను ఆయరదముల చుట్టు గొంత రక్షక సైన్య ముండెను. పెండ్లివారువచ్చిన రాకజూడ జండునకు లోలోపల ననుమానము తట్టెను. సారెకావిఘ్నగానివెండి మంచములుగాని బంగారు నగలుగాని వానికండ్ల కగపడలేదు గుట్టపుడశము కొంచెము సన్నాహము చేయ నారంభించెను. అదిచూచి చండుడు వెనుకకు మరలవలసినదని స్వజనమున కాజ్ఞయిచ్చెను. కాని యాజాగ్రత్తలాభకారి కాలేదు.

ఏబదిరథములనుండి మహాదీరు లనేకులు గుభాలు గుభాలున నేలకురికి కత్తులుదూసి చండునిమీద బడిరి దానితో గలిసి తురకల మూకలు మఱియొక ప్రక్కనుండి వానిందాకెను. చండుడు పలుకత్తులపోటులుదిని తనకోటగుమ్మమునెదుటనే మృతినొందెను. చండునివంశ

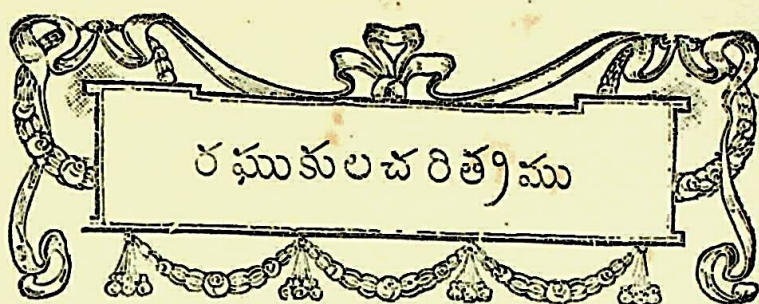
స్థులగు రహతూరులు వడివడి కోటలో దూరుచుండ పగతురగు తురకలు రాజపుత్రులు గూడ వానితో గలిసి కోటలో బ్రవేశించిరి. డిల్లీనుండి వచ్చిన తురకలు పట్టణమంతయు దోచుకొన నారంభించిరి. కొంతొక నేపు వారు కొల్లగొనినపిదప రెండుదేనలనున్న రాజపుత్రులు తమ పూర్వవైరములు విడిచి యెండొరులం గలిసికొని మన మండరము జీవించి యుండగా మనయెదుట మహమ్మదీయులు రాజపుత్రపట్టణము దోచుకొందురా? మనకిప్పుడు విరోధము లుండవలసినపనిలేదు. రెండునైపుల దండికొడుకులు మృతినొందినారు రెండుకుటుంబములు గౌరవములు నిలబెట్టుకొన్నవి కాబట్టి యికముందు మైత్రిగలిగి యుండమని యభిమాన పరవశులై యాద్రోపుడు మాన్పడలచి యిద్దఱకు సామాన్యశత్రువుగు తురకను దుంప దెంపనిశ్చయించిరి. అట్లు నిశ్చయించుకొన రహతూరులు భట్టీలు గలిసి తురకలమీద బడి దొరకినవారిని తుత్తునియలుగ ఖండించి ద్రోపుడుధనము మరల దోచుకొని సంతృప్తహృదయులై తమతమ తావులకుంబోయిరి. ఈయుద్ధమున మిక్కిలి నష్టపడినవారు రాణంగదేవుని పుత్రులు, స్వమతమువిడిచి బుద్ధిపూర్వకముగ తురకలై వారు కులభగ్నిష్టులయిరి. చక్రవర్తియిచ్చిన సైన్యమును గోలుపోయిరి. మాయోపాయవిశారదుడగు కేలనుపోగల్గునకుబోయి వారిరాజ్య మాక్రమించుకొనియె.

కేలనుకొడుకు చాచకదేవుడను వాడు పితరునంతరమున గద్దెయెక్కిన అతడు తండికన్న నేర్పరి. అతడు దుండుగుడై చుట్టుప్రక్కలదేశములను బలుమారు కొల్లగొని యొకసారి నేనలతో పంజాబుదేశమున కరిగెను అప్పుడతని కొకదారుణరోగము సంభవించె. మంత్ర

ములుగాని మందులుగాని పనిచేయనందున మరణము సిద్ధమయినదని
యతడెఱింగెను రోగపీడితుడై పాన్సుమీద బండుకని కుళ్ళిచచ్చుట
రాజపుత్రుని కవమానకరమని యభిప్రాయపడి యట్టిచావు చచ్చుట
కిష్టములేక యెవరైన నప్పుడు తనతో యుద్ధమునకు వచ్చిన పక్షమున
నమరమున గత్తిపోటుతిని మేరుచాలింపవలయునని యతడభిలాష మొం
దెను. చాచక దేవుడు యుద్ధమునందు గడితేరిన పోటుమానిసి. అతని
యెదుటనిలిచి యాకాలపు వాడెవడు యుద్ధము నేయలేక యుండెను
అందుచే వానిపోరుట కెవ్వను దొరకరైరి.

అతనికి బూర్వకాలపు శత్రువు డొకడుకలడు. ఆశత్రువు
ముల్తానురాజు. చాచక దేవుడు వానిని రెండుసారులు గొప్పయుద్ధముల
లోనోడించి చాలచాలనష్టపఱచెను అతనికి వీనిపేరు గర్భని ర్భేదకమై
యుండెను. చాచక దేవుడు ఖడ్గమరణమునే బడయవలయునని యుబ
లాటపడి యతినీచమై రాజపుత్రప్రతిష్ఠకు దగని మంచపుమరణము
దనకు దప్పించి ఖడ్గమరణమిప్పింపవలయునని బ్రతిమాలుచు దననా
తవగతుడగు ముల్తానురాజునకు వత్కమాన మంపెను. ముల్తానురాజు
పేరు కాలుషుడు. కాలుషు డావత్కమానమువిని నమ్మక యది యేమి
దొంగయెత్తో ముల్తానుపట్టణము మూడవసారి పట్టుకొనుటకుపన్నినప
న్నగడకు కూడదాయని సంఘేషించెను. అవార్తదెచ్చిన దూత వాని
సంఘేషము వారింప నిట్లనియె “చాచకదేవుడు నిన్ను దోహము జే
యదలకొనలేదని నేను ప్రమాణముచేసి చెప్పెదను. అతడు నీచేత
గౌరవమైన మరణము నొందవలయునని కోరుచున్నాడు ఆయనయైదు
వందల సైనికులకంటె నెక్కువజనమును దీసికొని రాడు” అనవుడు

ముల్తానురాజు ప్రాతపగతునిగూర్చి జాలినొంది వానియిష్టప్రకారము
 యుద్ధమునకు బోవుట కొడంబడెను. చాచక దేవుడా పలుకులువిని ను
 తపించి లోకవ్యవహారోన్ముఖుడై భార్యలయొద్ద సెలవుగై కొని యాస్తి
 కొడుకులకు సమానముగ బంచిపెట్టి యన్ని చింతలుమాని స్వల్పసైన్య
 ముతో బయలుదేరి యుద్ధమునకు బోయెను. ముల్తానురాజుగూడ
 మాటదప్పక వానిని నెదుర్కొనబోయెను. అప్పుడు చాచక దేవుడున్నా
 నముచేసి సంధ్యవార్చి భగవంతుని బ్రార్థించి దానములు చేసి కత్తికి
 బూజుచేసి రెండవధ్యానములేక యుద్ధమునకు బోయెను. రెండుగంటల
 సేపు సంకుల సమరము జరిగెను ఇరువంకలజాలమంది సైనికులు మృతి
 నొందిరి చాచక దేవుడు ముల్తానురాజుచే ఖడ్గమరణమునొంది తనయభి
 ప్రము నెరవేర్చుకొనియె.

ది లీ ప మ హా రా జు .

సూర్యవంశమునందు ధర్మవేత్తయైన మనువుజనించెను. ఆతని వంశమున నిత్యోక్తుడు పృథివీచెను. ఇత్యోక్తుకులమున మిక్కిలిప్రఖ్యాతుడగు దిలీపుడు వుట్టెను. అతడు విశాలవత్సుడు. ఎగుభుజంబులవాడు. దీర్ఘ కాయుడు. ఆజానుబాహుడు. అతిపరాక్రమశాలి. సముద్రము వెలలేని మణులకు నిలయమై యెల్లవారికి సమీపింపఁదగియుండి, మొసలి మొదలగు కూరజంతువులకు నివాసమగుటచే భయంకరమై యుండునట్లు దిలీపుడు శాంతాది సద్గుణములచేత నెల్లవారికి సులభుడయ్యు నద్భుత పరాక్రమాదులచేత దుర్నిరీక్ష్యుడై యుండెను. అతడు భూమండలమంతయు నేకఛత్రముగఁ బరిపాలించెను. ప్రజలవల్ల నతఁడు పన్నులుగ్రహించెను; కాని సూర్యుడు సముద్రజలమును తనకరముల గ్రహించి మరల వర్షరూపమున మనువుగొన్నదానికి వేయిరె ట్లధికముగ నిచ్చునట్లు దిలీపుడు జను లిచ్చినవన్నులు తనభోగములనిమిత్తమై వినియోగింపక వారిచ్చిన సామునకు వేయిరె ట్లధికమైనధనము వారినిమిత్తమై వ్యయముఁ జేయుచుండును. అతడు మగధరాజుకన్య యైన సుదక్షిణాదేవిని వివాహమయ్యెను కాని యామెవలన సంతానముఁ బడయఁజాలఁడయ్యె. సూర్యుడు మొదలుకొని పరంపరగ వచ్చిన యిత్యోక్తు కులసంతతి తనతో నన్తమించుననియు “అపుత్రస్య గతి రాస్తి” యని స్మృతులు

వక్కాణించుటంజేసి తనకుఁ దనపితృదేవతలకు నుత్తమగతులు పొ
 పింపవనియు విచారించి యామహిపాలుఁడు కులగురు వగువసిష్ఠునిపా
 లి కరిగి మొరపెట్టికొనఁడలచి రాజ్యభారము మంత్రిలకప్పగించి భా
 ర్యానమేతుఁడై రథమెక్కి మితపరివారముతో బయలుదేఱెను. మా
 ర్గగుఁధ్యమునఁ దన్ను జూడవచ్చిన పల్లియలలోని జనంబులు సమర్పిం
 చిన కానుకలందుకొనుచు వనపుష్పంబుల సౌరభంబుల నాఘ్రాణిం
 చుచుఁ దమ్ముఁజూచి పరుగెత్తక నిలువఁబడి విశ్వాసముతోఁ జూచు
 జంకలయమాయకత్వమును నేత్రసౌందర్యమును మెచ్చుచు వృక్షచ్ఛా
 యల విశ్రమించుచు నెడనెడ వీచు మలయమారుతంబులచే మార్గా
 యాసము సపనయించుకొనుచు నాశ్రమ సమీపంబులనుండి పోవునె
 డ యజ్ఞధూమంబుల నాఘ్రాణించుచు సాయంకాలమగునప్పటికి నసి
 స్థాశ్రమముఁ జేరెను. అతఁ డరుగునప్పటి కామహాముని యగ్నిహో
 త్రము జేసికొనుచుండెను. విధివిధానంబుగ వ్రేల్చినపిమ్మట వసిష్ఠుఁ
 డు శిష్యుఁడైన దిలీపునియొక్కయు నాతని ధర్మపత్నియొక్కయు న
 మస్కారము లందుకొని దీవించి నముచిత సత్కారములఁ జేసి కుశల
 ప్రశ్నానంతరమున వచ్చిన పనియేమియని యడిగెను. అడుగుటయు
 దిలీపుఁడు గురువున కిట్లనియె. “మహాత్మా! జగత్త్రియపూజ్యులగు
 దేవరవారికి నేను శిష్యుఁడనై యుండియు నిరంతర దుఃఖభాజన మైతి
 ని. నకలై శ్వర్యములు గలిగియు సంతానహీనుఁడ నగుటచే దీనుఁడన
 యితిని. పుత్రసంతానము లేనివారికి రత్న సంతానమేల? సౌఖ్యవితా
 నమేల? హంసతూలికా తల్పమునఁ బండుకొన్నను ముండలపానువు
 మీఁద బండుకొన్నట్లుండుచు. దేహము సుఖపడుచున్నను మనస్సు ని
 రంతర పరితాపము పాలగుచున్నది. నాయనంతరమున భానువంశమున
 మాప్తమగునని యందుచేతఁ దమకుఁ బిండప్రదానములుఁచిలోదకం
 బులు నిచ్చువారుండ రని నాపితృదేవతలు భయపడి విషాదవశంబున

నేనిప్పుడిచ్చు పిండంబులు సరిగ భుజించుటలేదు. భానువంశ మంతరిం పకుండఁ జేసి రక్షింపుము మహాత్మా!" అని పాదములపైఁ బడెను. దయాళువైన వసిష్ఠుఁడు దిలీపునకు సంతానము గలుగకపోవుటకుఁగా రణమేమని విచారించి దివ్యదృష్టితోఁ జూచి యిట్లునియె. "రాజా! నీవొక యపరాధముఁ జేసతివి. అందుచేత సంతానము నీకింతకాల ముననుక గలుగలేదు. మున్నొకనాఁడు నీవు మహేంద్రునిజూడవచ్చి యతని సందర్శించి మరలిపోవునపుడు నీమనస్సు నీభార్యమీఁద లగ్న మైనది. నీవు సంసారద్యాయమువెంట నశించి వెళ్ళుచుంటివి. ఆవనము లో నుందరమైన కల్పవృక్షముయొక్క నీడను కామధేనువు పవ్వళించియుండెను. మనస్సు ప్రియురాలియందు లగ్నమై యుండుటచే నీచా కామధేనువును జూడవై తివి. ఆవేల్పుటావును నీవునిరాకరించినందున నదినీకిట్లు శాపమిచ్చెను "రాజా! భార్యాకృష్టమననుఁగడనై మార్గమధ్యమున నన్నుజూడక తిరస్కరించి పోవుచుంటివి. నన్ను నబహు మానంబుగ నేవించిన గాని నీకు సంతానముగలుగనేరదు." ఆసమయమున నాకాశగంగలో మహేంద్రుని పట్టపుటేనుఁ గగు నైరావతము జలక్రీడ నేయుచు నానందముచే గొప్పఘోరకారధ్వని చేసెను. ఆధ్వనివలన వేల్పుటావు పలికినశాపవచనములు నీకు విసఁబడలేదు. ఆశాపవశమున నీకు సంతానము గలుగలేదు. నాఁడు చేసిన యపరాధము నేఁడెఱిగితివి; గావున నగినట్లును తాపమునొంది కామధేనువును నేవింపవలయు. కాని గామధేనువివూషు న్వర్గమునందులేదు. అది కార్యాంతరముమీఁద పాతాళలోకమున కరిగినది. అదియంతలో రాదు. పాతాళలోకద్వారమున భయకరములైన పాము లుండుటచే నీవచ్చటి కరుగఁజాలవు. కావున నీకొక్క యుపాయముఁజెప్పెన వినుము. కామధేనువుయొక్క పుత్రకయగు నందినీధేనువు నాయగ్నిహోత్రములకు నాయనుష్ఠానములకుఁ గావలసిన నేయి పాలునిచ్చుటకు

నాకడనున్నది. అదియుఁ దల్లియంతటిమహిమముగలదే. నియమవంతులై నీవుకు నీధర్మపత్నియు దానిని కొంతకాలము నేవింపవలయు. అది నీసేవకుమెచ్చి ప్రసన్నురాలై నీకు సంతోషవరము నిచ్చును. ఆ వరప్రభావంబున నీకు వంశకర్తయును కుమారుఁడు జనించును. నచ్చి నవాడవు రానేవచ్చితివి. ఇచ్చటనుండి యీకొఱతఁ డీర్చుకొనుము.” అని మహర్షి యానతిచ్చుటయు దిలీపుఁడును సుదక్షిణయు నతనిహితోపదేశమునకుఁ గడుంగడు నలరి యట్లుచేయఁ గృతనిశ్చయమైరి. వసిష్ఠుఁడు తనప్రభావముచేత వారికి రాజోచితము లగునమస్త భక్ష్యములను గల్పింప నమర్థుడయ్యు నారాత్రిమండ్రియు వారికి నీమలవాటుచేయుటకై మునిజన భోజ్యములైన దుంపలు పండ్లు పాలు వారికిచ్చి నీమవంతులై యజ్ఞశాలలోఁ బండుకొనునట్లాజ్ఞాపించి వెండియు నిట్లనియె. “రాజా! నందినీధేనువు నుపాసింప వలసిన విధానముఁ జేప్పెదవినుము. పౌత్రకాలమునందులేచి నీవును నీభార్యయుఁ గాల్యకృత్యములం దీర్చికొని సుస్నాతలు కావలయు. పిమ్మట దూడనువిడిచిన తరువాత నీభార్య నందినీధేనువును బువ్వులతోఁ బూజింపవలయు. అనంతరము నీవాధేనువు నడపుటకుఁ దోలుకొనిపోయి. పచ్చికపట్లను మేఱి నీరుద్రావించి రక్షింపవలయు. అది నడచినప్పుడు నీవు నడువుము. అదిమేయుచున్నపుడు నీవాహారముం దినుము. అది నీరుద్రావినపుడు నీవు జలముద్రావుము. అదినిలిచినప్పుడు నిలువుము. అదిపండుకొన్నపుడు కూర్చుండుము ఇట్లు సాయంకాలముదనుక గాఁచి దానిని మరల నామూశ్రమంబునకుఁ దోలుకొనిరమ్ము. అట్లుచేయుదువేని నీమనోరథసిద్ధి కాఁగలదు.” ఆపలుకులు విని సుదక్షిణాదిలీపులు మహాప్రసాదమని మునికి మ్రొక్కి వీడ్కొలిపి యారాత్రి నిద్రించి తెల్లనాఱుజామున మునికుమారులవేదాధ్యయన ఘోషముచేత మేలుకొంచి కార్యంబులం దీర్చికొని సుస్నాతులైరి. సుదక్షిణ గంధపుష్ప

ములచే నందినీధేనువు నర్పించెను. దూడ పాలుద్రావి తల్లినివిడిచెను. దిలీపుడు దానిం దోలుకొని యడవికిఁబోయెను. ఆహాహా! కార్యార్థియైనపుడు భూపాలుఁడు గోపాలుఁ డగుట యాశ్చర్యమా? అతఁడు విల్లుచేతఁబట్టికొని యాయావువెంటఁ జనుచుండిన నతనిగంభీరకాయమును మహాతేజమును లోకోత్తరసూపమును జూచినవారందఱు నతఁడు సామాన్యపశుపాలకుఁడు కాఁడనియు మహాపురుషుఁడనియు దలంచిరి. అతనిమీఁద నగరకాంతలు లాజలు చల్లెడునాచారము గలదు. ఆయడవిలో నట్టిగౌరవమున కవకాశము లేకపోయినను మార్గమున నిరుపకృల నున్ననృక్షములు శాఖాహస్తములతోఁ బువ్వుల నతనిమీఁదఁ జల్లి యాసాంప్రదాయమును నిలువఁబెట్టినవి. వసిష్ఠుఁడు చెప్పినట్లు దిలీపుఁ డాగోవు నీరుగోలినపుడు తానుదాహముత్రావి పచ్చికమేసినపుడన్నముఁదిని పండుకొన్నపుడు శయనించి నడిచినపుడు నడిచి దానినీడయుఁ బోలె దానివెంట నంటి నంచరించెను. అది కడుపాట మేసెను. అంతట సాయంకాలమయ్యెను. సూర్యుఁడపరాంబుధిఁ గుంకునపుడు ధేనువు నతఁడు మరలవసిష్ఠాశ్రమమునకుఁ దోలుకొనివచ్చెను. సుదక్షిణాదేవి గోవున కెదురుగవచ్చెను. గోవునకుముందున్న సుదక్షిణాదేవి పగులువలె నుండెను. వెరుక నున్న దిలీపమహారాజు చంద్రసమేతమగు రాత్రివలె నుండెను. వారిద్దరినడుమ నున్న యెట్టని నందినీధేనువు పగటికి రేయికి నడుమనున్న సంధ్యవలె శోభించెను. ఆశ్రమమునుఁ బ్రవేశించిన తరువాత సుదక్షిణ దేనువును వెండియు గంధపుష్పముల నలంకరించి ప్రదక్షిణములుచేసి నమస్కరించెను. ఇట్లు కడుశ్రద్ధతో దిలీపమహారాజు నందినీధేనువు నిరువది యొక్కదినములు నేవించెను. ఇరువదిరెండవదినమున నొక యద్భుతము జరిగెను. దిలీపుఁడు హిమాలయపర్వతముయొక్క యాన్నత్యమును గాంభీర్యమును సౌందర్యమును జూచి పరమేశ్వరుని సృష్టినైచి

త్ర్యమును బ్రభావమును స్మరియించి నిరూపమానంద సముద్రములో నోలలాడుచు మైమఱచి యుండెను. నందినీధేవువా కొండచరియల యందుఁ గొంతనేపు మేసిమేసి గంగానది హిమవత్పర్వతమునుండి భూమిమీఁదికి దిగునట్టిచోటికి సమీపమున నున్న యొకానొక గుహ లోఁ బ్రవేశించెను. అదిరాజు కనిపెట్టలేక పోయెను. అప్పుడొకగొప్ప యార్తనాదము వినఁబడెను. అదివిని రాజు త్రుళ్ళిపడి యిట్టటుచూచునప్పటికి ధేవు కంటఁ బడలేదు. ఆధ్వనివచ్చుచున్నవై పునకు మిక్కిలి సంభ్రమమున రాజు పరుగిడి గుహ ప్రవేశించి చూచునప్పటికి నందినీధేవుమీఁద నొకసింహ మెక్కికూర్చుండి దానిందినుటకయి గొంతు నులుముచుండెను. రాజు విషాదమనస్కుడై యాదుష్టజంతువును సంహరింపఁదలఁచి విల్లెక్కువెట్టి బాణము సంధించుటకై యమ్ముల పొదిలోఁ జేయిపెట్టెను. ఆహస్తమాపాట స్తంభించిపోయెను. అందువలన బాణముదీయలేకపోయెను. చేయి కదుపలేకపోయెను. విల్లు చేతఁబట్టుట వ్యర్థమయ్యెను. అట్లు రాజు తనకోపము క్రియారూపమునఁ జూపుటకువీలు లేక నేత్రములనుండి కోపాగ్నివిస్ఫులింగముల వెదజల్లుచుండఁ జూచియూసింహము మహద్భుతముగ మనఃష్యభాషణముల నిట్లనియె. “రాజా! నీవు విశేషశ్రమపడనక్కఱలేదు. నీవునా మీఁద బాణము ప్రయోగించినను నది వ్యర్థ మగును. వాయువు చెట్లనె గూల్పుఁ జాలును గాని పర్వతములను నిర్మూలింపలేదు. నేనెవఁడనొ చెప్పెద విషము. నేను శివునియనుచరుడను. నాపేరు కుంభోదరుడు. శివుఁడు వృషభవాహన మెక్కునపుడు నావీపుమీఁద నడుగుపెట్టి దానినధిరోహించుచుండును. ఆకారణమున నావీపుమిక్కిలి పవిత్రమైనది. నేనును మిక్కిలి పవిత్రుఁడను. మనకన్నలయెదుట నొకదేవధానువృక్షమున్నది. అదిగోచూడు! మహేశ్వరుఁడుదానిని దనకన్నకుమారునివలెఁ జూచును. పార్వతికిఁగూడ దానిమీఁదపుత్రప్రేమమే.

కుమారస్వామికి బోసినట్లే పార్వతీదేవి యీవృక్షమునకుఁ గూడ న
 పృథ్వీపై నున్నవృక్షమువలెను. ఒకనాఁడుమదపుటేనుఁ గొంటికిదురద
 పెట్టఁగా దేవదారువృక్షమున బెట్టితనమేను రాచికొనెను. ఆకారణము
 నవృక్షముయొక్క బెరుడుకొంతయూడిపోయెను. అందుచేతఁ బార్వతి
 యాచెట్టుకొఱ కెంతో విచారించెను. రాక్షసులతోఁ బోరిమేను గాయ
 పడి వచ్చిన ప్రియపుత్రుడైన కుమారస్వామిని జూచినపు డామెకెంతవి
 షాదముగలిగెనో బెరుడుడినయాచెట్టును జూడ నామెకంత విషాదము
 జనించెను. నాఁడుమొదలుకొని మహేశ్వరుఁడునన్ను సింహరూపుని
 జేసి యేనుఁగులను భయపెట్టుట కిక్కడనిలిపెను. ఇక్కడకువచ్చినజం
 తువులన్నియునాకాహార మగును. ఇప్పుడు నేనుమిక్కిలియాఁకలిఁ గొ
 నియున్నాఁడను. దీనినెత్తురు ద్రావి దీనిమాంసముఁదిని సంతృప్తుడ న
 య్యెదను. కావున నోరాజా! నీవిందు సిగ్గుపడవలసినపనిలేదు. నీగురుభ
 క్తిసీవు కనఁబఱచితివి. శత్రుములు పనిచేయనపుడు నీవేమి చేయుదు
 వు? ఇందు నీహాపములేదు. అని సింహరూపుడైన కుంభోదరుఁడు ప
 లుకతనహస్తస్తంభనమునకు మహేశ్వరప్రభావమే కారణమని తెలిసి
 కొని యారాజు వానికిట్లనియె. “ఓకుంభోదర! నాచేష్టలు స్తభించుట
 చేనేనేమిపలికినను హాస్యాస్పదముగానె యుండును. అదియునుంగాక
 యెల్ల వారమనోవృత్తులు నే నెఱుఁగుదును. అయినను నేను కొన్నిమాట
 లుచెప్పెదనువినము. సృష్టిస్థిలయ కారణభూతుడైన మహేశ్వరునియం
 దునాకత్యంతభక్తికలదు. కాని యాహీతాగ్నియైన మహర్షియొక్క
 ధేనువు నిటులుచేయుట నీకుధర్మముకాదు. నీయాఁకలికి నాశరీరము
 నర్పించెదను నామేనిమాంసముదీనిదీనినివిడుపుము. సాయంకాలముకా
 గానే పాపము దానిదూడ పాలు లేక నోరెండిపోయి “యంబా”
 యని యఱచుచుఁ దల్లిరాక కెదురుచూచుచుండును. ఆలేగదూడని
 మిత్రమైన దీనిని విడువవలయును.” అనవుడు గుహలో నున్నకాటు

చీకటులువిడియునటులు తెల్లకోటలు బయలుపుచ్చి నవ్వి యాకపట
 సింహమిటులురాజునకుఁబ్రత్యుత్తరమిచ్చెను. “రాజా! నీవు మంచియా
 లోచన లేనిమూఢుఁడు వలెఁ గనఁబడుచున్నావు. ఏలయన వయసు
 జూడ నవయోవనము. మహిమండలమున కేకఁఁత్రాధిపతివి. అట్టి నీవు
 స్వల్పకారణమునకు శరీర మిచ్చెదననట మూర్ఖతకాదా? భూతద
 యచేత నటులు చేయుచున్నావందు వేమో నీవుచచ్చుటవల్ల నొక్క
 యావుప్రాణము మాత్రమేనిలుచును. బ్రతికియుంటివాకోట్లకొలఁదిజ
 నులను బాలించితండ్రీవలె సుఖపెట్టఁగలవు. నీకు నగువసిష్ఠుఁడు నీవు
 గోవును గోల్పోయినందుకు నీపై నలిగిశపించునేమో యనిభయపడు
 చుంటివేమో! అయినయగ్నిహోత్రముల కాజ్యము మొదలగున విచ్చు
 టకు నీఘ్రిటిగోవులు కోటానుకోట్లయ్యఁ గలవు. అందుచేతనకలసౌఖ్య
 ములు ననుభవింపవలసిన యీ దేహము నెందుకు నిష్కారణముగదు
 ర్వినియోగముఁ జేసెదవు? సామ్రాజ్యము రెండవదేవేంద్రపదము ను
 మీ. ఇందునకు నీకు భేదమేమనఁగా నతఁడు స్వర్గమున నున్నాఁడు.
 నీవు భూమిమీఁద నున్నావు. ఇంతేమీయిరువురకు భేదము.” అనిసిం
 గముపలుక గుహయెల్లబ్రతిధ్వని పెడలెను. కంభోదరుని యాపలుకు
 లువిని నందినీధేనువు రాజయొక్కకడుపు చుమ్మలుచుట్టునట్లు పేద
 చూపుల రాజుంజూచెను. దానిచూపులు చూచి రాజు మిక్కిలిజాలి
 నొంది మాయాసింహమున కిట్లనియె. “అయ్యా! ఊతమునుండి ర
 ఊంచునది ఊత్రీవంశము. అట్టివని నేను చేయఁజాలనపుడు ఊత్రీశ
 బ్దము నాయందువ్యర్థమైనది. ఆర్తరక్షణచేయఁజాలనినాకు రాజ్యమెం
 దుకు? అపకీర్తిచేత మలినము లైనప్రాణము లెందుకు? మహర్షికినే న
 నేకధేనువుల నియ్యఁగలను. కాని యవి దీనికినమానము లగునా? ఇది
 కామదేనువుబిడ్డ. మహిమలో దానికిఁదుల్యమైనది. నేను దీనినిమిత్ర
 మై నాశరీరమిచ్చుట, నీవుగ్రహించుట పరమధర్మము. దీనివలన రెం

డుకార్యములు తీరును. నీయాకలి శమించును. మహర్షియొక్కగోవు
మహర్షికినిలుచును. నీవును వేటాకనికి నేనకుడవే యగుట చేత నే
వాధర్మమెఱుగుదువు, ఈ దేవదారువృక్షము నీవుకాచునట్లు యీ
ధేనువును నేనుకాచుచుంటిని. మానవశరీరమును హింసించుట దూష్య
మందువా? నాయీశరీరమును నీవుభక్షించి నిర్మలమైన నాయశశ్శరీర
మును దయాభుండవై కాఁపాడుము. మావంటివారికి పంచభూతాత్మ
కమైన యీభౌతికశరీరముమీఁద నభిమాన ముండదని నీ వెఱుగు
దువు. సంభాషణముచేతనే స్నేహము కలియునని పెద్దలుచెప్పుదురు.
మనకిచ్చటసంభాషణమువలన స్నేహముకలిగినది. ఇట్టిప్రణయమును
నీవువ్యర్థము నేయఁగూడదు. కావున నీధేనువును విడిచిపెట్టుము” అని
వేఁడుటయు సరే యనియాసింహము నందీదిధేనువును విడిచెను. దిలీ
పునిహస్తము స్వాధీనమయ్యెను. అతఁడు వింటబాణము సంధించుట
మాని మాంసముముద్దవలె సింహమునోటఁబడుటకుఁ దానినన్నిధికిఁ
బోయెను. కుంభోదరుఁడు దనమీఁదఁబడి తన్నుచంపి తినునని యీ
రాజు తలంచి కన్నులు మూసుకొని యుండ నతనిమీఁద విద్యాధ
రులు కురిసినపుష్పవృష్టిగురిసెను. “కుమారా! లెమ్ములెమ్మని య
మృతోపమానమైనవచన మతనిచెవి సోఁకెను. అతఁడు కన్నులువిచ్చి
చూచెను. ఎదుర సింహములేదు. నందినీధేనువొక్కటియే యతని
యెదుట నుండెను. “కుమారా! నీకునాయందు గలభక్తివరీక్షించుట
కై నేనీచిత్రకథఁ గల్పించితిని. కాని యిదియెల్ల నిజముకాదు. నన్ను
వసిష్ఠప్రభావమున యముఁడు యమదూతలునయితముహింసంపఁజాల
రు. తదితరులు హింసంపఁగలరా? నాయందు నీకుగలప్రేమకును మ
హర్షియొడఁ గలభక్తినిమెచ్చితిని. కావలసిన వరములడుగు మిచ్చెద.
వట్టిపాలు మాత్రమే యిచ్చునట్టి సామాన్యగోవును కాను. అనుగ్ర
హించి చేబట్టితివా సకలమునోరక్షముల ప్రసలములుచేయఁగల నని నంది

నీధేనువు పలికెను. అసవుడు దిలీపుడు హస్తములు మోల్చి “తల్లీ!
 వంశకర్తయగుకుమారుని సుదక్షిణా దేవియందు నాకు దయ నేయు”మ
 ని ప్రార్థించెను. అటులే యిచ్చెద నాపాలు దొప్పెడు త్రాగుము. నీ
 పుకోరినసంతానముకలుగఁగల దని ధేనువుత్తరము చెప్పెను. “అమ్మా!
 నీదూడ త్రాగినపిదప మిగిలినపాలు మహర్షి యగ్నిహోత్రములకుఁ
 గావలసినవిచ్చిమహర్షి సెలవుగైకొని యామిగిలినపాలు దొప్పెడు
 త్రాగెద”నని కృతజ్ఞానూచకము లైననిరీక్షణములతోమనవి యొన
 ర్చెను. అటులు వరముఁబడసి ధేనువు దోలుకొని దిలీపుఁడువసిష్ఠా
 శ్రీమమునకుఁ జని మునికి భార్యకు యావృత్తాంత మెఱిగించి గురుని
 యాజ్ఞాప్రకారము నందినీధేనువుయొక్క క్షీరములు ద్రాగెను. వసి
 ష్ఠుఁడు మరునాఁడుదయమున వారిని స్వస్తిచెప్పి పంపెను. పురజను
 లానందనమేత్తులై రాజును గారవించిరి. అనంతరము కొంతకాలము
 నకు సుదక్షిణా దేవి గర్భవతియయ్యెను. దిలీపుని మనోరథసిద్ధికిమార్గ
 మేర్పడెను. సుదక్షిణ సఖీజనులయొక్క కన్నులకుఁ జందమామయై
 కానఁబడెను. ఇట్వొకుకులము పరంపరగ నిలుచుట కాధార మేర్ప
 డెను. లేకలేక చూలు నిలుచుటచేత దిలీపుఁడు సుదక్షిణా దేవికోరిన
 కోరిక లన్నియుఁ దీర్చుటకు సకలప్రయత్నములు చేసెను. ఆమె
 యడిగినవస్తువు ముజ్జగంబులలో నెక్కడ నున్నను నతఁడతఁడశాసనుఁ
 డైనయామహారాజు దానినచ్చటఁండి తెప్పించి లుచ్చుచుండెను.
 మఱియు నామెచెలిమికత్తెలం బిలిచి “చూలా లైన మగధరాజపుత్రిక
 సిగ్గుపెంపునఁ దనకోరికల నన్నిటిని నాతోఁ జెప్పక దాఁచవచ్చును.
 కావున మీ రామెకోరికలను రహస్యముగ నామె నడిగి తెలిసికొని
 నా కెఱిగించుచుండుఁడు. సమయోచితముగ నే నామె మనోరథము
 లు సఫలము చేయుచుందును” అని చెప్పెను. సఖీజనంబు లట్లేచే
 యఁజొచ్చిరి. కృమకృమముగ గర్భభార మధిక మగుచు నామె

విభూషణములు దాల్చుక మిక్కిలి బడలి యుండెను. ఆమెయందుఁ
 దనకు నంశకర్త యగునందనుడే జనించునని దిలీపుఁ డువ్విభులూ
 రుచుండెను. నవమాసంబులు నిండెను. అంతట నొకసుముహూర్తం
 బున నైదుగ్రహము లుచ్చదశలో నున్న సమయమున సుదక్షిణ దేవి
 నందనుని గనియెను. స్ఫురద్రూపి యైనయాబాలుని తేజంబుముందట
 దీపకాంతులు వెలవెలఁ బోయెను. పుత్రోదయ మనుమాట వినఁగానే
 దిలీపుఁడు పుత్రోత్సవముఁ జేసెను. రాజలాంఛనము లైనవెల్లగొడు
 గును జామరంబులును దక్క తక్కిన వస్తువుల నన్నిటి నాసమయ
 మున దిలీపుఁడు దాన మిచ్చెను. రాజధాని యగు సయోధ్యాపుర
 మందలి జను లందఱు మేరమీఱిన యానందము నొందిరి. అనంత
 రము జాతకర్మనామకరణోత్సవములు జరిగెను. దిలీపుఁడు తనకుమా
 రునకు రఘువనుపేరు బెట్టెను. ఈతని పేరనే సూర్యవంశము రఘు
 వంశ మని ప్రసిద్ధ మయ్యెను. బాలకుఁడు దినదినాభివృద్ధి నొంది
 ప్రియకెను. పుట్టడుగులు పెట్టెను. దాదివేళ్ళు పట్టుకొని నడచెను.
 జననీజనకులమనంబులు మహానందము నొందునట్లు మిక్కిలి మధుర
 ములైనపలుకులు పలుకఁజొచ్చెను. పిమ్మట నన్నిమాటల నేర్చెను.
 అక్షరాభ్యాసముఁ జేసి విద్యనేర్పించిరి. గర్భకాదశవర్షమునం దతని
 కుపనయనము 'జేసి దిలీపుఁడు వేదాదివిద్యల నేర్పింప నారంభించెను.
 వేదముతోఁబాటు ధనుర్వేదముఁగూడ నతఁ డధిగమించెను. అశ్వారో
 హణము గజారోహణము సాములు వేట మొదలగువానియందనమా
 నుఁ డయ్యెను. ఆకారగాంభీర్యమునందు సౌందర్యమునందు మనోబల
 మునందు బుద్ధి వైభవమందు రఘువునకు రఘువే సాటి యెనియు దిలీపు
 నకుఁ దగినవాఁ డనియు నతఁడు సూర్యవంశప్రదీపకుఁ డనియు జను
 లందఱుఁ జెప్పకొనిరి. వయస్సు ముదిరినతరువాత నతఁడు తండ్రి
 యంతవాఁడయ్యెను. సర్వగుణసంపన్నుఁ డైనయారాజకుమారుని

రాజకన్యలు పలువురు వరించి ధన్యలైరి. మహాబలసంపన్నులైన
యాతండికొడుకులను శత్రురాజు లెవ్వరుఁ దేరి చూడఁజాలరైరి. ఆకు
మారుని సాహాయ్యంబుచేత దిలీపుఁడు తొంబదితొమ్మిది యశ్వమేధ
ములు చేసెను. పృతియాగమునందు రఘువు ధన్వర్థుఁడై కతిపయ
సైన్యసమేతుఁడై యశ్వమువెంట వెళ్ళుచుండును. ఒక్కసారియైన
నశ్వము శత్రువులచేతఁ బట్టుపడ లేదు. ఆయాగంబులకు రానిరాజులు
వెలలేనికానుకలు దిలీపున కర్పింపనిరాజులు దిలీపుని పాదములకు
నమస్కరింపని రాజులు తత్కాలంబున మహీమండలమున లేరు.
ఇట్లు సిర్విష్ణుముగఁ దొంబదితొమ్మిది యాగంబులు చేసినపిదప
నూఱవ యశ్వమేధముగూడ జేసి యిందునివలె శతకృతుఁడు కావ
లయునని దిలీపునకుఁ గోరిక పుట్టెను. కుమారుఁడు లెస్సయనెను.
అంతట నూఱవయాగ మారంభింపఁ బడెను. యాగాశ్వమువెంటఁ
గొందఱు సైనికులతో యువరాజగు రఘువు బయలుదేఱెను. ఆగుఱ్ఱ
మును మనుష్యమాత్రులెవ్వరు తెగించి హరింపఁజాలకపోయిరి. భూమి
యందున్న హయమును మానవులకుఁ గానఁబడకుండ దేవేంద్రుఁడు
హరియించెను. తిరస్కరణీవిద్యాప్రభావమున హయముగాని మహేం
ద్రుఁడు గాని వారికెవ్వఁకిఁ గానఁబడ లేదు. అందఱు విస్మయాకులి
తచిత్తులై విషాదపూరితులై యుండిరి. అప్పుడు రఘువు తమకిలువే
ల్పని చెప్పఁదగిన వసిష్ఠమహామునియొక్క నందినీ ధేనువునుదలంచెను.
అదివెంటనే ప్రత్యక్షమయ్యెను. రఘువు దానిమూత్రముతోఁ దన
కన్నులు కడిగికొని నలువంకలుఁ జూచెను. వట్టికన్నులకు గోచరము
కానివిషయమెల్ల నప్పుడతనికి గోచరమయ్యెను. ఆకాశమునందు
రథము కనఁబడెను. అందు దేవేంద్రుఁడు కూర్చుండెను. యాగాశ్వ
ము పగ్గములతో రథమునకుఁ గట్టివేయఁబడెను. కాని యది యచ్చట
నిలువక యాగడము నేయుచుండెను. రథసారథియైనమాతలి గౌర

డాతొ దాని నదలించుచుండెను. మఖాశ్వమును మహేంద్రుడై హరియించెనని నిశ్చయముగఁ దెలిసికొని రఘువు గంభీరస్వరము తో నిట్లనియె. “ఓమహేంద్రా! యజ్ఞభాగ భోక్తలలో నీవే మొట్ట మొదటివాడవని పండితులు పలుకుచున్నారు. నిరంతరయజ్ఞదీక్షితుడై దేవప్రియుడై పవిత్రుడై నెలయుచున్న నాతండ్రియొక్క యాగక్రియలకు నీవేల విఘ్నము చేయుచుంటివి? నీవు త్రిలోకనాథుడవు. యజ్ఞములకు విఘ్నములు చేయునట్టిదురాచారులను నీవు విల్లుబూని దండింప వలసిన వాడవు. అట్టి నీవే స్వయముగ యాగము నకువిఘ్నము చేయఁదలఁచినపక్షముననఖిల వైదికానుష్ఠానము లంతరింపవా? అందుచేత మాయాగాశ్వమును మాకిమ్ము. మంచినడతలకు మీరు మార్గప్రదర్శకులు. అట్టిమీరపమార్గంబుల సంచరింతు రేని నకలధర్మంబులు సమసిపోవు.” ఇటులు దిలీపనందనుఁడు మేఘగంభీర ఘోషములతో మండలించుటయు నడుచుచున్న రథము మరలింపుమని మాతలి కానతిచ్చి మహేంద్రుడతని కిటులు త్తరము నెప్పెను. “రాజకుమారా! నీవాడిన దంతయు నిజమే. ఎవరియశంబు వారుకాఁపాడుకొనవలయును. నీతండ్రినూఱుయాగములుచేసినాకీర్తిని గప్పివేయఁ దలఁచుచున్నాఁడు. అందుచేతనే నీ యశ్వము నపహరింపక నూనను, ముజ్జగంబులకుదొరనై హవిర్భాగభోక్తలలో నగ్రగణ్యుడనై ముప్పదిమూడుకోట్ల దేవతలకధిపతినై కల్పవృక్ష కామధేనుచింతామణీరత్న ప్రముఖవస్తువులకు నాయకుడనై యున్న నేనుశతకృతుఁడనునీతండ్రియశతకృతుఁడు. ఇంకమాకు భేదమేమి? అదియునుఁగాక యొకహరియందె పురుషోత్తమశబ్దముసార్థకమగుచున్నది. త్రిలోచనుని యందె మహేశ్వరశబ్దము రూఢమైనది. శతక్రతుశబ్దము నాకొక్కనికే యన్వయించుచున్నది. శతక్రతుఁ డింకొకఁ డుండఁగూడదు. తెలియక నీవు వెఱిపియత్నములు చేసితివా నీపూర్వులైన నగరుని

కొడుకులకుఁ బ్రాప్తిచినగతియె నీకును బ్రాప్తిండు.” అనియింద్రుఁ
 డానతిచ్చుటయు రఘువు కోపోద్దీపితుఁడై “మహేంద్రా! యశ్వమును
 విడువవేని విల్లుబూని యుద్ధమునకు రమ్మని పలికి ప్రత్యాశ్రితపాదుఁ
 డై వింట శరము సంధించి మహేంద్రునిపై బాణములు ప్రయోగిం
 చెను. అమరనాయకుఁడును బ్రతిఘటించి వానిపై నొక యమ్ము
 వైచెను. అది రాజకుమారునిపక్షమును నాట నెత్తురు దొఱఁగెను.
 అంతట రఘువు దేవేంద్రునిచేతులమీఁద నిజనామచిహ్నములైన
 సాయకముల విడచెను. అప్పు డుభయులకు సందడికయ్యము జరిగెను.
 ఇంద్రునిబాణము లధోముఖముగాను రఘువుబాణము లూర్ధ్వముఖ
 ముగాను ప్రసరించెను. రఘువ్రయుక్తములైన బాణములచేత నొచ్చి
 మహేంద్రుఁడు తనవజ్రాయుధమును గ్రహించి రాజకుమారునిపై
 నేయఁజొచ్చెను. కొండలు పిండిచేయఁగల యమ్మహాయుధమువక్షము
 న నాటుటయు రఘువు రథముమీఁద మూర్ఛిల్లెను. అతని సైని
 కులు విషణ్ణహృదయులై విలపించిరి. అంతలో రాజకుమారుఁడు
 మూర్ఛతెలిసి లేచి మరల విల్లెత్తి యిందుని దాఁకెను.
 అంతట మహేంద్రుఁడు ప్రీతుఁడై యతని కిట్లనియె. “రాజ
 కుమారా! నావజ్రాయుధము దెబ్బదిని బ్రతికినవాఁడు లేడు.
 నీవది 'సహించిన మహాశూరుఁడ వగుటచేత నీకు వరమిచ్చెద యా
 గాశ్వమును దక్క మఱియేదేని నడుగుము.” అనవుడు రఘువు పొది
 లోనుండి తీయుచున్న సువర్ణపుంఖము గలబాణమును విడిచి చేతులు
 జోడించి నమస్కరించి యిట్లనియె. “మహావ్రభూ! యాగాశ్వము
 నీయఁదలంచుకొనకపోయినపక్షమున యజ్ఞదీక్షితుఁడైన నాతండ్రికి
 యాగఫలముదక్కింపుము. అశ్వమునువిడిచి నేనింటికి వెళ్లినపక్షమున
 రుద్రసమానుఁడైన నాతండ్రి నన్నేమనునో. అందుచేత జరిగిన
 యావద్వృత్తాంతము నీవే ముందు నాతండ్రికి వర్తమాన

మంపుము". అనవుడు మహేంద్రుడు సమ్మతించి యాయుదంతముఁ
దెలుపుమని మాతలిని దిలీపుడనికడ కంపెను. అనంతరము
రఘువు తండ్రిని సందర్శించెను. కుమారుని యకుంతవికృ
మము విని యతఁడు సంతసించి యజ్ఞఫలము తన కొనగూడినం
దుకు. దన్ను గృతార్థునిగ నెంచికొనియెను. వార్ధకదశలో దిలీపుడు
రాజ్యము రఘువున కిచ్చి తపోవనమున కరిగి పిమ్మట తొంబది
తొమ్మిది జన్మములనియెడు మెట్లదారిని స్వర్గమెక్కెను. ఉత్తరకోసల
దేశమునకు రఘువు రాజయ్యెను.

ర ఘు మ హా రా జు.

పితురనంతరము రఘువు రాజ్యాధిపత్యము వహించి సాయంకా
లము సూర్యుని తేజముగూడ తానె వహించునగ్నిహోతునిపలె
మిక్కిలి ప్రకాశించెను. దిలీపుని యనంతరమున రఘువు రాజ్యప్రతి
స్థితుఁడైనాడని విన నదివఱకె యీర్వాగ్నిచేత పొగరాజుచున్న
శత్రురాజులహృదయములందు మంట బయలుదేఱెను. ఆరఘువు
పితృసింహాసన మాకృమించినట్లై స్వల్పకాలములో సమస్త శత్రుమం
డలము నాకృమించెను. అఖిలైశ్వర్యము లిచ్చి లక్ష్మీ నేవించెను.
వందిమాగధులు చేయుసార్ధకస్తుతులలో జేరి సరస్వతియు నామహీ
పాలుని నేవించెను. పూర్వము మనువు మొదలగు సనేకమహారాజుల
చేతఁ బరిపాలింపఁబడినను వసుంధర యావఱ కెవ్వరిచేతను బరిపాలిం
పఁబడనట్లు రఘు వొక్కనిచేతనే పరిపాలింపఁబడినట్లు నుండెను. మి
క్కిలి చలిగ్నానుండక, మిక్కిలి వేడిగానుండక సుఖప్రదముగ నుండు

మలయమారుతమువలె నామహారాజు మిక్కిలి మెత్తనివాఁడు గాక
 మిక్కిలి కఠినుఁడుగాక దోషములకుఁ దగినదండనలు నేయుచుండుట
 చేత మహీజనుల కాతనియందనురాగము కలిగెను. రుచిమంతములై
 నువాసనను గలిగినపండ్లు పండినతరువాత మామిడిచెట్టుయొక్క పూ
 తమీఁద ననురాగము పోయి పండ్లపై నాసక్తి హెచ్చునట్లు పూ
 ర్వులకంటె మహోదారుడైన రఘువు పరిపాలనము నారంభించుట
 భూజనులు దిలీపుఁడు మొదలగువారిని మఱచిరి. అంతకుమున్ను రా
 జ్యానుభవములేదు; కావున నీతితోవిదులైన మంత్రీపుంగవులు రఘు
 వునకుఁ గపటయుద్ధరహస్యములను ధర్మయుద్ధరహస్యములను నెఱిగిం
 చిరి. కాని రఘువు ధర్మయుద్ధమునందె యాసక్తిగలవాఁడయ్యెను.
 భూమి విశేషముగఁ పంటలు పండెను. అన్నివిధములచేత భూమి
 కొత్తదైనట్లు కనఁబడెను. ఆహ్లాదము కలిగించుటచేతఁ జంద్రుఁడును
 దపించుటచేతఁ దపనుఁడును, సార్థకనామధేయులైనట్లు ప్రకృతి
 జనరంజనముచేత రఘువుశబ్దము సార్థకముచేసెను. అతఁడాకర్ణాంత
 విశాలలోచనుఁడైనను శాస్త్ర మనియెడు విశేషలోచనముఁగూడ
 గలవాఁడగుటచే గంటికగపడు బాహ్వవస్తువులనె గాక కన్నుల కగ
 పడని సూక్ష్మవిషయములం గూడఁ దెలిసికొనఁజాలెను లోబడినరా
 జుల నాదరించియుఁ బగ సాధించిన సామంతుల నణచియు నతఁడు
 రాజ్యము జక్కఁబెట్టుకొను నప్పటికి శరత్కాల మానన్న మయ్యెను.
 వర్షకాలము సమాప్తమగుటచే వానలు వెనుకబట్టెను. అంతకుమున్ను
 బురదలై దుర్గమములైన మార్గములు తీవ్రమైన శరత్కాలపు టెండ
 చే నెండి ప్రయాణసులభము లయ్యెను. ఆయెండకుఁ దోడుగ రఘు
 మహారాజుయొక్కదండయాత్రాసంబంధములైన ప్రతాపపుటెండలు
 గూడ దిక్కుల వ్యాపించెను. వర్షకాలమం దాకాశమున. వ్యాపింపజే
 సిన తనధనుస్సు నిందుఁ డుపసంహారము జేసెను. ఇంద్రీధనుస్సు కన

బడుట మానినతోడనే రఘువు దిగ్విజయమునిమిత్తము తనధనుస్సును
 నెత్తెను. పాడివంటలు పెంపుచేయుటకై యిందుగఁడు తనధనుస్సు
 వ్యాపింపజేయుట చేతను దుష్టజనదండన మొనర్చి భూమి నిష్కంట
 కముగాఁ జేయుటకై రఘువు తనధనుస్సు నెత్తుటచేతను భూమి దేవేం
 ద్రరాజేంద్రులచేత మిక్కిలి సుఖపడెను. చల్లదనముచు వెదజల్లుచు
 న్న యాశరత్కలచంద్రమండలముచు దయారసమును జలుకునట్టి
 యారాజచంద్రుని మొగముచు జనులు సమానానందముతోఁ జూచి
 తనిసిరి. దిగ్విజయమువలనఁ గలిగిన యారఘుకీర్తినదులలోఁ దెల్లదా
 మరగమియై రాజహంసల గుంపై యాకాశమున నక్షత్రమాలయై
 పండువెన్నెలయై ప్రకాశించెను. ఆబాలగోపాలముచేత వినుతింపఁబడు
 చున్న యారఘుమహారాజుకీర్తిని జెఱకుతోటలలో గడలనీడలఁ గూ
 ర్చుండి పంటకాపులకూతులు విలాసముగాఁ బాడ జూచ్చిరి. ఆశర
 త్కలమం దగస్త్ర్యుడుదయించెను. అతఁడు పాడగట్టినతోడనే నదు
 లుబురద విడిచి తేటనీరు గలవయ్యెను. ఆసమయమున శత్రురాజుల
 హృదయములు పరాభవశంకచే మలినము లయ్యెను. ఆశరత్కల
 మున నీటిగట్లఁ గోరాడుచున్న మహావృషభములు శత్రుమండల
 ముపై నరిగినరఘువువలె విజృంభించి యుండెను. ఏరులు కాలినడక
 నేగుటకు దగుపాటిరేవులు గలిగి యుండుటచే నతనిదండయాత్ర సుల
 భమయ్యెను. అతఁడుశాస్త్రప్రకార మగ్నిని సేవించి చతురంగములం
 గూర్చుకొని దిగ్విజయమూర్తార్థము బయలుదేరెను. అతఁడు బయ
 లుదేఱునపుడు పురమందలి పెద్దముత్తయిదువులు మంగళాధముగ
 నతనిమీఁదఁ దెల్లనిపేలాలు జల్లిరి. అటుల చల్లుటచేత క్షీరసాగరమ
 ధనకాలమున నమృతబిందువులచేఁ దడుపఁబడిన నారాయణుడువలె
 నతఁడు శోభించెను. మహేంద్రతుల్యుడైన యారాజు ముందుగా
 దూర్పుదిక్కులపై నరిగెను. గాలిచే గదలెడు టెక్కెములు శత్రురాజు

లను బెవరించునటులుండెను. రథములు నడుటజేత నెగిరినదుమ్ము గ
గనమునవ్యాపించుటచే నాకాశము భూమివలె నుండెను. కాలుమబ్బు
లవలె నుండు మదపుటేనుగులతో నిండియుండుటచే భూమి యాకాశ
మువలె నుండెను. మొట్టమొదట నతని ప్రతాపము నడచెను. తరు
వాత సైన్యఘోషము నడచెను. దాని వెనుక మట్టిమూరము నడ
చెను. అనంతరము రథములు మొదలగు బలములు నడచెను. తక్కి
న రాజుల చతురంగబలములట్లు గాక రఘుమహారాజుయొక్క బలమీ
విధముగ నక్కజమై నాలుగువిధములను నడచెను. అతడు తన దిగ్వి
జయయాత్రయందు సట్టి యెడారులలోఁ దియ్యనినీరు పుట్టించెను.
నదులను నావలచేఁ దాటెను. అడవుల నఱకించి దేశము వెల్లడిచే
సెను. అతడు ముందు నడచుచుండఁగా నాగొప్పసేన యతనివెంట
ననుసరించి తూర్పుముఖముగఁబోయెను. అది చూడ దన వెనుక గం
గానదివచ్చుచుండ ముండు జనుచున్న భగీరథుడు వలె శోభిల్లెను.

ఇట్లు తూర్పుదిక్కున నున్న నాడుల నెన్నో జయించి యతఁ
డు తాడితోటలతో నిండియున్న తూర్పు సముద్రతీరముఁ జేరెను.
నదీప్రవాహముచేత గొప్పవృక్షములు కూలిపోవుచుండ చిన్నదైన నీ
టిప్రబలి నిర్మూలముగాకుండ నిలిచినటుల గొప్పమహారాజులనేకులు
రఘువుచేఁ బడి కూలుచుండ బ్రహ్మదేశస్థులైన రాజులతనికి నమస్క
రించి యాత్మసంరక్షణము చేసికొనిరి. వంగదేశపురాజులు తమయో
డలబలముతో నతనినిఁ దాకిరి. కాని వారి నవలీలగ నతఁడు జయిం
చి గంగానదీద్వీపములలో ననేక జయస్థంభములు నాటెను. వంగభూ
పాలుర నతఁడు మొదట రాజ్యమునుండి తొలగించి వరిమొక్కలను
మొదట బెల్లగించి మరల నాటినట్లు కరుణించి వారిని మరల రాజ్య
ప్రతిష్ఠితులం జేసెను. అనంతర మతఁడు మదపుటేనుగుల వంశెన
నిర్మించి కపిశానదినఁ దాటి యుత్కలదేశములు తనకుఁ దారిఁ జూప

కళింగదేశము చేరెను. కళింగరాజు మితిమీరిన యేనుగుల దండముతో రఘువు నెదిరించెను. కాని యాతనినోడించి రఘువే జయము గాంచెను. రఘుమహారాజయొక్క సైనికులు తమలపాకులతో దమకు నెలవు లేర్పరచుకొని శత్రువుల కీర్తిని బీల్చినట్లే కావలసినంత కొబ్బరి కల్లు దాగిరి. ఆరఘుమహారాజు కళింగమహారాజును బట్టుకొని కరుణించి విడిచి యతనిరాజ్యము నపహరింపక సంపదమాత్ర మపహరించెను. పిమ్మట నతఁడు పోకణోటలతో నిండిన సముద్రతీరమువెంట నరిగి డక్షిణ దేశము చేరెను. అచ్చట నతని యేనుగులు సైనికులు కావేరీ నదియందు యధేచ్ఛముగ జలక్రీడ నల్పి దానిం గలఁచినైవ నది తదంగరాగముచే మలినమయ్యెను. అనంతర మాదేశమాకృమించి యతఁడు మిరియపు చెల్లతో నిండిన మలయాద్రీ కరిగెను. ఏలకులతలతోడను మంచిగంధపు చెల్లతోడను. నిండిన యామలయాద్రీని బాసి యా రాజు పాండ్య దేశముచేరి యేరాజు ప్రతాపమునకు వెరచి సూర్యుఁడు సయితము మంద తేజముతో సంచరించునో యా పాండ్యరాజు నవలీలగ జముంచెను. పాండ్యరాజు సామంతులతోఁ గలిసి తామ్రపర్ణి నదీసాగరసంగమంబునఁ దమపెద్దలనాఁట నుండియు సంగ్రహింపఁబడిన కట్టాణిముత్యాల రాసులు తమయశస్సు నిచ్చినట్లే రఘుమహారాజు కర్పించి సంధిజేసికొనిరి. పిమ్మట నతఁడు భూదేవి పాలిండ్లవలె నొప్పిన మలయదర్ధుర పర్వతములను దాటి మహిదేవి కటిమండలమువలె నున్న సహ్యాపర్వతమునెక్కి సుఖించి యవ్వల బశ్చిమదిశాభిముఖుఁ డయ్యెను. పూర్వకాలమున సముద్రము సహ్యాపర్వతమునంటియుండఁగా భార్గవరాముఁ డాసముద్రమును దూరమునకుఁ దఱిమి నై చెను. పర్వతమునకు సముద్రమునకు నడుమ రఘువు సైన్యములు విడిసియుండుటచే సహ్యాపర్వతప్రాంతములనుండిన జనులు సముద్రముమరలవచ్చి యాక్రమించుకొనెనో యని శంకించిరి. కే

రశశ్రీలు రఘువుయొక్కదాడిజూచి వెఱగంది నగలు పెట్టుకొనుట
 మానిరి. అలంకారములు లేనివారి ముంగురులకు రఘువుయొక్కసై
 న్యములు నడచుట వలన లేచిన ధూళి యెఱ్ఱచూర్ణమై యొక వింత
 యండమును దెచ్చెను. మురళానదీవాయువులచేత రేగిన మొగలిపూ
 దుమారము రఘుసైనికులయొక్క కవచములపైఁబడి బుక్కచల్లిన
 టయ్యెను. ఆవిధముగ నరిగి యతఁడు పశ్చిమ దిక్కుంతయు జయించె
 ను. పశ్చిమ దేశమందలి త్రికూటపర్వతము రఘుమహారాజుయొక్క
 మదపుటేనుఁగల దంతప్రహారములు గల దగుటచే నతఁడు కట్టించిన
 జయసంభమువలె నుండెను. అనంతరము రఘువు పరమయోగి జ్ఞాన
 వైభవము చేత నింద్రియములను జయించు నట్లు బలనంప
 దచే బారసీక దేశమును జయించుటకయి మెట్టదారిని బయనమై
 వెళ్ళెను. గుఱ్ఱపుసేనలె ప్రధానముగఁ గలపారసీక రాజులకును రఘు
 వునకును సంకులసమరమయ్యెను. ఆయశ్వముల డెక్కలచే రేగినదు
 మ్ములో యోధుల మొగములు కనఁబడమి ధనుష్పంకారముచేతనే ప్ర
 తియోధులున్నట్లు తెలిసికొనవలసి వచ్చెను. గడ్డములు మీసములు
 గల పారసీకులతలలు రఘుమహారాజు బల్లెములతో ద్రింప నవయీ
 గలతో గూడిన తేనెపట్లవలె నుండెను. హతశేషులైన పారసీకులు
 బొమిడికములుతీసి రఘువును శరణుజొచ్చిరి. శరణాగత వత్సలుడైన
 రఘువు వారికభయప్రదానమిచ్చి రక్షించెను. మహాత్ములకోపము
 దండప్రణామములతో నుపశమించునుగదా. యుద్ధానంతరమున రఘు
 వుయొక్క సైనికులు ద్రాక్షపాదరిండ్లలో దోలు కంబళ్ళుపఱచుకొ
 ని గూర్చుండి ద్రాక్షసారాయద్రాగి యుద్ధశ్రమముఁ బోగొట్టుకొని
 రి. అనంతరము రఘువుత్తరదిక్కున కరుగఁదలఁచి సింధునదీతీరముఁ
 జేరెను. అచ్చట హూణరాజు లతని నెదిరించినందున వారినిజయించి
 వారియంగనల మొగములకు వికాసము తగ్గించెను. కాంభోజరాజులు

రఘువుదాడి కాగలేక వినములయి మిక్కిలి యున్నతములయిన గు
 ట్టములను, బంగారుముద్దలను దెచ్చియతనికి కానుకలిచ్చిరి. అ
 చ్చటనుండి యానరపాలుఁడు గుట్టపుదశము దీసికొని హిమవత్పర్వత
 శృంగముల నెక్కెను. భటులతోలాహలములచే సింహములకు నిలయ
 ములైన హిమాలయగుహలు ప్రతిధ్వను లిచ్చెను. మందాకినీనదీ
 తరంగములతుంపురులతోఁగలసి వెదురుపొదలలోఁ గూటి శ్రావ్య
 గానము నేయుచు మలయమారుతము స్వస్వస్వమును మహారాజును
 స్పృశించి యతని కానందమిచ్చెను. సురపొన్న చెట్లనీడలను కస్తూరి
 మృగములు పండుకొని లేచినరాతిబండలపై విశ్రమించి రఘువునైని
 కులు పరమానందమునొందిరి. ఆపర్వతముమీఁద విడిసిన రఘుమహా
 రాజునకు రాత్రులు జ్యోతిష్కృతీలతలు స్వయముగ వెలిగి యేనుఁగు
 మెడగొలుసులలోఁ బ్రతిఫలించి చమురులేనిదీపములై యంధకారము
 ను బాపెను. ఆపర్వతముమీఁద రఘుమహారాజునకు నుత్సవసంఘేతు
 లను కొండజాతిజనులకును, ఘోరయుద్ధముజరిగెను. ఆయాటవికులు
 వినరినరాశ్యయొక్కయు గుదియలయొక్కయు రాడిచేత నిప్పులు
 జనించెను. అదివఱ కెన్నఁడుఁ బరాజయ మెఱుంగని యాయాటవి
 కులు కొత్తగా నోడిపోవుటచే రఘువుపరాక్రమము నిరుపమానమని
 తెలిసికొని కిన్నరు లాయనయశఃప్రబంధమును గానము జేసిరి. ఆ
 యాటవికులు పరాజితులైనపిదప రఘువునకు వెలలేని కానుకలఁదెచ్చి
 యిచ్చిరి. ఆకానికలవలన హిమంతుఁ డెంతసంపన్నుఁడో రఘు నెఱిఁ
 గెను. రఘు వెంతబలాధ్యుఁడో హిమవంతుఁడు తెలిసికొనెను. అనం
 తర మతఁడు కైలాసపర్వతముమీఁదికి వెళ్ళదలఁచెను. కాని పూర్వము
 రావణుఁడు దానిని గెలుచుటచేత నొకఁడు గెలిచినదానిని మరల పట్ట
 దలఁచుట హాస్యాస్పదమని భావించి దానిని పట్టుకొనక క్రిందికిదిగి
 ప్పొగ్గోతిషాధీశుమీఁది కరిగెను. సైనికులరాకవలన రేగినదుమార

ముఁ జూచియె యతఁడు కంపించి వినముఁ డయ్యెను.

వీరులకు వీరుండైనయారఘువు పిమ్మట కామరూప దేశముపై దండెత్తెను. ఏయేనుఁగులచేత నాకామరూప దేశాధీశ్వరుఁడు తనపగతు ట నెల్ల గెలిచి బలాఘ్యుఁడని పేరువడసెనో యామత్తైఁములను రఘువునకుఁ గానికగనిచ్చి యతఁడు లోబడి రఘువుయొక్క పాదములను బంగారుపీటపైఁబెట్టి దేవతాపాదములనట్లు పుష్పములకు బదులుగ రత్నములఁబెట్టి పూజించెను. ఇట్లు దిగ్విజయముచేసి రఘు వెల్లరాజులను జయించి భూమి కేకచ్ఛత్రాధిపతియై రాజధానికి మరల సర్వధనదక్షిణగల విశ్వజిద్యాగమును జేసెను. మహాత్ములు ధనము సంపాదించుట దానముకొఱకేగదా! ఆయజ్ఞము ముగిసిన పిదప మున్ను దిగ్విజయములోఁ దనకోడి తననేనలోఁజేరి తననెంటు వచ్చినరాజులనెల్ల సత్కరించి చిరవియోగముచేత బాధపడుచున్న వారిభార్యలకడకు వారిని బంపెను. ఆనృపు లందఱు సనేకశుభలక్షణ లక్షీతమైన రఘువు పాదయుగంబునకు మొక్కి స్వదేశములకు మరలిరి.

విశ్వజిత్తును యజ్ఞమునందు రఘుమహారాజు సమస్తధనము బ్రాహ్మణులకు దానముచేసి యుండఁగా గురుదక్షిణనిమిత్తము సొమ్ము కావలసి వరతంతుమహాముని శిష్యుడైన కౌత్సుఁ డనువాఁడు మిక్కిలి యాసపడి యతనికడకు వచ్చెను. బంగారమంతయు దానముగ నిచ్చివేయుటచేత రాజు మంటిమూఁకుడులో నర్ఘ్యపాద్యములంబెట్టికొని యెదురుగాఁబోయి యామునికుమారుని నెదుర్కొని గారవించి తీసికొనివచ్చి యుచితాసనముమీఁదఁ గూర్చుండఁబెట్టి యిట్లువలుకరించెను. “ఓకుశాగ్రబుద్ధీ! సూర్యునివలన లోకము చైతన్యము బొందినట్లు నీవేమహాత్మునివలన జ్ఞానోఃదేశముఁ బొందితివో యామహాత్ముఁడు మంత్రకర్తలైన ఋషులలో నగ్రగణ్యుఁడు.

నీగురువు కుశలముగ నున్నాడా? అంతఃకరణశుద్ధిగ మనోవాక్కాయకర్మములచేత నేతపస్సు నీగురువు చేయుచున్నాడో యేతపస్సు మహేంద్రునకు నయితము మహాభయముగలిగించునో, యాతపస్సు శాపానులచే వ్యయముగాకుండ సంతరాయములు లేకుండ వర్ధిల్లుచున్నదిగాదా! మీరు కాలువలు గట్టియు పాదులు చేసియు నీరు వోసియు బిడ్డలకంటె నెక్కుడుగాఁ బెంచిన యాశ్రమవృక్షములు మహావాయుభీతి మొదలగు నరిష్టములులేక చల్లనినీడ నిచ్చుచు వర్ధిల్లుచున్నవా? మీస్నానపానములకు మీపితృతర్పణమునకు నుపయోగించునట్టి జలములు పరిశుద్ధములై మీకు నేవ్యములగుచున్నవికదా! తమయనుష్ఠానములకు నుపయోగపడు దర్భలను మేయుచున్నను వాత్సల్యముచేత నదలించక యేలేడిపిల్లలను మహామునులుతమతోడల మీఁదనే గూర్చుండఁబెట్టికొనుచుందురో యాహరిణాడింభకములకు నేమమెకదా? వనములలోఁ దమంతట తామే పుట్టిపెరిగి మీకు దేహ సంరక్షణమునకు సాధనములై వేళకువచ్చు నతిథులకు నన్నప్రదానముచేయుట కనువులై యుండెడు నివ్వరిధాన్యములను జుట్టుప్పక్కల నుండు పల్లియలనుండి పశువులువచ్చి మేసిపోవుట లేదుకదా? మీగురువు నీయందుఁ బ్రసన్నుడై నీకు నకలవిద్యలు నేర్పి గృహస్థాశ్రమము స్వీకరించుటకు నీకనుజ్ఞ నిచ్చెనా? నీవువచ్చుట మాకు సంతోషమే కాని వచ్చినంతమాత్రముచేతనే నేను సంతోషపెండను. నీవు నీగురువు పంపఁగా వచ్చితివా? లేక స్వార్థమునిమిత్తము వచ్చితివా? నీకోర్కెయేమో తెలియఁజేసిన యెడల నీమనోరథము దీర్చి కృతార్థుడ నయ్యెదను."

మిక్కిలి యుదారములైన యారఘవుయొక్క పలుకులువిని కాత్ముడు తననిమిత్త మర్హుపాద్యములు పెట్టితెచ్చిన మంటిమూఁకుడువలనె రఘువు నిరసఁడై యుండినాడని తెలిసికొని తనకోర్కె

సిద్ధించునను నాన విడిచి యారాజుతో నిట్లనియె “రాజా! సూర్యుఁ
డు వెలుగు చుండగాఁ జీకటి యెట్లుండును? నీవేలుచుండఁగా మా
కొకకీడు సంభవించునే. నీయచగ్రహమువలన సుఖించుచున్నాము.
ఓమహారాజా! అతిథులయెడ మీవంశస్థులకుఁ గలభక్తి యిట్టిదని
చెప్పరాదు. ఆవిషయమున నీవంశస్థు లందఱికింకంటె నీవధికుండవు.
అయినను నేననువుగాని సమయమున వచ్చితినిని విచారించుచున్నావు.
నీవు నకలైశ్వర్య సంపన్నుడవయ్యు యజ్ఞమునందు యాచకులకు
దానముజేసి పేదవాఁడవైతివి. దానముచేతఁ బేదఱికిము దెచ్చుకొ
నుట శ్లాఘాపాత్రముకదా! దేవతలెల్లఁ దనలోనియమృతమును ద్రాగి
వేయుటచే ఊఁడున చంద్రుఁడు వృద్ధి చంద్రునికంటె ప్రశంసనీ
యుఁడుకాఁడా? నేను గురుదక్షిణార్థినై వచ్చియుంటిని. నాకోరిక
నీవలన నఫలముగాదు. కావున నేను మఱియొకనిని యాచిం
చెదను. కడుపులోనిజలమెల్ల వానఁగాఁ గురిసిన మేఘమును
మబ్బులనే నమ్ముకొనియుండు చాతకపక్షి నయితము కోరదు
కదా. ఇంక నీకు శుభమగుఁగాక! నేనుపోయి వచ్చెదను.” అని
వలికి వెడలిపోవుచున్న మునికుమారుని రఘుమహారాజు నిలిపి “యో
పండితుఁడా! నీగురువునకు నీవేమి యాయనలెను? అదియెంత” యని
యడిగెను. అడుగుటయు బ్రాహ్మణపక్షపాతియు వర్ణాశ్రమ ధర్మపరి
పాలకుఁగునైన యామహారాజుతో మునికుమారుఁ డిట్లనియె “నాగు
రువు నాకు విద్యలనెల్ల నేర్పినతరువాత మీకేమిగురుదక్షిణ కావల
యునని యాయనను నేనడిగితిని. నీవుచేసిన చిరశుశ్రూషచేతనే నేను
సంతసించితిని. నాకు వేరుగ గురుదక్షిణ నీవీయనక్కఱలే”దని చూగు
రువానతిచ్చెను. దక్షిణ పుచ్చుకొనకతప్పదని బహువిధములచేత నేను
గురువును బలవంతపెట్టితిని. నానిర్బంధమునకాయన కోపించి నేను నీకు
పదునాఱుగు విద్యలు నేర్పితిని. విద్యకొకకోటి రూకలదొప్పన నాకు

నీవు పదునాలుగుకోట్ల సువర్ణము లిమ్మని యతఁ డానతిచ్చెను. అధన మార్జించుటకై నేను నీకడకు వచ్చితిని. నీచేతిలో మఁటిమూఁకును చూడగానే నాయాస లడుగంటినవి. దానములచేత నీవు సంపదల నెల్ల గోల్పోయి ప్రభువను పేరుతోమాత్రముంటివి. అట్టినిన్ను నే నిబ్బందిపెట్టుట మంచిదికాదు. నాకు కావలసిన మొత్తమా మిక్కిలి గొప్పది” ఇట్లు కౌత్సుఁడు విన్నవింప రఘువాతని కిట్లనియె. “వేద పారగుడైన బ్రాహ్మఁడు గురుదక్షిణార్థియై రఘువుకడకువచ్చి మనోరథసిద్ధిఁ గాంచలేక వెల్లిపోయిచూడను నప్రతిష్ట నాకిదివఱకెన్నఁ డునులేదు. ఇప్పుడు నీవది కొత్తగాఁ దెచ్చిపెట్టవద్దు. నాయజ్ఞ వాటము నందు వెలుఁగుచున్న మూఁడగులకుఁ దోడుగ నాలుగవయగ్నివై రెండుమూఁడుదినము లిచ్చటనుండుము. ఇంతలో నీకోరిక నేనుఫలించఁ జేసెదను.” అనవుడు సరేయని మాబ్రహ్మచారి యొడంబడెను. రఘుమహారాజు ధనము సంపాదించుట కుపాయమువెదకఁజొచ్చెను. తీయఁగలిగినంతసొమ్ము భూమిలోనుండి యిదివఱకె తీయుటచేత నీక సాధ్యముకాదని కుబేరునియొద్దనుండి ధనము తీయ సంకల్పించెను.

వాయుసఖుడైన మేఘునకు సంతరిక్షముమీఁదను సముద్రములమీఁదను బర్వతములమీఁదను సంచరించుట కెట్టియను వున్నదో వసిష్ఠమంత్ర ప్రభావముచేత రఘువుయొక్క రథమునకుఁగూడ నాకాశగమనముఁ జేయుటకు సముద్రములమీఁద నడచుటకుఁ బర్వతముల మీఁదఁ బోవుటకు శక్తికలదు. అట్టిరథము నాయత్తము చేయించి యారాజు దానిలో సకలశత్రుములంబెట్టి ప్రదోషకాలమున నారథముఁజేరి యారాత్రి యచ్చటనే నిద్రించెను. రఘువువంటి ఘోరవీరుఁడు తనమీఁదికి యుద్ధమునకు వచ్చుచున్నాడని విని కుబేరుఁడు భయపడి తెల్లవాఱుజామున నారాజుయొక్క ధనాగారములో బంగారు వాన గురియించెను. ఆవార్త కోశాధిపతులు రాజున కెఱిగించిరి. రా

జక్కడికిఁబోయి చూచి నజ్జాయుధపు డెబ్బకుఁ డెగిపడిన మేరుపర్వ
తపుముక్కవలె నున్న యాబంగారురాళిఁ జూచి యది కుబేరుఁడే
యిచ్చినట్లు తెలిసికొని కౌత్సునిబిలిచి యాధనమంతయుఁ దీసికొని
పొమ్మనికోరెను. తనగురువున కీయవలసినది పదునాలుగుకోట్ల సువర్ణ
ములే గావున సంతకంతు నొకగవ్వయైనఁ దానెక్కువ పుచ్చుకొననని
కౌత్సుఁడు పలికెను. యాచకులనిమిత్తము సంపాదించిన సువర్ణములో
నొకతృణమైన నుంచుకొననని రఘువువచించెను. ఆముని యొక్కయు
నారాజయొక్కయు నిస్సృహతకు నయోధ్యాపురవాసు లందఱు
నత్యంతాశ్చర్యసంతోషముల నొందిరి. ఎట్లకేలకు రాజుపట్టే నెగ్గెను
నూలులొట్టిపిట్టలమీఁదనునూలుకంచరగాడిదలమీఁదను బంగారము
వైచి రాజు కౌత్సునియాశ్రమమునకుఁబెను. మునికుమారుఁడు పయ
నమగునప్పాడు వినముఁడైనరాజును జేతితో స్పృశించి యిట్లనియె.
“భూమిశుఁడవైన నీకుఁ గావలసిన యెల్లవస్తువులను భూమియిచ్చు
టయాశ్చర్యముకాదు. ఆకాశముగూడ నీవుకోరునట్లు గనకవర్షముఁ
గురియుట మహాద్భుతము. నీకెట్టిదీవనల సీయవలయునో మాకుఁదోచ
కున్నది. రాజ్యము రథగజతురగాదులు నీకిదివఱకే యున్నవి. అవి
లభించుఁగాక యని యాశీర్వాదించితిమా పునరుక్తిదోషము పట్టును.
కావున నీకిదివఱకు లేనిది పడయుము. అనఁగా నీతండ్రి సద్గుణవం
తుని నిన్నుఁ గన్నట్లే నిన్నుఁబోలిన కుమారునిఁ గనుము. అని
పలికి మునికుమారుఁడు గురువుకడకుఁ బోయెను. అసంతరము
కొంతకాలమునకు రఘువునకు నందనుఁ డుదయించెను. బ్రహ్మ
ముహూర్తమందు రఘువున కాకుమారుఁడు జనియించుట
చేత నతనికి బ్రహ్మదేవుని పేరు పెట్టఁ దలఁచి యజుఁ డని
నామకరణము చేసెను. దీపమునుండి దీపముపుట్టినట్లు సరిగా నాకు
మారుఁడు రఘువునుబోలి యుదయించెను. అదే తేజము. అదేహాప

ము. అదే యాకారము. అదే గాంభీర్యము. అతఁడు గురువువలన
 సకలవిద్యలు నేర్చి నిండుజన్మనమును పొంది మనోహరాకారుడై
 యునరాజయ్యెను. ఆకాలమున వికర్ష నేలుచుండిన భోజుఁడు తన
 చెల్లెలగు యిందుమతీదేవికి వివాహముచేయఁదలంచి రఘువంశముఁ
 డైన యజుని రావించుకొంటు న్స్వయంవరము గల్పించెను. కుమారుఁడు
 వినాహయోగ్యుడగుటచేతను. సుబంధము శ్లాఘ్యమైనదగు
 టచేతను రఘువ్రాంతసైన్యము తోడిచ్చి కుమారుని వికర్షకంపెను.
 నూర్గమధ్యమున సతనికి సమస్తావభోగములు జరిగెను. వనవాసులు
 తెచ్చియిచ్చిన కానికలు నాగరకు లిచ్చిన కానికలట్లే యతని కత్యం
 తప్రీతి గల్పించెను. అజుఁడు నిరంతరప్రమాణములుచేసి సర్వదానదీ
 తీరముంజేరి యచ్చట విడిసి మందమారుతమును నేవించి ససైన్య
 ముగ బడలికదీర్చుకొనియెను. అజుఁడు నీటిదరిని నిలిచి చూచుచుం
 డఁగా నీటిలో నొకచోట తుమ్మెదలు గుమిగూడి జుమ్మని నాదము
 చేయుచుండెను. అచ్చట నొకమదపుటెనుగు జలములో మునిగి
 యుండుటంజేసి యామదగంధలోభమునఁ దుమ్మెదలచ్చటఁ జేరెను.
 అంతట మదపుటెనుగు నీటితోనుండి లేచి వెలుపలకు వచ్చెను.
 అమత్తమాతంగము తొండమునుజూపుచు ముడుచుచుభయంకరముగ
 ఘీంకారము నేయుచు నదీతరంగములను దొండముతోఁ గొట్టుచు నే
 రువిడిచి యొడ్డునకు వచ్చెను. అదిగట్టెక్కి యజుసీయొక్క గ్రామ్య
 గజములను జూచినతోడనే నీటిలో నుండుటవలనఁ గొంచె మువశమిం
 చిన దానిమదము మరలఁ బెచ్చుపెరిగెను. దానిం జూచియు నేడా
 కుల యరఁటిచెట్టు తావివంటి తావిగల దాని మదము నాఘా
 ణించియు దండులోని యేనుగులు జడిసి మావటీండ్రకు లొం
 గక పెడమొగము పెట్టెను. ఏనుగు లట్లగుటచేత గుఱ్ఱములు
 కట్టుతాళ్ళు తెంచుకొని పాటిపోయెను. రథములు భగ్నము

లయ్యెను. బంట్లు నానావిధములఁ బరుగెత్తిరి. స్త్రీలను రక్షించుటకు
 యోధులు ప్రయత్నించిరి. అది విజృంభించి యజునిమీఁదికి వెళ్ళెను
 యుద్ధములోఁ దప్ప మఱొకప్పుడేనుఁగును జంపఁగూడదని ధర్మశాస్త్ర
 వాక్యము వినియుండుటచే నజుఁడు దానిం గూల్చునొల్లక విల్లెత్తి నారి
 పూర్ణముగాఁ దివియక కొంచెములాగి యొక బాణము దానికుంభస్థల
 మున చాటనేసెను. అదెబ్బ తగిలినతోడనే యది యేనుఁగురూపము
 విడిచి ధగధగలాడెడు దేహము ధరించి యాకాశగమనము గలిగి సై
 న్యము నాశ్చర్యసముముద్రనఁముంచెను. అంతట నజునిమీఁద పుష్ప
 వృష్టి గురిసెను. దివ్యరూపము దాల్చినయాపురుషుఁడు రాజకుమా
 రున కీర్తునియె. “అయ్యా! నేను గంధర్వుఁడను, నాతండ్రి గంధర్వ
 పతి యైన ప్రియ దర్శనుఁడు. నా పేరు ప్రియంవదుఁడు
 నేను మిక్కిలి గర్విం చి మతం గమహామునిని దిర
 స్కరించుటచే నతఁడు మదపుటేనుఁగు గమ్మని నాకు శా
 పమిచ్చెను. పశ్చాత్తాపమునొంది నేను వేడికొనఁగా ముని నాయండ
 నుగ్రహించి దయాభవయ్యెను. జల మగ్ని సోత్రమును గాని యెం
 డనుగాని స్పృశించుటచే వేడియగును; కానియది సహజముగ చల్ల
 సిడెదా! ఇట్వొకుంశస్థుడైన యజుఁడు బాణముతో నీకుంభస్థలము
 ప్రిచ్ఛనఘడు నీకు శాపమోక్షణమగునని యాముని యానతిచ్చెను.
 నాఁడు మొదలుకొని నేనునీరర్చన మపేక్షించి యుంటిని. నేటికినిదయ
 వలననాకు శాపమోక్షణమయ్యెను. నేనునీకు ప్రత్యుపకారము నేయక
 పోతినా నేను నాతోంటిభావ మొందుట వ్యర్థమగును. నాకడ స
 మ్రోహనాస్త్రము కలదు. దానిప్రియోగోప సంహారమంత్రములు
 నేనెఱుఁగుదును. అది గంధర్వదేవతాకమైన శస్త్రము. అదిప్రయోగిం
 చియెడల యుద్ధములో. జయము కరతలామలకము. శత్రుబాణప్రి
 హారములు నీకుఁడగులవు. గజరూపముననున్న పుడు నీవునన్ను గొట్టినను

నాకది యుపకారమెయైనది. నాప్రార్థనము నీవు నిరాకరింపవలదు.” అతనివేడికోలు నంగీకరించి రఘుకుమారుడు పవిత్రమైన నర్మదాజలమును జేతఁబట్టికొని యాచమనముజేసి యుత్తరదిక్కుగాఁదిరిగి ప్రియంవదునివలన సమంత్రకముగ సమ్మోహనాస్త్రము నుపదేశము పొందెను. తలవని తలంపుగ దైవయోగంబున నిట్లు రాఘవగంధర్వులకు మైత్రిగలిగెను. గంధర్వుడు మనోహరమైన కుబేరుని యుద్యానవనమున కరిగెను. రాఘవుఁడు విదర్భపురమునకుఁ జనియెను. అజుఁడు వచ్చినవార్త విని విదర్భరాజుతని నెదుర్కొని సకారవముగఁ దోడితెచ్చెను. భోజుఁడు రాఘవునకు సకలోపచారములు చేసి తనయింట విడియించెను. ఆయుపచారములు చూచి రాఘవుఁడే గృహయజమానుఁడుగను భోజుఁడే యతిధిగను దోచుచున్నాఁడని విదర్భజనులు తలంచిరి. మంగళాలంకారములు చేసిన యాబసలో నజుఁడు ప్రవేశించి యింకుమతిమీఁద తనచిత్తము నిలుచుటం జేసి చాలసేపటివఱకు నిద్రారాక యెట్టుకేలకు నిదురించి తెల్లవాఱుజామున సమానవయస్కులైన వందియాగధ వైతాళికుల స్తుతులవలనను మేలుకొలుపుల వలనను మేలుకొంచి కాల్యకృత్యములం దీర్చికొనియెను.

అ జ మ హా రా జు

అజుఁడు స్వయంవరము జరుగుచోటికిఁ బోయి చూచునప్పు టికి రాజకుమారు లందఱు మిక్కిలి యున్నతములైన మంచెలపై నమర్పఁబడిన సింహాసనములమీఁదఁ గూర్చుండి విమానము లధిరో

హించిన దేవతలువలె శోభించుచుండిరి. రతీదేవి ప్రార్థనమువలన జూలిపడి సాకారుడగు మన్మథుని మరల సృజించెనో యన్నట్లు వెలయుచున్న రఘునందుచునిఁ జూచి రాజకుమారులు తప్పక యిందు మతీదేవి యీతనినెవరించునని యామెయెడ నాన వదలుకొనిరి. సింహపుబిల్లి మహాన్నతమైనపర్వతమెక్కినట్లు రఘుకుమారుఁడు భోజరాజు చూపిన మెట్లదారిని మంచెయెక్కి పఱచిన రత్నకంబళముల మీఁద నమర్పఁబడిన సింహాసన మధిరోహించి నెమలిపై నెక్కిన కుమారస్వామివలె శోభిల్లుచుండెను. అర్హములైన మహానములమీఁద గూర్చుండిన యారాజకుమారపుంగవుల నడుమ కల్పవృక్షములనడుమ శోభిల్లు పారిజాతమువలె రఘుసూనుఁడు భాసిల్లుచుండెను. మనవుటేనుఁగు కనఁబడఁగానె తుమ్మెదలు మకరందభరితములైన పుష్పములనువిడచి యాయేనుఁగుదేన బరుగెత్తునట్లు పౌరజనులదృష్టులు రఘుకుమారుఁడు రాఁగానే తక్కినరాజకుమారులమీఁద నుండి యతనిమీఁదికిఁ బ్రసరించెను. అనంతరము వంశవృత్తముల నెఱిగిన వందిమాగధులు సూర్యచంద్రవంశపురాజులను కై వారము జేసిరి. తనసౌరభము నలుదెసల వ్యాపించునట్లు కృష్ణాగరు వెలిగింపఁబడెను. ఆకళ్యాణసమయమున బహుతూర్యారావములు చెలఁగెను. శంఖధ్వని మిన్నుముట్టెను. ఆధ్వని విని నగరోపకంఠమున నున్న యుద్యానవనములోని నెమిళ్ళు నభమున నులుములులుచున్నవని భ్రమఁజెంది సృత్యము చేయసాగెను. ఇందుమతీదేవి పెండ్లికూఁతురై నకలాలంకారశోభగల పరివారము చుట్టుఁ గొలువ నొకపల్లకియెక్కి మంచెలమీఁద రాజకుమారుల వీరములనడుమ నున్నమార్గమునఁ బోవఁజొచ్చెను. అప్పుడురాజకుమారు లందఱియొక్కకన్నులాలమెపై బడెను. వారిశరీరములుమాత్రము గద్దియలపై నుండెను. కాని మనస్సు లాలమెయందు లగ్నములై పోయెను. ఆయిందుమతిని జూడఁగానే

రాజకుమారులమనంబులలో నెన్నో కోర్కెలుదయించెను. వసంత
 లక్ష్మీ సమాగమము నుగంజిగురుటాకులుదెలియఁ జేసినటులనానావిధశృం
 గారచేష్టలు వారికోరికలను సూచించెను. ఒకరాజకుమారుఁడుకాఁడ
 రెండు చేతులం బట్టికొని తామరపువ్వును దిగ్విషయంచెను. అత్యంత
 జలించిన తేకులు తటతట తుమ్మెదలం గొట్టెను. పుష్పాడి పరివేష
 హాపముగ లోపల చేరెను. “ఓయిందుమతీ! నీవు నన్ను బెండ్లియా
 దినపక్షమున నే నీపువ్వును దిగ్విషయముల నీవు నన్ను నీయిచ్చవచ్చిన
 టుల త్రిప్పవచ్చు”నని యామెను గూఢముగఁ బ్రార్థించుటకై యతఁ
 డాపువ్వును దిగ్విషయము. మఱియొక రాజనందనుఁడు తనకుఁదిభుజకీర్తికి
 దగుల్కొన్న హారమును మెడ వంకరగఁదిగ్విషయము చిక్కువనలించిమరల
 వక్షస్థలమునఁ జేర్చుకొనియెను. ఈవిధముగ నిన్ను నేను వక్షస్థల
 మునఁ జేర్చికొందునని యతఁడిందుమతికిఁ దెలియఁజేయుటకై యా
 చేష్టఁ జేసెను. మఱియొక నృపకుమారుఁడు క్రిందికిఁ జూచుచు తన
 కాలిగోళ్ళతో నడుగుననున్న బంగారుపీఠమును గీరుచుండెను. నీవు
 నాకడకు రమ్మని యిందుమతికి సంజ్ఞఁజేయుటకై యతఁడది చేసెను.
 మఱియొకరా జెడమచేయి గద్దియపై నానుకొని యాభుజాగ్ర
 మున్నత మగుటచే హారము మూఁడుపాయలు కాఁగాఁ దన పక్క
 నున్న మిత్రునితో మాటాడఁదొడఁగెను. నిన్ను నాయెడమభాగము
 నఁ జేర్చికొని యిట్లే సల్లాపముఁ జేయుదునని యిందుమతికిఁ దెలియ
 జేయుటకై యతఁడాచేష్ట చేసెను. వేటొకరాజు మిక్కిలి తెల్లగా
 నుండి విలాసవతులు శృవణభూషణముగ ధరింపఁదగిన మొగలితేకు
 ను దనగోళ్ళతోఁ జీరఁదొడఁగెను. నీశరీరముమీఁదనిట్లే సఖిత్వము
 జేయుదు నని వైదర్భికి విన్నవించుట కతఁడట్లుగావించెను. ఇంకొక
 నృపసూనుఁడు ధ్వజ రేఖలు గలిగి నూలుతేకుల తామరపువ్వువలె
 శోభిల్లుచున్న తనహస్తముతో రత్నఖచితములైన యంగరముల

కాంతులచేత వ్యాప్తము లైనపాచికల నెత్తి యెగవైచెను. ఇందు మతితో నిటుల నిరంతరక్రీడలు చేసెదనని యాతనియభిప్రాయము. ఇంకొక్కనృపాలకుమారుడు మస్తకమునఁ దనకిరీటము సరిగానుండి నను నది జాటిపోయినట్లు తానది సర్ది యధాస్థానమున నుంచినట్లు నటించెను. ఇందువలన నతఁడెందుమతిని రత్నమకుటమువలెఁ దల మీఁద నిడికొనియెదనని సూచించెను.

అనంతరము సకలరాజులవంశానుచరితము నెఱిగినదియు మంచివక్తయునగు సునంద యిందుమతి కెల్లరాజులం జూపఁదలంచి ముందుగా మగధరాజునొద్దకుఁ దోడ్కొనిపోయి యిట్లనియె. “ఇందుమతీ! ఇతఁడు శరణాగతులకు శరణ్యుఁడు. అపారసత్వరము గల వాఁడు. మగధరాజ్యపట్టాభిషిక్తుఁడు. ప్రకృతిజనరంజనముచేత నిరుపమానకీర్తి సంపాదించినవాఁడు. ఈతనిపేరు పరంతపుఁడు శత్రువులను మిక్కిలి తపింపఁజేయుటచేత సీతనియందీపేరు సార్థకమైనది. ఈభూమిలో వేనవేలు రాజులు కరు. అయినను భూమి యితనివలననే రాజన్వతి యైనదని పెద్దలనేకులు చెప్పుచున్నారు. ఆకాశము నందు లెక్కకు మిక్కిలి యైనచుక్క లెన్నో యుండినను రాత్రి చంద్రునినలెనే జ్యోతిష్మతియగుచున్నదిగదా! ఈరాజు సర్వదాయజ్ఞములుచేయుచు హవిర్భాగము లిచ్చుట కిందుని బిలుచుచుండుట చేత శచీదేవి భర్త దేశాంతరమున కరగినందునఁ దలకు నూనెరాచి కొని దువ్వకొనక మందారపుష్పములు ముడుచుకొనక పాలినచెక్కి శృమీద వ్రేలాడుముంగురులుగలదై పతిప్రతాధర్మము నడపుచు విరహదుఃఖ మచభవించుచుండును. ఈరాజును సీవు వరించి వివాహమాడుదువేని పురప్రవేశమహోత్సవసమయమున పాటలీపురమందలి మేడలమీఁది గవాక్షములలోనుండి యాపుగాంగనలు నిన్నుఁ జూచి యానందింపఁగలరు.” అని సునంద పలుకుటయుఁ దనచేతి

లోని యిప్పపూనండ యించుకజాతి నిందుమతి పరంతపమహారాజు నకు మాటలేని వట్టిరమస్కారముఁ జేసి యచ్చోటు విడిచెను. దావారికయైన నునంద యిందుమతీదేవి కాతనిమీఁద ననురాగము లేదని తెలిసికొని వాయుప్రేరితమైన మానససరోవర తరంగమాలిక రాజహంసమును మఱియొకతరంగమునకుఁ జేర్చునట్లు రాజకన్యను మఱియొకరాజుకడఁకుఁ గొంపోయి యిట్లనియెను.

“ఇతఁ డంగరాజు. ఇతనియౌవనము లావణ్యముఁ జూచి సురాంగనలునయిత మితనిసహవాసముఁ గోరుచుందురు. గజశాస్త్రమును రచించినగ్రంథకర్తలే యితని యేమఁగులకుఁ బరిపాలకులై యున్నారు. ఇతఁడు భూమిమీఁదనుండియు నింద్రభోగము ననుభవించుచున్నాఁడు. ఈవరాకృతిమశాలి శత్రురాజుల నోడించి తెగటార్చుగా వారియంగనలు శోకించుచు విడిచినగొప్ప బాష్పబిందువులు సాలిండ్లపైఁ బడి దారమున గుచ్చబడనిముత్యములట్లు శోభించుచుండును. ఒకరిపొడ యొకరికిఁ గిట్టనియత్త కోడండ్రగు లక్ష్మీనరస్వతులీరాజు బరస్పరవిరోధము లేక యాశ్రయించియున్నారు. లావణ్యముచేత లక్ష్మీని, సత్యవాక్కులచేత సరస్వతిని బోలిననీవు వారికిరువురకుఁ జెలికత్తైవై మూడవదానవై యీరాజు నాశ్రయింపుము.” అదివిని యిందుమతి తనచూడ్కి యంగరాజునుండి మరల్చి ముందుకు సాగుమని నునందకు నన్న చేసెను. అంగరాజు రసికుఁడై యిందుమతి గుణగ్రహణశీలయై. అయినను నుచును భిన్నము కదా.

అనంతరము నునంద రాజకన్యకకు శత్రుమనస్సహప్రతాపుఁడు సుంగరాంగుఁడు నగుమఱియొకరాజును నుదయించుచున్న చంద్రునిం బోలినవానిఁజూపెను. “ఓకళ్యాణీ! ఉదగ్రబాహుఁడు, విశాలవక్షుఁడు సింహమధ్యముఁడు నగునీరా జవంతీశ్వరుఁడు. విశ్వకర్మ సాంబట్టిన సూర్యబింబమువలె నీతఁడు ప్రకాశించు చున్నాఁడు. శక్తిత్రయనంప

న్నుడైన యీరాజు జైత్రయాత్రకు వెడలునపుడు వాని గుట్టపు
 డక్కలవలన రేగినధూళియె శత్రురాజుల కిరీటమాణిక్యములకాంతి
 నణచి నైచుచుండును. ఈయవంతినాథుడు మహాకాళేశ్వరస్వామికి
 నిలయమైన యుజ్జయినిలో నుండుటచే గృష్ణపక్షరాత్రులయందు
 గూడఁ జీఁకటి యేమో యెఱుంగక యామహాకాళేశ్వరునిశిరస్సు
 మీఁద నుండు చంద్రరేఖ వెదజల్లు వెన్నెలలోఁ బ్రియకాంతాన
 హితుడై క్షీణించుచుండును." పద్మములకు వికాసమును గలిగించు
 చు బురదలను శోషింపఁజేయుచు వెలయు సూర్యునిమీఁదఁ గలువ
 పూవుల కనిష్టమైనట్లే మిత్రరంజకుడు శత్రుభంజకుడు నగు నా
 యవంతి నాధునిపై యిందుమతి వలపు నిలుపదయ్యె.

పిమ్మట సునంద యనూపరాజునెదుట నిందుమతిని నిలిపి
 యిట్లనియె. "పూర్వము కార్తవీర్యుఁ డను రాజుర్ని యుండెను.
 అతఁడు వేయిబాహువులతో యుద్ధముచేసెను. అష్టాదశదీర్ఘముల
 యందును యాగములు చేసి యూపస్తంభముల నిలిపెను. అన్యలెవ్వ
 రియందు సార్థకము కానిరాజుశబ్ద మతనియందు సార్థకమయ్యెను.
 చెడ్డకార్యముచేయుట కతనిప్రజలలో నెవఁడైనఁ దలపెట్టె నావెంటనే
 కార్తవీర్యుడు ధనర్ధరుడై వానియెదుట సాక్షాత్కరించి మనస్సు
 లలో నయితము దురాలోచనలు తొలగించి లోకుల మంచిమార్గ
 మున నడపుచుండును. దేవేంద్రుని జయించిన రావణాసురునిసయిత
 మతఁడు రణమున గెలిచి పట్టికొని నల్లెత్రాడులలో నిరువదిచేతులు
 విఱిచికట్టి కారాగృహమునఁ బాటనైచెను. రావణుడు పదిముఖము
 లతో రోజుచు నతనియనుగ్రహము వచ్చువఱకు చెఱసాలలోనుండె
 ను ఆకార్తవీర్యునివంశమం దీరాజు జన్మించినాడు. ఈతనిపేరు ప్రతీ
 పుడు. ఈతఁడుశాస్త్రవృద్ధులనేవఁ జేయుచుండును. ఈతఁడు నిరంతర
 దానములఁ జేయుచుండినను లక్ష్మి యితనిని బాయక సిరముగనుండి

చంచలస్వభావ యనునప్రతిష్ఠ గొంతవఱకుఁ బోఁగొట్టుకొనియెను. ఈతనికి తుత్రియకాశరాత్రియగు నగ్ని దేవుఁడు సహాయుడై యీ తనిశత్రువుల దహించును. అందుచేత రాజులోకభయంకరమైన పరశురామునికఠారభార నితఁడు కలువఱకువలెఁ జూచును. ఈతని నీవు వివాహ మాడుదువేని రాజధానియైన మాహిష్మతీపురమునకు నితంబసీమయని చెప్పఁదగినకోటగోడకు మొలసూలువలెఁ జుట్టుచిరిగి వింతయందముఁ దెచ్చురేవానఁని నీవు కుతూహలముతో దర్శింపఁ గలవు. ఆకుతూహలము నీకుఁ గలదేని మహావిష్ణువువంటియీ రాజు తోడను లక్ష్మీ దేవివంటి నీవధిరోహింపఁ దగును. ఆ రాజు మిక్కిలి మనోహరుడైనను శరత్కాలసంపూర్ణ చంద్రుఁడు తామరపువ్వున కనిష్ఠుడైనట్లు రాజపుత్రికికుఁ బ్రేమాస్పదుఁడు కాకపోయెను. అనంతరము సునంద సకలలోకగీయనమాసకీర్తియునుభయకులప్రవీపకుఁడు సుపేణనామధేయుఁడు నగుశూర సేనరాజును జూపియట్లనియె.

“ఈ రాజునీపవంశస్థుఁడు. అనేక యాగములుచేసినవాడు. మహాను భావులగుమహర్షులయశ్రమములలోఁ బరస్పరవిరోధముగల గజసింహములుగోవ్యాఘ్రములు నైరమువిడిచి పొత్తుగలిగియున్నట్లు వీనియొద్ద లక్ష్మీసరస్వతులు జ్ఞానమానములు నాదార్యైశ్వర్యములు నిలిచియున్నవి. ఈరాజుకాంతి చందమామవలె మిత్రులకు చల్లనైయుండును. ఈతని ప్రతాపము శత్రువులకు దుస్సహమై వారిమేడలం బాడువఱచి వానిమీఁద గడ్డి మొలపించుచున్నది. ఈరాజు యమునానదిలోఁ గాంతానమేతుడై జలకీర్తి నేయునపుడు వానియంగ నలవత్తోజములమీఁద నలందినమంచిగంధముకరగి నీటంగలయ నీయ తెల్లబడి యమున గంగతోఁగలియకమునుపే ధావశ్యమును సంపాదించుకొనినదాయని భ్రమ కలిగించుచుండును. ఆతనివత్సమున విరాజిల్లుచు నల్లడలఁ గాంతిని వెదజల్లుచున్న యామణిని జూడు. కాళి

యాహిగరుత్మంతునకు జడిసి యమునలోఁ జాగొనఁదలచి యమునా పృథునైన యారాజుపూర్వస కీమణి యతఁడు కానుకగ సమర్పించి వానియనుజ్ఞ వడసి యాసదియందుఁదలచుకొనియె. కాస్తుభమాణిక్యము ధరించిన విష్ణువువలె విరాజిల్లుచున్న యారాజును లక్ష్మీవలె నీవు పరిగ్రహింపుము. ఓకళ్యాణీ! యీసుషేణుని పాణిగ్రహణము చేసి మెత్తనిచిగురుటాకులు పఱచినపుష్పశయ్యమీఁద నతనిఁ గూడి కుబేరుని చైత్రరథమునకుఁ దీసిపోవనిబృందావనమందు విహరించి మదనసౌఖ్య మనుభవించుము. మఱియు నర్హకాలమున వానబొట్లు పడఁగానె కమ్మతావుల నీను సిలాశిత్తుగల తాతిపలకలమీఁద గూర్చుండి గోవర్ధనపర్వతగుహలలో నృత్యములు నలుపు నెమళ్ళంజూడ గలవు. నముక్తిములోఁ బడఁదలచిన నది తోవలోనున్న కొండను దప్పింకొనిపోవునట్లు రాజపుత్రిక సుషేణుని గడచి యావలకుఁ బోయెను.

పిమ్మట సునంద శత్రువిజయుఁడగు హేమాంగదుఁడను కళింగరాజును జూచి యిందుమతితో నిట్లనియె. “ఈరాజు మహేంద్ర పర్వత సూక్ష్మధైర్యుఁడు. ఇతఁడు మహేంద్రశైలమునకు మహాసముక్తిమునకు నధిపతి. ఇతఁడు దండయాత్ర వెడలునపుడు ముందు నడచుగజబలముఁజూచి యదిమత్తగజసమూహమా మహేంద్రపర్వత మా యని సందేహము తోచు చుండును. సముద్రుఁ డీరాజుమేడ సమీపమున నె యుండి జాలగజ్జలలోనుండి చూడఁదగినతరంగములు కలవాఁడై తనతరంగధ్వనిచేత మంగళతూర్యరాసములను మదీం భూతము నేయుచుఁ దెల్లవాఱుజామునతన ఘోషములచేతనే మేలు కొలుపుచుండును. మరమరధ్వనులు నేయుచుండు తాటితోటలు గలసముద్రతీరములయందు ద్వీపాంతరములనుండి వాయుదేవుఁడు తెచ్చినలవంగాది సువాసనలుగల తెమ్మెరలననుభవించుచు నీవుభర్త

తో విహరింపఁగలవు.” పురుషప్రియత్నముచేత సంపాదించఁబడిన దయ్య సిరి గుణహీనునకుఁ దక్కక దూరము తొలఁగిపోవునట్లు ను నందఁఁజేరితె యయ్య నిందుమతి యారాజును వరింపక యవ్వలి కరిగెను.

అంతట నునంద నాగపురీశుఁ డగురాజుఁ జూపి చకోరాక్షి! యిటు చూడుమని హెచ్చరించి యిందుమతితో నిట్లనియె. “ఇతఁడు పాండ్యరాజు. కంఠమున వ్రేలుముత్యాలహారములుగలిగి మేనినిండ హరించందనముఁ బూసికొని యితఁడు లేతయెండచేత మెఱయుసాను పులు గలిగి కొండకాలువలఁజెల్లువలుగలిగి యొప్పుపర్వతమువలె భాసిల్లు చున్నాఁడు. వింధ్యపర్వతము నిర్బంధించినవాఁడు నముద్ర మాపో శనముగఁ బట్టి మరల విడిచినవాఁడు నశుమహానుభావుఁ డగస్త్యుఁ డీరాజశ్వమేధము జేసి యవబృథస్నానముఁ గామించినతరువాత నీయజ్ఞము నిర్విఘ్నముగా సాగినచో? నీవు సుఖముగ నవబృథస్నానముఁ జేసితివా యనియడిగెను. పూర్వము రావణాసురుఁడు దేవేంద్రుని మీఁదికి దండువెడలినప్పుడు తాను స్వర్గమున నున్నకాలమున నీ పాండ్యరాజు తనరాజ్యములోనున్న జనస్థానము నాక్రమించునని శంకించి యాతనితో సంగిచేసికొనియెను. నీవు యధావిధిగా నీపాండ్యరాజును బరిణయం బగుదువేని నముద్ర మొడ్డాణముగాఁ గల దక్షిణదిక్కునకు నవత్తివై సుఖింతువు. తాంబూలబ్రత లల్లుకొన్న పోకచెట్లు గలిగి యేరికిలేగలల్లుకొనినమంచిగంధపు చెట్లుగలిగి పలు పులుగ బఱచినతమూపవ్రతములు గలిగి శోభిల్లుమలయపర్వతస్థలము లమీఁద కీవు కీర్తింప ననుగ్రహింపుము. ఈరాజు నల్లకలువలవలె చామనచాయ మేనివాఁడు. నీవు గోరజమువలె బచ్చనచాయగల దానవు. మీయిరువురనమాగమము మేఘములతో మెఱపుదీగ కలిసినట్లుండును.” దావారిక చేసినయాయుపదేశము సూర్యదర్శనము

లేమి ముకుళించుకొని యన్నతమ్మిపూవులకుఁ జంద్రకిరణము పనికి రానట్లందుమతికి నచ్చలేదు. ఇందుమతీకటాక్షము ప్రసరింపనిరాజుల మొగము లన్నియు వాడిపోయెను.

అనంతర మిందుమతి సునందానహితయై యజుఁ డున్నచో టికిఁ బోయెను. అజుఁడు తన్నామె వరించునో లేదోయని సంశయించుచుండఁగా నతనికిఁ గుడిభుజమదిలెను. ఆయిందుమతి యతనింజూచినపిదప మఱియొక రాజకుమారుని సందర్శించుతలంపు మానికొనెను. విఱుగఁబూసిన క్రొమ్మావిగున్ననువిడిచి తుమ్మెదయన్యస్థానమున కరుగునా? రఘునందనునియందు డెందము నిల్పినయాశారదా పూర్ణిమా చంద్రవదనను జూచి వాక్యసందర్భములు చక్కఁగా నెఱిగిన సునంద యిట్లనియె. “తొల్లి కకుత్స్థుఁ డనురా జొకఁడు సుప్రసిద్ధుఁడు భాను వంశమునఁ గలఁడు. అతఁ డధికప్రఖ్యాతుఁ డగుటచే నతనితరువాత నుత్తరకోసలమేలిన రాజులందఱు కాకుత్స్థుఁ లనుపేరువహించిరి. దేవతలు రాక్షసబాధపడలేక సాహాయ్యముఁ జేయుమనికకుత్స్థుని వేడిరి. ఇంద్రుఁ డాబోతుచూపము ధరించెను. అయ్యాబోతునెక్కి కాకుత్స్థుఁ డు వృషభతురంగుఁడగు శివునివలె రాక్షసులతోఁ బోరి జయించెను. అనంతర మాకకుత్స్థుఁడు దేవేంద్రునిభుజముతోఁ దనభుజ మొఱయు నట్లుగలిసి దేవసింహాసన మధిష్టించెను. ఆకకుత్స్థునివంశమందు కీర్తి మంతుఁడు మహాతేజశ్శాలియునగు దిలీపుఁడు జనించెను. అతఁడు తొంబదితొమ్మిదియాగములుచేసి కృతకృత్యుడై నూటవజన్నము కూడ పారంభించి యింద్రప్రీత్యర్థము మానికొనెను. ఆదివీషమహా రాజుకాలమున నతఁడు పరిపాలించుదేశమున నొంగతనమేలేదు. త్రాగి కైపుచేత నిద్రించుచున్న స్త్రీలమేనులమీఁదినన్న నలువలనైన గాలినయితము కడలింపలేకపోయెనని చెప్పుచుండ నింక చోరులకేమి శక్యము? ఆతనిపుత్రిఁడైన రఘుమహారాజుప్పుడు ధరణి నేలుచున్నాఁ

డు. అతఁడు దిగ్విజయముచేసి నాల్గుదెసలనుండి తెచ్చిన ధనరాసులతో విశ్వవిద్యాగమును జేసి ధనమెల్ల దానముచేసి మట్టిముంతలతో మిగిలెను. ఆరఘుమహారాజుకీర్తి నింతింతయని కొలచుటకు వీలులేదు. అదికొండలెక్కినను. సముద్రములు దాటెను. పాతాళమునఁ బర్యాప్తమయ్యెను. నిర్జరలోకమున నివసించెను. బ్రహ్మాండ మాకృమించెను. మహేంద్రునికు జయంతుఁ డుదయించినచందమున రఘుమహారాజున కీయజుఁ డుద్భవించెను. ఈతఁడు బాబుడైనను జనకునితో సమానముగ భూభారము వహించుచున్నాఁడు. కులముచేతను వయసుచేతను లానణ్యముచేతను విసయాదినమస్తగుణములచేతను నీకితఁడనుచూపనరుఁడు. ఇతనిని నీవు వరింతువేని మణిబంగారమును జేరినట్లుండును.”

అని సునంద పలుకఁగానే యిందుమతి సిగ్గువిడిచి రఘునందనుని నేత్రోత్సవముగఁ జూచెను. ఆచూడ్కి పుష్పమాలికవలె నతనిపైఁబడెను. నవోఢ యగుటచే నామె యజునిమీఁదఁ దనకుఁగలిగిన యనురాగము చెప్పలేకపోయెను. కాని మేనిపులకాంకురములె మనసులోనున్న మక్కువనువ్యక్తము చేసెను. ఇట్లు సువ్యక్తమైన యనురాగమునుజూచి సునంద చిటునవ్వుతో నిందుమతిను ద్వేషించి వేటొకరాజకుమారునికడకుఁ బోవుకము రావమ్మాయని పరిహాసముచేసెను. ఇందుమతి యామెను కోరచూపులఁ జూచెను. అంతట నిందుమతి కుంకుమపూయుటచే నెఱ్ఱనైన పుష్పమాలికను దాదిచేత రఘునందనునిమెడలో వేయించెను. ఆరండ తనవిశాలవక్షమునఁ బడఁగానె యజుఁడు తన్నిందుమతి బాహువులతోఁ గొంగలించుకొనినట్లే యానందించెను. అట్లందుమతి వరించినతోడనే పురజనులు మహానందభరితులై వారి సమాగమము మెచ్చి యీమె చంద్రునిగలిసిన వెన్నెల, సముద్రునిగలిసిన కంఠంబున శాఖినిగిరి జ్వలముక్తులు మత్సరగిస్తు

లైన రాజులచేపులకుమాత్రము చేదుగానుండెను. ఒకచో వరునిపక్ష
 మువారండలు మహానందభరితులై యుండిరి. అసూయాపీడితులైన
 రాజులు వేటొకచో దుఃఖించుచుండిరి. ఇట్లుభయములతోఁగూడిన
 యాతావు పాత్రకాలమున వికసించుచున్న తామరపువ్వులతోడను
 ముకుళించుచున్న కలువపువ్వులతోడను నిండినకొలనువలె నుండెను.
 అనుచూపవరుని బడసి దేవసేనాపతియగు కుమారస్వామిని గూడియు
 న్న దేవసేనవలెనున్న యిందుచుతిని సోదరుడగు వివర్ధరాజుస్వయం
 వరవేదికనుండి పురంబునకుఁ దోడ్కొనిపోయెను. రాజకుమారులు
 తమచూపవేషములమీఁద రోతజెంది వివర్ధరాజునందనసై నాశవిడిచి
 వేకువను వెలవెలబాటుచుక్కలట్లు తమతమశిబిరములు చేరిరి. అచ్చో
 ట శచీదేవి ప్రత్యక్షమై యుండుటచేత రాజులు రఘుకుమారునియెడ
 మత్సరము దాల్చియు నేమియుఁ జేయఁజాలక యూరకుండిరి. ఆరం
 పతులు దేవేంద్రచాపములవలెనున్న తోరణములు జూచుచు ధ్వజ
 ముల నీడనునిలిచి మార్గాయాన మడంచుకొనుచు రాజమార్గంబునఁ
 బోయి పురముచుజేరిరి. వారిని మేడలకిటికిలలోనుండి చూచుకుతూ
 హలమున నగరసుందరులు తమపనిపాటలు మానిరి. ఒకయంగన దం
 పతులఁజూచు వేడ్కనుతొట్టుపడుచుజాలగట్టలవంకనడువనామెకొప్పు
 విడిపోయెను. పువ్వులు దారిపొడుగున జాతీపడెను. తలవెండుకలు
 చేతఁబట్టుకొని నడిచెనేకాని గవాక్షముఁ జేరువఱకు నామెముడివేయ
 లేదు. ఒకర్త పారాణి నగమునగము పెట్టుకొనుచు నింతలో దంప
 తులు వచ్చినవార్తవిని యది సమాప్తము కాకమునుపె త్వరితగతిని
 గవాక్షమువంకఁబోవ నడిచినమేరయంతయు నేల బ్రతుకరంగంటెను.
 ఒకర్త కాటుక కుడికంటికిఁబెట్టుకొని యెడమకంటికిఁ బెట్టుకొనకయె
 పుడకచేతఁబట్టుకొని గవాక్షముకడకుపోయెను. మఱియొకర్త తొట్టు
 పాటున వాతాయనమువంకఁ బోవుచుండఁ బోకముడి వీడెను. చీరఁ

గట్టుకొనుట కవకాశములేక యానుండరి హస్తాంగులీరత్నప్రభ నాభీ
స్థానమున గప్పునటుల పోకముడి చేతఁబట్టుకొని జాలకఱ్ఱలకడకుఁ
బోయెను. ఒకయంగన మొలనూలు సగమునుచ్చి మిక్కిలిసంభ్రమ
మునలేచి దంపతీదర్శనముఁజేయ గవాక్షముకడకుఁబోవుచుండ మణు
లన్నియు దారిపొడుగున రాలెను. మణులుగ్రుచ్చుటకై కాలిబొటన
ప్రోలికి పెనినైచిన దారముమాత్రమే నిలిచెను. మధుగంధముతో
నొప్పుచున్న యామంగనల ముగములు కన్నులనియెడు తుమ్మెదల
తోఁగూడిన తామరపువ్వులవలె నున్నందున గవాక్షములకుఁ బెక్కి
తోరణముగట్టిన యందముకలిగెను. చూడుకొలచేతను రాఘవునిసోయ
గము జుట్టుకొనుచున్న యామంగనల మనంబులు మఱియొకనాటాపా
రమందుఁ బ్రవేశింపలేకపోయెను. ఎల్లయింద్రియములశక్తులు నయన
ములయందె నిలిచినటుల కనిపెడెను. ఆదంపతులంజూచి పౌరాంగన
లిట్లనుకొనిరి. తన్నెందఱో వలచియుండినను నారినందఱ విడనాడి
లక్ష్మీదేవి నారాయణుని వరించిన చందమున నీమె యీకుమారుని
వలించె. ఇట్లత్యంతశోభనుమించు నీదంపతులను గూర్చుండినయెడల
వీరికట్టి సౌందర్యముపెట్టుటకు విధియొక్క కృషియంతయు వ్యర్థ
మగును. ఈతఁడు మన్మథుఁడు. ఇందుమతి రతీదేవి. జన్మాంతరనం
బంధ ముండుటచేతనే తన్నెందఱుగోరుచున్న నీమె యీతనివరించె.
అని పౌరాంగనలు శ్రీవణానందముగఁ బల్కుచుండ వినుచు
దంపతులు సంతోషితస్వాంతులై ముగళాలంకృతమగు సంతఃపురము
జేరిరి. అజుఁడు మదపుటేనుఁగు డిగ్గి కామరూపదేశపురాజు చేయి
బట్టుకొని, స్త్రీలమనంబులు జొచ్చినట్లై వినర్భరాజు చూపినమందిర
మును జొచ్చెను. చొచ్చి యర్హాసనంబునఁగూర్చుండి మణినమేతమైన
యర్ఘ్యమును మధుపర్కమును భోజనివలన స్వీకరించి తెల్లనిమధు
పర్కములు దాల్చిన యామునందనుని సంతఃపురమందలి యంగనలు

పెండ్లికూఁతురుకడకుఁ దోడ్కొని వచ్చిరి. ఆతఁడీతెచ్చట నుఱుము
తోనున్న సముద్రునిఁ జంద్రకిరణములు తీరమునకుఁ జేర్చినటులుండె
ను. భోజరాజపురోహితుఁ డాజ్యము మొదలగు హన్యములు వ్రేల్చి
యగ్ని దేవుని సంతుష్టునిజేసి యాయగ్ని సాక్షిగ వధూవరులను గూ
ర్చెను. అశోకలతాపల్లనమునందుఁ దనపల్లవముఁ జేర్చి చూతవృక్షము
భాసిల్లునటుల రాఘవుఁ డామెహస్తముఁ దనహస్తమునఁ బట్టుకొని
పాణిగ్రహణవేశ మునుపటికంటె ప్రకాశించెను. అప్పుడు వరునిముం
జెయ్యి పులకరించెను. వధువుయొక్క వ్రేళ్ళనడుమ చెమ్మటలు పొడ
మెను. వారిరువురకు నొండొరులమీఁద ప్రేమ సమానమయ్యెను.
వారినేత్రము లొండొరులఁ జూచువేడ్కతో నొప్పి నాలుచూపుల
వెదజల్లుచుఁ జూడ్కులుకలిసిపప్పుడు గిరుక్కున మరలుచు సిగ్గుననేల
వంక వాలెను. దీప్తిమంతుఁడైన యగ్నికి దంపతులు ప్రదక్షిణము
తిరిగి మేరుగిరిచుట్టు దిరుగుపగలు రేయివలె భాసిల్లిరి. పెండ్లికూఁతురు
మిక్కిలి సిగ్గున నగ్నిహోత్రమున లాజహోమముఁ జేసెను. జమ్మి
చిగుళ్ళు పేలాలు మొదలగు హవిస్సులను గ్రహించి యగ్నిప్రజ్వరిల్లె
ను. ఆధూమము పెండ్లికూఁతురు చెవిలోఁదాల్చిన నల్లగలువవలె
గానఁబడె. అనంతర మావధూవరులు బంగారుపీటలపైఁ గూరుచుండి
చుట్టములు పెద్దముత్తయిదువులు మొదలగువారు చల్లిన తడియక్ష
తలు శిరమున ధరించిరి. విదర్భరాజు చెల్లెలి కీవిధముగ వివాహముఁ
జేసి తక్కిన రాజులకును సముచితసత్కారంబులు చేయుమని యధికా
రులం బంచెను. అడుగున మొనళ్ళు పైన తేటనీరుగల మడుగులువలె
రాజులు కోపమంతయు దిగమ్రొంగి కపటన్నహమునుజూపి కట్నాల
పేరుపెట్టి భోజుఁ డిచ్చినకానికలు మరల వానికిచ్చి యతనిసెలవుగై
కొని పోయిరి. పోయి తమలోఁ దారేర్పఱచుకొన్న కట్టప్రకారము
భోగ్యవస్తువై న యిందుమతినిఁ గొనిపోవుచున్న యజునిమార్గమున

సైన్యసమేతముగఁ దాకఁదలఁచిరి. అంతట విదర్భరాజు చెల్లెలికిమఱఁ
దికిఁ దగినయరణములుఁ గానికలునిచ్చి స్వగృహమునకుఁ బోవుటకు
రాఘవునకు సెలవిచ్చి యతనివెంట దానును బయలువెడలెను. వెడలి
నైదర్భఁడు మూఁడురాత్రులవఱకు నజనితోఁ గలిసియుండి పర్వాం
తమందు చంద్రుఁడు సూర్యునివిడుచునట్లు రాఘవుని విడిచి స్వపుర
మునకుఁ జనియెను. కోసలేంద్రుఁడైన రఘువు తొల్లిదిగ్విజయముచేసి
నప్పుడు తమ ధనంబులనెల్ల గొల్లపట్టుటచే రాజు లతనిపై దీర్ఘక్రోధ
ము దాల్చియుండిరి. ఉపరాభవమునకుఁదోడుగ నిస్స డతనికొడుకు
స్త్రీరత్నము నపహరించుకొని పోవుచుండఁగా రాజులు కన్నులారఁ
జూచి యూరకుండుట యరిదికదా! అందుచేత విదర్భరాజు పుత్రికను
దొడ్కొనిపోవుచున్న కోసలరాజపుత్రుని నానారాజకుమారులుమా
ర్గమధ్యమున బలివైభవము హరించిన వామనపాదమును మహేంద్ర
శత్రువులగురాక్షసులు దాకినట్లు చుట్టుముట్టి తాకిరి. తనకునుతండ్రి
కిని విశ్వాసపాత్రుఁడైన యాత్మఁడైన మంత్రిని భోజరాజ తనయా
నంరక్షణార్థము కొంతసేనతో నిలిపి గంగానదిని శోణానది తాకునట్లు
రాఘవుఁడు మిగిలినసైన్యముతో శత్రుసైన్యమును దలఁపఁడెను. పదా
తిని పదాతి, గుఱ్ఱపురౌతుని గుఱ్ఱపురౌతు, రథికుని రథికుఁడు, గజ
యోధుని గజయోధుఁడు దాకి సమానముగ ధ్వంధ్వయుద్ధముఁజేసిరి.
అప్పుడు రణదుందుభిద్వానముల నొకరిమాట యొకరికి వినఁబడకపో
వుటచేత యోధులు తమవంశకీర్తనలను మాని యాత్మగౌరవములను
బాణాక్షరములచేతనే చాటుకొనఁజొచ్చిరి. గుఱ్ఱముల డెక్కలవలన
రేగినధూళి రథచక్రభ్రమణముచేత మఱింత వృద్ధిఁజెంది యెనుఁగుల
చెవులగాలిచే బెచ్చుపెరిగి సూర్యమండలము గనఁబడకుండఁజేయునట్టి
తెరయయ్యెను. ఆనందశిశ్యమున సైనికులు రథచక్రస్వనలచేత
ను మదపుటెనుఁగులమెడలలోని గంటలచప్పుడుచేతను తమతమ నా

యకుల నామములచేతను తమవా రెవ్వరొ పగవా రెవ్వరో తెలిసి
 కొనుటకు వీలులేని యాధూళిలో స్వజనపరజనంబులఁ గనుఁగొను
 చుండిరి. ధూళిపటములవలన వ్యాపించిన పెంజ్జఁకటులలోఁగజాశ్వభట
 సమూహముల శరీరములఁ దగిలినగాయములలోనుండి స్రవించునెత్తు
 రు భానుమండలమై వెలుతురు నిచ్చెను. లేచినదుమ్మురు రక్తప్రవా
 హ మణచివైవ గాలిపాటున మరల దానిపైఁబడిన క్రొత్తదుమ్ము
 మండి చల్లారిన నిప్పుమీఁది పొగవలె కనఁబడెను. శత్రువునిచేత
 దెబ్బతిని రథికుఁడు యూర్కిల్ల సారథి రథముదూరముగఁ గొనిపోవు
 టంజేసి రథికుఁడు తెలివితగిలినతరువాత రథముదూరముగఁ దోలినం
 దుకు వానిని జీవాట్లుపెట్టుకొని పెక్కెములు గురుతుపట్టుకొనిమున్న
 కొట్టినవానిమీఁదికి రథమునుదోలించి వానిని సంహరించెను. చాప
 ములుధరించిన యోధులు తీవ్రశరములను విడువ వాటిని శత్రువుల
 బాణములు మార్గమధ్యమున ఖండించుచుండును. అట్లు ఖండింపఁబడి
 నను నినుపములుకుగల బాణభాగము నేలఁబడక టివ్వననేగి లత్యము
 నకుఁ దగులుచుండెను. మొదట తనచేత దెబ్బతిని చాతు గుట్టపుమెడ
 మీఁదఁబడి మరలఁ దన్నుఁగొట్టలేనియవస్థలో నున్నపుడు త్కత్తియ
 యోధుఁడు వానిజోలికిఁబోక విడుచుచుండెను. కూలినజోదులతలలు
 పండ్లుగ బొమిడికంబులు పానపాత్రములుగ రక్తప్రవాహము మద్య
 ముగ యుద్ధభూమి మృత్యుదేవతయొక్క పానభూమిగనుండెను. రణ
 రంగము పీనుఁగుపెటలగుటచేత నక్కలు పులుఁగులు మొదలగునవి
 శవములం బీకికొని తినుచుండెను. ఒకశవభుజమును బతులు చీల్చు
 చుండఁగాఁ జూచి యొకనక్క యాభుజమునుబట్టుకొని భుజకీర్తి మొన
 చేత తనతాల్పులు తెగి గాయపడ నొచ్చి మాంసముమీఁద నెంతో
 యానక్తియున్నను నొప్పిచేత దానిని విడిచిపెట్టెను. ఒకయోధుఁడు
 శరము దెగిచచ్చిన వెంటనే ఏమానారూఢుడై దేవకాంతతోఁగూడ

వీరస్వర్గమునకుఁ బోవుచు నప్పుడప్పుడే శిరమునుండి వేలుచేయఁబడిన
తన మొండెము నృత్యముచేయుచుండుటఁ జూచెను. ఇద్దఱు రథికులు
తమసారఘులు నేలఁగూల తామేరథికులు సారఘులుఁగూడనై యర
దఁబులు నడుపుచు యుద్ధములుచేయుచు తమగుఱ్ఱములు కూలినతరు
వాత నేలకుఱికి ద్వంద్వయుద్ధముఁజేసిరి. ఇద్దఱుయోధు లన్యోన్యప్ర
హారములచేతనేక కాలమందునిహతులై తత్క్షణమే యమరత్వముఁ
జెంది యప్పరఃకాంతనిమిత్తము మరలఁ బోరాటము సేయఁదొడఁగిరి.
వెనుక గాలివీచినప్పుడు వెనుకప్రక్కను ముందు గాలివీచినప్పుడు ముం
దుప్రక్కను నముక్కతరంగములు వృద్ధిఁజెంది గాలిలేకప్పుడు త్షయ
ముఁ జెందునట్లు రెండువ్యూహములలోను జయోపజయములు నమ
విభక్తములై యుండెను. అజునిసైన్యము పరాజయము నొందఁగ
నతఁడె స్వయముగ నుదగ్గిమూర్తియై పరసైన్యంబును దాఁకెను. పొగ
గాలిచేత దూరముగఁబోయినప్పుడు మంటయే గడ్డిపైఁ బ్రసరించి
దహించునుగదా! ప్రళయ కాలమందలిమహానముద్రజలమును పరాహ
మూర్తి యొక్కఁడే చూపినట్లు రాఘవుడు తానేరథియై విలుకాఁడై
కవచియై తూణియై పరసైన్యమంతను నిలిపెను. అమ్మలపొదిమీఁద
నజుఁడు కుడిచేయిబెట్టి యమ్ముదీయుట దానిని వింటఁ దొడుగుట పగ
తురపై విడుచుటఁ జెలిసికొనలేక శత్రువు లాకర్ణాంతముగ లాగిన
రాఘవుని ధనుస్సునుండియే బాణములుపుట్టి వెడలుచున్నవా యని
శంకించిరి. బిట్టలుకచేఁబడిన కన్భౌమలముడులును నౌడు గఱచుటచే
గాయపడిన యధరములునుగల శత్రుశిరములను రాఘవుడు నేలఁ
బఱచెను.

అప్పు డజునిధాటి కోర్వలేక గజబలంబులతోడను కవచభేదిని
మొదలగు సాధనంబులతోడను సకలప్రియత్నములతోడను రాజు
లందఱు నొక్కపైటున నజునిపై కుఱికిరి. శత్రువులబాణములు రాఘ

వునిరథమును సంపూర్ణముగఁ గప్పినై చుటచేత నతని తెక్కముచు బట్టియే యజుని రథమని తెలిసికొనవలసివచ్చెను. మంచుచేతసూర్య మండలము గప్పుబడినప్పుడు తేజమునుబట్టి సూర్యుడక్కడనున్నాడని తెలిసికొనవచ్చునుగదా! మారసమాకారుఁ డగు నయ్యజుఁడు తనకు ప్రియంవదుఁ డగు గంధర్వుఁ డిచ్చిన సమ్మోహనాస్త్రము నప్పుడు శత్రుసైన్యముపైఁ బ్రయోగించెను. ప్రయోగించినతోడనే సైనికులందఱు మూర్ఛితులైరి. చేతులు నారిత్రాడును లాగఁజాలక పోయెను. తలమీఁది బొమిడికములు భుజములపై జాఱివడెను. అప్పు డజుఁడు విజృంభించి శంఖము పూరించి భుజబలార్జితమైన తనయశస్సును ద్రాగుచున్న లోకై కవీరుఁడ ట్లాప్పెను. అంతకుమున్ను బరాజయమునొందిన యజునిసైనికులు శంఖధ్వని విని తమప్రభువు గలివి నాడని ధైర్యముదెచ్చుకొని వెండియు నతనిచుట్టుంజేరి తామరపువ్వులనెల్ల ముకుళింపఁజేసిన చంద్రుఁ డటులు శత్రుయోధులనెల్ల మూర్ఛిల్ల జేసిన యజునిగన్గొని యానందించిరి. అప్పు డజుఁడు నెత్తురంటిన బాణంపుమొనలతో “నజుఁడు డయాభుఁడగుటచేత మీప్రాణముల నపహరింపక మీయశంబుమాత్రమే యపహరించె” నను నక్షరముల వారి తెక్కములమీఁద లిఖించెను. లిఖించి చాపంబు మూపున ధరించి నన్నదుటఁ జెమటబొట్లు వ్యాపించియుండ భయపడుచున్న ప్రియురాలిం గలిసికొని యిట్లనియె.

“ఓవైదర్భీ! నీవు నన్ను వరియించినందుకు మిక్కిలి యసూయఁ జెంది నాపైఁబడిన శత్రువులను మూర్ఛబొందించి వారిశత్రుములను శిశువులు నయితము హరియించునట్లు చేసి వారికి సెలవిచ్చి వచ్చితిని.” ఆపలుకులు విని మనంబు కలకదేఱి యాయందుమతి మాలిన్యము దొరంగించిన యద్దమువలె స్వచ్ఛమై యొప్పెను. ఆమె భతఁయొక్క జయమును లోన మెచ్చియు సిగ్గుచేత వెలికిఁ బొగడక సఖీజనంబుల మాటలను మెచ్చుదొడఁగెను.

ఈవిధమున శత్రురాజుల మూర్ధములపైఁ దన యెడమకాలు నిలిపి రఘునందనుఁడు భార్యను రథ మెక్కించుకొని సైన్యమును దోడ్కొని యశ్వములు రేపినధూళి యామెయలకల కలంకారములు పెట్ట నయోధ్యకుఁ బయనమై పోయెను. ఇందుమతియు జయలక్ష్మి నలె శోభిల్లెను. అజునివృత్తాంతమంతయు మున్నె యెఱింగిన రఘువు శ్లాఘ్యవధూసనూగమును జెడి జయలక్ష్మి నమేతుఁడై వచ్చి కొడుకును గారవించి రాజ్యభార మాతనిపై నిలిపి తానతపోవనమున కరుగఁ దలఁచెను. ఇహ్మ్యకుకులీను లయిన రాజులు కుమారుఁడు కులధుర్యుడు కాఁగానే గృహమందు నిల్వఁడు గదా!

వివాహకంకణము దాల్చియున్న యాయజునకు రఘువు రెండవయిందుమతి వలె నున్న వసుంధర నిచ్చి యేలుకొమ్మనియెను. ఎంతెంత దుష్కార్యములఁ జేసియైన రాజకుమారులు దేనిని తనయధీనముగఁ జేసికొనుటకు సకలప్రయత్నములఁ జేయుదురో యట్టి భూమి యయూచితముగఁ దనవశ మగుచున్నపు డజుఁడు దానిని భోగతృప్త్యచేతఁ గాక తండ్రియాజ్ఞచేత నేలుటకిచ్చగించెను. వసిష్ఠునిజేతి యుదకములచేత నజునితోఁ గూడ వసుంధర పట్టాభిషిక్తయై చిన్నచిన్న యూర్పులచేత తనకృతార్థతనుఁ దెలియఁజేయుచున్నదో యను నట్లు తత్కాలమున బయలుదేరిన యా సిరులచేత భాసిల్లెను. అజుఁడు భూమినేగాక తండ్రియొక్క సమస్త కళ్యాణలక్షణములనుదాల్చి యేలుచుండుటచే నితఁడు రెండవబాల్యము దాల్చి వచ్చినరఘుమహారాజే యని భావించుచు వచ్చిరి. పడుచుదనమునకు వినయమువన్నె వెట్టుటచేత రఘువు నిర్మలయశోవంతుఁడై పైతృక మగురాజ్యము పరిపాలించెను. అమ్మహావీరుఁడు వసుంధరను నూతనముగ దాల్చి యుండుటచే సాహసముఁజూపిన భీతిల్లనని యడిగి కొత్త పెండ్లికూతును బుజగించిన తెఱంగున నెంతో దయతో నేలఁజొచ్చెను. సమస్త

నదులు సముద్రునిచే నాదరమునే గాని తిరస్కారమును బడయనట్లు
 బ్రకృతిజనులలోఁ బ్రతిమనుష్యుఁడు తాను రాజునకావుడే యని
 తలఁచుకొని గౌరవమునే గాని తిరస్కారమును బడయఁడు. అతఁడు
 రాజ్యము దతిమార్దవము జూపక మిక్కిలి చండతఁ బ్రయోగింప
 క నడిమిమార్గము ననుసరించి వాయువు వృక్షములను బెల్లగింపక
 వంచునట్లు రాజులను నిహులనము జేయక వాచు నంగియుండు నట్లు
 చేసెను. తన కుమారుఁ డగు నజుఁడు రాజ్యమునందు సుప్రతిష్ఠితుఁ
 డగుటఁ జూచి రఘువు భూలోక విషయములయందుబుద్ధి నిలుపకపోవు
 టయె గాక జ్ఞాన సంపత్తి చేత వినాశధర్మములగు స్వర్గసంబంధవిష
 యములయందు గూడ బుద్ధి నిలుపలేదు. దిలీపవంశజులయిన రాజులు
 వాధకమునందుఁ రాజ్యము పుత్రులవశముఁజేసి విషయములగెల్చి
 నారచీరలుగట్టి తపోవనమునకరుగుట యాచారముగదా! రఘువు
 త పో వ న ము న కుఁ బో వ న మ క ట్ట న ం ద నుఁ డు వి పా ద
 గృహస్థమనస్కుడై యడుగులపైవ్రాలి యడవికిఁ బోవల ననిపార్థిం
 చెను. పుత్రునియం దధిక ప్రేమ గలవాఁ డగుటచే రఘువు పోవల
 నని తన్ను గన్నరొలుక పార్థించిన కొడుకుకోరికను దీర్చెను. కాని
 తామసాము విడిచిన కుబుసమును మరల దాల్చినట్లు రాజ్యమును
 మాత్రము గృహింపలేదు. ఇంద్రియంబుల జయించి చతుర్థాశ్రమ
 మైన సన్యాసమును స్వీకరించి యూరు వెలుపల నొక్కయెడ రఘువు
 వసియించెను. కుమారుఁ డనుభవింపఁ దగినకోడలు విధమున రాజ్య
 లక్ష్మీ రఘువునకు నకలోపచారములు చేసెను. పూర్వపురాజు వి
 శ్రాంతియం దుండుటచేతను క్రొత్త రాజభ్యున్నతుడై వెలయు
 చుండుటచేతను నాదిలీపకుల మస్తమించుచున్న చంద్రునితోడను
 బాలసూర్యునితోడను వెలయునాకాశము వలె భాసిల్లెను. యతివేష
 ముదాల్చినతండ్రిని రాజలాంఛనములు దాల్చిన కుమారుని గని ప్ర

జలు మోక్షముయొక్కయు లౌకిక మరణోదయముయొక్కయు సం
శములు భూమిమీఁద ననతరించె నని తలచిరి. దుర్జయునిగూర్చు
ను గెలుచుటకై యజుఁడు నీతికోవిదునిగు మంత్రునింహాని యాలో
చనలు చేయుచుండెను. రఘువు శాశ్వత మైన మోక్షపదము సంపా
దించుకొను జ్ఞానసంతు లగుయోధుని గూడెను. పశుమహాఁడగు
కుమారుఁడు ప్రకృతిజులగు న్యాయమిద్దుటకు ధర్మాసన మధిష్ఠిం
చెను. విషయములజయించిన తండ్రి యోగమార్గమునఁ బద్మాసన
మధిష్ఠించెను. వారిద్దఱిలో నొకఁడు రాష్ట్రమండలి సకలరాజులప్ర
భుచంద్రిశక్తుల నరసి నశశతచుకొను చుండ రెండవయతఁడు ప్రాణి
ధానమునఁ జేసి శరీరనోదరము లగు పంచనాయువులను నశశతచు
కొనుచుండెను. ఒకఁడు సర్వప్రపంచమున కధీశ్వరుండయి శత్రుకా
ర్యఫలములను భస్మము చేయుచుండ రెండవయతఁడు జ్ఞానాగ్నియం
దు గర్మకాండ భస్మము చేయుచుండెను. సంధివిగ్రహము మొదల
గు షడ్గుణముల జక్కఁగాఁ బర్యాలోచించి యజుఁడు తత్తత్ఫలముల
నందుచుండ రఘువు చిల్ల పెంకును బంగారమును సమముగ
జూచుచు బ్రకృతిలో నన్న గుణత్రయమును గెల్పుచుండెను. కొ
త్తరాజు కార్యముల స్థిరముగాఁబూని ఫలము బడయువరకు ప్రయ
త్నము మానఁడు. ప్రాతరాజు పరమాత్మునియనుసంధానముఁ బడ
యువఱకు యోగాభ్యాసము మానఁడు. ఇతైఱిగున నైహికాభ్యుద
యందును నపవర్గంబును గోరునట్టి యారాజు లిక్కురు దోషములకుం
బురికొల్పు వైరులకు నిందియములకు వశులుగాక తమతమ యభీష్ట
ములను సంపూర్తిగ నెవ్వేర్చుకొనిరి. అట్లు రఘువు సమదర్శనుఁ
డై కుమారుని యభీష్టప్రకారము కొన్ని సంవత్సరములు నడపి యో
గసమాధినిష్ఠుఁడయి యవ్యయుఁ డగుపరమాత్ముఁ జేరెను. పితృమ
రణవాతఁడైన యజుఁడు శోకపూరితుఁడయి చాలసేపు కన్నీరువిడిచి

యతులను గూడి యనగ్నికమైర దేహంత సంస్కారముల నాచరిం
చెను. తండ్రియందలిప్రీతిచేత నజుడు యథావిధిగ నత్తరక్రియల
నొనర్చినకాని యోగనిష్ఠులై జ్ఞానమార్గమున శరీరత్యాగము చేసిన
వారు కుమారులిచ్చునట్టి పిండముల నపేక్షింతురా?

గతించిన జనకుని నిమిత్తము విచారింపఁగూడ దని యధర్వ
వేది యైన గురువుచేసిన హి శోపదేశము చెని నిశి శోకంబునిశిచి ధ
ర్మోత్తరంబుగ నజుడు ప్రజాపరిపాలనము జేయుచుండెను. ననుమతి
యుఁ బతివ్రత యగునిందుమతియు నజుని భర్తగాఁబడసి యతనిని
సంతుష్టునిఁ జేసిరి. అంకు మొనటిచి బహురత్నము నిచ్చెను. పెం
డవది వీరుఁ డయిన పుత్రురత్నము నొసంగెను. ఆకుమారుడు నశ
శతధామ తేజంబు గలిగి దశదిక్కులయందు యశము పర్వజేసి
దశకంఠవైరికిఁ దండ్రియై భాసిల్లి తనరథంబు దశదిక్కులకును దోలిం
చు నని యెరింగి పెద్దలు వానికి దశరథుం డనిపేరు పెట్టిరి. ఆ రాజ
శేఖరుఁ డట్లు వేదాధ్యయనముచేత ఋషులఋణమును యాగముల
చేత దేవతల ఋణమును సంతానప్రాప్తిచేత పితృణమును దీర్చి
కృతకృత్యుడై పరిధియుడి విముక్తుడగు సూర్యునట్లు విరాజిల్లెను.
ఆమహారాజుబు మాతృజనసంరక్షణనిమిత్త ముపయోగింపఁబడి
యె. అతనివిద్య పండిత సన్నతి నిమిత్త ముపయోగింపఁబడియె.
అతనిని తమేగాక గుణవృత్తముగూడ పరుల కుపయోగపడెను.
అట్లు ప్రజలను బిడ్డలవలెఁ గాపాడు నట్టియూషహారా జొక్కనాఁడు
దేవేనమేతుడై సంపదననంబున విహరించు నమరనాయకుఁ డట్లు
నగరోపకంఠముననున్న యుద్వానవనమందు విహరించెను. అప్పు
డు దక్షిణసముద్రతీరప్రాంతమున గోకర్ణ మనుక్షేత్రమునవసియిం
చుచున్న బ్రహ్మదేవునియొద్ద వీణవాయింపఁ దలచి నారదుఁ డుత్త
రదిక్కుననుండి యాక్షేత్రమునకు వెళ్ళుచుండెను. ఆమహామునియొ

క్క పీఠాగ్రమున జుట్టబడిన దివ్యకుసుమమాలిక దానువాసన జూచుటకో యన వాయువు హరించెను. ఆపుష్పసంబంధమైన నాసనలచేత జుట్టునుందిరుగు తుమ్మెదలు, వాయువు తనకుఁజేసిన యవమానమునకు మిక్కిలి వగచి వీణవిడుచుచున్న కాటుక కన్నీరుబొట్లవలె నల్లనై శోభిల్లెను. పువ్వుదేనియ కలిమిని సౌరభవిశేషమున నసంతకాలలతనబోలి యున్నయా పుష్పదామము నృపాలశేఖరునిధర్మపత్నియొక్క న్తనాగ్రిములయందుఁ బడెను. ఆపూలదండ మేలఁ బడిన తోడనే యిందుచుతీ దేవి భయంపడి ప్రాణములు వాసి నేలఁ బడియెను. భత్రాయు నామెతోడనే నేల నొదిగెను. దీక్షకళిక తనకాధారమైన చమురుచుక్కతోఁగూడ క్రిందఁబడును గదా! ఏలికలిద్ద రిత్తైఱంగునఁ బడుట చూచి నన్నిధానవర్తులగు సేవకులు దుఃఖింపఁగా నచ్చటి కమలాకరమునం దున్న పక్షులన్నియు సమదూఃఖము కలిగి నల్లు రొడచేసెను. వ్యజనములు వీచుట మొదలగు నుపచారములచేత రాజు తెప్పిరిలి లేచెను. కాని యామె కడలక యల్లేయుండెను. ఆయు పున్నప్పడేకడ చికిత్సలు మొదలగు ప్రతీకార విధానములు పయోగించుట, శ్రుతులు తెగియున్న వీణయు నొడిలోఁ బెట్టుకొని నట్లు ప్రాణములు బాసిన యాయందుమతి నతఁడు నితాంత ప్రేమమున నొడిలోఁ బెట్టుకొని సహజమైన ధైర్య ము బాసి కన్నీరు విడుచుచు గద్గదకంఠముతో మిక్కిలి పిరిపించెను. మిక్కిలి తప్తమైన నినమునయితము మెత్త బడుచుండఁగా నింక మనుష్యమాతృనిమాట చెప్పనేల? అతఁడీక్రిందివిధమున వగచెను. శరీరము సోకినంతమాత్రమున పువ్వులునయితము ప్రాణము లీయజాలినయెడల జంపఁదలచుకొన్నప్పుడు దైవమున కేదియాయుధము కాకుండును. ఒకవేళ మెత్తని వస్తువును మెత్తనివానిచేతనే యముఁడు చంపఁదలచుకొన్నట్లు తోచుచున్నది. మంచుపడినంతమాత్రముననే

తామరపువ్వు మాడిపోవుట చూచుచున్నాము. ఇందు కదియె ప్రథ
మోదాహరణము. ఈపుష్పమాలికయె ప్రాణములు తీయఁగలదేని
దానిని నేను నక్షస్థలమున ధరించుచున్నాఁడ గదా! అది నన్నేలచం
పఁగూడదు? ఈశ్వరేచ్ఛ యనుకూలమగునేని విష మమృతమగును.
ప్రతికూలమైనచో నమృతము విషమగును. ఈపూలదండ నాభాగ్య
దోషమున బ్రహ్మదేవునిచేత గల్పింపఁబడిన దని చెప్పవచ్చును. ఏ
లయన నది కొమ్మలపై నెల్లుకొన్న తీగనుఁ జంపెను. కాని చెట్టును
చంపఁజాలకపోయెను. నేరము చేసినప్పుడయినను నన్ను దప్పుపట్టి యె
ఱుగవు. అట్టి నీవు నేఁ డేనేరము చేయనినన్ను బలుకరించి యొక్క
మాటైన నాడవేమి! నీవు న న్నెడబాసి మరల రాకుండఁ బోవుచు
న్నను నేను నీవెంట రాజాలనైతిని. దీనిఁబట్టి నేను నీయెడలఁ గపట
వాత్సల్యము గలవంచకుఁడ నైతినిగదా. ఓపాడుప్రాణమా! మొద
ట నామెతోఁ గలిసిపోయి మరల నేలవచ్చితివి? స్వయంకృతాపరాధ
ముచేత నాజన్మాంతము దుస్సహమైన వియోగదుఃఖ మనుభవించు
చుండుము. ఈవనమందు విహరించుటవలన నీమొగమున బొడమిన
చెమటబిందువు లైన నాలుకేను. ఇంతలోనే నీప్రాణము పోయెను.
నీ! యీదేహము లెంతయస్థిరములు. మనస్సుచేతనైనను నీకెన్నఁడు నే
నప్రియము జేసియెరుగను. అట్టి నన్ను నీవేల విడిచిపోవలయు? నే
ను పేరునకుమాత్రమే భూమిపతిని కాని నిజముగానీ కనురాగబద్ధు
డను గదా! పువ్వులలో గలసియున్న తుమ్మెరలనలె నున్ననీకురులు
గాలికఁ గడలుచుండుటచే నీకు మరల ప్రాణమువచ్చినదేమో యని
నేను సంశయించుచున్నాను. కావున నోప్రియురాలా! మరలనీవుబ్రతి
కి రాత్రి హిమవత్సర్వతగుహలలోనుండు చీకటిని మహాతేజోవంత
ములగు నొవధులు నాశము జేసికొని దుస్సహమైన నాదుఃఖమును
బాపి రక్షింపుము, లోపలి తుమ్మెరలు ధ్వనులు నేయుట మానియుం

డ రాత్రిముకుళించుకొనిపోవు పక్షిమట్లు మాట లుడిగియున్న నీముఖము నామనస్సును మిక్కిలిబాధపెట్టుచున్నది. పులుగులలో మగ జక్కవపిట్ట మరల నాడుజక్కువపిట్టను తెల్లవాటగానే కలియును. నిశాకాంత పగలు చంద్రునితో విరహమొందినను సూర్యాస్తమయముకాగానే యతనిని వెండియుఁ గలసికొనును. మరల గలయిక గలుగునను నాసచే జంద్రచక్రవాకములు విరహము సైరించును. నీవో మరల న న్నెన్నడు గలియవు. ఈవియోగదుఃఖమునన్న మరల బ్రతుకనిచ్చునె. మెత్తచివిగురుపాన్పులమీఁద బవ్వళించి నవ్వుడు నయితము నీమేను నొచ్చుచుండెడిది. అట్టిసీపు మిక్కిలి దారుణమైన చితిమీఁద నెట్లు బవ్వళించెదవు? నీకు విశ్వాసపాత్ర మగు ప్రథమసఖవంటిదైన యీ మొలనూలు నీవు ధరింపకపోవుటచేత భవనిమాని పెద్దనిద్దరపోయిన నీతోడఁ దానుగూడ గతించినట్లే కనఁబడుచున్నది. తియ్యనైన నీపలుకులను గోయిలీలందును మందమందగమనంబులు రాయంచలయందును చూపులు జింకలయందును విలాసములను గాలిచే గడలుతీగలయందును నానిమిత్తము నిలిపి నీవరుగుచుంటివి. కాని దుఃఖోపశమనము జేయుటకు నీతోనేనువచ్చుట దక్కయవియెల్లఁజాలునా? ఫలినీలతనసహకారవృక్షముమీఁద బ్రాక జేసి మారెంటికివివాహము జేసిదండతులను గావించినంతోపించకుండ నీపిట్టుపోవుటన్యాయమా? నీవుదోహదముజేసి పెంచినయశోకవృక్షము నీవుమిక్కిలిప్రియమునదాల్చుదగిన పుష్పముల నిచ్చుచున్నది. అయ్యో! అవినితలలోముడువకయెట్లువీనినిసీచితిప్పెనై తును. అందెలకాలితోడన్నియశోకమునకుదోహదము జేసినీవెంఱో మేలుచేసినకతముననది కృతజ్ఞతగలిగిపుష్పము లనియెడుబాష్పబిందువులు విడిచి నీకై యెంతోశోకించుచున్నది. నీయూర్పులవలెనువాసనలుగల యీపొగడ పూపులతో సగమునీవు సగమునేనునడండగూర్పుటకు పందెము వెచింఁగితిమి.

అందునా సగమునేను గూర్చితిని. సీసగమునీవుకూర్చి ముగింపక యిటుల పెద్దనిదురఁబోవుటనీకు న్యాయమా? సుఖదుఃఖసమానమైన సభీజనమిదిగో యిచ్చటనున్నది. పున్నమచంద్రునిబోలు పుత్రకుఁడిదిగో నిచ్చటనున్నాఁడు. విశేషించియఖండప్రేమముగలనేరన్నవాఁడను. ఇట్టి మమ్మండఱవిడిచి సీవరుగుటమిక్కిలి నిష్ఠురమునుమా! నేటితో నాకు ధైర్యమెల్ల నశించెను; భోగములుపోయెను; గానముమీఁది యానక్తియడుగంటెను; ఋతువులమీఁదిప్రీతిక్షీణించెను; ఆభరణముల పరియోజనములంతకుమున్నె బాసె; నాపాన్వశూన్యమయ్యె. నీవునాధర్మసత్నివి; మంత్రీవి; ప్రియసఖివి; మృదుకశయండు శిష్యురాలవు. కరుణాశూన్యమైన మృత్యువునిన్న హరించుటజేసి నానంబంధమైనది నమస్తమును హరింపఁబడియెను: నేనుముందుగా రుచిచూచినీకిచ్చి నమధురరసము త్రాగుచుండెడి దానవు. అట్టిసీవు బాష్పజల కలుషితమైన జలాంజలి నెట్లు త్రాగనేర్తువు. అన్యచింతలెన్నఁడును నామనస్సును హరించియెఱుగవు. నాకోరికలెల్ల నిన్నే యాశ్రయించియుండెను. నీవు లేకపోవుటచేత నెంత మహైశ్వర్యమున్నను నదియజనకు న్యర్థమేనుమా! కోనలేందుఁ డీరీతిసల్లాలిని గూర్చిజాలిగదురునట్లు విలపించుచుండ నచ్చటివృక్షములుగూడ శాఖలనుండి కారురసరూపమున గన్నీటివర్షముగురిసిదుర్దినముగావించెను. అపుడు చుట్టములందఱుమిగులగప్తముమీఁదనిందుమతిని భర్తతోడమీఁదనుండితీసి కడసారి పూలదండలతో నలంకరించి అగరుపుల్లలతోడను మంచిగంధముతోడను దహనముచేసిరి. పరమవిజ్ఞానవంతుఁడయ్య రాజు భార్యచనిపోయినప్పుడు వియోగదుఃఖము సహింపనేరక యామెతోఁగలిసి నిష్పనంబడిచచ్చెననులోక నిండవచ్చునను భయముననతఁడుపత్నితో మృతినొండలేదు. కాని ప్రాణములమీఁది ప్రీతిచేతగాదు. అనంతరమారాజు గుణశేషురాలైన యాభార్యకును త్రరక్రియల నాయుద్యానవనమందె నలిపెను. నిశాకాం

తను బాసిన చంద్రుని పగిదిని భార్యాని హిరుక్షైయున్న యారాజుపౌర
కాంతలు విడుచు బాష్పజలప్రవాహములె తనశోకమునకు వఱదలుగ
నెండియుంబట్టణము ప్రవేశించెను. అంతట నిత్యైకుల గురుక్షై నవ
సింహుడు తన శిష్యుక్షై నయజుడు భార్యావియోగదుఃఖమున దురపిల్లు
చున్నాడని దివ్యసృష్టివలన నెఱిగి యజ్ఞదీక్షలో నుండుటచేత దాను
స్వయముగ నయోధ్యకు బోవుటకు వీలులేక శిష్యులలో నొకని నజుని
యొద్దకు బంపెను. ఆ శిష్యుడజునితో నిట్లనియెను. “రాజా! నీదుఃఖకార
ణమున సింహుహామునియెరిగి యుదాసుస్వయముగా వచ్చి పరామర్శచేసి
నీకు మఃభోపశమనంబు చేయుటకు నిన్ను పూర్వస్థితిలో నిలుపుటకును
యజ్ఞదీక్షలో నుండుటచేత వీలు లేకపోయినది. ఆయన నాముఖ
మున నీకు సందేశ మంపెను. ఆవాక్యములన్నియు నాయనవె.
అవి శ్రద్ధతో నాలకించి నీవు మనస్సున నిలుపుకొనదగును.
ఆమహాముని విపులజ్ఞానవీక్షణములచేత భూత భవిష్యద్వర్తమాన
ముల నెఱుంగును. కావున మీస్థితియు నతనికి గోచరమయ్యె.
పూర్వకాలమున మహానభావుడగు తృణబిందువను మహాముని
కలఁడు. అతఁడు గృతపము నేయుచుండఁగా దేవేంద్రుఁ డాతపము
నకు భయపడి తపోవిఘ్నము చేయుటకై నెఱజాణ యగుహరిణయను
నచ్చరను పంపెను. అంతట నామహాముని తనతపోభంగము జేయఁ
దలఁచి వచ్చిన యాకన్యపై మిక్కిలి కోపించి నీవు మనుష్యాంగననై
పుట్టవలసినదని శపించెను. ఆశాపముచే నది భయపడి స్వామీ! నేను
పరాధీనురాలను. దోషము చేసితిని కాన తమియింపుమని ప్రార్థించు
టయు నతఁడు జాలి గలిగి దివ్యకుసుమములు నీపై బడునంతవఱకు
నీవు మనుష్యాంగననై భూమిపై నుండుదువని శాపావధి నానతిచ్చె.
ఆకారణమున నాయచ్చర విదర్భరాజవంశమున జనియించి నీకుపట్టపు
దేవియై చిహ్నకామునందుఁ గావనైకాకావనమును పుష్పవంశ స్వగ

మునుండి జాతినది కావున మరల స్వర్గముకుఁ జేరెను. కాబట్టి యాయందుమతీ మరణమునకు విషాద మొందకము. పుట్టినవారెల్ల గిట్టక మానరు. అదియునుఁగాక రాజులకు భూమియె పృథమభార్య. అందుచే నీవెప్పుడును గళత్రవంతుడవై కావున జాగరూకత్వో భూమి నేలుకొమ్ము. మహేశ్వర్య మశభవింతు చున్న కాలమున మదము గలవాడవను నపనింద లేకుండ మిక్కిలి వివేకముతోఁ బ్రవర్తించితివి. దుఃఖపీడితుడవైన యీ కాలమునఁగూడ ధైర్యవంతుడనుపేరు దెచ్చుకొనుము. ఈ తెఱంగున నీవు మిక్కిలి దుఃఖించి భార్యను బడయఁగలవా? నీ విపుడు మృతినొందినను నామెను కలిసికొనఁ జాలవు. శరీరధారులు తమతమ కర్మములంబట్టి వేరువేరు చోట్లకుబోవుదురు. కాని యొక్క నెలవునకు బోవరు. మృతినొందినవారి నిమిత్తమై చుట్టములు విడుచు కన్నీరు పరలోకమునం దాప్రీతలను దహించునని శాస్త్రములు దెల్పుచున్నవి. కాబట్టి నీవింక వగచుటమాని యామెకు నివాపజలము నొసంగు చుండుము. దేహధారులకు మరణమే పృథ్వీ యనియు జీవితము వికృతీయనియు బుధులు చెప్పుచున్నారు. కావున క్షణమాత్ర మూపిరి విడుచుచు బ్రతికియున్నను నదియెలాభమని మనము తెలిసికొనవలయును. ప్రియబంధునాశనము హృదయశల్యమని మూఁఁడు భావించును. విజ్ఞానవంతుఁడు కుశలద్వారము తెఱువఁబడిన దని సంతసించును. దేహాత్మలందు సంయోగవిపర్యయంబులు జూచు చుండియు నరుఁడు బాహ్యమై విషయసంబంధమైన విరహమునుగూర్చి తాప మొందఁదగునా? నీవు జితేంద్రియుడవై యుండియు సామాన్యులటుల విచారింపఁ జెల్లునా? వృక్షములవలెనే పర్వతములుగూడ గాలికిఁ గదలినవక్షమునఁ జెప్పవలసిన దేమున్నది? అజుఁడు మహాత్ముడైన వసిష్ఠుఁడు పంచిన యుపదేశంబుల నాలకించి సగౌరవముగ మునిశిష్యుని బంచెను. కాని గాఢదుఃఖపర

వశుఁడైన యతని మనంబున నాయుపదేశంబులు నిలువక మరలగురువు
కడకే పోయియు కవబడెను. తనకుమారుఁ డగు దశరథుఁడు
బాలుఁడగుటచేత నతఁడు యుక్తవయస్సును బ్రాప్తించువఱకుననగా
నెరిమిది సంవత్సరములవఱకు నారాజు ప్రియుగాలియొక్క ప్రకృతు
లను నర్చించుటలననుస్వప్నములయందు చామేశోఁగలుగుక్షణమాత్ర
సంయోగము వలనను నెట్లెటో కాలము బుచ్చెను. చిన్న రావిమొక్క
గొప్పసౌధమును భేదించు నటుల శోకమును శబ్ద మా రాజుహృదయ
మును బ్రవృత్తుచేసెను. పాశాపాయకరమై నైదువల కనాఘమైన
యాశల్యము త్వరగా ప్రియుగాలిని గలిసికొంటు కువకరించునని
యతఁడు సంతసించెను. చకలశాస్త్రుశిష్యుఁడై కవచధారియై నెగడు
చున్న కుమారుని దశరథుని రాజ్యమునందు బ్రతిష్ఠించి రోగభూ
యిష్టముగుటచేత నిలువకూడని తనదేశమును విడువఁ దలఁచి
యజుఁడు పాపయోపవేశము జేసెను.

ద శ ర థ మ హా రా జు

జనకునిపరోక్షమున నుత్తరకోసలదేశంబున కధిపతియై
నిలుచువంతులలోను మహీపతులలోను నగ్రగణ్యుఁడును జితేంద్రి
యుండును మహారథుఁడును నగు దశరథుఁడు పాలించెను. కౌంధభేది
తేజస్వి యయిన యాదశరథుఁడు రాష్ట్రమును రాజధానిని నిజకులో
చితముగను నాశ్రమము క్షుణ్ణముగ బరిపాలించెను. కృషి సహజేపన

వారి కడునునకు నరిగనన్నమిచ్చి రక్షించుచు మహేంద్రుని తమతమ
 కార్యముల విస్మయముగ నెఱవేర్చుచారి శ్రీమాను బాపుదశరథుని
 మామి మూకలముః వివాహములు ప్రకరించుచు వచ్చిరి.
 అమరసమానుడయి మూముజనులకుండు మహిమండలి పాలించు
 చుండ భూమి పుష్కలముగఁ బండె. వ్యాధు లాదేశముః నడుగు
 పెట్టలేకపోయెను. ఇంక శత్రురాజులు తేతినూతనమునఁ జూరని
 వేరచెప్పనే? నశదిశలు గెలిచి రఘువు పాలించుమన్నపుడు ధరణి
 యెఱో వినిపిల్లెను. అతనివెనుక నజుఁ డేలిపప్పుడును వసుధ యావి
 ధంబుననెకోభిల్లె. వారివృత్తితో నమానుడమున నశరథు మశాసించు
 నప్పుడు ధరణి మాదిధంబుఁ నుండక వేరుగతి నుండునా? భాను
 సమానతేజుఁ డయిన మానుహారాః సమశ్వముః యముని నను
 నృప్తినినర్వమున గుబేరుని దుర్వనవంశవంబున నసుమని బోలియు
 డెను. మహాశ్వేద ముధుధవించుమన్నును నశరథమహారాజు వేట
 యందుఁ దగుకము జూపెను. జూర మాడెను. నుర సేవింపెను.
 మాత్మయావమల ప్రియుర్రాండ్ర తగులమున మెరిగెను. ఆనశ
 రథుఁ డాగ్రహ మెట్టిచో యెఱుగెను. పగతులైన పరుషములఁ
 బలుకెడు. హాస్యమునకైన నబద్ధమాడెను. నిర్జరేమృత్యుడైన నీచ
 మయిన కృపణవృత్తిఁ జూపెను. ఆమహిమచేత నవనిశాలు రెల్లరు
 నుదయాస్తమయము లొందుమంజిరి. ఆశ్రితులయెడల సతనిమంసు
 పనినన్నము. అలుక బుట్టిచివనారియెడ నినుపతులక. వేరు దశరథు
 డయ్యును నొక్కరథముమీఁదఁ గూర్పుంజి యొక్కని లైక్కువెట్టి
 యతఁడు మహిమండలి పంశయు జయించెను. గజతురగన్యంకనాది
 కమయిన చతురంగబలము కేసు మతని విజయములను ఘోషించు
 టకు మాత్రమె యుపకరించెను. ఏకరథముచేత మహిమండలి మెల్లి
 గెలిచిన యాధనురరునకు నముద్రమే జయభేరి యయ్యెను. నిర్జరేం

దుగ్రిడు నూజించులు గలకులిశాయధముచేత మహీధరపక్షంబులఁ
జెంజాడె. దశరథుఁ డొక్కవింటినుండి బయలుదేలు బాణసంపర
చేత మహీధరపక్షంబులఁ జెంజాడె. అమరు లనురేంద్రునిసాక్షంబు
లకు నమస్కరించినకరణి రాజు లనేకులు తమకీటమాణిక్యకాంతి
నబరాగంబునకు వన్నె పెట్టునట్లు దశరథుఁడు నమస్కరించిరి. భక్తులు
పరాజయమునొంది దేశాంతరముల కరుగ శత్రురాజపత్నులు మంతు
లను నాయునిచ్చి కుమాళ్ళను దశరథునియొద్దకంపి స్థాగింపఁజేయ
నతఁడు దయాభువై దండయాత్రయని సముద్రతీరమును విడిచి రాజ
ధానికీఁ జనియె. అంతరము దశరథుఁడు దీక్షితుఁడై కిరీటము విన
ర్జించి యనేక క్రీస్తువులజేసి తనుసాసరయూ నదీతీరములం దనేక
యూపస్తంభముల నిలిపెను. కృష్ణాజనంబును దండమును మృగశృంగ
మ్మును దర్భమేఖలమును చూసము ధరించి యాగదీక్షాపరతంత్రుఁ
డైయున్న యామహారాజు దేవామున నీశ్వరుఁ డధవసించెను. అవధృ
ధస్నానముచేత పశువుఁడై జతేంద్రియుఁడై మహేంద్రసభలో
గూర్చుండ నర్హుడైన యాదశరథుఁడు మేఘవాహనుఁడై నర్షదానము
సేయునిందుని కొక్కనికిమాత్రము శిరము వంచి నమస్కరించెను.
ఆస్మధవుఁడును కకుస్థకులోద్భవుఁడును నైన యాభురవరత్నమును
విడిచి మహాపతినికయైన లక్ష్మీదేవి యన్యైశ్చాలుర జేస నొల్ల
దయ్యెను. మహారథుఁడగు దశరథుఁడు రణముఖమ్మునందు దేవేంద్రు
నకు సహాయుఁడై నిలిచి బాణప్రయోగముచేత దేవతాక్రీల
భయము బాపి జగజ్జేయమాంస ప్రతాపము నెఱపెను. ఏకంధుఁడై
ధనుర్ధరుఁడై యామహాబలుఁడు బలవైరియండనుండి పోరునప్పుడు
భాస్కరున కభిముఖముగఁ బదఘట్టనమున లేచినధూళి రాక్షసుల
రక్తధారల నణగఁజేసెను. పతియే దైవమని భావించునట్టి మగధ
కోసల కేకయ రాజప్రతిజ్ఞలు నదులు సముద్రుని వరించినవిధమున

మిక్కిలి రూపవంతుడైన యాదశరభుని వరించిరి. ముగ్గురుభార్యలతో వెలయుచున్న యామహారాజు మాడుశక్తులతోనున్న యింద్రుడు భూమి యేలుటకు వచ్చెనో యన్నట్లుండెను. జగదేకవల్ల భండను నింద్రయమవరుణ కు బేసముడును సగు సమ్మహావరాక్రమవంతుని గొలుచుటకో యన వసంతుడు క్రొత్తపువ్వులుదాల్చి వచ్చెను. మంచుచేత వివర్ణమైన మంచిగంధపు జవుళ్లగమిగల మలయ పర్వతమును విడిచి సూర్యుడు నాయంకాలమునందుఁ జక్రవాకములు పొందు వియోగమును జూచి జాలిపడియో యన్నట్లుత్తరాయణగతుడై యాకసంబునఁ జాలనేపు మసలఁదలచి దక్షిణదిక్కు నుండు కుబేరదిశ కశ్యపుల మరల్చి సారథిం బురికొల్పి మంచును హరించి ప్రభాతములను నిర్మలములుచేసి మలయశైలము విడిచెను. వృతములయందు ముందు వువ్వుపూచెను. పిమ్మటఁ జవురులంకురించెను. అవ్వల కోకిలకూజతములును వట్పధర్మంకారములును బయలుదేరెను. ఇట్లు యథాక్రమముగ పనవృతములన్నియు శోభిల్లుచున్న పిదప మఘవావిర్భవించెను. ప్రణయకలహములచేత వియోగ మొంది మదనబాణహతలై వికలచిత్తలైన ప్రియురొండ్రుకు శ్రావ్యనాదములతోఁ గూయు కోయిల యాప్తసఖయై ప్రియసమాగమకారియై యుపకారము చేసెను. పండువెన్నెలలును సుఖప్రదములైన మలయమారుతములును పూచిన చెట్లును మదిందిన కోయిలలును గలవనంతకాల మమృతనమమై భోగయోగ్యమై యుండునుగదా. మలయమారుతముచేత మొగ్గలతోఁ గలిసిన చిగుళ్ళుగల లేమావితీగ మిగుల గంపించి యభినయము వేర్చుకొనుచున్నదో యనునట్లుండి రాగము జయించిన యోగులకు నయితము కామవికారముగ లిగించెను. ధర్మోత్తరముగఁ బరిపాలనము నేయురాజుసీరిననభవించుట కిద్దలుచేరునట్లు సగోవరములయందుమఘసంపదలబోదలు తమ్మిపూవులపై నీటిపురు

గులుతుమ్మెదలుమూగెను. వసంతునివృత్తవలె వెలయు పొగడపువ్వుల
 మూఁదభృంగములుకడునానక్తితోవ్రాలెను. అతొకవృక్షములపైన
 మరుపువ్వుల యండమెగాకప్రియలను మోహించజేయుటకై ప్రియు
 రాండుకర్ణముల యందాభరణములుగధరించిన చివుళ్ళనయితమువికా
 రముగలిగించెను. వసంతుఁడువనలక్ష్మిదేహమునందు రచియించినమ
 కరికాదివత్రిములఁబోలు గోరంటపువ్వులు తేనియలతోనింజియున్నక
 తమునదానినిమిత్తమెతుమ్మెదలు యుంకారముజేయజొచ్చెను. అతిదీ
 ర్ఘములుగ నున్నపక్షమున విరహదుఃఖమునందుకాంతలు బ్రతుక లేరని
 జాలిదలచియో యనునట్లు వసంతకాలపురాత్రులు కలువలయ్యెను.
 కమ్మకమ్మనితావులతోడను గొన్ననలతోడను వెలయువనములయం
 దుముగ్ధాంగనలుమునముందు పలుకుమితవాక్యములటలు కోయిలకూ
 జితములువిరళములై వినఁబడెను. తుమ్మెదలరొదలుశ్రావగానవైఖరి
 గబుష్పకాంతిదంతరుచిగ నుద్యానలతలు చల్లగాలికిఁగడలుచిగురుటా
 కులనెడిహస్తములుచేతనభియముచేయుచున్న వోయన్నటులుండె.
 తిలకభూయహాగ్రీమనెడు మేడపై నెక్కికమ్మకమ్మపుదేనెతావులు దెన
 లలమిఁకొనవేనవేలు తుమ్మెదలుప్రియురాండ్రుగూడి మనసుకటిగిం
 చునటులగానముచేసెను. చక్కనితమ్మిపువ్వులతోడను మదకలనాద
 ములు నేయుజలవిహంగములచాలుతోడను విరాజిల్లుబొడ్డనబావులున
 వ్వుమొగములతోడను మొఱయుచుండు గంటలయొడ్డాణములతోడను
 వెలయువెలఁదుల తెఱంగున నుండెను. ప్రిణయకలహోదయంబున వి
 యోగమునొందిపువ్వులవిత్తునిహాళాహళిచే మిక్కిలిగాసినొందిన యం
 గనలకుమిక్కిలి పూచిననహాకారము మదించిన తుమ్మెదలబరువున
 వంగిముసుపున్నరవంతధైర్యమును బోగొట్టెను. ఆవసంతుఁడు ఖండిం
 చికొంతభాగముహరించుటంజేసి నిశాకాంతపందోదయమున నెలనె
 లఁబోవుచు బతినిబాసినపడఁతుక చందమున నానాటికేకృత్యియించెను.

చంద్రుడు మంచు లేక నిర్మలమైన సురతశ్రీమము హరింపజాలు చల్ల
 నికిరణములచేత మన్మథుని విజృంభణమునకుఁ దోడ్పడెను. మంచుచు
 న్నయగ్నివలె నొప్పి వనలక్షికి జాళువాపసిగిన గయై మెత్తని రేకులు గ
 లిగియొప్పునంపెంగపువ్వును ప్రియులు కురులలోనిడ నతులానందమున
 ధరించిరి. కాటుకకణములవలె మనోజ్ఞమములై యొప్పు తుమ్మెడలుపు
 వ్వురాజుపై వ్రాలి తిలకవృక్షములతో గూడినవని తిలకము ధరించినయం
 గనవలెనుండెను. తమ్మిపుష్పాశ్శను ధరించిన మలయమారుతముచేతఁ
 గడలుచు గండుగోయిలలతో నొప్పారుచుఁ బువ్వులబహువున వంగిన
 యశోకవృక్షశాఖ విరహిణీస్త్రీలచిత్తముల నుత్తలపాటు సందఁజేసె
 ను. ఆవనంతకాలమున నెఱ్ఱనిచాయల నొప్పునాకసములును గర్జముల
 యందాభరణములుగ నిడుకొన్నయవాంకురములును మదనసైన్యము
 లనఁదగిన పికరవంబులును వలపుకత్తెల రాగరసమునందు విటకాండ్ర
 నుముంచెను. ధనుర్ధరుడై వెడలిన తుంటవిలుకానిధ్వజపటమొ ఋ
 తులక్షికి శోభాయమాన మగుముఖచూర్ణమో యనునట్లు గాలి
 కుద్యానవనములయందు బుప్పొప్పు రేగెను. వానివెంట దుమ్మెడబయ
 లు దేఱెను. ఆయామనియందుపడెంతులు వసంతోత్సవ సమయములఁ
 బాగుగ నుయ్యెలల నూఁగగల్గియు బాహులతలుభర్తలఁ కౌగలించుకొ
 నుటకై నబలాటమువడుచు జడత్వమువహించి త్రొళ్ళునరిగఁబట్టకొ
 నజాలకపోవుటచే మనోరధిసిద్ధి గాంచ లేకపోయిరి. “కోపముచాలింపు
 డు; నైరములు విడిచిబ్రతుకుఁడు; ప్రియముగడచెనామరలరాదు; కా
 పునమస్తసుఖములననుభవింపుఁడీ” యనునట్టి మన్మథమతముకోయిల
 లు మొదలగునవిచాటవినియోయనునట్లు జన్మనలునమయోచిత కేళీ
 విలాసములనలిపిరి. మధువిరోధియగువిష్ణుని మన్మథుని వసంతుని బో
 లునట్టిదశరథమహారాజు హాయిగా మన్మథోత్సవ మనుభవించిపిమ్మట
 వేటకరుగఁడలంచెను. వేటకదులుచున్నలక్ష్యములనేయుట యందు

నేర్పలనడఁ జేయుననియు, మృగములయలుక వెఱపుమున్నగు లక్షణములఁ దెలియ జేయుననియు, శరీరమున కొప్పు మొదలగువాని నొడ గూర్చుననియునుంత్తులొప్పుకొని పంపనా రాజు వేటకరిగెను. మృగ యాక్రమకన్న నై న వేషము ధరించి ధుశీపరాగంబు కలవడ మట్లు భూ ర్వాకాశమధ్యంబుల వ్యాపింపఁబరచునందు ననమూలశోభిల్ల కవచము మోచుగాకుల చాలనొప్ప తురగవల్లనంబులచేత కుండలంబులు గడల నాచి భువ్రవనవిహారముచేసెను. సన్ననితీగలయందు నెమ్మేరులనిమి డ్చి తుమ్మెరలయందు తమచూక్కులనిలిపి నన దేవతలు కమలాయ తాక్షుడైన యాచ్యవన రేఖ్యుగనుగొనిరి. వలులువేటకుక్కలు మొద లగుపరివారముగొని కాఱు దిచ్చులు ముచ్చలుచుండు తావులకుతోలం గిగుట్టములననుసరించిసింహశాస్త్రులగవమాచిమృగములున్న యడవికి జనియెను. బంగారు కాంతులనీచు మెరుపుతీగయచునారిగలయింకొన నున్నుచు శ్రావణమాసముధరించునట్లు నశరథమహారాజుధగధగలాచు కనకకామృకముధరించి యెక్కుపెట్టెను. వేటకరిగిన యాతనికిముం దుగా లేళ్ళుమంద లగువడెను. మందకుముందుగా నల్లనిమగలేడినడచు చుండెను. పొడుగులలో మూతులు పెట్టి పాలుత్రాగుచుఁ బిల్లలుతల్లు లగడలనీయక పోయెను. తల్లి లేళ్ళుముందున్న దర్భలు కొరికినోటనిచు కొనుచుఁ బిల్లలకు బాలియ్యసాగెను. రాజువేగముగలగుట్టమునెక్కి తూణీరముండి బాణముధీసి చేతఁబట్టి యీలేళ్ళిమందయెదుటనిలువ నాకింకపిండుబెదరి చెదరిగాలి కెగిరిపోయిన నల్లకలువ రేకులనలెతను చూక్కులనానాముఖములఁ బఱపెను. అతఁడాకర్ణాంతము నారిలాగి వింటునమ్మెక్కు పెట్టి మగలేడిని జంపదమకింపనాఁచులేడి ప్రేరూతిశ యమునఁబతికి రాజుచకునచునులిచెను. మహారసికుండగుటచేత రా జుదంపతుల ప్రేమ తెలిసికొని విల్లెక్కువెట్టియుఁ గృష్ణమృగముచుంప కవిడిచెను. తనకృష్ణగంగులంబుల గలచిన్నపిల్లను సముత్తము జగిసినవా

నిచూపులుతనస్మియురాండ్రు చూపులండలపించుచున్న కతమున రేని
 చేయుపట్టునడలుచువచ్చెను. అడవిపందులుబురద గుంటలు విడిచినో
 టిగడ్డిసేరులాలఁ బరుగెత్తుకొనిపోవ రాజువానినివెదకుచు బురనయ
 డుగులజాడలుగలమార్గము ననుసరించి పోయెను. రాజు గుఱ్ఱమునూ
 డఁగూర్చుండి సగము శరీరము ముందుకువంగి యడవిపందులనేయు
 చుండనవిచెట్లకుఁ జేరబడి యచ్చటి నుండి నటలు విచ్చి రాజు
 పై కుఱ్ఱుక దమకించుచుండెను. అంతలో రాజు తీవ్ర బాణముల నేసి
 వానిశరీరములు చెట్ల కంటుకొని పోవునట్లుచేసెను. అడవినున్న యొక
 టి పొగరుకొని యతనిపైఁబడవచ్చుటయు నతఁడొక వాఁడియమ్ముండీ
 సి నేత్రరంధ్రమునఁ గొట్టెను. ఆ బాణము రక్తము స్పృశింపకయె
 కారెనుమును జంపితామను నేలఁబడెను. ఖడ్గమృగములను జూచి ముం
 దుగా గొమ్ములను నఱికి పిదపఁ గంతములు ఖండించెను. దుష్టునిగ్ర
 హదీక్షీతుఁడైన మహారాజు దుష్టమృగముల యున్నతి నహించి
 యూరకుండునా? సింహములకుఁ బ్రబలతేజము మృగ రాజుబింబము
 నుండుటచే దశరథమహారాజు వానిని నహింపక పొదలలో నిద్రించు
 చున్న సింగములను మేఘగర్జనములఁ బోలునపుడుకారములచేత లే
 పెను. ఏనుఁగులకు భయంకర శత్రువులగు సింగములం గూర్చి ము
 న్నేనుఁగుల జంపుటవలన సింగములగోళ్ళలోఁదగులొన్న కుంభస్థల
 చూక్తికముల నేలఁడొల్లఁజేసి తనకు యుద్ధమున సాయపడినయేనుఁగు
 ల ఋణముదీర్చెను. నెమిలి తనపింఛమువిప్పి గుఱ్ఱముదగ్గఱ నాడుచు
 న్నను గచబంధము వీడి వేలొడుచున్న కుదులు గలపియురాండ్రున
 ది తలపించుటచేత రాజు విల్లెత్తి దాని నేనుఁజాలకపోయెను. కర్కశ
 విహారముచేత ముంగురులయందుఁ గ్రమ్మిన చెమటబొట్లపై వ్రాలి
 వ్రాలి చివురుటాకులను విప్పి నీటితుంపురులతోఁ గలిసి వచ్చిన చల్ల
 నిగాలి యతని శరీరము స్పృశించి సుఖమిచ్చెను. ఇట్లు తక్కినకార్య

మునెల్ల మఱచి రాజ్యభారము మంత్రిబుపైనిజి నెఱజాణముగు పడఁ
తుకకు లొంగిన తెఱంగున రాజు వేటకు లొంగెను. అట్టివేటలో
నొకనాఁడు నేవకుఁ డొకఁడును లేనిచోట జ్యోతిష్కృతీలశలు దీపము
లుగఁ గెంజిగురుటకులు పాప్పులుగ దశరథపుపాల శేఖరుఁడు రేయి
గడపెను. అడవియేరుఁగుల చెవులవప్పుమలు భేరీనాదములుగ శకుంత
సంతతుల మనోహరకూఠితుములు వందిరూగధ నైతాళికగానములు
గ రాజు మేలుకాంచెను. తనయనుచులకుఁ గనఁబడకుండ సతఁడు
లేడి నొకదానిని దఱుముకొని యదిచప్పుజాడచుబట్టి గమనామూస
ముచేత గుఱ్ఱమునోటనుండి నురుగు వెడల మునిజననేవ్యమైన తమసా
నదీతీరముంజేరెను. ఆపదిలో నొక్కడ కడవముచినచప్పుకు కాఁగా
చది యేరుఁగు ఘోకారముకొని యాశబ్దముచుబట్టి యాచాయు న
తఁడొక తీవ్రబాణము నేసెను. రాజులకట్టి కార్యము నిషిద్ధమైనను
ధర్మమార్గము నతిక్రమించి దశరథుఁ డాచెడ్డదారి త్రొక్కెను. ధ
ర్మాత్ములు సయితము రజోగుణ బద్ధులైనపుడు చెడ్డశ్రోవలయందఁడు
గిడుదురు కదా! ఆబాణ మతనిచేతినుండి వెడలఁగానె హా! తండ్రి!
యనునట్టి యార్తరవము రాజు చెవినిఁబడెను. పడఁగానె యతఁడు వి
షణ్ణుడై యచ్చోటికిఁ జని పేషపొడచాటున బాణఘాతముచేత బా
ధపడుచు ఘటము చేతఁబట్టుకొని పడియున్న మునికుమారుని గనియె
ను. అమ్మహాకులీనుఁడు గుఱ్ఱముదిగి యమ్మునికుమారుని సమీపించి
కులమేది యనియఁజెగెను. నేను ద్విజేతరుండ నని యామునికుమారుఁ
డుత్తరముచెప్పెను. ఆమునికుమారుని కోరికమీఁద శరముతో నుండఁ
గానే యతని కన్నులులేని తల్లిదండ్రులకడకుఁ గొనిపోయి పౌర
బాటుచేఁ దానొనర్చిన యాదుష్కార్యము వారి కెఱిగించెను. ఆవా
ర్తవిని యావృద్ధదంపతు లెంతయు దుఃఖించి బాణ మూడదీయును
ని రాజును గోరితి. అతఁడట్లు తీయ మునికుమారుడు మృతినొందెను.

వృద్ధముని కన్నీరుచేతఁబట్టి “నావలెనె ముసలితనమందు నీవును గాఢ మైన పుత్రశోకముచేత మృతినొందుదు” వని కాలితాపు తిన్నపాము విషము గ్రీక్కినభంగిని శాపాక్షరముల విడిచెను. శపించుటయుఁ బ్ర థమాపరాధియైన రాజునియె. “అయ్యా! వుత్సాహముభారవింప మెట్టిదో యెఱుంగనినాకీశాపము కుమారులు కలుగుదురుగాక య ని యాశీర్వాదము చేసినట్లున్నది. పొలములో నగ్నికఱ్ఱలతో మండి నను నది పంటకు కారణమగునుగదా నేను వధ్యుడను. నిష్కర్షణు డను. మీయాజ్ఞ యేమి యని రాజుడుగ నాతనయునికడకే నేనుపో యెదను. మాకగ్నిగూర్పు” మని యావృద్ధమాని పలికెను మాని యానతి సేయుమని సేవకులం బనిచి తనచేసిన యకార్యంబును, తన కందువలనఁ గలిగిన మహాపాతకమును శాపంబును దలంచుకొని దుః ఖించుచు బడబాగ్నితోఁ గూడిన సముద్రమువలె మఱుగుచు రాజు రాజధానికిఁ జనియెను.

మహేంద్రత్వయుఁ డైన యాదశరథమహారాజు సకలసంపద లుగలిగి యీవిధముగ మహీపాలనము సేయుచుండ నతనికప్పటికి పదివేలేండ్లు గడచెను.; కాని శోకాంధకార నివారణంబును పితృదేవ తా ఋణవిమోచన కారణంబును సకలసౌఖ్య సంధానకారణంబును నగుసంతాన మతఁడు పడయఁడయ్యె.

అంతట సంతానకాముఁ డైన దశరథస్వపాలునకు సంతతి గ లుగుటకొఱకై నిర్జితేంద్రియు లగు ఋష్యశృంగాది మహాముచులు యాజ్ఞకులై యాతనిచేత యాగముచేయించిరి. మండువేసవియందలి చండాతపము సహింపలేక బాటసారి చల్లని నీడనిచ్చుచెట్టు నాశ్వయిం చినట్లు దేవతలు రావణాసురునిబాటి కోడి హరినిశరణుజొచ్చిరి. క్షీరసా గరమునకు వారరిగిన యాక్షణమందె యాదిపురుషుఁడైన నారాయణుఁ డామేలుకాంచెను. వెంటనే దర్శన మగుట భావికార్యసిద్ధి సూచకముగ

ధాతృతాదీశేషునిమీఁద గూర్చుండియతని పడగలయందలి మణికాంతులచేత తనద్యుతి మెఱయుచుండఁ బ్రసన్నుడై యున్ననారాయణుని నిర్జరగణంబు దర్శించెను. పద్మాసనాసీనయై దువ్వలువచాటున మెరయుమొలనూలు గలిగి లక్ష్మీదేవికూర్చుండ నామెతోడలపై పాదములు చాచి యమ్మహావిష్ణువు పవ్వళించెను. ఉత్కులపుండరీక నేత్రములవాఁడును బాలసూర్య ప్రభను బోలుదువ్వలువ దాల్చినవాఁడును శరత్కాలదినమువలె రమణీయ దర్శనఁ ద్రైసవాఁడు లక్ష్మికి విలాసదర్పణమయి జలధిసారమయి శ్రీవత్సముమీఁదఁ దనకాంతులు వ్యాపింపఁ జేయు కౌస్తుభమాణికమయి ధరించినవాఁడును, దివ్యాభరణబూషితములయి శాఖలను బోలినబాహువులతోడ సముద్రమధ్యంబున జన్మించిన రెండవపారిజాతమువలె నున్నవాఁడును, దానవస్త్రీలకపోలములయందలి మకరికాది పత్రామల సౌందర్యమును హరించి జీవవంతములై మెఱయు నందక సుదర్శనాద్యాయుధములచేత ఘోషింపఁబడుచున్న జయములు గలవాఁడును, వజ్రాయుధప్రణచి హృము గలిగి పాములతో బగవిడిచి వినీతుడై చేతులు జోడించుకొని ప్రక్కఁ నులిచిన గరుత్మంతుని పైఁగటాక్షపీక్షణములఁ బ్రసరించువాఁడును, సౌఖ్యశాయనికులై పార్శ్వముల నిలిచియున్నభృగువు మొదలగు మహర్షులను యోగనిద్రాంత నిర్మలములై పావనములై న విరీక్షణముల ననుగ్రహించు చున్నవాఁడును, నగుజగద్వల్లభునకు నారాయణునకు వంద్యునకు దైత్యభంజనునకు నవాఙ్మాననగోచరునకు నమస్కరించి వేల్పులిట్లు పొగడిరి. మొట్టమొదట విశ్వము సృజించి పిమ్మట విశ్వము పోషించి యనంతరము విశ్వము నాశనము జేయుచు ముత్తైఱంగులనుండు మహాత్మునకు నీకు నమస్కారము. ఆ కళమునుండి పడినజలము మొదట నొక్కటే రుచిగలిగి యుండియు దేశదేశంబులఁ బ్రవహించిన పిదప రుచి మారునట్లు నీవు నహజము

గ నిర్వికారుడ వయ్య త్రిగుణభేదముచేత నీవుమారుచుందువు. స్ఫటికము తెల్లనయ్యి, నాయారంగుల వస్తువులయెదుట బడినప్పుడాయారంగులను దాల్చినట్లు నీవొక్కడవయ్య ననేకోపాధుల నాశ్రయించి యనేక రూపముల గనంబడుచుందువు. నీవు కొలతకు దొరకవు. విశ్వమును కొలవగలవు. నీవు కోర్కెలు లేనివాడవయ్య నెల్లరకోర్కెల దీర్పగలవు. నీవజ్ఞుడవు. ఎల్లయెడల నీకు జయమగును. అవ్వకుండవయ్య వక్తకారుడవు. హృదయస్తుడవైనను దూరస్థుడ వంచును గోరికలులేని మహాతపస్వి వంచును పరమవయాళుడ వంచును ముసలితనములేని పురాణపురుషుడ వంచును నిన్ను పాజ్ఞులునుతింతురు. నీవు సర్వజ్ఞుడవు. నిన్నెవరెరుగరు. సమస్తమునకు నీవెకారణము. నీకునునీవెకారణము. నీకొక ప్రభువులేడు. నీవందఱకు ప్రభుడవు. నీవొక్కరుడవె కాని యన్నిరూపుల నీవుందువు. సప్తసామంబులు నిన్ను సంస్తుతించు. సప్తసాగర జలంబు నీకు శయనంబు. సప్తజీహ్వలు నీకు ముఖము. నీవు సప్తలోకాశ్రయుడవు. చతుర్వర్గఫల మయిన జ్ఞానము, చతుర్వ్యగములయందు వ్యాపించిన కాలము, చతుర్వర్గ సమేత మయినలోకము చతుర్ముఖుడవైన నీవలననే కలుగుచున్నవి. హృదయస్థితుండ వైన నిన్ను యోగులుముక్తినిమిత్తము చిరతారాభ్యాసమున నిగ్రహింపబడిన మనస్సుచేత భ్యాసించుచుందురు నీవజ్ఞుడవయ్య జన్మములేత్తుచుందువు. కోర్కెలు లేనివాడవయ్య శత్రువులం జంపుచుందువు. నిద్రించుచుండియు జాగ్రహుడ వగుదువు. ఇట్టి నీ విచిత్రప్రభావముల నెవ్వరెఱుగును? శబ్దాది విషయముల ననుభవించుటకును దుస్తర మగుతపము జేయుటకును, ప్రజలబెంచుటకును, నుదాసీనభావము చాల్చుటకును నీవె సమర్థుడవు. పురషార్థసిద్ధి హేతువులైన మార్గములు శాస్త్రములయందు భిన్నభిన్నములుగ గన్పడుచుండియు నెట్టకేలకు నీలో నైక్యమ

గును. గంగాప్రవాహము భీన్న భీన్నములుగఁ బ్రవహించుచున్నను గొట్టకొనకు సముద్రమున జేరునుగదా! సమస్తకర్మలు నీకర్పించి చిత్తమును నీయందాయత్తము జేసి వీతరాగులై యుండుయోగులముక్తికి నీవేగతివి. పృథివి మొదలగు పంచభూతములయందు నీమహిమ ప్రత్యక్షమయి కనఁబడుచున్నను వాచామగోచరమయియున్నది. అట్టిసీ ప్రభావ మింక ననుమానాది ప్రమాణములును వేదములును నెఱువఁపఁగలవు. నీనామము స్మరించినంత మాత్రముననే నరునిసీవు పావసముజేయుచున్నావు, ఇంక నీదర్శనమే యైనపక్షమున నెట్టిఫలములు చేకూరునో దీనింబట్టి యూహించుకొనవచ్చును. జలధియందలి రత్న రాశియు భానుమండలమందలి కిరణజాలమును లెక్కింకుట కెట్లుతరము గాదో యట్లే నీప్రభావమును నవాఙ్మోసనగోచరంబు. నీవు పొందనిదియుఁ బొందఁదగినదియు విశ్వమున నేదియులేదు. నీవు లోకమునఁబుట్టి జన్మకర్మలకు లోనగుట లోకముననుగ్రహించుటకెనుమా, దేవా! తానక ప్రభావిశేషంబును, కొంతవఱకు నుతించి యూరకుండుట మామాయాసము చేతను సజ్జానముచేతను గాని నీగుణములను సంపూర్ణముగ గొనియాడ గలుగుటచే గాదు ఈవిధంబున బరమేశ్వరు గొనియాడి దేవతలతనిని బ్రసన్నునిఁ జేసికొనిరి. కాని యావాక్కు లాపరమేష్టియొక్క నై జగుణములై కాని నుతులుకావు.

అంతట నారాయణుడు కుశలప్రశ్న మడిగి సురల నాదరింప వారు రాక్షససముద్రము ప్రళయమందక పొంగిపొరలి జంగంబుచు ముంచుచున్నవారై లాహరి కెఱికించిరి. అదివిని కరుణాసాగరుఁడగు నాహరి సముద్రతీర్తకైల గుహలోనుండి బయలు వెడలు ప్రతిధ్వని సనుసరించుచు సముద్రఘోషముఁ దిరస్కరించు గంభీరమైన స్వరముతో నిట్లనియె. ఆపురాణ కవీంద్రుని యందుండి తగిన వర్ణనాసముల బొంది యుచిత సంస్కారముల బొంది వెడలిన

కతమున భారతి కృతార్థురాలైన దని తోచెను. దంతకాంతియను చంద్రికతోడవెలయుచున్న యావాక్పూరము నారాయణునిచరణంబులం బ్రవహించిన గంగయార్ధముఖముగఁ బ్రవహించుచున్నదో యన్నటుల వెలసెను. “ఓయమరులారా నరునియందుఁ బుట్టునత్వర జోగుణములను దయోగుణమడంచినటుల మీప్రభావముల నెల్ల రాక్షసులడంచరని నేనెఱుంగుదును. తెలియక చేసినపాపంబువలన సజ్జనుని మనంబు తప్తపశాకరణి రాక్షసులచేత జగత్త్రయంబు తప్తమగుచున్నదని నేనెఱుంగుదును. నేనును మహేంద్రుండును నేకకార్య పరులమైయుండ వజ్ఞినన్న వేరే యిక్కార్యమున వేడవలయునా. అగ్ని ప్రార్థింపకయే వాయువు సాయపడఁడా? ఆదనుజనాథుఁడు మున్న తనతలలు తొమ్మిదింటి నగ్నికి సమర్పించి పదియవతల నాచ క్రాయుధంబున కెఱ జేయుటకె దాచి యున్నాఁడు. తొల్లి బ్రహ్మ దేవుఁ డిచ్చినవరంబులంబట్టి యాదురాత్ముని యాన్నత్య మితవటకు మంచిగంధపుచ్చెట్టు సర్పవృద్ధిని సహించునటుల సహించితిని. ధాతయతనితపంబునకు సంతృప్తుడై వరములు వేడుమన సద్దనుజుఁడు “మనుష్యులను నేను లెక్కనేయను. దేవతలుచేతఁగూడ నాకుచావులే కుండ వరమియవలసిన”దని కొలెను. నేను దశరథరాజనందనుడనై పుట్టి యుద్ధరంగమున కాతనితలలు తామరపువ్వుల నర్పించినవిధమున బలిగా నర్పించెద. అచిరకాలంబుననే మీరు యాగములయందు విధి విధానముగ వేల్పుబడునట్టియు మాయదైత్యులు స్పృశింపనట్టియు హవిర్భాగముల నెప్పటియట్ల భుజింప గలరు. ఈవరకు మీరు విమానములనెక్కి నిర్భయముగఁ దిరుగలేక మేఘములమాటున నొదిగి యొదిగి తిరుగుచున్నారు; ఇకమీఁద రావణుని విమానమగు పుష్పకమునుజూచి చిత్తక్రోభము బొందనక్కరలేదు.

రావణాగ్రహముచేత వాడిపోయిన యమరసస్యముమీఁద

వాక్యమృతమీవిధముగాఁ గురిసి కృష్ణమేఘమంతర్ధాన మొండెను. దేవకార్యము నిర్వర్తింపనుద్యుక్తుడైన యావిష్ణు దేవుని మహేంద్రాది దేవతలు, వృక్షములు పువ్వులచేత వాయువు ననుసరించినటుల దమ తమయంశములచేత ననుసరించిరి. అంతట దశరథమహారాజు పుత్రకా మేష్టిచేయఁగా యాగముయొక్క యంతమందు ఋత్విజులాశ్చర్యము నొంద నగ్నియందు దివ్యపురుషుఁడొక్కఁడుద్భవించెను. ఆపురుషుని చేతిలో నొక కనకపాత్రముండెను. ఆపాత్రలో దివ్యపాయస ముండెను. ఆదినారాయణుఁడు పాయసరూపమున నాపాత్రలోఁ బ్రవేశించి యుండుటంజేసి యాపాత్ర మిక్కిలిబరువైనందున నాదివ్యపురుషుఁ డతికష్టముతో దానిని మోసెను. ప్రాజాపత్యపురుషుఁడు తెచ్చిన యాపాయసమును దేవవల్లభుఁడు క్షీరసాగరసారమయిన యమృతమును గ్రహించినటుల దశరథుఁడు సంతోషమున గ్రహించెను. జగత్ప్రయోకవిభుఁడైన నారాయణుం డారాజుకడుపునఁ గొడు కయిపుట్టఁదలంచినందుననతనివంటిధన్యులుజగంబునలేరని సర్వజనులు కొనియాడిరి. సూర్యుఁడు లేతయెండను భూమ్యాకాశంబులకుఁ బంచియిచ్చినట్లు పాయసచరువురూపుడాల్చిన యావిష్ణు తేజమును రాజు భార్యల కిద్దఱకు సమముగఁ బంచెను. ఆరాజునకుఁ బట్టఁపుదేవియైన కౌసల్యయందు మిక్కిలిగౌరవము, కేకయరాజపుత్రికయందు మిక్కిలి ప్రేమ. అందుచేత వాని కిరువురకుఁ బాయసము చెరిసగము నిచ్చి వారిభాగములలోనుండి సుమిత్రకుఁ గొంతపాయసమిమ్మని రాజు వారిరువురం గోరెను. పరేంగితజ్ఞానముగల భర్తయొక్క యిచ్చాప్రకార మాదేవు లిరువురు నిర్విచారముగఁ దమతమభాగములలో సగముతీసి సుమిత్రకిచ్చిరి. మదపుటేనుఁగుయొక్క గండస్థలద్వయము నుండి నగ్నివించుమదమును దుమ్మెద సమముగాఁ జూనునట్లు దనయందలి గాఢాదురాగముచేత పాయసముసంక్లియిల్చిన యిద్దరు సవతుల

యెడ నుమిత్ర సమాస ప్రేమ గలిగియుండెను. అమృతమయములైన సూర్యకిరణములు జలమయమయిన గర్భమును ధరించునట్లు ధశరథుని మహిషులు ప్రజలమేలుకొరకు దేవాంశసంభవ మయినగర్భమును ధరించిరి. రాణు లొక్కమారుగ గర్భములుదాల్చి తెల్ల బారిన మేనులు గల్గి లోనపంటగల్గియుండు సన్యసంపదలవలె విరాజిల్లిరి. శంఖచక్ర గదాఖడ్గప్రముఖములయిన యాయుధములు చేతఁబట్టికొని వామనులు తమ్ము సంరక్షించునట్లు దేవులు మువ్వరుఁ దరుచుగా స్వప్నములు గాంచఁజొచ్చిరి. తనబంగారు టెక్కలకాంతి నింగి నెల్లడ నలము కొనఁ దనమహావేగమునకు గదలి మేఘములు వెంటఁ బాటు గరుత్మంతుఁడు తమ్ముముగ్గుర వీవుమీ ద నెక్కించుకొని యంతరిక్షమున బారుచున్నట్లు వారు కలలు గాంచిరి. వల్లఁభుడైన నారాయణుఁడు తన కిచ్చిన కౌస్తుభమణి వక్షస్థలమున ప్రేలుచుండఁ దామర పువ్వువీసన వినరుచు లక్ష్మీ తమ కుపచారము జేసినట్లుఁగూడ వారు కలలు గనిరి. ఆకాశగంగలో స్నానముచేసి వేదపాఠములు సేయుచు సప్తమహర్షులువచ్చి తమ్ముఁ బూజించినట్లుఁగూడ వారు స్వప్నములు గాంచిరి. ఆస్వప్నవృత్తాంతములను భార్యలు వినిపింప విని మహారాజు మిక్కిలి సంతోషించి జగదేశగురుడైన జనార్దనునకుఁ దాను దండ్రియగుట యెఱిగి తన్ను ధన్యునిగ నెంచుకొనెను. చంద్రుఁ డొక్కఁడయ్య నిర్మలములగు జలములందు వేఱ్వేటు రూపములు దాల్చి యుండునట్లు మహావిష్ణు వొక్కఁడయ్య వారి గర్భములయందనేక రూపములు దాల్చియుండును. అంతట ధశరథమహారాజయొక్క యగ్ర మహిషియైన కౌసల్య జ్యోతిర్మయ మయినయోషధిని రాత్రీ గాంచి నవిధమున శోకమడంచునట్టి కుమానిగఁనియెను. మిక్కిలి యభిరామమయిన శరీరముగలుగుట చేతను జగంబునకుఁ బ్రేమధ మంగళకారణ మయినరామనామధేయ మాకుమారునకుఁ దండ్రి యిడెను.

అప్రతిమ తేజోరాశియయి రఘువంశపుదీపమయిన యాకుమారుని
కాంతిముందర శయ్యాగృహమందలి దీపములన్నియు మందతేజములై
యుండెను. రాముడు జనించి శయ్యపై నుండుటచేత సన్నని యుద
రంబుగలదై కౌసల్యా మహాదేవి సైకతాంభోజబలిచేత నొప్పుశర
త్కలగంగనలై నుండెను. కై కేయికేబుట్టిన కుమారుడు శీలవంతుడై
భరతుండను నామము బడసెను. ఐశ్వర్యమును వినయమలంకరించి
సటు లాకుమారుడు తల్లినలంకరించెను. సుమిత్ర లక్ష్మణశత్రుఘ్ను
లను కవలబిడ్డలను లెస్సగా నభ్యసించు బడినశాస్త్రవిద్యజ్ఞానవినయ
బులను గన్నట్లుగనియెను. భూమిమీఁద నవతరించిన పురుషోత్తముని
వెంట స్వర్గమంతయు వచ్చినట్లు సకలసద్గుణములఁ గాంచి జగతివోష
రహితమును వెలయుచుండెను. నాల్గుమూర్తులతో నారాయణుండు
భువి నవతరించుటంజేసి ధూళితేకుండ గాలివినరె. దశముఖునికి జడి
సిన దశదిశలు నిర్భయముగా నూపిరివిడిచినట్లుండెను. అగ్ని పొగలేక
వెలుంగుట చేతను శుద్ధకిరణుడై సూర్యుండు ప్రకాశించుటచేతను
రావణునిచేత బాధింపఁబడిన జగమంతయు శోకమును విడిచి సుఖించు
నట్లుండెను. ఆనచుయంబున రావణుని కిరీటంబునుండి రత్నములు నే
లఁగూలెను. అవి రాక్షసరాజ్యలక్ష్మీ విడిచిన కన్నీటిబొట్లోయనునట్లుం
డెను. దశరథమహారాజునకు నందనోదయ మయ్యెనని పుత్రోత్స
వసూచకముగ మొట్టమొదట మొఱసినని దేవదుందుభులె. దశరథు
నకు సంతానముగలిగినందుకు వానిమందిరమున సంతానవృక్షములు
జుజుబు పుప్పులవానగురిసి పుత్రోత్సవముజేయు కార్యములలో నదియె
మొదటిదయ్యెను. జాతకర్మ మొదలయిన సంస్కారములుగలిగి నాదు
లయొద్దఁ బాలు ద్రావుచు శిశువులు నలువురు జనకునకు మహానంద
జనకులయి నర్ధిలిరి. అగ్నికి సహజమయినకాంతి హవ్యముచేత మరిం
తవృద్ధియొనఁబడు కుమార సమస్తయమునకు సహజమయిన వినయము

విద్యచే నత్యధిక మయి విరాజిల్లెను. అన్యోన్యమైత్రీ కలిగి వర్ధిల్లినట్టి యాకుమారులు ఋతువులు నందనవనమునకు వన్నె దెచ్చినట్లు రఘువంశమునకు వన్నె దెచ్చిరి. సౌభాగ్యము సమానమయినను సేవ హాతిశయమున రామలక్ష్మణు లొకజతగాను భరతశత్రుఘ్ను లొకజతగాను గూడి మెలంగుచుండిరి. అగ్నికి వాయువునకుచ, జంబునకుచ నముద్రునకుచ, మైత్రీ విడని తెఱంగున నారెండు జంటలకుచ భేదమెన్నఁడు లేకపోయెను. గీష్మకాలాంతమందుఁ గారుమయ్యలు గార్కొన్నదినములు జరులకు సుఖము గలుగఁజేయునట్లు వినయ తేజస్సంపన్నులయిన యాకుమారులు ప్రజల కమితానందముఁ గల్గించిరి. చతుర్విధముగానున్న యానరపాలుని సంతానము ధర్మార్థకామమోక్షములనియెడు చతుర్విధపురుషార్థము లవతరించినటులుండెను. నేల నాలుగుచేఱఁగు లేలుచున్న యామహారాజును నాలుగుసముద్రములు రత్నములచేతఁ బూజించునటుల పితృనత్సలులైన నలుగురుకుమారులు గుణములచేతనర్చించిరి. దశరథమహారాజు శత్రువుల నెల్ల బరాజయము నొందించి నలుగురు కుమాళ్ళుఁగలిసి సుఖించుచుండెను.

అంతట విశ్వామిత్రుఁ డొక్కనాఁడు దశరథునికడకుఁబోయి యజ్ఞసంరక్షణార్థము కాకపక్షధర్ముడైన రాముని బంపవలసిన దని యాచించెను. పరాక్రమవంతుల విషయమున వయస్సు చూడరుగదా నిరంతరసజ్జనసేవ చేయువారాజు మునినిమిత్రము లక్ష్మణునమేతముగ రామునిబంపెను. రఘువంశపురాజులు యాచించెనువారికిఁ బ్రాణముల నైనను దాచక యిత్తురుగదా! రామలక్ష్మణుల నిర్గమనము కొఱకు పురపీఠులన్నియు నలంకరింపవలసిననని మహారాజు శాసించెను. పురజనులలంకార మారంభింపక ముందె మేఘములు వాయునహారుముంగాంచి వుష్పవర్షములు గుఱిసి రాజాజ్ఞసెల్లించెను. ధనునలు ధరించి యాకుమారులిద్దఱు తండ్రియాజ్ఞ నెరవేర్చుఁ దలంచి

యాతని యడుగులకు మొక్కిరి. ఆరాజును మొక్కుచున్న వారి
మీఁద బాష్పములు విడిచెను. జనకుని బాష్పబిందువులచేఁ దడిసిన
కూకటులతో హస్తముల నొప్పారువిండ్లతో రామలక్ష్మణులు
మునివెంటఁ జనుచుండఁ బురపీఠులయందు బౌరజనులదృష్టులు తోరణ
మాలికలై యుండెను. లక్ష్మణసమేతుడైనరాముని పంపింపవలసిన
దని కౌశికుఁడు యాచించినందున దశరథుఁడు కుమారులతోఁగూడ
సైన్యమునంపక వారిని సంరక్షించుటకుఁ దనదీవెనయే చాలునని
యాశీర్వదించి పంపెను. విశ్వామిత్రుఁడు వారిం దోడ్కొనిచని మార్గ
మధ్యమందు బలాఘటములను విద్యల నుపదేశించెను. ఆవిద్యల
ప్రభావముచేత నాబాలకులు మార్గాయాసముం జెందక తమతల్లుల
కడ నున్నటుల సుఖముగనుగడిరి. చిన్ననాటనుండియు వాహనము
లెక్కి తిరుగుట కలవడిన యాస్థపకుమారులు కాలినడక నరుగుచు
న్నను దమ పితృసఖుడైన విశ్వామిత్రుఁడు చెప్పుచుండు పూర్వగా
ధల వినుచుండుటచేత వారి కాయాసమే కనఁబడలేదు. సరోవరములు
మంచినీళ్ళచేతను, విహంగములు మధురకూజితములచేతను, వాయు
వులు సుగంధపుష్పసంతతులచేతను, మేఘములు నీడలచేతను, ధశరథ
పుత్రులను సేవించెను. తామరపువ్వులతోఁగూడిన కౌలంకులవలనఁ
గాని నీడనిచ్చి శ్రమనడంచువృక్షములవలనం గాని రామలక్ష్మణుల
దర్శనమువల్లఁ గలిగినంత సుఖమును మహామునులు గాంచరైరి.
ఫాలనేత్రినిచేత మదనుఁడు దగ్ధుడైన యాయాశ్రమంబు మార్గమధ్య
మందుండుటంజేసి దానిం జొచ్చి రాముఁడు కార్మకధరుడై య
చ్చట నుండ వికృతిచేష్టలచేతఁ గాక యాకారముచేత నతఁడు
సాక్షాత్ మన్మథుఁడువలె నుండెను. పాపాపహతురైన సుకేతునం
దన తాటక వనమునెల్ల నాశనముచేసినదని గాధేయునివలన వినిధను
షోటల నేలమీఁదనిలిసి రాజపుత్రులు విండెక్కు వెట్టిరి. ఆధనుష్టం

కారములు విని కపాలకుండలములు చెవుల వేలాడ కృష్ణపక్ష రాత్రీ
ములవలె నల్లనిచాయ గలిగి కొంగలతోఁగూడిన మేఘమువలె దాట
కివచ్చెను. తమగమన వేగముచేత మార్గమండలివృత్తములు పెల్లగిలఁగ
శవములమీఁదిగూడ్డపేలికలు మేనధరించి పెద్దపెట్టున నఱచుచు శ్మశా
నభూమిమీఁద నిలుచు గాలివలె విజృంభించి యారాక్షసి రాముని
మీఁదఁ బడెను. కఱ్ఱవలెనెత్తియున్న భుజముగలిగి పేరేవులొడ్డాణము
గాధరించి యున్న యారాక్షసాంగనమీఁద రాముఁడు దయచు బాణ
మునుగూడ విడిచెను. ఆరామబాణమునలన రాతివంటితాటక దేహ
మునందుఁ బడినరంధ్రము రాక్షసనంశములో నంతవఱకుఁ బ్రవేశిం
పఁజాలని యమునకు ద్వారమయ్యెను. రామబాణభిన్నయయి యా
రక్కసి నేలంగూల దానికి యడవిమాత్రమేగాక జగత్రీయంబుఁగెల్చి
వెలయుచున్న దశానననియైశ్వర్యముగూడ గంపించెను. రాముఁడని
యెడు మన్మథుని బాణపుడెబ్బ హృదయమున నాట తాటక రక్త
మనియెడు గంధము మేనసలఁడుకొని ప్రాణనాథుని సమక్షము జేరె
ను. మగటిమికి మెచ్చి విశ్వామిత్రుఁడతనికి ధైర్యులనుజంపు నస్త్రు
ముపదేశించెను. సూర్య కాంతము కఱ్ఱలనుగాల్చు తేజమునుసూర్యునివ
లననే గ్రహించునుగదా! అనంతము వామనాశ్రమవృత్తాంతముము
నివలన విని రాఘవుఁడు దదాశ్రమము జేరి పూర్వజన్మవృత్తాంతము
ను స్మరియింపఁ జాలకపోయినను మిక్కిలి యుత్సాహము గలిగి
యక్కడ వసించెను.

అంతట మునివరుఁడు రాఘవులతోఁ దనయాశ్రమముఁ జొచ్చె
ను. ఆతపోవనము దేవతార్చనకై శిష్యులు సిద్ధముచేసిన పుష్పముల
తోఁ బల్లవాంజలులు సమర్పించుచున్న మహిరుహములతో మెడలెత్తి
చూచుచున్న లేళ్ళతో నెంతో సాగనుగా నుండెను. అనంతరము వి
శ్వామిత్రుఁడు యజ్ఞాక్షతఁడహింస సూర్యచంద్రులుడయింది కిరణము

లచేత సంధకారమునుండి జగమును గాఢపాడినట్లు దశరథనందననులు
 బాణములచేత ముఖమును రక్షింపఁబూనిరి. యజ్ఞవేదికమీఁద మం
 కనపువ్వులంత నెత్తురుబొట్లు రాక్షసమాయచేబడెను. అవి జూచి
 ఋత్విజులు మిక్కిలిభయపడి తమతమకర్మలు మానకొని కూర్చుండి
 రి. అంతటరాముఁడు తనయమ్ములపొదినుండి యొకతీవ్రబాణంబుఁ
 దీసివింటుదొడిగి తలయెత్తి పయికిఁ జూచెను. చూచునప్పటికి నభం
 బునై రాక్షససైన్యము గనఁబడెను. ఆసేనయొక్క టెక్కెములు గగి
 ద్దలరెక్కలగాలికిఁ గదలుచుండెను. అప్పుడు రాముఁడు ముక్కిడిర
 క్కనులను విడిచి యజ్ఞశిఖను కారులలో ముఖ్యనాయకు లగుదైత్యు
 లమీఁద నమ్ములనేసెను. మహాభుజంగములమీఁద కుటుకునట్టిగరు
 త్తంతఁడు సీటికట్టెల జోలికిఁబోవునా? అస్త్రకొవిదుఁ డైనరాముఁడ
 ప్పడు వింట వాయున్యాస్త్రముం దొడిగి వైచెను. అదిఁగిలి తాటాకాత
 నయుఁడు కొండంత బరువుండియు నొకపండుటాకువలె నేలఁగూలెను.
 అనంతరము మాయచే నిట్టటుఁ దిరుగుచున్నను బాహు పనియెడుమఱి
 యొకదైత్యుని దుత్తునియలుగా ఖండించి యాశ్రమంబున కావలఁ బ
 డనైచి పులుఁగులకు విందు జేసెను. విఘ్నము లేకుండ యథావిధిగ
 యజ్ఞముచేయించిన యారాజుతులను మునికులవతి యగువిశ్వామిత్రు
 డును ఋత్విజులును గొనిరూడియాపందించిరి. కాకపక్షములు గద
 లునట్లుగా రామలక్ష్మణులు మునికి నమస్కరింప నతఁడు మహానంద
 మొందియవబృథస్నానములచేతఁదడిసినవారిశిరస్సులను దనచేతనిమిరి
 దీవించెను. అప్పుడు విదేహరాజైన జనకుఁ డొకయాగము నేయఁద
 లపెట్టిద్రానికి విశ్వామిత్రునిరమ్మని పార్థింపెను. జనకుని యింటనున్న
 శివధనస్సంజూడరాఘవులు కుతూహలపడుచుండుటంజేసి గాధేయుఁ
 డాజన్నమునకు వారిఁదనవెంటఁ దోడ్కొనిపోయెను. అంతట వారు
 మునితోఁ బయనమై నడిచి సాయంకాలమగునప్పటికి గౌతమధర్మప

త్నియైసయహల్య యేయాశ్రమంబున త్తణకాల మిందునిభార్యయ
య్యెనో యాయాశ్రమంబుంజేరి యాచెట్లనీడలవనియించిరి. చిరకాల
మునుండి శిలాహాపముంకొని పడియున్న యాగౌతమపత్ని రామ
పాదరజము సోకినంతమాత్రమున శాపమోక్షము గాంచిమనోహర
మైన యాకారము దాల్చియుండెను. రామలక్ష్మణసహితుడై కాశి
కుండు తన యింటికిరుదెంచినాడని వినిజనకమహారాజు భక్తి మెఱయ
నర్థకామములతోఁ గూడినధర్మముయొక్క యవతారమోయనునటు
ల మెఱయుచున్న విశ్వామిత్రుని కర్మపాద్యముల నిచ్చెను. విదేహ
పురవాసులయినజనులు గగనముచుండి దిగివచ్చిన పునర్వసునక్షత్రము
లువలె మెఱయుచున్న యారాఘవులను దనివిననకుండఁ జూచి రెప్ప
పాటులు తమచూడ్కికి నడుమలంతరాయము గలిగింపుచున్నవని వి
సిగొనుచు నానందించిరి. జనకునియాగము సమాప్తమగుటయు వి
శ్వామిత్రుఁడు శివధనుస్సుచు జూడరాముఁ డుబలాటపడుచున్నాడని
యామహారాజుతోఁ జెప్పెను. మిక్కిలిసుకుమారమగుహాపముగలయా
రఘునందనుం ఁచి మేటి విలుకాండ్రకై నెక్కిడ నలవికాని యా
విల్లుండలంచి యది యెక్కిడినవానికే తనకూతునిచ్చెదనని ప్రతిజ్ఞ
చేసినందుకు జనకుఁడెంతయు మనఃవీడనొందెను. “ఓముసీందా! మ
దపుటేనుఁగుల కైనను సాధ్యముకాని మహాకార్యము పిల్లయేనుఁగు
చేయగడఁగుట హాస్యాస్పదము, కావుననీతఁడు ధనువు స్పృశించుట
కునేను సమ్మతంపను. మహాధనుర్ధరు లగురాజు లెందరో యిదివఱ
లో వచ్చి యీధనువును స్పృశించి భగ్నమనోరథులయి సిగ్గుపడిపో
యిరి” యని జనకుఁడు కాశికునితో ననెను. ఆపలుకులు విని మహర్షి
యారాజునకిట్లనియె. “రాజా! యీకుమారుఁడు మహాబలుఁడు వజ్రా
యుధము మహాపర్వతములఁ గూల్చునటుల వీని మహాబలము నీచా
పమును భంగము నేయును. అని యాపుడైనమునిపల్కుటయు మిఱు

గుబురువంత యగ్నికణములో నత్యంతమైన దాహశక్తియిమిడియున్నటులకాకపక్షధరుడైన రాఘవునియందుగ్రీతేజములీనమైయున్నదనిజనకుండు తలంచి మహేంద్రుండు మెఱుపుదెమ్మని మేఘములనంపినటుల శివకార్ముకముందెమ్మని తనపరిచారికలను గుంపులు గుంపులుగాఁబంపెను. జింకహాపముదాల్చి పాటిపోయిన యజ్ఞముమీఁదనే వింటినుండి పరమేశ్వరుండు బాణములువిడిచెనో, నిద్రించుచున్న పామువలె నెయ్యది భయంకరమైయున్నదో యట్టిహరిధనస్సును జూచిరాముండుగ్రహించెను. కొలువులోనున్న వారందఱుతెప్పవల్పక తన్నుఁజూడరాజకుమారుండు మీనకేతనుండు పుష్పధనువెక్కిడునటులవలీలఁగా మహాశైలమటులున్న యావింటను నారి సంధించెను. అవ్వలరాముండు గట్టిగనారిలాగ ధనువుమేఘముగర్జించునటుల పెళపెళరవముతో విటిగిపోయెను. క్షత్రియులకుబద్ధశత్రుండైన పరశురామునకుమరియొక ఖాత్రతేజముప్రపంచములో జన్మించినదని ఘోషించినవిధముననాధ్వనియొప్పెను. రుద్రీకార్ముకమునందు రామునిభుజసారముదెలిసికొనిమిథిలరాజు హాపవతియు నయోనిసంభవయు నగుదనకూతును సీతను శౌర్యశుక్రముగ్రహించి యగ్నియెదుటవలెనే మహర్షియెదుట నర్పించెను. నిమిశప్రభూతయైనసీతను మీకుమారునకుఁ జేసికొండని వేడుచుజనకుండు దశరథునికడకుఁ దనపురోహితుని వినయపూర్వకముగాఁబంపెను. దశరథుండంతకమున్నే తగినకోడలుకొఱకు వెదకుచుండె. అట్టిసమయమునందె జనకపురోహితుఁడాతనికడకుఁబోయెను. ధన్యులయినవారుతలఁచుకొన్నంతమాత్రముచేతనే కల్పవృక్షఫలములువలె గామితార్థములుసిద్ధించుచుండును. ఆపురోహితునివాక్యములకానందమొందిదశరథుండు తన సైన్యములవలన రేగినదుమ్ముభానుమండలము గప్ప బయనమై పోయెను. మిథిలాపురముఁ జేరి దానిచుట్టును విడిచెను. సైన్యములుచెలరేగిపోటలలోనిచెట్లు పాడుచే

చేసెను. అప్పుడు పడుచుపడఁతి భర్తయొక్క విపరీతచేష్టల కలుగక
యొప్పుకొనినటులు పురలక్ష్మియైనైనికులదుండగముల కెల్లనహించె
ను. ఎల్ల సాంప్రదాయముము లెఱిగిన యామహారాజు లిద్దరును వరు
ణవానవు లటులు భాసిల్లుచుఁ బుత్రపుత్రీకా వివాహములను మహా
వైభవముతోఁ జేసిరి. రాముఁడు నీతను వివాహమాడెను. ఆమె
చెల్లెలను లక్ష్మణుఁడు స్వీకరించెను. జనకునిసోదరుండగు కుశధ్వజుని
పుత్రిక లిద్దఱును భరతశత్రుఘ్నులు వివాహమాడిరి. కొత్తపెండ్లి
కూఁతులంగూడిన యానలుగురుకుమారులు ఫలవంతులై సామదాన
భేదదండములనియెడు పేశ్వంబరగెడు దశరథుని చతురుపాయంబుల
పగిదిం దనర్చిరి.

ఆరాజకుమారులును రాచకన్నెలును బరస్పరసమాగమముచేత
ధన్యులై ప్రకృతిప్రత్యయములట్లావెలసిరి ఇట్లునల్పురుకుమారులపెండ్లిం
డ్లుచేసి దశరథుఁడు జనకునివీడ్కొని యయోధ్యకఁబయనమైపోయెను.
అత్తరి జంఝూమారుతముబయలుదేరి మార్గముననున్న చెల్లునుగూల్చి
గట్టుతెగఁగొట్టికొని వట్టివేల ప్రవహించు చెఱువునీటివలె దశరథుని
సైన్యము నెంతయుం జిక్కునెట్టెను. భానుమండలము బరివేషము
చుట్టెను. ఆపరివేషము చుట్టచుట్టుకొని గగుఁతొంతునివొన జచ్చిపడి
యున్న పామువలెను భానుమండలము దానినెత్తిమీఁదనుండిపడినమ
ణివలెనువెలసెను. అప్పుడుసాయంకాలమయ్యెను. క్షత్రియరక్తముతో
బిత్తుతర్పణములునేయునట్టిభార్గవరాముని రమ్మనిపిలుచుచున్న వోయ
నునట్లు పడమటిదిక్కున నక్కలఱచెను. చండమారుతము మొదలగు
దుశ్శకునములం గనిపెట్టి దశరథుఁడు భయపడి వానికిశాంతులు చే
యుమని గురువునడుగ సర్వజ్ఞుఁడయిన యావసిష్ఠుఁడు తుదకు శుభమ
గుననిచెప్పి యాతనిభయము బాపెను. అప్పుడు సైనికుల యెట్టయె
దుట నద్భుతమైన మహాతేజ మొకటి కనబడెను. కన్నులు సవరిం

చు కొని వారు నిదానముగఁ జూచునప్పటికాతే
జముపురుషరూపమైకనఁబడెను. చంద్రునితోఁగూ
డిన సూర్యుడట్లు, సర్పముతోఁగూడిన చందన వృక్షమట్లు తండ్రి
యంశమైన యజ్ఞోపవీతంబుచు, తల్లియంశమైన యాయుధమునుదాల్చి,
వచ్చు పరశురాముని మహాగ్రహమున నిష్కరుణుడై తల్లింజంపుమని
యాజ్ఞాపించినతండ్రియానతిదాటక గడగడవడంకుచున్న తల్లిశిరమును
గండ్రొగొడ్డటం దెగనేసి పితృవాక్యపాలకుడై యతని కరుణకుఁ బా
తుడైనట్టి వానిని, క్షత్రియులను దానిర్వదియొక్కసారి బరిమార్చె
నను విషయమును సూచించుటకో యని నిరుపదియొక్క పూసలుగ
ల రుద్రాక్షమూలిక కుడిచెవిం దగిలించుకొన్నవానిని, జనకుని వధిం
చినారను కారణమున రాజవంశములు నిర్మూలించినవానిని, భార్గవ
రాముని జూచి బాలుడైన తనకుమారునిం జూచి తన యవస్థం జూ
చియు దశరథుడు విషాద మొందెను. రామశబ్దము తన కుమారుని
యందును శత్రుడైన భార్గవునియందును జూపట్టుటచే హఠములయం
దును సర్పములయందును, గనఁబడు మణివలె నది ప్రియమయ్య భ
యంకరమయ్యెను. అర్హ్యపాద్యములు తెండితెండియని పలుకుచున్న
దశరథుని సరకునేయక భార్గవుడు కోధవహ్నులు గ్రక్కెడు తన
వేడిచూపులను రామునిమీఁద బఱపెను. అప్పుడు రాముడించుకేని
యు భయపడక యెట్టయెదుట నిలిచెను. భార్గవుడు కయ్యమునకుఁ
గాలుదువ్వఁజూపమును పిడికిటంబట్టి వ్రేళ్ళనందున శర మిడుకొని
వింట నంధించి రామునకిట్లనియె. “క్షత్రిజాతి నాశవకారమునేయుట
చేత శత్రుస్థానమైనది. దానిని బలుమారు నిర్మూలముచేసి నేను బ్ర
శాంతుఁడ నైతిని. గాని నిద్రించుచున్న పాము కట్టదెబ్బతిని మరల
బుస్సుమని లేచినటులు సీపరాకృమము విని వెండియు విజృంభింపవల
సి వచ్చెను. ఇంతవఱకును మహాబలనంపన్నులయిన రాజులెవ్వరును

వంచియైన నెఱుంగని జనకునిచాపము నీ వవలీలఁగా విఱిచితివని నా
 పరాక్రమము నీచేత శృంగభంగమైనదని నేను దలంచుచున్నాను.
 రాముఁ డను మాట యెవరినోటనుండి వెడలినను యది మునుపు నాకే
 వర్తించుచుండెడిది. ఇప్పుడది విపరీతపువృత్తుఁడవయిన నీయందువర్తిం
 చుచుండుటచేత నేను సిగ్గుపడవలసినచ్చెను. నాశరము కొండమీఁద
 నయితము మొక్కవోవలేదు. అట్టినాకు సామానశత్రులు లోకమం
 దిరువురే కలరు. పూర్వము మాయావుదూడను దీసికొనిపోయిన కా
 ర్తవీర్యార్జునుఁ డొకఁడు. ఇప్పుడు నాకీర్తి హరింపఁదలఁచుకొన్న నీ
 వొకఁడవు. నాపరాక్రమము తుత్రియవినాశముచేసినను నిన్ను గెలు
 వని పక్షమునవ్యర్థము. గడ్డిమోపును గాల్చినట్లే సముద్రమునుగూడ
 దహించినప్పుడె కదా యగ్నిమహిమశ్లాఘాపాత్ర మగును. నీవవలీ
 లఁగా దృంచిన యీశ్వరధనుస్సు హరిబలముచేత సారహీనమయినది.
 నదీప్రవాహము వేల్గి దొలఁచివైచినపిదప నేటియొడ్డుననున్న చెట్టు
 నన్న గాలిచేతనయితము గూలునుగదా! ఇదిగో నాఁజిల్లు. దీని నరివోసి
 బాణ మెక్కిడుము. యద్ధమనసరము లేదు. అటులుచేసితివేని సమ
 బలాధ్యునిచేత నేనోడినట్లే తలంచుకొందును. అటులుచేయలేక కాం
 తులు గ్రక్కుచున్న నాకుతారధారకు నీవ్రజసినితివేని వెఱ్ఱి బింకము
 పోక యభయమును వేఁడుచు నంజలివెట్టుము.” భీమవిగ్రహఁడైన
 భార్గవరాముఁ డిటులుపలుక రాముఁడు పెదవి యించుక గదలునటుల
 మందహాసముచేసివేతె యుత్తరమియ్యక యతనిమాటలకదెయుత్తర
 మని యాతనిచేతనుండి ధనుస్సు నందికొనెను. తనపూర్వజన్మపుధను
 వును చేతదాల్చి రాఘవుఁడెంతయు దర్శనీయుఁ డయ్యెను. కొక్కా
 టుమబ్బె యెంతో రమణీయముగా నుండును. దానిమీఁద మెఱుపు
 వ్యాపించినపక్షమున దాని నందము చెప్పవలసిన దేమున్నది! బాహాబల
 శాలియగు రాముఁడు వింటికొప్పు నేలనాటునటులుబెట్టి దానికి నారి

సంధింప భార్గవరాముఁడు మంటయెల్లఁ బోయి పొగమాత్రమే నిలిచిన యగ్నివలె ప్రభారహితుఁడై యుండెను. వర్ధమాన తేజఁడయిన రాముఁడును హీన తేజఁ డయిన భార్గవరాముఁడును నటు లొండొరుల యెదుట నిలువనప్పట్లఁ జూచువారికిఁ బున్నమనాటి సాయంకాలమున నుదయించుచున్న చంద్రుని నస్తమించుచున్న సూర్యుని జూచునట్లయ్యెను. వింట సంధింపఁబడియున్న తన యమోఘశరముం జూచి, గళిత వీర్యుడైన భార్గవరాముంజూచి, కుమారస్వామి నన్నిభుండైన రాముఁడు కరుణార్ద్రచిత్తుండై యిట్లనియెను. “నీ వెంతకూర్కరక్కఁ డవైనను బ్రాహ్మణుఁడవగుటచే నిన్ను నేను నిర్దయగా వధింపను. నాబాణ మమోఘమైనది. దీని నిష్పాడు దేనిమీఁద విడువవలయునో చెప్పము. యాగములచేత నీ వార్జించిన పుణ్యలోకముమీఁద విడుతునా? లేక నీ వరుగుమార్గముమీఁద విడుతునా.” అనుచు భార్గవుం డిట్లనియె. “నీవు పురాణపురుషుఁడవనియు నాదిదేవుండవనియు నే నెఱుంగక యిటులు చేయలేదు. భూమిపై నవతరించిన వైష్ణవతేజము యొక్క ప్రభావము జూడఁగోరి నీకాగ్రహము తెప్పించితిని. నాజన కునివిరోధులను భస్మీభూతము చేసితిని. మహిమండలమంతయు సత్పాత్రదానము జేసితిని. అన్నివిధములచేత ఘనుఁడనైన నేను నీచేతఁ బరాజయము నొందుటయు శ్లాఘ్యమే యగును. మహాత్మా! పుణ్యతీర్థంబులకు నేను బోవఁదలఁచుచున్నాఁడ గాన నాగమనము రక్షింపుము. స్వర్గలోక సౌఖ్యమునుభవింప నాకానలేదు. అదిచెడినను నాకు విచారములేదు.” నరేయని రాఘవులు తూర్పుముఖముగఁదిరిగి తన యమోఘ బాణము వదలెను. భార్గవుఁడు పుణ్యాత్ముడైనను బుణ్యయాగసమార్జితములైన లోకము లతనికి దుర్లభములయ్యెను. అసంతరము రాముఁడు పరశురామునిచరణములపయి వ్రాలి మొక్కి దేవా! క్షమియింపుఁడని ప్రార్థించెను. పరాజతులయిన శత్రువులయెడ

వినయముఃజూపుటె యుత్తమపురుషలక్షణము గదా! అప్పుడు భార్గవ
 రాముఁ డిట్లనియె. “దేవ! తల్లి సంబంధమయినరాజసమ్మును దొలఁ
 గించి జనకసంబంధమయిన శాంతిని నాయందుఁ బ్రతిష్ఠించి యనిం
 దితఫలమునాకొడఁగూర్చితివి. నీ విగ్రహమెనాయెడననుగ్రహమయ్యె
 ను. దేవకార్యంబులను నీవు తీర్చెదవుగాక! అట్టిచో నీకువిఘ్నములు
 లేకపోవుగాక! ఇంక నాకు సెలవిమ్ము నేనరిగెద, నని రామునిలక్ష్య
 ణుని వీడ్కొని యాముని యదృశ్యుఁ డయ్యెను. భార్గవుండటులు
 పోయినవెనుక నద్భుతమయినజయమును సంపాదించిన ప్రియపుత్రుని
 గాఁగిటంజేర్చి దశరథుఁడు మహానందముం బొందెను. మొదట నధిక
 తరవిషాదమునొంది పిమ్మట మహానందమొందినయారాజు మునుముం
 దు గాఱుచిచ్చుచేత దహింపఁబడి పిమ్మట వానచేఁ దడిసినచెట్టువలె
 నుండెను. అటులు పయినముచేసి యయోధ్యాపురసమీపమునకుఁ
 బోయి యూరబైట గొన్ని దినములు పరగృహంబులలోనుండి యతఁ
 డు పట్టణముఁబ్రవేశించెను. దశరథమహారాజునకలోపభోగంబులనుభ
 వించి ప్రాతఃకాలమునందు నారిపోవుటకు సిద్ధముగనున్న దీపమువలె
 మోక్షమార్గప్రయాణమునకు సిద్ధముగ నుండెను. ముసలితనము వెం
 డుకలరూపు దాల్చి, కైకేయిశంకచేత రాజ్యోక్తిని రామునియం
 దు నిలుపవలసినదని యాతని చెవిదగ్గఱజేరి చెప్పుచున్నదో యన్న
 ట్టులుండెను. ఉద్యానవనమండలి చిన్న నీటిబోది తోటలోని ప్రితి
 చెట్టునకు నీ కొనంగునటులు రామునకుఁ బట్టాభిషేకమగునన్నవార్త
 యయోధ్యాపురమందున్న ప్రతిపురుషునకుఁ బ్రతిస్త్రీకి నానందమిడె
 ను. అతని పట్టాభిషేకమునకు జరిగిన యత్నమంతయు బాపనిశ్చయు
 రాలయిన కైక విషాదపూరితుడైనరాజు కన్నీటిబొట్లచే దూష్యము
 చేసెను. వరము లిచ్చెదననిచెప్పి యూరడించిన భర్తనుజూచి కైక
 వాసకురియుటకు సిద్ధముగనున్నప్పుడు భూమిసెరియలలోనుండి పాము

లను విడుచుచున్నటుల తనకుఁగావలసిన కూరవరములను వెలిబుచ్చెను. ఒక్కవరమున రాముని బదునాలుగేండ్లు వనవాసమున కంపఁగోరెను. రెండవవరమునఁ దనకు వైధవ్యమేప్రధానఫలముగ నుండునట్లు రాజ్యసంపద తనపుత్రుని కిమ్మని కోరెను. భూభారమువహించుమని తండ్రిచెప్పినప్పుడు రాముఁడందుకు విచారపూర్వకముగ సమ్మతించెను. అవ్వల సరణ్యమున కేఁగుమని యానతిచ్చినప్పుడు దానిని సంతోషపూర్వకముగ స్వీకరించెను. పట్టాభిషేకమున కనువైన దువ్వలువలు చాల్చునప్పుడును, వలసాసోచితములైన నారచీరలు కట్టుకొనునప్పుడును సమానముఖవికాసముగలిగి భాసిల్లుచున్న రామునింగని పౌరులు విస్మయాక్రాంతులైరి. సత్యభిప్రాయముగాకుండ తండ్రినినిలిపి సీతాలక్ష్మణసమేతుఁడై యతఁడుండకారణ్యమును, దానితోబాటు నకలసజ్జనచిత్తములను బ్రవేశించెను. పుత్రయోగార్హుఁడై దశరథుఁడు తాను మున్నొనర్చిన దుష్కర్మమువలనఁ గలిగిన శాపముండలంచి తానుపుత్రునిజేసిన దుష్కర్మమునకు మరణమే తగినపరిహార మని యెంచెను. కొడుకులు దూరమందుండుటయు రాజు మృతినొందుటయుఁ దెలిసి రంధ్రాన్వేషణధర్మములైన శత్రువులు రాజ్యము నెఱగాఁజేసికొనఁదలంచిరి. రాజమరణమునకు దుఃఖించుచున్న మంత్రులు తల్లిచుట్టలయింటనున్న భరతునికడకుఁ గన్నీరుపెట్టుకొనక ధైర్యము నిలువఁగల యాపులనుబంపి రప్పించిరి. తండ్రి యావిధముగ మృతినొందినవార్తవిని భరతుఁడు తల్లికిని రాజ్యలక్ష్మికిని బరాజ్యులుఁడై రామసన్నిధికిఁ బయనమైపోవ మార్గమధ్యమున ముఁదులు సీతాలక్ష్మణులంగలిసి రాముఁడు విశ్రమించిన యాశ్రమవృక్షములం జూపఁ జూచి విచారించి బలముతోఁ గలసి చిత్రకూటపర్వతమునకుంజని రామునింగని తండ్రి స్వర్గస్థుఁడైనవార్త తెలిపి యనుచ్ఛిష్టమైన రాజ్యము స్వీకరింపుమని ప్రార్థించెను. అన్న గారు తాల్పనొల్లనిరాజ్యము

తాను వహించినపక్షమున నగ్రసోదరుడు వివాహమాడకమున్ను పెండ్లియాడిన కనిష్ఠునకు వచ్చుదోషమే తనకువచ్చునని ధర్మవేత్తయైన భరతుడు తలంచెను. అప్పుడు రాజ్యముపూనుట స్వర్గస్థుడైన జనకుని శాశనము మీరుటయగునని రాముడు రాజ్యస్వీకారమునంగీకరింపకపోగా భరతుడు పూజ్యదేవతలుగ రాజ్యమందు నిల్పుటకు బాదుకలనైన నిష్కని యడిగెను. ఆలాగెయని రాముడు పాదుకల నొసంగ భరతుడయోధ్యాపురమునకుం జనక నందిగ్రామమునందుండి యొకడు తనయొద్ద దాచినసొమ్ము జాగ్రత్తపెట్టినట్లు భోగముల ననుభవింపక యన్నగారి పేరనె రాజ్యమేలెను. తనతల్లిచ్చేసిన మహాపాపమునకు బ్రాయశ్చిత్తముచేయుచున్నాడో యననట్లు భరతుడు రాజ్యకాంక్ష విడిచి రామునియందు దృఢవిశ్వాసము కలిగి మునివృత్తి నుండెను.

శ్రీ రామ మహా రాజు .

వార్ధకంబున నిత్యైకువంశస్థులు పూనునట్టిప్రతము ప్రియమునందె పూని రాముడు సీతాలక్ష్మణ సమేతుడై యొకయడవి నుండి యొకయడవికిం బోవుచుండెను. ఒక్కనాడారఘువంశ తిలకము మిక్కిలి డస్సినట్లుండి తనప్రభావముచేత గడలనినీడగల యొకఁబట్టు క్రింద సీతాదేవితోడమీఁద దలపెట్టుకొని పండుకొనెను అప్పుడు దేవేంద్రునినందనుడైన ధూర్తుడు కాకాసురుడు సీతాదేవి వక్షోజ

ములను దనగోళ్యతో గీతెను. అంతట జానకి మేల్కొల్ప రాఘవుడు
 లేచి మంత్రించి తెల్లుతూ పొకటి వానిపైఁ బ్రయోగించెను. కాకా
 సురుఁడు భీతుఁడై కాపు కాపుమనుచు రామునిపాదములపైఁ బడి
 యొకకన్ను నిచ్చి ప్రాణములఁ దక్కించుకొనెను. అయోధ్యకునమీ
 పమందుండు పక్షమున భరతుఁడువచ్చి మరలఁ దన్న బలవంతపెట్టు
 నేమోయను భయమున నతఁడు చిత్రకూటమువిడిచి దూరపుటడవుల
 కరిగెను. మిక్కిలి యాదరంబునఁ దమ కౌతిర్యమిచ్చునట్టి మహర్షుల
 గృహములయందు వసించుచు రాముఁడు దక్షిణదిక్కున కరిగెను.
 వర్షమునుగుఱియు నక్షత్రములయందు వసించుచు భాస్కరుఁడు
 దక్షిణదిక్కున కరుగుచుకదా. అతనివెంట నరుగుచున్న విదేహరాజ
 పుత్రికఁజూడఁ గైక వద్దన్నను వినక నకలగుణసంపన్నయైన రాజ్య
 లక్ష్మి యాతనివెంటఁబడి వచ్చుచున్నదో యన్నటులఁ దోచెను.
 అనసూయా దేవి వై దేహికి సుగంధయుతమయిన యంగరాగమొకటి
 యిచ్చెను. ఆయంగ రాగముయొక్క సౌగంధ్యమునకు వలచి పుష్ప
 ములమీఁద వ్రాలుటమాని తుమ్మెదలు దీనిపై వ్రాలఁ జొచ్చెను.
 ఒకనాఁడు సంధ్యాకాలపు మేఘమువంటి చాయగల విరాధుఁ డను
 రాక్షసుఁడు చంద్రునినకు రాహు వడ్డమెనటుల రామునిమార్గమున
 కడ్డమై నిలిచి శ్రావణభాద్రపదములకు నడుమనున్న వర్షము నవ
 గ్రహ మెత్తుకొనిపోవునటులు రామలక్ష్మణులు నడుమనున్న నీత
 నెత్తుకొనిపోయెను. రాఘవు లిద్దరు లోకశోషణుఁడైన యాదనుజుని
 జంపి మహర్షుల యాశ్రమములకు దుర్గంధముగలుగకుండ శవమును
 భూమిలోఁ బాతిపెట్టిరి. అంత నగస్తుని యాజ్ఞాప్రకారము వింధ్య
 పర్వతము తన యధాస్థితి దాల్చియున్నటులు రాముఁడును నతనిశాస
 నంబునఁ బంచవటికరిగి యచ్చట నుండెను. గ్రీష్మమున నెండవేడిమి
 కోడి యాఁడుచున్న నుంచిగంధపుజెటుం జేసినటులు రామునిచెల్లె

లైన శూర్పణఖ కామాతురయై రామునికడ కరిగెను. అది తనవంశముం జెప్పికొని సీతనముఖముననె రామునివరించెను. అధిక కామమోహితలైన యంగనలయెడల మన్మథుఁడు సమయాసమయములెఱుంగడుగదా! “ఓసి! బాలా! నాకు భార్యయున్నది. నాతమ్ముని కిప్పుడు భార్యలేదు. పోయి వాని నాశ్రయింపుము.” అని యాకాముకురాలిని వృషస్కంధుఁడైన రాముఁడు పంపివైచెను. “అగ్రిజుని నన్నిధి కరిగినదానవు. నిన్ను నేనుగూడ” నని సౌమిత్రి పంపివైవనది మరల రెండుగండ్ల నొరసిన నదివలె రామనన్నిధిం బ్రాపించెను. దానింజూచి జానకి నవ్వెను. అంతదనుక సౌమ్యరూపము ధరించియున్న యారాక్షసాంగన సీత నవ్వినతోడనే వికృతరూపము ధరించెను. గాలి లేనంతసేపు పృశాంతమైయున్న సముద్రము చంద్రోదయమైనతోడనె ఘూర్ణమాన మగునుకదా!

“ఓసీ! నీవు నన్నుఁజూచి నవ్విన నవ్వుయొక్కఫల మిప్పుడే యనుభవించువు. చూడు నాపృజ్ఞ. నీవు నాయెడ నొనర్చిన యపరాధము బెబ్బలియెడ లేడిచేసిన యపరాధమువంటిది సుమీ” యని మిక్కిలి భయపడుచు మగనితోడమోదఁగూర్చున్న జానకితోఁబలికి చక్కని కామరూపమును విడిచి శూర్పణఖ నామమునకుఁ దగిన భయంకర వికృతవేషము నా రాక్షసి ధరించెను. మొట్టమొదటఁ గామరూపముతో నున్నప్పుడు మనోజ్ఞములయిన కోయిల పల్కులువల్కి పిమ్మట ఘోరస్వరముగల నక్కకూతలు కూయుటచేత నది వికృతవేషిణియైన రాక్షసాంగనయని లక్ష్మణుఁడు తెలిసికొనెను. తెలిసికొని సౌమిత్రి వర్ణశాలకుఁ బోయి యొరనుండి కత్తిదూసి సహజముగ వికృతరూపము ధరించినదానిని ముక్కుజెవులు గోసి మరింత వికృతరూపధారిణిఁ జేసెను. అంతట నారక్కసి వంకరగోళ్ళతో నంకుశములవంటి వ్రోళ్ళతో వెదుళ్ళవంటి కీళ్ళతో వెఱపుగొలుపుచు నాకాశం

బున కెగిరి తీవ్రున జనస్థానంబున కరిగి రాముడు రాక్షసకులము నూ
తనముగాఁ జేసిన పరాభవమును ఖరుడు మొలగు రాక్షసుల కెఱింగిం
చెను. అంతట ఖరదూషణాది రాక్షసులు శూర్పణఖను ముందిడు
కొని రామునిపయి దండమాత్ర కరిగిరి. ముఖమునందలి యవయవ
ము లన్నియుఁ దరిగివై వఱబడిన చుప్పనాతిని ముందిడుకొనిపోవుటయే
రాక్షసులకు మిక్కిలి యనుంగళలక్షణ మయ్యెను. దానవులు శత్రు
ములనెత్తి రాఘవునిమీఁద వేయుటకయిరాగా రాముడు విదేహ
కన్యకారక్షణభారము సామిత్రిమీఁదను విజయభారము వింటిమీఁ
దను నిలిపి నిలిచెను. రణమునందు గాముఁ డొక్కఁడెకాని రాక్ష
సులు వేనవేలుండిరి. కాని, ప్రతిరాక్షసు నొక్కొక్కరాముఁ డెదు
ర్కొనినట్లు వాఁ కగుపడెను. శుభాచారుఁడై యాత్మదూషణము
సహింపని రాఘవుఁడు దురాత్ములచేతఁ బంపఁబడిన దూషణుని రణ
ముఖంబున సహించునా? అంతట రణచూరంభము కాగా రాముడు
వింటినుండి ఖరునిమీఁద దూషణునిమీఁద త్రిశిరునిమీఁద బాణ
ములు విడువ నవి ధనుస్సుచుండి యొక్కసారిగా వెడలినట్లు దోచె
ను. రామబాణములు రాక్షస శరీరములు దూరి యెప్పటివలె బయ
టికివచ్చి రాక్షసుల ప్రాణవాయువుల హరింపఁ బట్టులు నెత్తురుదా
వెను. రామబాణములచేత నిహతమైన రాక్షససేనయందు జోదుల
మొండెములు తప్ప నిలువఁబడిన పరార్థము లేవియు లేకపోయెను.

రాముడు కరిసిన బాణవర్షముచేతను రాక్షస సైన్యము గ్రద్ద
లనీడలఁబెద్దనిద్దురఁబోయెను. రాఘవునిచేత నిహరమునున యా
రాక్షసులలో రావణుని కీదుష్టవార్తఁబులుటకయి శూర్పణఖయొ
క్కతమాత్రము బ్రతికియుండెను. చెల్లెలైన శూర్పణఖ కవచానము
నేముటచేతను మిగులనాపులయున ఖరదూషణాదుల ఖండించుటచేత
ను దన పతితలలమీఁద రాముఁ డున్నట్లు దెలిసి రాముఁ డు

తలంచెను. తలంచి పగదీర్చుకొనుటకై యొకరాక్షసునిచేత జంకరూ
మెత్తించి రాఘవుని మోసపుచ్చి, పక్షిరాజైన జటాయు వడ్డగించి
నను నిలువక రావణుడు సీత నెత్తుకొనిపోయెను. అంతటరాఘవులు
సీతను వెనకుచూచి బోయి కంఠగతప్రాణుడైన తన ప్రియసఖుడైన
దశరథుని ఋణము దీర్చుకొని తెక్కలు తెగి పడియున్న గృధరా
జైన జటాయువుంగనిరి. ఆజటాయువు రావణుడు సీత సపహరించిన
వార్త మాటలతో రాఘవునికిం దెలిసి బాహులు మ్రోసిన నృణములు
చేతఁ దనమహాకార్యముల దెలిపి మృతి నొందెను. పితృమృతికి శో
కించినట్లే యాపక్షి రాజుమృతికి శోకించి వారు తమతండ్రికిఁ జేసిన
విధమున నగ్నిసంస్కారములు చేసి యుత్తరక్రియ లొనర్చిరి. తమ
చేతఁ జచ్చి శాపవిమోచనము నొందిన కబంధుడను రాక్షసువలన
నుపదేవముఁ బడసి రామలక్ష్మణులు రామునితో సమానముగ దుఃఖ
ము నొందుచున్న సుగ్రీవునితో సఖ్యము నేసిరి. అనంతరము వీరు
డైన రాముడు వాలిం జంపి చిరకాలమునుండి సుగ్రీవునిచే వాంఛిం
పఁబడుచున్న యాతనిపదమునందు సుగ్రీవు నభిషిక్తుం జేసి ప్రతిష్ఠిం
చెను. సీతాదేవిని వెనకుటకయి వానరరాజు పంప వసచరులు రా
ముని మనోరథములటులు నానాదేశములకరిగి తిరుగుజొచ్చిరి. సీత
యొక్కవార్త సంపాదివలన విని నిర్మమతుడు సంసారము బాటి
నటుల హనుమంతుడు సాగరము దాటెను. దాటి లంక చొచ్చి
యానగరమెల్ల కలయం గనుంగొని యతఁడు విషలతచేతఁ జుట్టుకొన
బడియుండు దివ్యౌషధివలె రాక్షస స్త్రీలనడుచు నున్న సీతం గను
గొనెను. కని భర్త యానవాలుగా నిచ్చిన యుంగరమును మారుతి
యామెకు సమర్పించెను. నేత్రములనుండి చల్లని యానంకబాష్ప
ములు దొరఁగ నామె యామంగళీయకము ధరించెను. అటులు
భర్తృసం దేశమెత్తిగించి సీతను సంతోషపఱచి యామెకుమారునిం

జంపి యుద్ధతుడై తుణకాలము రాక్షసులచేతఁ బట్టువడి పిమ్మట
లంకాపురమెల్లఁ గాల్చెను. మూర్తిభవించిన సీతాదేవియొక్క వ్యాద
యమువలె నున్న రత్నమును సీతనలన హనుమంతుఁడు గ్రహించి
కృతార్థుడై నాని రామునికిచ్చెను. రాముఁ డారత్నమును వక్షస్థస్థ
లమం దిడికొని కన్నులు మూసికొని సీతాదేవిని గాఁగిలింఁచికొనినట్లే
యానందమొందెను. ప్రియురాలి వార్తను విన్నపిడవ నామెనుజూడ
వలయునని గట్టికోరికె యాయనకుఁ గలిగెను. కల్గుటయు లంకానగ
రముల జట్టిన లవణసముద్ర మాయనకుఁ జిన్న కంఠకమువలెఁ
దోచెను.

అంతట సతఁడు శత్రునాశనముకొఱకుఁ బయలుదేఱెను. భూ
మియే గాక యాకాశమునూడ నిండినటులు వానరు లాయనవెంట
సంటి నడిచిరి. రాముఁడు సముద్రతీరమునం జేరియుండ రాక్షస
రాజ్యలక్ష్మి చేమఁదగినకార్యముల నెల్ల జెప్పి పంపినతెఱంగున విభీ
షణుఁడు నచ్చి రాముని శరణుజొచ్చెను. రాక్షసరాజ్యము సతనికి
బట్టము గట్టెదనని రాముఁడప్పుడు ప్రతిజ్ఞ జేసెను. అదును దప్పక
ప్రయోగించినపక్షమున నీతులు మంచిఫలము నిచ్చునుగదా. అంతట
రాఘవుఁడు వానరులచేత సముద్రమునకు నేతువుగట్టించెను. నారా
యణుఁడు శయినించుటకొఱకుఁ బాతాళమునండి లేచినచ్చిన శేషుఁ
డువలె సముద్రముమీఁద నానేతువు దనర్చెను. ఆనేతువు మీఁద
సముద్రముదాటి రెండవ బంగారుకోటవలె నున్న వానరసమూహ
ముతో నానగరము ముట్టడించెను, అపుడు దానవులకు వానరులకు
ఘోరయుద్ధమయ్యెను. రామజయ రావణజయ, యను శబ్దములు
దిక్కుల వ్యాపించెను. శత్రువులచేతనున్న పరిఘలు వృక్షములచేత
భగ్నములయ్యెను. ముగ్ధరములు రాశ్మితో భిన్నములయ్యెను. గోభు
శస్త్రముల మించెను. పర్వతము లేకుండుల మదమణించెను.

రాక్షసులు రామునిశిరచ్ఛేదమైనట్లులు మాయాప్రయోగములచేయ నదినిజమని నీత నమ్మి శోకముచే మూర్ఛిలైనను. అది మాయయని త్రిజటతెల్పి నీతాదేవి దుఃఖము బాపెను. ప్రాణేశ్వరుడు బ్రతికియున్నాడని విని యామె శోకమున్నిడిచెను; గాని, యాయన మృతినొందినాడని నినఁగానే ప్రాణము బాయక బ్రతికియున్నందుకు మిక్కిలి సిగ్గుపడఁ జొచ్చెను. రామలక్ష్మణులకుమేఘనాదునివలనఁ గలిగిన యురగపాశ బంధనవీడ గరుత్మంతుని రాకవలన స్వప్నవృత్తాంశ మయ్యెను. రావణుడు లక్ష్మణుని యురస్థులమున శక్తిఁ బ్రయోగింప నతఁడు మూర్ఛిలైనను. కొట్టబడకయే రాముడు గుండెలవియనటులు తమ్ముని కొఱకయి శోకించెను. హనుమంతుడు మహాపథి దేగా లక్ష్మణుడు, దానివలన బ్రతికి లంకా పురస్థ్రీలకు మదన బాణములవలనఁ గలుగు విలాపమును నేర్పునట్టి యాచార్యుడయ్యెను. ఇంద్రధనుస్సును మేఘనాదమును గనఁబడకుండఁ జేయు శరత్కాలమువలె లక్ష్మణుడు మేఘనాదహరుడై తద్దనుఃఖండముఁ గూలఁజేసెను. కుంభకర్ణుడు కపిరాజువలన దనతోడఁబుట్టువైన శూర్పణకయొక్కయవస్థ బొంది యులిచేతఁ జెక్కబడిన మణిశిలగల మహాపర్వత మటులు రామునిమీఁదఁ బడెను. “నిద్రాప్రియుడవైన నిన్న నీయన్న యకాలమందు వృథాగ మేల్కొల్పెను” అని రామబాణ మతని నోదార్చుపగిది తాకి యతనిని బెద్దనిద్దురబుచ్చెను. ఆమహాయుద్ధమున లేచినదుమ్మి రక్తనదులవలన శాంతించెను. తక్కిన రాక్షసులు క్రమక్రమముగా వానరులచే జచ్చిరి. నేడు లోక మరావణమొ యరామమొ తప్పక యయి తీయనను గట్టినమ్మకముతో రావణుడు మందిరమువిడిచి యుద్ధమునకు బైలుదేఱెను. రాముడు పాదచారియై యుండుటయు రావణుడు చిథిమెక్కి యుద్ధమునకు వచ్చుయఁ జూచి దేవేంద్రుడు మంచిగుట్ట

ములు గట్టితనరథము మాతలిచేత సంపెను. ఆకాశగంగా తరంగ
 వాయువులచేత గదలు పెక్కములుగలిగి జయప్రదమై వెలయు నా
 రథము మాతలి చేయుతఁగాఁ గొని రాఘవుఁ డెక్కను. రాక్షసులు
 ప్రయోగించు మహాస్త్రములు దేనిమీఁదపడి కలువపూలువలె నిష్ప
 లములై పోవునో యట్టిమహేంద్రకవచమును మాతలి రాముని
 మేనం దొడిగెను. రామరావణులు చిరకారమునండి తమతమ
 ప్రతాపంబులు ప్రకటింపదలఁచి యుద్ధమున కెదురు జూచి చూచి
 పోరుచుండుటచే వారియుద్ధము చరితార్థమైనటులు దోఁచెను. యుద్ధ
 భూమిలో రావణుడు డొక్కఁడె యున్నను శిరస్సులు చేతులు
 మిక్కిలి యుండుటచేతఁ బెక్కుచుట్టలతోఁ గలిసియున్నట్లే నిలి
 చెను. దిక్పాలుర నవలీలఁగాజుంచినట్టియు, శిరస్సుల కోసి బలి
 యిచ్చిమహేశ్వరున కర్పించినట్టియు, కైలాసపర్వతముఁ గదిపినట్టియు
 రావణుని బలవంతుఁడైన శత్రునిగా రాముఁడు భావించెను. సీతా
 దేవిని గొలదిఁకాలములోనే చూడగలుగని సూచించుచు మాటి
 మాటికి నదగుచున్న రాముని కుడిభుజముపై రావణాసురుడుఁ కో
 ధాధిశయమునఁ గ్రూరబాణముఁ బ్రయోగించెను. రాముఁడుప్రయో
 గించినమహాస్త్రము రావణునివక్షస్థలముఁదాకిఁ బైటికివచ్చి దశకం
 తుని నొప్పించినవార్త నాగులకుఁ దెల్పుటకుఁ బాతాళలోకమునకు
 పోయినదోయన నేలఁజొచ్చెను. మాటకు మాట. శస్త్రమునకు శస్త్ర
 ము ప్రయోగించి వారు ఘోరయుద్ధమును జేయనది వాదులవాదము
 వలెనే ప్రబలెను. రామరావణులు లొకరితరువాత నొకరు సంగరము
 న విజృంభించుటచేత జయలక్ష్మీ సమానమై యెవరింజెందకపోరాడు
 మదపుటేనుగులనడుమ నుండువేదికవలె శోభిల్లెను. రాముఁడు జయిం
 చినప్పుడు దేవతలను, రావణుడుజయించినప్పుడు రాక్షసులుసంతోష
 మునఁ బుష్పనృప్తులు గురియింపఁగా నమ్మహాయోధుల తీవ్రబాణము

లాకునునునృప్తుల సహింపక విజృంభింపఁ జొచ్చెను. రావణుడు రా
 మునిమీఁద యమగదాఁడఁడమును బోలుగట్టి లోహకంటకశతఘ్నిఁ
 బ్రయోగించెను. ఆశతఘ్ని తనరథమువరికి రాకమునుపె యర్థచంద్రా
 స్త్రముతో దానిని రాక్షసుల యాశలతోడ రాముఁ డరఁటిచెట్టు
 నఱికినట్లు మిక్కిలి యవలీలగాఁ ఖండించెను. తనమనస్సులో నాఁటి
 యున్న సీతావియోగదుఃఖమును బాపుటకుఁ దగినదివౌవృషధమయిన
 బ్రహ్మాస్త్రమును రాముఁడు రావణునిపైఁ బ్రయోగించెను. పదిము
 ఖంబులుదాల్చి యాకసంబున మండుచున్న బ్రహ్మాస్త్రము కారాశ
 ఖణిమండల మగుశేషుని శరీరమువలె భయంకరమయి కానబడెను.
 ఆవిధంబున మంత్రీపయ్యుక్తమయిన బ్రహ్మాస్త్రముచేత వ్రణబాధ
 యించుకేనియు లేకుండ రావణుని దశశిరస్సులు నిమిషార్థమున నేల
 గూలెను. నేలఁ గూలెడి రావణునితలలు కదులుచున్న సముద్ర
 తరంగములమీఁదఁ బ్రకీర్ణలించు సూర్యబింబముల ట్లుండెను. ఆదై
 త్యునిశిరస్సులు నేలఁ గూలుట కనలారఁజూచియు నవి మరల నతని
 శరీరముతో నతుక్కుకొనునేమో యనుభయమున నతఁడు చచ్చినటులు
 దేవతలు నమ్మజాలరైరి. అచిరకాలములోఁ బట్టాభిషిక్తుఁ డగుటకు
 సిద్ధముగా నున్నయారామునిమీఁద దివ్యులు పుష్పవర్షముగురిసిరి.
 ఈవిధమున రావణుని సంహరించి దివ్యులకార్యముం దీర్చి ధనర్షణ
 ము దింపి రాముఁడు స్వర్గమునకుఁ పొమ్మని మాతలికి నెల వియ్య
 నతని యాజ్ఞాప్రకార మతఁడు స్వర్గమునఁ కరిగెను. అంతట సీతా
 దేవి యగ్నింజొచ్చి తనపశుధ్ధచరిత్రమును బ్రకటించినపిదప నామెను
 గ్రహించి విభీషణునకు లంకారాజ్యముఁ బట్టముగట్టి, యతఁడును
 సుగ్రీవుఁడు లక్ష్మణుఁడు హనుమంతుడుమున్నగు వారందఱుఁ గొలిచి
 రాగ, విచార మెక్కి రాముఁ డయోధ్యాపురికింజనెను. రామనామ
 ధేయుఁడై యాశ్రీహరి శబ్దగుణప్రధానమై తనపాదమెయైన యాకా

శమునందు విహరించుచున్న విమానమునందుఁ గూర్చుండి సీతకు సముద్రముం జూచి సీతతో మెల్లఁగా నిట్లనియె. “ఓసీతా! నేను కట్టిన నేతువుచేత రెండుగాభిన్నమయి తెల్లనినురుగుతో వెలయునీసము ద్రముచు జూడు! దివ్యగంగచేత రెండుపాయలును సత్పుములతో విరాజిల్లుచున్న యాకాశమునలె నున్నది. మాపూర్వులలో నొక్కఁడు యజ్ఞదీక్షితుడై యుండ నతనిని యజ్ఞహయముచుహరించి కపిల మహాముని యెందోపోయెను. ఆహయముచు దెచ్చుటకై యాతని కుమారులు నేలఁద్రవ్వ నదియె సముద్రమయ్యె నని మాపెద్దలు చెప్పుచు వచ్చిరి. సూర్యకిరణము లిచ్చటనే జలగర్భముం ధరించును రత్నము లిచ్చటనే లభించును. బడబాగ్ని యిచ్చటనే వృద్ధిపొందును జగదానందకరమయిన చంద్రుఁడనుజ్యోతి యిక్కడనే వుట్టెను. బహురూపంబులు ధరించినట్టియుఁ దనమహిమచే దశదిశలు నిండినట్టి యు విష్ణువుఁ బోలినట్టియు నీమహాసముద్ర మిట్టిదనియు నింతవిశాల మనియు నెవఁడు వర్ణింపనోపు. విరాట్పురుషుఁడు సకల లోకసంహారముఁ జేసి యీసముద్రముమీఁదఁ బ్రళయకాలమందుఁ బవ్వళించి నాభీవక్త్రమందున్న చతుర్ముఖుఁడు పొగడుచుండ హాయిగా యోగ నిద్రఁ జెందుచుండును. మహేంద్రుఁడు వజ్రాయుధముచేత తెక్కలం దునుచునుక్కు దక్కి వంశలకొలఁది పర్వతము లీసముద్రమును శరణుజొచ్చెను. బలవంతుడైన శత్రువునకు భయపడిన రాజులు, శూరులు ధర్మాత్ములైన మధ్యమ రాజునీవిధముగానే యాశ్రయింతురుకదా! ప్రళయ కాలమునఁబొంగినయీమహార్ణవజలముపురాణ పురుషుడైన శ్వేతవరాహమూర్తి పాతాళమునుండి భూమిని బైకిఁ దెచ్చునప్పుడు డావనుంధరకు క్షణకాలము మేలిమునుఁ గయ్యెను. సముద్రమును రెండుపాయలుగాఁ జేరుట కోయన నడవియెనుఁగులు దుముకుచున్నవదిగ. అటులు యమునపుట్టిదనఁబడెనాత్మరీతి మూత్ర మె

వానిచెక్కిళ్ళయందుఁ గర్ణచారములటులు నురుగుముద్ద లంటుకొనెను
 సముద్రతీరపుగాలి మేసి పాము లచ్చముగఁ దరంగములవలె నున్నవి
 చూడు. సూర్యునికిరణములచేతఁ బడగలమీఁద నున్న మాణిక్య
 ములు పరిజ్వరిల్లుటచే నవి పాములని మనకుఁ దెలియవచ్చుచున్నవి.
 జలము ద్రాగుటకు మేఘము సముద్రమునం బ్రవేశించి సుడిగుండ
 మునందుఁ బడి పయికిఁ బోవలేక నిట్లు దిరుచున్నది. దానింజూడ
 మంజరపర్వతము మరల సముద్రము స్మరించుచున్నదా యని నంది
 యము పొడముచున్నది. కాల్యాణీ! యీమహాసముద్ర మొక
 యినుపచక్రమువలెఁ గనబడుచున్నది. తీరమునందలి తాటితోటలు
 నీలకాంతి యాచక్రపుటంబునఁ బట్టిన తృప్తవలెఁ గనఁబడుచున్నది.
 కళ్యాణీ! మర మిప్పుడు క్షణములో సముద్రతీరమును జేరినాము.
 ఇదిగో చూడు. ఇసుకతీన్నెలపై ముత్తెపుచిప్పలుచెనరి పడియున్నవి
 పోకచెట్లుకాయల బగువున నంగియున్నవి. సుందరీ! యొకసారి తిరిగి
 చూడు. అంతకంతకు మనకు దూరమగుచున్న సముద్రములోనుండి
 వననమేతమైన యీ భూమివచ్చుచున్నటులు గన్పడుచున్నది. ఈ
 విరూప మొక్కసారి దేవమార్గము ననుసరించిపోవుచున్నది. ఒక్క
 తూటి మేఘములదారి నరుగుచున్నది. ఇంకొకసారి పక్షు లేగుత్రో
 వను బోవుచున్నది. ఇది నే నెటులు కోరిన నటులు పోయి నాకానం
 దము గల్గించుచున్నది. దేవేంద్రునిగజమగు నై రావతముయొక్క
 మదగంధము స్పృశించి యాకాశగంగా తరంగ స్పర్శమువలనఁ జల్ల
 నై యీ గాలి యీమిట్టచుధ్యాహ్నమువేళ నీమొగమున నంటిన
 చెమట బిందువులు హరించుచున్నది చూడు. విమానపుగవాక్షము
 నుండి హస్తముఁజూచి మేఘములను స్పృశింపఁగా నందులోనుండి
 మెలుపునచ్చి నీచేయి తా? నీకుఁ గ్రాత్రయలంకారముఁ గూర్చిన
 ట్లున్నది. సుందరీ! యిదినిరససానము. ఇదిరాక్షసశూన్యమై నిరభయ

ముగానుండుటచేత మునులు చిరకాలముక్రిందట విడిచిపోయినదమ
 యాశ్రమములను మరల జేరుకొని పర్వతాలల గట్టుకొనుచున్నారు
 చూడు. నీపాదమునుండి యూడివడి భవద్వియోగదుఃఖమున మా
 టాడలేక మానము ధరించినట్లున్న నీకాలి కడియమును మేము
 చూచినచో టిదేనుమీ! రాక్షసుడు నిన్ను గొలిపోయి యాచారి
 మాటలతో జెప్పలేక యీలతలుపేళ్ళను బోలెడు చిగుళ్ళచేత
 జూపెను. పేయసీ! యీప్రాంతములయందలి యాడులేళ్ళునైతము
 దర్భాంకురముల గొలుకుట మాని దక్షిణదిక్కునకు జూడులు
 బటపి నీవు చనినదారి యెఱుగక బాధపడెను నాకు నెత్తినతప్పల
 చేత మార్గముగనబటచెను. అదియో! శృంగముచేత గగనంబు
 మెఱయుచున్న మాల్యవంతమును జూడుము. ఈకొండయండనుజేరి
 నేను నీనిమిత్తము కన్నీరువిడువ నీశైలము నాశ్రయించిన మేఘము
 క్రొత్తనీరు కురిసి నాతో సమానదుఃఖము జూపెను. వర్షధారా
 హతములైన పల్వలములనుండి బయలు వెడలు సుగంధమును సగము
 విచ్చెడు కడిమిపూవులు, నెమిలికేకలు సహజముగా మనోహరము
 లయ్యు నీవు లేమి యవి నాకింపుగా నుండలేదు. సుందరీ! వర్షకాల
 మున శైలగుహలలో నుఱుములు ప్రతిధ్వను లిచ్చునప్పుడు భయ
 మున నీవు నన్ను మున్ను గాగిలించుకొన్నమాట జ్ఞప్తికిరాగానేను
 దాళజాలక పోయితిని. క్రొత్తగా గురిసినవానచేత నేపుగా బెరిగి
 యరటిచెట్లపూలు నీవివాహసమయమున సగ్నికడ నీవు కూర్చున్న
 ప్పడు పొగచేత నెఱ్ఱవడిన నీకన్నులవలె మనోహరములైకానబడి
 నన్నెంతో పీడించెను. సఖీ! యిది పంపాసరస్సుగట్లమీద బేసవ
 ములుగలిగి పరుగెత్తుచున్న కొంగలు కొంచెము మగువడుచున్న
 నీసరోవరముమీద శ్రమచేత నీరు ద్రాగుటకో యనునట్లు దూర
 ముచుండి నాదృష్టిపడెను. ఈకొలనిలోని యుత్పలకేశరముల నొండా

రులకిచ్చుకొనుచు నెడబాటులేకయుండు కోకదంపతులను భవద్వి
యోగ దుఃఖాతురుడనై ననేను జూచి విషాద మొందితిని. పుష్ప
గుచ్ఛంబు లనియెడు పాలిండ్లచే వంగియున్న తీరాశోక శాఖంజూచి
నీవనుకొని భ్రమపడి కౌగిటఁజేర్చఁబోఁగా లక్ష్మణుఁడు కన్నీళ్ళతో
నన్న నివారించెను ఈవిమానమునకుఁ గట్టబడియున్న బంగారుచిరు
గంటల మోత విని గోదావరీసారసపక్షులు నిన్నెచుక్కొనుటకో
యనునట్లు మన కభిముఖముగా వచ్చుచున్నవి చూడు. నీవునన్నని
సడుముగలచాననయ్య నెంతో శ్రమపడికడవతో నీళ్ళుపోసి పెంచిన
మామిడిగున్నలు కలిగినట్టియుఁ గనులెత్తి పైకెజూచు కూరమృగ
ములు గలిగినట్టియు, నీవలచవటిని జరకాలమునకుఁ జూచుటచే నా
కెంతో యాహ్లాదముకలుగుచున్నది. సుందరీ ! యిదిగో గౌతమీతీర
ము ఇచ్చట నొకనాఁడు నేనువేటమాని యీనదీతరంగవాయువులచే
నాయాసము బోఁగొట్టుకొని ప్రిబ్బలితీఁగలయింట నొంటిగా నీతోడ
పయిఁ దలపెట్టుకొని నేను పన్నుండినమాట యిప్పుడె జ్ఞప్తికివచ్చినది
ఎవఁడు భూభేదమాత్రమున నిండ్రపడవనుండి సహుషునిఁ బరిభ్ర
ష్టుం జేసెనో యెవ్వనిరాకవలన మలినజలము పరిశుద్ధమగునో
యట్టి మహాముని కీస్థాన మా శ్రీమపడమును మీ !
ఆయగ స్త్రీమహాముని వ్రేల్పఁగా హావ్యగ్రింథముతో త్రేతాగ్నిధూ
మము లభియీనంబు నంటుంటుండేసి వాని నాఘ్రాణించి నేరురజో
గుణవిముక్తుడనై సత్యప్రధానుడ సగుచున్నాను. సుందరీ ! యిది
పంచాపురం బనుకొలను. శాతకర్ణుఁ డిందు జలకీరీడ నేయుచుండును.
దీనిచుట్టను వనము లుండుటచే నిది మబ్బులనడిమి చందమామనలె
నున్నది. ఆశాతకర్ణుఁడు పూర్వము లేతదర్భలె తిని లేళ్ళతోఁ గలిసి
మిక్కిలి నియమవంతుడై యీయడవిలో నుండ సతనితపోమహి
మకు వెఱచి యింద్రుఁడు తపోభంగముగావించ నైదుగు రస్సలనం

పెను. ఆముని మహాతపము మఱచిపోయి యావనజముఖులజవ్వనం బరుపలలోఁ జిక్కెను. ఆనరోవరమధ్యమం దున్న మేడలో నుండి యీతని సంగీతమృదంగవర మాకాశ మంటి మనపుష్పకముయొక్క చంద్రశాలలోఁ బ్రతిధ్వని నేయుచున్నది. ఇతఁడు మఱియొకమహాముని జితేంద్రియుఁడు. ఇతనిపేరు సుతీక్ష్ణుఁడు. నాలుగుపక్కల నాలు గన్నిహోత్రములు వెలుఁగ నీతఁడు నడుమ నిలిచి సూర్యుడైదవ యగ్నియై మొగముఁ గాల్చి ఘోరతపము నేయుచున్నాఁడు, ఈయ నను గూడ మహేంద్రిఁడు శంకించి యచ్చరల సంపెనుగాని వారి మందహాస విలసితకటాక్షవీక్షణములుగాని మిషచేజూపినమేఖలలు మొదలగు నలంకారములు గాని తదితరవిసలాములుగాని యామహాత్ముని చలింపఁజేయఁ జాలకపోయెను. అక్షమాలయసుకడియము గలిగి దర్భలు గోయుటకును జంకలను గోకుటకును నలవడిన దక్షిణ హస్తము నితఁడు మనల సత్కరించుటకు చాచుచున్నాఁడు చూడు? ఈమహాముని మాటలాడఁ గూడ దనునియమము ధరియించుటచేత నానమస్కారము దలయుచుటచేత మాత్రమే స్వీకరించెను. సూర్యు నివంక జూచుచున్న యీమహాత్మునకు మన విమానము క్షణకాల మడ్డమయ్యెను. విమానము తొలగినతోడనేయతఁడు మరల సూర్యు నివంక జూచుచున్నాడు ఇదిపావనమైన శరభంగమానితపోవనము. ఆతఁడాహితాన్ని, ఆర్తావనపరుఁడు. ఈతఁడు చిరకాలము సమిధల తోడనే యగ్ని సర్పించి యర్పించి యెట్టకేలకు మంత్రపూతమైన శరీరమునే యాహుతి చేసెను. ఆమహాముని గతించినను నీయాశ్రమంబున సతనిబిడ్డ లనిచెప్పఁ దగినయావృక్షముల యందతిధినత్కారము నిలిచియున్నది. ఎట్లన నీవృక్షములు తమనీడలచేత బాటసారులశ్రమ నడంచి తినుటకు బక్వఫలముల నిచ్చి యాదరించుచున్నవి. ఇది చిత్రకూటము. ఈవర్జితము నాదృష్టికి వృషభమునలఁ గనఁబ

డి సంతోషము గలిగించుచున్నది. ఎట్లంటేవేని గుహాయెముఖము. జల
ధారాస్వస్థములకెవేయుట. శృంగములె కొమ్మలు శిఖరములయం
దున్న మేఘములె పోరాటమువలనఁ గలిగినమన్న. ఈశైలసమీప
మందుఁ బ్రవహించుచున్న మందాకినీనదినిఁజూడు. దూరమునుండి
మనము చూచుటచే మిక్కిలి సన్నమై పనుంధరాదేవి మెడ నిడు
కొన్న ముత్యాలసరమువలెనలరుచున్నది, ఈపర్వతముచుట్టును బరిమ
ళించుచున్న తమాలవృక్షముల చిగుళ్ళతో నీకు నేనవతంసముఁగల్పిం
చితిని. ఇది యత్రీమహామునితపోవనము ఇందు వృక్షములు పువ్వు
లు లేకయే పండుపండును మృగములు మచ్చికపడి నిర్భయముగ
సంచరించును. త్రీలో చనునితలమీఁద పూలదండయైన స్తమహర్షులకు
బంగారుతామరపువ్వులనిచ్చునీయూ కాశగంగనునీప్రాంతములయందుం
డుమహర్షుల ప్నానములనిమిత్త మనసూయామహాదేవి యీపరిసరం
బులఁ బ్రవహింప జేయుచున్నది. ఈయాశ్రమమున నున్న యీచెట్లం
జూడు! గాలి లేకుండుటంజేసి కడలక యటుగులమీఁద నిలిచి పర
మయోగాధిరూఢులై యచలాసనంబులఁ గల్పించికొని కూరుచున్న
మహామునులవలె నున్నవి. పూర్వము నీచేతఁ బరిచర్యల, చందుకొన్న
నీమట్టిచెట్టునుజూడుము. దీనికి శ్యామ యను పేరుగదా! ఎట్టినిపండ్ల
తోడను బచ్చనియాకులతోడను నిండి యీచెట్టు పద్మరాగములతో
గూడిన గరుడపచ్చలరాశివలె నున్నది. ఓకశ్యాణి యమునానదీజలం
బులంగూడి పాటుచున్న యీగంగానదింజూడుము! ఇంద్రనీలమాణి
క్యములతోఁ గలిసిన ముత్యాలసరమట్లాక్కచోట, నల్లకలువ రేకులు
నడుమనడుమ గల తెల్లతామర పూదండవలె నొక్కయెడ, నల్లయం
చులతోఁగూడిన రాజమరాశప జ్జీవలె నొక్కచోట, కృష్ణాగరుప
త్రీములు నడుమనడుమఁ గలమంచిగంధపుపూతవలె నింకొక్కచోటఁ
నడుమనడుమ చెట్లనీడలుగల వన్నెలపగిది నింకొకచోట, నడుమ

సందులలోనుండి నల్లనియాకాశ మగవడుచుండునట్లు వ్యాపించెడు శరత్కాలమేఘమండలమువలె నొకచోట, తెల్లనిబూడిదపూత మీదఁ బ్రాకుచున్న నల్లత్రాచులుగల శంకరునిశరీరమట్లాకచోట వెలయుచున్నది. గంగయు యమునయుఁ గలియుఁ నట్టియాచోట స్నానముచేసిన పుణ్యాత్ములు తత్త్వము తెలియనివారైనను బునర్జన్మము నొందక శాశ్వతము క్తివడయుదురు. ఇది నిషాదాధిపతియైన గుహునిగ్రామము. ఇచ్చట నేను మాళిమణిని దీసి జడలు దాల్చు నన్ను జూచి మంత్రియైన సుమంతుడు దుఃఖముబట్టలేక “కై కేయి సీకోరికలు పండిన” వని యేడ్చెను. కల్యాణి! ఇదిసరయూనది యక్ష కాంతలు జలక్రీడ నేయుబిందుసరము దీనిజన్నభూమి యని పెద్దలు చెప్పుదురు. ఇది రాజధానియగు నయోధ్యనంటి ప్రవహించుచు న్నది. దీనిరెండుగట్లమీద నశ్వమేధ సబంధములయిన యూపసస్థంభములు గలవు. ఇత్వాకువంశస్థు లిచ్చట వాజమేధములు నలిపియా నదిలో నవభృథస్నానము జేయుటంజేసి యీనది మిక్కిలి పవిత్రమైనది.

ఈనదీమతల్లియొక్క పయఃప్రపూరము కడుపారఁ ద్రావి దీని సైకతము లనియెడు సుత్సంఘముల నుత్తరకోనలప్రభువులెల్ల సధివ సించుటచేత నిది యారాజులనెల్లనమానముగాఁబెంచినది యనితలంచె దను. పూజ్యుడైన దశరథమహారాజును బాసిన మాతల్లి వలెనే నీ సరయూనది చల్లగాలిని వెదజల్లుతరంగహస్తములతో దూరమునుండియె ప్రేమాతిశయమున నన్నుఁ గొగలించుకొనుచున్నట్లులున్నది. అల్లదె యెట్టయెదుట భూరజము సంజకెంజాయపగిది నెట్టిగా లేచుచు న్నది. హనుమంతుఁడు నారాక జెలుపుటంజేసి నన్నెదుర్కొనుటకు సైన్యసమేతుఁ డయి భరతుఁడు యేతెంచుచున్నాడని తలఁచెదను. నేను ఖరదూషణియులఁ జలసి మురలి పచ్చిగవ్వకుఁ తగ్గింపఁగో సంగ

క్షీంచి నిన్ను నాకు లక్షణుఁ డర్పించునటులు పితృవాక్యపరిపాలకుఁడనై పృతిజ్ఞ సంపూర్తి జేసిన నాకుఁ బరమసాధు నైనభరతుఁడు రాజ్యమర్పించును. అదే వల్కలంబులు ధరించి చేత స్వర్ణము గృహించి గురువుల ముందిడుకొని వృద్ధులైన యామహత్ములు, సైన్యము వెంటరా భరతుఁడు పాదచారియయి నానిమిత్తము వచ్చుచున్నాఁడు తండ్రి రాజ్యలక్ష్మిని దనకిచ్చినను నది తనతొడమీద నున్నను నాయందలి గౌరవముచేత నీతఁడు పడుచువాడయ్య దాని ననుభవింపక యిన్ని సంవత్సరములు దానిలోఁగూడి యసిధారావ్రతమును నలుపుచున్నటులు గనఁబడుచున్నాఁడు. ఇటులు" వచ్చియుంచుచు రాముఁడు విమానమునుండి నేలకుఁదిగఁ దలచెను. అతని తలఁపెఱిగి విమానాధిదేవత భరతునివెంటనున్న మునులు ప్రకృతి జనులు విస్మయమొండ నక్షత్రపథము నుండి విమానము క్రిందికి దింపెను.

అంతట రాముఁడు విమానమును దిగెను. విభీషణుఁడు ముందు నడిచి స్ఫటిక శిలానిర్మితశోపానములు గలమార్గమును జూపెను. సుగ్రీవునిచేయి బట్టుకొని రాముఁ డామార్గమున నడిచిపోయి ముందుగా నిత్యైకుకులగురుఁ డగువసిష్ఠునకు నమస్కరించి యర్ఘ్యమందుకొని భరతునిఁ గౌఁగలించుకొని తండ్రి యొసగినరాజ్యాభిషేకమును దననిమిత్తమై నిరాకరించిన యాతనిశిరమును దనకన్నీట నభిషేకము జేసి మూర్కొనెను. గడ్డములు మీసములు పొడవుగాఁ బెంచుకొని పెద్దయూడలతో నున్నజువ్వ చెట్లవలెనున్న వృద్ధమంతులు వినయముతో నమస్కరింప నందుకొని రాఘవుఁడు మంజుభాషణములతో వారి నాదరించి కుశలమరసి "యితడు మనప్రియమిత్రుఁడు, వానర భల్లూకముల కధీశ్వరుఁడు సుగ్రీవుఁడు. ఇతఁడు మహానమర వీరుఁడు విభీషణుఁ" డని యెఱిగింప భరతుఁడు వారికిఁగూడ నతివినయముతో నమస్కరించెను. అనంతరము లక్షణుఁడు నమస్కరింప నాశీ

ర్వదించి మేఘనాదప్రహరణములచేతఁగడుకర్క శమైనయాతనివిశాల వక్షస్థలము నొచ్చునటులు గాఢాలింగనము జేసెను. అంతట రాఘ వునియూజ్జచే వాసరనాయకులు మనుష్యరూపము దాల్చి మదధారలు స్రవిించు నాముఠేనుగులపై నెక్కి మహాపర్వతములమీద నెక్కు నప్పుడు గలుసుఖ మనుభవించిరి.

రాఘవుని యానతిని రాక్షసరాజగు విభీషణుఁడు సవరివార ముగ నశరథ రాజనందనుఁ డర్పించిన రథముల నధిష్టించెను. అత్యంతమాచూవిలాసముల నలరారుచున్నను తమరథము లీరథములముం దుఁ బనికిరావని యతఁడు తలంచెను. సాయంకాలమున మిగులఁ జంచలములైన మెఱుపులుగల మేఘమండలముమీఁద బుధగురులం గూడి చంద్రుఁడెక్కినటులు రాముఁడు సోదరసమేతుఁడై కామరూ పములుగల ధ్యజములతోఁ బ్రకాశించు పుష్పకవిమానమును మరల నెక్కిను. ఆదివరాహమూర్తి ప్రళయపయోధునినండి వసుంధరను గ్రహించినట్లును, శరదృతువు మేఘమండలమునుండి చంద్రకళను గ్రహించినట్లును, రాముఁడు దశకంధరునిబారినుండి యేదేవినిరక్షిం చెనో యావిదేహరాజనందనకు భరతుఁడు నమస్కరించెను. తన్ను వరింపుమని పలు తెరంగుల వేడుకొన్న రావణుని నిరాకరించి జగం బులకెల్ల నంద్యములైన జానకీదేవిపాదములు పూజ్యుఁడైన రాముని వలె జడలు ధరించిన భరతునిశరీరమును గలిసికొని యన్నోనృపా వనము లయ్యెను.

అట్టి ప్రకృతిజనపురస్సముగా నర్థకోశదూర మరిగి రాఘు వుడు తననిమిత్తము శత్రుఘ్నుఁడు సిద్ధముచేయించిన పటకుటీరములు కలిగి మిక్కిలి సొగసగు నయోధ్యపుర బాహ్యోద్యానమును ప్రవేశించి యందువసియించెను.

ప్రాచీనపురాణములవల్ల తెలుగుదేశ విరాటంబములైన వీరగల తెర

గున భర్తృవియోగముచే నార్తిజెందియున్న తల్లులను రామలక్ష్మణులారామమందుఁ జూచిరి. శత్రుసంహరణ కృతకృత్యులై శౌర్య రాసులగుపుత్రు లిరువురు తమతల్లులకు సమస్కారము జేసిరి. బాష్ప ధారలచేఁ దల్లులకన్నులకుఁ బుత్రులుకనఁబడక దేహసంస్పర్శసూఖము చేతమాత్రము కనఁబడిరి. హిమవత్పర్వతమందలి మంచు కఱగి చల్ల నిస్సీరై ప్రవహించి, యష్టతప్తములగు గంగాసరయూజలములను జల్ల బరచునట్లు శోకజనితములై మొదల స్రవించినవేడి కన్నీళ్ళను బిడఁ జనించిన యానంద బాష్పములు చల్లబరపెను. కొడుకులం గౌగిలిం చుకొనినతోడనే తల్లులకు మున్న రాక్షసులశస్త్రములచేతఁ గుమారులశరీరములయం దైవవ్రణములు పచ్చిపుండ్లుగఁ గనఁబడెను. వీర మాతలు కావలెనని క్షత్రీయాంగనలు కోరెడుకోర్కెలు తమయెడ సఫలములైనవని వారు సంతోషించిరి. ప్రాణనాథునకు మిక్కిలి కష్టముఁ గూర్చిన పాపచరిత్రుఁ సీతనునేనేయని తనపేరు చెప్పుకొనుచు జానకి, భర్తృవియోగదుఃఖత లైన య త్తలకు సమభక్తితో నమ స్కారము చేసెను. అమ్మాయి! లెమ్ము. నీపవిత్రచరిత్రమే కదా తమ్మునితో గూడ రాముని దుఃఖమునుండి సముద్ధరించె ననుచు వారు ప్రియోక్తులు పలికి కోడలిని లాలించిరి. మొట్టమొదటఁ దల్లులు యానందబాష్పాభిషేచన మైనపిదప వృద్ధమంతులు హేమ కుంభములఁ బుణ్యజలంబులఁ దెచ్చి రఘువంశపృథివీకునకు మహావై భవముతోఁ బట్టాభిషేకము జేసిరి. వాసరవీరులును దానవవీరులును దిగంతముల కరిగి తెచ్చిన నదీసముద్రసరోవరజలములు విండ్యపర్వతములమీఁద మేఘములు మహావృష్టిగురిసినవిధంబులు రాముని శిరంబునం గురిసెను. పూర్వము తపస్వి వేషము దాల్చినపుడె యెంతోరమణీయమై యుండిన రామునియాకృతికి మహారాజాలంకారము పునరుక్తదోష మయ్యెను. మగళతూర్యరావంబులఁ బ్రజలెల్ల మహా

నందభరితులు గాఁగఁ దోరణంబులు గట్టినమేడలమోఁదనుండి లాజ
వర్షములు గురియ రాఘవుఁడు మంత్రిత్తోడను దనుజవానరవీరుల
తోడను రాజధానిం బ్రవేశించెను. భరతుండు ఛత్రముఁబట్టి లక్ష్మ
ణశత్రుఘ్నులు నామరంబులు వీన రథస్తుడైన రాముఁడు చతురు
పాయ సమన్వితుఁ డైనటుల దోచెను. శ్వశృజనముచేత చేయఁబడి
యలంకారము గలిగి, కర్ణరథం బెక్కి నీతాదేవి చనుచుండఁ జార
కాంతలు మేడలకిటికీలలోనుంచి చేతులుజోడించి నమస్కరించిరి.
నీత తాను శుద్ధచరిత నని ప్రజలకుఁ దెలుపుటకు భర్తృనానతి నగ్ని
లోఁప్రవేశించి మెఱసిసటుల వసమునఁ దనకనసూయప్రసాదించిన
యంగరాగమును దాల్చి మిక్కిలి శోభిల్లెను. అంతట రాముఁడు తన
మిత్రులను సమస్తోపకరణములుగల గృహములయందు నిలిపి పూజా
ద్రవ్యములు గలిగి, జనకుని యాలేఖ్యమునుగలిగి యున్నగదిని
బాహ్యకులితలోచనుఁడై ప్రవేశించెను. ప్రవేశించి యచ్చటనున్న
కైకేయిం జూచి నమస్కరించి “అమ్మా! స్వర్గపణమిచ్చు నత్యవ్రత
మునుండి జారకుండ నాజనకుఁడు నీవలనఁగాదె కృతార్థుఁడయ్యె”నని
ప్రలంపించి తన్నుఁ జూడ శంకించుచున్న యాదేవిలజ్జం బాపెను. సం
కల్పమాత్రము చేతనే యభీష్టసిద్ధి బడయఁగల నానరదానవీరుల
మనస్సులు విస్మయోద్భాంతము లగునటుల రాఘవుఁడు బహువస్తు
వులు వారికి కానికలు కట్నములుగా నిచ్చెను. పట్టాభిషిక్తుఁడైన
రాముని నందర్శించుటకు మహామును లనేకులు వచ్చి యతనిం బొగ
డిరి. తనవిజయమునకు వన్నె బెట్టునట్టి వైరివీరులజన్మవృత్తాంతాదు
లను రాము డానందమువలన వినెను. ఆజడదారులెల్ల జనినపిదప
రాముఁడు సౌఖ్యవంతుఁడై దినములు గడచుచే యెఱుంగక నీతా
దేవి యిచ్చునట్టిపరిచర్యల నంది మహానందము నొందుచున్న కపి
రాక్షసవీరులను జూచిదాచి మృగులములం గనెను. బ్రహ్మవ్రత

ప్రాణములతోఁగూడ హరింపబడినట్టియుఁ దలంచినమాత్రముననె
వచ్చునట్టియుఁ బుష్పకవిమానము పూర్వము కుబేరునిదాటచేరాముఁ
డు వెండియు దానిని యక్షనాయకునియొద్దకుఁ బంపెను. అటుల జన
కునానతి వనవాసవ్రతముఁ గడపి మరల సయోధ్యకు వచ్చి పట్టా
భిషిక్తుఁడై రాముఁడు ధర్మార్థకామములయందువలెనే మువ్వరు
తమ్ములయందును సమానప్రీతిఁ జూపెను. షణ్ముఖములతో సమాన
ముగా జనుబ్రాలు ద్రావనిచ్చిన కృత్తికలయెడలఁ గుమారస్వామి
యుంబోలె రాఘవుఁడు మువ్వరు తల్లులయెడలను సమానప్రీతిపత్తి
గలిగి యుండెను. అతఁడు దానశీలుఁ డగుటచేఁ బ్రకృతి జనులెల్ల
ధనవంతులైరి. విఘ్నములు దొలంగించుటచేత సత్కార్యనిష్ఠితు
లైరి. రక్షకుఁ డగుటచేఁ దండిగలవారైరి సంతాపహరుఁడౌటచేఁ
బుత్రవంతులైరి. తగినకాలమునందే పౌరులకార్యముల నెల్ల గని
పెట్టి తీర్చి యారఘుకులప్రదీపకుఁడు తనతో గ్రీడించుటకు భూలోక
మం దవతరించిన మహాలక్ష్మియో యనునటుల వెలయుచున్న
సీతాదేవినిఁ గూడి యధేచ్ఛముగ విహరించెను.

యధేచ్ఛముగా నింద్రియసుఖము లనుభవించుచు నాదంపతు
లు చిత్రపటములుగల గృహములయందు విహరించునపుడు దండకా
రణ్యములయం దనుభవించిన దుఃఖములనెల్ల వారుమరచిరి. అంతట
సీతాదేవి గర్భవతియయ్యెను. మిక్కిలిస్నిగ్ధము లైనకన్నులు తెల్లు
పువ్వులవంటి తెల్లనిమేను మొదలగు చిహ్నములే యామెగర్భవతి
యైనటులు చెప్పకచెప్పెను. అట్టియాయలనాఁగమూర్తి రామున
కత్యానందకరమయ్యెను. మిక్కిలి కృశించి సిగ్గుపెంపునఁ దనకోరికలం
జెప్పకయున్న ప్రియురాలిం దొడ్డపైఁ గూర్చుండబెట్టుకొని నీ కేమి
కావలెనని యతఁడు బుజ్జగించి యడిగెను. ఎచ్చోట నిడినబలులను
గ్రూరమృగములు భక్షింపవో యెచ్చోట మునికన్యలతోడ మైత్రి

కలుగునో యెచ్చట దర్భలు విశేషముగాఁ బెరుగునో యట్టిగంగా
 తీరంబుననుండు తపోవంబునకు మగల నొకసారి యరుగ దనకుఁ
 గోరిక కలదని యామె భర్తకు విన్నవించెను. ఆప్రియురాలి
 గోరికదీర్చ ననుమతించి రఘువుంగవుఁడు తన పరిపాలనము
 చేత సంతోషించుచున్న యయోధ్యానగరమును జూడవలయునని
 యనుచరులంగూడి మేడనెక్కెను. జననమూహముచేత సరికట్టఁబడిన
 రాజమార్గముఁజూచి, నావలతోఁ గిక్కిరిసిన సరయానదిని జూచి
 ప్రియురాండ్రతోఁగూడి ప్రియులు విహరించునట్టి యుద్యానవనములు
 జూచి యానృపాలమాళి మిక్కిలి సంతోషించి భద్రుఁడనియెడు నేవ
 కునిం బిలిచి, ఓరీ నానడతంగూర్చి ప్రజ లేమిచెప్పుకొనుచున్నారరా,
 యని యడిగెను. అడుగుటయు భద్రుండు మొదట నుత్తరమీయక
 రాఘవుండు నిర్భందముచేసి యడిగినమీఁదట సతఁ డిటుల సర్వముం
 దెలిపెను. “దేవా! ప్రజలన్నివిషయముల దేవరవారినిస్తవము
 చే యు చు న్నారు గా ని ర క్క సు ని యి ం ట ను ం డి
 వచ్చినదేవిని మరలఁ దెచ్చుకొనుటమాత్రము సరిగాలే” దని యను
 కొనుచున్నారు. ప్రియురాలిపైఁబడిన యపనిందను వినినతోడనే నమ్మె
 టపెట్టుచేత నెఱ్ఱగాఁ గాలిన లోహము వ్రయ్యునట్లు రామునిహృద
 యము వ్రయ్యలయ్యెను. నాపైఁ బడినయా యపవాదము నుపే
 షించుట మంచిదా, లేక పూతచరిత్రయైన సీతను విడుచుట మంచి
 దాయని రాఘవునిమన నుయ్యలవలె నొకయెడ నిలువక విచారాధీనమై
 చలింపఁజొచ్చెను. ప్రియురాలిని విడువకపోయినపక్షమున నపనింద
 పోవదని యామెనువిడిచి యాయశఃకాముఁ డపకీర్తిని బాపుకొనఁ ద
 లంచెను. కీర్తికాములకు దేహములకంటె యశమే ప్రధానమగుచుం
 డ నింక నిందియార్థములమాట వేతె చెప్పనేల? అట్లు నిశ్చయించి
 రాముఁడు కడుంగడు నెవ్వఁగఁగూరి తన్నుఁజూచి విచారమనస్కులగు
 తమ్ములం గని యిట్లనియె.

“మబ్బుమీఁద గాలిచేత నద్దము మలినమైనట్లు పరమపావన మైన సూర్యుఁడు వంశకర్తగాఁగల యిత్వైక్యవంశము నావలన నెట్లు కలంకమైనదో చూడుఁడు. మదపుటేనుఁగు కంబమునకుఁ గట్టుపడుట కిచ్చగించనట్లు నే నీయపవాదమును సహింపజాలను. నీటియలలమీఁద బడిన నూనెబొట్టు వ్యాపించిన తెఱంగున నీనింద సత్వరముగాఁ బ్రజలయందు వ్యాపించుచున్నది. తండ్రియానతిచేత మున్నునముద్ర మేఖలయగు వసుంధరను విడిచినట్లునింద బాయుటకై నిండుచూలాలై ననువిదేహరాజునందననువిడువనిశ్చయించితిని. దేవిపావనచరిత్రయని నేనెఱుఁగుదును. ఐనను లోకాపవాదము మిక్కిలి గొప్పదికావునఁ బరిత్యజింపవలయు. భూమియొక్క నీడ సోకినంతమాత్రమునఁ బరిశుద్ధుఁడైన సోముఁడు మలినుఁడగుట మరము చూచుచుండుటలేదా. రావణనంహారము పగదీర్చుకొనుటకై నేను చేసితినిగాన నాప్రియాసమువ్యర్థముగాదు. పాముతన్నుఁ ద్రొక్కినవారిపైఁ బగఁ దీర్చుకొనుటకుఁ గఱచును గాని రక్తమును ద్రొవుటకుఁ గఱచునా! అపనింద యనుశల్యమును బాసి నేను సుఖముగఁ జిరకాలము జీవింపవలెనని మీరుకోరుదురేని దయామయులై నేను చేసిన యీనిశ్చయమును మీరనుమతించుడు” ఇట్లు జనకరాజపుత్రికను గూర్చి పరుషవాక్యంబులు పలికినయగ్రీసోకరుని నిశ్చయము నిషేధించుటకుఁ గాని యనునరించుటకు గాని చాలక యనుజులు సందిగ్ధమనుస్కులైరి. జగదేయకీర్తియు, సూర్యులవ్రతానుష్ఠానపరుఁడు నగు రామచంద్రుఁడు తనయాజ్ఞానువర్తియగు లక్ష్మణుంజూచి “సౌమ్యా” యని పిలిచి రహస్యమున నతని కిట్లులనియె. “చూలా లయివయా దేవిని కోరికలు కోరుమని నేనడిగినప్పుడు తపోవనంబునఁ గొంతకాలముండవలెనని కోరెను. కాఁబట్టి యానెపమువెట్టి యామెను రథ మెక్కించి తోడ్కొనిపోయి వాల్మీకి మహాముని యాశ్రమంబుఁ జేర్చిరమ్ము” “జనకునియాజ్ఞ మాలి

దాల్చి భార్గవరాముడు శత్రువును సంహరించినట్లు తల్లిం దెగటార్చె నన్నకథ వినియున్నవాడు కావున లక్ష్మణుడు సోదరునియాజ్ఞ శిర సావహించెను. పెద్దలయాజ్ఞ మీరఁగూడదుగదా! అనుకూలమైన యావార్తవిని జానకి మిగులసంతసించి పయన మయ్యెను. సుమంత్రు డుబెదరని గుఱ్ఱములఁబూన్చి యరద మాయ త్తముచేయ లక్ష్మణుడు సీతాదేవినందిడుకొని వెడలెను. మార్గమధ్యమున రమణీయములగు వస్తువులెన్నో కనబడుచుండ నవిచూచి వై దేహి ఆహా! నాభర్త మిక్కిలిమంచివాడు: నాకోర్కెల దీర్చుచున్నాడని యానందించెనే గాని కల్పవృక్షము ఖడ్గవత్రివృక్షమైనదని యామె తెలిసికొనకపో యెను. అప్పుడు సీతాదేవికుడికన్నదలెను. ఆదుర్నిమి త్తమును బట్టి లక్ష్మణుడు చెప్పకపోయినను తన కేదోకిడు మూఁడదలంచుకొన్న దని యామె శంకించెను.

ఆదుర్నిమి త్తమువలనఁ గలిగినవిషాదంబున విదేహరాజనం దన వాఁడిన ముఖారవిందముగలదై యనుజనమేతముగాఁ దనభర్త కు మంగళహాఁగాక యని ప్రార్థించెను. సోదరునియాజ్ఞ నతిక్రమిం పక జానకిని నట్టడవిలో లక్ష్మణుడు విడిచిపెట్టి వచ్చుట జూచి గంగా దేవి తనతరంగము లనియెడు హస్తములతో వద్దువద్దని నివారించు చున్నదో యనునటులు కెరటము లెత్తుగలేచెను. సారథి గుఱ్ఱముల నిలిపి యరదంబు నాప సత్యసంధుడైన లక్ష్మణుడు వదినెను నిసుక తిన్నియపై దింపి మెల్లగా నిషాదునినావ నెక్కించి తనప్రతిజ్ఞను దాటినట్లే గంగను దాటెను. బాష్పరోధముచేఁ దనకంఠము గద్గద ముకాఁగ మెల్లగా గొంతు నవరించుకొని సౌమిత్రి ప్రళయకాల మేఘము శిలావృష్టికురియుచందమున రామశాసనము నెడఁగి క్కెను. పరాభవం బనెడు వాయువుచేత నిహతమయినధరణీతనయ మణిభూషణంబు లని యెడుపువ్వులు రాలునటులు తనయంగములకు

మూలమయిన ధాత్రీమీఁద లతవలెఁ గూలబడెను. “అమ్మా! నీ పతి సాధుచరితుఁడు, సుప్రసిద్ధమైన యిత్వోకుపంశమునఁ బుట్టిన వాఁడు, నిన్నేల నిష్కారణముగ విడుచు, నని శంకించునదివోలె ధాత్రీ యామెను వెంటనే తనగర్భమునం జేర్చుకొనలేదు. మూర్ఛలో నున్నంతనే పామె విచారమెరుగదు. మూర్ఛ తెలియగానే యామెను విషాదమావరించెను. మూర్ఛలో నున్నప్పటికంటె సౌమిత్రీయామె నోదార్చినపుడె యామెకుఁ గష్టమెక్కువయ్యెను. పరమపతివ్రతయు సాధుశీలయు నైన యమ్మాహాదేవి నిర్దోషిరాలైన తన్ను విడిచినందుకు భర్తనుదూషింపక నేను దుష్టురాలను దుఃఖమనుభవించుటకే పుట్టితినిని తన్నుతానే నిందించుకొనెను. సౌమిత్రీ యాయిల్లాలి నోదార్చి వాల్మీకియాశ్రమమునకు దారిజూపి, అమ్మా! నేను స్వామియా నతిని నింతదుష్కార్యము చేయవలసె. నన్ను తుమింపవే’ యని పాదములపైఁబడి యేడ్చెను. జానకి యతనిని లేవనెత్తి ప్రీతి నిట్లనియె. వత్సా! లక్ష్మణ! నీవినయమునకు నేను ప్రీతిరాలనైతిని. చిరంజీవివి కమ్ము! ఉపేందుఁడు మహేందునియాజ్ఞ చెల్లించునటులు నీవు నీయన్నయాజ్ఞ చెల్లింపుము. అత్తలకుమువ్వరకు నానమస్కారములు దెల్పుము. నాగర్భముననున్న బిడ్డను నాయనంతరము పెంచుకొమ్మని చెప్పుము. జనరంజకులయిన మీయన్నగారితో నాపలుకులుగా నిటులు విన్నవింపుము. నాడు మీరు కనులారఁ గనుచుండ నగ్నిప్రవేశము చేసి పరిశుద్ధురాలనని యెల్లలోకముల కెఱుంగజేసితినిగదా! అట్టి నన్ను లోకుల మాటలు పాటిచేసి విడుచుట మీకు ధర్మముకుం దగినపనియా?’ ఎల్లప్పుడు కల్యాణమె చేయఁదలంచునట్టిమీరు నాకుఁ గీడు నేయవలెనను తలంపుతో నిటులు చేయరు. పూర్వజన్మకృత మయిన నాపాప మిటులు వజ్రపాతముగఁ బరిణమించియుండవచ్చును. మున్ను మిమ్మువరించిన రాజ్యలక్ష్మిని నిరాకరించి నన్నుఁగూడి

యరణ్యముల కరిగితిరి. ఆయాసున నేడు రాజ్యలక్ష్మీ నన్ను మీ
యింటనుండి వెడలఁగొట్టి పగఁదీర్చుకొనఁజాలును. తమభర్తలు రా
క్షసపీడలు పొందినప్పుడు మునిపత్నులు వచ్చి నాకడమెరలుపెట్ట నేను
వారి దైన్యము మీకు విన్నవించి రక్కసులం జంపించి వారికానందము
మున్ను గల్గించితిని. మీరు దేదీప్యమానులై వెలయుచుండ నన్ను
రక్షింపుమని నేనితరుల నెటుల శరణార్థిని వేడుకొందును? నిండు
చూలాల నొటచేతగాని లేనియెడల నీవియోగముచేత నిష్ఫలమైన
యీజీవితమును నేనీపాటికే విడిచియుందును. ప్రసవించినతరువాత
నేను సూర్యమండలమందు దృష్టినిలిపి తపోయోగంబునఁ బ్రాణంబు
విడుతును. ఎడబాటు లేకుండ మఱియొకజన్మంబునందైన మహాత్మా!
నీవె నాభర్తవుకమ్ము. వర్ణాశ్రమ పరిపాలనము రాజులకు విధియని
మనువు శాసించెను, నన్ను విడిచిపెట్టినను మునులతోడిపాటు నన్నుఁ
గూడ రక్షించుట మీయన్నగారి విధియని మనవిచేయుము. * అని
విలపింప యల్లచేయుదునని రామానుజుఁ డామెను వీడ్కొని కృమ
కృమంబునఁ గంటికి దూరమగుటయు, నామె భయాకులితచిత్తయై
లకుముకిపెంటివోలె నేడ్చెను. ఆరోదనధ్వనులు వన మంతయునిండె
ఆయా ర్తనాదము విని నెమిళ్ళు సృత్యములుమానెను. వృక్షములు
పూవులు జాఱ విడిచెను. లేళ్ళు సగముసగము తిన్నదర్భలు తినక
నేలఁబాఱవై చెను. తొల్లి కిరాతుఁడొకఁడు రెండుపులుగులలో మగ
పులుఁగును జంపినప్పు డాడుపులుఁగుయొక్క యార్తినిని శోకించి
యెవ్వఁడు తత్తణమె మహాకవియయ్యెనో యట్టివాల్మీకి మహాముని
సమిధలు తెచ్చుటకై బైలుదేటి యాయాకృందనధ్వని వచ్చుదారినే
పోయెను. ఆతనిఁ గని యననితనయ కన్నీరు తుడుచుకొని శోక
ముడిగి వందనము చేసెను. ఆమెను గర్భవతినిగా నెఱిగి వాల్మీకి సు
పుత్రునిఁ గనుకొని దీనిని దెలియనిట్లనియెను “బిడ్డా! జనకతనయ!

అబద్ధపునిందకు జంకి రాముడు నిన్ను నిష్కారణముగ బరిత్యజించె నని తపోమహిమవలన నేనెఱింగితిని. నీవు విచారింపవలసినపని లేదు. అత్తవారియింటనుండి నీవు పుట్టినంతికిఁ జేరితివి. జగత్కంటకుడైన దశకంధరునిఁ జంపినవాఁడైనను గర్వదూరుడైనను సత్యవ్రతుండైనను లోకాపవాదమే యాధారముగాఁ జేసికొని పతివ్రతయగు నిన్ను విడనాడినందుకు నాకు రామునిపైఁ గోపమువచ్చుచున్నది. అమ్మా! యశోధనుడైన నీమామ దశరథుడు. నామిత్రుడు. సజ్జనులదోషములైన నడంపఁజాలినపుణ్యశీలుడు నీతండ్రి: నీవో పతివ్రతలలో నగ్ర గణ్యురాలవు. అట్టి నీయందు నాకేల జాలికలుగదు. జానకి! మును సహవాసములచేతనిచ్చటమృగములు సైతముక్రోధముచువిడిచి యుండును. నీకిక్కడ భయము లేదు. నీవిక్కడ సుఖముగాఁ బ్రసవింపవచ్చును. నీసంతతికి క్షత్రియోచితములైన జాతకర్మాది విధులిచ్చట జరుగును. అమ్మాయి! యీతమసానదిం జూడుము! దీని రెండుతటములమీఁదను మునికుటీరములు గలవు. ఇది పాపములు దొలఁచును. ఇందునీవు స్నానమాడి చల్లని యీయిసుక తిన్నియలమీఁద నీయిష్ట దేవతలఁ బూజించితివేని నీమనసు ప్రసన్నమగును. నూతనదుఃఖము చేతఁ బొగులుచున్న నీకు మాటలయందు మిక్కిలి నేర్పరులైన ముని కన్యక లాయాకాలములయందు దొరకునట్టి పుష్పములు పండ్లు మొదగువానిం దెచ్చియిచ్చి నిన్ను సంతోషపెట్టుచుందురు. నీబలము కొలఁది పయోధుటముతో నాశ్రమములోని బాలవృక్షములను నీవు పెంచుచుండుము. అందువలన నీవిప్పటినుండియు శిశుప్రేమ కలిగి శిశుసంరక్షణమునం దలవాటుపడుదువు. అని పలికి దయార్ద్రహృదయుడై వాల్మీకి యామెం దోడ్కొనిపోయెను. అతనిదయాభుత్వమును వర్ణించుచు జానకి సాయంకాలమునందు వేదికచుట్టు జింకలు పండుకొనునట్టి యాతని పరశాల కరిగెను. వాల్మీకి యామెం గొం

పోయి పితృదేవతలు భుజింపఁగా మిగిలిన చంద్రకళను దర్శి యోష ధులకిచ్చు తెఱంగున నామెరాకకై యలరుచున్న మునికన్యకల కప్ప గించెను. నాల్గొక సీత వసియించుటకు గారనూనెదీపము వెలుగు చుండిన యొక కుటీర మిచ్చి పండుకొనుటకు లేడిచర్మమిచ్చెను ఆమె ప్రతిదినము తమసానదిలో జలకమాడుచు నారచీరలగట్టుచు, యథావిధిగా సతిధిన త్కారముఁ జేయుచు, వన్యఫలముల నాహరించి తనువుపోషించుకొనుచుండెను. అంతట లక్ష్మణుఁ డయోధ్య కరిగి యన్న కప్పుడైన జాలి కలుగ వచ్చునని జానకి పడినపరితాప మంత యు సవిస్తరముగాఁ దెల్పెను.

జనాపవాదమునకు భయపడి జానకిని విడిచెను. గాని మనః పూర్తిగ విడువనలెనని రామచంద్రుఁడు విడువలేదు గావున సీతావి లాపము తమ్మునివలనవిని చంద్రుఁడు పుష్పమానమందు మంచు గురియునట్లు గన్నుఁగవనండి బాష్పములు విడిచెను. అనంతరము రా ముఁడు రజోగుణవిముక్తమైన మనస్సుతో శోకమునడంచుకొని సకల వర్ణాశ్రమ ధర్మంబులఁ జక్కగఁ నరయుచు జనులందఱు సమానము గా సుఖమనుభవించునట్లు భ్రాతృసమేతుడై రాజ్యము పరిపాలించె ను. అపవాదంబునకు జంకి భార్యను విడిచిన రాముని వత్సస్థలము మీఁద రాజ్యలక్ష్మీ సవతిలేని కాంతివలె భంగములేని సుఖము న నుభవించెను. రాఘవుఁడు సీతను విడిచి మరల వివాహముఁ జేసికొనక సీతాప్రతిమను సహాయముచేసికొని కృతువులఁజేసెను. ఆవార్త చెవిని బడినప్పుడు సీత యెంత మనోవేదనముఁ జెందెనో యెవరుచెప్పగలరు.

అటుల సీతాపరిత్యాగముఁ జేసి రాఘవుఁడు మున్నీరు మొల నూలుగాఁ గల వసుంధర నొక్కతనే యనుభవించెను. లవణుఁ డను రాక్షసుఁడు యజ్ఞంబులఁ జెఱపుచుండుటచే యమునాతీరవాసమునులు రాముఁడార్ధావస్థనీకా సవత్సరముఁగల్గి యారని శరణంబువేడిరి. రక్ష

కుడు రాముడున్నాడుగదాయని యామానులు తమతపోమహిమచే రాక్షసుని జంపలేదు. రాక్షసులు లేనప్పుడుగదా మహామునులు తమతపోవ్యయము చేయవలసిన యవసరముండును. విఘ్నకారణము దొలగించెదనని రాఘవుఁడమునులతోఁ బ్రతిజ్ఞ చేసెను. ధర్మసంరక్షణార్థమే కదా శాశ్వతానికి ధర నవతార మెత్తినది. ఆదైత్యుని జంపునుపాయము రామునితో జడదారులిట్లు విన్నవించిరి. “మహాత్మా! ఆదైత్యుని చేత శూలమున్నప్పుడు వాని నెవ్వరు గెలువజాలరు. శూలము లేనియప్పుడే వానిందాకి గెలువవలయు.” శత్రునిగ్రహమువలన వాని పేరుసార్థకము చేయుటకోయన వారికి నేమము నొడఁగూర్పు మని రాఘవుఁడు శత్రుఁఘ్నున కాజ్ఞయిడెను. రఘువంశమందు బుట్టిన ప్రతిమనుష్యుఁడును విశేషసూత్రము సామాన్యసూత్రమును బాధించినటుల బరంతపుడై యుండును. అగ్రజుని యాశీర్వాదములంది దాశరథి రథమెక్కి పుష్పసౌరభములు వెడఁజల్లు వృక్షములుగల వనస్థలులఁ గన్గొనుచు వెడలెను. అధ్యయన మనుసర్థమిచ్చెడు ధాతువున కధిశేషము పూర్వమం దున్నయట్లే రాముని యాజ్ఞాప్రకారము యతనివెంట వెడలినసేన నిరర్థకమయ్యెను. సూర్యునిరథమునకు ముందు వాలఖిల్యాది మహర్షులు పోవునటుల వానియరదంబునకు ముందు మార్గంబుఁ జూపుచు మహామునులు నడువ వానివెనుక నతఁడు భాస్కరుండటుల పై నముజేసెను. అటుల పయనమయి పోవుచు సుమిత్రానందనుండు తనరథఘోషము విని మెడలెత్తి చూచునట్టి మృగంబులు గలిగి దారిలోనున్న వాల్మీకిమహాముని యాశ్రమంబుంజేరెను తపఃప్రభావముచేత సిద్ధించిన విశేషప్రతిపత్తులతో వాల్మీకిమహాముని యలసినగుట్టములుగల యారఘుకుమారుని సమాదరించెను. ఆనాటి రాత్రియే గర్భవతియైన జానకిధరణి కోశదండంబులం గనునటుల సంపన్నులగు నిర్భరు కుమారులం గనియెను. అన్నకు సంతానము

గలిగినదనువారై విని శత్రుఘ్నుడు మిక్కిలి హర్షమొంది పృథ్వి
తమునందు మునియాజ్ఞ బడసి స్యందన మెక్కి మరలఁ బయన మ
య్యెను. అడవి యర్పించిన కప్పము వలెనున్న మృగములఁ గూడు
కొని కుంభీనసానదుడైన లవణాసురుడతని నెదుర్కొనెను. పొగవ
లె నల్లనై క్రొవ్వుకంపు గలిగి మంటలువలె నెట్టిగా నుండు తలవెం
డుకలఁ గలిగి బహురాక్షస పరివార యుతుడై తిరుగుచున్న ప్రే
తాగ్నివలె రాక్షసుఁడు కనఁబడెను. ఆసమయమందు లవణునిచేత
శూలము లేకపోవుటచే నది సమయమని సౌమిత్రి వానిండాఁకెను. ప
గవారి మర్మంబు లెఱిగి తాఁకెడువారికి జయమునులభముగా లభిం
చునుగదా! ఈదినమున నాయొద్దనున్న భోజనము నాకుఁ గడుపునిం
డుటకు సరిపోదని తెలిసికొని తన్ను నేనేమిచేయుదునో యని భయ
పడి బ్రహ్మదేవుఁడు నాయదృష్టముచేత నిన్నునాకడకుఁ బంపెనని జ
డిపించి యాదానవుండు శత్రుఘ్నుని సంహరించుటకయి తుంగ పెక
లించినట్లవలీల నున్న తవృక్షమును వ్రేళ్ళతోఁ బెల్లగించెను. సుమిత్రా
నందనుఁడు తనవాఁడియమ్ములచేత నాచెట్టును రెండుముక్కలుగా న
ఱికినెను. ఆయనమీఁద వృక్షముపడకుండఁ బుష్పరజము మాత్రమే
పడెను. ఆభూరుహము రెండుతునియలై నశించుటఁజూచి పలలా
శి క్రోధోద్దీప్తితుడై యమునిచేతనుండి వేటుపడివచ్చిన పిడికిలియో
యనునటు లుండిన యొక గొప్పరాయి నెత్తి యాతనిపైవైచెను. అం
తట శత్రుఘ్నుఁడొంద్రాస్త్రమును బ్రయోగించి యారాయిమిక్కిలి
సూక్ష్మములగు పరమాణువులుగఁ గొట్టెను. ఒక్కత్రాటిచెట్టు మా
త్రమేగలిగి మహావాయు ప్రేరితమై పరుగెత్తు పర్వతమువలె రాక్ష
సుఁడు దక్షిణహస్త మెత్తి శత్రుఘ్నునిమీఁది కురికెను. అంతట వైష్ణ
వాస్త్రంబుఁ దొడిగి శత్రుఘ్నుఁడేయ లవణాసురుఁడు వక్షస్థలము
పగిలి నేలగూలెను. ఆపతనముచేత దరణికంపించెను. ఆశ్రమవాసులై

న మునులకంపమువోయెను. అటుల చచ్చిపడియున్న రక్కసుని మే
 నిమిఁడఁ బలుపులుంగులు వచ్చివ్రాలెను. అదనజాంతకునిమిఁడ దే
 వతలపుష్పనృప్తి కురిసెను. అటుల లవణాసురుంగడ తేర్చి లంకలో
 నింద్రజిత్తును బరిమార్చిన లక్ష్మణునకుఁ దాను తమ్ముడనని తలంచె
 ను. అంతట మహర్షులు కృతార్థులమైతిమని యాతనిం బొగడిరి. విక్ర
 మముచేత సతఁడు తలయెత్తికొని తిరుగవలసిన వాడయ్యు వారిపొగ
 డ్డ చేసిగ్గుపడి వినయమునఁ దలవంచికొనెను. పాపపభూషణుండును,
 మధురాకృతీయునగు నాశత్రుఘ్నుఁడు కాళిందీ తీరమునందు మఘ
 రయను పురమును నిర్మించెను. అతని సత్పరిపాలనముచేత సంతృప్తులై
 యభ్యుదయముఁ గాంచుచున్నవ్రజులతో నిండి యానగర మెంత
 యోశోభిల్లి స్వర్గమందు చోటుచాలక భూమిపైఁ గాపురముండఁదలఁ
 చి వచ్చిన దేవతలతో నిండిన స్థానమటులుండెను. చక్రవాకపక్షులని
 యెడు బంగారు నగలుగల భూదేవియొక్క నల్లనిజడయో యనున
 ట్లు భాసిల్లుచుండిన యాయమునానదిని శత్రుఘ్నుఁడు తన మేడమిఁడ
 నుండి కనులపండువుగాఁజూచి యానందించుచుండును. జనకదశరథనృ
 పాలురకునఖండై న వాల్మీకిమాని సీతానందనులకు విధివిధానంబుగా
 క్షత్రియకుమారోచితమైన జాతకర్మాది సుస్కారములఁ జేసెను.
 కుశలవములచేత సీతయొక్క గర్భమందలి క్లేశమడంపఁబడుటచే గుశ
 లపులను పేరు కుమారునకుఁ దగునని వాల్మీకి వారికాపేళ్ళుపెట్టెను.
 శైశవమించుక గడచినతోడనే కుశలపులచేత వాల్మీకి సాంగముగ వే
 దాధ్యయము చేయించి యాదికావ్యమైన తనరామాయణము వారి
 చేత బాడించెను. మధురమైన రామచరిత్రమును గానముచేసి కుశల
 పులు సీతకుఁ గొంతమనోవ్యధ బోగొట్టదొడఁగిరి. రామునిసోదరు
 లు మువ్వురు తమతమ భార్యలయందిద్దరేసి కొడుకులంగనిరి. శత్రు
 ఘ్నుఁడు కుమారులలో జ్యేష్ఠుడయిన శత్రుఘ్నాతిని మధురాపుర

రాజ్యమున కభిషిక్తుఁడేసి రెండవవాఁడగు సుబాహువునకు విదిశాపు
రరాజ్యము బట్టముగట్టి యన్నను జూచువేడ్క నయోధ్య కరిగెను.
సీతాకుమారులు పాడు రామాయణము నేయాశ్రమమందలి మృగ
ములు సైతము కదలక మెదలక మేతలుమాని వినుచుండునో యట్టి
వాల్మీకిమహాముని యాశ్రమము మరలఁ బ్రవేశింపక శత్రుఘ్నుఁడు
దానిప్రక్కనుండి వెడలిపోయెను. తనరాకకొఱకు మిక్కిలి యలంక
రింపఁబడిన యయోధ్యాపురముం జొచ్చి యాసౌమిత్రి లవణాసుర
సంహార మొనర్చినందుకు జనులచేత మిక్కిలి గౌరవింపఁబడెను. సీ
తాపరిత్యాగముచేత వసుమతి కొక్కదానికే భర్తయై యున్న రాము
ని సభాసదులచేతఁ బరివేష్టించఁబడియున్నవానిని, శత్రుఘ్నుఁడు కొ
లువుకూటమునఁ గొంచెను. కాలనేమియను రక్కసుని జంపినవిష్ణుని
మహేంద్రుఁడు కొనియాడినట్లు లవణదనుజుం జంపిన యరుజుఁడు త
నకు నమస్కరింప రాముడాదరించి స్తుతించెను. “నమయము వచ్చిన
ప్పుడు సీతను కుమారులను నేనే రామున కప్పగించెద. ఈవృత్తాంత
మేమియురామునకుఁ జెప్పవల”దని వాల్మీకి శాసించుటచే శత్రుఘ్నుఁ
డు తక్కిన యెల్లవారిసేమ మెఱింగించెనుగాని సీతావిషయము రా
మున కెఱిగింపలేదు. అంతట నొకనాఁడు గ్రామవాసి యైనయొకబ్రా
హ్మణుఁడు చిన్నతనమందె మృతినొందిన తనకుమారుని దోడ్కొని
యయోధ్యకుఁబోయి యాబిడ్డం దొడమీఁద నిడికొని రాజద్వార
మునందుఁ గూర్చుండి యీవిధంబున నేడ్వఁదొడఁగెను. “అమ్మా!
భూదేవీ! నీకెన్ని పాటులు సంభవించెనమ్మా! నీవు దశరథమహారా
జును విడిచి రామునిచేతులంబడి నకలకష్టముల పాలగుచుంటివిగదా!”
“ఇట్వొకవంశస్థులగు రాజులు పరిపాలించుచున్నప్పు డపమృత్యువె
న్నఁడుఁ గలుగఁగూడదు. నేడితేలగల్గె” నని రాముఁడు మిగులఁజం
తించి సిగ్గుపడి కారణముందెలియలేక వెక్కివెక్కియేడ్చుచున్న యా

నేలవేల్పు నోదార్చి యొక్కనిముస మూరకుండుమని బ్రతిమాలి యమునిమీదికిఁ దండెత్తి పోవఁదలఁచి కుబేరపుష్పకముం దలంచెను. ఆ విమానము వచ్చుటయు దానినెక్కి రఘుపుంగవుఁడు శస్త్రాస్త్రంబుల పూని బయలుదేలుచుండ నాకాశవాణి యిట్లనియె; “రాజా ! నీ ప్రజలలో నెవఁడో యపచారము చేయుచున్నాఁడు. అన్నిదిక్కులు వెదకి దానిం గనిపెట్టి శమింపఁజేసితివేని నీవుకృతకృత్యుఁడవయ్యెదవు. ఆయాప్తనచనమువిని రాముఁడు వర్ణాశ్రమవిరుద్ధమైన కార్యము జరుగుచున్నదని గ్రహించి ధ్వజము నిశ్చలమైయుండు విమానము పై నెక్కి దానిసరయుటకై దిరుగాడఁజొచ్చెను. తిరిగితిరిగి రాఘవుఁ డెట్లకేలకుఁ జెట్టుకొమ్మ నాధారముచేసికొని తలక్రిందుగాఁ దపస్సుచేయువానిఁ శ్రీబొగచేత నెఱ్ఱవడిన కనులు గలవాని నొకానొకనిజూచి యతనిగోత్రనామము లడిగెను. ధూమపాయియైనమాతఁడు “స్వామీ నేను శూద్రుఁడను, శంబుకుండను, స్వర్గముగోరి యిటులు తపము చేయుచున్నాఁడ” నని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. “శూద్రుఁడు తపమున కనర్హుఁడును, ప్రజల కనర్థదాయకుఁడు” నని రాముఁడు విచారించి వానితల నరకివై వదగునని నిశ్చయించి శస్త్రమునుజూచి యగ్నికణములచే మాడిపోయిన మీసములుగలిగి మంచుచేమాడిన కింజల్కములుగల తామరపువ్వుంబోలియున్న యాతనివక్త్రమును కంఠనాశమునుండి నరికి నేలఁబడవై చెను. శూద్రకులజుఁడైన శంబుకుఁడు రాజుచే స్వయముగా దండింపఁబడుటంచేసి సిద్ధుడై తానుచేయగూడని తపము చేయుటవలన తనకు లభింపని మోక్షఫదము సులభముగాఁ గాంచెను. అంతట రాముఁడు శరత్కాలము రాకాసుధాకరునిగాంచి నట్లు దారిలో నుదారతేజుని నగన్తుని గాంచెను. మున్నుతనచేతఁ బీల్పఁబడిన సంద్రంబు తనకిచ్చినదియు వేలుపులు దాల్పఁదగినదియు నగుభూషణమును గుంభసంభవుఁడు రాఘవునకిచ్చెను. జానకిసరసను

లేమి రాముఁ డాభూషణమును మెడఁదాల్చక భుజమునకు మాత్రమే కట్టుకొని గృహభిముఖుడై వెడలెను. రాముఁ డయోధ్యకుఁ బోకమునుపే బ్రాహ్మణకుమారుఁడు మరల బ్రతికెను. యమునిబారినుండి సైతము రక్షింపఁగల యారాఘవుని మున్ను దూపించిన యా బ్రాహ్మణుఁడు తనకొడుకు బ్రతికినతోడనే బహుస్తుతులు చేసి పూర్వము నిందించినపాపము బోఁగొట్టుకొనెను.

అనంతరము రాముఁడశ్వమేధ మారంభించి గుట్టమునువిడువ నరేశ్వరరాక్షసేశ్వరులు మేఘుఁడు సస్యంబు గుఱియునటుల గానుకల వానం గురిసిరి. రాముఁడు మహర్షుల నెల్లఁబిలువఁబంప మునులు భూమిమీఁదనున్న యాశ్రమములనే గాక దివ్యాశ్రమములనుకూడ విడిచి రాముని సన్నిధికిం జనిరి. అట్లు మహర్షి మండలములో నిండి నాలుగుద్వారములు గల యయోధ్యాపురంబు, సృష్టింపఁబడు జీవలోకము పరివేష్టించఁ గొలువున్న చతుర్ముఖబ్రాహ్మవలె నుండెను. రాఘవుఁడు మరల వివాహముఁ జేసికొనక సవనముఁ జేయునప్పుడు సైతము సీతయొక్క బంగారుప్రతిమను ప్రక్కను నిలుపుకొనియుండుటచేత నతఁడు శ్లాఘాపాత్రుఁడయ్యెను. సకలయాగములకు విఘ్నములు గలుగఁజేయు రాక్షసులే యాగరక్షకు లైయుండుటం జేసియుఁ జన్నమునకుఁ గావలసినదానికంటె నెక్కువగ సామగ్రియుండుటంజేసియుఁ గ్రీతువు నిరంతరాయముగ నిరుపమానవైభవముతో జరిగెను. వాల్మీకి రచియించి యచ్చటచ్చట నించుక ప్రచురించియున్న రామాయణమును యజ్ఞశాలలో గురునియాజ్ఞఁబడసి కుశలవులు రామసన్నిధిని గానముఁజేసిరి. చరిత్రము రఘురాముని చరిత్రము, కవి వాల్మీకిమహాముని, పాడినవారు కిన్నరస్వరములుగల కుశలవులు! ఇంక దానిని వినుట కెవ్వరి కానందము గలుగకుండును! హాపము చేతను గానముచేతను మనోహరు లయిన యీశుమారులు చదువు రా

మాయణమును భ్రాతృసమేతుడై రాముడు సంతోషముతో విని వా
 రిహాపములంజూచి యానందించెను. ఆగాసమును విని కొలువెల్ల నేకా
 గ్రచిత్తము గలిగి బాష్పాకులితమై ప్రభాతకాలమందు గాలిచే గద
 లక మంచు స్రవించునట్టి వనస్థలి వలె నుండెను. ఈడునను వేసంబు
 నను దక్క నక్కుమారులు తక్కినలక్షణంబులఁ దప్పక రామునిం
 బోలియుండుటంజేసి జనులు గుంపులుగుంపులుగా వచ్చి తెప్పలు వా
 ల్పక యబ్బాలకులం జూచిరి, రామభూపాలుఁడు ప్రితుడై వారికిబ
 హువస్తువులు దాన మీఁ దలఁచెను గాని యాకుమారు లొక్కటైనఁ
 బుచ్చుకొనలేదు. అదిచూచి వారిప్రావీణ్యమున కాశ్చర్యపడినదాని
 కంటె వారినిస్పృహతకు జను లెక్కువయాశ్చర్యపడిరి. “ఈగాసము
 మీ కెవ్వరు నేర్పిరి? ఈమహాకావ్య మెవ్వరు రచించిరి?” యని రా
 ముడు వారి నడుగ “వాల్మీకి” యని వారు ప్రత్యుత్తరమిచ్చిరి. అ
 ది విని రాముడు సంతోషించి తమ్ములంగలిసి వాల్మీకింజేరి శిరము
 నంది నమస్కరించి “నాదేహమొక్కటిదక్క తక్కినసామ్రాజ్యమం
 తయు సర్పణముఁ జేయుచున్నాను. గ్రహింపుఁడని” నివేదించెను.
 “రాజేంద్రా! ఈకుమారులు సీతాదేవివల్ల నీకుఁగలిగినకుమారులు”
 అని దయాళువయిన యమ్మహాముని వారిని రామునకుఁ జూపి సీతను
 బరిగ్రహింపు మని యాయనను వేడెను. అనవుడు రాఘవుఁ డిట్లని
 యె: “అయ్యా! నాఁడు లంకాపురమందే మీకోడ లగ్నిప్రవేశము
 చేసి తనచరితము శుద్ధమంచు దెలిపె; కాని రాక్షసుఁడు దుర్జనుఁడౌ
 టచే నిచ్చట ప్రజ లది విశ్వశింప రైరి. జానకి తనచరిత్రమునుగూర్చి
 జనులకు నమ్మిక గల్గిన ట్లానవాలు జూపినపక్షమునఁ బుత్రసమేత
 ముగ నామెను నేను దప్పక స్వీకరింతు” నని రాముడు పల్కుటయు
 దపముచేత సిద్ధిని రప్పించునట్లు సీతాదేవిని తపోవనమునుండి తక్షణ
 ము రామనన్నిధికి వాల్మీకి రప్పించెను. రాఘవుఁ డామరునాఁడు తన

మనోగతాభిప్రాయ మెల్లఁ దెల్లముగ దెలియఁజేయుటకై యయో
ధ్యపురజనుల నెల్లఁగ రావించి వాల్మీకిమహామునినిఁగూడ రప్పించెను.
మహామునియుఁ గుమారసమేతముగా సీతఁ దోడ్కొని రామునమీ
పమునకు వచ్చెను. శాంతరస మొల్కు శరీరము గలిగి కాషాయాం
బరము గట్టి తలవంచుకొని తనపాదముల మీఁదనే దృష్టియుంచి ని
లిచియున్న యాదేవిం జూచి యామె పరిశుద్ధచరిత్ర యని విశ్వసిం
చిరి. అప్పుడు పౌరు లామెమీఁదనుండి తమదృష్టులు మరల్చి వెన్ను
లచేత వంగిన వరిచేలువలెఁ దలలువంచుకొని నిలిచిరి. అంతటఁ గొ
లువుకూటమునఁ గూర్చుండిన వాల్మీకిమహాముని సీతంజూచిఁ అ
మ్మా! లోకులకు నీయెడఁ గలసంశయములన్నియు నీభర్తయెదుట
బాపు మని పలికెను. పలుకుటయు వాల్మీకి శిష్యుఁడొక్కఁడు తనచేత
బవిత్ర జలము పోయ నాజలముతో నాచమనము చేసి సీతాదేవి
యిత్రైఱగున సత్యవాక్కులం బలికెను. “మనోవాక్కాయ కర్మము
లచేత నేను భతఁకుఁ దప్పక యుండుట సత్యమగునేని యోతల్లీ!
విశ్వంభరాదేవీ! నన్ను నీగర్భమునకుఁ దీసికొనిపోమ్ము” అని గంభీర
ముగ సీతామహాదేవి పలుకుటయు భూమి పట పట పగిలెను. ఆరం
భమునండి విద్యుత్తేజమును బోలిన యఖండకాంతిపుంజ మొకటి
బయలుదేఱెను. ఆవివరమున నాదిశేశుని పడగలమీఁద నున్ననువ
ర్ణసింహాసనముపైఁ గూరుచుండి నముద్రి మొడ్డాణముగఁ దాల్చి వె
లయుచున్న వసుంధరాదేవి కనఁబడెను. మగనిపై జూపులు నిగిడించి
యున్న సీత నామె తోడపైఁ గూర్చుండబెట్టుకొని వలదువల దామె
నుఁ దీసికొని పోవల దని రాముఁ డనుచుండఁగనే త్షణములో నంత
ర్ధానమొందెను. సీతను మరలించి ధరాసంరంభ ముడుపుటకు రాముఁ
డు ధనుఃపాణి యయ్యెనుగాని విధివియోగంబు ప్రబలమై యున్నది.
చేయునని లేదని గురు వాయనను వారించెను. యజ్ఞము ముగిసిన

పిదప రాఘవుడు, మునులను, మిత్రులను సత్కరించి యంపి సీత
 మీఁద దనకుఁ గల ప్రేమ మంతయు సుతులపై నిలిపెను. భరతుని
 మేనమామయగు యుధాజిత్తు తన మేనల్లునికి సింఘదేశ మిమ్మని
 సందేశ మంపగా నట్లే యని రాముఁడు భరతునికి సింఘదేశ మిచ్చె
 ను. భరతుఁడు సింఘదేశమున కరిగి యచటి గంధర్వుల నిర్జించెను.
 ఆగంధర్వులు రాజ్యమును విడిచి వీణలుమాత్రము చేతఁ బట్టుకొని
 తమ పూర్వ వృత్తియందు మెలగిరి. భరతున కిరువురు కుమారులు
 గలిగిరి. అందు జ్యేష్ఠుఁడు తక్షకుఁడు రెండవవాఁడు పుష్కలుఁడు.
 వారిపేర తక్షపుష్కలము లనియెడు రెండుపట్టణములు కట్టి తక్షపు
 రము తక్షునకు బుష్కలపురము పుష్కరునకు బట్టాభిషేకముఁ జేసి
 రామునిగొల్చుటకయి భరతుఁడు మరల నయోధ్యకు వచ్చెను. అం
 గదుఁడు చంద్రకేతుఁడని లక్ష్మణున కిరువురుకుమారులుగలిగిరి. కా
 రాపథం బను దేశమునకు రామునియాజ్ఞచే వారినిర్వురు లక్ష్మణుఁ
 డు రాజులం జేసెను. ఇట్లు పుత్రుల నెల్ల రాజ్యప్రతిష్ఠితులఁజేసి యా
 రాఘవులు మృతినొందిన తమతల్లులకు గ్రీమముగా నుత్తరక్రియలు
 జరిపిరి. అంతట నొకనాఁడు యముఁడు మునివేషము దాల్చి రాఘవు
 నిసందర్శించియిట్లనియె. — రాజా! మనము రహస్యముగా మాట
 లాడవలయు. అట్టి సమయమున మరల నెవ్వరు చూచునో వానినిసీపు
 పరిత్యజింపవలయు.” అట్లే యని రాముఁ డంగీకరింప నతఁడు తన ని
 జరూపముఁజూపి “బ్రహ్మయాజ్ఞయైనది, ఇంకసీపు స్వర్గమునకు వేంచే
 యుమని చెప్పెను. అప్పుడు రామసందర్శనార్థము దుర్వాసమ
 హామునివచ్చి లోపలికిఁ బో నిమ్మని యడుగ ద్వారమును బాలించు
 చున్న లక్ష్మణుఁడు జ్ఞానియయ్య శాపభయమున లోపలికరిగి యమ
 రాములను జూచి వారిసంభాషణములకు విఘ్నము కలిగించెను. అం
 తట మహాయోగియైన లక్ష్మణుఁడు తానుఁ జేసినదోషమునకుఁ దా

నే దండన విధించుకోదలచి తిన్నగా సరయూనదికి బోయి యం
దుఁ బ్రాణత్యాగముచేసి తనయన్నయైన రాముఁడు సత్యప్రతిజ్ఞఁ డ
న్నమాట నిలిపెను. అట్లు లక్ష్మణుఁడు చన రాఘవుఁడు మిక్కిలి
చింతించి తనలో నాల్గవయంశము తనకన్న ముందె స్వర్గమున కరు
గుటంజేసి శిథిలుఁడై యొక్కకాలు పోవ మూఁడు పాదములతోమా
త్రమే నిలిచియున్న ధర్మదేవతవలె నుండెను. అంతట రాముఁడు కు
శావతీపురమందు శత్రుగణాంకుశునిగుశుని, రంజితసజ్జనహృదయ పల్ల
వుని లవుని, బ్రతిష్ఠించెను. అంతట రాముఁడు తమ్ములంగలసి ముం దగ్ని
వెడలుచుండ వల దనివారించుచున్నను తమగృహంబు వీడి పౌరులు
వెంబడింప సాకేతపురము విడిచి యుత్తరదిశకుఁ బోయెను. ఆపౌరు
లు రాముఁడు తమ్ము విడుచుచున్నాఁ డనుదుఃఖముచేత కడిమిమొ
గ్గలంతేసి కన్నీటిబాట్లు విడుచుచుఁ జనిరి. ఆపురవాసులవెంట రా
ముని చిత్తవృత్తి యెఱిగి వాసరులు రాక్షసులుకూడఁ బయలుదేరి
రి. విమానములు వచ్చి గగనము మీఁద సిద్ధముగా నుండెను. అప్పు
డు రాముఁడు తనతో వచ్చుప్రజ స్వర్గారోహణము చేయుటకు సర
యూనది నిచ్చెనఁగాఁ జేసెను. అనఁగా రాఘవులు, ప్రజలు కపిరా
క్షసులు సరయూనదిలోఁ దిగి ప్రాణములు విడిచిరి. ఆనదిలో దిగిన
జనుల సమృద్ధము గోవులయీత వలె నుండుటం జేసి యారేవునకు
నాటచుండి గోప్రతారతీర్థ మనుపేరు కలిగెను. సురలయంశమునఁ
బుట్టి మరల సురలోకముం జేరిన యాప్రజల నిమిత్తమై యావిభుఁ
డు వేటాకలోకమును సృజించెను. ఆవిష్వక్సేనుఁ డట్లు దశముఖశిర
చ్ఛేదముం జేసి దేవకార్యముఁదీర్చి దక్షిణగిరియందు విభీషణు, ఉత్త
రగిరియందు హనుమంతుని కీర్తిస్తంభద్వయమువలె నిలిపి సర్వజన
సేవ్యమైన తనపూర్వదేహముం బ్రవేశించెను.

కు శ మ హా రా జు .

తక్కినరఘువీరు లేడువురును జన్మముచేతనేకాక గుణముచేత గూడదమకుఁ జ్యేష్ఠుడయిన కుశుని రత్నాదిభోగ్యవస్తువులకు భాజనము చేసి విధేయులై కొలుచుచుండిరి. రఘుకులమందుఁ బుట్టినవారికిభ్రాతృన్నేహముండుట యక్కజమా? వారు నేతు బంధనముచేతను గజశిక్షణాదులచేతను మిక్కిలి యెన్నిక గాంచియు సముద్రము తన మేఱమీఱనియట్లే తమహద్దులం దాటరైరి. గుశుఁడు కుశావతీపురమును బాలించుచుండ నొక్కనాఁ డర్ధరాత్రమున శయ్యాగారమున దీపము కణిక వలె వెలుగుచుండ భర్తఁగ్రామాంతరమువెళ్ళఁగా నలంకారములు లేకయుండు స్త్రీవలె నొకానొకయింతి మెలకువ వచ్చినసమయమునఁ గుశునికిఁ గనఁ బడెను. ఆయింతి యారాజు కట్టెదుట నిలిచి రాజా! జయము జయ మని పలికెను. పలుకుటయు రామనందనుఁడు లేచి పానుపుమీఁదఁ గూర్చుండి తలుపులు గడియలువేసి బిగించియుండఁగా నద్దమువలె లోపలఁ బ్రవేశించిన యాయెలనా గంజూచి యిట్లనియె. — “నీకడ యోగప్రభావ మేమియుం గనఁబడదు. ఆవరణముతోఁ గూడియున్న యీగృహ మెట్లు ప్రవేశింపఁగలిగితివి? మంచుచేఁ బీడనొందిన తామరపూవువలె నీవత్యంతము దుఃఖాకృతి దాల్చితివే? కల్యాణి! నీవెవ్వతవు, ఎవ్వనిభార్యవు? నాకడకు వచ్చిన కారణమేమి? రఘుకులప్రభాతు లగురాజులు జితేంద్రియు లనియుఁ బరకాంతా విముఖు లనియు నీ వెఱుగవా యేమి?” అనవుఁడు నిర్దోషిణియైన యాయింతి యిట్లనియె. — “రాజా! నీతండ్రి నా కేతనగరమందలి ప్రజలనెల్లఁ దోడ్కొని స్వర్గపథమునకుంబోవుటఁ జేసి యానగరము పతి లేనిదయ్యె. ఆనగరమునకు నే నధిదేవ

తంజుమీ ! నిరంతరకల్యాణ వైభవోత్సవంబులచేత మున్ను నేను
 స్వర్గపురిని మించియుండియు సకలసౌభాగ్యంబులకుఁ బుట్టినిల్లు నయ్యు
 భానువంశస్థుఁడవు, బ్రతాపవంతుఁడవు, నీవుండగా నే ననాధనై ది
 క్కుమాలిన దాననై దీనదశనందవలసె. భాను డస్తమంచినపిదప
 బ్రచండమారుతముచేతఁ జెదిరిపోయినమేఘములు గలసంధ్య వలె
 మేడ లెన్నో విటిగిపడుటచే నయోధ్యాపురము పాడుపడి యున్నది.
 పూర్వము ఘల్లుఘల్లు మను నందెలు మొఱయ నభిసారికాజన మేవీ
 ఘటయందు దిరుగాడుచుండునో యావీధులలోనే సక్క లాహరము
 వెదకికొనుచు కూతలు పెట్టుచున్నవి. మున్ను జవ్వనులు జలకీడా
 సమయములఁ జేతులం జఱచుట వలన మృదంగ గంభీరధ్వనుల నెనఁ
 గు దీర్ఘరకలలోని జలము నేడు వనమహిషములు కొమ్ములంగ్రుమ్ము
 ట వలన నాక్రోశించుచున్నవియుంబోలె నున్నవి. మౌనిమేడలు
 కూలుటచేత నాపట్టణమందలి మయూరములు చెల్లమీఁద గాపుర
 ముండి మద్దెలచప్పుడులు లేకపోవుటచే నృత్యములు మాని తమ పిం
 ఛములు కారుచిచ్చు నెరఁచుటవలనఁ గాలిపోవ వనమయూరములయ్యె.
 పూర్వము పారాశిపూసుకొన్న కాశ్యతో విలాసవతు లెక్కునట్టి
 మేడమెట్లు నేటికాలమున జంకలను జంపుటచే రక్తసిక్తములయిన
 పాదములతోఁ బెబ్బులు లెక్కుచున్నవి. సరస్సులోదిగి యాడయేనుఁ
 గు లిచ్చునట్టి తామరహండ్లతునక లందుకొనుచున్నట్లు చిత్రింపఁబడి
 న చిత్రపు టేనుఁగులను నేడు సింహములు దీప్తిములయిన యంకు
 శములవంటి గోశ్వతోఁ చీల్చి నాశనము జేయుచున్నవి. త్రొంచు
 బాములచ్చోట విడిచిన కుబుసములు నగరస్తంభములమీఁదఁ జెక్క
 బడిన స్త్రీవిగ్రహములయొక్క ధూళిధూసరిత వక్షస్థలముమీఁద ప
 య్యెదలయి యలరుచున్నవి. కాలవశమున మేడలమీఁదిగచ్చు పా
 కుడుపట్టి గడ్డిమొలచుటచేత చంద్రకళయు నక్షత్రములును రవంత

యైనను మార్పుజెందక మునుపటివలెనున్నను సచ్చోటఁ బ్రతిఫలిం
చుటలేదు. తీగలను మిక్కిలిదయతో వంచి పూర్వము విలాసవతులు
యేయుద్యాన వనములలోని పువ్వులు కోసికొనుచుండిరో యాయు
పవనములందు నేడు చెంచువాండ్రవలె క్రోతులువిహరించి లతలను
బాడుచేయుచున్నవి. రాత్రులు వెలిగెడు దీపముల ప్రభమాసెను.
పగలుకనబడెడు కాంతలముఖకాంతు లస్తమించెను. అగరుచందనగు
గ్గులఘాపఘామము లదృశ్యము లయ్యెను. గవాక్షములందు సాలె
పురుగులుగూడు లల్లెను. స్నానపరిమళద్రవ్యములు లేని నీరుకలిగి,
బలిపూజలు లేని సైకతములు గలిగి, తీరములయందు శూన్యములై
న ప్రబ్బపొదరిండ్లు గలిగి యుండునరయానదినిజూడ నాకెంతయు వి
చారము గలుగుచున్నది. కారణమానుషమైన దేహమును విడిచి
నీతండ్రి పూర్ణమైన పరమాత్మనుజేరిన చండమున నీవీనగరమునువిడిచి
కులరాజధానియైన యయోధ్యకురమ్ము* ఆరఘువంశప్రదీపకుఁ డామె
కోగ్గెను మెచ్చి యల్లెయాగాక యనిపలుక నామెయు సంతసించి
యదృశ్యత నొందెను.

ఆరాత్రీజరిగినవృత్తాంతమంతయు మఱునాఁడు కుశమహారాజు
కాలుపులోబ్రాహ్మణుల కెఱిగింపవారుసంతసించి కులరాజధానీదేవత
స్వయముగా వచ్చివేడుట మంచిదనిచెప్పిరి. ఆకుశావతీనగరమునుశో
త్రములగు బ్రాహ్మణుల కిచ్చి ప్రయాణమున కనుకూల మైన శుభ
దినమున రాణివాసమును వెంటఁ బెట్టుకొని మేఘములతోడ గాలి
వలె సైన్యసమేతుడై రాజు బయలువెడలెను. ధ్వజము లుద్యానవ
నములుగా నేనుగులుకీడాపర్వతములుగా రథములుమేడలుగా రాజు
వెంటజను నేననడుచుచున్న రాజధానివలెనుండెను. ఆయాతపత్రమండ
లములో స్వస్థానమునకు గొనిపోవఁబడుచున్న యాసేన యుదయచం
ద్రునిచేత గట్టుచేర్పఁబడుచున్న నముద్రమువలెనుండెను. నడచుచు

న్న యామహారాజుసైన్యములు తొక్కుటచేతఁ గలిగెడుబాధ సై
రింపజాలక భూమి విష్ణుదేవునిరెండవపాదమైన యాకాశముకడకు
బోవుచున్నదో యన్నట్లు దుమ్ము మింటివలకు వ్యాపించెను. పృథ్వా
ణమై వెడలుటకు సిద్ధమైనపుడు గాని వెడలునపుడుగాని మార్గము
ధ్యమునఁగాని ప్రయాణముముగించి యెక్కడనో యొకచోట విడి
యునపుడుగాని యెప్పుడుచూచిన నామహారాజుయొక్కనేన సంపూ
ర్ణమై సకలవస్తుభరితమై యుండును. ఆమహారాజునేన కదలునపు
డు మదపుటేనుగులనుండి స్రవించెడు మదజలముచేత పొడిమ
ట్టితడిసి తడిమట్టి యయ్యెను. గుట్టములు డెక్కలతోఁ గొట్టుటచేత
తడిమట్టి పొడిమట్టి యయ్యెను.

ఆనేన దారిదప్పి వింధ్యపర్వత కటకములయందు బహువిధము
లుగ భిన్నమై రేవానదివలెనే తనమహారవముచేత వీంధ్యగుహాముఖ
ములు మారుమోయునటులు చేసెను. రథనేమిధాతుపటములచేత
నెట్టిని సేనాకలకలము తూర్యారావమిశ్రితముగాఁగ నారాజు పులిం
దులు తన కిచ్చుకానుకలను గృపాదృష్టిఁ గనుగొనుచు వింధ్యభూధర
ము దాటెను. పడమటకుఁ బాటుగంగను మదపుటేనుగుల వంతెనల
చే రాజు దాటుచుండ నానదిలోనుండి పైకెగురు రాయంచలతెక్క
లప్రియత్నముగ నతనికి వింజామర లయ్యెను. పూర్వము కపిలమహా
ముని కోపపహ్నిచేత దద్ధకాయులయిన తన పూర్వులకు స్వర్గప్రాప్తి
కారణమయి యెన్నియో యోడలు గలిగిన యాభాగీరధీనదికి నాన్పు
పుడు నమస్కరించెను.

ఇట్లు కొన్నినాళ్ళు పయనము చేసి కుశమహారాజు సరయూ
నదీతీరముంజేరి రఘువంశపురాజులు బహుయజ్ఞములు జేసి వేదికల
మీఁదఁ బ్రతిష్ఠించిన వందలకొలఁది యూనస్తంభములఁ గనుంగొ
నియెను. కుశలరాజధానియందలి యుద్వానవనవాయువు చల్లని సర

యూతరంగములను స్పృజించి కుసుమసౌరభ సమేతమయి బడలి
 న సైన్యములు గలిగిన యానృపాలు నెఱుగొనియెను. కులకేతువు
 బ్రజారంజకుఁడు శత్రు హృదయశల్యమునయిన యానృపాలుఁడు
 కదలుచున్న ధ్వజపటములు గల తన మహాసేనను సగరసమీప
 ము న వి డి యి ఁ చె ను. మం డు వే స గి యెం డ ల చే
 మాడిపోయిననేలను మరల వర్షకాలమున మేఘములు బాగుచేసినట్లు
 రాజుచే నియోగింపఁబడినశిల్పులు బహుసాధనములతో పురమును
 కొత్తదానిం జేసిరి. అంతట రఘుప్రవీరుఁడు వాస్తుశాస్త్రజ్ఞులతోఁ
 గలిసి యుపవాసముండి బహుదేవాలయములుగల యాపురమునకు
 పశూపహారములతో సపర్యలుచేసి పురప్రవేశము చేసెను కాము
 కుఁడు కాంతాహృదయమును జొచ్చుతెఱంగున సమ్మహిళుఁడురాచ
 నగరుఁజొచ్చి యనుచరులకెల్ల వారివారికి యోగ్యము లయిన నెల
 వులిచ్చి బహుమానములుచేసి సత్కరించెను. లాయముల నాశ్ర
 యించినగుఱ్ఱములు గలిగి స్తంభములకుఁ గట్టబడినయేనుఁగులుగలిగి
 సకలవస్తుసమృద్ధములైన యంగళ్ళుగలిగి యానగరమున ర్వాభరణభూ
 షితయైనయంగనవలెనుండెను. రఘువంశపురాజులనాటిశోభయంతయు
 మరలఁ బ్రాపించిన యాపురమందు వసియించి యానృపశార్దూలుఁడు
 దేవేంద్రకుబేరుల పదవులయందునహితము నిస్పృహఁడైయుండెను.
 రత్నములుగూర్చిన యుత్తరీయములు ధరించి మెడలో హారములు
 తాల్చి యూపిరివిడిచినమాత్రమున సడలునట్టి సన్నపయ్యెదలు ధరిం
 చి వేసము లింక మార్చవలసినదని యాతనిప్రియురాండ్రుకుఁ దెలుపు
 టతో యన గ్రీష్మకాల మాసన్నమయ్యెను. అగస్త్యనిలయమైన
 దక్షిణపుదిక్కునుండి సూర్యుఁడుత్తరదిక్కునకు రాఁగా హిమవత్ప
 ర్వతము మహానందశీతలబాష్పవృష్టి గురిసెనో యన హిమజలము
 స్రవింపఁదొడఁగెను. ప్రణయకలహములచేత సధికసంతాప మొంద

దంపతులట్లు గ్రీష్మకాలమునఁ బట్టపగలు మిక్కిలి తపించెను. రాత్రి మిక్కిలి కృశియించెను. అత్తరి గృహదీర్ఘకలలో నీరింకిపోయి స్నానములు చేయునంగనలకు మొలబంటియయ్యెను. పాకుఁడుగట్టినయడుగుమెట్లు కనఁబడఁజొచ్చెను. తామరపూవులకాడలుకూడ గనఁబడెను సాయంకాలమున నుద్యానవనములయందు పరిమళంబులు వెదజల్లుచు వికసించునొక్కొక్కమల్లమొగ్గమీఁద నించుకనేపునిలిచి ధ్వనినేయుతుమొదంగన నది యాపువ్వులు లెక్కపెట్టుచున్నదో యన్నటుల దోచెను. ధననంతులు ధారాగృహములయందఁజేరి ధారాయంత్రములనుండి చల్లనినీటితుంపురులు మీఁదఁబడుచుండ మంచిగంధపు నీటఁ గడిగిన చలువరాతిపలకలమీఁదఁ గూర్చుండి యానిదాఘనమయమును గడపిరి.

ఆనమయమునందు రాజు రాజమరాళము లుయ్యల లూఁగు తరంగములుగల సరయూనదిలో సంగనాజననహితుడై జలక్రీడ నేయఁదలఁచెను. నదిలోనున్న మొసళ్ళను బెస్తనాండుపట్టి తేలి నిర్భయముగా నున్న యానరయువు నదియొక్కతటమున గుడారములు వేయించి మహోత్సవముతో నదియందతఁడు విహరింపఁజొచ్చెను. గట్టమీఁదినుండి మెట్లదారిని విలాసవతులు దిగునప్పుడు కాలియందెల చప్పుళ్ళవలనను నొండొరుల దండకడియముల రాపుడువలనును రాజహంసలు బెనరి పారిపోయెను. అంగనలు జలక్రీడ నేయుచుండ నది యల్లాసముతో జూచుటకు రాజు నావమీఁద నెక్కెను. పడఁతులు నీటదిగి చల్లులాడుచుండ రాజు తనకు వింజామర వీచుచున్న కిరాతాంగనం జూచి యిట్లనియె. “ఓనీ! యటుచూడు. నాయంతఃపురాంగనలు వందలకొలఁదివచ్చి క్రిడించుటచే వారియంగరాగంబు కరగి నీటఁగలియ సరయూప్రవాహము మేఘములతోఁగూడిన సంధ్యాకాలమువలె ననేకవర్షములు గలిగియున్నది. జలక్రీడానమయ

మున శ్రీవణములనుండి జూనిన దిరిసెనపువ్వులు నదీప్రవాహమునం
బడి తేలి పాచిని దినుటకుఁ బరుగులెత్తెడు మీనములకుఁ గొంత
భ్రాంతిని గలిగించెను. జలము నొండొరులపైఁ జల్లుకొనువేడ్కలోఁ
దగిలియుండుటచేతను జలబిందువులు ముత్యాలవలె రాలుచుండుట
చేతను ముక్తాహారములు తెగి ముత్యములు రాలుచున్నను అంగనల
కానంగతి తెలియకపోయెను. అంగనలబాడ్డు సుడిని బోలుచున్నది.
కన్నోమలు తరఁగలఁ బోలుచున్నవి. పయోధరములు చక్రవాకముల
మీరుచున్నవి. అవయవముల కుపమానముగాఁ బోల్పఁదగిన సమస్త
వస్తువులు వీరినమీపమందె యున్నవి. జలమునుండి బయలుదేలు
చున్న ధింధిమిధ్వనముస్త్రీలుపాడుపాటలతోఁగలసి దీరమున తమ
పించములువిప్పి యాడుచున్న నెమిళ్ళ కింపుగా మధురమై యొప్పెను
అంగనలు చేతులెత్తి జలము లొండొరులమీఁదఁ జల్లుకొనుటచేత
నాజలము మొగంబులపైఁబడ కరఁగినకుంకుమతోఁగలిసి నీటిచుక్క
లు కురులకొనలనుండి రక్తబిందువులవలె రాలుచున్నవి. ఆయింతులు
జలక్రీడచే నెంతోయలసియున్నను మకరికాపత్రములు కరియున్నను
కురులు బెడరియున్నను వారిమొగము లెంతో శోభాకరములై
యున్నవి! అనిపలికి యాడుయేనుఁగుతానుతెంచినతామరతూడు మెడ
నువైచికొని యాడుయేనుఁగులంగూడి విహరించునట్లు కుశమహారాజు
నావ దిగి నీటఁ బ్రవేశించి మెడలోముత్యాలహార మల్లలనాడ స్త్రీల
తోఁ గలిసి కీర్తించెను. అటు లాస్త్రీలు రాజునుగూడి యెంతయుఁ
జక్కగఁగనఁబడిరి. ముత్యమే నయనాభిరామముగద. అదియింద్రనీల
మణితోఁ కలిసినప్పుడు దానిని వర్ణింపఁదగమా. అంతట నయ్యంగన
లు పసిఁడిచిమ్మనగోవులతో రంగునీ రతనిపైజమ్మ జేగురునీటితోఁ
గలిసియున్న మహాపర్వతమువలె నతఁడు శోభిల్లెను. అయ్యేటిలోఁ
దనయంతఃపురాంగనలంగలిసి కీర్తించు నానృపతి యాకాశగంగలో

సురస్త్రిలతోఁ గలసి క్రిడించునమరేందు నట్లుండెను. ఎయ్యదితోల్లి
యగస్తునివలన రాముఁడువడసి రాజ్యముతోఁగూడ గుశునకిచ్చెనో
యాజయప్పదమైన రత్నాభరణము నీటిలోమునుగునప్పుడు తెలియ
కుండ జలములంబడెను. ఆతఁడు తృప్తిగాస్నానముజేసి గట్టుననున్న
పటగ్రహంబున కరుదెంచి యలంకారములు పెట్టుకొనునమయమున
దివ్యరత్నాభరణములేదని తెలిసికొని యతఁడుదీనుఁడయ్యెను. ఆయాభ
రణముజయప్పదమును జనకదత్తంబును దివ్యంబునునగుటచేత నతఁడు
దానికై విచారించెను. కాని లోభముచేతఁగాదు. ఉదారచరిత్రులకు
నగలుఁ బుష్పములు సమానములేగదా. ఆయాభరణమును వెదుక
సమర్థులైన బెస్తవాండ్రు నతఁడు నియోగింప వారు మిక్కిలి శ్రమ
పడి వెదకివెదకి కానక వినికి వేసారి రాజుకడకుఁబోయియుట్లుచెప్పిరి.
స్వామీ మేము మిక్కిలి శ్రమచేసి వెదకితిమి గాని యది కనబడ
లేదు. ఈనదిక్రింద కుముదుఁడను నాగుఁడున్నవాఁడు అతఁడు లోభ
మున దీనిని హరియించియుండవచ్చును. ఆపలుకులు విని కుశుఁ
డు మిక్కిలి కనలి యానాగుని నాశముఁజేయుటకై గరుఁడాస్త్రము
ను వింట సంధించెను. అలుగు వింటఁదొడిగినతోడనే యానదిమిక్కిలి
కలఁగి గోతిలోఁబడిన యడవియేనుఁగువలె ఘోరరవముచేసెను.
మధింపఁపడినక్షీరసాగరమునుండి లక్ష్మీనమేతముగఁ గల్పవృక్షము
బాడమినట్టు లాహృదమునుండి కన్యానమేతుఁడై భుజగరాజుకనఁబ
డెను. ఆభుజగరాజు తనకు సమర్పించుటకై తెచ్చిన యయ్యాభరణ
మతనిచేతఁ గనికుశుఁడు ప్రసన్నుఁడై గారుడాస్త్ర ముపహసంహరిం
చెను. మహాపురుషులు ప్రాణతులయెడ దీర్ఘకోర్పులు కారుగదా.
కుముదుఁడు మిక్కిలి మానవంతుఁడైనను శత్రుమర్దనుఁడైన యాకు
శునికడ శిరమువంచి యిట్లనియె. “రాజా నీవు కార్యాంతముచేత
మనుష్యరూపము దాల్చినవిష్ణునిపుత్రుఁడవు. అట్టిసీఁదీతికి భంగము

చేయుటకు నేనెంతవాడను. ఈమె నాచెల్లెలు. ఇది తనబంతిమీద
కెగరవైచి దానింబట్టుకొనుటకై చేయించాచి మీదికి చూచుచుండ
నంతలో మింటనుండి చుక్కవలె నీయాభరణంబు చేతబడ దానిం
బుచ్చుకొనియెను. రాజా బ్యాకిణాంకమై భువనరత్నపరిఘయై యా
జానులంబియైన నీబాహువునందు మరల నీయాభరణంబు గూర్పుము
ఈనాచెలియలు నీయెడఁ జేసినదోషమును పోగొట్టుకొనుటకు శాశ్వత
ముగా నీపాదనేవచేయఁ దలంచుకొన్నది. కాన నీకుముద్వతిని మణిని
గూడ స్వీకరింపుము." అని యతఁడు తేనికి భూషణమొసఁగెను. నీవు
శ్లాఘ్యబంధుఁడవుగదా యని రాజతని బహుకరించెను. పిమ్మట బం
ధునమక్షమున భుజగరాజుకుశునకు కుముద్వతినిచ్చి వివాహముచేసె
ను. మంగళకంకణశోభితమైన మానినిహస్తముగ్రహించికుశుఁడగ్నికి
ప్రదక్షిణముచేసెను. మంగళతూర్యారావములు సెలగెను. మేఘములు
నుగంధపుష్పవృష్టి గురిసెను. జనిత్రయగురువైన రామునకు బరమ
పావనచరిత్రయగు నీతకును నందనుఁడైన కుశమహారాజు భుజంగ
రాజునకు జుట్టమయ్యెను. తక్షకున కైదవతరమున్నాడైన కుముదుఁడు
కుశునకు బంధువయ్యెను.

అతిథిమహారాజు.

కుముద్వతి కుశునివలన సతిథి యనుకుమారునిం గనియెను.
తేజంబునఁ దండ్రినిం. బోలినయాయతిథిన్మహాలుఁడు దక్షిణోత్తరమా
ర్గములను సూర్యుఁడు వెలయించునట్లు తండ్రియొక్క వంశమును దల్లి
యొక్క వంశమునుగూడ వెలయించెను. అర్థశాస్త్రవేత్తలతోనగ్రగణ్య
డయిన కుశుఁడు మొట్టమొదటఁ దనకుమారుని వంశక్రిమాగతవిద్య
లయందుఁ గుశలునిం జేసి పిదప రాజకన్యలను బ్రాణిగ్రహణ మొన
ర్చునట్లు చేసెను. తనకులధర్మమును నెరవఁదలంచి దేవేంద్రునకు
సహాయము చేయఁబోయి దుర్జయుండగు నసుధునిందాకి వానింజంపి
కుశుఁడు వానిచేతఁదానుగూడ నిహతుఁడయ్యెను. వెన్నెల కువలయా

నందప్రవాచకుడైన చంద్రునితోఁ బోవునట్లు భుజగవల్లభుడైన కుముదుని చెల్లెలు కుముద్వతి మగనితో సహగమనముచేసెను. వారిద్దఱలోఁ గుశుఁడు దేవేంద్రుని నర్థసింహాసనము నధిష్టించెను. కుముద్వతి శచీదేవికి సఖ్యులై పారిజాతవృక్షమునం దొకపాలు గొనియెను. సంగ్రామంబునకుఁ బోవునప్పుడు తమరాజు కుశుఁడు చెప్పినమాటలు జ్ఞాపకముంచుకొని వృద్ధమంత్రిలు వానికుమారుడైన యతిథిని రాజ్యప్రతిష్ఠితం జేయఁదలంచి శిల్పుల రావించి పట్టాభిషేకసమయమునకు నుచితమైన యొకరమ్యవేదికను, నాలుగు స్తంభములుగల యొక మనోహరవిమానంబును నిర్మింపఁబనిచిరి. అనంతర మతనిని భద్రపీఠముమీఁదఁ గూర్చుండఁబెట్టి పుణ్యతీర్థజలముతో నిండిన సువర్ణకుంభములు చేతఁబట్టుకొని వృద్ధమంత్రి లాతనిప్రక్క నిలిచిరి. అతఁడవిచ్చిన్నకల్యాణవరంపర సనుభవించునని యాసమయమున నవిచ్చిన్నముగ మోసిన మంగళతూర్యరావములు తెలిపెను. యవాంకురములు గరికెయుఁగలిసిన మఱిపట్టము లేతచిగుళ్లను జ్ఞాతులును వృద్ధమంత్రిలును సమర్పింప నతఁడు సీరాజనవిధిని గాంచెను. అంతట బ్రాహ్మణులు పురోహితుం బురస్కరించుకొని జయప్రదములైన యధర్వణమంత్రములచేత జయశీలుఁడగు నతనికభిషేకము చేయఁదొడఁగిరి. అతనిశిరంబున నభిషేకసమయంబునఁ బడినజలము గగనమున నుండి మహాదేవునితలమీఁదఁబడుగంగాజలముంబోలెను. చాతకంబులు పొగడుటచేత వృద్ధిపొందెడు మేఘుఁడువలెనే నందిమాగధులచేత స్తుతియింపఁబడి యారాజు మిక్కిలి శోభిల్లెను. వర్షజలముచేత విద్యుద్దగ్ని నర్ధిని నకరణి మంత్రపూతజలముచేత నారాజు దేదీప్యమానుఁడై వెలసెను. పట్టాభిషేకము సమాప్తమగుడు నారాజు స్నాతకులకు వారివారియజ్ఞములకుఁగావలసినధనమిచ్చిపంపెను. ఆస్నాతకులందఱా తని దీవించిరి. పట్టాభిషేకమహోత్సవసందర్భమున నారాజు చెఱసా

లలోనున్నవారిని విముక్తులఁ జేసెను. మరణదండన విధింపఁబడిన
 వారిని దండింపక విడిచెను. పశువులపై బరువు వేయకుండునట్లును నా
 వులఁ బాలు పిడుకకుండునట్లును శాసించెను. పంజరమ్ములలోనున్న
 చిలుకలు మొదలుగ వినోదముకొఱకుఁ బెంచుకొనుచున్న పులుగులు
 విముక్తములై స్వేచ్ఛగాఁ దిరుగఁజొచ్చెను. అనంతర మారాజు
 విమలవస్త్రశోభితమైన దంతపురీతముమీఁదఁ గూర్చుండి యలంకా
 రము చేయించుకొనఁ జొచ్చెను. అంతట సలంకారము నేయువారు
 తాము స్వయముగఁ గొన్నినగులుదాల్చి చేతులు బరిశుద్ధజలములం
 గడిగికొని భూషణముచేత నాతనితలవెండుకల నున్నతడి నార్చిరి.
 విరులదండలు ముత్యాలనరులుగల యాతనిహాళిలోఁ బద్మరాగమణి
 మయమైన భూషణములను వారమర్చిరి. అగరుతోఁగఱిసిన మంచి
 గంధ మాయనమేన సలంది గోరోచనముతోడ చిత్రములై నపత్రము
 లను వ్రాసిరి. మేన భూషణములుదాల్చి మెడలో విరిదండ లిడికొని
 హంసచిహ్నములుగలదుకూలములు గట్టి నరపాలుఁడెంతయు మురిసె
 ను. తనయలంకారమంతయు బంగారపుటద్దమున రాజు చూచుకొనె
 ను. సూర్యోదయమున మేరుపర్వతమునఁ గనుపట్టు కల్పవృక్షప్రతి
 బింబమువలె నాతనిప్రతిబింబ మాయుద్ధమునఁ గనఁబడెను. పార్శ్వ
 వర్తులు రాజచిహ్నములను హస్తములధరించి వెంటరా నారాజు
 దేవేంద్రసభనుబోలెడు తన సభామంటపమున కరిగెను. బహురత్న
 ఖచితమైన పాదపీఠముగలిగి డంబు మీరెడు మేలుకట్టు కలిగి పైతృ
 కంబైన సువర్ణసింహాసనము నతఁ డధిష్టించెను. శ్రీవత్సలాంఘనము
 గలిగి కౌస్తుభమణినమేతమైన నారాయణుని వక్షస్థలమువలె శ్రీవత్స
 మను పేరుగల యాతనిసభ యాతనిచే మిక్కిలి శోభిల్లెను. ప్రసన్న
 ముఖమును మందహాస పూర్వకభాషణమునుగల యాతనింగని యను
 జీవుల విశ్వాసమే మూర్తీభవించినదని తలంచిరి. కల్పవృక్షమువంటి

పతాకములు గలిగిన యానగరమును నై రావతమువంటి యేనుఁగుపై నెక్కితిరుగుచు మహేంద్రసమానుఁడైన యానరపాలుఁ డాపురము నమరావతివలెఁ జేసెను. స్వచ్ఛకాంతుల నీనుధవళాతపత్ర మతనిశిరముపై వెలిసి పూర్వరాజవియోగముచేతఁ బొక్కుచున్న పౌరులసంతాప మడంచెను. అగ్నిలో ముందు పొగయుఁ బిమ్మట మంటయుఁ బుట్టును. ముందు సూర్యుఁ డుదయించును. పిమ్మట కాంతిజనించును. అట్టి తేజంబులయందలి లక్షణములను మించి యతఁడు మొదటనే సర్వగుణములతో నుద్భవించెను. ఆయ యోధ్యాపురమందుఁగల దేవాలయములలో నతఁడు గావించునర్చనలకుఁ బొంగి దేవత లావిగ్రహములలోఁ బ్రవేశించి యతని ననుగ్రహించిరి. అభిషేకసమయమున తీర్థజలముచేఁ దడిసినవేదికమీఁద తడి యారునంతలోనే యతనిప్రతాపము సముద్రతీరమును వ్యాపించెను. గురువైన వసిష్ఠుని మంత్రశక్తియు ధనుర్ధరుండైన యారాజు బాణశక్తియుఁ గలిసి పనిచేయుచుండఁ బడయుట కసాధ్యములయిన కోరికలు భూమండలమునఁ గలుగునా ? ధర్మకోవిదుడైన యారాజు వాదిప్రతివాదుల వాదములను సంశయము తీరునంతవఱకు నప్రమత్తుడై విని వ్యవహారములు తీర్చుచుండును. మున్ను జనకునిచేత శ్రావణమానవునదులువలె వృద్ధిజెందిన పౌరులు నేడు తత్కుమారుడైన యారాజుకాలమున భాద్రపదమాసపు నదులువలె మునుపటికంటె వృద్ధి నొందిరి. అతఁ డేది పలుకునో యది యబద్ధముకాదు. అతఁ డేదియిచ్చునో యది మరల గ్రహింపఁడు. శత్రువులను మొదట జయించి తర్వాత వారల రాజ్యప్రతిష్ఠితులఁ జేయుచు. వయస్సు రూపము విభూతి యనునవియొక్కటొక్కటిగనున్నను గర్వము గలిగించును. అవియన్నియు నతనియందున్నను రవంతయైనను గర్వము గలిగింపలేదు. అతఁడు క్రొత్తగా రాజ్యమును బ్రాప్తించినను వేరు దృఢముగా నాటుకొన్న వృక్షమువలె నచలుడై

ప్రకృతిజనరంజకుడై యుండెను. బాహ్యశత్రువులు నిత్యులుగాక
 దూరముననే యుందురు. అంతశ్శత్రువు లెప్పుడు సమీపమందెనిత్యు
 లై యుందురు. కావున నతఁడు ముందుగా సరిషడ్వర్గమును జయిం
 చెను. లక్ష్మీ స్వభావముచేత జంచలయయ్యు నొరగల్గుమీఁది సేమ
 రేఖవలె బ్రసన్నముఖుడైన యారాజునందు స్థిరముగా నిల్చెను.
 శౌర్యములేనినీతి పిటికితనమగును. నీతిలేనిశౌర్యము క్రూరమగును.
 కాన నతఁ డారెండుచుం గలిగి కార్యసిద్ధి బడయనెంచెను. మేఘచ్ఛ
 న్నుడు కాని సూర్యుడట్లు రాజు చారులనెడుదీప్తులు గలిగి యెల్ల
 యెడలఁ బ్రకాశించుటచే రాజ్యమం దతనికిఁ గనపడనివని యేదియు
 లేకపోయెను. రాజులు రేయింబనలులు చేయవలసిన విధికృత్యముల
 నతఁడు మిక్కిలి జాగరూకుడై చేయించెను. అతఁడు ప్రతిదినము
 మంత్రులంగూడి మిక్కిలిరహస్యముగాఁ గార్యాలోచనము నేయు
 చుండును. మిత్రుల కడకును శత్రులకడకుఁగూడ నతఁడు గూఢచా
 రుల నంపి యెల్లకార్యములు సరయుచుండుటచే నతఁడు యథాకాల
 నిద్రితుఁడయ్య నెల్లపుడు మేల్కొనియుండెను. అతఁడు శత్రుఘాతకుఁ
 డయ్యును దుర్గమములగుదుర్గములెన్నో కలవాడై యుండెను. మదఁపు
 టేనుఁగులఁబట్టి చంపునట్టిసింగముగుహలోఁబండుకొనుటభయముచేతఁ
 గాదుగదా. శుభమేవ్రధానముగాఁ గలుగుకార్యములన్నియు విఘ్న మె
 టుంగక కడుపులోపలనె బండు వరిపైరువలె గూఢముగా సఫలమగు
 చుండును. కలుషరహితుడైన యామహారాజెంతయభివృద్ధిజెందిననుదు
 వ్తవధమున నెన్నఁడుబోవఁడు ప్రజలలోనుండునట్టి యశాంతినడవ నమ
 ర్థుఁడయ్యుఁ దనవర్తనము దిద్దికోవలసియున్నప్పుడు దానిని దిద్దుకొను
 నుఁగాని ప్రజలపై నాగ్రహము పూనఁడు. శక్తిమంతుడైన యా
 రాజు తనకు సాధ్యులైన శత్రువులమీఁదనే దండెత్తి పోవుచుండు
 ను, వాయుసహాయంబు గలయగ్నిహోత్రుడు వనములమీఁది కరు

గును గాని జలములఁమీది కరుగునా? అతఁడు ధర్మార్థకామములను సమముగా దాల్చియుండుటచే ధర్మమువలన నర్థకామములకు నర్థమువలన ధర్మకామములకుఁ గామమువలన ధర్మార్థములకు భంగముకలుగదయ్యెను. మిత్రులు క్షీణనశలో నున్నయెడల నుపకారము చేయఁబారు. ఉన్నతదశలోనున్నయెడల నుపకారము చేయుదురు. కాన మానవస్వభావ మెఱిగినయీరాజు మిత్రమండలమును మధ్యమస్థితిలోనుంచెను. స్వశక్తియుబరశక్తియు బలాబలంబులును జక్కఁగా నెఱింగినవాఁడగుటచే నమ్మహీకాంతుఁడు శత్రువుఁడు బలవంతుఁడైన పక్షమున వానిపై దండు విడియును. దుర్బలుఁడైనపక్షమున వాని నుపేక్ష సేయును. ధనవంతునె యెల్లవార లాశ్రయించుచుండుటచే నతఁడు విశేషధనము సంపాదించెను. జలముతో నిండిన మేఘమునే నానకోయిల మెచ్చుచుండుచుగదా. శత్రుకార్యములు జెఱచుచు నతఁడు తనపనులు చక్కగా జేసికొనుచుండును. మర్మము లెఱింగి పగతుర మడ మడంచును. తనలోపము లెవ్వరికిఁ దెలియకుండ గప్పి పుచ్చును. పాముపడగమీఁద నుండుమణివలె నతనిశక్తి హరించుటకు శత్రువుల కసాధ్యమయ్యెను. ఇనుము నయస్కాంతములాఁగునట్లతఁడు శత్రువులశక్తిత్రయమును హరించుచుండెను. అతని కాలమున సార్థవాహులు తమ యిండ్లయందువలెనే పర్వతములయందును నూతులందువలెనే సరోవరములందును, నుపవనములందువలెనే వనములందును సంచరించిరి. ఒరులబారి బడకుండ సంపదలను గాపాడి విఘ్నములు కలుగకుండఁ దపస్సురక్షించి యతఁడు జనులనుండి యాటవయంశమగుపన్నును, తపోధనలనుండి యాటవయంశమగు పుణ్యమును సంపాదించెను. భూదేవి గనులవలన ననేకరత్నములంగని వనములవలనఁ బెక్కినఁగులంగని క్షేత్రములవలన ధాన్యములంగని తన్ను రక్షించినందులకు రాజునకు. జీతముచ్చెను. వీరపురుషులనే

వరియించి జయలక్ష్మి ధర్మయుద్ధవిశారదుడైన యారాజును నభిసారికవలెపచ్చివరించెను. చంద్రుడు వృద్ధినిక్షయమునుగూడఁ బొందుచుండును. సముద్రుడును నట్లే వృద్ధిక్షయములకులోనగును. ఈ రాజు వరివలె వృద్ధినే కాంచును గాని క్షయమును బొందఁడు. మేఘములు సముద్రుని జేరి జలముఁ బడసి తాము దాతలైనట్లు దరిద్రులైన యాచకులారాజుం జేరి సంపన్నులై దాతలగుచుండిరి. తాను శ్లాఘ్యమైన కార్యము లొనర్చుచున్నను దన్నెవ్వరైనఁ బొగడినప్పుడామహారాజు సిగ్గుపడుచుండును. చంద్రకిరణములు తామరపువ్వునందుఁ బ్రవేశింపవు. సూర్యకిరణములు కలువలయందుఁ జొరవు. ఈ గుణశాలిగుణము లెల్లవారియందుఁ బ్రవేశించి యానందము గల్గించుచుండును; అశ్వమేధార్థము దిగ్విజయయాత్రకు వెడలుట శత్రువుల వచించుటకైనను నది యతనికి ధర్మసాధకమయ్యెను. శాస్త్రదుష్ట విధానమ్మున నతఁ డటులు ప్రజాపాలనంబు నేయుచు దేవతలకెల్ల నిందుఁడు దేవుఁ డైనటులు రాజులకునెల్ల నతఁడు రాజేందుఁ డయ్యెను. “రాజా! నీవైదవదిక్పాలకుఁడవు. ఆఱవభూతమవు. ఏడవ కులగిరిందుఁడవునుమీ” యని జనులాతనిం బొగడిరి. మహేందుని నాజ్ఞ దేవతలు గ్రహించునటులు సామంతరాజులు ఛత్రములావలఁ బెట్టి యాతనిశాసనమే శిరమునం దాల్చిరి. యాగాంతమునండతఁడు ఋత్విజులమనోరథములు దీర్చునటులు విశేషద్రవ్యము దానమిచ్చుటచే నతనిపేరును ధనదునిపేరును నొక్కటియయ్యెను. మహేందుఁడు వర్షము గురిపించెను. యముడు రోగములు హరించెను. సముద్రములయందు నావికులకు వరుణుడు సేమ మొడఁగూర్చెను. కుబేరుడు శిరులఁజేర్చెను. ఈతెరంగున దిక్పాలకులు శరణాగతులచండంబున నారాజుం గొల్చిరి, అర్థపతి యనునిషధ రాజుయొక్క పుత్రిక యంద యతిథిమహారాజు నిషధపర్వతముతో సమానమైనసారము

గల నిషధుడను కుమారునిఁ గనెను. మహాబలపరాక్రమసంపన్నుడై ధారుణీజనులనేలఁజాలిన యాకుమారునింజూచి మంచివృష్టి ఫలోన్ముఖమైనపంటను జూచి సంతసించునటులు సంతసించును. అతిథిస్థ పాలుఁడు చిరకాలము సుఖము ననుభవించి రాజ్యము కుమారుని కిచ్చి స్వర్గమునకుం జనియెను. కుశుని పౌత్రుడైన యానిషధుఁడు జలధిగంభీరుడై భూమినెల్ల నేకాతపత్రముగ నేలెను. ఆనిషధునియ సంతరమున నతని నందనుఁడు నలుఁడురాజ్యము వహించి కనవునేలరు మదగజంబటులు పరబలంబుల కసిమసంగి పృథ్విభూతుఁ డయ్యెను. ఆనలుఁడు భేదరత్నత్రయశస్త్రిని, గగనశ్యామశరీరుని, శ్రావణము టులు ప్రియదర్శనుని నభుడను నందనుని గాంచెను. ధర్మతత్పరుడైననలుఁడు తనకుమారునకు నుత్తరకోసలరాజ్యమిచ్చిపునర్జన్మరహితమైనపదవిఁ బడయుటకై తపోవనంబున కరిగెను. ఆనభునకుఁ బుండరీకుఁడు జనియుంచెను. లక్ష్మీ పుండరీకాక్షుని జేరినచండమున నాపుండరీక మహారాజుం జేరెను. అతఁడు కొంతకాలము రాజ్యమేలి జగతికి ఊమ మొనరింపఁజాలిన ఊమధ్వనియను కుమారునకుఁ బట్టము గట్టి తపోవనంబుల కరిగెను. ఆఊమధ్వజునకు సురసమానుడైన దేవానీకుఁడు తనయుడై జనియించెను. అధికభక్తుడైన కుమారుని చేత ఊమధ్వనిపుత్రీవంతుడైనట్లై యధికవాత్సల్యముగలతండ్రిచేత దేవానీకుఁడు పితృమంతుఁ డయ్యెను. యజ్ఞయుగుణనిధానములైన తండ్రిరాజ్యము కుమారునిమందుఁబెట్టి త్రివివమున కరిగెను. అతని కొమారుఁడు జితేంద్రియుడై మధురవచస్పతుడై యెల్లవారిని వశము చేసేకొనినైరులకు సైతముపిఁ యుడయ్యెను. ప్రియవాక్యములుగలవాని కిమృగములు సైతము లోబడుననమనుష్యులమాటచెప్పనేల? హీనులన హవాసముచేయకపడుచువాఁడయ్యుదుర్వ్యసనముల దగుల్కొనక నిరుపమానభుజుబలముచేతతఁడునపునుతి నేలెను. తండ్రియసంతరముననతఁడు

చతురుపాయములచేతనాల్గుదిశలను సాధించియేలఁజొచ్చెను. అతఁడు పర
లోకఁబునకు గలక్ష్యము తనిగొమారుఁడైన పారియాత్మనాశ్రయించె
ను. అతనికి శిలుఁడను కొమారుఁడు దయించెను. అతఁడు రాతిపలక వంటి
వక్షస్థలముగలవాఁడు. అతఁడు శత్రువులను పరాజయము బొందించి
యుస్త్రామునకు సిగ్గుపడునట్టి యుదారశీలుఁడు. పడుచువాఁడైన యా
కుమారుని దండ్రి యావరాజ్యమునందు ప్రితిప్తించి సుఖము బడ
సెను. రాజుయొక్క వృత్తము కారాగృహమున బంధింపఁ బడినవాని
వంటిదై సుఖము బడయనీయదుగదా !

ఆమహారాజుభోగంబులయందుఁ దృప్తిపడయక సొగసుగుల్కె
డు లేజపరాండ్రకు భోగ్యుఁడై యుండఁదలంచుచుండఁగానే భోగింప
లేని ముడిమివచ్చి యతని నాశ్రయించెను. ఆశీలున కున్నాభుడను
నందను డుదయించెను. ఆమున్నాభుఁడు పేరునకు దగినట్లు గొప్పనాభి
గల్గి రాజమండలమునకు నాభీస్తానమై పంకజనాభుడట్లు వెలసెను.
అతనికి వజ్రినాభుఁ డనుతనయుఁడుదయించెను. ఆకుమారుఁడు సంగ్రా
మమునవజ్రాతుల్యుఁడై భూమండలము నేలెను. అతఁడు స్వర్గమున
కరుగ నతనికుమారుఁడైన శంఖణుఁడు సింహాసన మెక్కెను. వార్ధి
పర్యంత మగు మహిమండలము రత్నాలగనులు కాన్కలుగా సమ
ర్పించి యారాజుం గొలిచెను. అతనిపరోక్షమున హరిదశ్వతేజుఁడు
నశ్వినీదేవతలవంటి సుందరుఁడు నగువృషి తాస్యఁ డనురాజు గద్దె
నెక్కెను. అరాజు విశ్వేశ్వరు నర్పించుటంజేసి విశ్వమంతయు భరి
యింపఁ జాలినపిశ్వ సఖుఁడను కుమారుఁడు జనియించెను. అతఁడు
దండ్రితో సమానమైన తేజము గలవాఁడు. ఆనయజ్ఞునకు నాదివరా
హమూర్తి యంశమున హిరణ్యనాభుఁ డనునందనుఁ డుదయించెను.
వాయువుం గలసిన హిరణ్యరేతసుని వృక్షములు నహింపఁ జాలనట్లు
శత్రువు లతని తేజము నహింపఁ జాలకపోయిరి. ఆకుమారుని వలన

నారాజు పితృదేవతల ఋణముదీర్చి యాజానుబాహుఁడైన యాతన
యుని రాజ్యమందుఁ బ్రతిష్ఠించి ముదిమిని వల్కలములు దాల్చి
వానప్రస్థాశ్రమముస్వీకరించెను. భానువంశప్రదీపకుఁడును సోమయాజి
యనైన యాహిరణ్యనాభునకుఁ జందమామవలె నేత్రానందము
గలుగఁజేయుచుట్టి కౌశల్యుఁ డనుకుమారుఁడుదయించెను. బ్రహ్మ
లోక పర్యంతరము వ్యాపించిన యశము కలయాకౌశల్యునకు బ్రహ్మ
ష్ఠుఁ డను కుమారుఁడు గలిగెను. బ్రహ్మవిదుఁడైన యాకుమారుని
రాజ్యప్రతిష్ఠితం జేసి యారాజు బ్రహ్మముతో నైక్య మొందెను.
ఆమహిపాలుఁడుమంచిపుత్రిలింగనివంశాలంకారమైనేలయేలఁ బ్రజ
లుపీడలం దొరంగి సంతతానంద బాష్పములను విడుచుండిరి. అతని
కుమారుని పేరు పుత్రిఁడు; ఆపుత్రిఁడు పుత్రిరత్నమై నిరంతర గురు
నేవాపరాయఁడైన నారాయణతుల్యుఁడైన తండ్రిని ధన్యంజేసెను.
ఇంద్రసఖుఁడైన యారాజు తనపుత్రిఁడైన పుత్రినిచేత వంశము
తిరమగు ననితలంచి మూఁడుపుష్కరములందు స్నానముచేసి స్వర్గ
పదము గాంచెను. ఆ పుత్రిమహారాజుపత్ని పుష్యపూర్ణిమాదినమున
నిజప్రభలచేత బువ్యరాగంబును దెగడుకాంతిగల పుష్యుడను కుమా
రునింగాంచనతనింగనిజమలెల్ల సంతృప్తులై. జనకుఁడాపుష్యునిరాజ్యప
దమందునిల్పియాత్మజ్ఞానసంపన్నుడైన కై మినిమహాఋషినాశ్రయించి
యాతని యనుగ్రహమువలన యోగమార్గములెల్ల సభ్యసించి జన్మ
రహిత మైన పదవిం బడసెను. అనంతరము పుష్యుని పుత్రిఁడును
ధృవనమానుఁడు నగు ధృవసంధి జగము నేలెను. అతఁడు సత్యసంధుఁ
డగుటచే శత్రురాజులు చేసికొనినసంధి శాశ్వతమై యుండెను. మాన
వసింహుఁడని చెప్పఁదగిన యాధృవసంధిమహారాజు సుదర్శనుం
డను తనయుం గాంచి యాకుమారుని బాల్యమందె యొకనాఁడు వే
టకరిగి యడవిలో సింహముచేతఁ జంపబడెను. ఆసుదర్శనుఁడు దర్శము

తరువాతఁగనంబడు చందమామవలె దర్శనీయుఁడయ్యెను. అట్లుతండ్రి
 మృతినొందఁ బ్రజలు గతి లేకయుండుటం జూచి యమాత్యులు బా
 లుఁడైన సుదర్శనునికి సాకేత నగరమునకుఁ బట్టముగట్టిరి. ఆప్పుడు
 రఘువంశము లేతచందురునితోఁ గూడిన యాకసంబు పగిది సింగపుం
 గొదమమాత్ర మేగలయ డవిపోలిక, తమ్మిపూవుతోడనే వెలయుకొల
 నురీతి నాచిన్ని రేనిలో భాసిల్లెను. అతఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడు కాఁగా
 సర్వవిధములఁదండ్రిం బోలునని ప్రజలు తలంచి యానందించిరి.
 ఏనుగుపిల్ల యంతమ బైబినను గాలి వినరినప్పుడు మిన్నెల్ల వ్యాపించు
 నని తోచదా! అతఁ డారేండ్ల పయసువాఁ డైనను భద్రగజముపై
 నెక్కి రాజవీధులు సంచరించునప్పుడు తండ్రిమీఁది గౌరవముచేతఁ
 బ్రజ లతనిని మిక్కిలి మక్కువతోఁ జూడ దొడంగిరి. ఆ బలకుఁడు
 జనకునిసింహాసనము మీఁద గూర్చుండి క్రమక్రమముగానధిక తేజో
 వంతు డయ్యెను. బాలుడగుటచే సింహాసనముమీఁదఁ గూర్చున్నప్పు
 డు క్రిందికిదిగఁజారి యడుగున నువర్ణ పాదపీఠము నంటకయుండునట్టి
 యాతని యెఱ్ఱని లేతపాదములకు సామంతరాజులు తమకిరీటములు
 దగులునట్లు నమస్కరించిరి. మిక్కిలి చిన్నదైనను వివిగఁ గాంతులఁ
 జమ్ముచున్న యెడల నీలమును మహానీల మందురు గదా! అట్లే రాజు
 బాలుఁడైనను బ్రసిద్ధుఁ డగుటంజేసి మహారాజు శబ్ద మతనికిఁ దగి
 యుండును. చెక్కులమీఁద జుల్పములు వ్రేలుచుండ ముద్దులు మూ
 టఁగట్టునట్టి యాతని మొగమునండి నెడలునట్టి మాటలు సముద్రతీర
 మందైనను జెల్లుచుండెను. సువర్ణ పట్టబంధముతోడను, శృంగారతిల
 కంబుతోడను విరాజిల్లు నాతని సుందరమొగంబును శత్రురాజపత్ను
 ల ముఖతిలకంబులను జెరిపివేయఁజాలిన యాజ్ఞల నొసగుచుండును.
 దిరి సెనపువ్వుకంటె మెత్తనై నగలు దాల్చునప్పుడు సైతము మిక్కి
 లి శ్రమపడునట్టి యాతనిమేను ప్రతాపసహాయముచేతఁగదా మహీ

మండల భారము దాల్చు గలిగెను. పలకమీద వ్రాసిన యక్షరములు నేర్చుకొనునంతలోపుననే వృద్ధులనహవాసమున నతఁడు దండనీ తినెల్ల నేర్చుకొనెను. కాఢితోఁ బోల్చుదగిన యవస్థ నొందకమునుపే జ్యోతికాంకములు తొల్పకమునుపే, ఖడ్గమును బట్టకమునుపే యాతని బాహువుభూమిని భరించి రక్షింపఁదొడంగెను. ఏండ్లు ముదిరినకొలఁది నారాజున కవయవ స్ఫూర్తి యగుటయేగాక, ప్రకృతి జనానందకరములైన గుణములుకూడ కృష్ణమ్రముగ వర్ధిల్లెను. అతఁడు గురువుల కాయాసము కలుగకుండఁ ద్రినర్గమూలకమైన విద్యాతీయమును సులభముగ నేర్చెను. జన్మాంతరమందు బడసిన శాస్త్రసంస్కార ప్రభావముచేతనో యన్నట్లు ప్రకృతిజనులను, మంత్రులను, సులభముగ స్వాధీనపఱచుకొనెను. కాయముయొక్క యుత్తరార్థమును విశాలముగఁ జేసి జుట్టు ముడివైచి యెడమతొడ కొంచెమువంచి విల్లు చేతఁబట్టి నారి చెవియంట లాగి బాణము సంధించి విలువిద్యనేర్చి యవ్యభుడు ప్రశంశనీయుఁ డయ్యెను. విలాసవతులు నేత్రీములతోఁ ద్రావఁదగినమకరందము, రాగబంధప్రవాళముగల మన్మథవృక్షముసకుఁ బుష్పము, సకలావయవంబులకును నిర్వాజమైన భూషణము, మొట్టమొదటి శృంగార పదమునయిన యావనము నతఁడు ప్రాప్తించెను.

దూతికలు చక్కఁగా వ్రాసి తెచ్చి చూపించి తరువులం గని యత్యంతరూపవతులైన వారి నేరి రాజునకు మంచినంతానము గలుగవలెనను కోరికతో మంత్రులుతీసికొనినచ్చిన రాచకన్నియలను దర్శనీయుడైన సుదర్శన భూవిభుడు మునుపే పరిగ్రహింపఁబడిన భూలక్ష్మీదేవులతోఁగూడఁ బరిగ్రహించెను. అనంతరము సుదర్శనుఁడు కొంతకాలము రాజ్యమేలి యగ్ని తేజుడైన యగ్నివర్ణుడను తనకు మూరుని దనరాజ్యపదమందు నిలిపి వార్ధకమునందు జితేంద్రియుడై

నై మిశ్రాణ్యము జేరెను. అచ్చట పుణ్యతీర్థములచేత దీర్ఘకలనుఁ బ
రశాలలచేత సౌధములను, దర్బలచేత హంసతూలికాతల్పములను,
మఱచి యతఁడు తపముచేసెను. తండ్రి శత్రువులంగెలిచి ధాతృ ని
ష్క్రంటకముచేసి తనకప్పగించిన కారణమున నగ్నివర్ణుఁడు కష్టపడ
కుండఁ గడుసుఖమున రాజ్యమేలఁజొచ్చెను.

అగ్ని వర్ణ మహారాజు

అగ్నివర్ణుఁడు కొంతకాలము కులోచిత ధర్మప్రకారము రా
జ్యమేలి యనంతరము రాజ్యభారము మంత్రులయందుఁ బెట్టి స్త్రీవి
ధేయుఁడై జవ్వనము గడుపఁజొచ్చెను. భోగపరాయణుఁడై నిచ్చలు
జవరాండ్రుంగూడి మెలఁగు నాకాముకుని యింట నిరంతరము మృదం
గధ్వానము సెలఁగెను. ఉత్సవములపై నుత్సవములు జరుగఁజొచ్చె
ను. నిరంతర విషయాసక్తుఁ డైన యానర పాలుఁ డింద్రియసుఖంబుల
క్షణమేని విడిచి యుండ నొల్లక తన్ను జూడఁగోరు ప్రజలకు దర్శన
మియ్యక యంతిపురమందె యెల్లప్పుడుండఁ జొచ్చెను. మంత్రులబల
వంతముచేత నతఁడొక వేళఁ బ్రజలకు దర్శన మియ్యఁగోరినను వారి
కి మొగముఁగనఁబఱుపక గవాక్షమునుండి పాదముచాచి చూపి య
దేతన దర్శనముగ భావింపవలసిన దని చెప్పెను. కోమలనఖకాంతు
లచేత నెఱ్ఱనై లేతయెండ పర్వినతామరపువ్వువలె నొప్పునామహా
రాజు పాదమునకె యనుజీవు లందఱు నమస్కరించుచు వచ్చిరి. వి
లాసవతుల జలక్రీడలచేతఁ గలఁగిన కంజాతములు కలిగి తీరములయం
దు సురతగృహములు కలిగిన దీర్ఘకలయందు నవమదనతుల్యుఁడైన

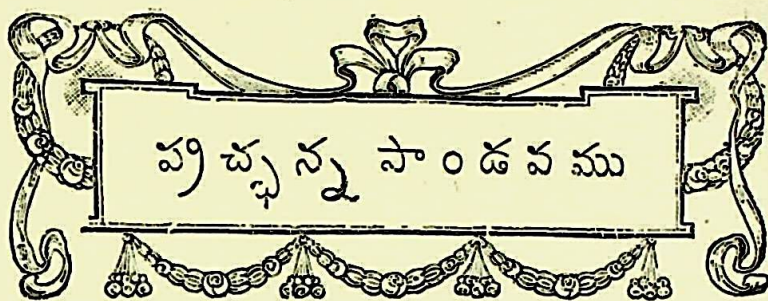
యారాజు కీర్తించుచుండును. ఆజలక్రీడలచేతఁ గన్నుల కాటుకయెల్ల
 గరగిపోవ నధరముల లాఠూరసమెల్ల చెరిగిపోవ, సోయగపుంజవ
 గాండ్రు రాజునకింతింత యనరాని యానందము గల్గించిరి. చక్కఁ
 గా వికసించిన తమ్మికోలను నాఁకుయేనుఁగుతోఁ గలిసి మగయేనుఁ
 గు చొచ్చునట్లు తియ్యని తేనెవాసనలు గొల్పుపానధాములను రాజు
 ప్రియురాండ్రితోఁ జొచ్చును. ప్రియురాండ్రు వేడఁ దననోటనున్న
 యానవము వారికిచ్చును. వకుళవృక్షమట్లు మరల వారిపుక్కిట ను
 న్నయానవము గ్రహించును. ఆనరపాలుని తొడమీఁద నెల్లప్పుడు
 రెండుపదార్థములుండును. మధురస్వరముగల వీణయొకటి; హఠాయ
 లు గుల్కెడు జవ్వనియొకతె. హఠముల్లలాడ నువర్ణకంఠణములు
 ఘల్లుఘల్లుమన వీణలువాయించి సృత్యములు నలుపునట్టి నెఱజవ్వను
 ల కతఁడు యభినయంబులయందు గురునన్నిధానమందె తప్పులుదిద్ది
 వారికి సిగ్గుగలిగించుచుండును. సృత్యముచేయుటచేత మిగుల నలసిసా
 లసిన ప్రియురాండ్రు చెమ్మటలు పోవునట్లు తననోటితో నూది యా
 యానమవనయించి తానర్థపతికంటె సమర్థపతికంటె నతిధన్యుడని
 తలఁచి మురియుచుండును. అతఁడు ప్రణయిజనముచు నప్పుడప్పుడు
 వంచించ వారతనిని జిగురుటాకులవంటి మునివేళ్ళతో బెరరించియు
 గోపించి కన్నోములు విఱచియు, మొలనూళ్ళతో బంధించియు
 నానందము గలుగఁ జేయుచుండును. వెలయాడ్రు సతఁడు
 కూడఁ దలఁచుకొన్నప్పుడు భార్య లదియెఱిగి వారింప నా గణి
 కలమీఁదితమి వీడలేక చేతిలోనికలము చెనుటచేత జారుచుండఁ
 దదేకధ్యానమున వారి బొమ్మలు వ్రాయుచుండును. వంచకుడైన
 యారాజు రాత్రిప్రణయకోపము దాల్చినప్రియురాండ్రను బ్రసన్నుల
 జేసుకొనుటకై వేకువను వారికడకుఁ బోయి కేలు మోడ్చి ననుస్క
 రించుచుండును. ఆనమస్కారమే వారికి మరల నలుగు రెండు గెల్లు

జేసెను. అతఁడు స్వప్నములో నవతులపేరు లెత్తినప్పుడు వానియి
 ల్లాండు వానివైపు బన్నుండక రెండవక్రీకుఁ దిరిగి కన్నీటఁ
 బాన్పితడియ జేతికంకణాలు ఓరిచి క్రిందఁ బారవైచుచుండును.
 ఇంటియొద్ద భార్యలడ్డగింతు రనుభయమున దూతికలు మార్గములు
 జూప లతాగృహముల కరిగి యాభోగపరాయణుఁడదాసీజనులతోడ
 సతిరహస్యమునఁ గ్రీడించుచుండును. అతఁడు మందమతిచేత భార్యలఁ
 దప్పుపేళ్ళతోఁ బిలువ వారు నాథా! ఆమె కబ్బిసభాగ్యమె మాకు
 నబ్బునటుల మమ్ముఁగూడ పిలుపుమని ప్రార్థించుచుండును. అంగన
 కాళ్ళకు దాసేన్వయముగాలత్తుకకూర్చుండును. చంచలచిత్తు డగుడచేత
 నదినగముచేసి మరల సంశుకము జూచుటచే మేఖిలాసహితమై కన్ను
 లవిందునేయు నితంబమునంక దృష్టిఁ బఱపును. ప్రియురాండు నిలు
 పుటద్దములయందు నిలిచి భోగచిహ్నములు చూచుకొనుచుండ నలు
 కుడుకాకుండ వచ్చి వారివెనుక నిలిచి నవ్వును. అద్దములో వారతని
 నవ్వు ప్రతిబింబమును జూచి సిగ్గుపడుచుండును. దేవేంద్రుని మించిన
 రాజవేషంబు ధరించి యది యద్దమునఁ జూచుకొన్నప్పుడు సైతమా
 రాజు తన మేనిమీఁద భోగచిహ్నము లనియెడు భూషణములు
 ధరించినప్పుడు పొందినంత యానందంబు పొండఁడు. మిత్రీకార్యం
 బు దీర్పవలయునని మిషపెట్టి యాకాముకుఁడు పరకాంతనిమిత్తము
 పోవుచుండ నది యెఱిగి యాతనియిల్లాండు నీతోందరనడకవలసనే
 నీదురభిప్రాయము తెలిసెను. శకుఁడా! నిలునిలు మని సిగబట్టియా
 పిరి. రహస్యముగ నతడు రాత్రి ప్రియురాండ్రును గూడ బోవు నను
 మాట దూతికలవలన నాతనిపత్ను లెఱిగి ముందుగా వా రాసాంకే
 తికస్తలమున కరిగి కాముకా! మమ్ము మోసపుచ్చదలంచితివా? నడు
 నడు' మని యింటికి దోడ్కొని వచ్చిరి. అంగనా స్పర్శమను జంద్రీ
 కాంతి వంటి రాత్రియెల్ల మేలుగొని కుముదాకరమువలె నతడు పవలు

నిద్రించుచుండును. అతఁడు కాంతలకు రహస్యముగా సంగాభినయము వాగభినయము నేర్పి యావిద్య వారిచేత మిత్రులయొద్ద బ్రదర్శింప జేసి యభినయాచార్యులమించి వెలయుచుండును. ఆరాజు మేడలో మద్దిమల్లెపూలదండలు, దాల్చి కడిమిపుప్పొడిపూత మేనబూసి నెలిమియాటలమించు కీడాపర్వతములం దతఁడు విహరించు చుండును. ఇసుక తిన్నెయ లనియెడు నితంబములతో, హంసమాలిక లనెడు మేఖలలతో సలరారి తనప్రియురాండ్రిం బోలెడు సరయానదిని సోరణగండ్లనుండి యమ్మహీకాంతుఁడు చూచి యానందించుచుండును. ఆనరనాథుఁ డిట్లు మీనకేతన ప్రేరణంబున నధిక సౌఖ్యంబు లనుభవించుచు నాయాముతుధర్మములను శరీరమునఁ దాల్చి యితరకార్యములను మాని ఋతువులను గడపెను. ఇట్లు భోగపరాయణుడైనను నారాజును శత్రువులు ప్రభావనమేతుఁ డగుట చేత జయింపలేకపోయిరి. కాని నిరంతరభోగపరతచేతఁ బొడమిన రోషములవలన నతఁడు దక్షశాపమునఁ గృశించిన చంద్రుఁడువలె నానాటికి క్షీణించెను. అతఁడువై ద్యులయువదేశములను చెవినిబెట్టఁడు. మద్యపానము మానఁడు. వనితాసంసర్గము వదలఁడు. వ్యసనములలో నగుల్కొన్న తరువాత వానినుండి మరలుట మిక్కిలి కష్టముగదా! మొగము తెల్లబారెను. ఆభరణములమీద నాసక్తి తొలగెను. మాట నన్నగిలెను. ఒకరిసాయమున గాని నడువలేకపోయెను. రాజయత్న పీడయు కామపీడయు నొక్కతెరగుననున్నట్లు తోచెను. అప్పుడు రాజయత్నరోగపీడితు డైన రాజు గలయారఘవంశము అంత్యకళ మాత్రమేకలచందమామను గూడియున్న యాకాశముట్లు బురదమాత్రమే మిగిలినగుంటవలె, వట్టికొడియేగల దీప్తపుష్పమిదేరీతి నుండెను. ఆరాజునుగూర్చి ప్రజలు మాటిమాటికి నడుగుచుండుటచే మంతులొ త ని రోగము ను బయలుబుచ్చ క దా చి పెట్టిరి.

అతడనేక కాంతలకు వల్లభుడయ్యు సంతానముమాత్రము బడయ
డయ్యెను. గాలిదెబ్బకు నిలువలేని దీపమువలె నతడెట్టకేలకు రోగబలి
మికి నిలువలేకపోయెను. అతడు మృతినొందెను. ఆనార్య ప్రజల కె
ఱిగింపకుండ మంతులు మిక్కిలిరహస్యముగ నతని నుద్యానవనము
నకు దీప్తినివోయి యుత్తరక్రియల నెఱిగిన బ్రాహ్మణుల సహాయ
మున దహనముచేసిరి.

అంతట గర్భవతియైన యాతనిభార్య పృక్వతీయొక్కయు
మంత్రులయొక్కయు సహాయమున రాజ్యులక్ష్మిని నహించెను. భ
ర్తృమరణజనితశోకోపకృష్ట భాష్పబిందువులచేత నుడికిన యాదేవిగర్భ
ము పిమ్మట సునర్ణకలశములనుండి పట్టాభిషేకసమయమున బడిన శీ
తల జలధారలచేత చల్లబడెను. ఆరాణి గర్భము ధరియించి తనప్రస
వమునిమిత్త మెదురుచూచునప్పటి ప్రజలకొనందము గలుగునట్లు ప్ర
తిదినము తీవ్రతో సింహాసన మెక్కుచు మంత్రుల సహాయమున
రాజ్యమేలెను.

ప్రథమ ప్రకరణము.

ఆర్యావతః దేశమున సూర్యవంశమని చంద్రవంశమని రెండు
 వంశములు నుప్రసిద్ధ మై యుండెను. సూర్యవంశప్రభుత్వం లగుమహీ
 పాలుర కయోధ్యానగరమును, జంద్రవంశ సంజాతులగు నృపాలురకు
 హస్తినాపురమును రాజధానులు. చంద్రవంశమున లోకమాన్యులగు
 కురువు భరతుడు మున్నగు మహామహులు దయించిరి. కురువుంబట్టి
 కురువంశ మనియు భరతునింబట్టి భరతవంశ మనియు జంద్రవంశ
 మునకు మారుపేర్లు కలిగెను. ఆకురువంశమున నధిక తేజోరాశి యగు
 శంతనుడు జనియించెను. శంతనునకుం బ్రథమకళత్రి మైనగంగాదే
 వి వలన భీష్ముడును ద్వితీయకళత్రి మైనసత్యవతివలన, జత్రంగద
 విచిత్రవీర్యులును నందనులై పొడమిరి. అందు భీష్ముడు పితృప్రియా
 చరణలాలనుడై రాజ్యమునందు దనకుఁ గలయధికారమును వివా
 హమును గూడ మానుకొనెను. విచిత్రవీర్యుడు కాశీరాజపుత్రకలగు
 నంబికను సంభాలికను బరిణయం బయ్యెను. వారిలో నంబిక ధృతరా
 స్థుని గనియెను. అంబాలిక పాండురాజుం గనియెను. ధృతరాష్ట్రు
 డు జనుషాంధుఁ డయినకతనఁ బాండురాజు కన్యఁ డయ్య భీష్ముని
 పంపున రాజ్యభారమునహించి దిగ్విజయము గావించి కురువంశంబున
 కపారయశంబు నముపార్జించి ధృతరాష్ట్రునియందు బెత్తన ముంచి
 మహిమండలముగా నెంచుచుండెను. ధృతరాష్ట్రుడు గాంధార రా

జగు సుబలు తనయను గాంధారిని వివాహ మయ్యెను. పాండుమహీ
 జాని కుంతిభోజాత్మజ యగు కుంతిని, మద్రరాజకన్యక యగు మాద్ర
 ని వివాహ మాడెను. ధృతరాష్ట్రుడు హస్తి నాపురంబున వసియిం
 చుచుండె; పాండురాజు ప్రకృతిసౌందర్య దర్శనాత్మకుడై మునిజ
 ననివాస యోగ్యములును పుణ్యనదీనదవిరాజితములును బహుగిరి న
 రోవరసోభితములును నానామృగశకుంతసంతానసంకులములు నగు నడ
 వులయందుఁ గాపుర ముండెను. ఆమహీధరునకు డండధరునిప్రసాద
 మున యుధిష్ఠిరుండు, వాయుదేవుని యనుగ్రహంబున భీమసేనుండు,
 మహేంద్రునికరుణచే నర్జునుండును ననుకుమారులు కుంతీదేవియందుఁ
 బాడమిరి. ధృతరాష్ట్రునకు గాంధారియందు దుర్యోధనదుశ్శాసన
 ప్రముఖు లగు నూర్వురు కొడుకులును దుస్సలయను కూతురును
 నుద్భవించిరి. పాండుత్మాపాలునకు రెండవ యిల్లాలు మాద్రయందు
 నశ్వినీదేవతలవరంబున నకులసహదేవు లను కవలబిడ్డలు జనించిరి.
 పాండుతోణీశ్వరుండు యుధిష్ఠిరప్రభృతికుమారులు సంప్రాప్తయౌవ
 నులు గాకమున్నె బంధుగణశూన్య మైన యరణ్యమందుఁ గాలధర్మ
 మొందెను. మాద్రలేనిపతిభక్తి గలమాద్ర మగనితో సహగమనముఁ
 జేసెను. వనాకసు లగు మహామునులు పాండు నిర్యాణానంతరమున
 దత్తుటుంబముపైఁ జాలినొంది యేవురుకొడుకులం గుంతిని హస్తి
 పురమునకుఁ దోడ్కొనిపోయి కురువృద్ధులగు భీష్మధృతరాష్ట్రుల కొ
 ప్పగించిరి. భీష్ముండు పాండునరనాథునకుఁ బారలొకకీక్రియలు జేయిం
 చి యుధిష్ఠిరాదికుమారులను గడుగారాబమునం బెంచుచుండె. కుంతి
 సవతిబిడ్డ లగుమాద్రేయులకు దనకన్నబిడ్డలకన్న మిన్నగ గారాబ
 ముఁ జూపి పోషించుచుండెను. వంశమునుఁ బట్టి పాండవధార్తరాష్ట్రు
 లు కౌరవు లనుపేరఁ బరగఁ దగినవా రయ్యును ధార్తరాష్ట్రులు
 కౌరవు లనుపేరను, బాండునందనులు పాండవు లను పేరం జగంబునఁ

బ్రసిద్ధులయిరి. కురుపాండవరాజకుమారులకు విలువిదై గలపుటకై
 మందాకినీ నందనుడు గౌతమగోత్రజుడైన కృపాచార్యుని మొట్ట
 మొదట గురువుగా నియమించి కొంతకాలము గడచిన పిదప నతని
 కన్న నన్ని తెఱఁగుల నధికుడయి పరశురామశిష్యుడై నకల
 రాజకుమారులకు ధనుర్విద్యాగురుఁ డగుద్రోణాచార్యుని నుపదేష్ట
 గా నేర్పఱచెను. ఆచార్యుడు శిష్యు లందఱకు నకలశస్త్రాస్త్రమర్మ
 ములు సమానముగ నుపదేశించినను బాండవమధ్యముఁ డగు నర్జు
 నుడు తక్కిన రాజకుమారు లందరికంటె నధికముగ ధనుర్విద్యా
 కుశలుఁ డయ్యెను. ఆచార్యునకును వానియందె మిక్కుట మగు సభి
 మానము కలిగెను. భీమసేన దుర్యోధనులు గదాయుద్ధకుశలులయిరి.
 అర్జునుడు ధనుర్విద్యాకౌశలమునఁ దృణీకృతకాతవీరార్జునుడై
 ధనుర్వేద రహస్యవేదియై భీష్మాది కురువృద్ధ జనంబుల కును
 బంధుజనంబులకును భరతకులంబు వీనివలన నెంతయు వన్నెకెక్కు
 ననునాశ గలుగునట్లు వీనివలనఁ దనకుఁగౌరవంబు గలుగు నని ద్రో
 ãాచార్యుడు సంతసించునట్లు శత్రురాజకుమారులు మనంబుల నడ
 లునట్లు నెల్లవారికి బ్రసంసనీయుడై యుండె. సూతనందనుఁ డగు
 కర్ణుడు పరశురామనొద్ద ధనుర్విద్యనధిగమించి యర్జునున కించుమిం
 చు సమానుఁ డని బ్రసిద్ధిగాంచి పాండవమధ్యమునెడల మత్సరంబు
 స్పర్ధయు వహించె. ఆ కారణంబున దుర్యోధనునకు మిత్రు డయ్యెను.
 యుధిష్ఠిరుడు విద్యావినయవివేకసంపన్ను డగుటం జేసియు, భీమసేనుడు
 నిరుపమాన బాహుబలాతిశయఁ డగుటం జేసియు నర్జునుడు ధనుశ్శా
 స్త్రకోవిదుఁ డగుటం జేసియు నకులసహదేవులు కృపాణానిసాధన
 ప్రయోగ చతురు లగుటం జేసియు విశేషించి వారెల్ల నిగర్వులు,
 నిష్కాములు, నిరహంకారులు, నిత్య సత్య వ్రతులు,
 నగుటం జేసియు బ్రకృతిజనమునకుఁ బాండురాజకుమారుల

మీఁదఁ గాలక్రిమంబున నెక్కువ పక్షపాతము కలిగెను. అయ్యది ధార్తరాష్ట్రులకింతంత యనరాని మత్సరంబు గల్గించి వారుయుద్ధిష్ఠిరాదిసోదరపంచకంబును నందుముఖ్యముగ భీమసేనుని నేతరంగున నైఃకదువముట్టింపజతనంబులఁ గావించిరి. ఒకనాఁడు భీమసేనుఁడు గాఢనిద్రానక్తుఁడై యున్న సమయమునఁ గాలునేతులు త్రాడులంగట్టి యమునానదిలోఁ బాటవైచిరి. కానియాతఁడు నీటమునిగి పంచత్వమునొందక మేలుకాంచి యావులించి యొడలు విఱుచుకొనునప్పటికిఁ గట్టుత్రాడు లన్నియుండెగిపోయెను. ఈతనేర్చినవాఁ డగుటంజేసి నిరపాయంబుగ నదీజలంబులసేది కౌరవభయంకరుఁడై మరలగృహంబుజేరె. వేటొకనాఁడు వెండియు నిదురించుసమయంబుననె కుబుసములూడ్చినకోడత్రాచుపాములం దెచ్చి భీమసేనుని గరపించిరి. వెండియునొకనాఁడన్నములో విసముబెట్టించిరి. ఆవిసంబువాని కమృతప్రాయమగుటంజేసి భీముఁడు చెక్కుచెదరక తొంటికన్న నుక్కు మిగిలియుండెను. యుధిష్ఠిరుఁడు నంప్రాప్తయౌవనఁ డయ్యెను. దృతరాష్ట్రుఁడు పుట్టిగృడ్డియగుట మహిపాలనంబు చక్కగఁ జేయలేమి కురుపాండవరాజకుమారులలో విద్యావినయవివేకసంపత్తిచేఁ బ్రశంసనీయుఁడగువానిని యువరాజుం జేయ గాంగేయాది కురువృద్ధులు సంకల్పించియట్టివాఁడు యుధిష్ఠిరుండె యగుటంజేసి వానిని యువరాజుంజేయదలంచిరి. మామోపాయశోధనుఁ డగుదుర్యోధనుఁడు వయసునందెగాక దుర్గుణంబులయందుం దనకు దమ్ముఁడగుదుశ్శాసనుని “శ్యాలకోగృహనాశాయ” యనుసామెత సార్థకముగాఁ దన తోఁబుట్టువు కాపురమునకు వచ్చినదిమొదలు కాలసర్పము గృహంబు సొచ్చినవిధమున దృతరాష్ట్రునియింటనె యుండిమేనల్లురకు దుర్బుద్ధులు గఱపుచున్న సకునిని మధ్యమపాండవునితో స్పర్థనహించిననూతనందనుఁ డగురాధేయునిఁ గూడగట్టుకొని వారితో నాలోచించి పాండవులను

హస్తపురమునుండిపాఠదోల నిశ్చయించి పాండవులను వారణాస
తమునకుఁ బంపవలసినదని యావృద్ధుని బలుతెరంగుల వేడుకొనివాని
నొడంబరచి, పాండవులనిమిత్తము వారణాసతమున లాక్షాగృహము
నిర్మింపఁ జేసివారి సక్కడఁ గాపురముండ బంపెను. వారచ్చట నుం
డఁగా నాలక్కయిల్లుఁ తనమిత్రుఁడైన పురోచనునిచేత నొకనాఁ డ
ర్ధరాత్రమునఁ గాల్పించెను. దైవానుగ్రహముననో విదురుని యుపదే
శముననో పాండవులు లాక్షాగృహనలంబున మిడుతలవలె మృగక వి
దుర ప్రేక్షితుఁడై నచ్చినఖనకుఁడు తృప్తినబిలమార్గంబున హిడింబా
సురవనముఁ బ్రవేశించిరి. భీమసేనుఁడు హడింబుని జంపి వా
నిచెల్లెలగు హడింబును వివాహ మయ్యెను. అనంతరము
పాండునందను లేకచక్కపురాగ్రహారంబునకుం జని విప్రవేషంబులు
దాల్చి మాధుకరవృత్తిం జీవించుచుండిరి. చిరకాలమునుండి యాయ
గ్రహారజనంబులఁ బీడించుచుండిన లోకకంటకుఁ డగుబకాసురునిభీ
మ సేనుఁడుకడ తేర్చి పురవాసులకుమహోపకారము గావించెను. అప్పు
డుద్రౌపదీస్వయంవరముజరుగుచున్న వార్తవిని పాండవులు పాంచా
లపురమునకుంజనిరి. పాంచాలభూభర్తయగు ద్రుపదరాజు ద్రోణా
చార్యునకుం బాలకుత్రిఁ డయ్య నాపేదజన్నిగట్టు మహేశ్వర వర
ప్రసాదమున సత్వతామ యనుకొడుకుం బడసి వానికింబాలులేకమి
క్కిలి కటకటంజడి చిరమిత్రుఁడగుతన్ను గోవులనిరుత్తమైయూచింప
రాగబ్రాహ్మణోత్తముని నధిక్షేపించి యవమానించి పంచె. అదిమ
నంబునంబెట్టుకొని కుంభనంభవుడు సర్జునుని ద్రుపద రాజుమీదికిం
బంచియాశీష్యునిచేత సతనింగెలిపించి తనపాదములపై బడవేయించు
కొనియెను. పాంచాలరాజు దానికింగడుంగనలి ద్రోణాచార్యుంజువఁ
గలకుమారునిసర్జునునిబెండ్లియాడ గలకుమార్తెనుగనవలెననిసంకల్పిం
చియాజ్ఞోపయజులనుముచు నాశ్రయించి వారివరంబున సన్నిగుండం

బునధృష్టద్యుమ్నుడినుకుమారుని నిరుపమాన సౌందర్యవిరాజితయగు
 కృష్ణయనుకూతునుంగనియెను. తనకూతునర్జును
 నకేగాని తదన్యలకిచ్చి పెండ్లి నేయననితానుప్రతిన
 వట్టుటయు, మధ్యమపాండవుడు మాతృభాతృ సహితుడై లక్క-
 యింట మణిసెనని లోకమున బ్రవాదము గల్గుటయు దలంచి దృవ
 దుడు తనప్రతిజ్ఞకు భంగమగునని విచారించి ఫల్గునునకేగాని తదన్య
 లకు సాధ్యముగాని మత్స్యయంత్రంబు గల్పించి దానినెవ్వడు తెగనే
 యునతనికె తనకూతునిచ్చి పెండ్లి నేయుమనని లోకంబునఁ జాటఁబం
 చెను. ఆమహోత్సవము కనులపండువుగాఁ జూచుటకును మత్స్యయం
 త్రంబు నేసి జగదేశమందరి యగుపాంచాలి కేలు వట్టుటకును నత్సు
 కులై దేశంబునందలి రాజకుమారులందఱు మహావైభవమున దుగప
 పురమునకుం జనిరి. శత్రుహృదయశల్యుడగు శల్యుడును సహజకుం
 డల శోభితకర్ణుడగు కర్ణుడును సపరభుజబల ధౌరేయులగు గాంధా
 రేయులును జరాసంధ శిశుపాల దంతవక్త్రప్రముఖులగు మహీపతు
 లును వాసుదేవ బలరామ ప్రభృతులగు యాదవులును
 మత్స్యయంత్రము నేయబోయి కృతకృత్యులు గాకపోయిరి.
 బ్రాహ్మణవేషధారి యగుపార్థుడు విప్రమధ్యంబుచండి రంగస్థలము
 నకుఁ బోయి వింట నలుఁగు దొడిగి యంతరిక్ష స్థితయంత్రంబునం దు
 న్న మత్స్యంబును దెగనేసె. ఏయుటయు ద్రుపదరాజనందన యభి
 మానధనులగు రాజనందనులెల్ల సిగ్గునఁ దలవంచునట్లు గంధసింధుర
 రాజగమనంబులతో నల్లనల్లనఁ జని పాండవమధ్యమునికంతంబునఁ
 బువ్వదామంబు వైచెను. అది గని దుర్మయు లగుకర్ణప్రముఖులు
 గాటమగు నసూయనొంది నర్జునునిపై దుమికి పోరు నలిపిరి. ఆకయ్య
 మున రాధేయప్రముఖులకుఁ బరాజయంబును విజయునకు విజయం
 బును జేకూరెను. లబ్ధవిజయుడైన ధనంజయుడు విజయలక్ష్మినిబో

లే జగదేశ సుందరి యగుపాంచాల రాజనందనను దామువిడిసియు
 న్న కుంభకారగృహమునకుఁ దోడ్కొనిపోయి తల్లికినమర్చింప
 నామె యాఫలం బేవురుకుమాడులు ననుభవించునది యని శాసించె
 ను. దుఃఖదుఃఖ భగవానుడగు బాదరాయఁ డవి యుపదేశమునఁ ద
 నకూతురు బాండునందల కేవురకు నిచ్చి సహనైభవమున వివా
 హము జేసెను. పాండవులు లక్కయింట మృగక బ్రతికియుండిరని
 యు విశేషించి ప్రబుడగు పాంచాలస్థులైన కల్లురై రనియువిని
 దుర్యోధనుఁడు తద్దయు దుఃఖించె. ధృతరాష్ట్రుఁడు భీష్మాదికురువు
 ధజనుల యుపదేశంబునఁ బాండురాజకుమారులను రావించి హస్తి
 పురమునకు సమీపమున విశ్వకర్మచే నిండ్రిప్రస్థ మనుపురము గట్టిం
 చి వారినందుంచి యర్ధరాజ్యము వారికొనఁగి యాదరించె. హస్తిపు
 రమున దుర్యోధనుఁడును నింద్ర ప్రస్థనగరమున యుధిష్ఠరుఁడును ద
 మ్ములు చుట్టములు నెచ్చెలులు ననుచులుఁ దద్దయు భక్తింగొలువ
 నతులిత వైభవంబున రాజ్యంబు జరుపుచుండిరి. ధర్మనందనునిచేత
 ననుజ్ఞాతుడై యర్జునుఁడు తీర్థయాత్రలకుం జని దక్షిణాపథంబునఁ
 బాండ్యవల్లభుని కూతురగు చిత్రాంగదను వివాహమాడి యటసం
 డి ద్వారకానగరమున కేగి సన్యాసివేషంబు ధరియించి బలదేవాదు
 లచేతఁ బూజితుడై సుభద్రను వివాహమాడి యామెందోడ్కొని
 యింద్రప్రస్థనగరమున కరిగెను. యుధిష్ఠిర భీమసేన నకుల సహదేవు
 లును దుఃఖపదరాజపుత్రికం బెండ్లియైన పిదప వేరువేరు కన్నియలం
 బెండ్లియాడిరి. దుర్యోధనుఁడు భానుమతియను రాజపుత్రికను బరిణ
 యంబయ్యె. అర్జునుఁడు సుభద్రవలన నభిమన్యుఁ డనుపుత్రునిం గాం
 చెను. బదరికా వనమునఁ దొల్లి పరమతపోనిరూఢులై యుండిన నర
 నారాయణు లనుమహామునులు క్రిమంబున ద్వాపరయుగంబున న
 ర్జున వాసుదేవులై జనియించి రని కొందఱును శ్రీమద్భాగవతమున

డు మహీభారావతరణార్థము యదువంశమున నవతరించె నని కొందఱును మహర్షులు స్తవము చేయ శ్రీకృష్ణుడు బాండవమిత్రుడై ముఖ్యముగ సర్జనసహకారి యై వానికిం దనకు మేనలు రెండుగాని ప్రాణం బొక్కటి యనునట్లు మెలుగుచు సకలకార్యములయందు యుధిష్ఠిరునకు మంత్రీయుంబోలె గర్తవ్యాకర్తవ్యములం దెలుపుచు బాండవమిత్రులు తనమిత్రులుగ వారిపగతురు తనపగతురుగ భావించుచు సుఖంబున వర్తించుచుండిరి. అంతటనొక్కనాడు వీతిహోతుడు సరనారాయణులను దర్శించి మహేంద్రుని ఖాండవవనము దాను దహింప నిచ్చగలదనియు మహేంద్రుడొపనిదాను సేయకుండ నడ్డమువచ్చు ననియు దనచేత నక్కార్యంబు సేయించి కృతకృత్యుం జేయుమనియు వేడుకొన వానిప్రార్థన మంగీకరించి యాడవ పాండవోత్తములు వేడివేల్పునకు దోడ్ నిల్చిరి. వేల్పుదొర విశృంఖలపుష్కలావర్త మేఘములను విడిచి ఖాండవంబుచల్లార్చ బహుప్రయత్నములు సలిపెను గాని కృష్ణార్జునుల సహాయంబున నగ్నిహోతుడవ్వన మంతయు నిశ్శేషంబుగ గాల్చివైచె. అగ్ని దేవుడు వారొనర్చిన మహోపకారమునకు సంతసించి కృతజ్ఞుడయి యర్జునునకు గాండీవం బను మహాధనస్సును నక్షయ తూణీరములను గంధర్వహయములుగల రథమును వరుణదేవునిచేత నిప్పించెను. పార్థునియనుగ్రహంబున ఖాండవనదవానలంబున బడక మయుడను దానవవిశ్వకర్మ బ్రదికి దనకు బాండవునియెడ గలకృతజ్ఞతను మూర్తభవింపజేయుటకో యన నతిరమ్యం బగు సభ నొక్కదానిని నిర్మించి యుధిష్ఠిరునకు సమర్పించెను. ఆసభాభవనము మనోహరోప వనములతోడను రమణీయ జలాశయములతోడను విశాలద్వారములతోడను నానారత్నమయ కుట్టిమస్థలములతోడను సుందరసౌలభంజికాసహస్రముతోడను భవనైకసుందరమై పిరాజులుమండెను. ఆసభాభవనమధ్య

గుణగరిష్ఠుడగు యుద్ధిష్ఠిరుడు మంత్రీశాంధవ సామంత పురోహిత ప్రముఖులు నేవింప నొక్కనాడు నిండుకొలువై యుండ బ్రహ్మమానస పుత్తుడును జగత్త్రయైక సంచారపరాయణుడును సమేయతపఃప్రభా వుడును గలహస్తజనవిశారదుడు సగునారదుడు ధర్మనందనుంజూడ వచ్చి యాతనిచే నిధివిధానంబుగ బూజితుడై కుశలంబుగి మయద త్త మగునుత్తమసభను దిలకించి సంతసించి వహ్ని వాయువరుణులై శ్రీనణసభలును పశుపతిపలరాశిప రేతరాజసాకశాసన సభలనువర్ణించి యాదిక్పాలుర సభలతో మయసభంబోల్చి వానికంటె యుధిష్ఠిరస భామందీరంబ నుందరంబనిమెచ్చి రాజసూయమహాధ్వరము నేయుమ ని యాతనిం బురికొల్పెను. ఆయుపదేశము యుద్ధిష్ఠిరునకు సమ్మతం బగుటయు సతడు వాసుదేవుని రావించి యాతనితోడను డమ్ములతో డను గార్యాలోచనము నెఱిసి రాజసూయ యాగము నవస్యము క ర్తవ్యమని నిశ్చయించి దిగ్విజయార్థమై తనకు నాలుగుబాహువులట్ల నుపచారంబులు నేయుచున్న నలువురు తమ్ములం బనిచెను. అందు భీమనేనుడు కృష్ణార్జునసమేతుడై మగధదేశముల కరిగి రాజధానియై నగిరివ్రజంబు సొచ్చి మహాభుజబల దుర్మదాంధు జరాసంధుఁ బట్టి ద్వంద్వయుద్ధమున జంపె. అరును శుత్రురకురుభూములమీద డండు వెడలి యచ్చటం గల మహాతేజుల రాజుల నొడిచిపుచ్చి యుద్ధిష్ఠిరున కు గప్పంబులు గట్టునట్లాడం బఱచె. నకులసహదేవులు డక్షిణదేశంబునఁ గలరాజులం గెలిచి వారు పాండవజ్యేష్ఠునకు సామంతులై యుండునట్లు జేసిరి. అసంతరము రాజసూయమహాధ్వరము నిధివిధా నంబునం జరిగె. యాగాంతరమున సంతకతనూభవుఁడు శంతనతనూ భవునిఁ జూచి మఖాంతమున సర్ఫుమిచ్చి యెవనిం బూజింపవలయు నని యడిగెను. అడుగుటయు భీష్ముడు “లోకానుగ్రహార్థమై పుడమి మీఁద నవతరించిన నారాయణుడు శ్రీకృష్ణుఁ డుండఁగా నెవరిం

బూజింపవలయు నని యడుగనేల? అతడే యాగభోక్త. యెల్లవారికి
 నతడే మన్యుడుగాని యతనికి మన్యులు లేరు. కావున వాని సర్పిం
 పుము" అని చెప్పెను. అతనియాజ్ఞానుసారముగ యుధిష్ఠిరుడు వాసు
 దేవుని బూజించెను. అది సైపక వెన్నునకుఁ చిన్న నాటినుండియుఁ బగ
 తుఁ డైనచేదిరాజు శిశుపాలుడు కోర్కావిష్టుడై వాసుదేవుని గాం
 గేయుని యుధిష్ఠిరుని నధిక్షేపించుచు ముఖ్యముగ దేవకీనందనునినోటికి
 వచ్చినట్లుదూషించి యొడలెలుగనివాని తెఱఁగునఁ గొలువుకూటమంత
 యుంగలఁచెను. అప్పుడు వాసుదేవుడు తనచక్రింబు చేవానితలనఱకెను.
 నభానడు లండఱు జయజయధ్వనులెనఁగఁ గృష్ణుని నుతియించిరి. అం
 తరాయములు లేమఖంబు తుదముట్టెను. నేతుహిమాచలమధ్యస్థ
 మహిమండలమునఁ గలవసుంధరా నల్లభులండఱు మయసభామధ్యస్థ
 బున. హిరణ్మయసింహాసనంబున నాసీనుడై యున్న యుధిష్ఠిరునకు
 గజముల హయనృజముల మణులఁ గాంతామణుల నమర్పించి నిజ
 మకుటమాణిక్యదీధితులచే నానృపాల సార్వభౌముని చరణప్రవాళ
 ములకు నివాళులంబట్టిరి. ఆమహావై భవంబుగాంచి మందాకీనీ నందన
 దేవకీనందనప్రముఖులగు హితులు మేఱమీఱిన యానందము నొందిరి.
 రాధానందన గాంధారీనందనాదులు మితిమీరిన యమర్షను జెందిరి.
 నాటంగోలె సుయోధనుఁ డసూయాగ్ని కీలలు మనస్సుంకల్పఁ
 దెవులులేని వేదనంబడుచు ధరణీరాజ్య వ్యాపార హీనుడై మిత్ర
 పరాజ్ఞులుడై పాండవుల నెట్లయిన వంచింది వారినంపదలు గ్రహిం
 పవలెనని పాపవ్యవసాయమునఁ గృతనిశ్చయుడయ్యెను. మేనమామ
 యైనశకుని మేనల్లునింజూచి "సుయోధన! యుధిష్ఠిరుడు జూదమం
 దానక్తి గలవాడు. వాని నెట్లయిన నిటకు రావించి నాతో జూద
 మాడింతువేని వానిం గపటజ్యోత పరాజితుం జేసి వానియైశ్వర్య
 ము లన్నియు నీకిచ్చెద." నని నొడువుటయు వానివలుకులు శ్రీవణ

ప్రియంబులుగ దుర్యోధనుడు దృతరాష్ట్రకడకుం బోయి తనమఃఖకా
రణ మెఱింగించి యుధిష్ఠిరుని గజపురమునకు రప్పించి జూద మాడిం
పుమని ప్రార్థించెను. దానివలన నెగ్గులు పుట్టునని యెఱింగి యాంబి
కేయడు తొలుదొల్తనట్లు చేయుట కిష్టపడక పుత్రస్నేహమున ను
యోధనుని కోర్కె నిరాకరింపజాలక యెట్టకేల కొడంబడి తన కా
పుడును గురుకులక్షేమంకరుడును నయకోవిదుడునైనవిమరుని రావించి
సుహృద్ద్యూతమునిమిత్త మింద్రప్రస్థమునకరిగి ధర్మరాజును దోడ్కొని
రమ్మని యానతిచ్చెను. జూదము పరస్పరభేదమునకు గారణమగుటం
జేసి యది సర్వవిధముల బరిత్యజింపదగు నని విదురుడు విచిత్రవీర్య
నందనునకు బలు శైటగుల నీతులు చెప్పినను వానిసన్నిధిం బెడ
చెవిని బెట్టి పుత్రవాత్సల్యము పెంపున యుక్తాయుక్తవివేచన జ్ఞాన
శూన్యడై తనమాట సెల్లవలయునని పట్టుపట్టెను. అంతట విధిలేక
విదురుడు విషాదపూరిత మనస్కుడై యింద్రప్రస్థపురమున కరిగి
యుధిష్ఠిరుని సందర్శించి తనకొడుకులతో నెయ్యపుజూద మాడు
టకు రమ్మని ధృతరాష్ట్రుఁ డానతిచ్చెనని విన్నవించుటయు నన్నరనా
యకుడు విధినియోగంబుకన్న బలవత్తరమైన ధృతరాష్ట్రునియోగం
బునకు దాటజాలక చిత్తంబును నెత్తంబునకు బురికొల్పి పాంచా
లరాజునందనయు వృకోదరప్రముఖసోదరులు వెంటరా విదురుని
తో గరిపురమున కరిగెను. దుర్యోధనుడు మనోగత మైన ద్వేషము
గొంతతడవు దాచి గడ్డిగప్పిన బావియుంబోలె సదయాంతరంగుడు
నట్లు కనబడి పాండవులను గౌరవించి సుహృద్ద్యూత మాడుమని
ధర్మరాజును బురికొల్పెను. కితవులు ద్యూతకీడకు బిలిచినప్పుడు వా
రితో నెత్తమాడక యుండుట ధర్మవిరుద్ధం బని ధర్మనందనుడు మన
సులో దాని కిష్టపడియె జూదమాడ మొదలుపెట్టెను. సుయోధనుడు
తాను స్వయముగా జూదమాడక నీచుడును మాయోపాయవిశారదు

డునగు దనమేనమామయగు శకునిని దనపక్షమునజూదమాడ నియో
 గించెను. పలకలపై సారెలుద్రోచి యాడనారంభించినది మొదలు కొట్ట
 కొనవరకు శకుని యెల్లపందెములగలిచె పాండవజేష్ఠుడన్నిపందెముల
 నోడె. తురంగములను మాతంగములను స్వందనంబుల నందలంబుల
 యాయుధముల గోగణములను ధనసంచయములను రత్నరానులను సా
 మ్రాజ్యమును గ్రామకృమముగ నొడ్డియోడి యారాజురోషావేషంబు
 న నొడలు మఱచి తమ్ములనొడ్డి తన్నొడ్డి యంతనిలువక ధర్మ
 పత్నియైన పాంచాలరాజుతనయ నొడ్డి యెల్లపణంబుల బరాడతుడై
 యటమీచ బణంబుగా నొడ్డుట కేమియు లేక సిగ్గున దలవంచి
 యూరకుండెను. అంతట గౌరవకుల పాంసను డగు దుర్యోధనుడు
 ద్యూతపరాజుతులై దీననదనులై యున్న పాండుతనయులకు దాను
 గావించిన యపకారంబునకు దోడుగ నవమానంబు గలిగింప నెంచి
 వారిమేయల నున్న యాధరణంబులను నుత్తరీయంబులను హస్తంబు
 ల నున్న యాయుధంబులను నక్కడ బెట్టుమని యానతిచ్చెను. ధర్మ
 మునకు గట్టునడి పాండునందరు లట్ల చేసిరి. ఖలుడగు దుర్యోధను
 డంతతో నిలువక యుధిష్ఠిరుడు జూదంబున యాజ్ఞసేనింగూడ నోడె
 గావున నామెను సభామండపంబునకు దోడ్కొని రమ్మని దురా
 చారు డగుదుశ్శాసనుం బనిచె. పనుచుటయు సతికూరుడగు దు
 శ్శాసనుడు మనంబునఁ గొంకు జంకులేక యగ్నికుండసముద్భూత
 యు సతిపవిత్రచరిత్రయు బాండవపట్టమహిషియు నై నయాదేవి
 కడకుంబోయి రాజసూయమహాధ్వరంబున నవబృధన్నాన పావనము
 లైన శిరోరుహముల గ్రహించిన సభాసదులెల్ల విస్మృతులై చిత్తరువు
 లట్లు నిశ్చేష్టితులై యుండ నభకీర్షి తెచ్చెను. తమ్ముడు చేసినఘన
 కార్యమునకు నుయోధనుడు కడుంగడు సంతసించి తానుగూడ నే
 దేని మహాకార్యంబు గావించి తమ్మునికన్న గొప్పవాడు కాదలచి

యెట్టయెదుటనున్న యాపాండవపట్టమపిని సూచి
దుశ్శాననుంబిలిచి యామెవలువలొలుపుమని
యానతిచ్చెను. అపగతలజ్జానంశయుడైన యాకౌరవాభముడు
రాజసహస్రీమంకలమధ్యమున కురువృద్ధజనసమక్షమున నాపాంచా
లరాజనందన కోకలు విప్పదొడగెను. అప్పుడమ్మహాపతివ్రతయూత్ర
త్రాణపరాయణుడైన నారాయణునిచరణంబె శరణంబని మరణం
బుకన్న భయంకరమైన యానిపత్సమయమున గజేంద్రనరదుడును
బ్రహ్మాదరక్షకుడును దుష్టజనపరిపాలకుండును నగుగోపాలదేవుని హా
కృష్టా! హాకృష్టా! యని స్మరియించెను. అప్పుడు రాజలోకమెల్ల
నద్భుతమంద మస్పనేనుఁజొలిచినకొలది నామెకోక లక్షయములై
నలుదెసల మేటులుగఁ బడియెను. అటమీఁద నలువల నొలువలేక
సిగ్గుపడి దుస్పనేనుఁడవ్వలకుఁ దొలఁగెను.

అట్టి యమానషకృత్యంబు నిండుకొలువున జరుగుచుండినను
జండశాసనుఁడగు దుర్యోధనుని భయంబున సభాసదులలో నొక్కరు
నది యకార్యమని వారింపరైరి. అంతటభీమనేనుఁడు మహాకోపాద్వీ
పితుడైన సరపతీసహస్రీమధ్యమున నారీశిరోమణి నట్లుపరాభవపట
చిన దురాత్ముని దుశ్శాననుని జగద్భయంకరముగా వధియించివాని
కొన్నిన్నెత్తురు త్రావుడుననియు, భరతకుల పాంసనుడైన దుర్యోధ
నుని గదాఘాతంబునఁ దొడలు విరుగఁగొట్టిచంపుడుననియు దారుణ
ప్రతిజ్ఞలు చేసెను. జగత్త్రయంబు గెలువఁజాలు తేజోవర్చితులయ్యు
ధర్మపాశబద్ధులగుటంజేసి ధర్మపత్నీపరాభవమును గన్నులారఁజూచి
యు నేదియుఁ జేయఁజాలక పాండవు లూరకుండిరి. అప్పుడు కొల్వు
కూటమున హాహాకారంబులు సెలఁగెను. కురుకులవినాశకాలము
సమీపించినదని కురువృద్ధజనంబు లొంజొరులతోఁ జెప్పికొనిరి. అది
యెల్లఁ దెలిసికొని ధృతరాష్ట్రుఁడులికిపడి కొడుకును, వానిసహకారు

లగు కర్ణాదులను బిలిచి చీవాట్లు పెట్టి ద్రుపదరాజపుత్రికను, పాండ
 వులను రావించి సముచిత ప్రియ భాషణముల వారియలుకఁదీర్చి వారి
 యర్థరాజ్యము వారికిచ్చి వారినింద్రప్రస్థపురంబున కంపెను. కష్టపడి
 కైతవంబుననొడిచివుచ్చుకొనినసిరులను గుడ్డిరాజుని మార్గణంబుగఁబ
 రులకిచ్చి వ్యాపారంబుఁ బాడు సేసెనని పాపనిరతుఁడగు సుయోధనుఁడు
 బిట్టువగచి మఱల జూద మాడరమ్మని కౌంతేయాగ్రిజునకు సందేశ
 మంపెను. ప్రథమ శూత్రమున నైన పరాధనంబు చాలక యుధిష్ఠి
 రుఁడు వెండియు నెత్తమాడుటకు దంతిపురమున కరిగి యారెండవ
 జూదమున నోడిపోయినవారు పండ్రెండు సంవత్సరము లరణ్యవాస
 మును నడిముగిసినపిదప నొక్కయే డజ్జాతవాసమును జేయునట్లు ని
 యమ మేర్పరచుకొని జూదమాడి యందునుందానె పరాజితు
 డయ్యెను. సమయప్రకారంబు రాజ్యంబు కౌపురపులయధీనముచేసి,
 ద్రుపదరాజపుత్రికయుఁ దమ్ములు వెంటరా యధిష్ఠిరుఁ డరణ్యము
 నకరిగెను. కుంతీదేవితనయులు వనవాసము సేయుకాలమునఁ బాండవ
 పక్షపాతియైనవిదురునియింట నుండెను. అభిమన్యుఁడును సుభద్రయు
 ద్వారకానగరమునకును ద్రౌపదీతనయులైన ప్రతివింద్యాదికుమారు
 లు పాంచాలపురమునకును బంపబడిరి. జూదము సురాపానముసొమ్ము
 వమ్ముసేయుట వాక్పరుష్యము మొలగుదుర్వ్యసనములయందుఁ
 డగులుకొన్నవాఁడు భూమండలాఖండలుఁడైన నరపాలుఁడుకాని సక
 లశాస్త్రవేత్తయైన పండితుఁడుకాని మహామహిమ గలవాఁడుగాని
 తప్పక చెడిపోవును. అర్జునుచక్రవర్తులలో రెండవవాఁడై జగజ్జేగీయ
 మాసయశస్కుఁడై సప్తద్వీప విస్తీర్ణమైన భూమండలమంతయు నేక
 చ్ఛత్రముగ నేలిన సలచక్రవర్తి దాయాదియైన పుష్కరునితో జూద
 మాడి సకలసంపదల రాజ్యమును గోల్పోయి తుట్టతుడకుఁడన
 యూలి నెడఁబాసి తనకు మున్ను సామంతుఁడైన ఋతువర్ణునియింట

వంటలవాడై యనేకదుర్దశలపాలయ్యెను. దుర్వ్యసనానకుడైన
వానికడ నితరసద్గుణము లేన్నియున్నను నవి కానబడవు. కావున
నెవ్వఁడు దుర్వ్యసంబులం దగుఁ గూడదు. అట్లు పాండవు లింద్ర
ప్రస్థనగరమున నిరువదిమూఁడుసంవత్సరములు రాజ్యముచేసి తుదకు
దామాదులచేత వంచిపఁబడి సకలసౌఖ్యంబులు విడనాడి యర
ణ్యంబులు శరణ్యంబులుగా విహరింప నారంభించిరి. అచ్చట దురా
త్ముడైన కిమ్మిరుడను రాక్షసుఁడు వారిం బరిమార్చు సరిగిదుష్టదాన
వననకృతానుఁ డగుభీమనేరునిచేత నిహతుడయ్యెను. అరణ్యవాసకా
లమునఁ బాండవులకడకు నఖండతపోగరిష్ఠులగుమునిశ్రేష్ఠులనేకులు
పోయి పుణ్యరాష్ట్ర కథాకథనంబులు చేసి వారి కందఱికి సుతనంబు
గలిగించిరి. అందుబృహదశ్వమహాముని నిషధభూపాలుఁ డగునలుని
చరిత్రమెఱిగించెను. మార్కండేయమహాముని సృపాలచంద్రుఁడగు
హరిస్సంమృనియు పాశ్చాత్య మెఱిగించెను. మఱియొకజడదారి దుష్ట
రాక్షసవిరాముఁ డగురామునిపావనచారిత్రముం దెలిపెను. మఱియు
సావిత్రీచరిము మొదలగు పుణ్యాంగనాకథలెన్నియో వారుమహా
ర్షులవలన విని ధన్యులైరి. కీడులో తము నప్పుడప్పుడు మేలుకల్గుట
నీప్రపంచమున మర మప్పుడప్పుడు చూచుచుదుము. కాంతారవాస
క్షేత్రముననుభవించు కాలములో సైతము పాండవేయులకు గొన్ని
యువకారములు జరిగెను. కృష్ణద్వైపాయనమహాముని యువదేశము
న సర్జనుఁ డింద్రకీలవర్చతమున కరిగి భక్తవత్సలుఁడగు మహేశ్వరుని
గుఱించి తప మొనరించెను. ఆశంకరుఁ డతనియెడ నిజహృదమున
బ్రసన్నుఁడుగాక మాయాకారాతవేషము ధరించి పార్వతి నొకచెంచు
చెలువజేసి జాటాజూటమునకు మాటుగా నెమిలిపించుముల నొడలఁ
బెట్టికొని కపాలమాలికలకు బదులుగాఁ గురువిందపేరులు దాల్చి
లలాటనేత్రస్థానమున సింహాసనమున పూజచందురుఁడను

చోట మొగలితేకు గీలించి క్రిడి తరుముకొనిపోవుచున్న యేమనంది
ని దానకూడ దరుముకొనిపోయెను. ఆనరాహముపై నిరువురు చెటి
యొకయమ్ము వేసిరి. ఇరువురయలుగలు నొక్కసారిగ నక్కిటికిం
దగుల నది నేలంగూలె. నాబాణప్రహారమ్మున నీకిరి వడిన దని
హరుండును నాశరఘాతంబున నిప్పంది వడియె నని నరుండును
వాదు లాడుకొనిరి. ఆకలహము వాగ్వాదములతోఁ దుడముట్టక
ద్వంద్వయుద్ధముగాఁ బరిణమించెను. అప్రతిహతిములగు గాండీవ
నిర్ముక్త బాణములు మహేశ్వరునియెడ నిర్భక్తములయ్యెను. అపుడు
పార్థుడు కాలకంఠునిపై గలిసి కలియంబడి మల్లయుద్ధముగావించె
ను. అపుడు ధనంజయునిబాహుబలసారమెఱిగి చంద్రశేఖరుడు
కృపారసపూరిత మనస్కుడై ఫాలనేత్రముతోడను, ఫణిభూషణము
లతోడను కాలకూటాంచితగళముతోడను పులికళాసముతోడనుపూప
చందునితోడను మందాకినినీశోభితమాలితోడను శూలహస్తముతో
డనుశుండాచర్మముతోడనుసంబికాశోభితార్థదేహంబుతోడనుసాక్షా
త్కరించి ప్రసన్నుడై యతని యస్త్రమువిద్యాకాశలంబు పలుతె
ఱంగుల మెచ్చికొనియాడి పాశుపతం బరుమహస్త్రముప్రసాదించెను.
అపుడు పార్థుడు చంద్రశేఖరుననేకవిధంబులఁగొనియాడి వెండియు
ఖండితానేక దుర్జయుఁడగునయ్యర్జునుఁడు దేవరాజప్రార్థితుడై వేల్పు
లకు నిరంతరశత్రువు లగునివాతకవచులను దానవులను గాలకేయు
లను దైత్యులను సంహరించి యమరవంద్యుడై యింద్రునియాహ్వాన
మున నాకలోకమున కిరిగి యింద్రునిభద్రచింతామణిపీఠంబునఁ
గూరుచుండెను. పాండునందనులయశంబు మజ్జగంబుల వ్యాపించెను.
అట్లు మిక్కిలి సుకుమారులగుపాండునందనులును నాదిగభ్యేష్వరియ
గు యాజ్ఞ సేనియు నారచీటలుగట్టి దుండలుఁగాయలుతని యాకు
టిండ్ర గాపురముండి నదీతోయంబులం దావుచు మృగములు కొం

డలు దమకు సహాయంబుగా నట్టడవుల నిట్టి వసరానికట్టి
 డుములు వడుచుండ దుష్ప్రారంభనిరతుడైన దుర్యోధనుడు నన
 వాసఖిన్నులైన పాండవులకుఁ దన మహేశ్వర్యంబుఁ జూపి
 పరిహసించి పరిభవింపవలయు నని సంకల్పించి వనములనున్న
 పశువులకు బెబ్బులి మొదలగు మెకంబులనలనఁ బీడ గల్గుచున్న
 దను నంకఁబెట్టి దుశ్శాసనాది సోదరశతంబును రాధేయాదిమిత్రవ
 ర్గంబును సింధుగాంధార రాజప్రముఖ బంధుగణమును భానుమతీప్రభృ
 తిశుద్ధాంతకాంతాజనమును నటవిటగాయక వైదికవిదూషకాదులును
 చతురంగబలంబులును గొలువఘోషయాత్రకుఁ బయనమై యడవులు
 కొండలు గడచి పాండవులు వాసముచేయు ద్వైతవనమునకు సమీప
 మున దాసును విడిచెను. సుయోధనునిసోదరు లచ్చట సరిగనుండక
 గంధర్వులసరోవరంబు గలఁచి వారలతోఁ గయ్యమునకుఁగాలుద్రువ్వి
 వారలచేఁ బోరున నోడింపఁబడి బంధింపఁబడిరి. దుర్యోధనుడు నమ్మి
 న చెలికాఁడును వీరుఁడును నగుకర్ణుడు కదనంబు విడిచి పలాయితుఁ
 డయ్యెను. రాజరా జగుదుర్యోధనుండును గంధర్వులచేఁ జిక్కె. అ
 పుడు నేయునది లేక కారవులపరిచారకులు మహోదారచిత్తుఁ డగు
 యుధిష్ఠిరుఁడె శరణం బని యాతనిపాలికిం జని కారవనాథునకు జరి
 గిన పరాధవంబు దెలిపి రక్షింపుఁ డనిప్రార్థించిరి. అపకారికి నుపకా
 రము నేయుటయే పరమధర్మ మని దనయాచరణముచేత లోకము
 నకు నీతి నేర్పునట్టియామహాత్ముఁడు యుధిష్ఠిరుఁడు ప్రాతపగ నెమ్మ
 నమునఁ దలఁపక సుయోధనుండును సోదరుండె యని భావించి నిజ
 సోదరులఁ బార్థవృక్షోదరులఁబిలిచి గంధర్వులం గెలిచి కారవులకు
 బంధమోక్షణము నేయునది యనియానతిచ్చెను. “కాగలకార్యము
 గంధర్వులు తీర్చిరి. దుర్యోధనుఁ డింతతో నాశము నొందు. సమర
 సన్నాహంబు లేకయే క్షత్రుబలక్షయంబుగాకయె బంధునాశనంబు

లేకయె యశ్రమంబున మహీరాజ్యంబు మనకుఁ జేకూరు. మనమిప్పు డూరకుండినం జాలుఁగావున ఊమియించి మమ్మిపనియందు నియోగింపకు" మని భీమార్జును లిరువురు వేడుకొన్నను వారి వేడికోలు తోసిపుచ్చి ధర్మనిష్ఠితమనస్కుఁ డగుయుధిష్ఠిరుఁడు వారి కిట్లనియె. "తమ్ములారా! దుర్యోధనుఁడు దురాచరఁబుడైనను నాకుఁ దమ్ముఁడే. కావున నవశ్యము రక్షణీయుఁడు. అది యటుండనిండు. కౌరవులకు మనకు నైరములు కలిగినప్పుడు మన మైదుగుర మన్నదమ్ములము. మన మేపురము వేటు. వారు నూర్గు రన్నదమ్ములు; వారు నూటుగురు వేటు. తప్పనప్పుడు మనలో మనము పోరాటము సల్పుకొనవచ్చును. కాని పరుఁ డెత్తివచ్చినప్పుడు మనము నూటయేవున మన్నదమ్ములము. అందు నేను జ్యేష్ఠుఁడనుగావునఁ గనిష్ఠులందఱు నాకుఁ గానఁదగినవారు. కావున మీ రవశ్యము పోయి వారిం జెఱు నుండి విడిపింపుఁడు. మీ రియ్యకొన రేని యిదె నేనే పోవుదు" నని రోసంబుగదుర బల్కుటయు భీమార్జునులు గదాగాండీవపాణులై గంధర్వులమీఁదికింజని వారితో ఘోరసంగ్రామంబుగావించి సుయోధనాదులను విడిపించిరి. ఆహాహా! యుధిష్ఠిరునినంటి మహాదారశీలుఁడు ధర్మపరాయఁబుడగు శరణాగతవత్సలుఁడు మఱియొకండు గలఁడె? అనోన్యసంహారంబు జేసికొనునంతటి తీవ్రక్రోధంబులు మనంబులలో నున్ననమయంబున సైతము నెవములు సెప్పక నేరము లెన్నక ప్రాతతప్పులెంచి దెప్పక యాజన్మశత్రుఁడయిన దురాచారునకు మహాపాపకారంబు చేసిన మహామహాఁడు ధర్మరాజుదక్క మఱియొక్కఁడుంటుట యరిది. ఈవిధంబునఁ బలువెతలం గుడిచి పాండవేయులు వనవాసం బెట్టెటో గడపి నమయప్రకార మజ్ఞాతవాసంబు జేయవలసియేదేశంబున నేవేషంబుల నేవృత్తుల నసలంబించి యాశ్రయించి యుండఁదగునని పెద్దయుంబొద్దు విచారించి యెట్లకేలకు మత్స్యవిష

యంబున విరాటునిగొలిచి యజ్ఞతవాసదీక్ష గడుపవలయు ననినిశ్చయించిరి. ధర్మనందనుఁ డెల్లవిభవములబాసి సన్యాసివేషము ధరించి కంకభఁ ట్టనుపేరు పెట్టుకొని విరటునకు వినోదము లగుకథలు సెప్పుచు ధర్మము లుపదేశించుచుఁ గొలిచియుండుటకొడంబడియె. భీమసేనుఁడు పాకశాస్త్రకుశలుఁ డగుటంజేసి వలలుఁ డనునామధేయము ధరించి విరటునియింట నంటలవాఁ డయి యుండఁదలఁచెను. పాండవమధ్యముఁడు పేడిహూపు గైకొని బృహన్నలాఖ్యును విరటుని యంతిపురమునఁ గాంతాజనములకు సృత్యవిద్య నేర్పుటకు నిశ్చయించెను. నకులుఁడు దామగ్రింధి యనునాహ్వయముఁ దాల్చి విరటునియింట సత్వశిక్షకుఁడై యయ్యెడు గడుపఁదలంచెను. సహదేవుఁడు తంత్రీపాలుఁ డను సమాఖ్యబూని మత్స్యనాయకుని గోవులపరిపాలకుఁడయియుండ సంకల్పించెను. దురిపదరాజపుత్రిక విరటుని దేవియగు సుధేష్ఠను సై రంధ్రీరూపమునఁ గొలిచి యామెకుఁ బూజనండ్లు గుచ్చియిచ్చియు మంచిగంధంబు తీసి పూసియు మేనఁ దొడవులు దొడిగియు జడ లల్లియు వలువ లందిచ్చియు నుపచారములుచేసి మాలిని యను పేరు పెట్టికొని జాగరూకతతోఁ బ్రార్థులుబుచ్చ నెంచెను. అవియెల్ల వారివారి కుచితము లగువృత్తు లగుటంజేసి యుధిష్ఠిరుఁడు సమ్మతించి తాను సన్యాసిరూపము దాల్చి తక్కినవారిని వారివారికిం బోలినవేషములఁ దాల్చుఁ డనియానతిచ్చెను. వారల్లు చేసినపిదప గదాగాండీవాదు లగుమహాయుధములను శవాకారముగఁ గట్టి జమ్మిచెట్టుపయింబెట్టి యొకరుపోయినదారి నొకరుబోక వేటువేటు త్రోవల విరాటనగరంబునకరిగి యాత్రేనికొలుపున వారెల్లఁ గుదిరిరి. కగకటా! యీసంకటముల కన్నిటికి జూదము కారణముగదా? జ్యోతికీడాపరాయణుఁడగుటంజేసికాదే విశ్వవిశ్వంభరా సంరక్షకుఁడగు మహీపతి మహాయతి యగుటయు మహాబలదర్శితుఁ డగు భీమసేకుని వంటి

వాడు వంటవాడగుటయు ధనుర్ధదులలో సగ్గిగణ్యుడగు
 శ్రీ డి పే డి య గు ట యు వి శ్వ ర క్ష కుఁ డ గు న కు లు డశ్వ
 శిక్షకుఁ డగుటయుఁ బూజనీయుఁ డగు సహదేవునిపంటి భూపాల
 కుఁడు గోపాలకుఁ డగుటయు నారీశిరోరత్న మగు చౌపది పంటి
 పురంధ్రీ సైరంధ్రీ యగుటయు సంప్రాప్తించె. మండభాగ్యులు నట్ట
 డవుల నున్నను నగరంబునున్నను నిజమలు తప్పవు. ఆపండ్రెండు
 నెల లెట్లో కన్నలుమూసుకొని వారు పరులకుం దెలియకండ గడు
 పడలంచుకొనియుండ వారికిఁ గొన్ని యిక్కటు లక్కడ గూడ గలి
 గెను. విరటునిమఱచి యగు కీచకుడు మహాసత్వసంపన్నుడై సింహ
 బలుఁ డను బిరుదమును దాల్చి తన బాసం గొలిచియుండెను. అతఁ
 డొకనాడు తోఁబుట్టు వగు సుధేష్ఠం గనఁబోయి యామెమందిరమునఁ
 బూవులుగుచ్చుచున్న చౌపదినిజూచి యామెపై నలపునిలిపి యా
 మెం దన యంతిపురమునకు రమ్మని కోఁచెను. ఆవాతఁ యామెరహ
 స్యముగ భీమసేనున కెఱిగింప నతఁడు కీచకుని వానికిబాసటయై నచ్చి
 న పానినూర్వరుతమ్ములనుజంపి చౌపది యాఁకిం బాపెను. దుష్ట
 వతఁడంబుగలవారి కెన్నటికయిన దుర్మరణము గలుగకపోదు. అట
 దుర్యోధనుఁడు పాండవులు వనవాసముచేయు పండ్రెండు నత్సరము
 లుతానే భూమండలమంతయు నేకచ్ఛత్రముగ నేలి పదుమూడవయే
 ట గాంతేయు లేదేశమున నజ్ఞాతవాసము చేయుచున్నవారో దెలిసి
 కొని మొదట జేసికొన్న సమయమునఁ బట్టి మరల ద్వాదశాబ్ద
 ములు కాంతారవాసమును నేకాబ్ద మజ్ఞాతవాసమును వారిచే జేయు
 పవలెనని తలపెట్టి వా రెండున్నవారో కనుఁగొని రమ్మని వేగు
 లవాండ్ర బెక్కండ్రఁ నానాదేశముల కంపె. వారు పాండవులజాడ
 లు తెలియజాలక మరలివచ్చిరి. దుర్యోధనప్రేరితుడయి జగజ్జెట్టియ
 గు మల్లఁకొకఁడు నానారాజసభల కరిగి వారివారి సభలలో నున్నను

ల్లర నెల్లర గెల్చి విరటుని కొల్వకూటమున కరిగి యతని యాస్థానముననున్న మల్లరఁ దనతోఁ గయ్యమునకు రమ్మని బిలిచిన విరటుఁడు వలలునింబంప నతనిచేత స్థితిఁడయ్యెను. ఆమల్లని జయించినవాడు భీమసేనుఁ డయియుండునాయని యనుమానించి సుయోధనుడు వాని యుదంతము సాంతముగ నెఱిగి రమ్మని యొక్కవేగులవానిం బనిచి యతఁ డెప్పుడువచ్చునా యని వానిఠాకకయి ప్రతీక్షించుచుండెను.

ద్వితీయప్రకరణము.

అత నొక్కనాఁడు దుర్యోధనుఁడు భీష్మ బాహ్లిక సోమ దత్త భూరిశ్రవః ప్రముఖ కురువృద్ధులును గృప ద్రోణశ్వత్థామ ప్రముఖ గురుజనంబులును దుశ్శాసనదుర్మర్షణాది సోదరవర్గంబును శకునిజయద్రథః ప్రముఖ బంధుగణంబును రాధేయాదిమిత్రవర్గంబును గొలువ “హే కురుకుల కమలాకరప్రభాకరా! దిగ్దంతిదంతవిశ్రాంత యశోవిశాల! జయజయ!” యని వందిమాగధులు కైవారములునేయ నిండోలగంబుండె, అప్పుడు దౌవారికుఁ డచుదెంచి వినయంబు మెఱయఁ జేతులు మొగిడ్చి సుయోధనునికట్టెదుట నిలిచి “దేవా! బడరి కాశ్రమ మఁట.ముని యట. పేరు చారాయణుఁడట. దేవరసందర్శనార్థము వచ్చియున్న వాఁడట. ముదలయయ్యెనేని యాజడదారిం గొని తెత్తు” నని విన్నవించెను. విన్నవించుటయు రాజరాజ తత్త్వణంబ వానిం బ్రవేశపెట్టు మని యానతిచ్చుటయు దౌవారికుఁడు సత్వరంబ ద్వారంబుకడ కరిగి యాతాపసినివెంటఁబెట్టుకొని తేనికడకరిగి “యదె దుర్యోధనమహారాజ! జివి యావలకుం భోయెను. రాజరాజ వానిం

గని గద్దెయమీదనుండియే కేలు మొగిల్చి యుచితాననంబు వెట్టించి
యందుఁ గూర్చుండఁ బనిచి మెల్లననిట్లనియె. “దేవా! మీరెందుండి
యిందులకు విజృంభము చేసితిరి. మీచరణారవింజరజంబున మాన
భాభవనమును బావనముఁ జేయుటకుఁ గారణ మేమి? నాతో మీ
కుంగలకార్యమెద్ది” యనియడిగెను. అడుగుటయు లేతనవ్వు చేత
మొగ మించుకవికసింప నతఁడెట్లనియె. “సుయోధనా! మహిమండలం
బేకచ్ఛత్రంబుగా నేలుచున్న రాజరాజు దర్శనముఁ జేయుటకై వచ్చి
తిని. భీష్ముని భుజబలంబును విదురుని బుద్ధిబలంబును గౌరవసాహిత్య
జ్యోత్స్నాకిఁ బెట్టనికోటలై శత్రువులగుములై యుండ నీవు భూమండ
లాఖండలుండవై యఖిలసౌఖ్యంబు లవ్వారిగ ననుభవించుచుటివి.
నీ కేకాక్షంతయు లేదు. ఐనను నిష్టేతుకజాయమాన కృపావిశేషం
బునఁ గొన్ని లోకోత్తరధర్మంబులు నీకుపదేశింప మేమిట వచ్చితి
మి. అవి యాలకించుటకు నీకును నీప్రాణమిత్రు లగురాధేయాదుల
కునిచ్చగలదేని మీకు రహస్యంబున నవి యుపదేశింపఁగలవాడ.
మాయుపదేశంబులు మీకుఁ బరమశ్రేయోదాయకంబులు. అక్షవు
లలో ముక్కు మూసికొని పరమతపోనిరూఢులై యుండవలసినముని
జనంబులకు పుణమితేడులగొడవ లెందు? కని మీరందు రేమో!
మాకీగొడవల వలనం బ్రయోజనంబులులేవు. మేము గజంబులఁ గోర
ము. హయద్రజంబులఁ గోరము. హరంబు లక్షేక్షింపము. అగ్రహారం
బులక్షేక్షింపము. ధనంబు లక్కరలేదు. సాధనంబులక్కఱ
లేదు. నీవారముష్టింపచులమైకుక్షింభరణము జేసికొని కాలము
గడుపఁగలము. ఐనను మేఘంబు లయాచితంబులై వసుంధరందడుపును.
ఎవ్వరు వేడకున్నను సూర్యులు వండలనొసంగును. అట్లే మముబోటిమా
నలు సయిత మొరులు ప్రార్థింపక యుపదేశంబున కర్హులగు వారికి
ధర్మోదేశంబులు స్వయముగఁ జేయుచుందురు. అదికారణంబుగ

మేమిటవచ్చితిమి. ఈ రేయినీయంతపురికి వచ్చి నీవును నీప్రాణమిత్రుడగుమిత్రపుత్తుడును నీగారాబునైదోకగు దుష్టనేమడుచు నీమేనమామయగు సౌబలుడును నీసమతుంబుననుండు నేజేయవలసినయువదేశంబులు చేసెననినియూరకుండుటయు ధార్తరాష్ట్రుడు వానివంక తెప్పచాల్పక యించుకచూచి “యల్లె యగుగొక. ఈ రేయి పెందలకక మిను నానగదనకు దయసేయు” డని నేవకు నొక్కని బిలిచి “యోరీ! ఈమహాత్మునిఁ దోడ్కొనిపోయి బ్రహ్మమతంబున విడిచియించి వాని కభీష్టములగు సమస్తపదార్థంబులు సమకూర్పు” మని యానతిచ్చెను. చూనియుఁ గొలుపువిడిచి యాసేనకునివెంట జనియెను. బరరికానవవాసి యగు మహాముని యేమినిమిత్తముననిత్తతీనిక్కురురాజసభ నలంకరించి యుండునని సభాసదు లెవరికి దోచిన పోలిక వారు కారణంబుల నరసిరి, కాని యిదమిద్దమని నిర్ణయింపఁజాలరైరి. దుష్టచతుష్టయంబని పేరువడిన దుర్యోధన దుశ్శాసన కర్త సౌబలులను దలవాచునట్లు చీవాట్లు పెట్టుటకై యమ్మాని యరుదెంచె నని కొందఱు బరరికాశ్రమతాపసులందఱున్న కై వీనిబంపి యుందురనికొందఱుగుసగునలువోవఁజొచ్చిరి. అప్పుడుసాయంకాలము కావచ్చెను. సంధ్యా సమయసముచిత కృత్యములఁ దీర్చుటకై గాంగేయప్రముఖకురువృద్ధులును భారద్వాజ శారద్యతప్రముఖు లగువైదికులును గొలుపు విడిచిచనిరి.

అంతట భాస్కరుఁ డస్తమించెను. అంధకారంబు నలుదెసల నావరించెను. ధార్తరాష్ట్రులు బంధుమిత్రసహితులై కడుసుఖంబున విందు లొరగించిరి. సుయోధనుడు రాధేయసౌబలదుశ్శాసనులం గూడి చారాయణనిరాక కెదురుచూచుచు నొక్కగదిలోఁ గూరుచుండెను, అప్పుడంతఃపురపరిచారకుఁ డొక్కఁడగుదెంచి “దేవామనకురంగకుండు వచ్చియున్నాఁడు. ఇప్పుడే దేవువారిదర్శనము

నేయఁ గోరుచున్నవాఁ" డని విన్నవించెను. "ఏమీ! కురంగకుఁడా నేను వాని నంపి యొక్కమానమైన గాలేదు. వీనిపాదము లయోమయములు గాఁబోలు! ఇంతనత్వరంబ వచ్చునవి నే నెన్నఁడుఁ డలంపలేదు. రానిమ్ము." అని సుయోధనుఁ డానతిచ్చెను. అంతఁ బరిచారకుఁడు ద్వారముకడకరిగి కురంగకుఁ డనవెంటఁ బెట్టుకొని మహారాజునెదుటికిఁ గొనిపోయి వాని నక్కడనిలిపి తాను మరల ద్వారపాలనంబున కరిగెను. కురంగకుఁడు నేల జాగిలంబడి ముందుగా రాజరాజునకు సాష్టాంగ దండప్రణామ మాచరించి యనంతరమున కర్ణ సౌబలయువరాజులకు వేటువేటుగా జోహారులొనర్చి ముకుళితహస్తైఁ డై యెట్టయెదుట నిలువంబడియెను. అప్పుడు రాజరాజు వాని మొగముంజూచి "కురంగకా! నేను నిన్ననిపి నెలయైనను గాలేదు. నీ కాళ్ళు కట్టివో యినుపవో యై యుండవలయును. గాని యెల్లరపాదములవలె న స్తిమాంసరక్తమేదోమయములుగా వని తోచుచున్నది. అట్లై కాకున్న నెక్కడి మత్స్యదేశ మెక్కడిహస్తిపురము ఏతెఱంగున నింతయల్పకాలంబున నచ్చటికరిగి మరల రాగలిగితివి. మత్స్యవిషయంబున కరుగక యెచ్చటనో నిన్నాళ్ళుదాగియుండి యేవో కల్లబొల్లిపలుకులు నాతో జెప్పునట్టివాఁడవు నీవు కావని నీపూర్వచరిత్రము చెప్పుచున్నది. నీవితవేగంబున నెట్లు రాగలిగితివో ముందుగా వినఁ గుతూహల మగుచున్నది. అది ముందు విన్నవించి పాండురాజుకుమారులవృత్తాంత మవ్వల విన్నవింపవచ్చు, కాని యీ రేయి నీవృత్తాంతము వినుటకు మా కవకాశము లేదు. బడరికాశ్రమ వాసి యగు మహర్షి యొక్కరుండు నాదర్శనంబున కిప్పుడై వచ్చు. అతనితో మేము రహస్యముగఁ గొండాకని విచారింపవలయు. కావున నీ వీరేయి నిలయంబున కరిగి నిరంతరప్రయాణంబుల నలసిన నీయంగకంబులకు విశ్రాంతి ముసలగుము. కరిగి విశ్రాంతి పొందెదవు. విలుధర్మసాధన"

మృదుమాట వినియుందువుగదా! అదియును గాక నీవియోగంబున ద్వి
 ఖితులైన యాలుబిడ్డలను గన్నులారా గని వారుచేయునుపచారంబుల
 శ్రమ వాపికొని యెల్ల నన్న జూడరమ్మ పో మృని యానతిచ్చి
 నను గురంగకుడు రాజసమక్షము వాసి పోవక యేదియో విన్నవింప
 నుంకించి సం దేహాయ త్తచిత్తుడై యున్నవాడపోలే నిల్చియుండెను.
 అదిగనిగాంధారేయాగ్రజుఁ డిట్లునియె. కురంగకా నిన్ను జూడ నీవెద్ది
 యోవిశేషవిషయము మాతో విన్నవింపవలయు నని తలంచుచున్నట్లు
 కానబడుచున్నది. నీతలపు నీముఖదర్శనంబుననించుకగానంబడియెడు
 పాండురాజకుమారులవృత్తాంత మటుండనిచ్చి మాకువిన్నవింపవల
 సిన విశేషవిషయములుండినపక్షమున వానిని సంగ్రహముగ నెఱిగిం
 పుము. కాలయాపనము నేయకుము. తాపసుఁడువచ్చునమయమైనది.
 అనవుడుగురంగకుడు కురురాజుపాదములపయింబడి దేవా నన్నరక్షిం
 పవలయు నేను గొప్పతప్పు గావించితిని. ఆతప్పునైరించి యేలినవారు
 నన్నేలుకొనవలయు నని గడుంగడు వేడుకొనుచున్నాడను. చారా
 యణుఁడు దేవరవారి నన్నిధికి రాఁడు, స్వామికార్యపరాయణు
 డైనమీబంటే చారాయణుఁడు. మారువేసములు దాల్చిచిరపరిచితు
 లనేని భ్రమపెట్టగల నాయద్వితీయప్రతిభావిశేషంబు దేవరవారికిఁ
 బ్రత్యక్షముగఁ జూపువేడుకచే నేనుమున్న పాండురాజకుమారనన్ని
 ధానంబున కరుగనప్పుడు తాల్చినయాతాపనయాపమే మీయెదుటఁ
 బ్రదర్శించినాడ. చిన్ననాటఁ బగటివేసములు గట్టి మాతండ్రితోఁ
 గూడ దేశంబులుతిరిగి సంపాదించిన యనుభవము నాకీనమయమునన
 క్కఱకు వచ్చుచున్నది. మానవుఁడు జీవయాత్రజరుపుటకై యుచ్చవృ
 త్తిచేయనీనీచవృత్తిచేయనీయేవృత్తి తానవలంబించునోయావృత్తియం
 దగ్రగణ్యుఁడు కావలయును. ఇదియెనానంకల్పము. దేవరవారికి
 వందలకొలది చారులు గలరు. కాని యావీగులపాండ్రలోఁ

గురంగకుండే ప్రథమగణ్యుడని వేరెన్నికగాంచుటకై కడుయ
 త్నముచేసితిని. నా యత్నమునేడు సఫలమైనది. నావిద్య నేడు
 సార్థకమైనది. వేయేల! నా జన్మము చరితార్థమైనది.
 ఏలయననా వేషభాషలచేత నూతనపురుషులను పంచించుటయొకప్రజ్ఞ
 గాదు. చిరకాలమునుండి నన్నును నాకంఠమును నామాటనుజక్క
 గాగురైరింగిన దేవరవారిని సౌబలరాధేయ దుశ్శాసనులనుగూడ నేను
 భ్రమపెట్టగలుగుటచే నాప్రజ్ఞయనన్యసాధ్యంబని నేనిప్పుడుగరువతన
 మునుబూనడగినంతమేటివైన నని నాకెంతో సంతోషము గలుగుచు
 న్నది. కావున దేవరవారు పుత్రీవాత్సల్యము నాపైనిలిపి నన్ను మన్నిం
 పవలయునని మఱియొకసారి వేడుకొనుచున్నవాడను అనిపాదము
 లువిడిచి లేచినిలువంబడెను. ఆవృత్తాంతమువిని దుర్యోధనుడు మిక్కి
 లివిస్మితుడై “యేమీ! నీవేచారాయణుడవా. ఎన్నియేండ్లనుండియో
 నిన్నెఱిగియునిన్నానవాలు పట్టజాలకపోతివే. మిత్రుడూ కర్ణుడూ ఏమి
 యీగురంగకుని ప్రజ్ఞావిశేషము. మనలోనొక్కఁడైన వీనినిబోల్పలేక
 పోయెనే. చారాయణుడు నిజముగా మహర్షియనుకొంటిమే” యనిపలు
 కరాధేయుడు “మిత్రీమా! పట్టపగలు రచ్చలోనె మనముగుర్తింపజా
 లమైతిమి. నడికిరేయి దీపాలవెలుగునవీని నానవాలు పట్టగలుగుదు
 మా, ఇట్టియద్భుతప్రజ్ఞావిశేషము గలగురంగకునకు నీవుచారశిఖామ
 ణియనిబిరుదునీయడగు” ననినడివెను. ఎట్టిబిరుదులకైన వేడుతగిన
 వాడైయనిదుశ్శాసనుడు పచియించెను. ఇట్టివేగులుమఱిపదుగురు మ
 నపనిలో నుందురేని దిగంతవృత్తాంతములనేని మనము కరతలామలక
 ముగ నెఱుంగవచ్చునని శకుని వక్కాణించెను. ఓరీ! నేడునీకు నేనుచా
 రశిఖామణియని బిరుదు నొసంగినాడ. ఆపేరనీవు బరగుదువు గాక”
 యని రాజరాజు వానికి ముక్తహారమొకటి పారితోషిక మిచ్చి వా
 నింగొరవించెను. మొదటిగురులయందేవరవారికరుణతోన బరిగినాడ

- ను. ఈశరీరమే దేవరవారిది. అనిభయభక్తి సంభ్రమంబులు గదురంగ రంగకుడు పలికెను. అప్పుడు కౌరవేంద్రుడు వానితో నిట్లనియె. “కురంగకా! అట్లును నీవు హస్తపురంబువిడుచుటయాదిగా నేడు నన్ను సందర్శించు నతకు నేమిజరిగినదో నదియెల్ల నాకు నవిస్తరముగవిన్నవింపుము. నీవార్తలు విచటకై మాచిత్తములు మిక్కిలి తత్తపపడుచున్నవి.”

అనుటయుఁ జారాయణుఁడెట్లు విన్నవించెను. “దేవా! అవధరింపుము. నేను దేవరవారికొలుపులో నుండఁగా నన్న భీమార్జునసకులనహదేవులు పలుమారు చూచియుండుటంజేసి నానిజరూపంబుతో నేనువిరాటునిపురి కఱిగినయెడలవారక్కడనుండిన పక్షమున నన్నగుర్తింతు రేమోయనభయమున నానామధేయరూపధేయాదు లెవ్వరికిందెలియకుండవ్రేలుజడలు బిరుసుగడ్డములు మఱిపాలతోఁ బగటివేసగాండ్రుతగిలించుకొన్న తెఱఁగుననేనుండగిలించుకొని మేన నెడమించుకయు లేనట్లు బూదిపూసికొని నారవలువ గట్టుకొని జపమాలగేలఁ గీలించి నారాయణస్మరణముజేసికొనుచు విరటునికొలుపుకూటమున కరిగితిని. నన్నదవ్యుదవ్యులఁజూచి విరటుఁడు తద్దయు బత్తిగదురగద్దయునుండి లేచెను. అతనితో దనసభాస్థులు లండఱు లేచి నిలువంబడిరి. తేఁడు నాకెదురుగ వచ్చె. రేనితోడ మంత్రిపురోహిత ప్రముఖులును నాకుబృత్యుత్థాసమునలిపిరి. రేనియానతినతనిపురోహతుఁడునాకర్ఘ్యపాద్యాదులొసఁగిగౌరవించెను. ద్వైపాయనప్రముఖమహర్షులు మీసమక్షమునకు వచ్చునప్పుడు దేవరవారు వారికెంతబత్తిసేయుదురో యెంతగౌరవంబు నల్పుదురో యెంతవినయంబుజూపుదురో విరాటుఁడు నాకును సంతబత్తియు సంతగౌరవంబునంతవినయంబుజూపె. పొట్టపొడిచినసచ్చరంబు లేనివాఁడనయ్య మున్ను మీసన్నిధానంబున మహర్షులుచేసెడిమహోపన్యాసము లప్పుడప్పుడు విని నాకుగెంగిలి ముక్కులు

నేర్చినవాడగుటఁదత్కాలో చితనంభాషణంబులు నముచితముగ జరిపి
యితఁడుపండితశిరోమణి యని వాఁడందఁజూచుకొనునట్లు నటియించితిని.
నన్నచితాననాసీనుం జేసిసపిదప విరాటుఁడు నన్నంజూచి చేతులు
మోడ్చి “మహానుభావా! మీనామధేయాదు లెరుంగజాలనందుకుమ
మ్మొక్షమింపదగును. దేవరవారెందుండివచ్చిరో యేమికారణంబున
మమ్ముధన్యులంజేయనెంచిరో మాకెఱిగింపనలెనని వేడుచున్నాను.
'ఊరక రాసు మహాత్ము' లన్నమాట నిక్కము. కావున మిమ్మిక్క
డకి దోడితెచ్చినకార్యమెఱుంగఁగోరుచున్నాఁడను.” అని వేడుటయు
నేనుమ్మదుమధురభాషణంబుల నిట్లంటి. “రాజా! మేముత్రిలోకసం
చారులము. తపోధనుల మనుమాటమాజడలు మాగడ్డములుమాచి
రునుమేనులు మాస్ఫటికాక్షసూత్రములు నోరులేకయె మీకు జెప్పు
చున్నవి. నా కు నీ వ ల న నే ప్ర యో జ నం బు ను లే దు.
కమండలమె గాని భూమండలము మాకక్కఱ లేదు. నండ
ములేగాని వేదండములతోఁ బనిలేదు. ధనంబులు జీవనసాధనంబులు
మాకవశ్యములు కావు. వనంబులయందెగాని యుపవనంబులయందు
మేము విహరింపము. వై రాగ్యముచేతనే మేమేమియులగోరము. అది
యటుండ జలాశనులమై పర్ణభక్షులమై కండమూలాహారులమై చూ
ర్ధ్వబాహులమై జతేంద్రియులమై పంచాగ్నిమధ్యమునను మహావర్షం
బులను నట్టనడిశీతకాలంబునను వేడికి వానకుఁజలికి జంకక యత్యు
గ్రతపంబులునేసి యింద్రాదిదేవతలను గడగడ వడంకించి ముజ్జగంబు
లనుఁజూతలూచిన మేము నిరంతరముఁ బరరాష్ట్రాకృమణశీలురై
యన్యోన్యనిహూలనానక్తులై భోగైకపరాయణులై పాపభీతియేకోశం
బున లేక రాజనీతినెవంబున నీదోస మాదోసమనక యెల్లకలుషంబు
లఁ జేతులారఁజేయుచు నిరుపేదతనంబున సంసారసాగరము నీడలేక
మిమ్మాశ్రయింపవచ్చిన యనుజీవులకు ధనంబులిచ్చి చేయించుచు హ

పంబులుగైకొన్న పాపంబులో యనునట్లు చరియించురాజులయొద్దకు
 మేమునయోజనంబులుగలిగి వత్తుమా? మీవలన భూములుధనములు
 గైకొందుమా? మాకున్న భూములు మాకుఁజాలును. జీవించునంత
 కాల మరణ్యభూములు. చచ్చినపిదప శ్మశానభూములు. ఇవియెమా
 భూములు. సింగంపుంగద్దియల బసిండిమిద్దియల మేడవాడలఁ గాపుర
 ముండునంతనె మీరుమహామహులరుగారు. అక్రమంబున విక్రమం
 బులు నెరపి యన్యరాజన్యలజన్యరంగముల నొడిచి వారి యూభులు
 బొక్కనంబులు గొల్లఁగొని కాంచనకిరీటంబులుతారహారములు చీని
 చీనాంబరములు తాల్చినంతనె మీరులోకవంధ్యులుకారు. ఎప్పటికిని
 రాజులు రాజులె; మునులు మునులె. మేము భూలోకంబునంగల రా
 జులందఱనుజూచి యేరాజుల దేశంబులు సుభిక్షంబులై యున్నవో యే
 తేనిం జూచుకొని ప్రకృతిజనములు తలిదండ్రులమఱచి బంధుమిత్రు
 లమఱచి సుఖించుచున్నారో యెవ్వరిపాలనంబు వండువెన్నెలఁబోలె
 కునలయానందంబు గల్గించి చల్లఁదనంబు నిచ్చుచున్నదో యేమహీ
 పాలుఁడు శిష్టరక్షణదుష్టశిక్షణచరుఁడై జగద్వినుతుఁడగుచున్నవాఁ
 డో వెయ్యో! యెవఁడు రాజశబ్దమున కర్హుఁడై యున్నవాఁడో తెలిసి
 కొనఁగోరి యెల్ల దేశంబులఁదిరిగితి. కురు దేశంబునకరిగినాఁడ. సుయో
 ధనుపరిపాలనంబుఁ జూచినాఁడ. అతనిపాలనంబు నాకంత నచ్చలేదు.
 తొల్లి యుద్ధిష్ఠిరునిపరిపాలనంబు సర్వవిధంబులఁ బ్రశంసనీయం బని
 వినుచున్నాఁడగాని యది యిప్పుడు కథావశేషమైయున్నదిగాన నప్ర
 స్తుతము. మఱియు మగధమద్రామాళవదేశంబులను సింధుచేది దేశం
 బులను గనినాఁడ. కురు దేశపరిపాలనమె నాకంత నచ్చనప్పుడు తక్కి
 న రాజులపాలనంబులు రుచించునా? మీవీటఁ గొన్ని దినము లుండి
 పోయెదనని నేనుపలుకుటయు మత్స్యనాయకుఁడు మీచి త్తమువచ్చి
 నంత కాలముండునని ప్రనియంబుగఁ బలికె. నేనాతనియింటఁ బది

దినములుంటి. మహానసములు కొలువుకూటములు నర్తనశాలలు పాఠశాలలు లాయములు గోష్ఠములు మఠములు దేవాలయములు ప్రామాదావనములు మున్నగుతావులెల్లఁ జక్కఁగఁ బరిశీలించితి. పాండునంనులజాడ నాకెందుఁగనరాదయ్యె. కాని యొక్కవిశేషము పొడకట్టితి. అది విన్నవించెద. అందేదైన గ్రాహ్యమగువిషయమున్న దేవరవారు గ్రహింపఁడగు. పరటునింటి వంటలవాడు దీర్ఘ కాయుడు, ఆజానుబాహుడు, మహాబలసంపన్నుడు, పాకశాస్త్రకుశలుడు వాడు భీమసేనుఁడని స్పష్టముగఁ జెప్పఁజాలఁగాని దేవరవారుపంపినమల్లుడు వానిచే నిర్జింఘబకుటచేతను ననన్యసాధ్యుఁడగు సింహబలుని సానుజముగ నెవ్వఁడో విరటునివీట జంపుటచేతను మల్లుంగెలిచినవాడును గీచకుని గీటడంచినవాడు భీముఁడై యుండునాయన యనుమానము పొడముచున్నది, కంటికి గనబడుచున్న పొగనుబట్టి కనబడఁజూపిననులోన నిప్పున్నదని మనమూహించునట్లే యీకార్యంబులంబట్టి మహాబలుఁడెవ్వఁడో యవ్వీట నున్నవాడనియు నతడు భీముఁడై యుండవలయుననియు మన మూహింపవచ్చును. అదియునుగాక యవ్వీరటునికొల్పున నొక్కనన్యాసి కలఁడు. అతనిపేరు కంకుభట్టు. అబ్బబ్బ! అతనిప్రజ్ఞ నేమని వర్ణింతు. వేదముగాదు వేదాంతముగాదు శాస్త్రములుగావు పురాణములుగావు వానికి రానివిద్యలులేవు. వానికడుపు విద్దెలగని. నామాటలంబట్టి నేనేమోవేదవేదాంగవేదినని భ్రామపడి నన్నుబ్రహ్మమువిషయమున నతఁడు కొన్నిప్రశ్నలడిగెను. 'మహామే భూషణము మూఢమానవున'కన్నట్లు నేవోవంకలుగల్పించి వారితోవాదముతప్పించుకొని పరువునిలుపుకొంటి. అతఁడెవ్వఁడో తెలిసినదికాదు. అతనిపూర్వవృత్తాంత మెఱిగినవా రెవ్వరులేరు. అతఁడెవఁడో యరయవలయు. అతడు ప్రచ్ఛన్నరూపముననున్నవాడుగాని నిజమైనసన్యాసి కాడు. మహిమండలముఁడగుతాను, ప్రతినిమిషముననుభవము లాతనికిడ

గలవు. అతడేల సన్యసింపవలసెనో తెలియదు, అతఁడు విరటునకు
 ధర్మాధర్మములు కార్యాకార్యములు దెలియఁజెప్పుచుండు. అతఁడున్నం
 తనేపు సభకళకళలాడుచుండును. అతఁడుయుధిష్ఠిరుడై యుండునాయని
 నాకు గట్టియనుమానము కలదు. ఇవియే నా యెఱిగిన విషయములు.
 మీరే దేవరచిత్తము. అని యూరకుండెను. అనవుడు దుర్యోధనుడు
 'కురంగకా! నీబుద్ధిసూక్ష్మతకు మెచ్చితి. వంటవాడు భీముడై యుం
 డవచ్చు. సన్యాసి యుధిష్ఠిరుఁ డగునో కాఁడో చెప్పఁజాల. ఐననరయ
 వలయు. పాండవులు విరటునియింట నున్న యెడల మనము విరాటుని
 పసులం బట్టుదుమేని వారానరనాయకునకు సహాయులై తప్పకవత్తురు.
 వచ్చినప్పుడు మనము తప్పక గుర్తించిమరల వారిని బండ్లెంచునంప
 త్సరములు వసవాసమునకు నొక యేడజ్ఞాతవాసమునకుఁ బంపఁగలము.
 పంపి మరల భూమండలమంతయు మేమ యేకాతపత్రముగఁబాలింపఁ
 గలము. దళంబులుగూర్చుకొనక పూహంబులు పన్నక కదనంబు
 సేయకయశ్రమమున రాజ్యంబు మరల నాయధీనము జేసికొందు.
 మిత్రుఁడా! కర్ణుడ! మామా! శకుని! తమ్ముఁడా! దుశ్శాసన! మీ
 కందఱుకీది సమ్మతంబై" యని పలుకుటయు రాధేయుఁడు "దేవా!
 నీవంటిబుద్ధిమంతు లీనాటిరాజులలో నెవ్వరుగలరు? నీచెప్పినచోప్పున
 మత్స్యభూపాలుని పసులంబట్టుట కర్తవ్యము. పుట్టలోనిపాములనాగ
 స్వరంబుఁబట్టి వెలికి రావించినట్లు ప్రచ్ఛన్నులై యున్న పాండవులను
 గోగ్రహణముచేత మనము వెలిపుచ్చఁగలము. తెగువఁజేసి గోరక్ష
 ణార్థము వివ్వచ్చుడు వచ్చునేని సమరముఖమున గాఢశీలీముఖములఁ
 బఱపి వాని నింద్రలోకంబున కంపెడ. అతఁడు చచ్చినఁ దక్కినపాం
 డవులు చత్తురు. దానితో నెల్లపోరుదెను" నని బీరంబులు పలికెను.
 ధర్మరాజు జూదప్రి గుఁడు. ఇప్పుడొకవేళ వారిని మనముగుర్తింప
 లేకపోయినను, జాగ్రత్తవాసానంతరమున రాజ్యమును వి వారువచ్చి

నప్పుడు మరల ధర్మరాజుచేత జూడమాడించి వాని నోడించి సర్వభ్రష్టుని, జేయఁగలను. భయపడకుఁడు" అని శకునిపలికెను. గోగ్రహణ మొ యవశ్యాచరణీయమని దుశ్శాసనుఁడు పలికెను. అంతటఁ గురంగకు నకుఁ దగినబసదనంబులిచ్చి దుర్యోధనుఁడు రాధేయాదులకు సెలవిచ్చి తానభ్యంతరమందిరమున కరిగెను.

తృతీయ ప్రకరణము.

కడచిన రాత్రి సుయోధనుఁడు సూతనందనప్రముఖులతో నట్లు మంతనముండి కార్యంబు తెఱఁగు నిశ్చయించియు గాంగేయాదికురు వృద్ధ జనంబులమతం బెఱుఁగఁగోరి మఱునాఁడు సభాభవనమునకు వచ్చి నింజోలగముండి పాండవులజూడ నెఱుఁగుటకుఁ దగునుపాయంబుల నెఱిగించువారు కలరేయని సభాస్థారుల నడిగెను. ఆప్రిశ్నములకు భీష్ముం డిట్లనియె. "పాండవు లెందున్నవారని యడుగ నక్కట లేదు. పాండురాజకుమారులు పాంచాలరాజతనయంగూడి యేనాట నుండు రానాట నస్యము లేపుగ పెరుగు. వసుంధరయన్న పేరు దనకు సార్థకంబుగ బంగారుతీఁగెలు మొదలగు నెల్ల ధాన్యములు పండు. మొదవులుపిమకకయపాలిచ్చు. గోబ్రాహ్మణవృద్ధివిశేషముగనగు. పలుమాట లేల? జను లేకొఱఁత లేక పాడిపంటలుగలిగి సిరిసంపదలుగలిగి సుఖంబున మనుచుండురు. అట్టిదేశ మేదో మీర యఱిగినాఁడు. చారులతోఁ బనియేమి. దేశసంచారులతోఁ బనియేమి?" అని యాతఁ డూరకుండ సుయోధనానుజుఁ డగు దుర్మర్షణుఁ డిట్లు వల్కెను. "ఇంతకుమున్ను మనవేగులవాండ్లు సకలదేశముల కరిగి పాండునంద

నుజూడ దెలియుటకై బహు ప్రయత్నములు సరిపిరి. వారిజాడ
రవంతయుఁ దెలియలేదు. అడవులలో వారిశుములు గుడువలేక కృశిం
చి చచ్చియుందురు. చచ్చినవారికొకట వెదకుట వెట్టిగాదే! పాండు
సందనులు బ్రదికి యున్నవారు. మనమీది కెన్నడో యెత్తివచ్చి
తమరాజ్యంబు తమకిమ్మని యెన్నడో యడుగుదురని మనలో మనమె
యూహించుకొని వితర్కములు చేసికొని కానిచోని సిద్ధాంతములు
గావించుకొని నిష్కారణముగ మనసిడలు చూచుకొని
భయపడు చున్నాము. ఇంక మీమనంబులనుండి భీతిఁ
బాటవోలి శాంతి నెఱుఁగిండు” అనవుడు గృహచార్యుఁ డిట్లని
యె “మహాత్ముడైన శాంతనవుఁడు పలికినపలుకులు నిక్కువంబులు
పాండవేయులు వసియించు దేశంబు సకలసౌఖ్యభాజనంబై యుండు
కావున నట్టిదేశ మరయుట కర్తవ్యం బగుఁగాని వారు గతించి రని
యుదాసీనులమై యుండుట యుక్తంబు గాదు. అడవులలో నిడు
మలు గుడువలేక చచ్చుటకు వారంత దుర్బలులు గారు. కిరాతుల
చేత సింహశార్దూలాది మృగములుచేతఁ జిక్కి మడయుటకుఁ దేజో
విహీనులుగారు. పదునాలుగవయేట మనతోఁ గయ్యంబు సంభ
వించు నని యెఱిగి మున్ను తనను పరుఁగుడు సకరుఁడై యొసఁ
గిన గాండీవంబు నక్షయతూణీరంబులు చాచక పార్థుఁడు భక్తవత్స
లుఁ డగు చంద్రమౌళింగూర్చి తపంబొనర్చి వానియనుగ్రహంబు
సకుఁ బాత్రమై పాశుపతమహాస్త్రముం బడసెను. అట్లు రాజ్యసం
పాదనార్థము నానావిధ ప్రయత్నములు నల్పుచున్న బాండవులను
మనము చులకతనంబునఁ జూచుట రాచపాడి కాదు. ” అనటయు
రాధేయుఁడు సుయోధనుం జూచి “రాజరాజ! గాంగేయుఁడు చెప్పి
న యెల్లభులక్షణంబులు మత్స్యదేశంబునఁ బొడగట్టుచున్నవి. కా
వున మత్స్యదేశంబున బ్రహ్మయజ్ఞపరమహంసంబు బ్రహ్మ కర్తవ్యము.

పాండవు లచ్చట నుండిరా వారిని గుర్తించి మనోరథసిద్ధి జేసికొన వచ్చు. లేకపోవుదురా విరటుని ధనంబులు గోధనంబులు చూరలాడి మనప్రాతపగ దీర్చికొనవచ్చు.” అని కొలువులో నున్న వారందఱుఁ దమతమ దోచినఁ తెఱఁగున బట్టుటయు రారాజు వారి యభిప్రాయము లెల్లవిని యిట్లు లనియె. “పాండవులు విరాటునిప్రేరేపన నున్నవారనియె నేనును నమ్ముచున్నవాఁడ. సింహబలునకు వలపు గొల్పిన చక్కఁదనంపుటిక్క మృపదపుత్తియై యుండనోవుఁగాని మఱియొక ర్తుగాదు. సింహబలునిఁ గడతేర్చిన మేటిమగఁడు వడముడి కావలయుఁ గాని మఱియొకండు కాఁజాలఁడు. సింహబలుఁ డన్యల చేతఁ జావఁడు. వాఁడు జరాసంధతుల విక్రముఁడు. ప్రధనంబున జరాసంధు నిధనంబు నొందించిన బకమర్దనుఁడ కీచకునిపీచ మడఁచి యుండవలయుఁ గావున సర్వవిధముల వారు విరాటుపుటభేదనమున నున్నవారని తోచెడిని. కావున వానిపనులం బట్టుట కర్తవ్యము. ఇందులకు మీరందఱు నాకు బాసటయై నిలువవలయు. ఈవిషయ మున మనకభిప్రాయభేద ముండఁదగదు.” అని నుడువ సభామధ్యంబున నున్న త్రిగర్తదేశాధీశ్వరుఁడగు సుశర్మ తనపీతమునుండి లేచి రారాజున కిట్లనియె “కురునాథా ! యీ తెఱఁగున గార్యనిశ్చయము చేసినందులకు నేను మిక్కిలి సంతసించితిని. విరటుఁడు కౌరవులకు శత్రువుడుగాని మిత్రుఁడుగాఁడు. అతనిమీఁదికి మనము దాడి వెడలుట యధర్మముగాదు. అది యటుండ నేనును విరాటుఁడును బ్రాతపగతురము. తొల్లి యొకానొక కారణమున నాతేని మఱఁదియగు సింహబలుఁడు నాతోఁ గలహించి నన్ను రణమునఁ గెలిచి పరాజితుఁడ నగునన్నుఁ బరాభవించె. ఆకారణంబున విరటుఁడును నాకు దాయయై యున్నవాఁడు. అతనిమీఁది కరుగుట పెండ్లికరుగుట. కావున సతనిమీఁదికి నన్నునువుము. అతని గరువము నడంచుట కిదియె

యదను. నాకీయుపకారము చేసి మన్నింపుము." అనవుడు సీతండ
యిప్పటికిఁ దగినవాఁ డని రాధేయుండు పలికె. అప్పుడు ధార్తరా
ష్ట్రాగ్రజుఁడు గాని కియ్యకొని "సుశర్మ! నీవు నీబలములఁ గూర్చు
కొని చలమున విరాటపురంబునకరిగి దక్షిణంపు దెసనున్న యాల
మండలఁ బొదివిబట్టుము. నేను భీష్మద్రోణకృపాదియోధవరులఁ
గూర్చుకొని కురుసైన్యముల దోడ్కొని యుత్తర గోగ్రహణము
చేసెద. ఇరువురమి రుప్రకృలఁ దాకితిమేని విరటుఁడు తెక్కలు
తెగిన పులుఁగుంబోలె నేలంగూలు. కావున నెల్లినీవు పై నమైపొమ్ము.
ఆమఱునాఁడు మేమరుదెంచెదము" అని కురువల్లభుఁ డానాటికిఁ
గొలుపుసాలించెను.

పూర్వదినమున నిశ్చితమైన తెఱఁగున మరునాడు త్రిగర్త
నాయకుడగు సుశర్మ తనదళముల గూర్చుకొని మత్స్యరాజుమీది
కరిగెను. అరుగునప్పుడు తనజాడలు విరటునకు వానిపనులకాపరులకు
దెలియు ననుభయమున రణనిస్సౌఖ్యము మోయింపక సైన్య కల
కలధ్వని గానియ్యక పదాతులపాదఘట్టనల యులిపు బయలుపడ
కుండ హయఖర ఘట్టననాదము గాకుండ రేలు దివ్వెలు వెలిగిం
పక నిశ్శబ్దముగ బసయము చేసెను. అక్కతమున బగతురు పైబడు
వఱకు మిక్కిలి నిపుణు లైన విరటుని వేగులవాండ్రుకు గాని
పనులకాపరులకు గాని మూడదలచిన కీడు జాడయైనం
దెలియదయ్యె. అట్లువచ్చి విరటునిగోగణ మున్నతావు
గుర్తించి యాబలములు నలుదెసలు ముట్టడించెను. గోపాల
కులు భయవిస్మయములు మనముల మల్లడిగొన సుశర్మ సైనికులతోఁ
దమనేర్చినకొలంది పోరి కాలోచితమగు ప్రణీక్రియలు చేసిరి కాని
వారిప్రయత్నంబులు కారుచిచ్చుపైఁ బోసిన నల్పజలబిందువులట్లు ని
ష్ఫలము లయ్యెను. అంతట నాగు భయబ్రాంతులై పరుగెత్తి పు

రంబునకుం జని మత్స్యమానవేందునితో దుష్టవర్తనుడగు త్రిగర్త
 నరేశ్వరుడు దండువెడలి దొంగపోటునఁ గదుపులఁ జుట్టుముట్టి పట్టె
 నని కుయి వెట్టిరి. వారికుయ్యాలించి విరాటుడు రోషాచిత్రనేత్రు
 డై “ఏమేమి! త్రిగర్త నరనాయకుడు దొంగపోటునవచ్చి మనతో
 ట్టులం బట్టెనా! ఈతనికింతమగంటిమి యెన్నడు గలిగె! సింహబ
 లుడు కాలధర్మ మొందెఁగదాయని శౌర్యంబుఁ జూప ధైర్యంబున
 వచ్చియుండెను గాఁబోలు. మున్నీతఁ డొక్కసారి పొగరెక్కి తన
 లాపు నొరులలాపుఁ దెలియఁజాలక తనవంటి దండిమగఁడు జగంబున
 లేడని గర్వించి దండితారాతిమండలుఁ డగు మాకీచకుని మీదికి
 దాడివెడలినప్పు డతఁడు వీనిదళంబుల దూదిపింజల పైగురఁగొట్టి వీ
 ని జెఱవెట్టి వాని చుట్టములు పలుమాఱు వేడుకొన కనికరంబుఁ
 జూపి వీనివిడిచిపుచ్చె. నాఁడు సింహబలశస్త్రహతుల వీనికాయంబు
 న బడిన గాయంబులు పరీక్షించినచో నేడును గానఁబడవచ్చు. ఆదె
 బ్బితో వీడు మరల మాదేశంబువంక నైనఁ జూడఁ జాలకపోయెను.
 పంచానన విక్రముడగు కీచకుడు పంచత్వము నొందుటంజేసి మ
 త్స్యవిషయంబున మేటిమగలు లేరని వచ్చెఁగాఁబోలు! తొల్లింటిప
 రాభవంబున వీనికి బుద్ధిరాలేదు గావున వీని నీసారి నిష్కరుణముగఁ
 దాఁకి కీచకుని నన్నిధానంబునకుఁ బంపెదనవి నేనానాయకులం బి
 లిచి చతురంగ బలంబుల సన్నాహంబు నేయుడని యానతిచ్చి తా
 ను కవచంబు దొడిగికొని శిరంబున బొమిడికంబు వెట్టి వేగవంతము
 నుత్తమజాతులు నగు హయంబులం బూన్చినయరదం బెక్కి గదాధ
 నుఁఖిడ్లాది సాధనంబులును తూణీరంబులును రథముపైఁ బెట్టించి మ
 హీసురులు మహదాశీర్వచనంబులు చేయ భేరీ భాంకరణంబులు మి
 న్ను పగులునట్లు మ్రోయ వందిమాగధుల కై వారంబులు నాలకిం
 చుచుఁ జారులు జయజయధ్వనులు నేయ యుద్ధనన్నద్ధుడై బైలు

దేరెను. బైలుదేరు సమయంబునఁ గంకభట్టు విరటునినన్నిధి కరిగి
యిట్లనియె. “రాజా ! నేను మీకువిన్నవింపవలసిన విషయమొక్కటి
కలదు. సావధానంబుగ నాలకింపుఁడు. మీబానిసీడగు వలలుడు
మహాభుజబలసంపన్నుఁడు. ఆలమున నీతని కెట్టిపగతురును నిలువఁ
జాలరు. సురాసుర దుర్నిరీక్ష్య ప్రతాపుఁడు, వానిలావును వానిమ
గంటిమియు నాఁడు మల్లునితో నతఁడు పోరునప్పుడు మీఁటిగిరిగ
దా ! ఈతని ధైర్యసాహసము నేనెఱుంగుదును. ఈతఁడు చిరకాల
ము పాండవజ్యేష్ఠుఁడగు యుధిష్ఠిరునండ నుండి బ్రతికినవాఁడు. వా
నియనుగ్రహంబునకుం బాత్రుఁడైనవాఁడు. స్వామికార్యైకపరాయ
ణుఁడు. ఆతనిమాట యటుండనిండు. దేవరవారి హయశిక్షకుఁడగు
దామగ్రింధి పరివంధి సృపాలహృదయగ్రింధియై యెంతటిజోదునైన
సరకుకొననివాఁడు మీగోపాలకుఁ డగు తంత్రీపాలుఁడు కత్తిచేతఃబ
ట్టెనా పురాంతకమురాంతకుల నైన నిర్జించు ననుట నతిశయోక్తి
కాదు. నేను వీరిని మున్ను సైత మెఱుంగుదు. ఇంక నాస్వవిషయ
మించుక విన్నవించెద. త్సమింపుఁడు. నేను కాలవశంబునఁ గారణాం
తరమున సన్యసించితిని గాని మున్ను గృహస్థాశ్రమమున నున్న కాల
మున దాయలతోడఁ బోరాటంబులు సలిపినవాడనె. పిన్ననాట గు
రుశుశ్రూష గావించి విలువిద్దియ గఱచినవాడనె. నేను దండంబువ
ట్టినను మున్ను కోదండబువట్టిన చేతులేయివి. ఇవే జ్యోంకిణాంకము
ల హస్తములం జూడుము. ఇప్పుడు కాషాయాంబరంబులు గట్టిన యీ
మేను మున్ను వజ్రికవచంబులఁ దాలెన్ననుమీ. జపమాలలు ధరి
యించునీచేయి కరవారములఁ బట్టినదె సుమా. కావున నేనును నీకుఁ
దోడై యుద్ధము నేయవలెనని తలంపు గలిగియున్నది. ఈవలలునిసీ
దామగ్రింధి నీతంత్రీపాలుని నన్నుఁ బోరునకు రాననజ్జయిమ్ము వల
యుకై దువుల నిచ్చి యురదంబు లిచ్చి ముగ్ధులైకీర్తిఁ బొందుము. మే

మాలమున నెట్టివిక్రమంబు నెఱపుదుమో నీవ చూతువు. బీరంబులు
 చలుకుట సజ్జనలక్షణంబు గాదు. చేతగంటె బూని వంటచేసి వడ్డిం
 చు పాచకుఁడును, గుఱ్ఱములఁ గాయుదామగ్రంథియు నాలమండల
 మేపుతంఠ్రీపాలుఁడు సర్వసంగపరిత్యాగి యైన సన్యాసియు నెదిరి
 మూకలతోఁ బోరాటంబులు నల్పఁ దగుదురే యని నీవుసందియం
 బొందుదువేమో యట్టిసందియంబునకు మీమనంబున నెడమీయవ
 లదు. ఆపద్ధర్మములుగా వారండఱు నీచవృత్తుల నాశ్రయించి జీవిం
 చుచున్నను భూమినుత ప్రతాపవంతులగుటచేతఁ గడిమి మెఱసి నీకు
 సాయంబు గావింపఁగలరు. నేను నట్టివాఁడనె. నీ చేవఁజేసి నీయన్న
 ము దిసి బ్రతికి నీపై బగతురు దాడివెట్టినప్పుడు మామొడఘ్నదాఁచి
 కొనుట రాజద్రోహము గావున మ మ్మొకరడుగకుండఁగనే న్వయము
 గ వచ్చుచుంటిమి. వలలుఁడు దామగ్రంథియుఁ దంఠ్రీపాలుఁడును ద
 మకుఁ గల రణకుతూహలంబు నీతో విన్నవింపుమని నన్ను బ్రార్థించు
 టంజేసి యింతవఱకు వారంగూర్చి చెప్పితి. మీద నీచిత్తము.” అని
 యూరకుండను. అప్పులుకులు విని మేదినిశ్చరుఁడు “ఏపుట్టలో నేపా
 మున్నదో వీరికడ నెంతెంత మహిమలున్నవో యెవ్వరెఱుంగుదు? అ
 నాహూతులయ్య రాజభక్తి ప్రేరితులై తమంతటదాము కయ్యము
 న కియ్యకొనుచున్న నెయ్యరను వలదని నిరాకరించుట శ్రేయంబు
 గా దు గ దా” యని త న లో వి చా రి ం చి లె ం క ల ం
 బిలిచి కంకభట్టునకు వలలుకున దామగ్రంథి తంఠ్రీపాలురకు సరదంబు
 లనాయ త్తంబుచేసివలయునానాయుధంబులనిచ్చి సంగ్రామరంగంబున
 కుఁ బంపునది యని యానతిచ్చి “నాపోషణంబుననె యుండి నన్నె
 నమ్మకొని యన్న నోరెఱుగని యాషశువుల సరపశువగు సుశర్మ
 యెట్టివీడ పెట్టుచున్నవాఁడో గదా” యని చింతించి వానిసుశర్మబా
 రినుండి విడిపించుట కె త తరపడుచు న్నందనం బతిరయంబున దోలు

మనిసూతునితో జెప్పి త్వరితముగఁ దొలిచెను. రథమ్ముకాలమున
 బనులబీడులకడకుఁ బోయెను. రాజచ్ఛటికిఁ బోయిచూచునప్పటికి ను
 శర్మసైనికులు పరాక్రమలవదుర్విదగ్ధులై యిల్లులుకఁగానె పండుగయై
 నదని సమ్మి నవెడఁగులట్లై పనులంబట్టఁగానె తమకు విజయంబు సేకూ
 రినదని సమ్మి నగతోషపరవశులై యొండొగులతో బ్రియభాషణంబులా
 డుకొనుచు చప్పటలం జఱచుచు మహాకోలాహలంబుగావించుచుండి
 రి. ఆత్మరక్షకుఁడైన నరనాథునిమూర్తి నేత్రగోచరంబగుడు గణనాతీత
 ములైన యాగోవులన్ని యునొక్కసారి డమ యులివు మిన్ను ముట్ట నం
 బేయనియఱచియాతేనివంక చూడ్కులు నిగుడించి తమయాపదమా
 టలచేఁ దెలుపలేకయార్పుల విన్నవించెను. మునుముందు సామంబున
 గార్యంబుచక్కఁబడునేమో యని భ్రమపడిరాజనీతికోవిదుడగు వి
 రటుఁడు నిష్కారణముగ సంగరంబునలిపి నిరపరాధులైన యోధుల
 నిరువంకలఁ జంపనేల; పశువుల విడిచి పొమ్మని సుశర్మకు రాయ 108
 మంపెను. గాని యతఁడు సహజముగ దుర్మనాంధుడగుటను విశేషం
 చినుయోధనప్రేరితుఁ డగుటచేను వాని కాసానువాక్యములు రుచి
 యింపకపోయె. అంత విరటుఁడు కలహారంభమునకుఁ దొడగి చేయిపీ
 చుటయు నతనిబలంబులు సుశర్మబలంబులపైఁబడియె. అప్పుడు సం
 దడికయ్యంబుపవన ర్తిల్లెను. ఏనుఁగులేనుగులతోడను నాశ్వికులాశ్వికుల
 తోడనుబదాతులుబదాతులతోడను రథికులురథికులతోడను ధనువులు
 కుంతములు తోమరములు శూలములు కరవాలములు చక్రంబులు
 గైకొని యనోన్యసంహారకృతనిశ్చయులై యిరుదెసల నున్న జోదులు
 ఘోరముగబోరిరి. అరదంబులు విఠిగినప్పటి నూతనస్యందనములఁ
 దెప్పించి యెక్కువారును హయంబులు లయంబు నొందుతఱిగ్రొత్త
 మావులం దెచ్చి రథంబులకుఁ బూన్చువారును సారథినిహతుం డైనప్ప
 డుతాను రథంబుదోలుకొనుచు యుద్ధముగైయున్నవారును దాయలయ

లుగులు దానికి క్షణకాలము మూర్ఛవోయియు వెండియు నప్పుడు తెలిసి పగతునిజేరం బిలిచి “ఓరీ! నేను నీయలుగులపోటుల గీటడంగితి”. నని తలంచి సంతసించుచున్న వాడవు కాబోలు! నిన్ను జంపక నేను జావనునుమీ యని వెండియు విజృంభించి పోరునారును నైయోధులునానాప్రకారముల సమరము చేసిరి. అయ్యుభయ సైన్యములయందును బిఱికిగండగలవాడును భీతమనస్కుండును వెరుకంజనిడ్లవాడును వెన్నిచ్చి పఱచినవాడును రారమ్మని యెదిరించిబిలువని వాడును గుండెచెదరినవాడును పరువెత్త దమకించువాడును నుసురు దాచుకొన్న వాడును నరులయేటులకుంబోటులకుం జంకినవాడును నొక్కడునులేడు. కత్తిపోటులచేత నొడళ్ళు జల్లెడవలె జల్లులువడినను జమ్మిలిగొట్టములండి వచ్చుచున్న గొన్నెత్తుకు లోడికగట్టి పాటుచుండినను మేననుసురులున్నంతదనుక జేయి గదపుటకన్న వెనంతదనుక విల్లుగత్తియు బట్ట నోపికయున్నంతదనుక బోరిజోదులూరకుండ్లరైరి. అపోలికలను మృత్యుదేవత విహరించుమందిరమట్లు నెత్తురువ అదలతోడను బీనుంగుపెంటలతోడను పిఱిగినవిండ్లతోడను గాలుసేతులు లేనికాయములతోడను సతిభయంకరమై యుండె. సుశర్మ సైన్యములు దైన్యమునొందె. అపుడు విరాటుడు తనసారథినిబిలిచి “అల్లదె! సుశర్మ శతాంగము కానబడుచున్నది. అతని యరదముదెనకు నాయరదము బోవనిమ్ము నాపనులంబట్టి నాకలమట గలిగించి నన్ను బరాభవింపఁ దలచియతఁడెంతో కష్టపడి యిచ్చటికి వచ్చె. అతనికి మనమురణభీషము పెట్టవలయును. కావున నతనికి నాచేతిలావు రుచిచూపి యాజన్మాంతము నాపోటుజ్ఞాపకముండునట్లు చేసెద. తోలుతోలు” మని వానిండ్వరపెట్టెను. అతఁడును నేలికకుత్సాహము గలుగు వాక్యములు వలికి తీగర్తనాయకుఁడున్నదెనకు రథముదోలెను. అతని వెరుక నిహతశాస్త్రవాసీకుఁ డగుశతాసీకుఁడును దృఢీకృ

తనహస్తాక్షుఁ డగు మదిరాక్షుఁడును సుస్థిరచిత్తుఁడగు సూర్యదత్తుఁ
డునుమున్నగాఁగల వానితమ్ములును సమరనిశ్చంకుఁడగు శంఖుఁడు
నుశంఖుఁడుమొదలుగాగల కొడుకులును కంకభట వలలప్రముఖులు
నరిగిరి. విరటుని తేను సుశర్మరథమునకెదురుగానిలిచెను. ఆవీరులిద్దఱు
ధనుష్పంకారములు చేసిరోషభీషణముఖుఁడై మూర్తీభవించినవీరరస
ములో యనునట్లు పుంఖానుపుంఖములుగ నన్యోన్య శరీరములమీఁ
ద నెడతెఱపి లేక శరములు విడిచిరి.

ఉభయ సైన్యములు నోహరిసాహరిం బెనఁగి సందడికయ్య
మునలిపె. సుశర్మతీవ్రాతాచముల నేసి విరటునిహయములఁ జంపె
ను. సూతుఁడు నూతనహయములఁ దెచ్చి యరదమనకుఁగట్టు లోప
లఁ ద్రిగర్తనాథుఁడు వానిశిరఃకర్తన మలరించెను. సారథియు రథ్య
ములులేనియాచురదమునం దుండజాలక విరటుండు కృపాణపాణి
యై నేలకుఁజీకెను. రథరథ్యసారథి సమేతుఁడైన సుశర్మ విరథుఁడగు వి
రటునిమీఁదఁ గవిసి యాతనిం బట్టుకొని తనస్వందనము పైనిడికొ
నితనకు లభించిన మహావిజయము ఘోషించుటకయి శంఖనాదముగా
వించెను. ఆవిజయమునెఱిగితిగర్తసైనికులుమహానందభరితులై మిన్న
పగులునట్లు భేరీభాంకరణములుశంఖనాదములుగావించిరి. విరటునిసై
న్యములు దైన్యమునొందిహాహాకారములుచేసెను. సుశర్మదుర్మదమున
తనచేతం జిక్కినవిరటునిజూచి “యోహో! వైరిపుతనాకాంతారద
వానలుడగు మత్స్యనాథుడా! దుస్సహతేజోమార్తాండులరగు మీరు
మాయరదంబు నెక్కనేల? మమ్ము బట్టి గారాగృహబద్ధులం జేయఁద
లఁచి వచ్చితిరా? ఇంతమాత్రపుం బ్రతాపమునకాస్థికింతపొగరు! హ
యంబులఁ గాచికొనఁ జాలనివాఁడవు, సూతునిసంరక్షింప నేరనివాఁ
డవు, స్వందనంబు నడుపుకొనలేనివాఁడవు, సాంగ్రామికశాస్త్రజ్ఞున
శూన్యుడవు నీవా! ఇంతమాత్రపుం బ్రతాపమునకాస్థికింతపొగరు! డగునావంటి మహా

పీఠనితో బోరాటంబు నేయుట. సంగరంబున నీయంతరమే నానందం
 తరమేమి? స్వబలపరబలపరిజ్ఞానములేక వచ్చినందులకు నీకిప్పుడైనను
 ద్ధివచ్చినదా? మున్ను మఱియగుకీచకునియండ నుండికోడిపుంజువ
 లె గయ్యములకు గాలుదువ్వినాయంతవాడు లేడని విట్టవిగితివి.
 ఇప్పుడాపొగ రేమైనది? పాపము! నీమఱిదివియోగమునకు మిక్కిలివ
 గచుచుంటివిగాబోలు! ఆతని సన్నిధి కే నిన్నిప్పుడనిపెడ నుండుము
 అని మనము నొచ్చునట్లు మిక్కిలినిష్ఠురము లగువలుకులు పలికెను.
 అది విని విరటుడు విషణ్ణహృదయుడు గాక. “ఓరీ మూర్ఖా! జయ
 పజయములు దైవికములు ఈయల్పజయమున కింతవిట్టవిగె దదదు.
 రణమున మరణమునొందుట రాజకుమారుల కపేక్షణీయమేగదా! కా
 వున మరణమునకు జడియువాడను గానుగావున నీయిచ్చవచ్చినట్లు
 చేయుము” అని యూరకుండెను. అత్తరి యుధిష్ఠిరుడు తనయేలిక
 యగువిరాటుడు విరోధిహస్తమున జక్కుటదూరమునుండి కనిపెట్టి
 విషాదపూరితమనస్కుడై భీమనేనునికడకు బోయి యాతనితో ని
 ట్లనియె. “తమ్ముడా! చూచితివా యీమత్స్యమహారాజున కెంత
 దురవస్థసంభవించినదో. ఈతడు విరఘుడై దురాత్ముడై ననుశర్మచే
 తంజిక్కెను. అన్నీ చుడిన్నరపతి కేమియెగ్గునేయునో యనినామనం
 బు మిక్కిలిశోకించుచున్నది. ఈతనియాశ్రమంబునంగాదె మనమే
 వురమజ్ఞాతవాసప్రతిజ్ఞానముద్రము భద్రముగ దాటగలిగితిమి. ఈ
 తనియాదరంబునంజేసి కాదె కొంతసోరంతయు లేకయీయేడుకడ
 జూచితిమి. ఈతేనిమన్ననలచేత గాదె మనమందఱము వర్ధిల్లితిమి.
 ఇట్టి మహాప కారి యిట్టి మహాత్యాగి పగరచేత జిక్కి
 నుక్కి వేటుభంగి యగుచుండుట మనకు న్యాయమే?
 కావున నేను నీవును మాదేయిలును మేనులు
 దాచికొనక కంఠముల బ్రాణములుండునంతవఱకుబోరి యీతేని

బంధవిముక్తుం జేయవలయు. కాలయాపనమున కవకాశములేదు. రండు మీరండఱు నావెంట" నని పలుకుటయు వాయునందనుండు యుధిష్ఠిరున కిట్లనియె. "అన్నయ్యా! కృతజ్ఞత సూపుటకిదె యవ కాశంబని యెఱుంగుదు. మత్స్యనాథుని విడిపించుటకన్న మన కాచర ణీయమైనకార్యములేదు. ఇదే నీవు చూచుచుండ నిప్పుడ యాసాల వృక్షంబు పెఱికి దానితో సుశర్మనుగొట్టి యామ్రాకున కెన్నియా కులు గలవో వానిమే నన్నితునియలు గావించెద. విరటుని విడిపిం చెదను. నీకానందము గలిగించెద. చూచుచుండు" మని యరదంబుడిగ్గి యామ్రానిదెనకుఁబోవ నుంకించుచుండ నజాతశత్రుఁడు వానిని వా రించి "తమ్ముడా! యెంత తోచిన నంతనేయదగదు. కార్యంబులు విమర్శించి చేయఁదగినవి. నీవిప్పు డామహీరుహముం బెఱికి పగత్తుపై నుఱికి మగఁటిమి నెఱపుదువేని చూపరు నీయాకారంబును నీవిక్రమ ప్రకారంబును గనుంగొని యీతఁడు పాండవుఁ డగుభీమసేనుఁ డని తప్పక నిరూపింపకపోరు. నిరూపింతురేని మనకు సమయభంగంబు గాకపోదు. సమయభంగ మగునేని మరలఁ బండ్రొండేడులు వనవా నంబును నొక్కయేఁ డజాతవానంబును జేయవలయు. మనయజ్ఞాత వాసదీక్ష యెల్లియొ యమ్మఱునాఁడొసరూప్తమగును, ఇంతలో మనము వేగిరపడి కార్యభంగము నేసికొనుట యీనఁగాచిచేసు నక్కలపాలునేసికొనుటగాదె. కావున నీసంరంభమువనంహరించిలోక సామాన్యములగు ధనుర్గదా ఖడ్గసాధనముల గ్రహించి నకుల సహదేవులు నీకుఁ జక్రిరక్షకులుగా సుశర్మపై బోయి విక్రమింపుము" అనవుడు వల్లెయని యమ్మహావీరుఁడు కవలు దనకుంజక్రిరక్షకులుగా సుశర్మపైఁ జనెను. యుధిష్ఠిరుం డొకప్రక్కనుండియు వాయునందను డొకప్రక్కనుండియుఁ ద్విగర్తనాథునిం దాఁకిరి. అజాతశత్రుఁడు వేలకొలఁదియరదముల నుగ్గురించి ఖిలుపడిన ముహురధికుల నెందఱునో

కూల్చి త్రిగర్త సైన్యముల నొక్కకడకుం దెచ్చె. భీమసేనుడు గదా పాణియయి మృత్యుదేవత విహరించినచందమున సైనికులనెల్లజంపి భయంకరవిహారు డయ్యెను. హతశేషులైన త్రిగర్త సైనికులు పలాయనపరాయణులైరి. అప్పుడు భీమసేనుడు త్రిగర్త నాథునిచెంతకుఁ దనయరదము వోవనిచ్చి తనయరదముమీఁదినుండి గుభాలునవాని స్యందనముమీఁది కుఱికెను. అయ్యద నెఱిగి విరాటుడు పగతుని శతాంగమునుండి యొకగడఁ దీసికొని నేల కుఱికి సుశర్మరధ్యములఁ జావమోదెను. అంతలో భీమసేనుడు సుశర్మచేతనుండి విల్లులాగికొని విఱిచి యవలఁ బాటవైచి వానిచేతులు రెండును నెనకకు విఱిచికట్టి వానిని విరాటుని కర్పించెను. విరటుఁ డుల్లసోక్తులతో వానిమనము నొప్పింపక చేతులకట్లు విప్పుడని యానతిచ్చి యరదముమీఁదనె వానింగూర్చుండఁబెట్టి శిబిరమునకు దోడ్కొనిరమ్మని శాసించెను. అట్ల యగుఁగాక యని భీమసేనుడు వానిచేతులకట్లువిప్పి యరదముమీఁదఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని పోయెను. అప్పుడు సాయంకాల మయ్యె. చిగిర్చిన మావిమోకవలె భానుడు చరమాద్రిని శోభిల్లచు క్రమక్రమముగ భానుడంతమింప నలుదెసలఁ జీకటు లావరించెను. కయ్యము తుదముట్టెను. రెండు గడియలకుఁ జంద్రోదయమయ్యెను. చండతర సూర్యతాపమునను మహాశస్త్రాగ్ని తాపమునను బగలెల్ల వేగి వాడిన జోదుల యంగకములకు వేదన యుపశమిల్లునట్లు దన కిరణములనియెడు గొట్టములద్వారమునఁ జల్లదనం బనుదివ్యౌషధము వోయుచున్నాఁడో యనునట్లు జాబిల్లియెల్లయెడల శైత్యంబు వెదఁజల్లుచుండె. అప్పుడు యుధిష్ఠిరుడు మత్స్యనాయకుని చేరంజని "రాజా! దైవానుగ్రహమున విజయము నొందితివి. దురాత్ముడైన సుశర్మచేత నీవు చిక్కినపుడు వాఁడేమిసేయునోయని నేను దద్దయు పగచితి. తొలుదొల్త విజయలక్ష్మి వానిచేఁ జిక్కినదయ్యు నన్నీచు

మ్రోల నుండ నొల్లక గుణరత్నాకరుడగు నీకడనెయుండఁ దలంచి వచ్చినిది. ఇంతకు మాభాగధేయములు బాగున్నవి. నీవంటినజ్ఞునకు దైవమపకారము నేయునె? యని కొండొక ప్రశంసించుటయు నమ్మ హీవల్లభుడు మెల్లన నతని కిట్లనియె. “కంకభట్టా! ఈవిజయము నీవలనఁ జేకూరినది. ఈకయ్యమున నేను దాయచేఁ పరాజతుడనై వానిచేఁ బట్టువడి మగఁటిమి యెల్లఁ గోల్పోయి సిగ్గుపడి వానియర దమున నుంటి. అత్తఱి నీవావలలుని గామగ్రంధిని దంత్రీజాలుని నాసహాయమునకనిపి నీవును సుశర్మం దాఁకితివి. ఆవలలుని సాహస మునంజేసి కాదెనేను నేలకుఱుకఁగలిగితిని. ఆవంటువాడ కాదె య లోకసామాన్యశౌర్యము నెఱపి సుశర్మ స్వందనము మీఁదికుటికి నన్ను విడిపించి వానిం బట్టుకొనితెక్కలు విఱివికట్టి నాయెట్టయెదుటం బెట్టె అట్టి దండిమగని నేనెందుగని యెఱుంగ. వారందఱు నీమాన మెఱుంగువారు. ఈవిజయము నీకతన లభ్యమైనది. కావున నీమత్స్య రాజము నాకక్కఱలేదు. నిన్ను దీని కభీషిక్తుంజేసెక. వలలుఁడు మున్నగాఁ గలవా రందఱు నేనాపతులై యుండ నిమ్మహీతలము నీవేలికొనుము. ఆపత్బాంధవుఁడవు ప్రాణరక్షకుఁడవునగు నిన్నుం గొలిచి నాతమ్ములు నానచివులు నేనును మనియెదము. దీనికియ్య కొనవే? యని చేతులు మోడ్చి వేడికొనియె. అజాతశత్రుఁ డా కేలుదోయిఁ బట్టుకొని కటకటంబడి “రాజా! యెంతమాట. నేను ను దక్కినవారును నీయాశ్రయమునంజేరి బ్రతికినవారము. విపత్స మయమున నిన్నుఁ గాచుట మాకువిధి. మే మతిశయముగాఁ జేసిన దిం దేమియు లేదు. నీరాజ్యము మాకక్కఱలేదు. నీయచగ్రహం బై మాకుఁ గావలయు నే నిప్పు డొక్కకోరికె గోరెద నది చేసినం జాలు. పరాజతుడైన సుశర్మను సపరివారముగా విడిచి వుచ్చుము. అదె నాకు సామాన్యప్రార్థనము” అని కోరుటయు నారాజువాని

యాదార్యమునకు విస్మితుడై యట్ల కాక యని సుశర్మను విడిచి పుచ్చెను. డక్షిణగోగ్రహణము నేసిన సుశర్మ పరాజయమునబరాభవమును బొంది సైన్యముగోల్పోయి దీనముఖుడై శిబిరమునకుం బోయె. గోపాలురు విరటుని పసులను మరలించుకొని గోష్ఠములకుఁ బోయిరి. అప్పుడు ధర్మరాజు విరటునింజూచి “రాజా! మన మీ రేయి పురమున కటుగక శిబిరమునఁ గడపునము. రేపు పురము ప్రవేశింపవచ్చు. ఇంతలో మన విజయమంగళవార్తలు సగరమునఁ జాటుటకై వేగవంతులగు బంట్లం పంపుము. పట్టణమెల్ల నలంకరింపు మనము. దా మ్మడఁగునట్లు వీధుల మంచిగంధంపునీళ్ళు చల్లు మనుము ప్రతిగృహమున జయపతాకము నిలుపుమనుము. ద్వారములు గట్టు మనుము. ఇది పండువుగా నెన్నుకొమ్మని చెప్పి పంపుము” అని యుపదేశింప విరాటుఁడు వేగవంతులగు లెంకలం బిలిచి వారితో యుధిష్ఠిరుడు చెప్పినట్లు చెప్పి యారాత్రియుధిష్ఠిర భీమనకులసహ దేవులతో యానాటి కయ్యపు టూసులు చెప్పికొనునచు గడపె.

చతుర్థప్రకరణము.

అట్లు డక్షిణగోగ్రహణము నేయుమని సుశర్మబనిచి మఱునాడు దుర్యోధనుడు తనచతురంగబలముల గూర్చికొని నూఱుగురు తమ్ములును భిష్మద్రోణకర్ణకృపాశ్వత్థామసౌబలసైంధవప్రముఖులగుమహాయోధులు వెంటరానిరంతరప్రయాణములుచేసి మత్స్య సగరపురిసగములు చేరి శివ్రువసపమిదమున సత్తనపుదెన నున్న

గోగణముల బట్టికొనియెను. దక్షిణపుడైన యాలమండలబట్టు
కొనిన సుశర్మ మీదికి నగరమునగల జనమాబాలగోపాలముఁ
బోవుటజేసి వీట వీరుడుగాని సారథిగాని యాసమయమునలేక
పోయెను. ఉత్తరదిక్కున గలగోవులను గురుసైన్యములుబట్టుకొని
నతోడనే గోపాలకులు దమవెఱపునకును లావునకును దగిన తెఱ
గున గొంతపోరాటము సలిపిరి గాని శకునిజయద్రథముఖ్యులగు
యోధవరుల తాఁకునకు వారునిలునలేక పాఱినగరంబునకుంజని రా
చనగరుసాచ్చి తత్తరంబున నుత్తరకుమారుం గనుంగొని చేతులుజో
డించి వినయంబును భయంబును గదుర నిట్లువిన్నవించిరి. “దేవా!
కౌరవసైన్యములు నేడు తెల్లవాఱునప్పటికి నిశ్శబ్దముగవచ్చి యుత్త
రపుడెననున్న కదుపులంబట్టికొనియెను. సామీ వారెంతదొంగపోటున
వచ్చిరో మేమెఱుంగజాలము. నిస్సాణములు మోయలేదు. కలకల
ధ్వనులు వినబడలేదు. ఆలమండలం బట్టుకొనుటయె వారిరాకం
గూర్చిన మొదటివార్తయయ్యె. కౌరవులకు మనకుం బగలేదు. వారి
పై మనమెన్నఁడు డండెత్తి పోలేదు వారి కేయెగ్గు సలుపలేదు. ఊ
రక మనపై వారెత్తినచ్చిరి. ఇప్పుడేమి నేయవలెనో యెఱుంగము.
మీజనకుఁ డూరలేడు. మనబలములు మీతండ్రిగారితో దక్షిణంపు
డెనకుఁ బోయియున్నవి. కావున మీరే మమ్మును మనయాలమండల
ను రక్షింపవలయును. మీవెనువెంట మేమునువచ్చెదము. ఆలన్యము
చేసినయెడల మనకదుపుమండలను వారెత్తుకొని పోవుదురు. కా
వున రాజకుమారా లెమ్ము లెమ్ము” అవిన్నపమాలించి యుత్తర
కుమారుఁడు పసులకాపరుల కిట్లనియె. “గోపాలకలారా! ఏమేమీ
గురుసైన్యములు నిష్కారణముగవచ్చి మనమొదవులం బట్టుకొనియె
నే! ఇట్టి నిర్దేతుకవైరమునకుఁ గారణమేమో తెలియఁజాలము. ఔ
గాక! ఇప్పుడేమిమేయుటకును నాకుఁదోచకున్నది. కౌరవసైన్యముల

క్షణమాత్రమున నాబాణాగ్నికి దూదిపింజలుగాఁ జేసెద. విరటుండు
 లేకపోయినను నగరంబున నుత్తరకుమారుఁ డున్న వాఁడని వారెఱుం
 గరు కాఁబోలు! నాచేతిపోటు వారెన్నఁడు రుచియెఱుంగరు. వారితో
 జూదరియైనశకుని పండ్లయైన సైంధవుఁడు శతవృద్ధులయిన భీష్మద్రో
 ణులు కులహీనుఁడైన కర్ణుఁడుఁ గలరని రాజరాజు తెగనీల్చుచున్న
 వాడుఁ గాఁబోలు. అభిమానోత్తరుఁడైన యుత్తరునిముండఱ వీరు
 నిలుచువారా! కాని యొకగొప్పకొఱత సంప్రాప్తమైనది. నావంటి
 మహాధికునకుఁ దగినసారథి లేఁడు. రథికులుసారథులు యోధులు
 తక్కినదండిమగలు మాయయ్యతోఁబోయి యుండిరి. అయ్యయో!
 నేనిప్పు డేమి నేయుదును. నాకు రథచోదకుఁడు లేమిఁకారపులెంతయు
 నదృష్టవంతుల. అయ్యో! సారథిలేక యూరింత గొడ్డువోవునే! నా
 కిప్పుడు సారథ్యము చేయువా రెవ్వరు? గోపాలకులారా! మీకాపని
 చేతఁ గాదుగదా! నేన యరదంబు నడపుకొని నేన రథికుఁడనై కార
 పులతోడం బెనంగుట సాధ్యమగునా? నగరలక్ష్మీనిఱుప్పకలంబొడి
 చినతెఱంగున రెండుదెసల నొక్కసారయె కయ్యంబు నమకూడినకత
 మున నిట్టి సూతధారిద్రంబు సంప్రాప్తమయ్యె. అయ్యో! నాథను
 ర్విద్యానైపుణ్యముఁ బ్రకటింప నవకాశమేలేకపోయెఁ గదా! కారవ
 హతకులకు నాచేతిలావుఁ జూపనదనుదొరకడయ్యెగదా” యని పలు
 తెఱంగుల తనమగంటిమి నుగ్గడించుకొనుచు సూతుఁడు లేమికి వగచు
 చున్న యాయుత్తరునిప్రలాపంబులు ద్రుపదరాజపుత్రిక ప్రక్కగది
 లోనుండి విని విసవినసర్తనశాలకరిగి బృహన్నలాభిధానుండు య
 చ్చటనున్న పార్థుంగనుంగొని రహస్యముగ నాతనితో నిల్లుచెప్పెను.
 “కురుబలములువచ్చి యుత్తరంపుదెసనున్న విరటునిగోవులం బట్టెరట!
 ఆవార్తగోపాలకులు త్తరున కెఱింగించిరి. ఉత్తరకుమారుఁడు కారపుల
 మీఁద కడిగెనద్యమించి మున్నాఁడు గాని వానికిం దగినసారథి లే

డఁట. తనమగంటిమీఁ జూపుటకవకాశము లేకపోయెగదా యనియుఁ గౌరవపశువులు పశువులం దోలుకొని పోవుదురనియు నాతఁ డెంతో విచారించుచున్నవాఁడు. నీ వాతనికి సారథ్యము నల్పదువా? నీ కిది సమ్మతంబగునేని యుత్తరున కిమ్మాటచెప్పిపుచ్చెద" నని యాజ్ఞనేని చెప్పఁ దలంచినమాటలు కడముట్టఁ జెప్పకమున్నె కిరీటి మేరమీఱిన సంతసమునొంది పాంచాలరాజనందనతోనిట్లనియె. "దేవీ! నీకుశుభ మవుఁగాక! నాకు శుభవార్తం దెచ్చితివి. కౌరవులతోడికయ్య మన నాకుం బెనుపండువు గాదె. రథికత్వమైనను సారథ్యమైనను నాకునమా నమె. వారిమీదికిం బోవుట నాకుఁ బెండ్లికిం బోవుట. నన్నొకవేళ గౌరవులు గుర్తించినను భయములేదు. అజ్ఞాతవానదీక్ష నేటితో బరి సమాప్తమగును. కావున నీవిప్పు డచ్చటికిఁ జని మన బృహన్నలకు సారథ్యము న మిక్కిలి నిపుణత గల దని నొక్కి వక్కాణింపుము. తొల్లి ఖాండవవన దహనకాలమునఁ బాండవసమధ్యమున కితఁడె సారథికృత్యము నెఱపెననుము. ఈబృహన్నలకతముననె నాఁ డరునునకు విజయము సంపాదించె ననుము. అతనిందీసికొనిపోయిన యెడల నీకును విజయము సేకూరుననుము. సమయోచితసంభాషణం బుల నేర్పరివగు నీకిన్నిమాటలు నేచుజెప్పవలయునే. ఏమాటలు చెప్ప వలయునో యామాటలు సెప్పి యేయుపాయములు పన్నవలయునో యాయుపాయములుపన్ని యాతడుతనంతదాను నన్నుంబిలిపించి సారథ్యమునలుపుమని కోరునట్టి తెఱంగు సేయవలయు. ఎన్నడులేళ్ళగమిపై నుఱుకుబెబ్బలి తెఱంగునఁ గురుకుమారశతముపై నుఱుకుదు? ఎన్నడు సూతనందన జయద్రథప్రముఖులకు నావాఁగితువులపోటు రుచి చూపుదునని నామన మువ్విభులూరుచున్నది. వేగమ పోయి కార్యము చక్కఁజేసికొని రమ్మ రమ్మ అని పార్థుఁడు సారథ్యము నకు సమ్మతించుటయు దుర్నివహనంబున సత్సంగంబు యుత్తరుని చెలియ

లగు నుత్తరకడకుంబోయి యబ్బాలికంబిలిచి “కుమారీ! మీయన్న
 మనపనులం బట్టికొనిన కౌరవులమీఁది కరుగండలంచుచున్నాఁడు.
 సారథి లేడని సంతాపించుచున్నాఁడు. నీగురువగు బృహన్నల రథచో
 దకత్వమున నెంతయునేర్చరి. అర్జునుఁడు ఖాండవవనముఁ గాల్చినప్పు
 డమ్మహావీరున కితడు సారథియై జయము గలిగించెనని పెద్దలవలన వి
 టిని. కావున నతనిం దోడ్కొనిపోవ్మని చెప్పము” అని పలికెను.
 పలుకుటయు నుత్తర “అలాగా! మన బృహన్నలకు సారథ్యమున
 నిపుణతకలదా? అట్లయిన మాయన్నకడ కిప్పుడ పోయి చెప్పి వాని
 నొడంబఱచెద” నని మందమండగమనములతో నుత్తరకుమారుఁ
 డున్నయెడకుం బోయి యతనితో నిట్లనియెను. “అన్నయ్యా! మన
 పనులంబట్టికొనిన కౌరవులమీఁది కలుగుటకు సారథి లేడని నీవు
 విచారించుచున్నవాఁడవట. మన బృహన్నల సూతకృత్యము నెఱ
 పుటలో నిరుపమానుఁడని ప్రఖ్యాతినంపాదించినవాఁడట. ఖాండవ
 వనదహనకాలమున నర్జునున కితఁడు సారథ్యము సలిపెనట. అంత
 వాఁడు నీకు సారథియైయుండ నీకింక సందియమేల. ఈక్షణమ కౌర
 వులంమీఁదికిం బొమ్ము. నీకు విజయము తప్పక సేకూరు” నని వెండి
 యు నేమో చెప్పబోవుచుండ నుత్తరుఁ డామాట కడ్డముబోయి యి
 ట్లనియె. “అమ్మాయీ! నీయీడుబాలికలతో నాటలాడుకొనునప్పుడు
 పలినకిట్లై పల్కుచుంటివి గాని యౌచిత్యము పాటించి పలుకుటలేదు.
 ఏమేమీ! మనబృహన్నల నాకు సారథ్యముచేయునా? ఉత్తమక్షత్రి
 యకుమారుఁడను. వేదాధ్యయనసంపన్నుఁడను. ధనుర్వేదకోవిదుఁడ
 ను నే నాపేడిమొగముఁ జూడవచ్చునా! ఆతనిమొగము నేను జూడ
 నొల్ల. ఆతనిసారథ్య మెట్లంగీకరింపఁగలను? నాప్రిజ్ఞులు నానియమం
 ములు మొదటినుండియు నెఱిగినదానవుగదా! నీకింతమాత్ర మేల
 తోచకపోవలె. అది యటులుండనిమ్ము. నర్జునశాలలో నాఁడుపిల్ల

లకు నృత్యము సెప్పకొనునట్టి పేడికి సారథ్యమున నైపుణ్య మెట్లు కలుగు? ఎవరో సెప్పకొన్నమాట నీవెట్లునమ్మితివి? చాలు, జాలు. నాకాతని సారథ్యమువద్దు పో" యని యామెయుపదేశము నిరాకరింప నుత్తర వెనుదీయక "అన్నయ్యా! ఉన్నంతలో సరిపెట్టుకొని కార్యము జక్కజేసికొనవలయుచుగాని జరుగరానికోరికలు కోరుట మంచిదికాదు. జనకుఁ డూర్తలేడు. కౌరవులు పసుల దోలికొని పోవుచున్నారు నిపుణుఁడగు సూతుఁడు శేడనునెపమున నీవు పగతుటమీఁదికిఁ జనక యంతిపురమున నుండువేని రేపు మనయయ్యవచ్చి యేమనును? ఉత్తరుఁడు పండ్లయై యేదోపంకఁబెట్టి ప్రాణభయమునఁ బగతుటపై నరుగలేడని పురజనములు చెప్పికొనరే? ఇట్టి యవనిండ్ పాలు నీవగుట నాకిష్టములేదు. అదియునుఁగాక బృహన్నలకడ సారథ్యమునకు నిపుణత లేడని నీవనఁగూడదు. మహాత్ములు నిపురుగప్పిన సిప్పులట్లు కారణాంతరములఁ బ్రచ్ఛన్నలయి యుందురు. ఎవ్వరికడ నెంతెంతప్రజ్ఞ లుండునో సమయమువచ్చుదాఁక మన మెటుగఁగలమా? కావున నీవు బృహన్నలను జులుకనసేయక యతనిసారథ్యమున కంగీకరింపుము."

అని రోషంబుగలుగునట్లు పలుకుటయు నుత్తరుఁడు తగినయుత్తరంబు సెప్పనోపక "యట్లయిన సతనింబిలిచికొనినచ్చి నాకుంజూపుము" అని పలికెను. పలుకుటయు నుత్తరబృహన్నలకడ కరిగి వినయంబున సమస్కరించి మెల్లన నిట్లనియె. "దుర్యోధనుఁడు చతురంగబలంబులం గూర్చికొని మనపసులం బట్టుకొనియె. మాయన్న వారిపై కరుగఁదలంచుచున్నాఁడు. నీవాయనకు సారథ్యంబుఁజేసి యీకార్యంబు కొనసాగఁజేయవలయు నని కోరుచున్నదాన." అనవుడు బృహన్నల సవ్యుచు "సమ్మాయీ! నీకిదియేమివెట్టి. నీవంటి యాడుబిడ్డలకు నృత్యంబు నేర్పుకొనునట్టి నీ నడ సారథ్య మేద? నన్నా నీవిట్టి

వనికి బనుచుట? చాలుఁజాలు!” నని తన కప్పని సమ్మతంబు గాన
 ట్లతండు నటంప నెండియు నుత్తర “నీప్రజ్ఞ నేను సైరంధ్రీవలన వింటి.
 నీకిది తప్పదు. నావెంట వచ్చి మాయన్నందర్శింపుము” అని వాక్కు
 చెప్పెను. బృహన్నల తన కిష్టములేనట్లే యభినయించుచు నామెవెంట
 నుత్తరునికడ కరిగెను. ఉత్తరుఁడు పార్థుం గనుఁగొని యిట్లనియె.
 “బృహన్నలా! నీవు సూతకృత్యంబు నేర్తు వని నేను వింటి. కౌరవ
 సైన్యవిజయంబునకై యరుగఁదలఁచుచున్న నాకు నీవు సారథ్యంబు
 నేయుము. నావంటి మేటివిలుకాఁడు నీవంటి పేడిని నృత్తవిద్య నేర్పు
 వానిని సారథిగాఁ గొనిపోవుట హాస్యాస్పద మని నేనెఱుఁగుదును.
 కాని తొల్లి యర్జునునకు నీవు సారథ్యము చేసితి నని విని రథచోద
 కత్వమునకు నీవు కొంత పరిచితుఁడ వనినమ్మి నేను దీని కొడంబడి
 తిని. అరదంబు నడుపునెడ నిన్నుఁజూచి కౌరవులు పకపక నవ్వుదురు.
 నిన్నుంబట్టి నామగంటిమికిఁగూడఁ గొంతకొంత వాటిల్లవచ్చు.
 ఎట్లయిననునరె కార్యప్రాధాన్యముచుబట్టి నేను దీని కియ్యకొనవలసి
 వచ్చె. కాని నీకొక్కమాట చెప్పెన వినుము. నీవు నృత్తవిద్య
 నేర్చుచు నాఁడువాండ్రీమధ్య మొదటినుండి బ్రతికితివి. సైన్యముల
 మొగ మెఱుఁగవు; కయ్యములచొప్పులు తెలియవు; రణభేరీభాంక
 రణములు వినఁగానె గుండె లదురును. జాగరూకుఁడనై యుండుము.
 కౌరవసేనలో మహాయోధులు గలరు. వానసోనల తెఱఁగున బాణ
 ములు నిరంతరాయముగ మీఁదఁ బడును. అట్టియెడ జంకి రథ
 మును గుఱ్ఱములను నన్ను విడిచి పారిపోయెదవునుమీ! అట్లు పారు
 దువేని నిన్నుఁబట్టి ధ్వజ స్తంభమునకుఁ గట్టెద. పిరికికంఠ లేక నీవు
 మిక్కిలి నిపుణతతో నరదము నడుపుదువేని నాట్యరంగమున నీవు
 కన్యకామణుల నాడించిన తెఱఁగున యుద్ధరంగమున భీష్మద్రోణ
 దుర్యోధనాదియోధులను నే నాడించెద. నీవు పిరికితనము చూపుదు

వేని నావ్రతాప మంతయు గంగలోఁ గలిసిపోవును” అబీరములు విని యర్జునుఁడు మండిహాసము నేసి “నృపకుమారా! సారథ్యము కొంచెము నేర్తును. నానేర్చినకొలఁది వెఱపులేక పనిచేసెడ. నాపనిఁ జూచి నీవు మెచ్చవలయుఁ గాని యిట్లునేయుదు నట్లు నేయుదు నని యిప్పుడు చెప్పినఁ బ్రయోజనమేమి?” యని యూరకుండెను. అప్పుడు త్తరుఁ డాతని కొక్క కవచము సిచ్చి తొడిగికొమ్మనియె. అది తొడిగికొనుట తనకుఁ జేతఁ గానట్లు నటించి పార్థుఁ డావర్మము మేనఁ గప్పకొనియె. “కవచమే తొడుగుకొనఁ జాలనివాడవు నా కేమిసారథ్యముచేయఁగల”వని నవ్వుచు నుత్తరుఁడు తన వీరమునుండి లేచి యతని కాకవచముఁ దొడిగి “రథ మాయత్తము నేయుము. సిడ మెత్తుము నానావిధాయుధముల రథముపైఁ బెట్టుము. మేలిగుఱ్ఱములం బూర్పుము.” అని చెప్పి వానిం బంచెను. అర్జునుండును లాయమున కరిగి కల్యాణలక్షణములు గలిగి వేగవంతములైన హయములందెచ్చి యరడమునకుఁ గట్టి సిడ మెత్తి యాయుధములు వెట్టి తేరాయత్తము చేసితి నని యుత్తరున కెఱింగించెను. ఉత్తరుండును రత్నఖచితములైన కాంచన భూషణము దాల్చి శిరస్తానీణము దొడిగి సుగంధపుష్పదామకములు మెడ వైచికొని తల్లికిని సంతిపురమునం గలవృద్ధజనమునకును మొక్కి వారిదీవనలు వడసి బ్రాహ్మజులదీవన లందుకొని కంచు కులును నేవకులును జయజయధ్వనులు చేయ న్వందనం బెక్కి రాజమార్గమున సరుగఁదొడఁగె. పౌరపురంధ్రులు మంగళాక్షతలు పుష్పములు లాజలు చల్లి యాతనిం దీవించి బృహన్నల నుద్దేశించి “భాండవవనము, దహింప సరిగినప్పుడు విజయున కెట్టివిజయంబు నేకురె నట్టివిజయంబె మాభూమింజయునకుఁ గలుగునట్లు నీవు సారథ్యంబు నేసి కత్తికుఱ్ఱవిజయమునం గరధ్వనులతో సరసంబు దోలుకొని

పురము ప్రవేశింతువుగాక” యని మంగళప్రదములగు వాక్యములం బలికిరి. వందిమాగధు లభినందించిరి. సారథ్యము నలుపుచున్న బృహన్నలం జూచి పౌరాంగనలు కొండరు, అమ్మక్కా! ఇది యేమి యక్కజమమ్మా! కుమారునివంటి యుత్తరకుమారుడు కురుసైన్య మర్దనమున కలుగుచుండ నీపేడి యరదము నడుపుటేమమ్మా! గజైలు గట్టుకొని యెట్టయెదుట నిలచిన యోషిజ్ఞనమునకు సృత్తవిద్య నేప్పుట యునుకొని యీతఁడు సారథ్యమున కంగీకరించెనా తాళము వాయించుట యనుకొని సమ్మతించెనా? ఈపేడి పాడి యెఱుంగక తా నిప్పుని కొప్పుకొనెననుకొనుము. లోకోత్తరుఁ డగు నుత్తరుఁడెట్లు దీని కొడఁబడెనమ్మా? కాదుకాదు. ఒక్కసారథి నైన నూర నుండ నీక యెల్లవారల దక్షిణంపు దెనకుఁ గొట్టుకొనిపోయిన యావిరాటు నవలఁ గాని వీని నన్నఁ గార్యమేమి? ఔగాక! తొడలు లేని యనూరుని సారథిం జేసికొని జగత్ప్రయశోభాకరుఁడగు ప్రభాకరుఁడు నిశానమయము నాకృమించిన యంధకారమును నిర్మూలనము చేసి దేదీప్యమానప్రభలతో వెలుఁగునట్లే యీరాజకుమారుఁడును మగంటిమి లేని యీపేడిని బేరునకుమాత్రము సూతుఁడుగ నుంచు కొని తన ప్రభావముననె యరులం గెలిచి వచ్చుఁగాత” యని తమ కుందోచినపోలిక నొండొరులతోఁ జెప్పుకొనఁ జొచ్చిరి. స్తోత్రప్రియుఁడైన యుత్తరుఁడు వారిసూటల నాలించి సంతోషముచేత నుప్పొంగుహృదయముతో రథాయాధుఁడై పోనఁజొచ్చెను. ఆముగ్ధంగనల సంభాషణములు ధనంజయునకు మందహాసకారణములయ్యెను. కృమకృమమున నరదము పురము దాటి నగరము నంటియున్న పేటలు దాటి యుత్తరంపుదెనకగుగ నుత్తరుఁడు రథమువెంట నంటి పలుగులెత్తుకొనివచ్చు గోపాలకులం బిలిచి యాలమంద లెచ్చట నున్న వని యడిగి యవి యున్నతావు వారివల నెఱింగి యరద మా

చక్కకిం దోలు మని బ్రహ్మలతో, జెప్పెను. బ్రహ్మల యట్లె
చేయ రథము క్షణమాత్రములో గౌరవబలము దృష్టిగోచర మగు
సంతసామీప్యమున కరిగెను. అప్పుడు కౌరవసైన్యమందలి రథనేమి
ఘట్టనధ్వనులును బ్రహ్మజబృంహితములును నుత్తమతురంగ హేషా
రవములును ధనుష్టంకారములును సైనికుల పరస్పరసంభాషణధ్వా
నములును భేరిభాంకరణములును నుత్తరునకు శ్రీవణగోచరమయ్యెను
తేరు వెండియు, గొంతదూర మరుగునప్పటికి రత్నఖచితములై
కన్నులు మిఱుమిట్లుగొలుపు ధ్వజములును నానావర్ణములు గలపడ
గలును గవచశిరస్త్రాణకాంతులును సేత్రగోచరము లయ్యెను. అగు
టయు నుత్తరునిమనమునఁ దొల్లి నెరికొనియున్న యుత్సాహము
సర్వమును డిందువడియెను. దానిస్థానమున భయము నెరికొనియెను.
స్నానముచేసిన తెఱఁగున నెమ్మేన ముచ్చెమటలు పోసెను. అంగక
ములు వడఁకెను. చూపు రిచ్చవడియెను. మొగము వెలివెలఁబాటెను.
ఎలుంగు సన్నగిలెను. నోట మాటవెడలుటే కష్టమయ్యెను. అట్టి
యవస్థలో నుండి యుత్తరుఁడు మెల్ల మెల్ల బ్రహ్మలంబిలిచి తొ
ట్టువడునుడులతో నిట్లనియె. “బ్రహ్మలా! కౌరవసేన కంటఁబడిన
తోడనే జయముగాంచుతలపు పోయినది. భయము పిశాచమట్లు
నన్నావరించినది. చండ తేజోనిధులయిన భీష్మద్రోణకృపాశ్వత్థామ
ముఖ్యులగునూరశిఖామణులను నేను గెలువఁగలనా? నాయంతరమేమి
వారియంతరమేమి? ఒకఁడు పరశురాముని గెలిచినజోదు; ఒకఁడు
సకలరాజకుమారగురువు. ఒకఁడు రుద్రతేజఁడు. ఒకఁడు భానుప్ర
తాపుఁడు. నేను పరమమూఢుఁడనై స్వబలపరబల తారతమ్యములు
దెలియక యంతఃపురాంగనల నన్నిధిని నోటికివచ్చినట్లు బీరములు
వలికి కొల్పి కుడిచి కూర్చుండలేక తలకుఁ దగనిపని బూని
వచ్చితి. రథము పోవసమము. కళ్ళములు బిగిబట్టి నిలుపుము.

రథవేగమునఁ గౌరవనేన డగ్గఱిన కొలఁది నేను మృత్యు
 దేవత సమీపమున కరుగుచున్నాఁడ నని తోచుచున్నది. అ
 యో! నే నీకయ్యమున వేలుభంగి నైతినేని మాయమ్మ నాకొఱ
 కెంతవగచునో! నాచెలిమికాం ద్రెంతచింతింతురో బృహన్నలా!
 బృహన్నలా! తోలవల దనివేడుకొన్నను రథ మింకనుతోలేదవేమి?
 నామాటలు నీకు వినుబడుట లేదా? అయ్యయ్యో! నాదో వేళాకో
 శమా నీకు? నే నెవడ వనుకొంటివో! నీయేలిక యయిన విరటుని
 పుత్తుఁడను. నీ మొండితనము మానాయనతోఁ జెప్పి తల దీయించె
 ద. జాగ్రత్త, ఆఁపు రథ మాపు" అని నానాప్రకారముల బలవించు
 చున్న రాజనందనుం జూచి బృహన్నల లేనప్పునెన్నెలమొగమున
 నిండ నిట్లు కఠినముగఁ బలికెను. నృపకుమారా! అంతఃపురంబునఁ
 గాంతాజనమధ్యంబునఁ గూర్చుండి కోసిన కోతలేమి? యీచేత
 లేమి? భీష్మఁడెంత దోష్టఁడెంత కర్ణఁడెంత యని బీరంబులు పలి
 కితివి. ఇప్పుడు కౌరవనేనం జూచి, సింగముంజూచి పరుగెత్తు లేడి తెఱఁ
 గున బాఱఁజూచుచుంటివి. పుట్టినది రాచపుట్టువుగాదా? ఏవంశము
 న యయాతి దువ్యంత భరత వ్రముఖు లగుమహిపాలురు జనియిం
 చిరో యావంగడంబున జనియించినాఁడవు. అమ్మహాశూరుల శోణి
 తమె నీరక్తనాశముల బ్రవహించుట లేదా? నీదేశమును నీ పనులను
 బరరాజులువచ్చి యాక్రమించినప్పుడు బహుకారణములచేత వినశ్వర
 మైన యీదేహము దాచుకొని దేశము పరుల కొప్పగించుటకు నీకు
 సిగ్గులేదా? నీహృదయమున స్వదేశాభిమానము చచ్చినదా? దేశ
 మన్యాకాంతముఁ జేసి తుచ్చప్రాణములు రక్షించుకొనుట కంటె
 నరి కేదురుగాఁ బోయి కత్తిపోటు దిని మేయ దొఱగరాదా? దేశ
 త్యాగము కంటె దేహత్యాగము మేలని యెఱుంగవా? శూరుఁ
 డొక్కసారియెయ్యపును సంద పదిపాదులు వచ్చును. అనగా భ

యము కలిగినప్పుడెల్ల వాడు చచ్చినట్లే తలంచును. నీ వున్నంత
మాత్రమున నీవనుంధరకు గొప్పతనము రాదు. నీవు చచ్చినంతమా
త్రమున వెలితిరాదు. కోటానకోట లయిన శూరుల రక్తధారలచే
నీవుడమి తడిసి గట్టిపడినది. జ్వరములు వచ్చి శ్వాసకాసలు వచ్చి
విశూచి మశూచి ప్రముఖము లగు దారుణరోగములు వచ్చి యెం
దరో ఊణఊణముఁ జచ్చుచున్నారు. నీవును నేదో రోగమువచ్చి
నెప్పుడో చావక పోవు. ఏదో రోగము పాలయి కుక్కవలె బిల్లివలె
బశువువలె భీరువువలె జచ్చుటకంటె నాయుధపాణియై గణరంగము
సాచ్చి పవిత్ర మైన శస్త్రమరణము నొందుము. రోగప్రీడితుఁడ వై
చచ్చి నరకంబున కరుగుట కంటె శస్త్రమరణము నొంది వీరస్వర్గము
జూటలాడుము. ఊత్రియాంగనలు వీరమాతలు గావలయు నని వీర
పత్నులు గావలయు నని నీతల్లి నిన్నుఁ గని వీరమాత
యనిపించుకొనఁ దలచినది గాని భీరుమాత యనిపించుకొనఁ దలఁ
చుకొనలేదు. ఇప్పుడు భీరుమాత యగుచున్నది. నీకతన నామెకు వీర
మాతశబ్దము సార్థకమగుటకు మాటు నిరర్థక మగుచున్నది. వీరుం
గన్నదల్లియే తల్లిగాని భీరుంగన్న తల్లి ప్రజావతియయ్య గొడ్డాల
నుటకు సందియము లేదు. నీవంటి పిఱికిబిడ్డలు చిరకాలము జీవించి
తల్లిదండ్రులకు రాచవంగడంబునకు నప్పిత్తివై తెచ్చుటకంటెఁ బురిటి
లోన నునుకులు వాసిపోయినఁ గడుంగడు మేలగు. కురుబలమెట్టిదో
మున్నెఱుంగవా? చండ్డార్చిష్కంతులవంటి భీష్మద్రోణాది మహాప్ర
తాప సముద్రులు నిర్ణిద్ర తేజు లా బలగంబున నున్నవారని తెలి
యదో నీకు? చెలిమికాండ్రం గూడికొని సొగట యాడుట యను
కొంటివా? పువ్వుదోటలఁ దిరుగుట యనుకొంటివా? యధోచ్ఛముగ
సరససల్లాపము లాడుకొనుట యనుకొంటివా? ఇది కయ్యము గాని
వియ్యము గాదు. చాలు చాలు నీ పిఱికితనము కట్టిపెట్టు. నీవు మడ

మ దిరుగక వెనుకంజ యిడక కయ్యంబున నుటికి దండిమగలం బొడిచి గెలిచి వచ్చినను వారిచే జచ్చినను సీతల్లి సంతసించునుగాని సీత రణంబు విడిచి వెనుకఁ దిరిగిచూడక నాడుదాని తెఱంగునఁ గుయ్యిడుచు నిల్లు దూరిన సీతల్లి సంతసంపదు. అట జావక యిట కేలనచ్చితి వని యడుగును. కావున నీవిప్పుడు తల్లిమాటయు దండ్రీమాటయుఁ జాట్టముల మాటయు డలంపక సుస్థిరుడవయి యరదంబునఁ గూరుచుండుము. నీకు విజయము తప్పక - చేశురు. పశువులు విడిపింపక సీత సగరమున కరిగితివేని మన నిద్దఱను బారులు సరపశు లందురు. ఆపసులతోఁ బాటు మననిద్దఱిని గౌరవులు చెఱబట్టుటాండె మన మప్పశువుల విడిపించుటాండె నేయవలయు గావున నేనరదంబు నడిపెద. సీత విల్లందుకొని కయ్యమునకు సిద్ధముగ నుండుము.” అని యుల్ల ముచ్చిపోనాడిన యాబ్రహ్మన్నలపలుకులు భయగ్రహవిష్ణుఁడయిన యాతనిచెవిం జొరలేదు. అక్కతమున నానృపకుమారుఁడు శేవమున కయిన రోసము గలిగించునట్టి యాతనిపలుకులవలన నించుకేనియు లాభమునొందక తనమాట తనదిగా వెండియు బ్రహ్మన్నలం గనుకొని రథ మాపు మనియడిగి విసికి చూతఁడు తనమాట సరకుగొనక న్యందనము దోలుచుండుటం జేసి చేయునదిలేక కన్నీరు వరదలై కార నేడ్చుచు సరదంబు మీఁద నిలువంబడి గుభాలునక్రింది కుటికి వెనుకకుఁ జూడక పరువెత్తసాగెను అర్జునుఁ డదిచూచి పగములు బిగించి హయంబుల నిలిపి రథమాపి తానును నేల కుటికి వానివెంటఁ బరుగెత్తసాగెను. రథమాపి సవ్యసాది యుత్తరునిఁ గలిసికొనునప్పటి కానృపకుమారుఁడు నూఱుబారలదూరము పరుగెత్తెను కోపించిన మదపుతేనులగు తెఱంగున ఫల్గుణండు మిక్కిలి వేగమున వానివెంటం జని వానిఁ బట్టుకొని “నృపకుమారా! రారమ్మఁ యెందరిగెదవు కయ్యమునకు పరుట్టకు భగవంతుని మేనా”

యని యాతని బట్టుకొని యరడము దెనకీడ్చి తెచ్చుచుండెను. అప్పుడు తత్తరకుమారుడు విహ్వలచిత్తుడై “అయ్యో! బృహన్నలా! బృహన్నలా! నీయుద్ధముచేరు దేవుఁ డెఱుఁగు నన్ను విడిచిపెట్టు. నీపనులుదొంగలదోల నన్ను విడిచిపుచ్చుము. నాతల్లికి నే నొక్కడ నే కొడుకును. నన్ను విడిచి యామె నొక్క సమిష్టమైన నిలువజాలదు. నా కున్న బంగారుపు నగలన్నియు నీ కిచ్చెద. నాపసిడి దువ్వలు నలు నేనె పుచ్చుకొను. నీకుగావలసినన్ని యేరుగు లిచ్చెద. గుఱ్ఱము లిచ్చెద. అందలము లిచ్చెద. అవి చాలవేని మాయయ్యతోఁ జెప్పి నీకేవి యభిమతంబు లవి యిప్పించెద. నాప్రాణము రక్షించి యీపుణ్యము గట్టుకొనుము. నీ పాదములపైఁబడి ప్రార్థించెద. నీవే తండ్రివి నీవేతల్లివి. నీవే నాపాలి దైవఁబవు. భయజ్వరకంపితుఁడనైన నామీద నించుకదయారసము వర్షించి నామనస్సు చల్లబడఁ జేయుము. మాయుల నింతకాలముండి మాయన్నము తిన్నంధులకు నా కీపాటిమేలు నేయుము. కంతమునం బ్రాణములుండగా నీవుచేసిన మేలు మరునను. బృహన్నలా! బృహన్నలా! బుద్ధితేక యుద్ధమునకు వచ్చితిని. ఆలకాపరులు, వచ్చి పసుల విడిసింపు మని నన్నుఁ గోర నేను మహాశూరుడ ననుకొని బాలిశుడ నయి యీపనికి దొరకొంటి. ఈతప్పు క్షమియింపుము. నేను వీరుడనుగాను. నాతల్లి వీరమాతగాదు. నాతల్లినినాకుఁ జూపుము. నాయంతిపురమునకుఁబోనిమ్ము” అని యెన్నో విధముల వేడికొనెను. మహాశూరునకు భీరుని యాలాపములు కరుణాపుట్టించునా? అతని దీనాలాపముల కించుకేనియుఁ జెవియిడక కవ్వడి వడివడి వానిఁబట్టి తెచ్చి యరడముపైఁ గూలనేసివాడు వెండియుఁ గ్రిందిగురికి పారిపోకుండ ధ్వజస్థంభమునకుఁగట్టి “కుమారా! నిన్ను నేను విడువను. రథికుడ వగుటకు నీకు భయమయ్యెనేని నీవు నాకు సారథివి కమ్ము. నేను రథికుడనయి కౌరవులతోఁ బోరి ప

సులం దెచ్చెద" అనవుడు రాజకుమారుడు సంతసించి సారథ్యం
 బున కడంబడియెను. అప్పు డర్జునుడు వానికట్లువిప్పి నొగలపై
 గూర్చుండబెట్టి హయముల నడపించు తెఱంగులు నిలుపు తెఱంగులు
 కొన్ని చెప్పి తాను రథికు డయ్యె. తాను రథికుడయి యచ్చటికనతి
 దూరముననున్న శమివృక్షము దాపునకు నరదమును దోలుమని
 యుత్తరునికి జెప్ప నాతం డట్లకాక యచి రథ మాదెసకు నడువజొ
 చె. ఇంతకుమున్ను విరాటనందనుడు తేగుశిగి పాటుటయు సారథి
 వానివెంట నేలకుటికి రాజనందనునివెంట బరుగెత్తి వానిందోడ్డై
 చ్చుటయు దూరముననుండి కౌరవవీరులలో సామాన్యలగువారురథి
 కుని పిరికితనమునకును సారథివేడిహాపమునకును గడుంగడు నవ్వి
 "అహహా! పిరికిమగనికి బేడిహూతుడునరిపోయినాడు. ఇట్లుండవలయు
 గదా. రథికుసారథులప్రజ్ఞావిశేషంబులు. ఆకృతిచేతనే మగతనము లేని
 వాడొకడు; మనంబున మగంటిమి లేనివాడు మఱియొకడు. ఏటికి
 వీరిచ్చటికి వచ్చిరో. భళిరా! వీరిచేష్టలుదర్శనీయములుగ నున్నవి."
 అని యెగతాళి చేసిరి. ప్రాజ్ఞులగువారు బృహన్నలయాకారవిశేషం
 బులు గమన వైఖరులు పోల్చిచూచి "ఔరా! బాహులదీర్ఘతం
 బట్టియు గమన వైఖరింబట్టియు నీతం డర్జును డని తోచుచున్నది.
 వేడిహూపు చాల్చి యీతడు విరటునియింట నజ్ఞాతవానదీక్ష సంపూ
 ర్తిచేసి యుండఁబోలు! సుశర్మ దక్షిణ గోగ్రహణంబు నేయ విరా
 టుడు బలంబుల నెల్ల గూర్చుకొని యాదెసకుఁ బోయి యుండ
 నోపు. కౌరవసేన యెట్టిదో యెఱుంగక తానె కౌరవులు పట్టిన పను
 లను విడిపింతునని సాహసంబున నిటువచ్చి యీకుమారుడు మనలం
 జూచి వెఱచి పాట నుంకించియుండు. మర్జయప్రతాపనిధి యగు నర్జు
 నుడు వానిం బట్టి యదరంబునం బెట్టనోపునని వినిశ్చిత హృద
 యులై యాయురువురమీడనె చూడ్కి నిసిలి వారి చేష్టలం గని

పెట్టుచుండిరి. అప్పు డర్జునుడు శమివృక్షనమిపంబునకుంజనియెను. అంత నిర్భయముగా యుద్ధసన్నద్ధుఁ డగుచున్న యయ్యర్జునుం గనుం గొని కౌరవసైనికులు భయము నాశ్చర్యము నొందఁ జొచ్చిరి. కౌర వసైన్యమున దుర్నిమిత్తములు పెక్కులు దోచెను. శిష్యవత్సలుఁ డగు ద్రోణాచార్యుఁడు పేడిచూపున శమివృక్షమున కరిగిన యాబ్బ హన్నల రూపరేఖావిలాసములు, గమనవైఖరులు బాహువిస్ఫురణ ములు తెప్ప వాల్చక చూచి యాతఁడు నర్జునుఁడు గావలయునని మనమున నిశ్చయించి “యజ్ఞాతవాసము పరిపూర్తిగాకుండ నీతఁ డువచ్చి కౌరవులకుఁ గానఁబడియె నేని తొల్లి నేసినసమయమునుం బట్టి వెండియుఁ బొండవులను దుర్యోధనుఁడు ద్వాదశాబ్దము లరణ్య వాసమును నొక్కయేఁ డజ్ఞాతవాసమును జేయఁ బనుచుంగాఁబోలు! అయ్యో! దుర్యోధనునితలఁపు తుదముట్టె” నని మనమున విషాద మునొంది తనమాట లన్యులకుఁ దెలియకుండ భావగర్భితముగా ముందాకినీనందనునితో నిట్లనియె. “ఏనియాకారము చూడ దేవేం దునియట్లున్నాఁడు. ఆహంకరణమెగాని యెండేమియు నెఱుంగఁడు. ఈతఁడింత తెలివితక్కువవాఁడేమి. మనమీది కీతెఱంగున రాద గునా? తననేమి మించుకయుఁ దలంపకున్నాఁడే. ఈతఁడు మూర్ఖుఁ డనుకొనవచ్చునా; కోవిదుఁ డనుకొనవచ్చునా?” ఆపలుకులు గాంగే యుఁడు విని వానిభావము దెలిసి తానును గూఢముగానే యిట్లుత్త రము చెప్పెను. “మనమిప్పుడు శత్రువుల కొలఁది యెఱిగి మనకొ లఁది యెఱిగి వచ్చితిమి.” మన కే భయమును లేదు. సంచలంప వలదు.” అనవుడు ద్రోణాచార్యుఁడు పార్థుని కజ్ఞాతదీక్ష వలనిభ యము లే దని భీష్ముని వాక్యముల పలనఁ దెలిసి సంతసించియూతం డర్జునుడని యెల్లవారికిం దెలియునట్లు జెప్పఁ దలచి యిట్లనియె. “చిరకాలము గుహంతరమునందు నసియించి పేరాకలిచే నకనకం

బడుచు మత్తమాతంగయూధము కంటఁ బజినతోడనె యొక్కయే
 టున నాయూధముపై కుఱుకుమ్మగేంద్రము చండమున నీయర్జు
 నుఁడు చిరకాంతారవాసభిన్నమతి యై మనసేనపైకివచ్చుచున్నాఁడు.
 మనసేనలో దేవాసురులం గెలువఁ జాలిననకలశస్త్రాస్త్రుకోవిదులు
 మహావీరు లనేకులు కలరు గాని మబ్బువిడిచిన యెండ తెఱంగునఁ
 దీప్తికోధానల ప్రేరితుడై వచ్చు నీతని నిష్పాడు మార్కొనుట
 యరిది యని నాకుఁ దోచుచున్నది. ఇట్లునుటచేతమే మొడఁబ్బుదాఁచు
 కొని రాజునిమిత్తమయి పోరు సలుపకుందుమని తలంపవలదు. చిర
 ప్రవర్ధమానకృిధానలభీషణుఁ డగు పార్థుని సాహసము దలంచియు
 నిష్పాడు పొడముచున్న దుర్నిమిత్తములు సూచియు నిట్టవలసె.
 అదె! చూడుఁడు మార్తాండుఁడు మాసెను. గోమాయువులుగూసెను.
 దిక్కులనుండి ధూమములు బురులు నెఱలుచున్నవి. నేనుఁగులు
 మ్రొక్కుచున్నవి. ఉత్తమతురంగములు నిష్కారణముగఁ గన్నీరువిడు
 చుచున్నవి. ఆయుధములు తమయంత మండుచున్నవి. చెట్లమీఁద
 గాక ఘూకఘూత్కారములు చెలఁగుచున్నవి. వీనిచేత జయము
 నందియమని నేఁ దలంచెద. ఐనను రాహుతులు తమతమగుఱ్ఱము
 లపై నేనుఁగులపై నెక్కి యాయుధపాణులై యుండుఁడు” అని
 యాచార్యుఁడు తనయభిప్రాయము చెప్పుచుండ రాధేయుఁ డధి
 ష్ఠేపపూర్వకముగా నాతని కిట్లనియె. “ఆచార్య! ఇవి యేటికలు
 కులు? కోధాంధీభూతచేతస్కుడైన యర్జునున కెదురై పోరువారు
 మనిమొనలేరా? కారవసేన యంతగొడ్డువోయెనా? నీకుఁ బ్రియశి
 ష్యుండగుటచేతనా బట్టువోలె నర్జునునిదోషప్రతాపములు వేనోళ్ళు
 బొగడుచుంటివి. ఇది శత్రుదోస్సారము ప్రశంసింపఁ దగినసమయ
 మా? చేనలేకపోయినను మనబలములలావును, సామర్థ్యమును నెన్న
 వలసినమీరు మనసైనికులకుత్సాహము గలిగింపవలసినమీరు ఘగ

వానిఁ బలు తెఱఁగులఁ బొగడుట పాడియగునా? పాండవపక్షపాతమున్న పక్షమున దండయాత్రకు రాక యింటికడ నుండఁగను. వచ్చినవెనుక సైన్యములకు దైన్యములు గలుగకుండఁ బలుకవలయు. మీరు బ్రాహ్మణులరు. విశేషించి కురుకుమారాచార్యులు నగుట చేత మీ మేమియు ననలేక మీసుయోధనుఁ డూఁకున్నవాఁడు.” అంతలో రాధేయుని మాటలకు సుయోధనుఁ డడ్డువోయి “మిత్రమా! ఆచార్యునితో మనకు వాదమేల? ఈతఁ డర్జునుఁడైన మనకు భయములేదు. అజ్ఞాతవాన మింకను సంపూర్తికాలేదు. కావున నీతఁ డర్జునుఁడైన పక్షమునఁ బాండునందనులు వెండియు బండ్లెండేడ్లు వనవాసమున కరుగవలయును. ప్రార్థకు గానిపక్షమున దక్కినవారితో బనిలేక నే నొక్కడచె మదీయచాపనిర్ముక్త కూరనారాచముల వానిం బిలుకుమార్చెద.” నని వ్యూహము పన్ను మని గాంగేయునితోఁ జెప్పెను. అతఁడట్లు నేయఁ దొడఁగెను. అంతలో సుత్తరుఁడు రథము శమిమహీనుహసమిషమునకుం దోలుకొని పోయెను. అపు డర్జునుఁ డుత్తరుం బిలిచి “రాజకుమారా పాండునందను లజ్ఞాతవాసమున కరుగునప్పుడు దమయాయుధములనెల్లఁ గట్టఁగట్టి యీజమ్మి మ్రొనిపై నిడిరి. అండు ధనంజయుఁడు పట్టుగాఁడీవమహాచాపమున్నది. మనము సాచూన్యముగ వాడుకొను చాపంబులు బలహీనములు నిష్ప్రయోజనములు. గాండీవము నాచేతనున్న యెడలఁగౌరవసేనాకాంతారమును నవలీల, గాల్చి వైచెద. కావున నీవీమహీనుహమెక్కి యాకట్ట విప్పి యందున్న గాండీవంబు సంగ్రహించి నాకందిచ్చి తక్కినయాయుధముల నెప్పటియట్లకట్టకట్టుము.” అనిచెప్పెను. అతఁడు చెప్పినచొప్పునఁ జేయక తప్పదని యుత్తరుఁడు భూరుహంబు నెక్కి శవాకారమున నున్న యాయుధముల కట్టజూచి యది శవంబకాదలఁచి “యయ్యో! బృహన్నలా! యిదియేమి డీ త్రమక్షత్రియకుమా

రుడను పవిత్రుడను. అట్టి నన్ను నిట్టివీనుఁగు నంటఁ బనుచుట నీకు న్యాయమా? నీకు సారథ్యమున కియ్యకొంటి నని నమస్త నీచకార్యములకు నన్నుం బంపఁ దలఁచుకొంటివా? యని పలుక ధనంజయుఁడు వానినందియము వాపఁ దలఁచి “భూమింజయూ అది వీనుఁగు గాదు. ఆయుధముల నొరులు చూచి హరింపకుండఁ బాండునందనులు శవాకారముగఁ గట్టిరిగాని నిజముగ శవమైనపక్షమున దానిని స్పృశియింప నీవంటిన్మృతమారతిలకము నంపుదునె? నే నంతయాచిత్యముఁ బాటింపనివాడనె? అది వీనుఁగుగాదు. నీవు నిస్సంశయముగ నాకట్ట విప్పుము.” అని భయము వాపుటయు భూమింజయుఁడొక్కశాఖపై స్థిరముగఁ గూర్చుండి యాకట్ట విప్పెను. విప్పినతోడనే యింద్రధనుస్సును మించినగాండీవాది సాధనములు వానికన్నులకు మిఱుమిట్లు గొల్పెను. ఆతఁడు మహాద్భుతము నొంది చాపరాజుం బైనగాండీవంబు దీసి నర్జునునకందిచ్చి తక్కిన యాయుధములు పార్థునకుంజూపియవి పాండవులలో నెవ్వరెవ్వరు ధరింతు రని యడిగి యర్జునుని వలన వానివృత్తాంతము నవిస్తరముగా నెఱిగి భండనంబుల భీమసేనుఁడుధరియించు కాలదండతుల్య గదా దరిడంబుచూచి యది వాయునందనునిదని తెలిసి యద్భుతహర్షంబులు పెనఁ గొన దానిని వెండియు నాకట్టయందుఁ గట్టి పార్థునకిట్లనియె. “బృహన్నలా! పాండునందనులు తమ యాయుధముల నీశమీ వృక్షమున నిక్షిప్తము చేసి యెందరిగిరి? వారిష్టుడు జీవించి యున్నవారే? రాజసూయమహాధ్వరంబు గావించి పుడమిఁగలరాజుల నందఱుం గెలిచి కప్పంబిలుగానుకలు గ్రహించిన యాయుధిష్ఠిర సార్యభాముఁడెం దరిగి యున్నవాఁడు? కౌరవకుఠంగ మృగేంద్రుఁడైన భీమసేనుఁడు కుంభనిక్షిప్త భుజంగము చందమునఁ దనపెంపును లావును నడంచుకొని యెందుఁ గుండునున్నాఁడు? ఎక్కటికయ్యము

న ముక్కంటిని మెప్పించిన కన్వడి యెవ్విధమున వెతలు గుడుచుచు
 నెందున్నవాడో గదా! మన్మథాకారు లగుమాద్రీకుమారు లొకని
 యింట నుండి దాస్యంబు నేయఁ దగినవారె? పాండవపట్టమహిషి
 యైన పాంచాలరాజనందన యేరాజపత్ని నిష్పాడుకొలిచి నీచకర్మం
 బులు నేయుచున్నదోకదా! కటకటా! విధియెంతనిర్దయుఁడు! మా
 ర్తాండ బింబంబును మబ్బుగప్పునట్లు దుర్ని వారతేజోనిధు లగువారి
 ని నజ్ఞాతవాసదీక్షప్రచ్ఛన్నులఁ జేసెగదా! ఆమహాత్ములకు నేనుమే
 నల్లుఁడను. వారిసేయము నాకవశ్యము జ్ఞేయము. వారియునికి నీవె
 టుఁగుదేని దయచేసి నాకెఱిగింపవలయు" నని వేడుటయు నరుఁడు
 డు రహస్యము మాటుచేయవలసినకాల మతిక్రమించుటంజేసి తమ
 యుదంత మెఱిగింపఁ దలఁచి యిట్లనియె. "కుమారా! మర్కంబు వి
 డిచి మాటలాడెద వినుము. పాండవులు సుఖులయి యున్నవారు. నీ
 నగరంబుననె యున్నవారు. జనక సమానుఁడగు నీజనకునిం గొలిచి
 యాతని యనుగ్రహం బను తెప్పచే నజ్ఞాతవాసదీక్షౌ సముద్రమును
 నిరంతరాయముగఁ దరించిరి. యుగిష్ఠిఁగుడు సన్యాసియయి కంకభ
 ట్టను పేర మీయాస్థానంబున నిలిచి యనేకపుణ్యకథాకథనంబున మీ
 తండ్రిమనమునకు వినోదము గలిగించి మీయయ్య యనుగ్రహము
 నకుఁ బాత్రమై యున్నవాఁడు. మీబానసీఁ డైవలుం డనుపేరఁ బర
 గుచు మీకుఁ బ్రత్యహము రుచ్యము లగువంటకములం జేసి పెట్టు
 చున్నవాఁడు మాభీమనేనుఁడు. సుయోధనప్రేషితుఁ డైనమల్లుం గె
 ల్చినజగజ్జెట్టి, యతఁడెనుమీ! మీయశ్వశిక్షుఁడు మానకులుఁడు.
 దామగ్రింధి నామధేయఁడై యున్నవాఁడు. తంత్రీపాలుఁడనుమీప
 శుపాలకుఁడె మాసహదేవుఁడు. మాలిని యచుపేర సైరంధ్రివేషము
 న మీజననికి సకలోపచారములు నేయుచున్న యాసుందరి పాంచా
 లరాజనందను పలుమాటలేటికి? కౌరవులమీఁదికి నీవరుగఁదలఁచున

ప్పుడు నీకు సారథ్య మొనరింప నంగీకరించి నిన్నిటకుం దోడ్కొనిన చ్చి పిఠీకేతనమున నీవు పాటఁడలంప నిన్ను బోవనీక పట్టుకొని నిన్ను సారథిం జేసికొని యిప్పుడు గాంధీవము గ్రహించి కారవులతోఁ బెనఁగఁడలఁచిన యీబృహన్నలయే యర్జునుఁడు. నేటితో నజ్ఞాత వాసము సంపూర్ణమయ్యె. ఈసంవత్సరమునుండి మాకేవెలితియుఁ గలుగకుండఁ దలినందుల తెఱఁగున నెక్కుడు దయఁగలిగి మమ్ముఁబెంచినమితలిదండుల కెక్కువ కృతజ్ఞులము.” అప్పలుకులు విని భూమింజయుఁడు విస్మితహృదయుడై “ఏమి ! నీవ యర్జునుఁడవా? అట్లయిన నీకిట్టి పాడురూపమేల వచ్చినది? నేనిది నమ్మఁజాల. ఆపార్థునకుఁ బదిపేళ్ళుగలవు. ఆపేళ్ళుచెప్పి యవి యేకతమున వానికివచ్చిన వో యాకారణముల నెఱిగింతువేని నీమాటలు విశ్వసించు” ననిపలికెను. పార్థుఁడు మందహాసవికసితముఖుడై యిట్లనియెను—“కుమారా! నేనస్మతము వలుకుదునె? సూనృతవృతానుష్ఠానపరతంత్రుఁడగు యుధిష్ఠిరుని తమ్ముడంజుమీ! అర్జునునకుఁగల నామదశకముఁ జెప్పెద వినుము. అర్జునుఁడు, పార్థుఁడు, ఫల్గునుఁడు, కిరీటి, శ్వేతవాహనుఁడు, బీభత్సుఁడు, ధనంజయుఁడు, నవ్యసాచి, జిష్ణుఁడు, విజయుఁడు ననున వాపదిపేళ్లు. తెల్లఁగా నుండుటంజేసి యర్జునుఁ డనిపేరుకల్గె. మాజననియైన కుంతీదేవి పృథయను పేరంబరఁగుచున్నది. పృథానందనుఁడ నగుటచే నాకా పార్థనామము గలిగె. ఉత్తరఫల్గునీ నక్షత్రమున జనియించుటంజేసి ఫల్గునుండనైతి. లోకకంటకులగు నివాతక పచకాల కేయాదిదానవులను సంహరించి మహేంద్రుని మెప్పువడసి యాతనిచే నవరత్న ఖచితనువర్ణకిరీటముపారితోపికముగాఁ బడసితిగావున నేను గిరీటియనఁబరఁగుదు. నాయరదమునకెల్లప్పుడు వెలిమావులఁగట్టించుటం జేసి శ్వేతవాహనసమాఖ్య సార్థకమయ్యె. కయ్యములయందు శత్రుసైన్యముల బీభత్సంబు గావించువాఁడగావు

న నన్నజనులు భీభత్సుండందురు. రాజనూయక్రతు పాగ్రంభం
 బున నెల్లనృపులఁ గెల్చి నారిధనంబులు సంగ్రహించి తెచ్చుటంజేసి
 నేను ధనంజయుడ నైతిని. కుడిచేతఁ నెడమచేతఁ గూడ గాండివంబు
 సారించి యలుఁగుల నేయునిపుణత గలిగినవాఁడనగుట, నందుముఖ్య
 ముగ నవ్యహస్తప్రయోగ కుశలుఁడ నగుట నవ్యసాచియనంబరఁగు
 దు. జయశీలుఁడ నగుటచే జిష్టుఁడ నైతి. నే నేపోరితమున కరిగిన నా
 పోరితమున నాకు విజయమే సంపాదించుచుండుటంజేసి నన్ను విజ
 యుఁ డందురు. ఈపదిపేళ్ళుంగాక కృష్ణద్వితీయుండనై భాండవవ
 నఁబు గాల్చినప్పుడు నాపరాక్రమమునకుఁ బ్రీతులై ప్రజాపతియు
 రుద్రుఁడును నాయెడఁ బ్రసన్నులై కృష్ణుఁడను నేకాదశనామంబు
 నాకిచ్చిరి. ఇదిగాక నరుం డను పండ్లొండవ నామంబుగూడ నాకుఁ
 గలదు. బదరికావనమున నరనారాయణు లను పురాణమునులు తపం
 బు నేయుచుందురు. అందు నరాంశంబున నేనును నారాయణాంశము
 న వాసుదేవుండును నవతరించినట్లు భగవానుడైన శ్రీకృష్ణుడైపా
 యుఁడు తొల్లి చెప్ప వింటి. ఆకారణమున నన్ను నరుండందురు.
 ఇదే నానామధేయవృత్తాంతము. కుమారా! నీకిప్పుడైన విశ్వాసము
 గలిగినదా? “ఆవాక్యంబులు శ్రవణగోచరముల యినతోడనే
 తనయెట్టయెదుటఁ బేడిరూపున నిలిచినయీతఁడె ధనంజయుఁ డగుట
 కుఁ బరమహర్షము నొంది భూమింజయుఁడాయుధములు కట్టగట్టి
 భద్రంబుగ న్రూని పై నెప్పటియట్ల యిడిగు భాలు
 న చెట్టు మీదినుంకియుఁజికియర్జును నకు సా
 ప్తాంగదండప్రణామము చేసి “మహాత్మా! నీదర్శమున నకలకిల్కిష
 ములు తొలంగెను. ధన్యుడనైతి. నీవు సామాన్యుఁడ వనుకొని
 నిన్నుఁ బలుతెఱంగులఁ దూలనాడితి. నాతప్పులు సైరించి నన్ను
 మన్నింప వలయును,” అని కేలు మొగిచి వేడుకొనియెను. అర్జునుఁ

డాతనిఁ బ్రియమాటఁ గాఁగిలించుకొని “కుమారా! నీవు గావించిన తప్పేమియు లేదు. జగత్త్రయవిజయ తేజులగు కౌరవవీరులతో నీవు పోరఁగల్గు నువా? నీపిఱికితనము తుమింపఁదగినదె.” యని మేనఁ జేయివైచి తట్టి మన్నించెను. నీ పూర్వహంపంబు గ్రహింపుమని భూమింజయుఁడు వేడ నర్జునుఁ డట్లు సేయుదునని మహేంద్రదత్తంబును మణిగణవిరాజితంబును నిరుపమాన ప్రభాభాసమానంబును నైన కిరీటంబు శిరంబునఁ దాల్చి రత్నఖచిత కనక కుండలములు కర్ణములఁ గీలించి హస్తంబుల సువర్ణవలయంబులు వెట్టి ముముఱువు దొడిగి వేడిరూపంబు విడిచి యజ్ఞాతవాస దీక్షాసమయంబునఁ దాము విడిచిన యమూల్య వస్త్రాలంకరణములు మరల ధరియించి యక్షయతూణీరము లరదమునం బెట్టి యుత్తరుని సింహధ్వజము దీయించి వృక్షముపైఁ బెట్టించి తనకపిధ్వజము రథముపై నెలకొల్పెను. ఉత్తరుఁ డాధ్వజము మిక్కిలి యక్కజంపడి చూచెను. అనంతర ముత్తరుఁడు నొగలపైఁ గూర్చుండ నర్జునుఁడు రథాచూఢుఁడై దెసలు పరితిధ్వను లీన దేవదత్తము పూరించె. ఆమహానినదము విని యుత్తరుఁడు మూర్ఛవోయెను. హయములు భయభ్రాంతములై చేష్టలు దక్కి పీనుగుల చాడ్చున నిలిచెను. అదిగని యర్జునుఁడు రాజకుమారుని పిఱికితనమునకు మిక్కిలియచ్చెరువడి మొగమున నీళ్ళుచల్లి వెండియుఁ దెలివి వచ్చునట్లు చేసి “ఉత్తర! ఏమిది మూర్ఛవోయితివి. రాచపట్టివి. కయ్యముల తెఱఁగు తెఱఁగుదువు. రణనిస్సాణముల మోతలు, చిందములయులివులు, యుద్ధరంగముల వినఁబడుచుండవా? ఇంతమాత్రమున కింత చకితుఁడవు గానేల!” యని పలికెను. అదివిని యుత్తరుఁడు “మహాత్మా! రణభేరీభాంకరణములు వినియుంటి. శంఖనినాదముల నాకర్ణించియుంటిఁ గాని జగద్భయంకరం బగు నిట్టి హృదయదారుణశబ్ద మెన్నఁడు వినలేదు. పిడుగు

పడినచందమున నున్నది. గాని చిందమొత్తిన చెలువములేదు. చూడు! అయ్యులివు విని మింటఁబాఁతెడుపులుగులు చచ్చి నేరాలినవి. గుఱ్ఱములు శవములట్లు కదలక మెదలక యున్నవి. నీధనుస్థంకారములు నీశంఖనినాదములు నలోకసామాన్యములు." అని పలికి నేదదేటి మరలఁ బగ్గములఁ జేతంబట్టు కొనియె. అర్జునుఁడు రథము డిగి గుఱ్ఱములమీఁదఁ జేయివైచి మేనులు నిమిరి వెఱి వ్రుశిపి మరల రథారోహణము నేసె. పాండవమధ్యముని శంఖరావం బాలకించి కౌరవ బలములు కలగుండు వడియెను. ఉత్తరుఁ డరదముఁ దోల నారంభించెను. అర్జునుఁ డాకర్ణాంతముగ వింటినారి లాగి కురురాజు సైనికులగుండె లవియునట్లు దెసలు మాఱు మోయునట్లు మిక్కిలి భయంకరముగా ధనుష్ఠంకారము నేయఁజొచ్చెను. ఆచాపనిక్షణము నాశంఖధ్వని విని యాచార్యుఁడు భీష్మాదులతో నిట్లనియె. జ్యౌఘోషము శ్రవణపుటముల భేదించుచున్నది. శంఖనాదము గుండె లవియఁ జేయుచున్నది. పడగ కన్నులకు మిఱుమిట్లు గొల్పుచున్నది. కిరీటకాంతి యింద్రధనుస్సు మెఱుంగువలె గగనభాగము గ్రమ్ము కొనుచున్నది. ఆధనువు గాండీవము. ఆశంఖము దేవదత్తము. ఆధ్వజము కపిధ్వజము. ఆమకుటము మహేంద్రదత్తము. ఆవీరుఁ డర్జునుఁడు. ఇతఁ డిప్పుడు దుర్నిరీక్ష్యతేజుఁడై యెల్లవారల మ్రింగునంతటి రోషమున వచ్చుచున్నాఁడు. నేనిప్పు డొక యుపాయము నెప్పెదవినుఁడు. అతఁడు పదుమూఁడేండ్లనుండి రాజుపై గట్టిపగఁ బూని యున్నవాఁడు. మీసృపాలుం జాతని బాఁతని బడిన బులినోటికండ తెఱఁగున మన మీతని విడిపించుట దుష్కరము. కావున సైన్యమున నాటవపాలు పంచి రారాజున కిచ్చి యాతనిముందు నడుపుమనవలయు. మఱియొక నాల్గవపాలు నేన యొక యోధునిన కిచ్చి రాజువెనుక గోవులఁదోలుకొని పొమ్మనవలయు." తక్కిన యరపాలు

నేనగూర్చికొని మన మర్జునుండలపడవలయు ననుచున్న యాచార్యు
నకు సుయోధనుఁడు బిట్టలిగియి తెఱఁగున సతని సధిక్షేపించెను. “ఏల
యీవృథా సంభాషణములు. నాఁడు జూదమునం దోడి పాండవులు
వనవాసమున కరుగునప్పు డజ్ఞాతవాసకాలమున మనము వారిం గనుఁ
గొందుమేని మరలఁ బండ్రిజేండ్లు వనవాసమున కరుగవలయు నని
సమయము నేయఁబడియెఁగదా. ఇప్పుడర్జునుఁ డజ్ఞాతవాసదీక్ష సం
పూర్తికాకమునుప మనకుఁ గానఁ బడియెనో, దీక్షాపూరితయైన
పిదప మనకు గోచరుడయ్యెనో భీష్ములు నిర్ణయింప వలయు. అతఁ
డు లోభమున సమయభంగము గావించుకొని వచ్చెనేని వారు వెం
డియు ద్వాదశాబ్దములు గహనవాసము గావింపవలయు. కావున
నిది మునుమున్ను నిశ్చయింపవలయు నది యటుండ నర్జునుఁడు వచ్చె
నర్జునుఁడు వచ్చెనని యూరక భయంపడి వంది పొగడిన తెఱఁగున
వాని నింత పొగడనేల? అర్జునుఁడు దుర్జయుఁడు గాఁడు. మదీయచాప
విముక్త కూరభల్లముల నాతనిమేను సించెద. ఈమందాకినీ నంద
సునికన్న నీరాధేయుని కన్న నాకవ్వడి పోటుమానిసి గాఁడు. ఔ
గాక! మన మిక్కడి కేలవచ్చితిమి? పాండవులు మత్స్యనగరమున
నున్నవారో లేరో కనుఁగొంద మని వచ్చితిమి. ఉన్నవారని
కనుఁగొంటిమి. వచ్చివానికి భయంపడి యిట్లు వదరుట యుచి
తమా? ఈపలుకులవలన సైనికుల యుత్సాహము జాతిపోవదా? ఇట్టి
యాలాపము లుచితములా? ఇతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు; వయోవృ
ద్ధుఁడు; విశేషించి యాచార్యుఁడని యుపేక్షించిన
కొలంది నోటికివచ్చినట్లు వదరుచుండును. ఈపరమవైదికులు యుద్ధ
మునకు రాక సంధావారంబున నుండి స్వస్తివాచకములు నేయుచు
మనకు విజయంబు గోరుచుండవలసినవారు గాని కయ్యంబులకు రావల
సినవారు గావు. మేము యజ్ఞములు నేయునప్పుడును మాయింటకుభ

కార్యములు జరుగునప్పుడును మాకు విద్యలు గలపునప్పుడును వీరిని
 మేము సకలవిధంబులఁ బూజింపఁదగును గాని సంగ్రామంబులకుఁ దో
 డొచ్చినవచ్చుట మాదితప్ప.” అని కౌరవేశ్వరుఁడు తనతండ్రి నధిక్షే
 పించుచుండ నప్పలుకులు కర్ణకఠోరములగుటయు నశ్వత్థామయాజ్ఞా
 వాహులచే మండ్రింపఁ నగ్నిహోత్రునిచందమున మండిపడుచు నిజాన
 సంబునుండి లేచిరాజరాజున కభిముఖుడై వానికిట్లనియె, “కౌరవేశ్వ
 రా! నీసేమంబు విచారించి యాచార్యుండట్లు వలికెఁ గానికీడుసేయు
 టకుఁ గాదు. నీమే లరయువారెవ్వరో కీడరయువారెవ్వరో నీవెఱుఁగ
 వు. ఆచార్యునకు నీవెట్టి గారాబుశిష్యుడవో యర్జునుండు నట్టివాఁడె.
 ఆతఁడు పుత్రునిర్విశేషుఁడు. ప్రేముడి యటుండనిమ్ము. సురాసుర
 దుర్జయుఁడును మహేంద్రదత్తమకుటుండును మహేశ్వరానుగ్రహ
 పాత్రుఁడును నై నపార్థునిమగంటిమి యగ్గించుట మిక్కిలి దోషమా?
 మేలిగొనంబులు పగవారికడనున్నను నవిపొగడఁ దగినవేయగును. దు
 ర్గణంబులాపులకడనున్నను నవిగర్హ్యంబులె. ఇంతకుఁ గయ్యమునకు
 మేము పనికిరామని నీవు చెప్పుచుంటివి. నీవు పాండవులసిరి పోరునంగెలి
 చిగ్గిహింపలేదు. శకునిసాయమున జూదమునఁ గలిచిపుచ్చికొంటివి
 ఆశకునియె యిప్పుడర్జునుం గెలుచుఁగాక! అర్జునుఁడు గాండీవమునని
 పుడుపాచికలువైవఁడు. ప్రావృషేణ్యపయోధరము కుంభవృష్టిగ వా
 నగురిసినచందమున నంపములఁ జిమ్ము. నీవు చెప్పినట్ల జన్నములకు
 శుభాశుభకార్యములకు మేము నత్తుముగాక!” అనుచుండ రాధేయుఁ
 డురోషభీషణలోచనుడై యాచార్యునందనునకిట్లనియె. “ఓయి! రా
 రాజుమాటలలోఁ దప్పేమున్నది? పాండవులందున్నవారని వెదకివెద
 కియెట్ల కేలకువారింగనుంగొని కయ్యంపుటననరమున మీయయ్యపిఱి
 కిమాటలువలుకఁదగువా? దురభిమానంబునఁ దండ్రిని నెనకవైచిక్వా
 నివచ్చెదవుగాని నీతండ్రి కురురాజుసొమ్ము దిని పాండవపక్షపాతియై

జీతబత్తెములు లేనినేవకుడై వారింబొగడుచుండును. ఇందులకునీవుసి
గ్గుపడవు. మీరుకయ్యమునకు వచ్చినను నింటికడ నున్నను నొక్క
రూప. ఆశీర్వాదములకె యక్కఱకువత్తురుగానిపోరాటములకు మీరు
పనికిరాదు. రారాజునకు మీరెప్పుడూరు నమ్మినబంటులుకారు. నేను
విల్లుదాల్చియుండమిపనియే? భృగురామకృపాలబద్ధమైననాధను; పాం
డిత్యమెల్లఁజూపి భేదరులు భూచరులునచ్చెరువడ నర్జునుం దలపడియె
ద. అర్జునునకునే ప్రతివీరుండనని నన్ను నమ్మిన రారాజుఋణముదీ
ర్చుటకును గర్ణాధునులలో నెవ్వరధికసమర్థులని లోకులకుఁగల సంది
యంబువాపుటకును జరకాలమునుండి నిష్ప్రయోజనములుగా నుండిన
నాదివ్యాఘ్రములకుఁదగినపని కల్పించుటకును నేడవకాశంబు గలిగె.
ఈవల మనమింతమంది మహావీరులమున్నారము. మనలోనొక్కొక్కడ
ముజ్జగంబుల నొకకడకుఁ దేగలఁడు అదియునుగాక మనకు జతురంగబ
లంబులు బాసటయైయున్నయవి ఆనలవచ్చినవాఁడు పార్థుఁడొక్కఁడే
ఒక్కని కింతమంది జడియుట యేటిప్రతిష్ఠ? ఆతనికి భయంపడితిరేని
మీరందఱు నిలువుడు. చాపమాతృద్వితీయుడనై నేనొక్కడ పోయి
యక్కంతేయుని నుక్కడంచి చెచ్చెర వచ్చెడ.” అనుచుండ గృహ
చార్యుడువానిమాటకడ్డముపోయి యిట్లనియె. “చాలుకర్ణ! చాలు నీ
రజ్జులు. పిన్ననాటనుండియు నీగొనంబులుగనిపెట్టుచున్నవాడ. ఎప్పు
డుగయ్యమునకు గాలుదువ్వుదువు గాని నెయ్యంబు బాటింపవు. యు
ద్ధమధమసాధన మని నీతికోవిదులు పల్కుదురు. నీవింత మాత్ర
మెఱుంగవు. అర్జునుఁడొక్కడేగదా వానికింత వెఱవనేల యని
నీవు ద్రోణాశ్వత్థామల సభిక్షేపించుచుంటివి. పురుషాత్ముఁడువుష్కు
లావర్త మేఘములతో నడ్డువచ్చినను వానినొకపూరికింగొనక ఖాం
డవవన మాయర్జునుఁడొక్కరుడ కాదె కాలెచ్చి. యాదవులందఱుఁ ద
నమీఁది కెత్తినచ్చినప్పుడు వారింబోరగలివి సుభద్ర నొక్కరుడకా

దె తెచ్చె? కారవేశ్వరుని గంధర్వులు చెబబట్టిననాడు గంధర్వులతో బె
నగి వారిగెలిచి రాజరాజు నతఁడొక్కరుడకాడె విడిపించె? ఫాల
నేతునితోడ నెక్కటికయ్యము నలిపి యతఁ డొక్కరుడకాడె య
తని మెప్పించె. అమరనిర్జయు లగునివాతకవచకాలకేయాది దానవు
లనునాత డొక్కఁడెకాదెగెలిచె! ద్రావదీకళ్యాణకాలమున నర్జునుఁడు
మత్స్యయంత్రంబుఁదెగ నేయ నాతనిపై రాజకుమారులనేకులు బడు
టయు. వారినందఱ నాతఁడొక్కరుడ మాఱొని బలాయితలం జే
యుటయు నీకన్నులతో నీవుచూచినవృత్తాంతమేగదా! ఘోషయాత్రా
సమయమునఁ గారవేశ్వరుఁడు గంధర్వులచేతంజిక్కినప్పుడు తేనికి బ
హిఃప్రాణంబవు నమ్మినబంటవు నచ్చినపోటుమానిసివి ప్రాణమిత్తుఁ
డవునీవునన్నిధి నుండియు నేమిసేయఁ గలిగితివి? అర్జునుఁడువచ్చికావ
కున్న రాజరాజుపని యేమైయుండును! ద్రోణాశ్వత్థామలు రాజభక్తి
నినీకుం దీసిపోవువాసు కారు. రాజానుగ్రహంబునంపాదించుటకునీవు
వారిందూఱుచుందువుగాని నీబిభీషికలకు బెడరువారులేరు. నీబీరంబులు
విశ్వసించువారు లేరు. మనవరస్పరవిరోధంబులు గట్టిపెట్టి మన మంద
ఱము రాజుపనుపు సేయవలయు. కావునఁ గార్యాలోచనము సేయుట
మంచిది.” ఇట్లు పరస్పరాక్షేపంబులు సేయుచున్న యాయోధవ
రులంజూచిగాంగేయుఁడుకార్యంబు చెడుచున్నదనిభయంపడినిజాననం
బుననుండి లేచి యొకచేతితో నశ్వత్థామకరంబును నొకకేలఁ గృపా
చార్యహస్తంబును బట్టుకొని “మీరు వేదంబును ధనుర్వేదంబును
నొక్కమచ్చున నధిగమించినమహానుభావులరు. కారవనేన సేనాపతుల
వరస్పరవిరోధకారణంబునఁ జెడియెనని లోకంబున నప్రతిష్ఠ కలుగు
నేని ప్రసిద్ధులరు గావున నయ్యవకీర్తి మీతలన నిలుచు. రాజరాజు
మీశిష్యుఁడు. రాధేయుఁడు నట్టివాఁడె. కారవేంద్రుఁడు సేయుచున్న
నపెంపునఁ దనకు రాజునెడఁ గలుభకి పెంపున నాతఁడట్లనియెంగాని

కోధభావంబునంగాడు. ఆచార్యుండును మీరును ననినమాటలు నత్యంబులు. శిష్యవత్సలులగు మీరు మాతృప్థులు సైరింపవలయు.” అని బ్రతిమాలుటయుఁ గృపాశ్వుత్థామలు “సైరించుటకు మేమెవ్వరము? సమరము నడుపుటకు మేమెవ్వరము? కార్యసాధనమునకుఁ గర్ణసౌబలు లున్నవారు. ఇంతకు ద్రోణులచిత్తము శాంతము నొందవలయు. అతఁడవమానితుడైన మేమందఱ మవమానితులమె. అతఁడు ప్రసన్నుడైన మేమెల్లరముఁ బ్రసన్నులమె.” యని పలికిరి. అపుడు గాంగేయుఁడు ద్రోణాచార్యునింజూచి “మహాత్మా! సుయోధనునియెడ నుప్రసన్నుండవై సమరసన్నాహంబు సేయవే” యనవుడు నతఁడు ప్రసన్నవదనుడై యట్లు కాక యనియె. అపుడు దుర్యోధనుఁడు పితామహుం జూచి “అయ్యా! నే నడిగినప్రశ్నంబున కుత్తరంబీయవలయు. సవ్యసాచి సాహసంబున సమరమున సన్నద్ధుడయ్యె. గదా! పదుమూడవయేఁడు దాఁటినవెనుకం దన్నెఱింగించుకొని యెనా! దాఁటకమున్నె బయలువడియెనా? ఈధర్మనిర్ణయము సేయవలయు” నని కోరుటయు శాంతనవుఁడు జూదంపునాటంగోలె లెక్కలు నూచి ధార్తరాష్ట్రుని కిట్లనియె. “కాంతేయులు కాంతారవాసంబున కరిగిన రెండవయేట సధికమాసము వచ్చె. ఇట్లు మూడేండ్ల కొకసారి వచ్చిన మిక్కిలి నెలలు లెక్క చూచికొందుమేని బాండవులయజ్ఞాతవాసదీక్ష నిన్నటితో సమాప్తమయినది. అందు చేత మన మిప్పుడు కయ్యమే కార్యసాధనముగాఁ జేసికొనవలయుఁగాని సమయభంగవ్యాజమున వారిని వెండియు నడవుల కంపఁజాలము.” అనవుడు దుర్యోధనుఁడు సరేయని యుద్ధ మారంభింపుమనియె. అపుడు కుంభసంభవుఁడు చెప్పిన తెఱఁగున దళమున నాలవపాలు రాజునకుఁ బంచియిచ్చి యాతనిముందు నడుపుమనియు నాతనివెనుక మఱియొకనాలవపాలు వేఱొక యోధునకుఁ బంచియిచ్చి యాల

మందలం దోలుకొనిపొమ్మనియు గాంగేయుఁ డానతిచ్చెను. అది
యట్ల జరిగె. తక్కిన సైన్యంబంతయు నొక్క వ్యూహముగాఁబన్ని
దానిముఖమున రాధేయుండును నడుమ నాచార్యుండును దాపల
నశ్వత్థామయు వలపలఁ గృపాచార్యుండును వెనుక శకునిసైంధవ
బాహ్లిక సోమదత్త భూశివనులును దమతమ బలగములతో నుండఁ
బనిచి మందాకినీనందనుఁడు తనతాశధ్వజం బెత్తఁ బనిచి యందఱి
వెనుకఁ దానుండి సమరసన్నద్ధుఁడయ్యె. అప్పు డర్జునుఁడు రథము
దోలించుకొని యామొన దృష్టిగోచర మగునంతవఱ కరిగి యరద
ముమీఁద నిలిచి యత్తైత్తి చూచి యుత్తరునితో “సైన్యమున
నల్పభాగము ముందరుగుచున్నది. మఱికొంతభాగము పసులమందం
దోలుకొని దానివెనుక నరుగుచున్నది. తక్కినయరపాలు నిచ్చట
నున్నది. దురాత్ముడైన దుర్యోధనుఁ డెందున్నవాఁడో కానఁబడుట
లేదు. ఆతనింబొడగని తాఁకుట పసులవిడిపించుట యను రెండుకార్య
ములు మనపై నున్నవి. ఈరెండును మనము నేయవలయు. కురురా
జిప్పుడు కనఁబడుటలేదు. కావున ముందుగా గోవుల విడిపింతము.
అప్పనికిఁ బోవుటకుమున్న ద్రోణకృపభీష్ములకు వినయపూర్వకముగ
నాకుశలవార్త నెఱిగింపవలయు” నని వారిచరణములకడ రెండేసి
నమస్కారభాణము లేసి తనకుశలవార్త దెలియఁజేయుటకు వారిశివ
ణములచెంతనుండిపోవునట్లు రెండేసియమ్ములం బ్రయోగించి క్రొశ
ద్వయ మాత్రీదూరముననుండి రథము మరలించి కారవసైన్యము
నకుఁ బశులకు నడుమఁజొచ్చి యాకడుపులం గొనిపోవుచున్న యల్ప
కారవసైన్యమును నిశితశరజాలముల నొప్పించి వారిం బలాయితలఁ
జేసి గోగణముల నవలీల విడిపించి మున్ను ఖిన్నులై కారవసేనతోఁ
జనుచున్న గోపాలకులంబిలిచి బశువుల నెప్పటియట్ల విరటునిబీడులకుం
గొనిపోండని యానతిచ్చి ప్రాతపగతుఁడైన సుయోధను నెందుం

గానక కౌరవసేనానాయకుల సుత్రునకు నిరూపించి యిట్లుచెప్పెను. “కుమారా! ఉత్తుంగతాళధ్వజమువాడు భీష్ముడు. ఇతడు కౌరవులకును మాకును బితామహుడు. చిన్ననాఁ డితఁడు మమ్ముంబెంచె. ఇతనికి మేమునుగౌరవులును నొక్కచందమువారమె. కాని ధార్తరాష్ట్రులకడ నునికింజేసి కయ్యములయందుఁ దత్పక్షములఁ బూనుచుండును. ఇతఁడు పరశురామశిష్యుడు. శిష్యుడనుపేరెగాని ధనుర్విద్యాకాశలమున నస్త్రశస్త్రప్రయోగతంత్రముల భార్గవరామున కించుకేనియుఁ దీసిపోవఁడు. ఒకానొకకారణమున భార్గవునితోఁ బోరి యీమహాత్ముఁ డాతనిఁ గయ్యమున నిర్జించె. మనరథము ముందుగా నమ్మహాత్మునియెట్టయెదుటకుఁ గొనిపోవద్దు. పోవుమమేని మనము దుర్యోధనునిచెంతఁ జేరకుండ నీయన పలుసిలుగులం బెట్టు. కాంచనమయవేదికాధ్వజమువాడు ద్రోణాచార్యుడు. ఈతఁడు సకలకురుకుమారశిక్షకుడు. కురుకుమారులకె గాదు. సకలనృపకుమారుల కీతఁ డాచార్యుడనిచెప్పవచ్చును. ఈతఁడు వేదము ధనుర్వేదముసాంగముగ నధిగమించె. పరశురాముఁడుతనయస్త్రసర్వస్వమునీమహాత్మునికిచ్చెను. నాయందీమహాత్మునకుఁ బుత్రప్రేమనింద్య మైనక్షత్రియజన్మ మెత్తుటంజేసి యీయాచార్యులతోడఁ బోరవలసివచ్చె. ఈతనితో ముందుగా మనమే కయ్యమునకుఁ గాలుదువ్వవద్దు. సింహలాంఘాలముసిడమువాడు ద్రోణనందను డగునశ్వత్థామ. ఈతఁడు సురాసురదుర్నిరీక్ష్యతేజుడు. శివుఁడు కుమారస్వామికి సకలవిద్యలు నేర్పిన తెఱఁగున ద్రోణుఁ డితనికి విలువిద్దెం గలసకలమర్మములు నేర్పెను. కౌరవసేనానాయకులలో నితడు మిక్కిలి పేరువడినవాడు. తండ్రికున్నంతప్రేమ నాయం దితనికి లేదు. ఆవృషభధ్వజమువాడు కృపాచార్యుడు. ఈతఁడు మాతండ్రికి గారాబుచెలికాడు. ధైర్యమున హిమవంతునివంటివాడు. అశ్వత్థామకు మేనమామ. ద్రోణులు మాకా

చార్యులు రాకమునుపు శృపుడే మాకు శైశవమున ధనుర్విద్యాగురుడై యుండెను. ఈతఁడును సకలశస్త్రాస్త్రకోవిదుఁడు. మాకు వంద నీయుఁడు. అల్లశంఖధ్వజమునాఁడు సూతనందనుఁడగు కర్ణుఁడు ఇతఁడు యోధాగ్రేసరుఁడు. సమరోద్యోగానురక్తుఁడు. అసాధారణ బాహువిక్రముఁడు. పరశురామకృపాలబ్ధధనుర్విద్యాకుశలుఁడు. పాండవులన్న నీతనికి సహజద్వేషము. అందులో నాతో నీతనికి సత్యంతమత్సరము. ఈతఁడు సమరమున నను గెలుచు నని నమ్మి కౌరవేశ్వరుఁడు వీనికంగరాజ్య మిచ్చి యెంతయు మన్నన నేయు. రారాజున కితఁడుప్రాణసఖుఁడు. కౌరవేశ్వరుని కార్యాలోచనమంతయు నీతనితలపై నున్నది. ఒకమాత్రపుజోదు నతఁడు చీరికిం గొనఁడు. ఈతనితో గయ్యము నాకు బరమానందకరము. కుమారా! రాజు రాజు మనకిప్పుడు కనబడుటలేదు. అవ్వల నేమూలనో యడగియుండబోలును. ఆతఁడు నాగకేతనుఁడు. కౌరవసామ్రాజ్యధురంధరుఁడు గదాయుద్ధవిశారదుఁడు. కౌరవపాండవవైమునకు మూలకారణము. ఆతనితో బెనఁగెడు దినము నాకుఁ బండుగుదినము. ఆదురాత్ముని పేరు నాతలపునఁ బారినమాత్రమున నామనము మంటలోఁబడినట్లు మండును. ఆతఁడు కనఁబడినంతమాత్రమున నరదము నాతనిమీఁది కె బోవనిమ్ము. కౌరవసేనలో వీరు ముఖ్యయోధులు. ఘోరలు గాక సుయోధనునిమేనమామయగు శకునియు రారాజు చెలియలిమగడును సింధురాజు నగుజయద్రథుఁడును సుయోధనానుజుఁడగు దుశ్శాసనుడును మున్నగుజోదులుగలరు. శకుని ద్యూతకళావిశారదుఁడు. కల్లజూదమాడి యొరులసిరుల నపహరింపుమన్న నతనిబుద్ధి పాదరసము వలెఁ బ్రవహించును. అమ్ముల నేయుటకన్న నడ్డసాకుల నేయుటలో నతఁడు మిక్కిలి నిపుఁడు. దుర్యోధన ప్రేరణయున గపటదురోధరమున నీశకునియే మామైశ్వర్యమెల్ల నపహరించె జయద్రథుఁడు

నేతివీరకాయచండమున సార్థశముకానిపేరు గలవాడు అగస్త్యభ్రాతృ
తెఱఁగున వీఁడు సుయోధనుని మఱిది యని గౌరవింపఁబడుచున్నా
డు. కాని తన ప్రయోజకత్వమున బేరుపెంపు సంపాదింపలేదు. దు
శ్శాసనుఁడు కౌరవకులపాంసనుఁడు. పాపము ద్వాపరయుగమునం దీ
రూపమున మూర్తిభవించె నని చెప్పవచ్చును. వయసున దుర్యోధ
నునకన్న జన్మయయ్యు దుర్గుణంబుల నాతనికన్న దద్దయుంటెద్ద. ఇ
తఁడే ద్రాపదీ కేశాంబరాకర్షణ మహాపాతకుఁడు. దుర్యోధన దు
శ్శాసన కర్ణ సౌబలులు దుష్టచతుష్టయ మన లోకంబున వ్యవహరింపఁ
బడుచుందురు. ఈతని యనార్యకార్యములకు బిట్టలుకఁ బూని మా
యన్న వృకోదరుఁడు వీనిని సంగ్రామమున లోకభీకరలీల వధియిం
చి కొన్నెత్తురులు ద్రావుదు నని ప్రతిజ్ఞ చేసెను. కుమారా! అల్లదె
చూడు. పశులను విడిపించెద ననుకోపమున గౌరవనైన్యము లొక్క
పెట్టున మనమీఁద గవియుచున్నవి. పరమశ్రద్ధాభివృత్తై రథంబు న
డుపుము. ఇదె నేనును సిద్ధమగుచున్న వాఁడను" అని దేవదత్తంబు
నెత్తి గాండివము సారిచి దిక్కులు పూరటిల్ల టంకారము చేసెను
అప్పుడు మహాన్నత శరంగపంక్తులతో మేరమీటి వచ్చుమహాన
ముద్రమట్లు కౌరవసేన కాంతేయునిపై బడియెను. రోషభీషణమూ
ర్తియైన పాండవమధ్యముని వికృమవిహారము వర్ణింపనెవరితరము ?

ఉత్తరుఁ డాతనియరదము చిత్రగతుల నడిపెను. ఆమహావీరు
ని యెదుటఁ బడినవారందఱు దండధరునియెదుటి కరిగినవారె. ఏనుఁ
గులు పీనుగు లయ్యె. హయములు క్షయమునొందె. రథములు శిధి
లము లయ్యె. పదాతులు భీతులై ప్రాణముల కానపడి పరువులై
తిరి. కొందఱుజోదులను జందెము పెట్టుగా నఱికి కొందఱు రంప
ముసం గోసినట్లు కోసి గొందఱు జెఱకుగఱ్ఱలఁ జెండినట్లు చెండి పా
ర్థుఁ డాకయ్యమున యభేచ్ఛముగా విహరించెను, తలలు లేనిఘృండె

ములు మొండెములులేని తలలు కాలునేతులు లేని వట్టిమేనులు చె
వులుముక్కులు లేని తలలు చూపర కతిభయంకరములై యుండెను.
తుండములు తెగిన యేనుగులు తోడలు తెగిన గుఱ్ఱములు
రథాంగములు విట్కిగిన శతాంగములు ననురుల బాసిన
కాల్వరుఁ గలిగి యా రణరంగము హృదయదారుణముగ
నుండెను. నెత్తురు వరదలై ప్రవహించెను. మత్తశుండాల
ములయు నాజానేయ తురంగములయు దేహములనుండి శోణిత
ము కొండలమీఁదనుండి పాఱుజేగురు సెలయేళ్ళ తెఱఁగునఁ బ్రవ
హింపఁ జొచ్చెను. చిమ్మిలిగొట్టములలో నుండి వచ్చు వనంతమట్లు
జోదులమేనులనుండి రుధిరము ధారలై ప్రవహించెను. ఆస్థల మంత
యు వనంతోత్సవము క్రొత్తగాఁ బ్రవర్తిల్లిన. మృత్యుదేవతా గృ
హాంగణము చందమున నుండెను. ఆనందడికయ్యమున జోదులు
క్రోధపరవశులై చచ్చినపదాతులను నింకం గొనయూపిరితోనున్న కా
ల్వరను చేతులు కాళ్ళు తెగిపడియున్న వీరులను ద్రొక్కినడువంజొ
చ్చిరి. వరదలై పాఱుశోణితము జలముగ రక్తసిక్తములైన యో
ధులముఖములు నెట్టదామరలుగ మహాయోధుల వెల్లగొడుగులు
తామరాకులుగ వారిశిరోజములు నాచుగ తెల్లని యష్టేషములు
మరాళములుగ నాపోలికలను సరోవరము చందమున భాసిల్లెను.
శోణితప్రవాహ మేటిసిరుగ స్యందనములు నావలుగ సారథులు చ
క్రరక్షకులు మాలిమికాండ్రిగా రథికుఁ డూర్ధ్వలోకప్రయాణము
చేయు తెఱికుఁడుగ నాయుద్ధరంగము మహానదివలె నలరారెను. పా
ర్థుఁడు సూత్రధారుఁడుగ చతురంగబల ఘట్టనమున రేగిన పరాగ
ము తెరగా వచ్చిన తోడనే చచ్చి తొలంగి క్రొత్తవారలకుఁ దావి
చ్చుజోదులు పాత్రములుగ నాకనమున నున్నదివృల్లు పేక్షకులు
గ యోధులనోటినుండి వెడలు నాష్టేషవచనములు కథాకలాపముగ

సంగ్రామరంగము నాటకరంగమువలె శోభిల్లెను. మదనాగములు మ
హీధరములుగ తురంగములు తరంగములుగ సైనికులు మిశ్రములు
గ రణరంగము రత్నాకరమట్లు రాజ్యల్లెను. లెక్కకుమీరిన యీజో
దుల కండఱకు వేసవేలు పార్థులు వచ్చి యొక్కొక్క జోదుతో నొ
క్కొక్క పార్థుఁడువచ్చి పోరినట్లు తోచెను. మాటలాడుచున్నవారు
మాటముగింపకుండగనే నడచుచున్నవారు నడచుచుండగనే యె
త్తినబాహులెత్తినట్లుండగనే పార్థబాణ ప్రహారములచే జోదులు తె
గుచువచ్చిరి. ఈవిధముగ నర్జునుఁడొక్కరుఁడు క్షీరసాగరమునఁ దిరి
గిన మందరశైలము తెఱంగున కౌరవసేనాసముద్ర మధ్యమునం బడి
నిరంకుశ వీరవిహారము నలుపుచుండ సామాన్యులగు సౌబలజయ
దృఢముఖులు బెబ్బులియెదుట నిలువఁజాలక దర్శనమాత్రమునఁ బ
లాయనము నేయులేళ్ళవడువునఁ బాటి పితామహుని శరణముసొ
చ్చిరి. అప్పుడు దళముల దురనన్ధజూచి యంగరాజు తనయరద
ము పార్థున కభిముఖముగఁ దోలించిన గాండీవియు వానికభిముఖ
ముగఁ దనన్యండనము వోనిమ్మని యుత్తరుం బురికొల్పి రాధేయున
కభిముఖుఁడై కోర్ధఘూర్ణమానవ యవతారకుఁడై కనుబొమ్మలు
ముడివడ నాతని కిట్లనియె. “అంగరాజా! చిరకాలమైనది నిన్నుఁ జూ
చి. కౌరవసామ్రాజ్య మహామందిరము నేలఁగూలకుండ నిలుపుచు
న్నమూల స్తంభమవునీవు. దుర్యోధనుని బ్రతుకంతయు నీతోడనే
యున్నది. పరశురామ శిష్యుఁడవు. భండనప్రవీణుఁడవు. సకలశస్త్రా
స్త్ర వేదివి. సాంగ్రామిక శాస్త్రుకోవిదుఁడవు. నీవితనేవు బలము
లా తెఱంగున నలజడి పొందుచుండ వానిసంక్షోభము దీర్పక యెం
దుదాగితివి. కౌరవసభలో దృఢదరాజపుత్రిక నుల్లసోక్తులొడుటగా
దు. రాజరాజునకు దుర్బుద్ధులుపదేశించుటగాదు. ఇదిసంగ్రామము.
నుయోధనుఁడు నిన్ను నమ్మి భీష్మప్రసాద మహాయోధులైనఁ ది

రస్కరించుచున్నవాడు. అట్టిలోకైకపీరునితో బెసంగవలయు నని నాకెంతయుఁ గుతూహలము గలదు. రారమ్మని మనసునొచ్చునట్లు కఠినోక్తులు పకులుటయు రాధేయుడు మిక్కిలి కనలి “యోపాండ వ మధ్యమా! నీప్రతాపము నీబాహువిక్రమము నే నెఱుంగనియవి కావు. నాడు కౌరవసభలో మీయేవుర ధర్మపత్నియైన ద్రుపదరాజ పుత్రికను రారాజు ముందలపట్టియీడిపించి కోక లొలిపించినప్పుడు నీవును బాహుబలదర్పితఁ డని గర్వించు మీభీమసేనుడును మాన ధనులైన మాద్రేయులును రాజసూయకర్త యైనమిశ్రేష్ఠసోదరుఁ డును గదాగాండీవాది సాధనములు దగ్గఱఁబెట్టుకొని యేమియుఁజే యఁజాలక యూరకుండిరి గదా! క్షత్రియజాతున కంతకంటె నవమా నకరమైన కార్యమున్నదా? నాడు పనికిరానిపౌరుషము నేడు పని కివచ్చునా? అడవుల పండ్రొండేడులు తిరిగివచ్చితిఁగదా. నాకింక రా జ్యమురాకపోవునా యని పుట్టెడానతోడ వచ్చితివికాబోలును. క య్యముచేసి రాజ్యము గెల్చుకొమ్ము. ఇప్పుడె నీపితృపితామహులన నిధికి నిన్ననిపెద చూడుమని దూషణభాషణ పూర్వకంబుగ భీష్ మాశ్రమంబులం బ్రయోగించె. అర్జునుడుగాండీనమేఘమునుండి తెం పులేని శరపరంపర విడిచెను. అప్పుడా మహాయోధుల కిరువురకు భ యంకర సంగ్రామము ప్రసరిల్లెను. కర్ణసోదరుడగు సంగ్రామజిత్తు మున్నగువీరు లాతనికి బాసటయైరి. సంగ్రామజిత్తు విష్వచ్చునియ మ్ముల చిచ్చునకు మిశుత యయ్యెను. అర్జునవిముక్తములగు కోలల వేడిమికి దాళంజాలక రాధేయుడు సంగరమువిడిచి పలాయితు డయ్యె ను. అనంతరమాపార్థు డు తనపైవచ్చుచున్న కుంగసంభవుగని చేతు జోడించి నమస్కరించి నమస్కారబాణములచే నాతని పాదముల న ర్చించి యిట్లనియె. “ఆచార్యా! పదమూడేడులనుండి మిమ్ముంగానక నామనము వింతాకాంతమై యున్నది. కన్నులకరవుదీర నేడుమి

ముగ్ధుఁ గనుఁగొని ధన్యుడ నైతి. నిష్కరుణమైన రాచకొలమునఁ
 బుట్టినకతమున విద్యాబుద్ధులు నేర్పి పోచినయాచార్యులతోడ నమ
 రమునేయవలసె. ఇందుకు ఊమియించి ముందుగా మీరు నాపై
 శరములం జిమ్ముడు. అన్వల నే నస్త్రముల విడిచెద.” ఆచార్యుడు
 వానిదీవించి మందహాసము నేసి తాను ముందు కయ్యము మొదలుపె
 ట్టెను. అప్పుడు గురుశిష్యులకు నిరుపమానమైన ద్వంద్వయుద్ధము జ
 రిగెను. “పుత్రాదిచ్ఛేత్సరాజయ” మన్నట్లు కుంభసంభవుఁడు పు
 త్రసమానుడైన శిష్యునిచేతఁ బరాజయము నొందుటయు గౌరవం
 బయని తనకు పరశురాముఁ డిచ్చినయనదృశ శరవిసరములు శిష్యు
 నిపైఁ బ్రయోగించి యాతనికగ్నియు వరుణుడు మహేంద్రుఁడు ప్ర
 సాదించిన దివ్యాస్త్రములు తనపై నేయ శిష్యుడట్టిశస్త్రములు సం
 పాదించినందులకు సంతసించుచుఁ బోరాటము నలిపెను. పక్ష
 పాతముచేతనో బలహీనతచేతనో ధనురాచార్యుడు గాండీవ
 నిర్ముక్త శరవర్షమున మునుఁగ గౌరవసైన్యమున హాహాకారము
 లె సఁ గె యె. అప్పుడు కృపాచార్యుడును ద్రోణా
 యినియు నయ్యాచార్యునకు బాసటయై వచ్చి పార్థునితో గయ్యము
 నలిపిరి. గ్రీష్మకాలమున మధ్యాహ్నమునఁ దనకిరణసహస్రంబులచే
 మహీమండల మంతయుఁ గాల్చుచు దుర్నిరీక్ష్యప్రభాభాసమానుడై
 వెలయు సంశుమంతునిచందమునఁ బాండవమధ్యముఁడు గగనభా
 గమునుండి సంగరంబు దిలకించు దేవతలకుఁ బాండునృపాలుఁడు
 మొదలగు పితృదేవతలకు నింతింతయనరానియక్క
 జంబుఁ గలిగించుచు గురుని గురుపుత్రుని గురుమఱిదిని నొక్క
 పెట్టున నేసెను. అప్పుడు ద్రోణుని సూతుఁ డావృద్ధబ్రాహ్మణుని
 యరదంబు సంగరరంగముననుండి యావలకుఁ దోలుకొని పోయెను.
 కృపాశ్వత్థామలు వానిముందర నిలువలేక పరాయణమై కర్తవ్యమని

దాని నాశ్రయించిరి. అప్పుడమ్మేటివిలుకాడు నీటిచూలి యన్న నె
లవు గనుంగొని యరద మాతనిదెసకుఁ బోనిమ్మని యుత్తరునితోఁ
జెప్ప నాతఁడట్లు చేసె. చిరకాలలబ్ధ సందర్శనముచేత మనుమనింగని
తాతయుఁ దాతం గని మనుమఁడును బరమహర్షముగొందరి. అర్జు
నుఁడు మరల రెండు సమస్కారబాణములు భీష్మునిపాదములపై
వైచి ద్రోణుఁడట్లు ముందుగా నాతఁడె కయ్యమునకు దొరకొనఁ
బోరునకు దివియెను. అప్పుడా బృందార. కేంద్రినందన మందాకినీ
నందనుల సుందరవీరవిహారములు బృందారక బృందమునకును గౌర
వచమూపతులకును వేడ్క గలిగించెను. వారిరువురిలో నెన్వరధికులో
రెప్పవాల్చక చూచువేల్పులకే నిర్ణయింప శక్యముగాకపోయెను.
గాండీవి రథహయములం జంపి సారథిమేన శరయలు . నింది భీష్ముని
గాఢశత్రుముల నొప్పించెను. అత్తఁజీ బాండవమధ్యముని యెట్ట
యెదుట నిలువఁదగదని శంతనతనూభవుఁ డవ్వలికిఁ దొలగించెను.
అంతటఁ గౌరవనైన్యమునఁ దనకుమాత్రై పోరువీరుఁడు లేకపోయినం
దున స్వేతవాహనుఁడు రాజరా జెందున్నవాఁడొ గనుఁగొనఁదలంచి
యరదముపై నిలిచి యతఁత్తి చూచి దూరమున నాగకేతనము
పొడకట్ట నాచాయ న్యందనముఁ దోలించుకొనిపోయెను. పోయి
మేఁకపై నుఱుకుక్రోల్పులిచందమునఁ గౌరవేశ్వరుని యరదమున
కెదురుగా నిలిచి “యోరోరికౌరవకులపాంసనా! ఓరోరి ద్రౌపదీకే
శాంబరా కర్షణమహాపాతక! ఓరోరి చంద్రికులకలంక! నిలునిలు
పాటిపోకు ఎవ్వఁడు నీకు బహిఃప్రాణ మని మహావీరుడని నమ్మితివో
యాయంగరాజు పాతె. నాశస్త్రాగ్నిజ్వాలల వేఁడిమికోడి గురుకృపా
శ్వత్థామలు సమరపరాజ్ఞుఖులైరి. దుష్యంతభరతప్రముఖులనంశ
ముల జన్మించినాఁడవు. రాజరా జని బిరుద మొందినాఁడవు. భీష్మ
ద్రోణకృపాశ్వత్థామప్రముఖు లగుమహావీరులకు దొరవు. విశేషించి

దోణాచార్యశిష్యుడవు. ఏవంగుణవిశిష్టుడవు. పండ్లవై యీ తెఱంగునఁ బాటఁ బాడిగాదు. మదగజేంద్రంబుపై నెక్కి హస్తినాపుర వీధుల సూరేగుట గాదు. నవరత్నఖచిత మకరకుండల కేయూరాదిభూషణంబులు దాల్చుటగాదు అమూల్యాంబరములు గట్టి మంచి గంధము మేనఁ బూసి మెలఁతలతో సరసస్థలాపము లాడుట గాదు. ఉద్యానవనముల విహరించుట గాదు. పాండవులను లక్కయింటఁ బెట్టి చిచ్చువెట్టుటగాదు. నిదురించుతఱి పాములఁ గఱపించుటగాదు. నీట్రద్రోయించుటగాదు. వినపుఁగూడు వెట్టుటగాదు. శుద్ధాంతకాంతారత్నమును గొప్పవట్టి కొలువులోని కట్టించి కోకలు విప్పుట గాదు. ఇది సంగ్రామము. ఉత్తమక్షత్రియ జాతుడవేని నీకుఁ బౌరుషము గలదేని నీవు పట్టినది విల్లగునేని నాయెదుట నిల్చిపోరుము. అంతియకాని యాడుదాని తెఱంగున నిట్లు పాటఁజనదు. అనియధిక్షేపించుటయు గాంధారేయుఁడు రోషకలుషితమనస్కుడైయోరోరి పాండవమధ్యమ! నీవు నాచేత జూడము నోడింపఁబడినబానిసవు. మహావమానములు గలిగినప్పుడు పౌరుషముఁ జూపఁజాలక యుధిష్ఠిరాజ్ఞాపాశబద్ధులమై యూరకుంటిమిగాని లేకున్నచో మేము ముజ్జగముల మ్రింగమా యని కోఁతలుకోసి తప్పన్న!పైఁ బెట్టి మీప్రజలు మీరు చాటుకొనుచుందురు. మీప్రజలు నే నెఱుంగనివాడనుగాను. రారమ్మ. ఇప్పుడు మీతండ్రియొద్దకు నిన్ను బంపెద నని నిశితభల్లముల నాతని యల్లమున నాటె. చిరప్రవర్థమానమైన క్రోధముచే వారిరువురు ననోన్యనంహరణోద్యక్తులై ఘోరముగాఁ బోరిరి. కాని గాండీవిముందర రాజరాజు నిలువలేకపోయెను. రారాజును వివ్వచ్చుఁడు పట్టిచంపుచున్నాడని భయంపడి భీష్మదోణాదిమహాయోధులు కురునాథులకుఁ గవ్వడికి నడుమనడ్డువడిరి. అప్పుడు కౌరవేశ్వరుఁడు ప్రాణము దక్కెనని పాటిపోయెను. అప్పు డర్జునుఁడు తన

చేజిక్కిన యామిషము నిష్కారణముగఁ బోయెగదా యని వగచి
రోషభీషణుడై కురువీరులపై శరపరంపర లేసెను. అంతలోఁ దనివిన
నక గాండీవి కురువీరుల నింకఁ బరాభవింపఁ దలచి వారిపైసమోహ
హనాస్త్రముఁ బ్రయోగించె. ఆయస్త్రము ప్రయత్నమైన తోడనే
పదాతులు నిద్రించిట్లు నేలనొదిగిరి. భీష్మాదియోధులు తమ తమ యర
దములపై మూర్ఛిల్లిరి. ఘోరమానమహోర్ణవము తెఱంగుననున్న కౌర
వసైన్యము నిశ్శబ్దమై ప్రశాంతమై పడియుండె. ఏనుఁగులు గుఱ్ఱములు
చచ్చినట్లైయుండెను. అపుడర్జునుఁడు సారథింజూచి “యుత్తరా! అభి
మానోత్తర యైన మీయుత్తర కౌరవవీరులతలపాగలలోనిగుడ్డలు
కోసి బొమ్మపొత్తికలుగఁ దెమ్మని మనము బయలుదేరునపుడు నిన్న
డిగెగదా. ఆమెకోర్కి తీర్చకపోవుట పాడిగాదు. కావున ఖడ్గము
గైకొని వారితలపాగలలోని గుడ్డలుకోసి తెమ్ము. తలపాగలుకోయు
టయెగానిమఱియేదుష్కార్యము నేయబోకు సుమీ. నీవెల్ల వీరులకడకు
బోవచ్చును. కాని పితామహునిచెంత కరుగకుము. ఆతఁడూరక పడి
యున్న వాఁడు. కాని యీసమోహనాస్త్రమునకుఁ బ్రతికీయ
యెఱుంగును. అతనికడకుఁ బోయితివేని నీప్రాణములు దక్క” నని
చెప్పి పఱచుటయు నుత్తరుఁడు ధనంజయునిబలము చూచుకొని
దుర్యోధన దుశ్శాసనరాజేయజయస్థిథిపద దోషాశ్వాత్మామప్రము
ఖులయష్టిషములలోని ముక్కలుకోసి తెచ్చి యరదములపై నిడి
యెను. అంతట నర్జునుఁడు సమోహనాస్త్రము నుపసంహరింపఁ గౌర
వవీరులు వెండియుఁ జైతన్యము గలిగి లేచి యెండొరులమొగములు
చూచుకొనఁజొచ్చిరి. అప్పుడు పితామహుఁడు కౌరవేశ్వరుని జూచి
కుమారా!నురాసురదుర్జయు లగు నీయోధులందరు నే డర్జునునిచేత
నిర్జితులైరి. అరణ్యవాసకాలమున నతడు వరుణనామదేవవైశ్వానర
ప్రభృతులగు దేవతల మెప్పించి దివ్యాస్త్రములు వడసె. అదికారణ

ముగ మన మోడితిమి. ఇది వానింగెల్పుటకు సమయము కాదు. మనము హస్తీపురమున కరుగుదము రమ్మ. అనిమండలించుటయు నత డట్లకాక యని సైన్యముల మరలించి రాజధానికిం బొమ్మని యానతిచ్చెను. హతశేషు లగుసైనికులు హస్తీపురమునకు బోవజొచ్చిరి. అర్జునుండును వెండియు బితామహభారద్వాజశారద్యతులకు నమస్కారబాణము లేసి వారియొద్ద సెలవుగైకొని రాజరాజమకుట మాణిక్యములు నిశితబాణముల నేలనూడనేసి యప్పటికి తానరుగుచున్నట్లు తెలిపి యుత్తరు జూచి కుమారా! వచ్చిన పని యైనది. పనులం బట్టితిమి. కౌరవసేనంగడచి పరాభవించితిమి. నే నర్జునుండ నైనట్లు నే ముదల యిచ్చువఱకు నీతండ్రికి గాని యెరులకుగాని దెలుపవలదు. ఇది నీవిజయంబ యని పౌరులనుకొనునట్లు ప్రవర్తింపుము. ఇప్పుడు నేను వెండియు నాబ్రహ్మన్నలరూపము ధరియించెద. గాండీవాది సాధనములు శమివృక్షముపై నిక్షిప్తము చేసెద. న్యందనము శమితరువుకడకు గొనిపోమ్ము. మనము పురము సేరులోపల నీవిజయమంగళవార్తలు పురంబున జాట గోపాలురం బంపు ఘని వాక్కుచ్చుటయు నుత్తరుడు కొండలు పనుకాపరుల బిలిచి విజయము చాటుమని పురమునకు బంపి తేరు జమ్మికడకు తోలెను తోలుటయు ధనంజయుడు తనగాండీవమును దేవదత్తమును నక్షయతూణీరమును మహేంద్రదత్తకిరీటమును జమ్మిపై నిక్షేపింపు మని యుత్తరుని కిచ్చెను. ఉత్తరుడట్లు చేసెను బ్రహ్మన్నల యెప్పటియట్లు పేడిరూపు గైకొని యుత్తరుని రథికుని చేసి తానుసారథియై రథము నడుపుకొని పురమున కరుగజొచ్చెను. ఇంతకుమున్న విరాటుండుదక్షిణగోగ్రీణహణానక్తి వచ్చిననుశర్మనోడించి నగరమునకు బోయి యమాత్యుడండనాయకప్రముఖులతో గొలుపుండి 'తనవిజయమునకయిపౌరులు బంధువుల వందనూగములు రమ్మ గొనియాడు బాగడల

నాలకించి యుబ్బియుత్తరు డేడియని యడిగెను. కారవులు మహాసేనాసమేఖులై యుత్తరగోగ్రహణముచేసినకలంబున నుత్తరుఁడు బృహన్నలను సారథిం జేసికొని వారిపై కరిగెనని యతఃపుర పరిచారకులు విన్నవించిరి. అప్పలుకులు విని విరాటుఁడు గుండె జల్లుమనఁ దెల్లబోయి యయ్యో! అకృతాస్త్రిఁడు సంగ్రామపరిచయ హీనుఁడు నాకొడుకేడ? దేవకల్పు లగు కారవవీరు లేడ? అమ్మహావీరులతో నా కొడుకు పోరనేర్చునే. వాఁడింకఁ బ్రతికి యింటికివచ్చునే. అమాత్యులారా! ఇప్పుడైనఁ దడవునేయక వానిసాయము నేయుటకై మన చతురంగబలంబుల సంపుఁడు. అని వగచుచుండ యుధిష్ఠిరుఁడు వాని కిట్లనియె. “రాజా! బృహన్నల సారథి యగుటంజేసి నీకుమారునకు భయంబులేదు. అతఁడు నేఁడు కారవసేనను గెలిచి వచ్చును. వెఱవకుము” అని యాతఁడు ధైర్యము చెప్పుచున్నను విరటుఁడు పుత్త్రీస్నేహమున నతని మాటలం ద్రోసిపుచ్చి నిజసైన్యములఁ గుమారునికడకుఁ బనుప యత్నము నేయుచుండ నంతలో గోపాలకుఁ టుత్తరుని విజయంబు నగరంబునఁ జాటి కొలుపుకూటంబునకుఁ బోయి యాశుభవార్త విరటునితో విన్నవించిరి. విన్నవించుటయు విరటుఁడు మహానందభరిత మనస్కుఁడై తక్షణంబ గోపాలురకు నెలలేని పనదనంబు లిచ్చి “యెట్టెట్టు? నాకుమారుఁడకృతాస్త్రిఁడు బాలుఁడు కురువీరుల నెత్తెఱంగున గెలుచు నని నేను వగచుచుండ విజయమంగళవార్తలు వినునంతటి యదృష్టవంతుఁడనైతి. నేటితో నాజన్మము సార్థక మైనది. నావంశము వన్నె కెక్కినది. నాకుమారుఁడు భీష్మమర్దనుఁడు ద్రోణమర్దనుఁడు రాజరాజమర్దనుఁ డని బిరుదులు వహింపవచ్చును.” అని పరిపరివిధంబులఁ దనయానందమును దెలుపుచుండ యుధిష్ఠిరుండు తనలో ముసిముసినవ్వులు నవ్వుకొనుచుండెను. సభాసదులు విరటునకు శ్రీవణానందముగా నుత్తరుని విక్రమంబులు

వేయినోళ్ళం బాగడిరి. అంతలో నుత్తరుడు సారథీనమేతుడై పురంబుసొచ్చి రాజమార్గంబునం బోవుచుండ బ్రాహ్మణులు స్వస్తివాచకంబులతో నెదుర్కొనిరి. పుణ్యాంగనలు మంగళహారతు లిచ్చి లాజలు నక్షతలుఁ బుష్పంబులు నతనిపైఁ జల్లిరి. “జయజయ! ఉత్తరకుమారా జయజయ! మత్స్యకులపయఃపారావార రాకాసుధాకర జయజయ! కౌరవసేనాకాంతారదావానల!” యని వందిమాగధులు కైవారములు సేసిరి. ఆపొగడ్తలెల్లఁ దనవి గావనియు బృహన్నల వనియు మనంబుల నెంచుకొనుచు నుత్తరకుమారుడు క్రమక్రమంబున నగరు సేరె. ఈలోన విరాటుడు కొలువు సాటించి యంతఃపురంబు నకుం జని యానందపరవశుడై కంకభట్టుం బిలిపించి నెత్త మాడుదమని యాతని నొడంబఱిచి సారెలుం బలుకయు సైరంధ్రీచేఁ దెప్పించి యాడందొడంగి యెడనెడఁదన కుమారుడు కర్ణ గాంగేయాది కౌరవవీరులఁ గలిచెనని కొడుకును మాటికిఁ బ్రశంసించుచుండ యుధిష్ఠిరుడు “రాజా! కౌరవులను నీకొడుకు గెలువలేదు. బృహన్నల గలిచెను. బృహన్నల యసాధారణ బాహువిక్రముడు, వానిలావు నీవెఱుంగవు” అని వానిమాట కెదురు చెప్పెను. అప్పలుకులు దుస్సహంబులగుటయు విరటుడు కంకుభట్టుంజూచి కంకా! ఏమిది యిట్లు పలికెదవు? నాకుమారునివిజయము నీకంత యసూయాకారణ మెట్లయ్యె? ఇంతకాలము నాయుంట నుండి యెట్లకేల కింతకృతఘ్నుడనైతివే” యని మందలింప యుధిష్ఠిరుడు వెండియు “రాజా! నీకొడుకుపై నా కసూయలేదు. అట్లుండుటకుఁ దగిన కారణంబులులేవు కాని సత్యమేపలుకవలసివచ్చినప్పుడు బృహన్నల కౌరవసేన నిర్జించెనని చెప్పవలయుఁగాని నీకొడుకు గలిచెనని చెప్పదగదు. నీ కాగ్రహమువచ్చినను సరె బృహన్నలయె వారిం గలిచెను” అని నొక్కి వ్రాక్కుచ్చెను. ఆమ్ముటలకు విరటుడు మేరమీఱిన కోపము

నొంది “కంకా యెన్ని తెఱఁగుల జెప్పినను నీయసూయ మానకున్నాడవు. నీవు పయోముఖవిషకుంభమవు. చీ నీవంటిపాపి లేడు” అని యొకసారె గొని యుధిష్ఠిరుశిరంబు నేసెను. తలపై గాయముపడి యందుండి బొటబొట నెత్తురు కారఁ దొడంగెను. దావున నున్న సైరంధ్రి యదిచూచి తనచీరచెఱఁగుతో నెత్తురొత్తి శీతలజలములతో గాయంబుఁ గడిగెను. విరటుఁడు సైరంధ్రింజూచి “యేమి! నీచీరచెఱఁగుతో నెత్తురొత్తనేల” యని యడిగెను. అప్పు డాపురంధ్రి యిట్లనియె “రాజా! యితఁడు మహానుభావుఁడు విశేషించి ద్విజుఁడు. ఈమహానుభావుని నెత్తు రేనేలపైఁ బడునానేల పంటలుదొఱగి తామదేవతకు నిలయంబవు గావున నీ వేలునేల కట్టి యరిష్టము గలుగకుండ నిమ్మహామహుని మహత్వము నెఱిగినదానం గావున నిట్లు చేసితి” అనవుడు విరటుఁడు సంతసించి తనకావించిన యకార్యమునకుఁ బశ్చాత్తాపము నొందెను. అంతలో నుత్తరకుమారుఁడు విజయంబుచేసె నని ప్రతీహారి విన్నవింప రాజు బృహన్నలను సుత్తరునిం బ్రవేశపెట్టుమని యానతిచ్చెను. అర్జునుండు తనగాయము గనుఁగొనినయెడల మహాగ్రీహము నొంది విరటుని కేమియెగ్గు నేయునో యని భయపడి యుధిష్ఠిరుండు ప్రతీహారింబిలిచి “నీవు త్తరునిమాత్రమే ప్రవేశపెట్టుము, ఉత్తరుఁడు వచ్చి వెళ్ళినవెనుక బృహన్నలం బ్రవేశపెట్టవచ్చు” నని చెప్పె. ఉత్తరుఁడె ముందుగా రాజనన్నిధిం బ్రవేశించెను. మత్స్యనాయకుఁడు మహానందపరవశుఁడై కుమారుని గాంగలించుకొని ముద్దాడి తల నిమిరి కుమారా! నీకతంబున మత్స్యవంశము మహిమండలంబున వన్నెకెక్కె. పరశురాముని గెలిచిన బాహుళాలిని జామదగ్న్యశిష్యుడైన చండబలుని సకలధనుర్ధర గురువును విశేషించి రాజ రాజును జతురంగ. బల సమేతముగ నీ వొక్కడవె గెల్పుటకంటె మహాశ్చర్య మేమున్నది! నీవు నివురు గప్పిన నిప్పుచందంబున నున్న

వాడవు గాని యసాధారణ తేజోబల దర్పితుడవు. నీవికృమంబు
 దలఁపఁ దారకాసురుదర్ప మడంచిన కుమారుండును మారీచపుబాహు
 లం గడతేర్చి విశ్వామిత్ర యాగసంగక్షణంబు గావించిన రఘుకు
 మారుండును జ్ఞప్తికి వచ్చుచున్నారు. నిన్నమొన్న కన్నులు తెఱ
 చిన పిన్నవాడ వగుటచే విశేషించి నాబిడ్డడ వగుటచే నేను నిన్నింత
 కొనియాడరాదు. సీతల్లి యిప్పుడు పీఠమాత యయినది" అని మితి
 మీటి పొగడుచున్న జనకునిం జూచి యుత్తరు డిట్లనియె. "అయ్యా!
 నన్ను క్షమియింపుడు. ఈవిజయంబునకు నేను గారణంబు గానుఁ
 సంగ్రామస్థలంబున కరిగినపిమ్మట దివ్యపురుషుం డొక్కడు నాకు
 దోడు సూపి నాకీజయంబు గల్గించె. అతడె భీష్మాదియోధులం
 గలిచె. అతనివైఖరియు వికృమంబుఁ జూచి యమరరాజతనయు
 డేమొ యనుకొంటి. అవ్విజయముడు ప్రియోగిండిన సమ్మోహనా
 శ్రుంబుచే గాంగేయప్రభృతు లగుకురువీరు లెన్నడో చచ్చినయట్లు
 రథంబులపై బడిరి. ఆనరు డెంతపరాక్రమ వంతుడో గాని తానొ
 క్కడే యయ్యు లతో పలక్షలగు సైనికుల జక్కువఱచెను. ఈ స్రవము
 లన్నియు నాతనికే గాని నాకుజెందవు. నే నెంతమగటిమి గలవాడనో
 నాలా వెంతటిదో నాబ్రతు కెట్టిదో నీవెఱుగవా" యని సత్యంబు
 వలుకుచున్ననందనుం గనుంగొని "కుమారా! ఆమహాపు
 షుఁ డెం దున్నవాఁడు? ఆతని నిట కేల దోడ్కొని వచ్చితివి కావు?
 నన్నాతనికడకుం గొని పో" మృని పనికెను. అనవు డుత్తరుఁడు
 "తండ్రి! అమృహాపురుషుఁడు తనవృత్తాంతము సమయంబు వచ్చు
 వఱకు నెవ్వరికి నెఱిగింప వలదని నన్నుం గోరుటచే నే నాతనివం
 శంబును నామధేయంబును నెఱింగినవాఁడ నయ్యు నీకిప్పుడు తెలుప
 రాదని వక్కాణించెను. అంతలో బృహన్నల రాజుం గనుంగొని
 సమస్కరించి చెంతనున్న యుధిష్ఠిరునకు సభివందనము సేయ నతఁడు

గాయ మరునునకుఁ గనఁబడునను భయమునఁ దల వంచి తనచీర
చెఱుగు మొగంబునకు మాటు చేసికొని యెప్పటి యట్ల యాదరింపక
యాతని వీడ్కొనియెను. ఆతఁడును తేనికడ సెలవు గైకొని “యుధి
ష్ఠిరుఁడు నాపై నేటికో యలుకఁబూని యున్నవాఁడు. నే నేమితప్పు
గావించితి నో గదా” యని సవిషాదముగ నర్తనశాల కరిగెను. అపు
డుత్తర సఖిజనవరివృత్తయై బృహన్నలం గనుఁగొని యాతఁడు దననిమి
త్తము దెచ్చిన బొమ్మపొత్తికలకానుక నందికొని సంతసించెను. ఆ
రేయి పాండునందను లేవురును ద్రుపదరాజపుత్రికయు రహస్యముగ
నొక్కచోఁ గలిసికొని యజ్ఞతవాస కాలంబు గడచిపోవుటంజేసి నిజ
రూపంబులతో బయలుపడుటకు సమయమెద్ది యని వారలోచించిరి.
మఱునా పుదయమునఁ దమ్మెఱిగించుకొనుట మంచిదనివారునిశ్చయిం
చుకొనిరి. అపుడు ధనంజయుండు తక్కినవారిం గనుఁగొనియిట్లనియె.
నేఁడు తేనికొలుపున నన్న గారిని నేను గనుఁగొనినప్పుడు నన్నెప్పటి
యట్ల నిమ్మహాత్ముఁడాదరింపక తలవంచుకొనియుండె. నే నెఱిగినంత
వఱకు మనోవాక్కాయకర్మముల నిమ్మహాత్మునియెడ జేసినయవ
రాధము లేదు. ఈతఁడే దైవంబని నే దలంచుచుంటి. నాయెడ నిట్టి
యలుకఁబూనుటకు గారణమేమో యెఱుఁగవలయు” ననవుడు యు
ధిష్ఠిరుఁడు ధనంజయుని హస్తము పట్టుకొని “వత్సా! నీవు నాయెడ
జేసినయవరాధము లేదు. నాకు నీయెడ నెట్టి యలుకయు లేదు. నే
నట్లుండుటకు గారణ మెఱింగించెద వినుము. విరాటుఁడును నేనును ను
హృద్యాతమాడితిమి. ఎడనెడ నతఁడు దనకుమారుఁడు కౌరవనేనం
గలిచె నని ప్రశంసించె. ఉత్తరుఁడుకాదు బృహన్నలయై శత్రువుల
నిర్జించె నని నేనంటి. ఆవాదమున నతనికి రోసము పొచ్చె. రోష
పరవశుడై సారెగొని నన్నువైచె. ఆదేబ్బకు నాతలపై గాయమువడి
యె. నెత్తురు బొటబొటగారె. పాంచాలి చీరచెఱుంగున నెత్తురుదుడి

చి జలముల గాయముగడిగి సమయోచితోపచారంబులు జేసె. ఆగంటు నీకంటఁబడెనేని నీవు విరటునిపై నలిగి యేమియవకృతిగావించువో యనుభయమునఁ దలవంచి ప్రసంగము సంక్షేపించి నిన్నంపితి” నని యచ్చట జరిగినవృత్తాంతమంతయు దెలిపెను. అప్పులుకులు వినిన తోడనే దండతాడితమహారగముచందమున భీమసేనుఁడు కోపా విష్ణుడై యెట్టెట్టు! విరాటుడింతపొగరుకొనియెనే? సకలలోకపూజనీయుఁడ వగునిన్ను నీపాద సేవకయిన ననర్హుఁడగువిరాటుఁడు సారెగొని వైచెనే? ఇదె చూడుడు. బంధుగణసమేతముగ వానినిప్పుడ కృతాంతమందిరమునకంపెద.” ననిలేచెను. “ఏమేమీ! మత్స్యభూపాలుడు తనయంతరమెఱుంగక భూలోకదేవేంద్రుఁడ వగు నీయంతనానిని నిర్భయముగ నిట్లు సారెతో నడంచునే! బాహుచతుష్టయమట్లు సోదరచతుష్టయ ముండఁగా నీమేని నెత్తురుచుక్కలు నేల రాలవలసి వచ్చెనే. ఇప్పుడు విరటునిం దుడముట్టించెద” నని యర్జునుఁడు క్రోధారుణముఖుడై పలికెను. అప్పుడు ధర్మనందనుఁడు వాయునందన సంక్రందన నందనులను చెఱియొక కేలంబట్టుకొని “తమ్ములారా! మీకు నాయెడంగలగాఢానురాగమునకు సంతసించితి. కాని మన మిప్పుడు విరటున కెగ్గునేయరాదు. ఆతని యనుగ్రహమునంగాదే యమదంష్ట్రలవంటి యీకష్టదినములు మనము నిర్బాధకముగ గడుపఁగలిగితిమి. అతఁడు మనకృతజ్ఞతకుం దగినవాఁడు గాని యాగ్రహమునకు భాజనముకాదు. కావున మీరు శాంతించి యతనియెడఁబ్రసన్నులరు కండు. అతఁడు తనకుమారుఁడై విజయమునొందె ననినమ్మి యెదురాడినందులకు నాపై నలుకబూని పొరబాటుననట్లుచేసె. ఇది పైరింపఁదగినది” యని కోపోపశమనము గావించెను. ఆశాంతవచనములచే వారు కలకదేటి ప్రసన్నులయిరి.

ఘఘనాఁడు తెల్లవారుజామున నప్పొండునందనులేవురు మేల్చు

కాంచి నిర్వర్తితకాల్యకృత్యులై కృతస్నాతులై సవ్యమాల్యాంబ
రాధరణ భూషితులయి ప్రాతఃకాలమున విరటుని కొల్వకూటమున
కరిగిరి. యధిష్ఠిరుఁడు మత్స్యనాయకుఁడెక్కు మణిమయసింహాసనమధి
ష్ఠించెను. భీమాపుననకులనహదేవులు సింగపుఁగద్దియచెంతఁ దమ కు
చితములయిన యాననములు గ్రహియించి కూరుచుండిరి. అంతలో
విఠాటుఁడు ప్రియపుత్రుఁడగు నుత్తరుఁడు సచివులు సామంతులుగొలిచి
రా నిండ్లోగముండ సభామందిరమున కరుదెంచెను. అరుగుదెంచిచూ
చునప్పటి కాయనివిస్మయ మేమనివర్ణింపవచ్చును. తనయండనుండి
పట్టెడన్నము తీని బ్రదుకుచున్న కంకుభట్టు తనగద్దియనెక్కి కూరు
చుండుటయు దనయింట వంటలవాడగు వలలుడును గన్నియలకునృ
త్యముచెప్ప బృహన్నలయును గుఱ్ఱములుగాయుదామగ్గింధియు బ
శులకాపరియగుతంత్రీపాలుడును రాజబంధువులు గూర్చుండురత్నపీ
ఠము లధిష్ఠించుటయు నేత్రగోచరమైనతోడనే యాగ్రహశ్చర్యము
లతనిమనమున నొక్కసారి నముద్భవించెను. ఒక్కనిమేషమతఁడు
పలుకఁజాలక యూరకుండి బిట్టలుక బట్టఁజాలక యిట్టలనియె. “కంకా
శంకలేక నాలెంకలయిన యీవంటలవాని నీనటుని నీగుఱ్ఱములకాపరి
ని నీపశుపాలకుని గూడఁగట్టుకొని నాగద్దియ నెక్కసాహించితివే!
సన్యాసివనుకొని నిన్నెల్లవిధములఁబూజించితిమి. కానియిట్టికృతఘ్నుఁ
డవని యెన్నఁడెఱుగ. నెత్తమాడుతరి రోసమున సారెతో నిన్నడం
చితి నని యవ్వలదద్దయువగచితి. సారెతో నడచుటగాదు. నిన్నేమిచే
సిననుదోసములేదు. ఆహాహా! సన్యాసి రాజట. వంటలవాడునటును
మంతులట. పశుహయపాలకులు పడవాళ్ళట. ఇక రాజ్యమెట్లుం
డవలయునో యట్లుండును. ఔరా! కంకుభట్టు! పొరబాటుచేత గద్దెనె
క్కితి వనుకొనుము. నన్నుజూచియైన లేవక రాజువలె నట్టై కూర్చుం
డెదవేల? మొండివాఁడు రాజుకన్న బలవంతు డన్న సామెత నీయం

దు నిక్కమయినది. అనుచుండ నర్జునుడు నిజప్రేమంబుననుండి లేచి విరటునివంక చూడ్కులు నిలిపి యిట్లనియె. రాజా! ఆగ్రహంబునకు లోనుగాక నావలకుల నాలకింపుము. ఎవ్వడు రాజసూయమహా ధ్వంసమయంబున చతురంభోనిధి మేఖలావరమున క్షౌరముడలంబునం గలమహీపాలకుల నెల్ల సరిగాఁబ్రలుగ జేసెనో యెవ్వనిచరణారవిం దములకు మూర్ఖాభిషిక్తులు నిజమకుట మాణిక్యద్వీపమునచేత నీరా జనము వెట్టిరో యెవ్వనియరుగ్రహంబునకుఁ బాత్రంబులగుట కుడ యాసాచలనేతునీతనగమధ్యమహీపతులు వెలులేని కానుకలనందుచు నచ్చిరో యెవ్వనియశశ్చంద్రిక లప్తదిక్పాకశుద్ధాంతకాంతాజనం బులకు దున్వలువలై యులరారుచున్నవో యట్టికౌరవనాశముఁ పా రావారశరచ్చంద్రికు సత్యభాషాహరిశ్చంద్రికు దానతృణీకృత కల్పభూరుహుఁడు శాంతమూర్తియుధిష్ఠిరసార్వభౌముఁడు నీచిఱుత గద్దెయ నెక్కుట కద్దుఁడుగాడే? ఈనుహాత్ముఁడు శత్రుమిత్రనమా నుఁడు నిష్పక్షపాత మనుస్కుఁడు. మహోదార చేతస్కుఁడు. నిష్కళంక చరిత్రుఁడు. కౌంతేయగ్రాజుఁడు కురుకులపాం సనుఁ డగు దుర్యోధనునిచేత నాఁడు కపట దురోదరపరా జుఁడై పండ్రెండేం డ్లరణ్యావాసము నేయుటకు నొక్కయే డజ్ఞాతవాసంబు నేయుటకు సమయంబునేసి యరణ్యావాస మెట్లో పూర్తిచేసి యజ్ఞాతవాసదీక్ష నీయుంటఁ గడపె. ఆవృతము నిన్నటి తో సమాస్తమైనందున నేఁడు త న్నెఱిగించుకొనియె. అప్పులుకులు విని విరాటుఁడు విస్మయాధీనచేతస్కుఁడై యితఁడు పాండవజ్యేష్ఠుఁ డైనపక్షమున భీష్మార్జుననకులసహదేవు లేరి? ద్రావిదియేది యని కఠినముగ నడిగెను. అడుగుటయు నర్జునుఁ డిట్లనియె.

“రాజా! అవధరింపుము. బకమర్దనంబుగావించి యేక వక్ర ఫురవాసులతోకమడంచిన లోకహితుండును హింసింపబడినాఁడగు

సురప్రముఖ దుష్టదానవులఁ గడతేర్చి వసవీఘ్న నరాక్షసములుగా జేసి వసవాసులనంతఁ దీర్చిన తేజోవంతుఁడును జరాసంధ విజయము ల్లుండును, కీచకశతనిర్ములనాభీలసంఘండును నాగాయతబలోద గ్గుండు నగు భీమసేనుఁ డితఁడె. దైవదుర్విపాకంబున నితఁడు పలుకుండనుపేర నీవంటలవాడై యుండవలసినచ్చె. మన్మథమర్మఘ్నఁడును మహానీయచరిత్రుఁడును మాద్రీకుమారజ్యేష్ఠుండును నగు నకులుఁ డితఁడె. మాద్రీకసిన్ధపుత్రుండును గొంతికిగారాబుకొడుకును మాకు గడగొట్టుతమ్ముండును సభ్యాత్మవిద్యారహస్యవేదియు రాజనీతికోవిదుఁడు నగునహదేవుఁ డితఁడె. విధివశంబున నకులు డశ్వశిక్షకుఁడు గ నతఁడు గోపరిపాలకుఁడుగ నిన్నుఁ గొలిచియుండవలసె.”

అని చెప్పి తన్నుఁ దా జెప్పికొనుట సముచితముగాదనియూ రకుండ భీమసేనుఁడు విరటుం గనుంగొని “రాజా! విశృంఖలకల్పాంతపయోధరములతో పాకశాసను డడ్డవచ్చినను సరకునేయక ఖాండవనము గాల్చిన యఖండబాహుబలుండును నుత్తరకురుభూమి లం గెలిచి గణనాతీతము లయిన ధనరాసులం దెచ్చి యుధిష్ఠిరునిచే రాజసూయంబు చేయించిన భువనైకధన్వనియు నెక్కటి కయ్యమున లలాటలోచననితో, బోరి యాతని మెప్పువడసి పశుపతాశ్రము వడసిన పరాక్రమశాలియు నివాతకవచకాలకేయాది దుష్టదానవులం దునుచూడి యమరనాయకుని యర్ధాసనం బెక్కిన యద్వితీయపరాక్రముఁడు నుత్తరుం దోడ్కొనిపోయి యుత్తరగోగ్రహణంబు సేసిన కురువీరుల నుక్కడంచిన డండిమగండునునగుద్రోణాచార్యప్రియశిష్యుఁడుకొరవకులాభరణమహ్నుఁడితఁడె.

అనివృకోదరుఁడు పార్థునెఱిగింప దృఢదరాజపుత్రి యేదియని విరాటుఁడడిగెను. అప్పుడుధనంజయు డిట్లనియె. “మాలిని యనుపేర సైరధిష్ఠివ్రతము గెల్గొని నీయంతఃపురపరిచారియై నీరాజినా

సమున కుపచారము చేయుచున్న యీనెలంత పాంచాలరాజనందన. అమ్మహావతివ్రతపై వలపునిలిపి కీచకుఁడాసాధ్యుని బలిమింబట్టఁ దమ కించుటచేతఁగాదె గంధర్వులు కడతేచ్చిరను నెఱమున సింహబలునిసా నుజముగ నీభీమసేనుఁడె చంపెను. రాజా! ఈవత్సరంబుమమ్మనీవుత్త రాదికుమారులఁ బెంచిన తెఱంగునఁ గృపాయ త్తచిత్తుఁడవై కాచిప్రతి జ్ఞాధంగము లేకుండ మనిచితివి. కావుననీకుఁ గృతజ్ఞులము విధేయుల ము." అనిపలుకుటయు వెఱపువిస్మయము మనంబున మల్లకిగొనమ త్వమహీనాయకుఁడేమియుం బలుకఁజాలక యూరకుండ నుత్తరుఁడు తండ్రి సమయమువచ్చినదిగనుక నింక దాపఁజనదు. నిన్న కొంచు మిఁదికినేనరిగినప్పుడు నాకొక్క మహాపురుషుఁడు సాయంబు సేసిన నివిన్నవించితిని. ఆమహాపురుషుఁడీ యర్జునుఁడే. ఆకయ్యంపుసాంపు చూచితీరవలయును గానివర్ధింప వేయితలలు గల చిలువదొరకైన శ క్యంబుగాదు. పాండవులు మనకడ కరుగుదెంచునపుడు తమయూయు ధంబుల మనయూరిమననంబుకడ నున్నజమ్మిమూనిపై దాచిరి. అ ర్జునుఁడు నిన్న శమీనిక్షి ప్తములైన గాండ్లవాదిసాధనంబులు గైకొ నిపశులమందలఁ బట్టవచ్చినవారిని బశులమందలఁ దోలిన తెఱంగు నఁదోలె. ఈతఁడర్జునుఁడు. వీరు పాండవులు." అని విన్నవింప విరాటు డునేలఁ జాగిలంబడి యుధిష్ఠిరుని చరణరాజీవంబులకు దండప్రణా మము చేసి యిటనియె.

“ఓమహానభావా! కురువృషభా! నిగురుకప్పిననిప్పు తెఱంగున దేజంబెల్ల మాటుపఱచి సన్యాసిరూపమున నన్నుగొలిచియుండుటచే నీమహామహిమ మెఱుంగఁజాలక నిన్ను సామాన్యసన్యాసియనిభావించి నీయెడ ననాదరణము నేసితిని. భువనైకమల్లుఁడగు బల్లిదునిభీమసేను నిశత్రుభీకరసంగ్రాముఁడగు పార్థుని నతిసుకుమారులగు సకులసహదేవు లనునీచకర్మయుని నిద్రాగించితిని నందులకు మన్నింపదలచితినియెడల

పడుచే భరతవంశపురాజునకుఁ గోడలై మీకుఁబట్టమహిషియైపర
మసాధియై రాజసూయమహాధ్వరసమయమున సకలరాజపత్నీ
నేవితయై పులోమునిపురంధ్రికి నెనయగు పాంచాలరాజనందనను
నీచకృత్యములఁ బనిచినందులకు మదోన్మత్తుడై నామఱఁది య
వమానించినందులకు మీరునన్ను త్నమింపవలయు. యధిష్ఠిరను
హారాజా! విరటుఁడు నీయనుజులలో నొక్కఁడని భావింపుము. ఈరా
జ్యము నీయది. ఈసిరులు కరులు హరులు నీయవి. ఈయమాత్యు
లు నీయమాత్యులు. నేను నీబంటును. మత్స్యరాజ్యమునకు నీవిప్పుడె
యభిషిక్తుండవై యేలుము. నన్ననుగ్రహింపుము.”

అని వేడుకొన యుధిష్ఠిరుడు కరుణాతరంగితహృదయుఁడై పా
దములపై నుండియతనిని లేవనెత్తి “రాజా! యిట్లనజెల్లునే. నీయనుగ్రహ
ముకతమున మేమునృతము సంపూర్తి చేసికొని బ్రతికితిమి. నీయిం
టదినీ నీ రాజ్యము నేకొనుట కంతమూర్ఖులమె. నీచేసినయుపకారమున
కు మేముప్రత్యుపకారము నేయఁగలమె. నీ రాజ్యముమాకక్కఱలేదు
మేము కారవులతోడిసంధికిఁ బ్రయత్నించి మాపాలురాజ్యము గ్రా
హించి సుఖమున మనియెడము. క్రమముదప్పి కురురాజు సంధికియ్య
కొనఁడేని కడనమున శత్రుసర్దనము గానించి రాజ్యంబునేకొం
దుము. అంతియే గాని మీ రాజ్యంబు మేము స్వీకరించువారము కామని
స్పష్టముగ బలికెను. అప్పులుకులు విని విరాటుఁడుధర్మనందనున కిట్ల
నియె. “దేవా! అట్లయిన నాదొకవిన్నపముగలదు. నాకుమారికయు
సకలసద్గుణోత్తరయు సగుచుత్తరను మీరెండవ తమ్ముడగునర్జునునకి
చ్చి పెండ్లి నేయవలయు సనినాకు సంకల్పము గలిగినది. ఇందునకునీ
వాడంబడి యాతని నొడంబఱపవలయు.” అని ప్రార్థింప నయనుఁడు
“రాజా! ఇదిపాడిగాదు. నేనుత్తరకుగురుండను. ఆమెనాకుబిడ్డవంటిది
విశేషించి నేనువరము చెల్లినవాడను. ఆమె నెరజన్మని. ఈరెండుకార

ణములచేత నామెను నేనువినాహమాడఁ జనదని యుద్ధిష్ఠిరుని వంకఁ
 జూచెను. అప్పుడు యుద్ధిష్ఠిరుఁడు విరాటుం జూచి “రాజా! మాయ
 ద్జనుఁడు చెప్పినదంతయు నిక్కము. అక్కరణంబున వారిసమాగమం
 బాదరణీయముకాదు. ధనుర్విద్యాకుశలుఁడును వయోగుణరూపంబు
 లను త్తరకు దుల్యండును నగు మాయభీమన్యుకుమారుఁ డున్నవాఁ
 డు. ఇక్కుమారిక నక్కుమారునకిచ్చి వివాహము నేయుట జగదానం
 దకర” మనఁ పలికెను. అప్పులుకులు భీమాంజున నకులసహదేవులు న
 ముచితంబు లనికొనియాడిరి. సభాసదులు మెచ్చిరి. విరటుఁడు సుతు
 వ్రహ్మదయుఁడై యుత్తరసభిమన్యున కిచ్చివివాహము నేయుటకునిశ్చ
 యించుకొనెను. పాండునందనులు కొలువు సాలించి శమివృక్షనిక్షి
 ప్తములైన యాయుధంబులం దెచ్చుకొనిరి. తనపరిచారికయైన మాలిని
 పాండవపట్టమహిషి యని వినినతోడనే విరటునిపట్టమహిషి. యగును
 ధేన్య మొదట నచ్చెరువడి పిమ్మట భయంపడి యాపాంచాలరాజనం
 దననురావించి యనేకకాంచనచేలంబుల నాభరణంబులనిచ్చి యామె
 యడుగుల కెరగి యిట్లువేడుకొనియెను. “ఓమహాదేవి! నీయడుగుల
 గొలుచుటకై నను దగనిదాసను. అట్టినిన్న కల్లుదెచ్చుని న్నానైదోడుక
 డకుఁ బంపి నెమ్మనంబున నెంతయునొప్పిగలిగించితి. ఇందులకు నన్ను
 నీవుసైరింపవలయు.” అవ్వేడికోలు విని యాజ్ఞ నేని “అమ్మా! అది
 యెల్ల మాదుర్దీనముల ప్రభావము కావినీచేసినయపరాధంబు కాదు.
 ఈయెఁడు కన్నతల్లి తెఱగను నీవునన్నుఁ గడుపులోఁ బెట్టుకొని గా
 చితివి. నీమేలు నేనెన్నఁడు మఱవఁజాల” నని సాదరంబుగఁబలికెను
 అనంతరము పాండునందనులు తమ యరణ్యాజ్ఞాతవాసప్రతములు చె
 ల్లిసవని వాసుదేవునకు ద్రుపదరాజునకును గాశీరాజప్రముఖులగు మి
 త్రులకును దూతలనంపి యభిమన్యుని వివాహమునకు బంధుమిత్రగ
 ణముతో రమ్మని వ్రతమానములయొకఁడు. అగ్రాత్రయు విప్రుల దేవవా

ను దేవులు సుభద్రాభిమన్యులును సాంబసాత్యకి కృతవర్మప్రముఖులగు
బంధువర్గంబును దోడుకొని పాండవులకడకుఁ బోయి యన్యోన్యసమా-
లింగనంబులఁ బ్రియసఖావృంబులఁ జిరవియోగక్షేపంబుఁ బాపిగొ-
నిరి. గృహవహీనాదులును శిఖండికృష్ణమృష్ణప్రముఖులగు కుమ-
రాలును బ్రతివింద్యాది ద్రావిడేయులును సచివులు సామంతులుగొ-
లువసాంకునందనులను నందర్చింపవచ్చెను. కాశీరాజప్రముఖులగు ను-
హృజ్జనులును యాదవసాంచాలురట్ల ధర్మనందనుని నందర్చించి కన్న-
లపండువుగ వారు గనఁబడినందులకు పరమానందభరితులైరి. కురు-
వంశముతోడ వియ్యమండఁగలిగె నని విరటుఁ డెంతయు సంతసించి
యాదవసాంచాలాదిబంధుగణంబును సబహుమానంబుగ నెదుర్కొని
గౌరవించి నుముహూర్తంబు నిశ్చయించి పందిళ్ళువేయించి విషదు-
లేర్పఱచి నలయుప్రయత్నంబులెల్లఁ జేసి యభిమన్యునకు నుత్తరని-
చ్చివివాహముచేసెను. ఆటలతోడఁ బాటలతోడ వేడుకలతోడ వినో-
దములతోడ వివాహ మతివైభవంబుగ జరిగెను. గుహోత్తర యైన
యుత్తర తమకుఁ గోడలై నందుకునుభద్రయు ద్రావిదియుఁ బరమా-
నందమునొంది వీరమాతవు గమ్మనిదీవించిరి. శ్రీకృష్ణ బలరాములు
మేనల్లునకు వెలలేనిబహుమానములనిచ్చి దీవించిరి. పాండునందనులు
కొడుకును గోడలం జూచి మేరమీఱినసంతోషము నొందిరి. రూప-
మునఁ జండమామయల్లుని^{జ్జ}గుణములచే జనకునియల్లుని ధనుఃపాండి-
త్యమున మంచుగొండయల్లుని బోలినయల్లుడు తనకు దొరకె నని
విరటుఁ డానందాబ్ధి నోలలాడెను.

స మా ప్త ము.

ము గి ం పు

ఆంధ్రమహాజనులారా,

షష్టిపూర్తి ముద్రాణము తాలూకు పదినంపుటములు దీనితో పూర్తియైనవి. ఇదియే కడపటి సంపుటము. కావున నీ సందర్భమున బ్రహ్మశ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహ కవియొక్క షష్టిపూర్తి యుద్యమమును గూర్చి రెండుమాటలు వ్రాయవలసి యున్నది.

అనాదినుండియు ప్రతిదేశములోను కవులను ప్రజలనేకవిధముల గౌరవించుచున్నారు. మన దేశములో పూర్వము రాజాదరణము సంపూర్ణముగా నుండుటచేత కవులకు ప్రజలవలన ధన సహాయము విశేషముగ లేకుండెను. ఇప్పుడు పరిస్థితులు మాటుటవలన కవులు ప్రజల యాశ్రయమునకు పాలైరి. ఇంతియ కాక పూర్వకాలమున కవుల ధ్యాత్విక జ్ఞానదాయకము లగు మతగ్రంథములను నాటకాలంకారాది సాహిత్యగ్రంథములను విశేషముగ వ్రాయుచుండిరి. కాని ప్రస్తుత ప్రపంచ పరిస్థితులనుబట్టి ప్రజలలో దేశాభిమానమును జాతీయతను పాదుకొల్పిన గాని యే దేశమైనను ముందునకు రాజాలదు. జాతీయ భావోదయమునకును తద్వారా దేశాభ్యుదయమునకును, కవులే కారకులని వేటుగఁ జెప్పనక్కరలేదు. ఇట్టిస్థితిలో జాతీయ కవులను గౌరవించుటయు వార్ధక్యమున వారిని పోషించుటయు ప్రజల విధి యని చెప్పవచ్చును.

ఆంధ్రులలో జాతీయభావమును పాదుకొల్పి వారిపురోవృద్ధికై సర్వవిధముల పాటుపడిన మార్గదర్శి కందుకూరి వీరేశలింగ కవి. లక్ష్మీనరసింహముగారు చాలవఱకు వీరేశలింగకవి ననుసరించిరి చెప్పవచ్చును. ఆంధ్రులన్నను, ఆంధ్రదేశమన్నను, ఆంధ్రభాషయన్నను లక్ష్మీనరసింహముగారికి గాఢాభిమానము. ఈజాతీయభావములనుతమ గ్రంథరాజములలో వేదజల్లిరి. వేర్వేరుగ నున్న గ్రంథములను జేర్చి యాంధ్ర పరంపరకై సంపుట రూపమున భద్రపఱచుటకంటె వారిని గౌరవించు మార్గము మఱియొకటి లేదని యెంచి కొందరు భాషాభిమాను లవిధముగఁ బ్రకటించిరి.

విజ్ఞాపనము

—:0:—

ఆంధ్రమహాజనలారా:

రాజమహేంద్రవర వాస్తవ్యులును, బహు నాటకాదికర్తలు నగు బ్రహ్మశ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహంగారి షష్టిపూర్తి ప్రభవ సంవత్సర భాద్రపద బహుళ చతుర్దశినాడు (అనగా 1927 సం॥రం సెప్టెంబరులో) రానున్నది. ఆసమయమున వారొనర్చిన మాతృభాషా సేవకు తగురీతిని సత్కరించి వారి కేదైన బహుమానము చేయుటకు చిన్న సంఘమొక టేర్పడినది. ఇందుకుగాను లక్ష్మీనరసింహము గారి సంపూర్ణ గ్రంథావళిని 10 సంపుటములుగ అచ్చువేయించి కర్పణ పోను మిగిలినది వారికి ద్రవ్యరూపముగగాని సంపుటములరూపముగ గాని నీయవలెనని సంఘమువారియభిప్రాయము. సంపూర్ణ గ్రంథావళి వేయిప్రతులు వేయించవలెనని యున్నది. ఇందుకు గావలసిన ద్రవ్యోత్పత్తికిగాను 10 సంపుటముల వెల రు. 25 లు నిర్ణయించడమైనది. సంపుట మొకటింటికి 500 పుటలకు తక్కువగాకుండ నుండును. సంపుటములోని గ్రంథనామము లిందు ప్రత్యేకముగ జూపబడినవి.

అచ్చుపని వెంటనేప్రారంభింపవలసి యున్నది. కావునసంపూర్ణ గ్రంథావళి (10సంపుటములు)కొనెడివారిని చందాదారులుగ జేర్చుట యవసరము. దరఖాస్తుతో బాటు 25 రూపాయలు పంపనిచే చందాదారులుగ నమోదు చేయబడరు. చందాదారులకు షష్టిపూర్తి నాడు 10 సంపుటములు పంపబడును. ప్రత్యేకించి విడిసంచికలమ్మరు.

కనీసము 500 ప్రతులకు చందాదారులుకుదిరినగాని అచ్చుపని ప్రారంభించుటకే వీలులేదు. కనుక మొదటి 500 ప్రతులు కొనెడి చందాదారులకు టిపాఖర్చులును సముదాయకముల నంద

జేయఁగలరు. కాబట్టి యుదాహరణగుఁడగు సారస్వతాభిమానులుతమ శక్తికొలఁది గ్రంథములను కొనుటకు డబ్బుముందుగఁజెల్లించి వెంటనే చందాదారులుగఁ జేరవలెనని కోరుచున్నాము.

ఇట్లువిన్నవించు

వష్టిపూర్తి సంఘసభ్యులు.

రఘువతి వెకటరత్నం	చెన్నపట్నం
కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి	బెజవాడ
కిళాంబి రామానుజాచారి	విజయనగరం
జయంతి రామయ్య	తొత్తరమూడి
సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణయ్య	కలకత్తా
వేపా రామేశం	చెన్నపట్నం
ముత్రా వెంకటసుబ్బారావు	చెన్నపట్నం
నాయని వెంకటరంగారావు	మునగాల రాజాగారు
మంత్రిప్రగడ భుజంగరావు	లక్కవరం రాజాగారు,
వాళిరెడ్డి దుర్గానదాశివేశ్వరప్రసాద్	జయంతిపురం రాజాగారు
కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు	చెన్నపట్నం
వావిళ్ళ వెంకటేశ్వరశాస్త్రిలు	చెన్నపట్నం
చింతలపాటి నరసింహరాజు	విశాఖపట్నము
భూపతిరాజు వెంకటపతిరాజు	విశాఖపట్నము
మోచర్ల రామచంద్రారావు	ఏలూరు

వరదా కామేశ్వరరావు గంజాంజిల్లా (పూండి)

వరహగిరి వెంకటజోగయ్య బరంపురం

కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి కాకినాడ

కొండా వెంకటప్పయ్య గుంటూరు

బి॥ పెరుమాళ్ళునాయుడు కందుకూరు

రాయనం వెంకటశివుడు నెల్లూరు

అల్లాడ కృష్ణస్వామి చెన్నపట్నం

సామి వెంకటచలం శైట్టి చెన్నపట్నం

గంటి లక్ష్మన్న చెన్నపట్నం

టి॥ రాఘవాచారి బళ్ళారి

టి॥ శివశంకరం పెనుకొండ

మాడపాటి హనుమంతరావు హైదరాబాదు

పాలకోడేటి గురుమూర్తి రాజమహేంద్రవరం

(కార్యదర్శి)

న్యాపతి సుబ్బరావు రాజమహేంద్రవరం

(అధ్యక్షుడు)

షరా :—ఉత్తరప్రదేశ్ ప్రభుత్వములు, మనియార్డర్లు వగైరాలు
పాలకోడేటి గురుమూర్తిగారు, ఇన్నీసుపేట, రాజమండ్రి, అని పంప
కోరుతాము.

మొదటి సంపుటము—ప్రహసనములు.

రెండవ సంపుటము—నవలలు.

1. సౌందర్యతిలక, (2) అహల్యాబాయి, (3) హేమలత.

మూడవ సంపుటము—నవలలు.

1. (రెండుభాగములు) గణపతి, (2) రామచంద్రవిజయము, (3) రాజరత్నము.

నాలుగవ సంపుటము—నవలలు.

1. సుధాశరచ్చంద్రము, (2) కృష్ణవేణి, (3) మణిమంజరి, (4) సువర్ణగుప్తడు.

అయిదవ సంపుటము—నవలలు.

1. కర్పూరమంజరి (రెండుభాగములు), (2) విష్ణువర్ధనుడు.

ఆఱవ సంపుటము—నాటకములు (స్వకల్పితములు)

1. గయోపాఖ్యానము, (2) ప్రసన్నయాదవము, (3) పారిజాతాపహరణము, (4) చతురచంద్రహాసము, (5) ప్రహ్లాద.

ఏడవ సంపుటము—నాటకములు (తెనిగింపబడినవి)

1. స్వప్నవాసవదత్త, (2) అవిమారకము, (3) బాలచరితము, (4) మధ్యమవ్యాయోగము, (5) దూతవాక్యము, (6) దూతఘటోత్కచము, (7) ఊరుభంగము, (8) పంచరా

త్రము. (9) ప్రతిమానాటకము, (10) చారుదత్తము, (11) ప్రతిజ్ఞాయాగంధరాయణము, (12) పార్వతీపరిణయము.

ఎనిమిదవ సంపుటము—జీవచరిత్రలు.

1. సిద్ధార్థచరిత్ర, (2) గురునానకుచరిత్ర, (3) గురుగోవిందు, (4) రామకృష్ణపరమహంస, (5) నందచరిత్ర, (6) మహాపురుషుల చరిత్ర (1, 2, 3 భాగములు)

తొమ్మిదవ సంపుటము—కథలు.

1. భాగవతకథామంజరి, (2) భారతకథామంజరి, (3) వినోదములు (రెండుభాగములు) (4) చమత్కారమంజరి, (రెండుభాగములు).

పదియవ సంపుటము—కథలు.

1. రాజస్థానకథావళి (1,2 భాగములు) (2) రఘుకులచరిత్ర (3) ప్రచ్ఛన్న పాండవము.

ఈగ్రంథావళిలో (1) కర్పూరమంజరి రెండవభాగము (2) భాగవతకథామంజరి, (3) ప్రహ్లాదనాటకము సూతనగ్రంథములు. ఇదివఱకుఁ బ్రకటింపఁబడలేదు.

ఈ విజ్ఞాపనమును బ్రచురించి సంవత్సరమైనది. మొదట నను
కొనినట్లు 1000 ప్రతులు వేయించుటకు సుమారు రు 15,000 రూపా
యలు వ్యయమగునని మదింపు వేయబడెను. ఇంత దృవ్య ముత్పత్తి
యగుట కష్టసాధ్యమని యెంచి 600 ప్రతులు మాత్ర మచ్చువేయింపఁ
బడినవి. ఈ ప్రితులు సిద్ధమగుటకే రమారమి 9,000 రూపాయిలు
వ్యయమగుచున్నది.

సంపూర్ణ గ్రంథావళి 5000 పుటలగునని విజ్ఞాపనములో
ప్రకటింపఁబడినది. కాని గ్రంథములు పూర్తియగు నప్పటికి రమా
రమి 6500 పుట లగుచున్నవి. మావాగ్దానమునుబట్టి భాగవత కథా
మంజరి, ప్రహ్లాదనాటకము, కర్పూరమంజరి రెండవభాగము నను
మూడు గ్రంథములేగాక విష్ణువర్ధను డను మఱియొక చిన్న నవలను
గూడ మాచందాదారుల కియ్యఁగలిగితిమి. భాసకృతులలో “అభి
షేకనాటకము” ప్రతి దొరకనందున దానికి బదులుగ “చారుద్రత్త”
యను భాసనాటక మేడవ సంపుటములో చేర్పఁబడినది. లక్ష్మీ
నరసింహకృత గ్రంథములలో పద్యకావ్యములు మాత్రమీ సం
పూర్ణ గ్రంథావళిలోఁ జేరలేదు.

ఈ యుద్యమమునకు కారణభూతులై ప్రణాళి నేర్పఱచి
కొనసాగువలయునని సర్వవిధములఁ దోడ్పడినది శ్రీయుత వేమూరి
విశ్వనాథశర్మగారు. చందాదారులుగఁజేరి మాయుద్యమము జయ
ప్రదమగునట్లు చేసినయాంద్రభాషాభిమాను లందఱకు మాకృతజ్ఞతా
పూర్వక వందనములు. పెక్కండ్రు భాషాభిమానులు నాలుగైదు
ప్రితులు కొని మాకు ధనసహాయముఁజేసిరి. విశేషించి మునగాల
జమీందారులును, మొదటినుండి జాతీయోద్యమములకు పట్టు
కొమ్మయు, విజ్ఞానచంద్రికా మండలి ప్రతిష్ఠాపకులలో నొకరగు
శ్రీమంతు

సహజాదార్యముతో పదివ్రతులు కొనుటయేగాక గ్రంథముద్రణము
ప్రారంభించుటకుఁ గావలసిన ధనసహాయముచేసి మాకు సర్వవిధ
ముల తోడ్పడిరి. ఆంధ్రపత్రికా సంపాదకులును, దేశోద్ధారకులును
సదుద్యమములకు ప్రాసనదగు శ్రీయుత కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు
పంతులుగారు ధనసహాయముచేయుటయేగాక మాయుద్యమమును
ఆంధ్రపత్రికలో నుచితముగ ప్రకటించుచు మా కమూల్యమైన
యుపకారము చేసిరి. గ్రంథముద్రణము ప్రారంభించినది మొదలు
మూడుసంవత్సరముల వఱకు అచ్చుఖర్చులకొరకు వేచియుండెదనని
వాగ్దానముచేసిన శ్రీసుజనరంజనీముద్రాశాలాధిపతులు పోతాప్రగడ
శేషగిరిరావుగారి యుదారభావమును, సాహసమును మిక్కిలికొనియాడ
తగినవి. వీరి కందఱికిని మేము చేయఁగలిగినది మనఃపూర్వకముగ
నమస్కారములుతప్ప వేఱొక ప్రత్యుపకారము కనఁబడదు. మేమేకాక
ఆంధ్రభాషాభిమాను లందఱు వీరికి కృతజ్ఞులు కాఁగలరు. జాతీయ
కవులకు మన దేశములో నిట్టిగౌరవమును నిరంతరము ప్రసాదించు
గాక యని సర్వేశ్వరుని ప్రార్థించుచు,

ఇట్లు విన్నవించు

పాలకోడేటి గురుమూర్తి

షష్టిపూర్తి సంఘ కార్యదర్శి.

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA
JNANA SIMHASAN JNANAMANDIR
LIBRARY

Jangamawadi Math, Varanasi
Acc. No.7836.....

